

T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı

Dinler Tarihi Bilim Dalı

Doktora Tezi

HRİSTİYAN KURTULUŞ DOKTRİNİ

Emine BİLGE

18937303

Danışman

Prof. Dr. Canan SEYFELİ

Diyarbakır 2025

T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı
Dinler Tarihi Bilim Dalı

Doktora Tezi

HIRİSTİYAN KURTULUŞ DOKTRİNİ

Emine BİLGE
18937303

Danışman
Prof. Dr. Canan SEYFELİ

Diyarbakır 2025

TAAHHÜTNAME
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “*Hristiyan Kurtuluş Doktrini*” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

23/07/2025

Emine BİLGE

ÖN SÖZ

İnsanlık tarihi boyunca, Hristiyanlık öncesinde ve farklı dini geleneklerde kurtuluşa dair çeşitli anlayışlar ortaya konmuştur. Ancak Hristiyan kurtuluş öğretisi, içerdiği özgün teolojik unsurlar sayesinde bu anlayışlardan ayrılarak kendine has bütüncül bir yapı sergiler. Bu öğretinin temelinde, Kutsal Üçlü Birlik inancı, Tanrı'nın kurtuluş tasarısı, bu tasarının tarihsel süreç içerisinde aşamalı biçimde açığa çıkışı ve Tanrı ile yaratılmışlar arasında kurulan ilahi birlik çağrısı gibi merkezi kavramlar yer alır. Hristiyan kurtuluş doktrini, Hristiyan teolojik düşüncesinin merkezinde yer almakta ve insanın varoluşunu Tanrı perspektifinden anlamlandırmaya yönelmektedir.

Tanrı ile insan arasındaki ilişkinin mahiyetini ortaya koymak ve Hristiyan inancını kurtuluş kavramı çerçevesinde değerlendirmek, teolojik açıdan bir gereklilik olarak öne çıkmaktadır. Bu çalışma, insanın yaşamına anlam verme arayışında dinin temel bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmasından hareketle, Hristiyan geleneğinde şekillenen ve tarihsel süreç içerisinde doktrinleşen kurtuluş öğretisinin teolojik gelişimini incelemeyi amaçlamaktadır. İnsanın geçmişe, şimdiye ve geleceğe dair bilgi edinme arzusu, kendi varlık konumunu belirleme çabasıyla birleştiğinde, kurtuluş doktrininin derinlemesine ele alınmasına yönelik ihtiyacı daha da belirgin hale getirmektedir.

Bu tez çalışmasının temel amacı, Kutsal Kitap temelli Hristiyan kurtuluş teolojisinin genel çerçevesini ortaya koymak ve bu öğretinin tarihsel gelişimini bütüncül bir perspektifle değerlendirmektir. Kurtuluş doktrininin çalışmanın merkezine yerleştirilmesi, birçok Hristiyan inanç ve uygulamanın da bu bağlamda yeniden ele alınmasını gerekli kılmıştır. Bu doğrultuda, insanlık tarihinin çeşitli evreleri, Hristiyan kurtuluş düşüncesi açısından yeniden anlamlandırılmış ve teolojik bir bakış açısıyla yorumlanmaya çalışılmıştır.

Tez üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, Hristiyan kurtuluş fikrinin doktrinleşme sürecinde tarihsel gelişimi ele alınmış, ikinci bölümde, Hristiyan kurtuluş doktrininin teolojik yapısı detaylı biçimde analiz edilmiştir. Üçüncü bölümde ise kurtuluş doktrininin Hristiyan yaşamındaki yeri ve etkisi ele alınmıştır. Böylece kurtuluştun Hristiyan yaşamını biçimlendiren bir inanç ilkesi olduğu vurgulanmıştır.

Bu çalışmanın konu seçiminden planlanmasına, oluşumundan gelişimine kadar her aşamasında yol gösterici katkılarını esirgemeyen saygıdeğer danışmanım Prof. Dr. Canan Seyfeli hocama en içten şükranlarımı sunarım. Engin bilgi birikimi, yönlendirici katkıları ve entelektüel rehberliği, çalışmamın akademik niteliğini önemli ölçüde zenginleştirmiştir. Ayrıca doktora sürecinde derslerinden istifade ettiğim, çalışmamın şekillenmesinde emeği, ilgisi ve derin bilgisiyle önemli rol oynayan Doç. Dr. Hadi Tezokur hocama da teşekkür ederim. Tez izleme komitesinde yer alarak çalışmamın gelişimine değerli katkılarda bulunan, konuya dair önemli yönlendirmelerde bulunan Prof. Dr. Mehmet Bilen hocama ve doktora dönemindeki akademik gelişimime katkıda bulunan Prof. Dr. Hayrettin Kızıl hocama da şükranlarımı sunarım. Ayrıca akademik katkılarıyla çalışmamı zenginleştiren Doç. Dr. Mehmet Mekin Meçin hocama da teşekkür ederim.

Doktora süresince bilgi ve tecrübelerini benimle paylaşan, akademik paydaşlıklarıyla çalışmama değer katan kıymetli dostlarım Dr. Sevinç Aksin, Dr. Hüseyin Akdemir, Dr. Cüneyt Yeşil, Dr. Yasin Öner ve Tuba Cebe'ye teşekkür ederim.

Son olarak, çalışmalarımnda değerli eşim Saki Bilge ve çocuklarım Berfin Nur Bilge, Meryem Bilge ve M. Miraç Bilge'ye gönülden teşekkür ediyorum. Onlardan esirgediğim tüm zamanlar için müteessir olmakla birlikte göstermiş oldukları destek ve sabırdan dolayı müteşekkirim. Hayatımın her anında yanımda olan değerli geniş ailem ve sevdiklerimden aldığım destek ve anlayış, benim için paha biçilmez bir değere sahiptir. Onlardan aldığım moral ve manevi destek, bu çalışmayı tamamlamamda en büyük güç kaynağı olmuştur. Hepsine ayrı ayrı teşekkürlerimi sunuyorum.

Emine BİLGE
Diyarbakır 2025

ÖZET

Bu çalışmanın konusu “Hristiyan Kurtuluş Doktrini”dir. Kurtuluş doktrini; Tanrı’nın ilahi doğasını, insanın kurtuluşuna dair ezeli amacını ve bu amaç doğrultusunda şekillenen ilahi kurtuluş tasarısını içerir. Bu ilahi tasarı, Hristiyan kutsal tarihi içinde çizgisel zaman boyunca geçirdiği aşamalarla birlikte, nihayetinde Mesih’in mistik bedeninde birleşerek kurtuluşa ulaşmayı hedefleyen bütüncül bir teolojik yapı sunmaktadır. Araştırma, Dinler Tarihi disiplini çerçevesinde, tarihsel-teolojik bir yaklaşımla yürütülmüş; tarihsel, metinsel, fenomenolojik ve antropolojik yöntemler birlikte kullanılmıştır. Başta Kutsal Kitap metinleri ve Kilise Babaları’nın eserleri olmak üzere, klasik ve modern kaynaklar incelenmiş; Batı teolojisinin önde gelen düşünürleri ile Türk akademik literatüründen elde edilen veriler sentezlenmiştir. Çalışma, Hristiyan inanç sistemi sınırları içinde kalarak Tanrı’nın kurtuluş tasarısının tarih içindeki tezahürünü ortaya koymayı amaçlamaktadır. Pavlus’un “Mesih sırrı” olarak tanımladığı bu ilahi tasarı, kutsal metinlerin bütünlüğü içinde temellendirilmiştir. Patristik dönemden Orta Çağ ve modern döneme kadar doktrinin tarihsel gelişimi ortaya konulmuştur. Bu tarihsel arka plana dayanarak Hristiyan kurtuluş doktrininin teolojik yapısı incelenmiş; Tanrı’nın kurtuluş tasarısı, İsa Mesih mekezli yaratılıştan kurtuluşa kadar sistematik bir biçimde değerlendirilmiştir. Ayrıca, bu teolojik yapının Hristiyan bireyin yaşamına, kilise pratiğine ve toplumsal düzene yansımaları ele alınmıştır. Sakramentler aracılığıyla kurtuluştun somutlaşması, Kilise’nin Mesih’in mistik bedeni olarak konumlandırılması ve ahlaki yaşamla olan ilişkisi bu bağlamda incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler

Hristiyanlık, Kutsal Üçlü Birlik, İlahi tasarı, Kurtuluş Doktrini, İsa Mesih, Bedenlenme, Çarmıh, Kilise, Sakramentler

ABSTRACT

The subject of this study is the “Christian Doctrine of Salvation.” The doctrine of salvation encompasses God’s divine nature, His eternal purpose for human salvation, and the divine plan shaped accordingly. This divine design presents a comprehensive theological framework aiming for salvation, which unfolds through linear time within the sacred history of Christianity and ultimately unites in the mystical body of Christ. The research was conducted within the discipline of History of Religions, employing a historical-theological approach; historical, textual, phenomenological, and anthropological methods were utilized together. Primarily, sacred scripture texts and the works of the Church Fathers, alongside classical and modern sources, were examined; data from prominent Western theologians and Turkish academic literature were synthesized. The study aims to reveal the manifestation of God’s salvation plan throughout history within the bounds of the Christian belief system. This divine plan, described by Paul as the “mystery of Christ,” is grounded in the integrity of the sacred texts. The historical development of the doctrine from the Patristic era through the Middle Ages to the modern period is demonstrated. Based on this historical background, the theological structure of the Christian doctrine of salvation is analyzed; God’s salvation plan is systematically evaluated from Christ-centered creation to salvation. Furthermore, the implications of this theological structure on the life of the Christian individual, church practice, and social order are addressed. The concretization of salvation through the sacraments, the positioning of the Church as the mystical body of Christ, and its relationship with moral life are examined within this context.

Keywords

Christianity, Holy Trinity, Divine Plan, Doctrine of Salvation, Jesus Christ, Incarnation, Crucifixion, Church, Sacraments

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖN SÖZ.....	I
ÖZET.....	III
ABSTRACT	IV
İÇİNDEKİLER	V
TABLolar LİSTESİ.....	X
1. TEZİN KONUSU VE SINIRLARI	5
2. TEZİN AMACI VE METODU	7
3. TEZİN KAYNAKLARI	8
BİRİNCİ BÖLÜM.....	11
TARİHSEL SÜREÇTE KURTULUŞ.....	11
1.1. Kutsal Kitap'ta Kurtuluş Fikri.....	11
1.1.1. Eski Ahit'te Hristiyan Kurtuluş Fikrinin Kökenleri	12
1.1.2. Yeni Ahit'te Kurtuluş Fikri	22
1.1.2.1. Sinoptik İncillerde Kurtuluş	23
1.1.2.2. Elçilerin İşleri ve Kurtuluş	28
1.1.2.3. Pavlus'un Mektuplarında Kurtuluş Fikri.....	32
1.1.2.4. Yuhanna'da Kurtuluş.....	36
1.1.2.5. Diğer Mektuplarda Kurtuluş.....	39
1.2. Patristik Dönem: Kurtuluş Fikrinin Oluşumu	43
1.2.1. Elçisel Babalar Döneminde Kurtuluş (M 100-155)	44
1.2.1.1. Romalı Clement ve Kurtuluş Fikri	45
1.2.1.2. İgnatius ve Kurtuluş Fikri.....	46
1.2.1.3. Policarp ve Kurtuluş Fikri	51
1.2.1.4. Papias ve Kurtuluş Fikri	53
1.2.1.5. II. Yüzyıl Heretik Öğretilerinde Kurtuluş Fikri	56

1.2.2. Apolojist Babalar Döneminde Kurtuluş (M 155-325)	57
1.2.2.1. Justin Martyr ve Kurtuluş Fikri	58
1.2.2.2. İrenaeus ve Kurtuluş Fikri	62
1.2.2.3. İskenderiyeli Clement ve Kurtuluş Fikri	66
1.2.2.4. Tertulian ve Kurtuluş Fikri	68
1.2.2.5. Hipolytus ve Kurtuluş Fikri	71
1.2.2.6. Origenes ve Kurtuluş Fikri	72
1.2.2.7. Ciprian ve Kurtuluş Fikri	74
1.2.3. Ekumenik Dönemde Kurtuluş (M 325-600)	77
1.2.3.1. İznik Konsili ve Kurtuluş Doktrini	80
1.2.3.2. İstanbul Konsili ve Kurtuluş Doktrini	83
1.2.3.3. Efes Konsili ve Kurtuluş Doktrini	87
1.2.3.4. Kadıköy Konsil ve Kurtuluş Doktrini	91
1.3. Orta Çağ'da Kurtuluş Doktrini (M 600-1500)	93
1.3.1. Lateran Konsili ve Kurtuluş	96
1.3.2. Thomas Aquinas'da Kurtuluş	98
1.4. Modern Dönemde Kurtuluş Doktrini (M 1500-2025)	101
1.4.1. Trent Konsili (1545-1563) ve Kurtuluş	107
1.4.2. I. Vatikan (1869-1870) ve II. Vatikan Konsili (1962-1965) ..	109
1.4.3. Modern Dönem Düşünürlerinde Kurtuluş Fikri	112
İKİNCİ BÖLÜM	120
HİRİSTİYANLIKTAN TANRI'NIN KURTULUŞ TASARISI	120
2.1. Kurtuluş Tasarısında Tanrı: Kutsal Üçlü Birlik	121
2.1.1. Kurtuluş Tasarısında Baba	124
2.1.2. Kurtuluş Tasarısında Oğul: İsa Mesih	126
2.1.3. Kurtuluş Tasarısında Kutsal Ruh	128
2.2. Kurtuluş Tasarısının Aşamaları	130
2.2.1. Kurtuluş Tasarısında İlk İlâhi Düzen: Yaratılış ve Düşüş	133
2.2.1.1. Kurtuluş Tasarısında Evrenin ve İnsanın Yaratılışı	134
2.2.1.2. Kurtuluş Tasarısında Cennet ve İnsanın İlk Sınavı	137
2.2.1.3. Kurtuluş Tasarısında Asli Günah ve Düşüş	141

2.2.2. Kurtuluş Tasarısında Mesih Öncesi Dünya Hayatı	143
2.2.2.1. Kurtuluş Tasarısında Adem ve Şit: Dünya Hayatının Başlangıcı	145
2.2.2.2. Kurtuluş Tasarısında Nuh: Lütuf, Ahit ve Yeni Bir Başlangıç	147
2.2.2.3. Kurtuluş Tasarısında İbrahim'den Musa'ya İlk Atalar	150
2.2.2.4. Kurtuluş Tasarısında Musa ile Ahit Dönemi	154
2.2.2.5. Kurtuluş Tasarısında Davut ile Ahit Dönemi	157
2.2.2.6. Kurtuluş Tasarısında Ahit (Yasa) Dönemi	159
2.2.2.7. Eski Ahit'te Mesih'in Öncükürleri ve Gizli Varlığı	162
2.2.3. Kurtuluş Tasarısında Mesih Dönemi	166
2.2.3.1. Kurtuluş Tasarısında İsa Mesih'in Doğumu	173
2.2.3.2. Kurtuluş Tasarısında İsa Mesih'in Vaftizi	178
2.2.3.3. Kurtuluş Tasarısında Şeytanın Ayartmaları	179
2.2.3.4. Kurtuluş Tasarısında İsa Mesih'in Kurtarıcı Yaşamı ve Hizmeti	181
2.2.3.5. Kurtuluş Tasarısında Son Akşam Yemeğı	183
2.2.3.6. Kurtuluş Tasarısında Çarmıh, Diriliş ve Göğre Yükseliş	188
2.2.4. Kurtuluş Tasarısında Mesih Sonrası Dönem	196
2.2.4.1. Kurtuluş Tasarısında Mesih Kilisesi	197
2.2.4.2. Kurtuluş Tasarısında Sakramentler	200
2.2.5. Kurtuluş Tasarısında Ölüm ve Sonrası	223
2.2.5.1. Kurtuluş Tasarısında Kıyamet	225
2.2.5.2. Kurtuluş Tasarısında İlk Diriliş	227
2.2.5.3. Kurtuluş Tasarısında Tanrı'nın Krallığı (Milenyum)	229
2.2.5.4. Kurtuluş Tasarısında Son Diriliş ve Son Yargı	231
2.2.5.5. Kurtuluş Tasarısında Yeni Gök ve Yeni Yer	234
2.2.5.6. Kurtuluş Tasarısında Göksel Krallık (Cennet)	235
2.2.5.7. Kurtuluş Tasarısında Cehennem ve Nihai Kader	238
2.2.5.8. Kurtuluş Tasarısında Sonsuz Yaşam	239
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	242

KURTULUŞUN HIRİSTİYAN YAŞAMINDAKİ YANSIMALARI242

3.1. Bireysel Yaşam: Ahlaki Dönüşüm ve Kurtuluş	243
3.1.1. Bireysel Yaşamda Duaların Yeri ve Önemi	245
3.1.1.1. Adanmışlık Takdis ve Tapınma Duaları.....	250
3.1.1.2. Rab'bin Duası (Pater Noster)	252
3.1.1.3. Tövbe ve Bağışlanma Duaları	254
3.1.1.4. Şefaath Duaları (Aracılık Duaları)	255
3.1.2. Bireysel Yaşamda Kutsal Kitap Okuma, Meditasyon ve Tefekkür	256
3.1.3. Bireysel Yaşamda Oruç ve Feragath	259
3.2. Kilise Yaşamı: Ayin ve Ritüeller	261
3.2.1. Sakramental Ayinler: Kutsal Lütfun Aracıları	263
3.2.2. Diğer Ayinler, Yortular ve Kurtuluş	273
3.2.2.1. Advent Dönemi	274
3.2.2.2. İsa'nın Doğuş Yortusu (Noel)	275
3.2.2.3. Epifani Yortusu	277
3.2.2.4. Paskalya Yortusu	281
3.2.2.5. Pentekost Yortusu.....	284
3.2.2.6. Meryem Yortuları	287
3.2.2.7. Şehit ve Aziz Yortuları	289
3.2.2.8. Kutsal Haç Yortusu	293
3.3. Kurtuluş ve Toplumsal Yaşam: Sevgi.....	295
SONUÇ	300
KAYNAKÇA	309

KISALTMALAR

Bkz. Bakınız

c. Cilt

Chap. Chapter

çev. Çeviren

ed. Editör

s. Sayfa

S. Sayı

ss. Sayfalar arası

vb. Ve benzeri

vs. Ve sâire

Vol. Volume

yy. Yüzyıl

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo1: Kurtuluş Doktrini Bağlamında İçkin Üçlü ve Ekonomik Üçlü Birlik'in Karşılaştırması.....	124-125
Tablo2:Tanrı'nın Kurtuluş Tasarısının Tarihsel ve Teolojik Aşamaları.....	133
Tablo3:Kurtuluş Tarihini Açıklayan Kronolojik Çizelge (Rom.5:12-21).....	160

GİRİŞ

Kutsal evlatlık ve insan kardeşliğinin dini olarak tanımlanan Hristiyanlık, kendine özgü bir kurtuluş anlayışına ve bu anlayış etrafında şekillenen bir teolojiye sahiptir. Hristiyanlık, insanlığın kurtuluşunu esas alan ve tanrısal bir birlikteliği amaçlayan bir inanç sistemidir. Bu sistem, insan yaşamının Tanrı'nın mutlak egemenliği altında olduğunu vurgular ve Tanrı'nın insanlık üzerindeki kurtarıcı ve rehberlik eden rolünü ön plana çıkarır. Hristiyanlık, tüm insanların Tanrı'ya bağlılık göstermesini talep eden bir din olarak, lütuf aracılığıyla kurtuluşa ve kutsanmaya olan inancı da bünyesinde barındırır¹.

Kurtuluş kavramı, Hristiyan inanç geleneğinin merkezinde yer almakta ve aynı zamanda bu geleneğin temel dinamiklerini şekillendiren bir ilke olarak değerlendirilmektedir. Hristiyanlık, insanlığın günahlarının bağışlanmasını amaçlayan ve nihai hedefi sonsuz yaşama ulaşmak olan bir kurtuluş teolojisi, bir kurtuluş tarihi ve bu süreçle yönelik bir kurtuluş yolu sunar. Bu kapsamda kurtuluş hem teolojik hem de tarihsel ve varoluşsal bir gerçeklik olarak ele alınır².

Etimolojik açıdan bakıldığında, Hristiyan düşüncesinde “kurtuluş” kavramı, tüm inanç sisteminin temelini oluşturan ve anahtar bir unsur olarak kabul edilen bir terimdir³. Türkçede “kurtuluş” olarak ifade edilen bu kavram, İngilizcede “salvation”, Antik Yunanca’da ise “soteria” veya “soterian” terimleriyle karşılanmaktadır. Bu kökten türeyen “soterioloji” terimi, “kurtuluş bilimi” anlamına gelir. Kavram, özgür kılınma, refah, esenlik, esaretten kurtuluş ve sıkıntıdan özgürlüğe kavuşma gibi anlamların yanı sıra bir tehlike veya kötülük durumundan tanrısal müdahale ile kurtarılmayı da ifade eder.

Tarih boyunca Hristiyanlık, daima bir “kurtuluş dini” olarak tanımlanmıştır. Bu anlayış, insanın kökenini ve nihai kaderini anlama çabalarında belirleyici bir rol oynamıştır⁴. Hristiyan kurtuluş düşüncesi, Tanrı, insan ve günah arasındaki ilişkinin doğasını esas alır. Kutsal Yazılar, kurtuluşu çoğunlukla insanın günaha düşüşünden ve

¹ William Adams Brown, *Christian Theology in Outline* (New York: C. Scribner's Sons, 1914), 29.

² Şinasi Gündüz, *Hristiyanlık* (İsam / İslam Araştırmaları Merkezi, 2007), 112.

³ Robert W. Jenson, *Alpha and Omega: A Study in the Theology of Karl Barth* (New York: Thomas Nelson, 1963), 145.

⁴ Joachim Wach, *Dinler Tarihi; Bilimsel Bir Disiplin Olarak Kuruluşuna Teorik Bir Giriş*, çev. Aydın, Fuat (İstanbul: Ataç Yayınları, 2004), 284,290.

bu günahın doğurduğu sonuçlardan kurtulma olarak ontolojik bir mesele şeklinde ele alır⁵. Bundan dolayı, Hristiyanlık dışı diğer dinlerde gûnahtan kurtuluşun doğasından bahsedilmediğı için gûnahtan kurtuluşa dair bir kurtuluş öğretisi yer almaz. Hristiyanlık'ta ise Mesih'te Tanrı ile olan paydaşlıktan kaynaklanan kurtuluşun gerçek ve bütünsel bir anlayışı bulunur⁶.

Hristiyan kurtuluş inancının tanımlanabilmesi için üç temel inançsal fikir ayırt edilebilir. Birincisi, kurtuluşun dünyevi acı ve musibetlerden kurtulmak anlamına geldiğini ve bu kurtuluşun bu dünyada gerçekleşeceğini savunur. İkincisi, bu dünyaya ait şartların sona erdiği ve cennetsel bir varoluşa geçişi ifade eden bir kurtuluş anlayışıdır. Üçüncüsü ise, cennetsel güçlerin ve ilahi etkilerin bu dünyaya getirilmesi yoluyla insan doğasının tanrılaştırılması düşüncesini içerir. İlk iki görüş, Yahudi geleneğı ve bazı diğer dinlerle örtüşürken, üçüncü yaklaşım esas olarak Hristiyanlık ile özdeşleşmiştir⁷. Bu bağlamda Hristiyan kurtuluş doktrini, Hristiyan teolojisini anlamının merkezinde yer alır. Yunanca “didache” ve Latince “doctrina” kelimelerinden türeyen “doktrin” terimi, Tanrı ve kutsal olana dair sistematik bir öğretiyi ifade eder. Kurtuluş doktrini İsa Mesih'te vahyedilen gerçeklere dayanır ve Hristiyan kilisesi içerisinde farklı biçimlerde sistematize edilir. Kutsal Üçlü Birlik'e dair vahyin temel temaları da bu doktrin kapsamında ele alınır ve öğretilir⁸.

Hristiyan teolojisi, çeşitli doktrinler ve dogmalar etrafında şekillenirken, bu yapının temelini kurtuluş doktrini oluşturur. Kurtuluş doktrini, diğer tüm doktrinlerin düzenlenmesi ve anlaşılmasında merkezi bir ilke işlevi görür. Hristiyan doktrin tarihi, doktrin sisteminin merkezine farklı hipostazları (Tanrı, İsa ve Kutsal Ruh) yerleştirme çabalarına sahne olmuştur. Bu çabalar Tanrı merkezli (teolojik), İsa merkezli (kristolojik) ya da Kutsal Ruh merkezli (pnömatojik) yaklaşımlar şeklinde ortaya çıkmıştır. Ancak bu yaklaşımlar, belirli bir hipostazı merkeze alarak sistematik bir

⁵ George Barker Stevens, *The Christian Doctrine of Salvation* (Edinburgh: T & T Clark, 1905), 16; J. Pohle, “Sacrifice”, *The Catholic Encyclopedia*, ed. Charles G. Herbermann, (New York: The Encyclopedia Press, 1907-1913), 13/899.

⁶ Alan Coates Bouquet, *The Christian faith and non-Christian religions*. (New York: Harper, 1959), 417; Robert E. Speer, Central Committee on the United Study of Foreign Missions, *The Light of The World: A Brief Comparative Study of Christianity and Non-Christian Religions* (West Medford, Mass.: Central Committee on the United Study of Missions, 1911), 249-250.

⁷ Brown, *Christian Theology in Outline*, 303.

⁸ John Shaw Banks, *A Manual of Christian Doctrine*, ed. Jno J. Tigert (Nashville, Tenn.: Publishing house Methodist Episcopal church, South, Barbee & Smith, agents, 1897), 3.

bütünlük kurma eğiliminde oldukları için, diğer doktrinlerin bütüncül biçimde yorumlanmasını zorlaştırabilecekleri gerekçesiyle birçok teolog tarafından sınırlayıcı ve tek boyutlu olarak değerlendirilmiş; bu nedenle Hristiyan inanç sisteminin merkezi teması olarak genellikle tercih edilmemiştir. Bu bağlamda, Hristiyan teolojik sisteminin ana fikrinin “kurtuluş” doktrini olması gerektiği yönünde genel bir kanaat oluşmuştur. Kurtuluş doktrini, Hristiyan inanç yapısında yer alan tüm doktrin ve dogmaları yerli yerine oturarak tutarlı bir bütünlük sağlar. Tanrı ile insan arasındaki ilişkiyi –biri kurtaran, diğeri ise kurtarılan ve kurtarılmaya muhtaç olan varlık olarak– doğru bir şekilde kavramak, bu doktrinin merkezi önemini daha da belirgin kılar. Bu durum, kurtuluş doktrininin diğer tüm doktrinleri kuşatan ve birleştiren temel bir yapı taşı olma işleviyle doğrudan ilişkilidir⁹.

Hristiyanlık doktrinleri, doğaüstü bir kurtuluş anlayışıyla tanımlanır ve bu doktrinler kilise aracılığıyla korunur. Kutsal Ruh’un kilisede sürekli olarak var olduğu kabul edildiği için, doktrinlerin hem korunması hem de geliştirilmesi mümkün olur¹⁰. Böylece, kutsal yazılardan itibaren her bir doktrin kurtuluş doktrini çatısı altında tanımlanır¹¹. Bu çerçevede, tüm Hristiyan doktrinleri, kurtuluş doktrini ekseninde şekillenir.

Hristiyanlık, her doktrinin birbiriyle ilişki içinde olduğu, bütüncül bir inanç sistemi olarak yapılandırılmıştır. Bu sistemi bir arada tutan temel unsur ise, çalışmamızın ana teması olan kurtuluş doktrinidir. Hristiyan kurtuluş doktrini; Tanrı, yaratılış, insanın doğası, İsa Mesih, kilise, Mesih’in krallığının tamamlanması ve nihai kurtuluş gibi temel başlıkları içerir¹². İnanç ilkelerinden oluşan bu doktrinler, Hristiyan inanç yapısının temel taşlarını oluşturur. Bu bütünlük içinde kurtuluş doktrini, merkezi ve yönlendirici bir rol üstlenir. Dolayısıyla Hristiyan kurtuluş doktrinini doğru bir biçimde tanımlamak, Tanrı’nın kurtuluş tasarısını kavramak açısından büyük önem taşır.

Bu çalışma, Hristiyan kurtuluş doktrininin tarihsel gelişimi, teolojik yapısı ve yaşamsal boyutlarını bütüncül bir bakış açısıyla incelemeyi amaçlamaktadır.

⁹ John Macpherson, *Christian Dogmatics*. (Edinburgh: T. & T. Clark, 1898), 6-8.

¹⁰ Brown, *Christian Theology in Outline*, 62.

¹¹ Banks, *A Manual of Christian Doctrine*, 26.

¹² Banks, *A Manual of Christian Doctrine*, 13.

Araştırma, bu doktrinin Hristiyan inanç sisteminin merkezinde yer aldığı ve tarih boyunca olduğu gibi günümüzde de Hristiyan yaşamı ile düşüncesinde belirleyici bir rol oynadığı varsayımına dayanmaktadır. Bu doğrultuda tez çalışmasının temel hipotezleri üç başlıkta toplanmıştır.

Birinci olarak, Hristiyan inanç sisteminde kurtuluş fikri başlangıçta Tanrı'nın insanlıkla ilişkisine dair bir yönelim olarak ortaya çıkmış; zamanla Kutsal Kitap'ın bütünlüğü ve tarihsel süreç içinde gelişerek, teolojik ve kurumsal boyutlarıyla sistematik bir doktrine dönüşmüştür. Patristik dönemde bu öğreti ilk kez sistematik hale getirilmiş, ekümenik konsillerde Mesih'in kimliği ve kurtarıcı rolü üzerine temel ilkeler netleştirilmiş; Orta Çağ'da kilisesel bir işlevsellik kazanmış ve modern dönemde farklı teolojik yaklaşımlarla genişleyerek daha evrensel bir yapıya ulaşmıştır.

İkinci olarak, Hristiyan kurtuluş doktrini, yaratılıştan başlayarak İsa Mesih'in bedenlenmesiyle doruğa ulaşan kutsal tarih anlayışı içinde şekillenen, tarihsel ve teolojik açıdan bütünleşmiş dinamik bir süreçtir. Bu süreç, Tanrı'nın kurtuluş tasarısının zaman içerisinde tedrici olarak geliştiğini ve İsa Mesih'in bedenlenmesi, yaşamı, öğretileri, ölümü, dirilişi ve göğe yükselişiyle tarihsel ve teolojik zirvesine ulaştığını göstermektedir. Mesih'in bu olaylar zincirindeki rolü, doktrinin somutlaşmasında belirleyici ve merkezi bir öneme sahiptir.

Üçüncü olarak ise, Mesih sonrası dönemde Kilise ve sakramentlerin, Tanrı'nın kurtuluş tasarısının dünyadaki devamlılığını sağlayan; inananların kurtuluşa katılımını mümkün kılan yaşamsal ve toplumsal araçlar olduğu savunulmaktadır. Bu bağlamda kurtuluş anlayışının, iman, ibadet ve ahlaki pratikler aracılığıyla hem bireysel hem de toplumsal yaşamda dinamik ve bütüncül bir biçimde somutlaştığı ileri sürülmektedir. Bu hipotezler doğrultusunda çalışma, Hristiyan kurtuluş doktrinine ilişkin bazı temel sorulara yanıt aramayı hedeflemektedir. Öncelikle, Hristiyan kurtuluş doktrininin tarihsel süreçte nasıl bir gelişim gösterdiği araştırılacaktır. Ardından, İsa Mesih'in yaşamı, ölümü ve dirilişinin bu gelişim sürecindeki belirleyici rolü incelenecektir. Ayrıca, Mesih sonrası dönemde Kilise ve sakramentlerin, Tanrı'nın kurtuluş tasarısının yeryüzündeki devamlılığını sağlama konusundaki işlevi değerlendirilecektir. Son olarak, bu doktrinin günümüz Hristiyan inancı ve yaşamı

üzerindeki yansımaları ele alınacaktır. Araştırma, bu sorular etrafında şekillenen tarihsel, teolojik ve yaşamsal bir çözümleme sunmayı amaçlamaktadır.

1. TEZİN KONUSU VE SINIRLARI

Bu tez çalışmasının temel konusu, Hristiyan teoloji geleneğinin ve tüm doktrinlerin merkezinde yer alan “Hristiyan Kurtuluş Doktrini”dir. Hristiyan inanç sistemi içerisinde Tanrı’nın insanlık tarihine yönelik kurtarıcı müdahalesini anlamlandıran bu doktrin, Tanrı tasarısının özünü ve öğretisini içermesi bakımından merkezi bir öneme sahiptir. Kurtuluş doktrini, Hristiyan düşünce geleneğinde Tanrı’nın tarihsel eylemini içeren çok boyutlu bir yapı sergiler. Bu nedenle çalışmada kurtuluş, zaman içerisinde ilahi ve tarihsel bir tasarının gerçekleşme süreci olarak ele alınmıştır.

Tez, özellikle Pavlus’un mektuplarında vurgulanan “Tanrı’nın sır olan kurtuluş tasarısı” düşüncesi çerçevesinde şekillendirilmiştir. Bu tasarı; İsa Mesih’in beden alması, çarmıhtaki ölümü ve dirilişiyle doruğa ulaşan, Kutsal Ruh’un etkinliği ve kilisenin varlığıyla sürdürülen ilahi bir kurtuluş tasarısıdır. Bu bağlamda çalışmada, Tanrı, İsa Mesih ve Kutsal Ruh’un birlikteliğinden oluşan Kutsal Üçlü Birlik yapısı içerisindeki ilahi eylem; yaratılış, asli günah, insanın düşüşü, dünya yaşamı, Tanrı’nın insan bedeninde görünmesi, çarmıh olayı, diriliş, kilisenin inşası ve sakramentlerin icrası gibi temel başlıklar etrafında incelenmiştir. Bununla birlikte ölüm sonrası sürece ilişkin olarak Mesih’in ikinci gelişi, genel diriliş, bin yıllık egemenlik, ikinci diriliş, son yargı, göksel krallık, cehennem, sonsuz kurtuluş ve kutsal yaşam gibi konular da bu teolojik bütünlüğün ayrılmaz parçaları olarak değerlendirilmiştir.

Çalışma, yukarıda belirtilen kuramsal çerçeveyi üç bölümde sistematik bir şekilde ele alarak inşa edilmiştir: Birinci bölüm, Hristiyanlık tarihinde kurtuluş fikrinin ortaya çıkışı ve doktrinleşme sürecini konu edinmektedir. Bu bölümde, kurtuluşun Hristiyan inancındaki tarihsel kökenleri Kutsal Kitap (Eski ve Yeni Ahit) metinleri üzerinden incelenmiş; ardından Patristik dönem, erken dönem Kilise Babaları ve ilk ekümenik konsiller bağlamında gelişen teolojik tartışmalar üzerinden, kurtuluş doktrininin tarihi gelişiminin şekillenme süreci analiz edilmiştir. Ayrıca bu bölümde, konsil öncesi ve sonrası dönemde ortaya çıkan farklı kurtuluş anlayışlarına

dair eğilimler (örneğin Gnostik etkiler, Pelagianizm-Augustinus karşıtlığı gibi) ile bu eğilimlerin zamanla sistematik teolojii nasıl etkilediğı değerlendirilmiştir. Bu bağlamda kurtuluş öğretisinin yirmi birinci yüzyıla kadar geçirdiğı tarihsel gelişim de dikkate alınarak teolojik süreklilik ve dönüşüm noktaları detaylandırılmıştır. Bu bölümde, Hristiyan kurtuluş fikrinin mahiyeti, teoloji geleneğindeki yeri ve önemi üzerinde durulmuştur. Kurtuluş anlayışının tarihsel süreçte kazandığı biçimlerin ortaya konması, çalışmanın genel çerçevesi açısından önemli bir ön bilgi niteliği taşımaktadır.

İkinci bölüm, Hristiyan kurtuluşunun teolojik dayanakları diğeri bir ifadeyle sistematik boyutunu ele almaktadır. Bu bölümde, Tanrı'nın kurtuluş tasarısı ve bu tasarının Kutsal Üçlü Birlik yapısı içerisindeki işleyişi, yani Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un birbirinden farklı ama tamamlayıcı rollerle bu tasarıya nasıl katıldıkları detaylandırılmıştır. Kurtuluşun temel amacı olarak Tanrı ile yaratılmışlar arasındaki tam ve ebedi birlik düşüncesi merkeze alınmış, bu birlik hem dünya hayatında kutsal yaşamla hem de ölüm sonrası sonsuz yaşam perspektifiyle incelenmiştir. Ayrıca bu bölümde Hristiyan Kurtuluş Doktrini, yaratılıştan kurtuluşa kadar geçen sürecin teolojisi bir bütün olarak ele alınmıştır. Bu temelde, Hristiyan teolojisindeki soteriyoloji, kristoloji, eklesiyoloji, eskatoloji ve antropoloji alanları bir bütünlük içinde değerlendirilmiştir.

Üçüncü bölümde, kurtuluş doktrininin Hristiyan yaşamındaki pratik ve litürjik yansımaları incelenmiştir. Bu kapsamda, bireysel yaşam, kilise yaşamı ve toplumsal yaşamdaki etkileri değerlendirilmiştir. Bireysel düzeyde kurtuluşun; dua, Kutsal Kitap okumaları, tesbih, oruç ve feragat gibi kişisel ibadetler içerisindeki yeri ve önemi ele alınmıştır. Kilise yaşamında ise sakramentler ile diğeri ayin, yortu ve uygulamaların kurtuluş doktriniyle ilişkisi değerlendirilmiştir. Meryem'in ve Hristiyan azizlerinin kurtuluş sürecindeki aracı rolleri teolojik ve sosyo-kültürel bir bağlamda analiz edilmiştir. Hristiyan inancında kurtuluş bilincinin, bireysel olduğu kadar toplulukla birlikte, sevgi ilkesine dayalı bir yaşam biçimi olarak tecrübe edilmesi, bu bölümde özellikle vurgulanan temel unsurlardan biri olmuştur.

Çalışma, kurtuluş fikrini diğeri dinlerde karşılaştırmalı olarak ele almak yerine yalnızca Hristiyan dini geleneğiyle sınırlamıştır. Bunun temel nedeni, kurtuluş

düşüncesinin farklı dinlerde bulunmasına rağmen, her bir dini geleneğin bu fikri kendi tarihsel, kültürel ve teolojik bağlamında geliştirmesidir. Hristiyanlık özelinde yapılan bu sınırlama, tezin hedeflediği derinlikli ve kapsamlı analizi mümkün kılmak amacıyla bilinçli bir metodolojik tercih olarak benimsenmiştir. Bu bağlamda çalışma, Hristiyan teolojisinin temel unsurlarından biri olan kurtuluş fikrinin tarihsel süreçte nasıl doktrinel bir bütünlük kazandığını, hangi teolojik kavramlarla şekillendiğini ve Hristiyan yaşamında nasıl tezahür ettiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu yönüyle çalışma, yalnızca teolojik bir çözümleme sunmakla kalmayıp aynı zamanda Hristiyan inanç sisteminin bütüncül yapısını anlamaya katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

2. TEZİN AMACI VE METODU

Bu tez, Hristiyanlık inancının temelinde yer alan “kurtuluş” kavramını hem tarihsel gelişimi hem de teolojik yapısı çerçevesinde ele almayı amaçlamaktadır. Bu çalışmada Hristiyan geleneğini, alışılmış başlıklardan farklı olarak doğrudan “kurtuluş” ekseninde incelemek, bu inanç sisteminin özünü oluşturan temel teolojik yönelimi anlamaya ve yorumlamaya dair yeni bir bakış açısı geliştirme hedefi taşımaktadır. Bu doğrultuda çalışmanın temel amacı, Hristiyan kurtuluş doktrininin merkezi rolünü ortaya koymak ve bu doktrinin Hristiyan teolojisinin diğer alanlarıyla olan bütünlük ilişkisini analiz etmektir.

Kurtuluş doktrini, ilk bakışta sade bir öğretisi gibi görünse de, Hristiyanlık tarihinde oldukça karmaşık teolojik tartışmalara konu olmuş, farklı dönemlerde çeşitli şekillerde yorumlanmıştır. Tez kapsamında bu karmaşıklığın hem tarihsel gelişimi hem de teolojik anlam katmanları irdelenmiş, Hristiyan inanç sisteminin Tanrı-insan ilişkisini nasıl yapılandığı ve bu ilişkinin kurtuluş anlayışına nasıl yön verdiği açıklanmıştır.

Bu çalışmanın bir diğer amacı, Tanrı ile yeni bir birliktelik yolu olan Hristiyan kurtuluş doktrininin Kutsal Kitap temelli tarihsel analizini yapmaktır. Doktrin hem tarihsel hem de teolojik bir inceleme konusu olarak ele alınmış ve Hristiyan geleneği literatürü çerçevesinde kurtuluşun tarihsel arka planı ile inançsal fonksiyonu tanımlanmıştır. Hristiyan doktrinlerinin temel kaynağını Kutsal Kitap metinleri

oluşturur. Bu metinlerin yorumlanmasında Hristiyan geleneğinin de etkili olduğu bilinmektedir. Bu nedenle çalışmada, Kutsal Kitap'ın yanı sıra Kilise Babaları'nın eserleri ve önde gelen Hristiyan ilahiyatçıların çalışmaları da incelenmiştir. Çalışmanın bir diğer amacı ise, Hristiyan geleneğindeki önde gelen şahsiyetlerin kurtuluşla ilgili katkılarını Kutsal Kitap temelli olarak analiz etmektir. Bu doğrultuda, Kutsal Kitap verileri mukayeseli bir yaklaşımla sistematize edilerek çalışmanın ilerleyen bölümlerinde teorik bir temel oluşturulmuştur. Ayrıca, kurtuluşun daha iyi tanımlanabilmesi amacıyla bir zihin haritası oluşturulmuştur. Bu yapı doğrultusunda kurtuluş süreci; yaratılış (başlangıç), varoluşsal süreç ve ebedi kurtuluş şeklinde tasavvur edilmiştir. Konu, tarihsel metod çerçevesinde, kurtuluş temasının Eski Ahit ve Yeni Ahit'teki varlığı ile apostolik dönem, post-apostolik dönem ve sonrasındaki gelişimleri değerlendirilerek ele alınmıştır. Böylece Hristiyan geleneğinin kurtuluş teolojisine dair bilgi zemini sunulması amaçlanmıştır.

Dinler Tarihi alanının metodolojik ilkeleri doğrultusunda hazırlanan bu çalışmada hem teolojik hem de litürjik boyutlar taşıyan kurtuluş merkezli bir inceleme gerçekleştirilmiştir. Öncelikle kapsamlı bir literatür taraması yapılmış, Hristiyanlık inancı ve tarihi içerisindeki yeri deskriptif yöntemle ele alınarak yorumlanmıştır. Çalışmada, ilgili kavramların etimolojik analizleri yapılmış farklı dillerdeki karşılıkları karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Hristiyan kurtuluş teolojisinde yer alan kavram ve terimler açıklanmış, bu terimlerin tarihsel oluşumu ve inançsal işlevleri incelenmiştir.

Buna ek olarak, akademik araştırmalarda önemli bir yöntem olarak kabul edilen fenomenolojik yaklaşım yer yer kullanılmıştır. Gerçeğin bilgisine ulaşma çabasında rehberlik sunan bu yöntem doğrultusunda, Kutsal Kitap ve Hristiyan geleneğinin temel metinleri tarihsel ve teolojik bağlamları içinde analiz edilmiştir.

3. TEZİN KAYNAKLARI

Bu çalışmada, Hristiyan kurtuluş doktrininin kökenlerini, tarihsel gelişimini ve teolojik boyutlarını kapsamlı bir şekilde analiz edebilmek amacıyla birincil ve ikincil kaynaklardan yararlanılmıştır. Çalışmanın temel referans noktası, Hristiyan teolojisinin ana kaynağı olan Kutsal Kitap olmuştur. İsa Mesih'in kimliği, öğretileri

ve kurtarıcı işlevi, öncelikle Kutsal Kitap metinleri esas alınarak tarihsel ve teolojik bağlamda ele alınmıştır. Bu doğrultuda Kutsal Kitap sistematik bir perspektifle değerlendirilmiştir.

Kutsal Kitap'ın yanı sıra, Hristiyanlık tarihinde önemli rol oynamış Kilise Babaları'nın eserleri de çalışmanın tarihsel derinliğini güçlendiren temel kaynaklar arasında yer almıştır. Erken dönem yazarları, Hristiyan inançlarının şekillenmesinde belirleyici olmuş özellikle Patristik döneme ait metinler, çalışmanın tarihsel temelini sağlamlaştırmıştır. Ayrıca hem klasik dönem hem de çağdaş döneme ait Hristiyan ilahiyatçılarının sistematik teolojik yaklaşımlarına başvurularak kurtuluş doktrininin tarihsel süreç içerisindeki dönüşümü ve farklı mezhepsel bağlamlardaki yorumları ele alınmıştır. Modern akademik literatür ise konunun eleştirel ve disiplinler arası bir yaklaşımla değerlendirilmesine önemli katkı sağlamıştır.

Çalışmada, Hristiyan kurtuluş doktrinine temel katkı sunan klasik ve çağdaş eserlerden kapsamlı biçimde yararlanılmıştır. Dinler tarihi literatürünü içeren ansiklopedik kaynakların yanı sıra, George Barker Stevens'in *The Christian Doctrine of Salvation* adlı eseri, doktrinin sistematik yapısını ortaya koymasından dolayı tezin vazgeçilmez kaynağı olmuştur. J. H. Kurtz'un *Manual of Sacred History* adlı eseri ise kurtuluşun tarihsel gelişimini Tanrı'nın ilahi tasarısı bağlamında açıklayarak çalışmaya tarihsel derinlik kazandırmıştır. Rudolf Bultmann'ın *Theology of the New Testament* adlı eseri, Yeni Ahit'teki soteriyolojik kavramların varoluşsal yorumu açısından temel kaynak olmuştur. Jürgen Moltmann'ın *The Way of Jesus Christ* ve *Ethics of Hope* adlı eserleri, Mesih merkezli kurtuluş anlayışını eskatolojik ve etik boyutlarıyla derinleştirerek çağdaş teoloji ile tarihsel doktrin arasında bir köprü kurmaya vesile olmuştur. Justin S. Holcomb'un *Christian Theologies of Salvation: A Comparative Introduction* adlı eseri ise farklı teolojik geleneklerin kurtuluşa dair yaklaşımlarını karşılaştırmalı biçimde sunarak çalışmaya geniş bir perspektif kazandırmıştır.

Türkçe literatür bağlamında, Canan Seyfeli'nin Ermeni Kilisesi'nde Sakramentler adlı eseri, Doğu Hristiyan geleneğinde sakramentlerin kurtuluşla ilişkisini ele alarak çalışmaya özgün bir katkı sunmuştur. Ayrıca bu çalışmada, Hristiyan kurtuluş doktriniyle ilgili değerlendirmelerde, alanın yetkin isimlerinin

çeşitli eserlerinden faydalanılmıştır. Şinasi Gündüz'ün Hristiyanlık adlı eseri, temel inanç ilkeleri bağlamında kurtuluş öğretisine kuramsal bir zemin oluşturmuştur. Muhammet Tarakçı, Protestanlıkta Sakramentler adlı çalışmasında Protestan gelenekte sakrament-kurtuluş ilişkisini ortaya koymuştur. İsmail Taşpınar, "II. Vatikan Konsili ve Katolik İlahiyatına Etkisi" başlıklı çalışmasında Katolik teolojideki çağdaş dönüşümleri değerlendirmiştir. Kürşat Haldun Akalın, Meryem'in soteriolojik konumunu, "Orta Çağın Hristiyanlık Öğretisinde Meryem Ana Yüceltmesi" adlı makalesinde işlemiştir. Fuat Aydın, Dinler Tarihi ve "Antakya Hristiyanlığı" başlıklı metinlerinde erken dönem Hristiyanlıkta kurtuluş düşüncesinin oluşum sürecine ışık tutmuştur. Ali Erbaş, Hristiyanlıkta İbadet adlı eseriyle ibadet ve sakrament ilişkisini ortaya koymuş; Bu kaynaklar, çalışmanın tarihsel, teolojik ve toplumsal boyutlarını bütüncül biçimde ele alabilmesine imkan tanımıştır.

Tez kapsamında, aksi belirtilmedikçe, İngilizce kaynaklardan yapılan alıntıların çevirileri tarafımızca gerçekleştirilmiştir. Bu metinlere, Google Books, HathiTrust Digital Library ve Library Genesis (LibGen) gibi çevrimiçi platformlar aracılığıyla erişilmiştir.

Kullanılan tüm bu kaynaklar, Hristiyanlık inanç yapısını oluşturan Tanrı, Mesih ve Kilise doktrinlerinin bütüncül bir yaklaşımla ele alınmasına imkan tanımış, Tanrı'nın kurtuluş tasarısının ve bu tasarının İsa Mesih'te somutlaşan yönlerinin anlaşılmasında sağlam bir teolojik temel oluşturmuştur. Bu doğrultuda tez, Hristiyan Kurtuluş Doktrini'nin tarihsel, teolojik ve sistematik boyutlarını bütüncül bir perspektiften inceleyerek kurtuluşun Tanrı'nın insanlık tarihi boyunca işleyen ilahi tasarısının merkezi bir unsuru olduğunu ortaya koymuştur. Elde edilen bulgular, kurtuluşun Hristiyan teolojisinin hem kurucu hem de süreklilik arz eden temel ilkesi olduğunu ortaya koymuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇTE KURTULUŞ

Hristiyan teolojisinde tarih, Tanrı'nın kurtuluş tasarısının kutsal ve aşamalı biçimde gerçekleştiği bir süreç olarak değerlendirilir. “*Tanrı her şeyde her şey olacaktır.*” ilkesi doğrultusunda dünya ve tarihi, Tanrı'nın sevgisiyle yaratılmış ve kutsanmış bir gerçekliktir. Bu çerçevede insanlık tarihi, aynı zamanda kurtuluşun vuku bulduğu Hristiyanlık tarihi olarak yorumlanır. Tanrı'nın insanlık için hazırladığı bu tasarımı, belirli bir dönemle sınırlı olmayıp geçmişten geleceğe uzanan kesintisiz bir süreçte tezahür etmektedir¹³. Bu bütüncül süreç, Tanrı'nın insanlık üzerindeki ilahi faaliyeti ve kurtarıcı iradesinin yansımaları olarak Kutsal Kitap'ın temel temalarından birini oluşturur.

1.1. KUTSAL KİTAP'TA KURTULUŞ FİKRİ

Tanrı'nın insanlıkla olan ilişkisinin tarihsel seyrine dair en temel yazılı kaynak Kutsal Kitap'tır. Hristiyan geleneği, Kilise Babaları, kilise öğretileri ve kilise tarihi gibi diğer kaynaklarla birlikte Kutsal Kitap, Hristiyan doktrinlerinin temel dayanağını oluşturur. Kutsal Kitap, Tanrı'nın insanlığa yönelik ilahi amacını, bu amaç doğrultusunda şekillenen kurtuluş tasarısını ve bu tasarının tarih boyunca nasıl tezahür ettiğini bütüncül bir şekilde sunar.

Kutsal Kitap, Eski Ahit ve Yeni Ahit olmak üzere birbirini tamamlayan iki ana bölümden oluşur. Bu iki bölüm arasında hem birlik hem de farklılık ilişkisi mevcuttur. Her ikisi de aynı ilahi kaynaktan geldiği için vahiy ve ahit fikri ekseninde birbirini tamamlar. Ancak kurtuluş tarihinin farklı aşamalarını yansıtmaları sebebiyle de farklılık gösterirler. Eski Ahit, kurtuluşun vaat ve kehanetlerini içerirken; Yeni Ahit, kurtuluşun gerçekleştiğinin müjdesini taşır¹⁴. Bu bağlamda Kutsal Kitap, Tanrı'nın insanlığı kurtarmak için izlediği yolun yazılı bir kaydı olarak kabul edilir. Hristiyan kurtuluş öğretisi, Kutsal Kitap'ın başlangıcından sonuna kadar tarihsel bir süreç olarak

¹³ Jürgen Moltmann, *Ethics of Hope*, çev. Margaret Kohl (Minneapolis: Fortress Press, 2012), 121-126.

¹⁴ Philip Schaff - Samuel Macauley Jackson, *Theological Propædæutic; a General Introduction to the Study of Theology, Exegetical, Historical, Systematic, and Practical, Including Encyclopaedia, Methodology, and Bibliography; a Manual for Students* (New York: C. Scribner's sons, 1893), 320.

temellenir. Yaratılış'tan¹⁵ Vahiy'e¹⁶ kadar olan tüm kitaplar, kurtuluşun hem teolojik hem de tarihsel gelişimini ortaya koyar. Bu öğretinin merkezinde, İsa Mesih'in beden alması ve kurtuluşa dair eylemleriyle tanımlanan bütüncül bir Mesih öğretisi yer alır. Bu nedenle Kutsal Kitap'ın ana konusu, kurtarıcı İsa Mesih etrafında şekillenen kurtuluş tarihidir. Bu tarih, Tanrının dünyayı, insanı ve tüm yaratılışı kapsayan bir kurtuluş öğretisi ve sırrı şeklinde özetlenebilir¹⁷. “Mesih sırrı” olarak tanımlanan bu sır aynı zamanda Mesih öğretisini ifade eder ve Kutsal Kitap'ta bu gizem, örtük biçimde Mesih'in kurtarıcı rolü üzerinden varlığını sürdürür¹⁸. Bu nedenle Kutsal Kitap, kurtuluşun ilahi düzenlenişini yani tanrısal organizasyonunu ortaya koyan temel kaynak olarak kabul edilir¹⁹.

1.1.1. Eski Ahit'te Hristiyan Kurtuluş Fikrinin Kökenleri

Kutsal Kitap'ın ilk bölümü olan Eski Ahit, Hristiyan kurtuluş teolojisinin temellerini oluşturan en erken yazılı metinleri içermektedir. Bu metinler, Yaratılış'tan itibaren ilahi müdahalelerle şekillenen kurtuluş tarihini, bu tarihte gerçekleşmiş olan Tanrı'nın halkıyla yaptığı antlaşmaları ve gerçekleşecek olan ilahi kurtuluş vaadini aşamalı bir biçimde önceden bildiren bir yapıya sahiptir.

Tanrı'nın kurtuluş tasarısının tarihsel gelişimi, Eski Ahit metinleri temelinde üç ana dönem altında incelenebilir: Eski Ahit öncesi dönem (peygamberlik anlatıları), Ahit dönemi (Yasa/Şeriat) ve Eski Ahit sonrası dönem (beklenen Mesih dönemi). Eski Ahit, yalnızca Yasa dönemine ait verilerle sınırlı kalmayıp aynı zamanda Yasa öncesi ve sonrası anlatıları da kapsayan bütüncül bir yapı sunar²⁰.

Eski Ahit'in kutsal metinleri, Tanrı'nın halkıyla olan ilişkisini ve bu ilişkinin kurtuluş bağlamındaki anlamını ortaya koyar. Bu metinler, özellikle Yasa döneminde Tanrı'nın halkını kurtuluşa çağırان, O'nun kutsallığını ve adaletini vurgulayan ilahi bildiriler niteliğindedir. Aynı zamanda Eski Ahit, Mesih'in gelişine kadar insanlara

¹⁵ *Kutsal Kitap (Tevrat-Zebur-İncil)* (İstanbul: Kitabı Mukaddes, 2011), Yar.3:1-24.

¹⁶ Va.22:1-21.

¹⁷ Canan Seyfeli, *Ermeni Kilisesi'nde Sakramentler* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2015), 54.

¹⁸ Canan Seyfeli, “‘Mesih Sırrı’: Sakramentler Fikrinin Kutsal Kitap'taki Dayanağı (Pavlus)”, *Ortadoğu ve Göç* 11/2 (2021), 365.

¹⁹ Maurice Fluegel, *The Messiah-Ideal. Comparative Religious Legislations, Doctrines and Forms Unfolding That Ideal...* (Baltimore: Press of T. Kroh & sons, 1896), 97.

²⁰ Walter Brueggemann, *The Theology of the Book of Jeremiah* (New York: Cambridge University Press, 2007), 155-161.

rehberlik eden bir eğitim aracı (*pedagogos*) olarak gelecekteki kurtarıcı Mesih'e işaret eden yönüyle de dikkat çeker. Eski Ahit hem ahit teolojisinin tarihsel gelişimini hem de Tanrı'nın halkıyla olan ilişkisinin ilahi düzenlenişini kapsamlı biçimde ortaya koyar²¹.

Hristiyan kurtuluş doktrini, temelini Eski Ahit'in yazılı geleneğinden alır. Bu nedenle Hristiyan teolojisi, Eski Ahit'te yer alan ön işaretleri, sembolleri ve alegorik anlatıları Mesih'te nihai karşılığını bulan unsurlar olarak değerlendirir. Bu semboller hem kurtuluşun doğasına hem de kurtarıcının kimliğine ve kurtuluşa erişeceklerin niteliklerine dair de önemli mesajlar taşır. Eski Ahit'in bu pasajları, Hristiyan kurtuluş anlayışının doktrinel temelini oluşturur²².

Eski Ahit, kurtuluş doktrinini ifade eden zengin bir dil ve sembolizmle doludur. Bu metinlerde yer alan birçok kavram, sembol ve simge, Hristiyan kurtuluşunun kökenlerini açıklar²³.

Eski Ahit'te kurtuluşu ifade eden bazı önemli İbranice terimler bulunmaktadır. Bunlardan “gā'al” terimi, “özgür kılmak” ya da “özgür kılınmak” anlamına gelirken, “ge'ullāh” terimi “kurtuluş hakkı” veya “fidye bedeli” anlamını taşır. Bu kavramlar, insanın Tanrı tarafından özgürlüğüne kavuşturulmasını ve bu süreçte ödenen bedelin önemini vurgular. Benzer şekilde, Grekçede kullanılan çeşitli terimler de kurtuluşun farklı boyutlarını açıklamaktadır. Örneğin, “agorazō” terimi “forumda satın almak” anlamına gelir ve kurtuluşun ekonomik bir bedel karşılığında gerçekleştiğini ima eder. “Lytrōō” terimi, “bir bedel karşılığında serbest bırakmak” anlamında kullanılır ve insanın kurtuluşu için bir fidyenin ödendiğini ifade eder. “Apolutrōsis” ise, genellikle “serbest bırakılma” ya da “tam kurtuluş” anlamına gelir ve bu terim, kaybolmuş bir durumda bulunan insanın Tanrı tarafından kurtarıldığını belirtir. Bu terimlerin ortak noktası, kurtuluşun yalnızca fiziksel bir eylem olmadığını, aynı zamanda ruhsal bir gerçekliği ifade ettiğini göstermeleridir. Kurtuluş; tehlikelerden korunma, düşmanlara karşı zafer kazanma, güvenliğe ulaşma ve refah elde etme gibi anlamların yanı sıra

²¹ N. T. Wright, *Paul and the Faithfulness of God* (Erscheinungsort nicht ermittelbar: Fortress Press, 2013), 780.

²² Brown, *Christian Theology in Outline*, 302; bkz. “İşte böylece Kutsal Yasa bizi Mesih'e götüren eğitmenimiz oldu. Öyle ki, imanla aklanalım.” Gal. 3:24.

²³ Joseph Campbell, *Batı Mitolojisi / Tanrının Maskeleri 3*, çev. Kudret Emiroğlu (İstanbul: Isık Yayınları, 2021), 116.

bağışlanma, özgür bırakılma, hakikat, adalet, lütuf, doğruluk, iman ve adil olma gibi ahlaki ve teolojik boyutları da içerir²⁴.

Kutsal Kitap'ta Tanrı'nın yaratıcı eylemini ifade eden “yaratmak” (*bara*) fiili hem evrenin başlangıcındaki mutlak yaratılış anını hem de Tanrı'nın tarih boyunca insanlığa yönelik sürekli müdahalesini ve kurtarıcı tasarısını ifade eder²⁵. Eski Ahit'te kurtuluş kavramıyla ilişkilendirilen diğer temel kavramlar arasında *bağışlama, salıverme, hakikat, adalet, lütuf, doğruluk, inanç, adil olmak* gibi ifadeler yer alır. Özellikle “doğruluk” kavramı, Tanrı'nın kurtarı karakterinin ve eylemlerinin bir yansıması olarak değerlendirilir. Bu bağlamda doğruluk, Tanrı'nın kurtarma ve adil olma karakterinin bir tezahürü olarak değerlendirilir. Eski Ahit'te bir şeyden kurtulmayı veya kurtarılmayı ifade eden kurtuluş kavramı, tehlikelerden kurtulma, düşmanlara karşı zafer, güvenlik ve refahı kazanılma gibi anlamların yanı sıra, İsrail'in Firavun'un egemenliğinden ve putperestlikten kurtarılması gibi tarihsel olaylarla da örneklendirilmiştir. Bu kurtarıcı eylemler, Yeni Ahit'te günahın ve ölümün hakimiyetinden kurtuluşun öncül ifadesi olarak değerlendirilir²⁶.

Eski Ahit'te kurtuluş, insanın Tanrı tarafından kurtarılması ve özgürlüğüne kavuşması anlamında da kullanılmıştır. Örneğin, Mezmurlar 18:19'da geçen, “*Beni geniş bir yere çıkardı; çünkü benden hoşlandı, beni kurtardı.*” ifadesi, Tanrı'nın insanı dar ve zor bir durumdan geniş ve özgür bir duruma getirmesini betimler. Eski Ahit'teki bu ve benzeri semboller doğrultusunda günah, tüm kötülüklerin kökü ve kaynağı olarak en büyük sapma unsuru olarak görülür ve kutsal yazılarda “kurtuluş” terimi esas olarak insanlığın günden ve sonuçlarından kurtuluşu anlamında kullanılır²⁷.

Tanrı'nın kurtuluş bilgeliğinin taşıyıcısı olarak Eski Ahit, kurtuluşu tamamen Tanrı'nın iradesi ve eylemiyle gerçekleşen bir süreç şeklinde değerlendirir. Bu bağlamda kurtuluş, Tanrı'nın varlığının ve iradesinin tarihsel süreçte ifşa edilmesidir. Dolayısıyla kurtuluşun hem kaynağı hem de aracısı Tanrı'dır. Bu durum, tarihte etkin

²⁴ Daniel Kauffman (ed.), *Bible Doctrine: a Treatise on the Great Doctrines of the Bible, Pertaining to God, Angels, Satan, the Church, and the Salvation, Duties and Destiny of Man* (Scottsdale, Pa.:Mennonite Publishing House, 1914), 183.

²⁵ Moltmann, *Ethics of Hope*, 2012, 121-126.

²⁶ Stevens, *The Christian Doctrine of Salvation*, 1905, 20-22.

²⁷ A.J. Maas, “Salvation”, *The Catholic Encyclopedia*, ed. Charles G. Herbermann, (New York: The Encyclopedia Press, 1907-1913), 13/1045.

ve kişisel bir Tanrı'ya olan inancı gerekli kılar²⁸. Tanrı'nın iradesi tarihsel süreçte işler ve bu süreçte O'nun tarafından seçilmiş kişiler belirleyici roller üstlenir. Bu kişiler “meshedilmiş” olarak tanımlanır. Meshedilmek, Tanrı tarafından özel bir görevlendirmeye tabi tutulmak anlamına gelir. Eski Ahit'te meshedilmiş kişiler arasında başkahnlar, krallar, peygamberler, kahinler, öğreticiler ve rahipler gibi kutsal figürler yer alır. Bu figürler, gelecekteki kurtarıcı Mesih'in habercileri ve ön figürleri olarak değerlendirilir²⁹. Örneğin Harun, Davud, Talut, Süleyman ve Yeşu gibi isimler, Mesih kavramının farklı yönlerini temsil eder ve Tanrı'nın gücüyle donatıldıkları için Mesih'le sembolik olarak özdeşleştirilirler.

Mesih, Tanrı'nın halkını kurtarmak üzere gönderdiği ve beklenen kurtarıcı olarak Hristiyan teolojisinin merkezinde yer alır. Eski Ahit'teki meshedilmiş figürler, bu gelecek Mesih'in tarihsel ve teolojik öncülleri olarak görülür. Böylece Eski Ahit hem kurtuluş fikrinin sembolik temellerini hem de Mesih'in gelişiyi tamamlayacak olan tanrısal tasarının haberciliğini yapar³⁰.

Eski Ahit'te, İsa Mesih'in kurtarıcı karakterine yönelik çok sayıda atıf bulunmaktadır. O, İbrahim, İshak ve Yakup'un soyundan gelen biri olarak tanıtılır ve Kelime (Söz), İnsanoğlu ve Davudoğlu gibi ünvanlarla anılır. Bu ünvanlar, Eski Ahit'teki figürler ve olaylarla ilişkilendirilerek Mesih'in kurtarıcı rolünü teyit eder. Ayrıca Eski Ahit anlatıları, İsa Mesih'in doğumu, yaşamı, öğretileri, çilesi, çarpmıha gerilişi, ölümü, dirilişi, göğe yükselişi gibi olaylarla da ilişkilendirilir. Bu anlatılar, Mesih olmadan kurtuluşun olamayacağına işaret eder³¹. İsa Mesih'in kurtarıcılığına dair ön işaretler, özellikle Eski Ahit'in yasa metinlerinde, peygamberlik kitaplarında ve Mezmurlar'da yer almaktadır. Bu metinler bir taraftan Tanrı'nın kurtuluş tasarısının tarihsel gelişimini ortaya koyarken diğer taraftan bu tasarının Mesih'te nihai anlamını bulacağını da önceden haber verir.

²⁸ Gene E Jahnke, “‘Salvation’ in the Old Testament: A Study of ‘Yasha’ (יָשָׁא)” (he Chicago Pastoral Conference, Crown Point, IN, 2004), 1-4.

²⁹ Günay Tümer vd., *Dinler Tarihi* (Ankara: Berikan Yayınevi, 2018), 311.

³⁰ Ramazan Adibelli, “İsa'nın ‘Maşiah’a Dönüşümü: Mesihî Yahudilikte Mesihlik Fenomeni”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 5/2 (06 Nisan 2016), 242-270.

³¹ Fluegel, *The Messiah-Ideal. Comparative Religious Legislations, Doctrines and Forms Unfolding That Ideal...*, 136; Vern S Poythress, “The Miracles of Jesus: How the Savior's Mighty Acts Serve as Signs of Redemption”, (ts.), 20.

Yasa Dönemi, Hristiyanlık öncesi dönemde Tanrı'nın insanlıkla kurduğu kurtuluş tasarısının temelini teşkil eder. Eski Ahit bağlamında Tanrı, kurtuluş tasarısını dünya milletlerine ulaştırmak üzere İsrail Oğullarını seçmiş ve onları özel bir antlaşma halkı olarak belirlemiştir. Bu seçilmiş halk, sadece kendi ulusal kurtuluşunu hedefleyen bir topluluk değil aynı zamanda Tanrı'nın kurtarıcı iradesini diğer uluslara taşıyan bir vasıta, ilahi hakikatin ışığını yansıtan bir örnek ve yol gösterici bir konum üstlenmiştir. İsrail halkı bu doğrultuda “Yasa halkı” kimliğini taşımış, Tanrı ile ilişkisini Yasa (Tevrat) aracılığıyla düzenlemiştir. Bu ilişki, kurtuluştun ahlaki, ritüel ve toplumsal boyutlarını belirleyen kutsal bir çerçeveye dönüşmüştür³². Bu nedenle Yasa Dönemi hem İsrail halkının kutsal tarihindeki hem de evrensel kurtuluş tasarısının ilerleyişindeki merkezi bir aşamayı temsil etmiştir.

Kurtuluş sürecinde lütuf, doğruluk ve inanç Tanrı ile halkı arasındaki ilişkide temel kavramlar olarak ön plana çıkmıştır. Lütuf, Tanrı'nın bağışlayan sevgisini; doğruluk, bu sevgiye uygun bir yaşamla verilen karşılığı; inanç ise bu ilişkideki sadakati ifade eder. Lütuf ve doğruluk, Eski Ahit'teki Ahit ilişkisinin ayırt edici niteliklerindendir. Tanrı'nın lütfuna doğrulukla karşılık verilmesi esastır. Bu anlayış, Yakup'un inancını yansıtmaktadır. İşaya'da “*Yaptıklarım aracılığıyla sana inancımı göstereceğim.*” diyen Yakup, Tanrı'nın ona verdiği kurtuluşu göstermek istemiştir³³.

İsa Mesih'ten önceki Yasa döneminde Tevrat (*Tora*), İsrail halkı için hem hukuki bir metin hem de kutsal yaşamın modeli ve yaratılışın temel ilkesi olarak kabul edilmiştir. Yahudi geleneğinde Tevrat, Tanrı'nın evrene ve insanlığa dair tasarısını içeren ilahi bir düzenin ifadesidir. Bu yönüyle Tevrat, yalnızca Tanrı ile insan arasındaki ilişkinin temeli olan hukuki bir metin değil, aynı zamanda yaratılışın ve kurtuluştun somut bir tezahürü olarak görülür. Kozmosun düzeni Tevrat aracılığıyla temsil edilmekte; dolayısıyla Tevrat bölünemez, eksiltilemez, değiştirilemez ve tamamen ilahi bir kaynağa dayandırılmaktadır. Tevrat'ın doğru şekilde okunması, yazılması ve korunması bu yüzden büyük önem taşır; çünkü bir harfin bile eksikliği, ilahi düzenin bozulması anlamına gelir. Yahudi filozof Philo bu anlayışı şu benzetmeyle açıklar: Tevrat, yeni bir şehir kurmak isteyen bir kralın elindeki tasarıya

³² Stevens, *The Christian Doctrine of Salvation*, 1905, 24.

³³ A. B. Davidson - S. D. F. Salmond, *The theology of the Old Testament* (New York: Charles Scribner, 1904), 278-180.

ve her şeyi belirli bir düzene göre inşa eden bir mimarın ölçüsüne benzer. Ona göre dünya, Tevrat uğruna yaratılmıştır. Bu bakış açısında Tevrat hem yaratılışın hem de vahyin ilahi aracıdır³⁴. Hristiyan teolojisine göre ise, Eski Ahit'te yer alan bu kozmik ilahi düzen, İsa Mesih'in kişiliğinde ve kurtarıcı işlevinde nihai anlamına ulaşır. İsa Mesih hem Yasa'nın tamamlayıcısı hem de onun özünü açıklayan kişidir. Böylece, Eski Ahit'te Yasa'nın sunduğu düzen, İsa Mesih'in yaratıcı ve kurtarıcı kimliğiyle bütünleşir.

Eski Ahit'teki peygamberlik anlatıları tarihsel olayların aktarımını ve Tanrı'nın kurtuluş tasarısının dünyada nasıl tezahür ettiğini açıklayan ilahi rehber metinlerdir. Bu anlatılarda peygamberler, Tanrı'nın iradesini bildiren kişiler olmanın ötesinde, O'nun ilahi tasarısını tarihsel süreç içinde temsil eden ve gerçekleştiren vekiller olarak sunulur³⁵. Tanrı'nın halkıyla olan ilişkisini şekillendiren bu figürler, sözlerinin yanı sıra yaşamları ve eylemleriyle de Tanrı'nın kurtarıcı tasarısına hizmet eder. Ayrıca bu peygamber figürleri yalnızca yaşadıkları döneme değil, gelecekte gerçekleşecek kurtarıcı olaylara da işaret ederek kurtarıcı beklenti zeminini şekillendirirler. Böylece peygamberlik, kurtuluş tarihinin önemli bir yapı taşlarından biri olarak büyük tasarının işaretçisi olurlar³⁶.

Eski Ahit'te öne çıkan kurtarıcı figürlerden biri Musa'dır. Musa, İsrailoğulları'nı Mısır'daki kölelikten kurtararak Tanrı'nın kurtarıcı iradesini gerçekleştiren lider olarak öne çıkar. Onun ölümünün ardından liderliği devralan Yeşu ise, bu kurtarıcı geleneği sürdürür. Tanrı'nın kutsal iradesini temsil eden, iman ve itaat yolunda halkı yönlendiren örnek bir önder olur. Tanrı'nın, Yeşu'ya onunla birlikte olacağı, onu terk etmeyeceği ve yüzüstü bırakmayacağına dair verdiği vaat, Yeşu'nun bu misyonundaki meşruiyetini ve kurtarıcı rolünü pekiştirir³⁷.

Yeşaya Kitabı, Tanrı'nın hem İsrail'in hem de tüm insanlığın kurtarıcısı olduğunu ilan eder. Bu bağlamda Tanrı, gizemli ancak kurtarıcı bir güç olarak tasvir edilir ve kurtuluşun, Rab'be dönüşle mümkün olacağı vurgulanır. Yeşaya, Tanrı'nın

³⁴ Martin Hengel, *Judaism and Hellenism: Studies in Their Encounter in Palestine during the Early Hellenistic Period* (Philadelphia: Fortress Press, 1974), 171-172.

³⁵ Adıbelli, "İsa'nın 'Maşiah'a Dönüşümü", 244.

³⁶ Ernst Wilhelm Hengstenberg, *Christology of the Old Testament, and a Commentary on the Messianic Predictions*, çev. James Martin (Edinburgh: T. & T. Clark, 1854), 88,94.

³⁷ Poythress, *The Miracles of Jesus*, 155-156; Ayrıca bkz. Say.13:16.; Yeşu.1:5.

kurtarıcı kimliğini ve kurtuluşun kaynağı olduğunu dile getirirken, Tanrı'nın tasarısının insan yaşamını şekillendiren kutsal ve ilahi bir yol olduğunu da ifade eder. Peygamberin mesajı, Tanrı'nın rehberliğinin belirli bir tasarı dahilinde işlediğini ve bu tasarının, insanlığın kurtuluşu ile Tanrı'nın egemenliğinin yeryüzünde gerçekleşmesine yönelik nihai bir amaca hizmet ettiğini ortaya koyar. Bu ilahi tasarımı reddetmek ise bireysel bir sapma, siyasi bir isyan ve putperestlikle eşdeğer görülür³⁸.

Eski Ahit'te kurtuluş fikri, farklı peygamberler ve figürler aracılığıyla şekillenmeye devam eder. Bu bağlamda Davut Krallığı, Tanrı'nın kurtuluş tasarısında merkezi bir rol üstlenir. Özellikle Yeşaya ve Mika gibi peygamberler, “kral” kavramını ön plana çıkararak bu kavramı zamanla gelişen Mesih anlayışıyla ilişkilendirirler. Mika, gelecekteki kurtarıcıyı Tanrı'nın temsilcisi olarak tanımlar. Ayrıca, bu kurtarıcının Beytullahim'den çıkacağına dair kehanetlerde bulunarak Mesih beklentisini mekansal bir zemine oturtur³⁹.

Kurtuluş vaadinin en çarpıcı ifadesi Yeremya Kitabı'nda yer alır. Yeremya, Tanrı'nın kurtuluş yasasını dışsal bir buyruk ve bireyin iç dünyasında etkin olan içsel bir ilke olarak tanımlar. Tanrı ile halkı arasındaki ilişkinin inançtan kaynaklanan itaate ve ritüellere dayanacağını ortaya koyar. Yeremya'da Tanrı hem şifa veren hem de kurtuluş sağlayan bir Rab olarak tasvir edilir. Aynı zamanda halkını uyarmak ve kurtarmak amacıyla bir ‘kurtarıcı’ figürü sunar⁴⁰. Bu bağlamda Tanrı, Eski Antlaşma yürürlükteyken Yeremya peygamber aracılığıyla “yeni bir antlaşma” yapacağını ilan eder. Bu yeni antlaşma, Musa'nın Sina'da yaptığı antlaşmadan farklıdır çünkü artık kurbanlara ihtiyaç duymadan günahların bağışlanmasını mümkün kılar. Böylece Eski Antlaşma'dan Yeni Antlaşma'ya geçişi işaret eden eğitici ve dönüştürücü bir süreç başlatılmış olur. Yeremya'da Tanrı ile doğru ilişki, kurtuluşun temelini oluşturur. Bu ilişki, Eski Ahit'in doktrinel yapısında merkezi bir yer edinerek gelecek nesillere tarihsel bir hedef ve ilahi tasarının sürekliliği olarak aktarılır⁴¹.

³⁸ Richard Clifford - Khaled Anatolios, “Christian Salvation: Biblical and Theological Perspectives”, *Theological Studies* 66/4 (Aralık 2005), 744; Ayrıca bkz. Ysa.59: 1; Ysa.45: 17-22; Ysa.26:18; 12:2.

³⁹ Davidson - Salmond, *The Theology of the Old Testament*, 365; Ayrıca bkz. Mik.7:7;5:1.

⁴⁰ Stevens, *The Christian Doctrine of Salvation*, 19.

⁴¹ Ninian Smart - Richard D. Hecht (ed.), *Sacred Texts of the World A Universal Anthology* (London: Palgrave Macmillan UK, 1982), 62.

Mesih'in gelişine yönelik beklenti, Yeşaya ve Yerehya'nın yanı sıra Hezekiel, Daniel, Zekeriya ve Malaki gibi peygamberler tarafından da desteklenir. Meshedilmiş kişi birçoklarıyla antlaşma yapacak, bağışlama, doğruluk ve kurtuluş getirecek ve aynı zamanda tüm dünyayı Tanrı'nın krallığına boyun eğdirmek üzere görevlendirilecek biri olarak sunulur⁴².

Hezekiel Kitabı'nda Tanrı'nın kurtarma amacı açık bir biçimde ortaya konur. Hezekiel'e göre kurtuluş, Tanrı'nın karşılıksız lütfuna dayanır; bu lütuf Tanrı'nın kendi özüne olan sadakatinden kaynaklanır. İnsanların sürekli işlediği günahlar Tanrı'yı incitse de O, kendi yüceliğine ve adına duyduğu saygıdan dolayı halkına kurtuluş sunar⁴³. Bu bağlamda Tanrı'nın kurtarıcılığı, bir çobanın sürüsünü gözetmesine benzetilir: Tanrı, İsrail halkını bir çoban gibi koruyacak, onları bir araya toplayacak ve daima onlarla birlikte olacaktır. Bu ilişkinin sonucunda halk, Tanrı'nın halkı olacak Tanrı da onların Tanrısı olacaktır. Hezekiel'in bu anlatımı, Tanrı'nın halkını koruyarak onları sahiplenmesini ve Eski Ahit'te verilen ilahi vaatlerin gerçekleşmesini simgeler⁴⁴. Böylece kurtuluş hem ilahi lütfun bir tezahürü hem de Tanrı-halk ilişkisini yenileyen bir süreç olarak sunulur.

Eski Ahit'teki Daniel Kitabı ile Yeni Ahit'teki Vahiy Kitabı arasında, kurtuluş fikri üzerinden güçlü bir teolojik bağ kurulur. Her iki metin de Tanrı'nın krallığının gelişi ve insanlığın nihai kurtuluşuna dair peygamberlik sözleri içerir. Daniel Kitabı'nın mühürlenene ve gizli kalan peygamberliği, kurtuluşun nihai gerçekleşeceği "son zamanlar"ı işaret ederken Vahiy Kitabı ise bu kurtuluşun yaklaştığını, artık kapıda olduğunu ve imanlıların sabırla dayanması gereken bir süreç olduğunu vurgular. Böylece her iki kitap da Tanrı'nın kurtuluş tasarısının farklı aşamalarını, Daniel'in "son zamanlar"ındaki gizlilik ve bekleyiş sürecinden Yuhanna'nın yaşadığı dönemde somutlaşan kurtuluş deneyimine kadar uzanan bir çizgide sunar.

Daniel Kitabı, peygamber Daniel'in Babil İmparatorluğu egemenliği altında yaşadığı döneme ait apokaliptik ve sembolik anlatımlarıyla, Tanrı'nın kutsal halkını kurtaracağı ve sonunda yeryüzünde egemenliğini tesis edeceği bir zamanı müjdelere.

⁴² Hengstenberg, *Christology of the Old Testament, and a Commentary on the Messianic Predictions*, 88,94.

⁴³ Davidson - Salmond, *The theology of the Old Testament*, 174.

⁴⁴ Stevens, *The Christian Doctrine of Salvation*, 19-20.

Bu kitap, özellikle Mesih'in ilk gelişine ve Tanrı'nın egemenliğinin başlangıcına işaret eden kehanetleriyle öne çıkar. Öte yandan Yeni Ahit'teki Vahiy Kitabı, Mesih'in ikinci gelişi, kıyamet olayları ve yeni göklerle yeni yeryüzünün yaratılışı bağlamında eskatolojik vizyonlar sunar. Vahiy, Tanrı'nın mutlak zaferini ve Mesih aracılığıyla tamamlanacak olan kurtuluş sürecini betimler.

Her iki kitap da, Tanrı'nın yeryüzündeki egemenliğini, cennet ve dünya arasında süregelen ilahi-insani mücadeleyi ve sonunda Tanrı'nın krallığının kesin zaferini simgesel bir dille aktarır. Bu yönüyle Daniel ve Vahiy, kutsal tarih boyunca ilahi kurtuluş tasarısının hem başlangıcını hem de tamamlayıcı nihai sonucunu birlikte yansıtan metinler olarak dikkat çeker⁴⁵.

Eski Ahit'teki diğer kitaplar da kıyamet öncesi Mesih'in gelişine işaret eder. Örneğin Zekeriya Kitabı, Mesih'in hem ilk hem de son gelişine işaret eden belirgin pasajlar içerir. Zekeriya, Mesih'in kurtarıcı, yargıç ve kral olarak geleceğini bildirir. Mesih, kurtuluş işini yürütecek ve başladığı işi nihayetinde tamamlayacaktır⁴⁶. Böylece, kurtuluş hem Eski Ahit'te hem de Yeni Ahit'te merkezi bir tema olarak yer alır.

Malaki Kitabı, kötüye giden her şeyin sona ereceğini ve Rab'bin büyük ve korkunç gününe hazırlık yapılması gerektiğini vurgular. Bu, gelecekte gerçekleşmesi beklenen kurtuluş umudunu yansıtır. Kitap, Tanrı'nın mabede ansızın gelip yargılamada bulunacağını öngörür. Bu olaylar, kurtuluş düşüncesiyle ilişkilendirilir ve Tanrı'nın insanlarla olan ahit ilişkisini, Rab'bin gününün hem yargı hem de kurtuluş getireceği inancını hatırlatır. Malaki, Tanrı'ya sadık kalanların kurtuluşa ereceğini bildirir. Bu büyük gün gelmeden önce İly'a'nın ortaya çıkacağı ve Tanrı'nın, Kendisine saygı gösterenlerle sadık kalanları bir anılma kitabına kaydedeceği belirtilir. Bu anlatım, Tanrı'nın sadık olanları koruma ve kurtarma arzusunu yansıtır⁴⁷.

Mezmurlar, kurtuluş doktrininin Eski Ahit'teki temel kaynaklarından biridir. Bu kitap, İsa Mesih'ten önceki döneme ait kurtuluş anlayışını; Rab'bin kurtarıcılığını,

⁴⁵ Richard Bauckham, *The Theology of the Book of Revelation* (Cambridge: Cambridge University Press, 1999), 11,12,97,98.

⁴⁶ Hengstenberg, *Christology of the Old Testament, and a Commentary on the Messianic Predictions*, 441; Ayrıca bkz. Zek.9: 9,10; 14:8-9.

⁴⁷ Hengstenberg, *Christology of the Old Testament, and a Commentary on the Messianic Predictions*, 88,94; Ayrıca bkz. Mal.4:5; 3:1,3,5,16.

insanın g nahtan arınmasını ve tövbe gibi uygulamaların bireyde nasıl karakter dönüşümüne yol a tı ını ele alır⁴⁸.

Mezmurlar'da Rab, kurtuluşun ve yaşamın kalesi olarak tasvir edilir; ilahi lütuf ve sevgisi sıkça vurgulanır. Kurtuluşun kaynağı olarak yalnızca Tanrı'ya atıfta bulunulur ve tüm kurtuluş çağrıları doğrudan O'na y neltilir⁴⁹. Rab, aynı zamanda umut, kaya (*petra*), kale ve sığınak gibi imgelerle betimlenir. Bu bağlamda, Mezmurlar'da kurtuluşun yalnızca Tanrı'dan geldiği teması ön planda yer alır. 51. Mezmurlar'da yer alan Davut'un duası, günahlardan arınmanın ve kurtuluşun yalnızca Tanrı tarafından sağlanabileceğini açıkça yansıtır⁵⁰. Davut, bu dua aracılığıyla Tanrı'dan tövbe, arınma ve ruhsal yenilenme talep eder⁵¹. Diğer bölümlerde ise Tanrı'nın merhameti ve bağışlayıcılığı ön plana çıkar; kurtuluşun sevinci ve temiz bir yürek için edilen yakarışlar dikkat  eker⁵². Bu ifadeler, Mezmurlar'ın kurtuluşu bireysel ve ahlaki bir mesele olarak ele aldığını gösterir.

Mezmurlar, kurtuluşun yalnızca bir teolojik ilke olmadığını, aynı zamanda ahlaki bir süreç olduğunu vurgular. Tanrı'ya uyumlu bir yaşam sürmek, kurtuluşun ayrılmaz bir parçası olarak sunulur. Mezmur yazarı, Tanrı'nın lütfu olmadan kurtuluşun mümkün olmadığını belirtirken, bireyin bu l tfa karşılıklı verebilmesi için içsel bir dönüşüm yaşaması ve Tanrı'ya bağlılığını sürdürmesi gerektiğini ifade eder⁵³. Bu bağlamda Tanrı'nın lütfu ile bireysel dönüşüm, kurtuluş sürecinin iki temel direğini oluşturur. Ayrıca, Mezmurlar'da kurtuluş için edilen dualar genellikle Tanrı'nın adil yargısına ve doğruluğunun ortaya çıkmasına dayanır. İlahi kurtuluş, çoğu zaman bir mahkeme kararı gibi tasvir edilir ve Tanrı'nın kurtuluş tasarısı bu adalet temelinde de erlendirilir⁵⁴.

Hristiyan inancına göre Eski Ahit'te yer alan Yasa, peygamberlik sözleri ve Mezmurlar'daki anlatılar, Tanrı'nın vaatlerinin doğruluğunu ve sürekliliğini ortaya

⁴⁸ Brown, *Christian Theology in Outline*, 315.

⁴⁹ Mez.6: 4 ;27: 1,9; 80: 1,2.

⁵⁰ Stevens, *The Christian Doctrine of Salvation*, 20-22.

⁵¹ Mez.62: 1-8.

⁵² Mez.10:12.

⁵³ Stevens, *The Christian Doctrine of Salvation*, 29,31,34.

⁵⁴ Gary W. Burnett, *Paul and the Salvation of the Individual* (Leiden ; Boston: Brill, 2001), 119-123.

koyar. Bu nedenle, Eski Ahit'teki vaatlerin nasıl gerçekleştiğini gözlemlemek, Tanrı'nın sadakatini ve tarih içindeki eylemini anlamak açısından büyük önem taşır⁵⁵.

Hristiyanlık, İsa Mesih'in Tanrı'nın vaat ettiği kurtarıcı olduğunu ve Eski Ahit'te yer alan kurtuluş vaatlerinin O'nun aracılığıyla gerçekleştiğini öğretir. Eski Ahit, Tanrı'nın insanlık için tasarladığı kurtuluş tasarısını ortaya koyarken Hristiyan kurtuluş öğretisi, Eski Ahit ile Yeni Ahit arasındaki bağı, sürekliliği ve Tanrı'nın tarihsel tasarısının bütünlüğünü yansıtır.

1.1.2. Yeni Ahit'te Kurtuluş Fikri

Yeni Ahit'in ana teması ve merkezi kavramı, Hristiyan teolojisinin temelini oluşturan kurtuluş fikridir. Yeni Ahit, Tanrı'nın insanlık için gerçekleştirdiği büyük bir olayı, yani kurtuluşu tasvir eder. Bu metinlerde, Tanrı'nın insanlık için hazırladığı büyük kurtuluş tasarısı açıklanır; bu tasarı, günahın insanı Tanrı'dan ayırması ve bu ayrılığın ortadan kaldırılması üzerine kuruludur⁵⁶.

Hristiyan kurtuluş doktrininin Yeni Ahit metinlerinde nasıl açıklandığını tespit edebilmek için öncelikle bu metinlerde kullanılan “kurtuluş” kavramının anlamı ve bağlamı incelenmelidir. Yeni Ahit'te en sık karşılaşılan terimlerden biri olan “sozo,” Antik Yunanca kökenli olup, Eski Ahit'te geçen İbranicede “kurtuluş” anlamına gelen “yeshu'ah” kelimesiyle aynı anlam taşımaktadır. Bu kavram, Septuagintada “sozo” fiili ve “soteria” isim formuyla de yer almakta ve her iki kullanım da sınırlamalardan özgürleşme ve kısıtlayıcı faktörlerden kurtuluşu ifade etmektedir⁵⁷. Bu bağlamda, “sozo” ve “soteria” kavramları, Yeni Ahit'in kurtuluş anlayışının temel kavramsal çerçevesini oluşturur.

Yeni Ahit'te Tanrı'nın kurtuluş yolu, özellikle İsa Mesih'in şahsında ve havarileri aracılığıyla açıklanır. Mesih, havarilerine Baba'nın kendisine emanet ettiği yaşam sözlerini ve yüceliği aktarmış; Gerçeğin Ruhu aracılığıyla onlara ilham kaynağı olmuştur⁵⁸. Ancak İsa Mesih, kurtuluşun gizemi hakkında öğrencilerine açık talimatlar vermemiş, yalnızca belirli imalarda bulunmuştur. Bu imalar, İsa Mesih'in yaşadığı

⁵⁵ İbr.10: 1.

⁵⁶ Yu.3:15.

⁵⁷ Jahnke, “‘Salvation’ in the Old Testament: A Study of ‘Yasha’ (יָשָׁא)”, 1-4.

⁵⁸ J. H. Kurtz, *Manual of Sacred History: a Guide to the Understanding of the Divine Plan of Salvation According to its Historical Development.*, çev. Charles Frederick Schaeffer 1807-1879 (Philadelphia: Lindsay & Blakiston, 1855), 302-303.

dönemde tam olarak anlaşılamamış olsa da, sonraki teolojik düşüncenin gelişimine rehberlik etmiş ve yön vermiştir. Bu durum, havarilerin henüz “taşıyamayacakları” bazı hakikatlerin olduğunu gösterdiği şeklinde yorumlanmıştır⁵⁹.

İsa Mesih’in yaşamına dair birincil kaynakların başında Kanonik İnciller gelir. Bu İnciller, Yeni Ahit’in temelini oluşturan dört ana metinden oluşur. Bunlar, Matta, Markos, Luka ve Yuhanna İncilleridir. Bu metinler, İsa Mesih’in bedenlenmesi, yaşamı, öğretileri, ölümü ve dirilişi hakkında ayrıntılı bilgiler sunmakta ve onun kurtuluş işlevini nasıl gerçekleştirdiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, İsa Mesih’in ölümünden kısa bir süre sonra kaleme alınan Havari Pavlus’un mektupları ile daha sonraki dönemlerde yazılan bazı Kilise Babaları’nın eserleri de kurtuluşa dair önemli kaynaklar arasında yer almaktadır⁶⁰.

Yeni Ahit yazıları hem Eski Ahit’i tamamlayan hem de sonraki dönemlerde doğrulanan kutsal metinler olarak kabul edilir. Dört İncil, Havarilerin İşleri, havariler ya da onların öğrencileri tarafından kaleme alınmış mektuplar ile post-apostolik döneme ait Kilise Babaları’nın yazıları, Hristiyan kurtuluş doktrininin temellerini oluşturan bütüncül bir yapıyı meydana getirir. Hristiyan kurtuluş doktrini, Yeni Ahit koleksiyonundaki her bir kitabın sunduğu tanıklıkların bir araya gelmesiyle sağlam bir temel kazanır⁶¹.

1.1.2.1. Sinoptik İncillerde Kurtuluş

Sinoptik İnciller olarak adlandırılan Matta, Markos ve Luka biblionları⁶², Yeni Ahit’in en temel kaynakları arasında yer almakta olup, İsa Mesih’in yaşamı, öğretisi ve kurtarıcı misyonunun yazılı kayıtlarını içermektedir. Sinoptik İnciller, kurtuluş doktrininin tarihsel ve teolojik temellerini ortaya koyarken, İsa’nın kurtarıcı misyonunun kapsamlı bir biçimde anlaşılmasına zemin hazırlamaktadır.

⁵⁹ Yu.16:12.

⁶⁰ Joseph Klausner - Herbert Danby, *Jesus of Nazareth: His Life, Times and Teaching* (New York: The Macmillan company, 1925), 17.

⁶¹ Fluegel, *The Messiah-Ideal. Comparative Religious Legislations, Doctrines and Forms Unfolding That Ideal...*, 71.

⁶² Yeni Ahit (İncil) terimi, Grekçe “kitap” anlamına gelen “Biblos” kelimesinden türemiştir. Bu kelimenin küçültülmüş hali “Biblion” ise “küçük kitap” anlamındadır ve Matta, Markos, Luka gibi “küçük kitaplar” (biblionlar) bu terimle ifade edilir. “Biblion”un çoğulu “Biblia”dır ve Yuhanna ve II. Timoteus’a Mektup’ta geçer. Kauffman, *Bible doctrine*, 89.

Matta İncili, İsa Mesih'in kurtuluş misyonunu ve Tanrı'nın insanlık için hazırladığı kurtuluş tasarısını en kapsamlı şekilde ortaya koyar. İncile göre, İsa'nın doğumuyla birlikte Tanrı'nın vaat ettiği kurtarıcı olarak Davut soyundan gelişi, ilahi kimliği ve görevi açıklanır; vaftizi, öğretileri, şifa ve mucizeleriyle başlayan hizmeti, günahları bağışlama yetkisi ve çarmıha giden süreci ayrıntılı biçimde ele alınır. Bu anlatı, kurtuluşun gerçekleşmesinde İsa'nın merkezi rolünü vurgular. Matta, İsa'nın "Göklerin Egemenliği"ni ilan ederek insanları bu krallığa davet ettiğini ve öğrencileri aracılığıyla bu kurtuluş çağrısını yaydığını aktarır. Kurtuluşun, İsa'nın canını fide olarak vermesiyle mümkün hale geldiği belirtilir⁶³. Matta İncili, kurtuluşu Tanrı'nın insanlıkla buluştuğu, Mesih'in bedenlenmesi, öğretileri, ölümü ve dirilişiyle tamamlanan ilahi bir tasarım olarak sunar. Bu doğrultuda, Matta'ya göre kurtuluş; Mesih'in fedakarlığına dayanan ve tüm insanlığa yöneltilmiş ilahi bir lütuftur⁶⁴.

Markos İncili'nde kurtuluş teması, Mesih'in kimliği ve misyonu ekseninde şekillenen bir anlatı olarak ortaya çıkar. Markos İncili'nin girişinde belirginleşen "Mesih," "Tanrı'nın Oğlu" ve "kurtarıcı" gibi ünvanlar, Tanrı'nın kurtuluş tasarısının merkezindeki kişiyi tanımlarken, anlatının ilerleyen bölümlerinde bu kimlik ve görev hem bireysel tövbe hem de toplumsal dönüşüm bağlamında somutlaşır. Markos, kurtuluşu Tanrı'nın krallığının kurulması ve kötü güçlerle mücadele edilmesi süreci olarak sunar. Bu çerçevede kurtuluş, dünyevi gerçeklikte ve kozmik bir çatışmanın parçası olarak ele alınır. Hristiyan birey, görünenin ötesinde Tanrı'nın kurtarıcı tasarısını idrak etmeye davet edilir⁶⁵.

Markos İncili, İsa'nın doğumuna ve çocukluk dönemine değinmeden, anlatıya Ürdün Nehri'nde Vaftizci Yahya tarafından vaftiz edilmesiyle başlar⁶⁶. Vaftiz sırasında gökler açılır, Kutsal Ruh güvercin biçiminde İsa'nın üzerine iner ve göklerden gelen ses "*Benim sevgili Oğlumsun, senden hoşnudum.*"⁶⁷ diyerek İsa'nın ilahi kimliğini onaylar. Bu olay, Mesih'in dünyevi hizmetinin başlangıcını işaret

⁶³ Robert Horton Gundry, *Use of the Old Testament in St. Matthews Gospel With Reference to Messianic Hope* (Leiden: Brill Academic Pub, 1975), 34,42,98,230.

⁶⁴ Samuel H. Kellogg, *The light of Asia and the light of the world; a comparison of the legend, the doctrine, & the ethics of the Buddha with the story, the doctrine, & the ethics of Christ*. (London: MacMillan, 1885), 235.

⁶⁵ R. T. France, *The Gospel of Mark* (Place of publication not identified: Eerdmans, 2014), 26.

⁶⁶ Campbell, *Batı Mitolojisi / Tanrının Maskeleri* 3, 339.

⁶⁷ Mar.1:11.

ederken, Tanrı'nın Ruhunun etkinliği ve ilahi müdahalenin sahnesi olarak betimlenir. Vaftizci Yahya, Eski Ahit kehanetlerinin gerçekleşmesini simgeler ve çölde ortaya çıkarak kurtuluşun habercisi olur⁶⁸. Çöl hem umut hem de ilahi vaatlerin gerçekleşmesini simgeleyen güçlü bir sembol olarak gelecekteki kurtuluşun başlangıcına işaret eder. Yahya'nın tutuklanmasının ardından İsa'nın kurtuluş çağrısını duyurmaya başlar. Bu çağrı, İsa'yı dünyevi kötülöklere ve şeytana karşı insanlığın kurtarıcısı olarak tanıtır.

İsa'nın çağrısı, günahkarları tövbeye yönelten, Tanrı'nın affını sunan kapsayıcı ve dönüştürücü bir davettir. Bu çağrı hem bireysel dönüşümü hem de dönemin sosyal ve dinsel yapılarının sorgulanarak yenilenmesini içerir. Mesih'in kurtarıcı rolü bu bağlamda merkezi bir konumda yer alır. Günahların bağışlanması, Tanrı'nın krallığının yayılması ve yeni bir toplumsal düzenin inşası Mesih aracılığıyla gerçekleşir. Böylece kurtuluş bireysel imanla başlayarak Tanrı'yla ilişkilerin ve toplumsal yapının yeniden düzenlenmesini kapsayan çok katmanlı bir süreç dönüşür⁶⁹.

Markos'a göre kurtuluş, İsa Mesih'in ölümü ve dirilişi aracılığıyla Tanrı'nın kurtuluş amacının gerçekleşmesidir. İsa'nın ölümü, düşmanların kazandığı bir zafer değil, Tanrı'nın ilahi tasarısının bir tamamlanmasıdır. Bu ölüm, Tanrı'nın krallığının güçlü biçimde gelişmesinin yolunu açar. İsa, insanlığın günahları için kurban edilen ve ardından Tanrı'nın görkemiyle, kutsal meleklerle birlikte gelecek olan "İnsanoğlu"dur. Bu bakış açısı, kurtuluşun yalnızca bedensel ölümle sınırlı olmadığını; onun, ölümden sonraki yücelik ve Tanrı'nın krallığının tesisiyle tamamlandığını vurgular. Henüz kapsamlı bir kefarete ya da kurtuluş doktrini sunulmasa da, havarilerin bu yeni yaşam ve ölüm anlayışını kavramaya başlamaları, kurtuluş öğretisinin temelini oluşturur⁷⁰.

Markos, Tanrı'nın krallığının tarihsel olarak güçlenmeye başladığını ve Tanrı'nın amacının tarih içinde gerçekleşmekte olduğunu açıklar. Bu süreç, henüz tam görünmese de başlamış ve büyümektedir⁷¹. Tanrı'nın krallığının gelişimi özellikle

⁶⁸ France, *The Gospel of Mark*, 49.

⁶⁹ France, *The Gospel of Mark*, 135-136, 296-297.

⁷⁰ France, *The Gospel of Mark*, 332-333.

⁷¹ Markos İncili'nde hardal tohumu metaforu, Tanrı'nın krallığının küçük ve görünüşte önemsiz bir başlangıçtan başlayarak tarih içinde büyüyüp güçleneceğini simgeler. Bu metafor, Markos 4:30-

İsa'nın ölümü ve dirilişiyle bağlantılı olarak anlaşılmalıdır. İsa'nın ölümü, Tanrı'nın amacının gerçekleşmesinde bir araç olarak değerlendirilir. Bu anlayış, inananların kurtuluş sürecinde Tanrı'nın güçlü müdahalesini ve egemenliğinin tarihsel varlığını kavramalarını sağlar. Ayrıca bu kurtuluş bakış açısı, ani bir kıyamet beklentisinden çok Tanrı'nın tasarısının tarih içinde yavaş yavaş gerçekleştiği bir süreç olarak yorumlanır⁷².

Markos İncili'nde kurtuluş, yalnızca bu dünyadaki yaşamla sınırlı kalmayıp ölümden sonraki sonsuz yaşamı da kapsayan nihai bir hedeftir. İnsanlar bu kurtuluşa ulaşmak için aktif çaba göstermeli, inançla birlikte belirli davranış ve eylemleri yerine getirmelidir. "Kurtuluşa erişmek" kavramı, Tanrı'nın vaat ettiği mülkü hak etmek anlamında kullanılır ve bu süreç, iman ile amel arasındaki tartışmadan ziyade, kurtuluş yolunun ayrılmaz bir parçası olarak ele alınır. İnsanların Tanrı'nın krallığına girme çabası genellikle yetersiz kalır ancak Tanrı, insanın yapamadığını mucizevi biçimde gerçekleştirir. Bu bağlamda Markos, kurtuluşun insani çabaların ötesinde, ilahi egemenlik ve güçle gerçekleşen kutsal bir gerçeklik olduğunu açıklar ve Hristiyan bireyi uyarıları dikkate almaya, imanla ameli birlikte yaşamaya çağırır⁷³.

Markos İncili'nde kurtuluş, Tanrı'nın inisiyatifıyla başlatılan ve Mesih İsa'nın öğretileri, mucizeleri, çarmıhtaki ölümü ve dirilişiyle tamamlanan kapsamlı bir lütuf sürecidir. Bu süreç, Tanrı'nın Krallığı'na katılımı içerir. Tanrı'nın Krallığı'na giriş için sürekli bir çağrı olduğu anlaşılır. Markos, bu kurtuluşun tüm insanlık için geçerli ve güncel bir davet olduğunu güçlü biçimde ilan eder.

Luka'nın teolojik paradigmasında kurtuluş, öncelikle Tanrı'nın yargısından ve gazabından kurtuluş olarak tanımlanır. Luka İncili, İsa Mesih'in kimliğini ve misyonunu yalnızca tarihsel bir figür olarak değil, Tanrı'nın evrensel kurtuluş tasarısının merkezi öznesi olarak sunar. Luka'ya göre İsa hem İsrail halkı hem de tüm insanlık için gönderilmiş ilahi bir kurtarıcıdır. Bu doğrultuda Luka, kurtuluş tarihini

32'de geçer: "Tanrı'nın krallığı, bir adamın toprağa ektiği hardal tohumu gibidir; en küçük tohumlardan biridir ama toprağa ekildiğinde büyür ve ağaç olur, kuşlar onun dallarında yuva yapar." Bu benzetme, Tanrı'nın krallığının tarihsel süreçte giderek genişleyeceğini ve kurtuluş amacının zamanla gerçekleşeceğini gösterir. Mar. 4:30-32.

⁷² France, *The Gospel of Mark*, 345.

⁷³ France, *The Gospel of Mark*, 401-406.

Eski Ahit'ten Yeni Ahit'e uzanan bir süreklilik içinde değerlendirir ve Tanrı'nın kurtarıcı eyleminin tarihte kesintisiz biçimde sürdüğünü vurgular⁷⁴.

Luka, Tanrı'nın kurtuluş tasarısını Mesih öncesi döneme kadar götürerek, bu tasarının Zekeriya ve Elizabet gibi Yasa'ya sadık bireyler aracılığıyla sürdüğünü ifade eder. Tapınak, rahiplik ve İsrail'e özgü kurumsal yapılar tarih sahnesinden çekilmiş olsa da Tanrı'nın eylemi bu sadık figürler aracılığıyla işlemeye devam etmektedir. Vaftizci Yahya'nın doğumu ve peygamberlik hizmeti, Eski Ahit ile Yeni Ahit arasında işlevsel bir köprü kurar ve İsa Mesih'in gelişine teolojik bir zemin hazırlar. Yahya'nın doğumu, Tanrı'nın tarih içindeki mucizevi müdahalesinin bir göstergesi olarak kurtuluş sürecinin başlangıcına işaret ederken İsa'nın gelişi, bu sürecin evrensel boyutunu açık biçimde ortaya koyar⁷⁵.

Luka'ya göre Tanrı'nın kurtuluş tasarısı, üç ana boyutta şekillenir: Tanrı'nın İsrail'i kurtarması, İsrail aracılığıyla diğer ulusların kutsanması ve nihayetinde Tanrı'nın krallığının yeryüzünde hakimiyet kurması. Luka, bu tasarının yalnızca Yahudilerle sınırlı olmadığını, Gentileleri (putperest halklar) de kapsadığını özellikle vurgular. Böylece İsrail halkına verilen ilahi vaatlerin, diğer uluslara da yöneldiğini belirtir. Tanrı'nın İsrail'i seçmesi, ayrıcalıklı bir konumdan ziyade evrensel kurtuluş tasarısının hizmetinde bir araç olarak sunulur. Bu noktada Luka, kurtuluşun soy bağına değil, iman temelinde gerçekleştiğini savunur ve ilahi lütfun iman eden her bireye açık olduğunu ifade eder⁷⁶. Luka İncili, Hristiyan teolojisinde kurtuluşun evrenselliğini bu kurtuluşun hem İsrail'e hem de iman eden bütün insanlığa yönelik olduğunu ortaya koyar. İsa Mesih'in öğretileri, mucizeleri ve çarmıh üzerindeki fedakarlığı, Luka'nın anlatısında kurtuluşun temel bileşenlerini oluşturur.

Luka İncili, diğer Sinoptik İncillerden farklı olarak İsa'nın ontolojik doğasına ve Kutsal Ruh'un işlevine dair belirgin bir teolojik yönelim sergiler⁷⁷. İsa'nın öğretileri, meseller aracılığıyla Tanrı'nın Krallığı'nı ilan ederken mucizeleri ve fedakarlığı kurtuluşun işaretleri olarak aktarılır⁷⁸. Luka, özellikle Tanrı'nın Krallığı'nı

⁷⁴ Raymond E. Brown, *The Birth of the Messiah* (New York: Anchor Bible, 1993), 29.

⁷⁵ Brown, *The Birth of the Messiah*, 268.

⁷⁶ Brown, *The Birth of the Messiah*, 278-279,284.

⁷⁷ Kürşad Demirci - Tuğrul Kurt, "Theosebesler ve Erken Hristiyanlık", *İslami İlimler Dergisi* 11/2 (Güz 2016), 67,234.

⁷⁸ Smart - Hecht, *Sacred Texts of the World A Universal Anthology*, 92.

toplumsal adalet ve merhamet ekseninde temellendirerek, bu krallığın yeryüzündeki tezahürünü İsa'nın dünyevi hizmetiyle somutlaştırır⁷⁹. Ayrıca Luka, İsa'nın bebeklikten yetişkinliğe kadar olan gelişimini detaylı şekilde aktararak onun tarihsel kimliğini inşa eder⁸⁰. Bu anlatı, İsa'nın bilgeliği ve ilahi güçle donanmışlığıyla Tanrı'nın adalet ve merhamet dolu egemenliğini tesis eden bir kurtarıcı olduğunu göstermeyi amaçlar. Bu bağlamda kurtuluş, Tanrı'nın tarihsel ve evrensel tasarısında gerçekleşen kapsamlı bir dönüşüm süreci olarak değerlendirilir⁸¹.

Luka, kurtuluşu “bütünsel” ve “kozmetik” bir paradigma içinde sunar. Bu paradigma, İsa aracılığıyla gerçekleştirilen ilahi salıverme (*apolytrosis*) ve insanlığı Tanrı ile uzlaştıran bir yeniden düzenleme sürecini içerir. Bu süreçte kilise, Mesih'in sosyal olarak teşekkül etmiş bedeni olarak rol alır ve ilahi kurtuluşun tarihsel taşıyıcısı olur. Böylelikle kozmik uzlaşma sağlanır ve cennetin değerleri yeryüzüne taşınır. Luka'ya göre bu kurtuluş, yalnızca gelecekte gerçekleşecek bir vaat değil, halihazırda İsa'nın hizmeti ve kilise aracılığıyla işlemekte olan bir gerçektir⁸².

Snoptik İncillerde kurtuluş, Tanrı'ya ahlaki benzerlik ve kutsal evlatlık kavramları etrafında şekillenir. İsa, insanların Tanrı'nın oğulları olduğunu ve Tanrı gibi yaşamaları gerektiğini öğretir. Bu bağlamda kurtuluş hem günahın affedilmesi hem de ahlaki bir dönüşüm ve Tanrı ile derin bir ilişki kurmayı içerir. Bu İncillerde, kurtuluş alçakgönüllülük, uysallık, iyilik arayışı, merhamet, saflık ve barışçıl davranışlar gibi erdemlerle ilişkilendirilir⁸³. Tanrı'nın iradesini yerine getirip onun krallığına kabul edilmek, Snoptik İncillerdeki kurtuluşun özüdür.

1.1.2.2. Elçilerin İşleri ve Kurtuluş

Elçilerin İşleri Kitabı (Resullerin İşleri), Luka tarafından kaleme alınmıştır. Bu kitap, kurtuluşun tarihsel ve teolojik boyutunu, Tanrı'nın İsrail halkına verdiği kutsal vaatler ve antlaşma ilişkisi üzerinden ele alır. Luka, Hristiyanlığın köklerini İsrail tarihine sıkı sıkıya bağlı kılarak kurtuluşun Tanrı'nın İsrail'le kurduğu antlaşmanın

⁷⁹ Luk.18:29-30.

⁸⁰ Luk.2:40.

⁸¹ Brown, *The Birth of the Messiah*, 348-349.

⁸² Timothy W. Reardon, *The Politics of Salvation: Lukan Soteriology, Atonement, and the Victory of Christ* (London ; New York: T&T Clark, 2021), 166-169.

⁸³ Kurtz, *Manual of Sacred History*, 302-303.

devamı ve gerçekleşmesi süreci olduğunu belirtir. Bu çerçevede kurtuluş, Tanrı'nın İsrail'e olan seçimi ve sadakati temelinde gelişir⁸⁴.

Elçilerin İşleri'ne göre, İsrail günahlarına rağmen Tanrı tarafından hiçbir zaman tamamen reddedilmemiştir. İsrail, sonsuza dek Tanrı'nın seçilmiş halkıdır ve kurtuluşa yazgılıdır. Halk yozlaşmış olsa da Davut'un yıkılmış hanesi reddedilmemiştir. İsrail tarihinde son dönem, kilise çağı olarak tanımlanır. Zamanın sonunda İsrail, kriz içinde bir halk olarak görünecektir. Ancak kurtarıcı geri dönecek, Davut'un yıkılmış çadırını yeniden kuracak ve onu harabelerinden yükseltecektir. Kilise, Tanrı'nın İsrail halkına yönelik kurtuluş vaatlerinin bir devamı olarak görülmektedir. Luka'ya göre kilise, Mesih'e iman eden cemaat olarak 'yeni İsrail'dir. Kilise, İsrail'in ruhsal mirasını devralır böylece İsrail'in kutsal tarihine dahil olur ve bu tarih, Mesih'te nihai anlamına kavuşur⁸⁵.

Elçilerin İşleri'nde Luka'ya göre İsa Mesih, Tanrı'nın İsrail üzerindeki kurtarıcı faaliyetlerinin zirvesidir. O, tıpkı eski peygamberler gibi Tanrı tarafından gönderilmiş bir peygamberdir. Bu yönüyle İsa, Tanrı'nın kurtuluş tasarısının merkezi figürüdür. Luka'ya göre İsa, İsrail halkına verilmiş olan kurtuluş vadinin bedenleşmiş halidir.

Luka, Elçilerin İşleri'nde İsa'ya birçok sıfat atfeder. Ona Mesih (*Christos*) ünvanını vererek İsa'yı Tanrı tarafından meshedilmiş kurtarıcı olarak tanımlar. Luka'nın Mesih anlayışı Eski Ahit'e dayanmakla birlikte, en önemli yenilik, Mesih'in acı çeken ve çarmıhta ölen bir figür olarak görülmesidir ve bu acı, Tanrı'nın kurtuluş tasarısının zorunlu bir parçasıdır. İsa'nın "Davudoğlu" ve "Yahudilerin Kralı" ünvanları, onun hem İsrail'in tarihsel vaatlerini gerçekleştiren hem de evrensel kurtuluşu sağlayan kral olduğunu gösterir. En sık kullanılan "Rab" (*Kyrios*) ünvanı ise İsa'nın hem dünyevi hem dirilmiş haliyle egemenliğini ve kurtarıcı kimliğini vurgular. Luka, İsa'yı bir Yahudi olarak sunarak kurtuluşun İsrail'in tarihsel gerçekliği içinde gerçekleştiğini belirtir ve bu anlayışını, sünnet gibi tapınağa sunulma ritüelleriyle destekler⁸⁶.

⁸⁴ Jacob Jervell, *The Theology of the Acts of the Apostles* (Cambridge: Cambridge University Press, 1996), 14,24.

⁸⁵ Jervell, *The Theology of the Acts of the Apostles*, 25-26.

⁸⁶ Jervell, *The Theology of the Acts of the Apostles*, 27-29.

Elçilerin İşleri'nde kurtuluş, öncelikle Tanrı'nın egemen müdahalesi olarak ele alınır. Kitap boyunca Tanrı, kurtuluşun gerçek kaynağı ve öznesi olarak merkezde konumlanırken İsa Mesih ise bu kurtuluş tasarısının Tanrı tarafından seçilmiş aracı olarak sunulur. Luka, Mesih'i Tanrı'nın halkıyla olan tarihindeki kurtarıcı görevinin yerine getirilmesinde aktif bir araç olarak resmeder. Elçilerin İşleri 2:22'de belirtildiği üzere, İsa *“Tanrı tarafından seçilmiş bir insan”*dır ve onun aracılığıyla Tanrı'nın kurtarıcı iradesi mucizeler ve belirtiler yoluyla açığa çıkarılmıştır. Bu ifadeler, kurtuluşun Tanrı'nın işi olduğunu ve Mesih'in Tanrı'nın iradesini gerçekleştiren araç olarak tanımlandığını gösterir. Mesih, kurtuluş tarihinde Tanrı'nın tasarısının bir parçası olarak hareket eder.

Luka'nın Elçilerin İşleri kitabında özellikle vurguladığı bir diğer husus, Mesih'in “adı”dır. Kurtuluş, doğrudan Mesih'in şahsından ziyade, O'nun adına bağlılıkla gerçekleşir. Havariler, mucizeleri, vaazlarını ve misyonerlik faaliyetlerini Mesih'in adıyla gerçekleştirirler. Bu “isim”, Tanrı'nın kurtuluş tasarısının somut bir ifadesi ve kutsal gücünün taşıyıcısıdır. Tanrı, Mesih'in adına iman edenlere kurtuluşu bahşeder. Elçilerin İşleri'ndeki kurtuluş anlayışı, Mesih'e imanla birlikte tövbenin merkezde yer aldığı bir yapı sunar. Bu nedenle elçiler, Mesih'in adını kullanarak insanları tövbe etmeye ve iman etmeye çağırırlar⁸⁷.

Luka, kitabını İsa Mesih'in kurtarıcı ölümünü, özellikle diriliş olayını vurgulayarak başlatır⁸⁸. İsa Mesih'in dirilişi, Elçilerin İşleri Kitabı'nda kurtuluşun temel unsuru olarak sunulur. Örneğin, Petrus, Pentekost günü yaptığı konuşmada, İsa'nın dirilişinin kurtuluş için önemini şöyle açıklar: *“Başka hiç kimsede kurtuluş yoktur. Bu göğün altında insanlara bağışlanmış, bizi kurtarabilecek başka hiçbir ad yoktur.”*⁸⁹. Bu ifadeler, İsa'nın adının kurtuluşun tek kaynağı olduğunu ve başka hiçbir şeyin bu kurtuluşu sağlayamayacağını açıkça belirtir. İsa Mesih'in dirilişi, elçiler ve ilk Hristiyanlar için ölümden kurtuluşun simgesi ve Tanrı'nın insanlara karşı merhametini gösteren büyük bir mucize olarak kabul edilir.

Elçilerin İşleri'nde Luka, kurtuluşun Kutsal Ruh'un etkinliğiyle birlikte uluslara da açıldığını gösterir. Elç. 1:8'de Mesih'in son sözü şu olur: *“Kudüs'te, bütün*

⁸⁷ Jervell, *The Theology of the Acts of the Apostles*, 30-37.

⁸⁸ Seyfeli, *Ermeni Kilisesi'nde Sakramentler*, 94.

⁸⁹ Elç.4:12.

Yahudiye ve Samiriye’de ve yeryüzünün dört bucağına dek benim tanıklarım olacaksınız.”⁹⁰ Bu ifade, kurtuluş mesajının merkezden çevreye, İsrail’den uluslara doğru yayılan yapısını ortaya koyar. Luka burada iki şeyi vurgular: Birincisi, kurtuluş tarihsel olarak İsrail’de başlamıştır; ikincisi ise bu kurtuluş, uluslara ulaşarak Tanrı’nın evrensel iradesini ortaya koymaktadır. Ulusların da bu kurtuluşa dahil olması, İsrail’in rolünü ortadan kaldırmaz; tam tersine, onun aracılığıyla tüm dünyaya ulaşan tanrısal tasarının bir sonucudur⁹¹.

İsa Mesih’in son sözlerinin ardından göğe yükselmesiyle birlikte, Pentekost günü gelir ve Kutsal Ruh elçilerin üzerine iner. Bu olayla birlikte elçiler, farklı dillerde konuşarak kurtuluşun yolunu duyurmaya başlarlar. Bu gelişme, onların Kutsal Ruh ile donatıldığını ve Mesih’in öğretilerini yayma misyonunu üstlendiklerini gösterir. Kutsal Ruh tarafından aydınlatılan elçiler, büyük kurtuluş mesajını taşımak üzere görevlerine başlamış; böylece Pentekost’ta alınan bu misyonla, İsa Mesih’in öğretilerini ve müjdesini tüm uluslara duyurmaya koyulmuşlardır⁹².

Elçiler, kurtuluşa erişecek olanların Mesih’te birleşmeleri için kiliseler kurmuşlardır. İlk Hristiyanlar tarafından yönetilen bu cemaatler, insanın kurtuluşunun Tanrı’nın ezelden beri var olan mükemmel bir tasarısına dayandığını öğretmişlerdir. Böylece Elçilerin İşleri kitabında, elçilerin hem kurtuluşu duyurma hem de onun aktarımını sağlama görevini üstlendikleri görülür⁹³.

Elçiler, kurtuluş çağrısını İsrail’e yönelik sürdürürken, Tanrı’nın tasarısında Yahudi olmayan halkların (Gentiller) de bu kurtuluşa dahil ettiler. Elçilerin İşleri’nde Gentillerin kurtuluşa alınması, İsrail’in “yeniden kurulması” ile bağlantılıdır.

⁹⁰ Kudüs, Yahudi dini ve kimliği açısından sadece bir şehir değil, aynı zamanda Tanrı ile yapılan antlaşmaların, ilahi vaatlerin ve kutsal tarihin somutlaştığı merkezi bir mekândır. Tevrat metinlerinde sıkça anılan bu şehir, Yahudi halkının hem geçmişinde hem de eskatolojik umutlarında özel bir yere sahiptir. Kudüs, ilk ve ikinci mabetlerin inşa edildiği, Tanrı’nın isminin yerleştiği ve halkın Tanrı’ya yöneldiği kutsal alan olarak tanımlanır. Yahudilikte Kudüs, sadece coğrafi bir merkez değil, aynı zamanda ruhsal bir yöneliş noktası ve kolektif hafızanın merkezidir. Özellikle Babil Sürgünü sonrası dönemde Kudüs’e duyulan özlem, bu kutsallığın derinleşmesine ve Kudüs’ün Yahudi kimliğinde yeniden tanımlanmasına neden olmuştur. Bu bağlamda Kudüs, hem Tanrı’nın halkına verdiği sözlerin hem de halkın Tanrı’ya olan bağlılığının mekânsal ve manevi tezahürü hâline gelmiştir. Muhammed Hadi Tezokur - Hüseyin Akdemir, “Babil Sürgünü’nün Kudüs’ün Kutsallığına Etkisi”, *Dicle İlahiyat Dergisi* 27/1 (30 Haziran 2024), 15.

⁹¹ Jervell, *The Theology of the Acts of the Apostles*, 71-72.

⁹² W. D. Killen D.D, *The Ancient Church: Its History, Doctrine, Worship, and Constitution, Traced for the First Three Hundred Years* (CreateSpace Independent Publishing Platform, ts.), 124.

⁹³ D.D, *The Ancient Church*, 129.

Gentillerin kurtuluşu, İsrail halkının iman etmesi ve tövbesi sonrası gerçekleşir; yani kurtuluşun kapıları Gentiller için önce İsrail halkının seçilmişliği ve tövbesi temelinde açılır. Elçilerin İşleri, kurtuluş sürecinde İsrail halkının ikiye bölündüğünü; bir kısmının Mesih'e inanıp kurtulduğunu, diğer kısmının ise inanmamayı seçtiğini anlatır. Kurtulanlar, Tanrı'nın gerçek İsrail'i olarak görülür ve bu topluluk içinde Gentiller de imanlarıyla yer alırlar.

Elçilerin İşleri kitabı, kurtuluşun tarihsel gelişimini İsrail halkı bağlamında ele alırken aynı zamanda bu tasarının evrensel boyutlara ulaşmasını da gözler önüne serer. Başlangıçta yalnızca İsrail'e yöneltilen kurtuluş çağrısı, İsrail'in seçilmişliği ve tövbesi temelinde Gentillere de açılmıştır. Bu bağlamda, Gentillerin kurtuluşa dahil edilmesi, Tanrı'nın tasarısında İsrail'in yeniden inşasıyla doğrudan ilişkilidir. İsrail halkı içinde Mesih'e iman edenlerle iman etmeyenler arasında bir ayrışma meydana gelirken, iman edenler Tanrı'nın gerçek halkı olarak tanımlanmıştır. Bu yeni topluluk, bir iman cemiyeti haline gelmiştir. Böylece Elçilerin İşleri, kurtuluşun Tanrı'nın lütfu ve bireysel iman temelinde şekillenen evrensel bir gerçeklik olduğunu ortaya koyar. Bu yönüyle eser, Tanrı'nın kurtuluş tasarısının hem sürekliliğini hem de kapsayıcılığını vurgulayan bütüncül bir teolojik çerçeve sunar⁹⁴.

1.1.2.3. Pavlus'un Mektuplarında Kurtuluş Fikri

Yeni Ahit'te Pavlus'a atfedilen 13 mektubun⁹⁵ ana teması kurtuluştur. Pavlus, Tanrı ve insan anlayışının merkezine kurtuluş öğretisini yerleştirir. Onun teolojisinin ana unsurları; günahın evrenselliği ve buna bağlı olarak tüm insanlığın kurtuluşa duyduğu ihtiyaç, kurtuluşun Tanrı tarafından açıklanan ilahi bir sır olması, lütf ve iman aracılığıyla aklanmanın belirleyici rolü, kurtuluşun tarihsel bir süreç içerisinde gerçekleşmesi, İsa Mesih'in kefareti sağlayan ölümü ve dirilişi, Kutsal Ruh'un kurtuluş sürecindeki etkin rolü, kurtuluşun son zamanlara ilişkin boyutu ve nihayetinde kurtuluşun tüm insanlık için evrensel bir gerçeklik oluşudur.

Pavlus'un mektuplarında, tüm insanların günah işlediği ve bu nedenle Tanrı'nın yüceliğinden yoksun kaldığı vurgulanır. Bu durum, evrensel bir kurtuluş ihtiyacını ortaya koyar. Pavlus, bu anlayışı şöyle ifade eder: "*Herkes günah işledi ve*

⁹⁴ Jervell, *The Theology of the Acts of the Apostles*, 40-43.

⁹⁵ Seyfeli, *Ermeni Kilisesi'nde Sakramentler*, 99.

Tanrı'nın yüceliğinden yoksun kaldı. Onlar, Tanrı'nın lütfuyla, İsa Mesih'te olan kurtuluşla, karşılıksız olarak aklanırlar."⁹⁶

Kurtuluş, Pavlus'a göre hem teolojik hem de tarihsel bir çerçevede ele alınmalıdır. Ona göre bu öğretinin özü Tanrı tarafından kendisine ilahi bir "sır" olarak açıklanmıştır⁹⁷. Efesliler mektubunda, Tanrı'nın kurtuluş tasarının kendisine ve diğer kutsal elçilere Ruh aracılığıyla bildirildiğini ifade eder. Bu sır, Mesih'in gelişyle birlikte bütün insanlığa kurtuluşun kapılarının açılmasıdır⁹⁸.

Timoteus'a yazdığı mektuplarda Pavlus, İsa Mesih'i kurtuluşun kaynağı ve yaşamın temeli olarak tanımlar. İsa'nın gelişi, insanlık için kurtuluşu mümkün kılmış ve kutsal bir yaşam sürmenin yolunu açmıştır⁹⁹. Pavlus, kurtuluşu tarihsel bir süreç olarak ele alır ve bu süreci üç döneme ayırır: Mesih öncesi dönem, Mesih dönemi ve Mesih'in ikinci gelişi dönemi. Ona göre, Mesih dönemi Tanrı Oğlu'nun bedenlenmesiyle başlar ve kurtuluş tarihinin en önemli anıdır. Mesih'i tanımlarken "Söz" yerine "imaj" terimini kullanır. Bu kavramla Mesih'in, Tanrı'nın görünür temsili olarak kurtuluş tasarısındaki merkezi konumunu vurgular¹⁰⁰.

Pavlus'a göre kurtuluş, insanın yalnızca Tanrı'nın lütfu ve İsa Mesih'e olan iman aracılığıyla gerçekleşir¹⁰¹. Özellikle Efesliler 2:8-10'da dile getirilen "*lütufla, iman aracılığıyla kurtuldunuz.*" ifadesi, bu sürecin insan çabasından tamamen bağımsız olduğunu ve yalnızca Tanrı'nın inayetine dayandığını ortaya koyar. Bu bağlamda iman, lütuf ve Mesih merkezli bir kurtuluş anlayışı, Pavlus'un teolojik öğretisinin temelini oluşturur¹⁰². Pavlus'a göre kurtuluş, geçmişte İsa Mesih'in ölümü ve dirilişiyle başlamış, imanlıların yaşamında etkin biçimde sürmekte ve eskatolojik bir boyutta tamamlanmayı bekleyen tanrısal bir süreçtir. Dolayısıyla Pavlus'un kurtuluş anlayışı hem tarihsel bir olay hem de geleceğe dönük bir ilahi vaattir.

Pavlus'un öğretisinin temelinde, İsa Mesih'in ölümden dirilişine iman aracılığıyla gerçekleşen aklanma yer alır. Bu aklanma, kişinin günahlarından arınarak

⁹⁶ Rom.3:21-24.

⁹⁷ Seyfeli, *Ermeni Kilisesi'nde Sakramentler*, 219.

⁹⁸ Aydın, Fuat, *Pavlus Hristiyanlığına Giriş*, 145.

⁹⁹ 2.Ti.1:9-10.

¹⁰⁰ Stephen Crane, *Jesus the Christ* (Boston: Universalist Pub. House, 1890), 12.

¹⁰¹ Rom.3:21-31;4:25.

¹⁰² Rom. 6:23.

Tanrı'nın lütfuyla kabul edilmesi anlamına gelir. Ancak Pavlus'un teolojisinde "aklanma" ile "kurtuluş" arasında önemli bir fark bulunmaktadır. Aklanma, Tanrı'nın bir kişiyi "doğru" ilan etmesi, yani o kişinin günahlarının bağışlanması ve Tanrı halkına kabul edilmesi anlamına gelir. Buna karşın kurtuluş, bu ilahi beyanın ötesine geçerek insanın günahın, ölümün ve şeytanın egemenliğinden fiilen özgür kılınması sürecini kapsar. Dolayısıyla aklanma, kurtuluşun bir yönünü oluşturur¹⁰³ ve Mesih'in kurtarıcı eylemini kabul ederek Tanrı'ya tam bir teslimiyeti içerir¹⁰⁴. Buna karşın kurtuluş, daha geniş kapsamlı bir süreci içerir.

Pavlus'a göre kurtuluş süreci; aklanma, kutsallaştırma ve yüceltme aşamalarından oluşur. Tanrı'nın Mesih'teki doğruluğu hem Yahudiler hem de diğer uluslardan iman edenler için kurtuluşla sonuçlanır¹⁰⁵. Pavlus, Romalılar mektubunda kurtuluşun evrensel olduğunu ve tüm halklara ulaşması gerektiğini savunur. Yahudi ve Yahudi olmayanların kurtuluşunu kapsayan bütüncül bir teolojik vizyon ortaya koyar¹⁰⁶. Başlangıçta kurtuluşun yasa ve vaatler aracılığıyla Yahudilere sunulduğunu, ancak Yahudilerin Mesih'i ve havarilerini reddetmeleri nedeniyle kalplerinin katılaştığını belirtir. Yahudilerin Tanrı'ya karşı geçici düşmanlığını ise "algı körlüğü" ve "katılaşıma" terimleriyle açıklar. Bu durumun, Tanrı'nın tasarısında Yahudi olmayanların kurtuluşuyla doğrudan bağlantılı olduğunu ifade eder ve bunu Tanrı'nın büyük bir gizemi olarak tanımlar. Pavlus'a göre, Yahudilerin geçici düşmanlığı, diğer ulusların kurtuluşuna zemin hazırlayan¹⁰⁷ ve Tanrı'nın evrensel kurtuluş tasarısının bir parçası olan önemli bir aşamadır¹⁰⁸. Böylece Tanrı'nın amaçları Mesih İsa'da gerçekleşmiş olur ve hem Yahudiler hem de diğer uluslar bu tasarıda tamamlayıcı rollere sahip hale gelir.

Pavlus, İsa Mesih aracılığıyla Tanrı'nın lütfuyla sağlanan evrensel kurtuluşu merkeze alan bir teoloji inşa eder¹⁰⁹. Yahudi olmayanları "aşılanmış dallar" olarak

¹⁰³ N. T. Wright, *Justification - God's Plan & Paul's Vision* (New York: SPCK Publishing, 2009), 170.

¹⁰⁴ Gregory Vall, *Learning Christ: Ignatius of Antioch and The Mystery of Redemption* (Washington, D.C: The Catholic University of America Press, 2013), 195.

¹⁰⁵ Burnett, *Paul and the Salvation of the Individual*, 130.

¹⁰⁶ Mary Ann Getty, "Paul and the Salvation of Israel: A Perspective on Romans 9-11", *The Catholic Biblical Quarterly* 50/3, (1988), 456-457.

¹⁰⁷ Getty, "Paul and the Salvation of Israel: A Perspective on Romans 9-11", 462-463.

¹⁰⁸ Pohle, "Sacrifice", 13/364.

¹⁰⁹ Matjaž Celarc, "Christ as the Goal of the Law (Rom 10,4). Christ as the Converging Point in the History of Salvation.", *Bogoslovni Vestnik* 79/2 (2019), 444-445.

tanımlar¹¹⁰ ve onları “büyük ve küçük kız kardeşler” olarak sembolize ederek Tanrı’nın ailesine dahil eder. Bu benzetmelerle hem Yahudileri hem de Yahudi olmayanları Tanrı’nın büyük kurtuluş tasarısının bir parçası olarak görür¹¹¹. “Önce Yahudiler, sonra uluslar” ilkesi doğrultusunda, her iki grubun da Tanrı’nın evrensel kurtuluş tasarısında yer aldığını ve “Rabbin adını çağıran herkesin” bu kurtuluşa dahil olacağını ifade eder¹¹². Pavlus’a göre, Yahudilerin Tanrı’ya karşı geçici düşmanlığı, Yahudi olmayanların kurtuluşuna hizmet etmektedir¹¹³. Böylece, her iki grup da Tanrı’nın merhameti aracılığıyla aynı kurtuluş tasarısına dahil edilir¹¹⁴.

Pavlus, imanla aklanma teolojisi çerçevesinde Mesih’te olan herkesi Tanrı’nın kurtuluş tasarısına dahil eder. Mesih’te seçilmiş olanlar, Tanrı’nın önceki peygamberlere verdiği vaatlerin mirasçıları olarak kabul edilir ve Mesih aracılığıyla kurtuluşa erişirler. Bu teolojik anlayış, Hristiyanlığın farklı kültürlerde yayılmasında önemli bir rol oynamış ve çeşitli kültürel arka planlardan gelen insanların aynı kurtuluş temasında birleşmelerine olanak sağlamıştır¹¹⁵.

Pavlus, mektuplarında kurtuluşun hem bu dünyayı hem de gelecek yaşamı kapsayan kapsamlı bir süreç olduğunu vurgular. Ona göre, ölümden sonra sonsuz yaşama ulaşmanın yolu Mesih’e iman etmekten geçer. Pavlus’un eskatolojik anlayışında, kurtarılmış bir evrenin ortaya çıkacağı yeni gökler ve yeni yerler vardır. Elçilerin İşleri 16:30-31’de, Mesih’te olmanın insanı gelecek çağa dahil ettiğini ve bu geçişin, Mesih’in ölüm ve dirilişi aracılığıyla mümkün hale geldiğini ifade eder¹¹⁶. Bu öğretisi, Mesih’e inananları sonsuz yaşam umuduyla yaşamaya ve bu umudu eylemleriyle görünür kılmaya teşvik eder.

Kurtuluş hem şimdiki yaşamda Tanrı’ya bağlılıkla sürdürülen bir süreçtir hem de nihai diriliş ve yeni yaratılış umuduyla tamamlanan bütünsel bir gerçekliktir. Bu

¹¹⁰ Getty, “Paul and the Salvation of Israel: A Perspective on Romans 9-11”, 464,468-469.

¹¹¹ Hengstenberg, *Christology of the Old Testament, and a Commentary on the Messianic Predictions*, 23.

¹¹² Rom. 10:12:13.

¹¹³ “Nasıl ki bir zamanlar Tanrı’ya isyan ediyordunuz ama şimdi isyanlarınızdan dolayı merhamet gördünüz, şimdi Yahudi olmayanlar da size gösterilen merhametle onlarda merhamet görsünler diye isyan ettiler. Çünkü Tanrı, herkese merhamet etsin diye, herkesi itaatsizliğe mahkum etmiştir.” Rom.11:28-32.

¹¹⁴ Getty, “Paul and the Salvation of Israel: A Perspective on Romans 9-11”, 460-462.

¹¹⁵ D.D, *The Ancient Church*, 52.

¹¹⁶ Stevens, *The Christian Doctrine of Salvation*, 1905, 26.

bağlamda Pavlus'un "imanla aklanma" öğretisi; Tanrı'nın sevgisi, Mesih'te sunulan yeni hayat ve Kutsal Ruh'un dönüştürücü gücüyle iç içe geçerek sağlam, üçlü bir kurtuluş anlayışı ortaya koyar¹¹⁷.

Pavlus'un kurtuluş öğretisi, bireyin günahlarından aklanmasının yanı sıra, Tanrı'nın yaratılışı yenileme tasarısının somutlaşmasını da içerir. Kurtuluş süreci hem bireysel hem de kozmik düzeyde işler; insan yalnızca kendi kurtuluşu için değil, Tanrı'nın tüm yaratılışını kurtarmak amacıyla bu sürecin bir parçası olur. Dolayısıyla kurtuluş, bütün yaratılışın yenilenmesini ve Tanrı'nın egemenliğinin tam anlamıyla gerçekleşmesini ifade eder. Bu nedenle kurtuluş, imanla başlayan ancak Tanrı'nın vaadi olan diriliş ve yeni yaratılışla tamamlanan kapsamlı bir dönüşüm sürecidir¹¹⁸. Dolayısıyla kurtuluş, Tanrı'nın sonsuz merhameti ve sevgisiyle bütün kainatı kapsayan, kozmik boyutta gerçekleşen kutsal bir olgudur¹¹⁹.

1.1.2.4. Yuhanna'da Kurtuluş

Yuhanna literatürü, Yuhanna İncili, Yuhanna'ya atfedilen üç mektup ve Vahiy Kitabı'nı kapsar. Bu literatürde kurtuluş hem bir vaat hem de Tanrı'nın İsa Mesih'te cisimleşmiş özverisinin doğrudan sonucu olarak sunulur. Özellikle bu eserler, Mesih'in kimliği ve kurtarıcılığı etrafında yapılandırılmıştır¹²⁰. Yuhanna literatüründe kurtuluş anlayışı, doğrudan İsa'nın Tanrı'nın Sözü (Logos) ve Oğul olarak kimliğine dayanır. Kurtuluş, inananlara sunulan ilahi sevgi eylemi olarak, Tanrı'nın inisiyatifıyla insanlığa uzanışı olarak tanımlanır. İnsanların kurtuluşa ulaşması, yalnızca tek gerçek Tanrı'yı ve İsa Mesih'i tanımaları ile mümkündür¹²¹. Tanrı, kurtuluş tasarısını İsa Mesih aracılığıyla halkını kurtarmak için yürürlüğe koymuştur¹²².

Yuhanna yazılarında "dünya" kavramı, Mesih'i reddeden ve ona inanmayan insanlığı temsil eder. Kurtuluş, Mesih'e iman edenlerin bu dünyada Tanrı'ya ait kimliğe kavuşmasıyla gerçekleşir. Bu süreç, bir yandan Tanrı'nın lütfu sayesinde mümkün olurken, öte yandan inananın Mesih'e imanla bağlanmasını ve dünyaya karşı

¹¹⁷ Wright, *Justification - God's Plan & Paul's Vision*, 236-240.

¹¹⁸ Wright, *Justification - God's Plan & Paul's Vision*, 234-235.

¹¹⁹ Wright, *Justification - God's Plan & Paul's Vision*, 245-247.

¹²⁰ Tom Thatcher, "Remembering Jesus: John's Negative Christology", *The Messiah in the Old and New Testaments* (Grand Rapids (Mich.): Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 2007), 190.

¹²¹ Yu.7:16-17; 17:3.

¹²² Yu.3:16.

yeni bir tutum geliştirmesini içerir. Böylece Yuhanna’da kurtuluş, iman edenlerle etmeyenler arasında bir ayrım oluşturur. Bu ayrım yaşam-ölüm, hakikat-yalan ve ışık-karanlık gibi ikili imgelerle betimlenir¹²³.

Yuhanna İncili’nde İsa Mesih, kurtuluşun hem kaynağı hem de taşıyıcısı olarak “gerçek ışık” şeklinde tasvir edilir¹²⁴. O, Tanrı’dan gelen ve karanlığı ortadan kaldıran ilahi aydınlığı temsil eder. “Yaşamın kaynağı” olan bu ışık, hiçbir zaman karanlık tarafından alt edilemez¹²⁵. İsa’nın şu sözleri bunu açıkça ifade eder: “Ben dünyanın ışığıyım. Benim ardımdan gelen asla karanlıkta yürümez, yaşam ışığına sahip olur.”¹²⁶. Dolayısıyla kurtuluş, karanlıktan ışığa geçiş; lme mahkum varoluştan ilahi yaşamın paylaşımına katılım olarak tanımlanır.

Yuhanna İncili’nde kurtuluş anlayışı, iki temel yaklaşım etrafında şekillenir. Bunlar, Tanrı’nın mutlak eylemini yansıtan “dikey” ve “yatay” boyutlardır. Bu iki yön hem teolojik hem de ontolojik düzeyde kurtuluşun doğasını ve işleyişini anlamada birbirini tamamlayan bir ereve sunar. Dikey boyut, Tanrı’nın İsa Mesih’te ete kemiğe bürünen ilahi inisiyatifini ve göksel müdahalesini ifade ederken yatay boyut, bu ilahi eylemin bireysel yaşamda ve toplumsal ilişkilerde ortaya çıkan sonuçlarını kapsar. Yuhanna İncili, kurtuluşu hem göksel bir vaat hem de Tanrı’nın sevgisinin dünyaya somut inişi ve insanla kurduğu bağ olarak sunar.

Dördüncü İncil, İsa’yı iki dünya arasındaki mutlak aracı olarak konumlandırır; onun armağanları (gerçek hayat suyu, gerçek hayat ekmeği, gerçek ışık) dünyevi yaşamın ötesinde, zamansız ve göksel gerçekliklere işaret eder. Bu perspektif, gelecekteki kurtuluşun Tanrı’dan gelen, zamandan ve tarihten bağımsız “yukarıdan aşağı” müdahale olduğunu vurgular. Öte yandan, Yuhanna İncili’nde kurtuluşun yatay boyutu da güçlü bir şekilde yer bulur. İncil’in açılış bölümü, Sözün insan bedeni almasıyla kurtuluş tarihinin yaratılışla başlayan sürecinde Tanrı’nın kurtuluş tasarısının gerçekleştiğini vurgular. Yuhanna, dünya tarihini, özellikle Yahudi tarihini, İsa’nın hizmetinde doruğa ulaşan bir kurtuluş tarihinin aşamaları olarak görür. İsa’nın dirilişi ve göğe yükselişiyle birlikte bu süreç “kilise zamanı” olarak devam eder ve

¹²³ Thatcher, “Remembering Jesus: John’s Negative Christology”, 165-168.

¹²⁴ Yu. 1:9.

¹²⁵ Yu. 1:4-5.

¹²⁶ Yu. 8:12; 12:46.

Hristiyanlar bu zamana dahil olarak kurtuluş tarihinin yaşayan tanıkları haline gelirler. Bu bağlamda kurtuluş, tarihsel, toplumsal ve misyonerlik boyutlarıyla zaman içinde devam eder¹²⁷.

Yuhanna İncili'nin kurtuluş anlayışı, ne yalnızca dikey ne de sadece yatay bir bakışla tam olarak kavranabilir. Aksine, bu iki perspektifin bir sentezi söz konusudur. İsa'nın gökten inişi, ölümü, dirilişi ve göğe yükselişi, göksel ile dünyevi gerçeklikler arasındaki kapıyı oluşturur. İsa, kurtuluşa açılan kapı olarak tanımlanır. Bu kapı, çoban için değil; koyunlar içindir. Yani kurtulmak isteyen herkes bu kapıdan, yani İsa'dan geçmek zorundadır¹²⁸.

Yuhanna'da kurtuluş, çeşitli benzetmeler aracılığıyla dolaylı olarak öğretilir. İsa Mesih, farklı benzetmelerle tanıtılır. O, müritlerinin meyve veren dalları olduğu bir "asma", "yaşam ekmeği", "Tanrı'nın temsilcisi" ve "Baba ile bir olan" olarak kurtuluş yolunun taşıyıcısıdır¹²⁹. Bu benzetmeler, İsa'nın kurtarıcı rolünü ve Tanrı ile olan ilişkisini açıklar.

Yuhanna İncili'ni müteakip Yuhanna'ya isnat edilen üç mektup, ilk yüzyıl Hristiyan topluluğunda ortaya çıkan Mesih karşıtı öğretilere karşı bir yanıt niteliği taşır. Bu mektuplar, kurtuluş fikrine doğrudan değinmese de, kurtuluşun özünü oluşturan temel unsurlara işaret ederler. Bunlar; Tanrı'nın Oğlu İsa Mesih'e iman, Tanrı'nın sevgisinde kalma, doğruluk içinde yaşama ve kardeşlik sevgisi gibi teolojik unsurlardır. Yine Yuhanna'ya atfedilen Vahiy Kitabı, kurtuluşun ilahi niteliğini açık bir biçimde ortaya koyar. Yuhanna'nın bu metninde gelecek kurtuluş hem gelecekte gerçekleşecek olaylar hem de Tanrı'nın tarihte etkin olan kurtarıcı iradesinin bir yansıması olarak sunulur¹³⁰. Dolayısıyla kurtuluşun kaynağı ve faili yalnızca Tanrı değil, aynı zamanda Tanrı olan Mesih'tir. Bu durum, Vahiy Kitabı'nın kurtuluş anlayışını diğer Yeni Ahit metinlerinden ayıran temel özelliklerden biridir.

¹²⁷ Raymond E. Brown, *The Gospel According to John, XIII-XXI* (New Haven: Yale University Press, 2008), Introduction cxv–cxvi.

¹²⁸ Brown, *The Gospel According to John, XIII-XXI*, 394.

¹²⁹ Robert Ernest Hume, *The World's Living Religions, an Historical Sketch with Special Reference to Their Sacred Scriptures and in Comparison with Christianity* (New York: Scribner, 1924), 242.

¹³⁰ James D. G. Dunn, *New Testament Theology: An Introduction* (Nashville, TN: Abingdon Press, 2009), 6.

Mesih'in ikinci gelişi ve yaratılış üzerindeki egemenliğini tesis etmesi, O'nun kişiliğinde ve eyleminde gerçekleşir. Bu da kurtuluşun, Tanrı'nın kudretini ve adaletini doğrudan temsil eden bir olay olduğunu gösterir. Bu yönüyle Vahiy hem Tanrı'nın hem de Mesih'in kurtarıcı eylemlerini ilahi özdeşlik içinde sunar ve kurtuluşu, Tanrı'nın Mesih'te cisimleşen egemen müdahalesi olarak tanımlar. Mesih'in kurtarıcı ve yargılayıcı eylemlerinin Tanrı'ya ait olduğunu kesin bir biçimde teyit eder. "Tahtta oturan" ile Mesih arasında bir ayrım yapılmakla birlikte, bu ayrımı ontolojik olarak değil, işlevsel bir birliktelik çerçevesinde sunar. Bu bağlamda Mesih'in dünyaya gelişi, Tanrı'nın kurtuluş ve yargı getiren gelişiyle özdeşir. Tanrı'nın tarihsel düzlemde gerçekleştireceği nihai müdahale, Mesih'in "geliyorum." ifadesiyle tanımlanır ve bu eylem hem umut hem de uyarı olarak sunulur¹³¹.

Vahiy Kitabı'nda Mesih'in rolü, Tanrı'nın egemenliğini yeryüzünde kurmak ve bunu "Mesih'in Krallığı"na dönüştürmektir. Bu görev hem kurtuluşu hem de yargıyı kapsar. Kurtuluş ve yargı, aynı gerçeğin iki yönü olarak sunulur. Bu süreç, Mesih'in yeryüzündeki yaşamı ve ölümüyle başlar, ikinci gelişiyle tamamlanır. Onun ölümü ve dirilişinde kazandığı zafer belirleyicidir; ancak bu zafer, Mesih'in izleyicileri tarafından şimdiki zamanda sürdürülmeli ve ikinci gelişiyle nihai kurtuluşa ulaşmalıdır¹³².

Vahiy Kitabı'na göre kurtuluş, tüm insanlığı kuşatan, Tanrı'nın merhametiyle şekillenen ve Mesih'in izinden giden tanıkların aracılığıyla gerçekleşen evrensel bir misyondur¹³³.

1.1.2.5. Diğer Mektuplarda Kurtuluş

Pavlus ve Yuhanna'nın yazılarının dışında, Yeni Ahit'te yer alan İbranilere Mektup, Yakup'un Mektubu, Petrus'un birinci ve ikinci mektupları ile Yahuda'nın Mektubu da Yeni Ahit'te yer alır¹³⁴ ve her biri kendi bağlamlarında kurtuluş öğretisini farklı yönleriyle ele alır.

¹³¹ Dunn, *New Testament Theology*, 63-64.

¹³² Dunn, *New Testament Theology*, 70.

¹³³ Dunn, *New Testament Theology*, 84.

¹³⁴ Seyfeli, *Ermeni Kilisesi'nde Sakramentler*, 102.

İbranilere Mektup, Hristiyanları kurtuluş çağrısına sadık kalmaya teşvik eder ve iman olmadan müjdeyi duymanın bir değer taşımadığına dikkat çeker¹³⁵. Bu mektupta Mesih'in herkes için sonsuz kurtuluşun kaynağı olduğu açıkça ifade edilir¹³⁶. Mesih'in üstünlüğü, Tanrı'nın nihai vahyi, Mesih'in kurban oluşu, kurtuluşun gerçekleşme süreci, Levililer sisteminin geçersizliği, iman, sadakat, sabır ve dayanıklılık gibi unsurlar da kurtuluş öğretisi bağlamında değerlendirilir. Özellikle, Tanrı'nın kurtuluş tasarısının İsa Mesih'te nihai olarak gerçekleştiği, onun Eski Ahit'teki peygamberlerden ve meleklerden üstün konumu açıkça vurgulanır¹³⁷. İsa'nın başrahipliği ve sunduğu kurban, bu tasarının doruk noktasını oluşturur¹³⁸. Meleklerden ve peygamberlerden üstün bir aracı olarak İsa Mesih, ebedî kurtuluşu gerçekleştirmiştir. Günahların bağışlanmasını sağlayan kurban olarak kendisini sunmuş ve bu eylemiyle insanlık için sonsuz kurtuluşu mümkün kılmıştır¹³⁹. Melkizedek¹⁴⁰ düzenine göre ebedî bir başrahip olan İsa, yalnızca bir kez ve sonsuza dek geçerli olan kurbanıyla günahların bağışlanmasını sağlamıştır¹⁴¹.

Mektup, yeryüzündeki tapınağın Tanrı'nın cennetteki sarayının bir kopyası olduğunu belirtir ve İsa'nın semavi saraya girerek Kutsalların Kutsalı'na kendi kanını sunduğunu ifade eder. İsa'nın gerçek bir kahin olarak Tanrı'ya adak sunabilmesi için insan doğasına büründüğünü belirtir. Levililer¹⁴² soyundan gelmemesine rağmen, Melkizedek örneği aracılığıyla rahipliği meşru kılınır. Bu bağlamda, İsa'nın hem kurtuluş tasarısındaki merkezi rolü hem de insan doğasına sahip oluşu ön plana çıkarılır¹⁴³.

¹³⁵ İbr.4:2.

¹³⁶ İbr. 5:9.

¹³⁷ İbr.1:1-4.

¹³⁸ İbr.5:9.

¹³⁹ İbr.9:11-14;10:10-14.

¹⁴⁰ Melkisedek, Yaratılış 14:18–20'de Salem Kralı ve “Yüce Tanrı'nın kahini” olarak tanıtılır. Melkisedek'in soy kaydının olmaması, başlangıç ve sonunun belirtilmemesi, onun İsa Mesih'e benzetilerek sürekli bir kahin olarak kalmasıyla ilişkilendirilmiştir. Yar. 14: 18-20.

¹⁴¹ İbr. 4:14-16; 7:23-28; 9:11-14.

¹⁴² “Levililer”, Yakup'un oğlu Levi'nin soyundan gelen ve Tanrı'nın buyruklarıyla kahinlik görevine atanan topluluktur. Özellikle Harun'un soyundan gelenler, Tanrı'nın konutu olan tapınakta hizmet etmek ve halk adına kurban sunmakla görevlendirilmişlerdir. Yeni Ahit'te ise İsa, Levililer soyundan gelmemesine rağmen, Melkisedek düzenine göre sonsuz başkahin olarak tanıtılır. Çık. 28:1; Say. 3:5–10; Lev. 1–9; Say. 18:1–7; İbr. 7:11–17.

¹⁴³ Clifford - Anatolios, “Christian Salvation”, 754-755.

Mektup, kurtarıcı müjdeyi duymanın tek başına yeterli olmadığını, bunun imanla birleştirilmesi gerektiğini belirtir¹⁴⁴. İman, Tanrı'ya yaklaşmanın ve kurtuluşun anahtarıdır. Mektup, iman ve itaat yoluyla kurtuluş çağrısına sadık kalmaya teşvik eder¹⁴⁵. Ayrıca mektupta İsa Mesih'in kimliği ve işlerinin üstünlüğü, kurtuluşun gerçekliği, Eski Ahit ve Yeni Ahit arasındaki ilişki, iman, sadakat ve zorluklara karşı dayanıklılık gibi konular da ele alınır.

Yakup'un Mektubu, Hristiyan kurtuluş öğretisini iman ile eylemler arasındaki ilişki temelinde ele alır. Mektubun temel vurgusu, kurtuluşun yalnızca doğru bir inanca sahip olmakla sınırlı kalamayacağı; bu inancın, ahlaki ve pratik eylemlerle desteklenmesi gerektiğidir. Özellikle Yakup 2:14-16 pasajlarında yer alan “*İman, işlerle birlikte etkin olur.*”¹⁴⁶ ifadesi, imanın canlı ve etkili bir gerçeklik olabilmesi için eylemle bütünleşmesi gerektiğini açıkça ortaya koyar¹⁴⁷. Yakup, eylemlerle desteklenmeyen bir imanın “ölü” olduğunu ve bu haliyle bireyi kurtaramayacağını savunur¹⁴⁸. Yakup'a göre, birey Tanrı'nın lütfuyla kurtuluşa erişir ancak bu kurtuluşun, kişinin yaşamında iyi eylemlerle görünür hale gelmesi zorunludur. Bu bağlamda “iman ve işler”, birbirini tamamlayan unsurlar olarak görülür. Gerçek iman, Tanrı'nın buyruklarına uygun, ahlaki sorumluluk taşıyan bir yaşamla kendini gösterir.

Petrus'un mektuplarında, kurtuluş kavramı yeniden doğuş, yaşayan umut, sonsuz kurtuluş ve Tanrı'nın gücüyle korunma temaları etrafında şekillenir. İsa Mesih'in dirilişi sayesinde inananlar, ebedi umut ve kurtuluşa kavuşurlar. Bu kurtuluş, Tanrı'nın gücüyle sağlanır ve inananlara çürümez, lekesiz, solmaz bir miras vaad edilir. Petrus'un birinci mektubu, Hristiyan kurtuluşunun merkezinde iman ve Tanrı'nın gücünün yer aldığını gösterir. İman edenler, zamanın sonunda açığa çıkacak olan nihai kurtuluşa kavuşmayı beklerler. 1. Petrus 1:5, Tanrı'nın merhameti ve gücüyle korunarak vaat edilen ebedi kurtuluşa ulaşacaklarına dair güvence sağlar. Ayrıca, Tanrı'nın çağrısına uygun olarak kutsal ve doğru bir yaşam sürdürenlere¹⁴⁹ İsa

¹⁴⁴ İbr;4:2.

¹⁴⁵ İbr.3:14, 4:14.

¹⁴⁶ Yak.2:17.

¹⁴⁷ Yak.2:22.

¹⁴⁸ Yak.1:2-4; 1:9-11; 5:1-6; 3:1-12.

¹⁴⁹ 1.Pe.1:13-16.

Mesih'in çektiği acılar örnek gösterilerek, inananların da benzer acılara sabırla katlanmanın kurtuluşa hazırlık olduğu anlatılır¹⁵⁰.

Petrus'un mektuplarında, kurtuluşun vaftiz sakramentiyle derin bir bağlantısı vurgulanır¹⁵¹. Nuh tufanına atıfta bulunularak, suyun yaratılış ve kurtuluştaki rolüne dikkat çekilir¹⁵². Tanrı, yaratılıştaki suyu kullanarak dünyayı biçimlendirmiş ve tufanda suyu kullanarak eski dünyayı yok etmiştir. Su hem yaratıcı hem de yok edici bir güç olarak Tanrı'nın kurtuluş aracı olarak kullanılır. Vaftiz, suyun bu iki yönünü sembolize eder; kişinin eski günahlarını temizlerken onu yeni bir yaşama doğurur. Tufan suyu eski dünyanın kötülüğünü yok ederken, vaftiz suyu kişinin günahlarını temizler ve İsa Mesih aracılığıyla yeni bir hayata kavuşturur¹⁵³.

Petrus'un ikinci mektubunda, Tanrı'nın ilahi kudretinin inananlara vaat edilen kurtuluşun temeli olduğu vurgulanır. Kötülüğe ve yanlış öğretilere karşı dikkatli olunması gerektiği hatırlatılır¹⁵⁴. Ayrıca, Tanrı'nın sabrı ile kurtuluş arasında bir benzetme yapılır; Tanrı'nın sabrı, kurtuluş kavramıyla ilişkilendirilir ve bu süre zarfında insanlar tövbe etmeye çağrılır¹⁵⁵.

Yahuda'nın mektubu, Hristiyan kurtuluşunu İsa Mesih'e olan iman temelinde tanımlar ve bu imanın, inananların Tanrı'nın lütfuna erişmelerini sağlayan kurtuluşun başlangıç noktası olduğunu vurgular¹⁵⁶. Mektup, iman edenleri inançlarını korumaya, yanıltıcı öğretilerden uzak durmaya, Tanrı'nın koruyucu kudretine güvenmeye ve merhamet ile şefkat içinde yaşamaya teşvik eder. Ayrıca, inananlara ebedi yaşamda kusursuz bir şekilde kabul edileceklerine dair Tanrı'nın sonsuz merhametine dayanan bir güvence sunar.

Yahuda, kurtuluşun hem iman aracılığıyla hem de bu imanın eylemlerle desteklenmesiyle gerçekleştiğini savunur. İncanın kutsal bir yaşam sürmeye yönlendirdiği ve bu kutsallığın eylemlerle somutlaşması gerektiği ifade eder. Bu

¹⁵⁰ 1. Pe.2:19-24; 3:18.

¹⁵¹ Seyfeli, *Ermeni Kilisesi'nde Sakramentler*, 103.

¹⁵² 2. Pe.3:5-7.

¹⁵³ 1. Pe.3:20-21.

¹⁵⁴ 2.Pe.1: 2,4.

¹⁵⁵ 2. Pe.3:9,15.

¹⁵⁶ Yah.1:3.

anlayış, Yakup'un mektubunda yer alan iman ve eylemlerin ayrılmaz bir bütün olduğu görüşüyle paralelliktaşır¹⁵⁷.

Mektupta yanıltıcı öğretilere karşı ciddi uyarılar yer alır. Bu tür sapkın düşüncelerin, inananları doğru yoldan saptırarak kurtuluşlarını tehlikeye atabileceği ifade edilir. Bu nedenle, doğru öğretiyi muhafaza etmek ve sahte öğretilerden uzak durmak hayati öneme sahiptir¹⁵⁸. Aynı zamanda, iman uğrunda verilen mücadele¹⁵⁹ de kurtuluşun ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirilir¹⁶⁰.

Yahuda, Tanrı'nın koruyucu gücüne duyulan güveni ön plana çıkarır. Tanrı'nın inananları her türlü tehlikeden koruyarak ebedi kurtuluşa taşıdığı ve sadakatiyle onlara güçlü bir rehberlik sunduğu belirtilir. Bu güvence, inananların kurtuluş yolunda kararlılıkla ilerlemelerini sağlar ve onlara büyük bir umut verir¹⁶¹. Mektup ayrıca inananların birbirlerine karşı merhamet ve şefkatle yaklaşmalarını öğütler¹⁶². Tanrı'nın koruyucu gücü ve sonsuz merhameti, inananların güvenini pekiştirir ve onları kutsal bir yaşama yönlendirir¹⁶³.

1.2. PATRİSTİK DÖNEM: KURTULUŞ FİKRİNİN OLUŞUMU

Patristik dönem, Hristiyan teolojisinin temellerinin atıldığı ve erken Kilise Babaları'nın düşünceleriyle şekillendiği bir çağdır. Bu dönemde, kurtuluş düşüncesi, Hristiyan inancının ana unsurlarından biri olarak öne çıkmış; çeşitli teolojik yaklaşımlar ve tartışmalar çerçevesinde ele alınmıştır. Erken Kilise Babaları, kurtuluş doktrininin oluşumunda belirleyici bir rol oynamış; bu süreçte, kurtuluş kavramı farklı teolojik açılardan değerlendirilmiştir.

Patristik dönemdeki kurtuluş anlayışı, Hristiyan teolojisinin gelişiminde merkezi bir konuma sahip olmuş ve kilisenin ilk yüzyıllarında üç temel aşama doğrultusunda şekillenmiştir: Elçisel Babalar Dönemi, Apolojist Babalar Dönemi ve

¹⁵⁷ Yak. 2:17.

¹⁵⁸ Yah.1:4.

¹⁵⁹ Yah.1:20-23.

¹⁶⁰ Yah.1:20-21.

¹⁶¹ Yah.1:24-25.

¹⁶² Yah.1:24-25.

¹⁶³ Yah. 1:21.

Ekümenik Dönem. Bu aşamaların her biri, kurtuluş öğretisinin sistematik biçimde yapılandırılmasına ve doktrinsel temellerinin oluşturulmasına katkı sunmuştur.

1.2.1. Elçisel Babalar Döneminde Kurtuluş (M 100-155)

Elçisel Babalar Dönemi, Hristiyanlığın ilk yıllarını ve havariler sonrasındaki süreci kapsamaktadır. Bu dönemde, Hristiyan inançlarının temel yapıları şekillenmiş ve kilisenin ana doktrinleri ortaya konulmuştur. İsa Mesih'in ölümden dirilişi ve bu olayın beraberinde getirdiği kurtuluş mesajı, Hristiyan yaşamının merkezinde yer almıştır. İsa Mesih'in kurtarıcı olarak kabulü, özellikle Pavlus'un öğretileriyle geleneksel bir nitelik kazanmış ve erken Hristiyan toplulukları arasında yaygınlık kazanmıştır.

İsa Mesih'ten sonra ellili yıllardan itibaren "Hristiyanlar" olarak anılmaya başlanan bu topluluklar, Greko-Romen dünyasında hızlı bir şekilde yayılmıştır. Elçisel dönemde havariler, İsa'nın çarmıha gerilişi ve dirilişi yoluyla günahların affı ve ebedi yaşamın mümkün olduğu inancını yaymışlardır. Bu inanç, Roma İmparatorluğu'nun baskı ve zulmüne karşı gösterilen direnişte de güçlü bir motivasyon kaynağı olmuştur.

Hristiyanlar, bu süreçte Yahudi kökenli bireyler, putperestler (Gentiller) ve farklı kültürel topluluklar arasında Tanrı'nın lütfunu ve evrensel kurtuluş mesajını duyurarak, daha kapsayıcı bir inanç topluluğu oluşturma çabası içinde olmuşlardır¹⁶⁴.

Elçisel Babalar Dönemi'nde, ilk Hristiyan yazarlar İsa Mesih'in dirilişiyle kazanılan kurtuluşu müjdelemiş ve bu öğretinin topluluklar içinde kökleşmesine katkı sunmuşlardır. Bu bağlamda, Romalı Clement, İgnatius, Polycarp, ve Papias gibi yazarlar, Mesih'in kurtarıcı rolünü vurgulamış ve Hristiyan kurtuluş anlayışını şekillendiren temel figürler arasında yer almıştır. Bu yazarların metinleri, erken dönem Hristiyan yazılı geleneğini oluşturarak, kurtuluş doktrininin ilk kaynaklarını teşkil etmiştir¹⁶⁵.

¹⁶⁴ Demirci - Kurt, "Theosebesler ve Erken Hristiyanlık", 48-53.

¹⁶⁵ Philip Schaff, *The New Schaff-Herzog Encyclopedia of Religious Knowledge, Vol. I: Aachen - Basilians* (Michigan: Baker Book House Grand Rapids, 1951), 484.

1.2.1.1. Romalı Clement ve Kurtuluş Fikri

Erken Hristiyanlık döneminde Roma'nın üçüncü piskoposu olarak kabul edilen Clement (M 30–100), Hristiyan kurtuluş öğretisinin şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Clement'in kurtuluş anlayışı; İsa Mesih aracılığıyla kurtuluş, iman ve iyi işler, tövbe, kilise disiplini ve ahlaki yaşam gibi temel temalar etrafında yapılandırılmıştır. Bu temalar, özellikle Korint Kilisesi'ne yazdığı mektuplarda açık bir şekilde ifade edilmekte ve onun Hristiyan yaşamına dair beklentilerini yansıtmaktadır.

Clement'e göre kurtuluş yalnızca İsa Mesih aracılığıyla mümkündür. İsa'nın insanların günahlarını bağışlatmak üzere ölümü, Tanrı'nın sevgisinin bir tezahürü ve kefaretin temelidir. Clement, kurtuluşun iman ve iyi işler yoluyla, Mesih'e benzer bir yaşam sürerek elde edilebileceğini savunur. Ona göre iman, Hristiyan yaşamının temelini oluştururken; iyi işler, Tanrı'nın buyruklarına uygun yaşamayı ve insanlara hizmet etmeyi kapsar. Ayrıca, kurtuluşun, Hristiyanların apostolik öğretiye uygun bir yaşam sürmeleriyle doğrudan ilişkili olduğunu belirtir¹⁶⁶.

Clement, Tanrı'nın Mesih aracılığıyla havarilere, oradan da piskoposlara ve kilise önderlerine uzanan bir yönetim düzeni tesis ettiğini ifade eder. Korint Kilisesi'ne yazdığı mektubunda, havarilerden devralınan öğretiyi, apostolik düzeni, kilise yönetimini ve kurtuluş öğretisini detaylandırır¹⁶⁷. Bu bağlamda topluluğu kefare, dindarlık, alçakgönüllülük ve misafirperverlik gibi erdemlere teşvik eder. Tanrı'nın tüm yaratılıştaki düzen ve itaati önemseydiğini vurgulayan Clement, bu nedenle kilisede de itaatin ve disiplinin gerekli olduğunu belirtir. Kilise hiyerarşisinin ilahi kaynaklı olduğunu, Mesih ve havarilerce kurulan bu yapının, piskoposlar ve diyakozlar tarafından sürdürüldüğünü ifade eder¹⁶⁸.

Korintlilere yazdığı ikinci mektubunda Clement, cemaat üyelerini tövbeye çağırır; görevden alınan kilise yetkililerinin iadesini ve ruhani otoritelere itaatin

¹⁶⁶ J. A. Fischer, "Apostolic Fathers", *New Catholic Encyclopedia 1 A-Azt*, ed. Catholic University of America (Detroit: Washington, D.C: Thomson/Gale; Catholic University of America, 2003), 1/587-588.

¹⁶⁷ Schaff, *The New Schaff-Herzog Encyclopedia of Religious Knowledge, Vol. I: Aachen - Basilians*, 478.

¹⁶⁸ H. Dressler, "Clement I, Pope, St.", *New Catholic Encyclopedia*, ed. Catholic University of America (Detroit: Thomson/Gale, 2003), 3/774-775.

gerekliliğini vurgular. Havarilerin kilise önderlerini nasıl atadığına ve bu kişilere görevlerini nasıl sürdüreceğini öğrettiklerine dikkat çeker. Nuh ve Ninova halkı örneğinde olduğu gibi, peygamberlerin öğretilerine atıfla, tövbenin ilahi cezadan kurtuluşa vesile olabileceğini savunur. Bu örnekler üzerinden, kurtuluşun iman, tövbe ve doğru yaşam ilkeleri çerçevesinde mümkün olduğunu belirtir. Cemaat üyelerini, Gerçek Tanrı'nın sözlerine kulak vermeye ve içten bir tövbe aracılığıyla kurtuluşa ve sonsuz yaşama yönelmeye davet eder. Clement, bu çağrıya uyanların dünyevi sıkıntılara rağmen dirilişin ölümsüz meyvesine erişeceklerini ifade eder. Onlara, atalarla birlikte içinde kederin bulunmadığı daha mutlu bir çağın vaadini hatırlatarak umut aşılar¹⁶⁹.

Clement, yazılarında kurtuluşa giden yolun, İsa Mesih'e iman temelinde şekillenen ahlaki bir yaşamla mümkün olduğunu ve mektuplarının bu konuda uyarıcı ve hatırlatıcı bir işlev taşıdığını belirtir. Ayrıca, kurtuluş sürecinde litürjik ayinlerin ve dini uygulamaların önemine dikkat çeker¹⁷⁰.

Clement'in kurtuluş anlayışı; iman, tövbe, iyi işler ve kilise içi itaati merkeze alarak Hristiyan yaşamının temel ilkelerini ve ahlaki yapısını kapsamlı bir şekilde ortaya koyar. O, İsa Mesih'in Rab olduğuna ve sadece onun aracılığıyla kurtuluşun mümkün olduğuna dair güçlü bir inanç taşır. Mesih'i taklit etmenin ve onunla birlik içinde yaşamanın, kurtuluşun temel taşları olduğunu ifade eder. Ayrıca, Hristiyan ahlakının, Tanrı nezdinde iman ve itaate dayalı doğruluk olarak kabul edildiğini belirterek bu unsurların kurtuluş sürecindeki kritik rolüne dikkat çeker¹⁷¹. Bu çerçevede, Clement'in görüşleri, erken dönem Hristiyan kurtuluş doktrininin hem ahlaki hem de doktrinal temellerini anlamada önemli bir perspektif sunmaktadır.

1.2.1.2. İgnatius ve Kurtuluş Fikri

Hristiyanlık tarihinin en erken dönem tanıklarından biri olan Antakyalı İgnatius, inancı uğruna şehadeti seçmiş bir kilise babası olarak da öne çıkar. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, genel kabul gören tarihsel değerlendirmelere göre M 30-35 yılları arasında dünyaya gelmiştir. Onun yaşamına dair en dikkat çekici

¹⁶⁹ *The Apostolic Fathers, Volume I: I Clement. II Clement. Ignatius. Polycarp. Didache*, çev. Bart D. Ehrman (Cambridge, Mass: Harvard University Press, 2003), 47.

¹⁷⁰ *The Apostolic Fathers, Volume I*, 160-161.

¹⁷¹ Fischer, "Apostolic Fathers", 1/587-588.

rivayetlerden biri, çocukken İsa Mesih'in kucağına aldığı çocuk olduğuna dair gelenekteki iddiadır. Bu anlatıya göre İgnatius, Tanrı tarafından bizzat taşınan kişi olarak “Theophorus” yani “Tanrı’yı Taşıyan” ünvanını almıştır¹⁷².

Antakya'nın üçüncü piskoposu olarak görev yapan İgnatius'un teolojik mirası, özellikle Roma'ya şehadet için götürülürken yazdığı mektuplarda kendini gösterir¹⁷³. İgnatius'un kurtuluş anlayışı, Antakya'dan Roma'ya uzanan ölüm yolculuğu sırasında kaleme aldığı ve daha sonra Polycarp tarafından toplanıp korunmuş olan mektuplara dayandırılır¹⁷⁴. Bu mektuplar, Hristiyan kurtuluş doktrininin oluşumunda önemli bir rol oynar¹⁷⁵.

İgnatius'un bu yazılarında, Kutsal Kitap'a dayalı olarak kurtuluş fikri; kristoloji, Tanrı'nın kurtuluş tasarısı ve bu tasarının aşamaları, bedenlenme, kilise birliği ve hiyerarşik yapısı, piskoposa itaat, kutsal ayinler ve şehitlik gibi temalar çerçevesinde ele alınır. İgnatius, kurtuluşun Mesih'e iman ve ona aidiyetle mümkün olduğunu vurgular; buna karşıt olan sapkın düşünceleri ise açıkça reddeder¹⁷⁶.

İgnatius, Kutsal Kitap merkezli bir tanrısal kristolojiyi benimser. Bu doğrultuda, zaman içerisinde tarihsel bir kristoloji yöntemi geliştirir ve bu kristolojiyi, kurtuluş sağlayan ve yaşam veren Mesih'e yüklediği önemli görev doğrultusunda şekillendirir¹⁷⁷. Kurtuluş tarihindeki belirleyici anın, “Kurtarıcı ve Rab İsa Mesih'in gelişi, tutkusu ve dirilişinden” oluştuğunu vurgular. Bu nedenle, tarihsel bir kurtuluş sürecini içeren bir kurtuluş tarihi şeması oluşturur:

Atalar → Peygamberler → İsa Mesih → Havariler → Kilise

Bu şema, İgnatius'un Tanrı'nın kurtuluş tarihi bağlamında atalar, peygamberler, İsa Mesih ve sakramentleri de içeren kilise aracılığıyla insanlıkla kurduğu ilişkiyi nasıl tasavvur ettiğini ortaya koyar. Bu bağlamda İgnatius, tüm insanlığı kurtuluşa götürecek yolu, Göksel Alem'de başlangıçtan beri planlanmış

¹⁷² Luk.18:15-16.

¹⁷³ J. B. Lightfoot - J. R. Harmer, *The Apostolic Fathers*, ed. Michael W. Holmes (Baker Pub Group, 1998), 97-104.

¹⁷⁴ *The Apostolic Fathers, Volume I*, 204-205.

¹⁷⁵ Alan S. Bandy. *A Greek Reader's Apostolic Fathers*. Eugene: Cascade Books, 2018.14-15.

¹⁷⁶ Rob Bradshaw, “Issa A. Saliba on the Bishop of Antioch and the Heretics: A Study of a Primitive Christology”. *Evangelical Quarterly* 54/2 (Nisan–Haziran 1982), 65-76.

¹⁷⁷ Alonzo Rosecrans Stark, *The Christology in the Apostolic Fathers* (Chicago, Ill.: University of Chicago, 1912), 60.

tanrısal bir tasarının eyleme dönüşmüş süreci olarak görür. O, insanlık tarihini bütüncül bir şekilde kurtuluş tarihi içinde değerlendirir. İlk günahla birlikte yaşanan düşüşle beraber Tanrı'nın kurtuluş tasarısı tarihsel bir süreçte başlamış ve insanlık tarihinde çizgisel bir ilerleyiş göstermiştir. İgnatius'a göre, Kutsal Kitap'taki kurtuluşa dair işaretler, insanlık tarihinde Tanrı'nın kurtuluş tasarısının birer parçası olarak zamanı geldikçe açığa çıkmaktadır¹⁷⁸.

İgnatius'a göre, Yahudilerin yasaya bağlılığı, doketiklerin görüngüsel inançları ya da gnostiklerin¹⁷⁹ öğretileriyle kurtuluşa ulaşmak mümkün değildir. Kurtuluş, yalnızca İsa Mesih aracılığıyla elde edilebilir zira İsa Mesih'in kendisi kurtuluştur ve O'nun tanımlanması, kurtuluşun tanımlanması için çok önemlidir. İgnatius mektuplarında Mesih'in olağan tanımı olarak "İsa Mesih" adını kullanır. Mesih'i, Tanrı'ya atfedilen tüm işlevlerde Tanrı ile ilişkilendirir¹⁸⁰. İgnatius'a göre Mesih'in kurtuluş getirmedeki ilahi eylemi, ona Tanrı (*Beós*) olarak adlandırılma hakkı verir. Çünkü. *Beós*, kurtuluş eyleminin toplu ifadesidir. Bununla birlikte İgnatius, Mesih'in kurtarıcılığına atıfta bulunurken farklı ünvanlar da kullanır. Örneğin, mektuplarında Mesih'in kanının kurtuluşun ve yaşam merkezinin özü olduğunu belirtirken *Lightfoot* ünvanı ile hitap eder. Ayrıca Tanrı'nın kurtuluş halkı için "Oğul'un ebedi nesli" fikrini ileri sürerek, "Ebedi Nesil" fikrini ifade etmek için 'dyros' kelimesini kullanır. İgnatius, Mesih'i, "Yaratıyor Olan", "Hayat Veren", "ölümsüzlüğün yani kurtuluşun Prensi şeklinde tanımlayarak Mesih'e önceden var olma, her şeyi bilme, kutsallık ve ebedi varoluş niteliklerini atfeder¹⁸¹. İgnatius, İsa'yı ayrıca "Tanrı'nın Oğlu", "İnsanoğlu", "Yeni Adam", "Tanrı Sözü", "Kurtarıcı", "Rab" (*Kurios*), "Doktor" ve "Öğretmen" gibi ünvanlarla da tanımlar. Ona göre, İsa Mesih, "Baba'nın zihni" ve "Ağzı"dır. İsa, kurtuluş için umut kaynağı, önceden var olan Oğul, dünyanın yaratıcısı aynı zamanda kurtarıcısıdır¹⁸².

¹⁷⁸ Vall, *Learning Christ*, 186.

¹⁷⁹ Şinasi Gündüz, "Gnostik Mitolojide Düşüş Motifi ve Demiurg Düşüncesi", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/9 (01 Ocak 1997), 122.

¹⁸⁰ Kirsopp Lake vd., *The Apostolic Fathers: I. Clement. II. Clement. Ignatius. Polycarp. Didache. Barnabas* (Andesite Press, 2017), 197,243.

¹⁸¹ Stark, *The Christology in the Apostolic Fathers*, 25-36.

¹⁸² Wilhelm Pratscher (ed.), *The Apostolic Fathers: An Introduction*, çev. Elisabeth G. Wolfe. (Texas: Baylor University Press Waco, 2010), 103-106.

İgnatius, İsa Mesih'in dünyanın yaratılışından önce Baba ile birlikte mevcut olduğunu¹⁸³ ve aynı zamanda zamansız, görünmez, maddi olmayan ve aşılmaz niteliklere sahip olduğunu, ancak bedenlenme ile birlikte insanlığın kurtuluşu için görünür hale geldiğini bildirir¹⁸⁴. Bu bağlamda İgnatius, Tanrı'nın kurtuluş tarihinde ifşa edilen gizemlerine derin bir inançla yaklaşır. Bu gizemleri, Meryem'in bekareti, onun çocuk doğurması ve İsa'nın çarmıhtaki ölümü gibi olaylarla ifade eder. Bu üç olayı, Tanrı'nın sessizliğinde gerçekleşen ve şeytandan gizlenmiş olaylar olarak tasvir eder¹⁸⁵. Meryem'in gerçek bir anne olduğunu ve İsa'nın gerçek bir insan olarak doğduğunu belirtir. Trallialılara yazdığı mektubunda, Meryem'in İsa'yı doğurmasının, onun insan doğasını tam olarak üstlendiğini gösterdiğini ifade eder. Çünkü, İsa'nın bedenlenmesi, insanlığın kurtuluşunun temelini oluşturur¹⁸⁶. İgnatius'a göre İsa'nın *gerçek (Alēthōs)* bir insan bedenine sahip olması, kurtuluşun mümkün olmasını sağlar¹⁸⁷. İgnatius'a göre, İsa gerçekten Davut'un soyundan gelmiştir, babasız doğmuştur, Yahya tarafından vaftiz edilmiştir ve insanlığın kurtuluşu için gerçekten çivilenmiştir. Baba'sının gücüyle gerçekten ölümden dirilmiş ve bu olaylar kurtuluşun temelini oluşturmuştur¹⁸⁸.

İgnatius'un kurtuluş teolojisi, Yeni Ahit'ten kiliseye uzanan büyük bir teolojik geleneğe sahiptir¹⁸⁹. O, İsa Mesih aracılığıyla gerçekleşen kurtuluşun, kilise tarafından sürdürüldüğüne inanır¹⁹⁰. Bu bağlamda, İgnatius'un mektupları, erken dönem kilisenin yapısını ve kurtuluştaki işlevini tanımlamaya yardımcı olur¹⁹¹. Ona göre kilise, göksel bir düzenin yansıması olup belirli bir hiyerarşiye sahiptir. Bu hiyerarşide Piskoposlar Tanrı'nın, papazlar Tanrı ve Havari Konseyi'nin, diyakonlar ise Tanrı'nın hizmetkarları olarak görülür. Kilise yönetimi, İsa Mesih'in varlığına benzer bir yapıya

¹⁸³ Mat.6:1.

¹⁸⁴ Vall, *Learning Christ*, 97.

¹⁸⁵ Ignatius of Antioch, "The Epistle of Ignatius to the Ephesians", çev. Gerald G. Walsh S.J vd., *The Apostolic Fathers* (Washington, DC: The Catholic University of America Press, 2008), 93-96.

¹⁸⁶ Paul Foster (ed.), *The Writings of The Apostolic Fathers* (London ; New York: T & T Clark, 2007), 98-100; Stark, *The Christology in the Apostolic Fathers*, 29.

¹⁸⁷ Cullen I. K. Story, "The Christology of Ignatius of Antioch", *Evangelical Quarterly: An International Review of Bible and Theology* 56/3 (29 Ağustos 1984), 174-175; Bradshaw, "Issa. A. Saliba on the Bishop of Antioch and the Heretics", 69.

¹⁸⁸ William Varner, *The Apostolic Fathers: An Introduction and Translation* (T&T Clark, 2023), 140; Simon Tugwell OP, *The Apostolic Fathers* (London: Continuum, 2001), 112-113.

¹⁸⁹ Vall, *Learning Christ*, 4,24,93,110.

¹⁹⁰ Seyfeli, *Ermeni Kilisesi'nde Sakramentler*, 44-45.

¹⁹¹ David K. Bernard, *A History of Christian Doctrine: The Post Apostolic Age to the Middle Ages A.D. 100 - 1500, Vol. 1* (Hazelwood, MO: Word Aflame Pr, 1995), 22-28.

sahip olup piskoposlar topluluğun birliğini korumak ve yönetmekle sorumludur. Mesih herkesin piskoposudur ve bu nedenle insanlar piskopos'a her konuda itaat etmelidir¹⁹². İgnatius'a göre kilise birliği, Tanrı'nın birliğinin bir yansımasıdır ve kurtuluş için gereklidir¹⁹³. İgnatius, bu birliği "beden" ve "bina" metaforlarıyla açıklar; inananlar, kiliseye katılım yoluyla Mesih'in bedeninin birer parçası olarak kabul edilir ve bu "beden" kavramıyla anlam kazanır¹⁹⁴. Ayrıca, kilisenin büyümesini ve ilerlemesini de "bina" kavramıyla tasvir ederek¹⁹⁵ kilisenin evrensel birliğine ve hiyerarşisine büyük önem verir ve tüm kiliselerin İsa Mesih ile birlik içinde olması ve büyümesi gerektiğini savunur¹⁹⁶.

İgnatius'a göre, Mesih sonrası dönemde kilisenin bir üyesi olarak yaşamak büyük önem taşır ve bu süreçte sakramentler merkezi bir rol üstlenir¹⁹⁷. Özellikle vaftiz ve evharistiya sakramentlerinin insanlığın kurtuluşuyla doğrudan ilişkili olduğunu vurgular. Mektuplarında vaftizin, Mesih'in kanıyla arındırıcı bir etkisi olduğunu ve Hristiyanların ölümlülükten kurtuluş için Mesih'te sonsuz yaşama erişmek amacıyla vaftiz olmaları gerektiğini belirtir¹⁹⁸. Vaftizin yetkili kişiler tarafından, özellikle piskopos veya onun izniyle gerçekleştirilmesi gerektiğini ifade eder¹⁹⁹. İgnatius'un kurtuluş öğretisinde özellikle evharistiya, merkezi bir rol atfeder. Vaftizle Tanrı'nın çocukları olmaya hak kazanan kişiler, evharistiya sakramenti aracılığıyla İsa Mesih ile birleşerek kurtuluşu elde ederler²⁰⁰. Evharistiya aynı zamanda kilise birliğini oluşturur ve bu birliğin korunması gerektiğini vurgular.

İgnatius'un kurtuluş anlayışı, Mesih'in çarmıhı ve ölümüyle özdeşleşmeyi ve bu doğrultuda ölüme arzulu olmayı da içerir²⁰¹. Ona göre, Mesih'in ölümü, insanları

¹⁹² Stark, *The Christology in the Apostolic Fathers*, 24; Foster, *The Writings of The Apostolic Fathers*, 93-98.

¹⁹³ Michael F. Bird - Scott Harrower (ed.), *The Cambridge Companion to the Apostolic Fathers* (Cambridge: Cambridge University Press, 2021), 214-219.

¹⁹⁴ *Katolik Kilisesi Din ve Ahlâk İlkeleri*, çev. Dominik Pamir (İstanbul, 2000), 204-209.

¹⁹⁵ Stark, *The Christology in the Apostolic Fathers*, 33.

¹⁹⁶ *The Fathers of The Church: The Apostolic Fathers*, çev. Gerald G. Walsh S.J vd. (Washington, DC: The Catholic University of America Press, 2008), 85.

¹⁹⁷ Seyfeli, *Ermeni Kilisesi'nde Sakramentler*, 45-46.

¹⁹⁸ Stark, *The Christology in the Apostolic Fathers*, 32.

¹⁹⁹ Sevinç Aksin, "Süryani Kilisesi'nde Bir Sakrament Olarak Vaftiz", *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi (Sbard.Org)* 18 (01 Ocak 2020), 187.

²⁰⁰ Vall, *Learning Christ*, 4,24,93,110.

²⁰¹ Stark, *The Christology in the Apostolic Fathers*, 32.

ölümünden kurtarmak amacıyla gerçekleşmiştir²⁰² ve bu ölümün etkisi sadece tarihsel bir anla sınırlı kalmayıp sonsuzluğa uzanmaktadır. İgnatius, insanların Tanrı'nın iradesiyle sonsuzlukta seçildiğine ve Mesih'in ölümünün bu seçimin gerekçesi olduğuna inanır. Bu nedenle, inananların Mesih öğretilerine sıkı sıkıya sarılmaları gerektiğini ve kurtuluşa bu yolla ulaşmaları gerektiğini vurgular²⁰³. Ayrıca, inananları, "Tanrı taşıyıcıları", "tapınak taşıyıcıları" ve "Mesih taşıyıcıları" olarak tanımlar²⁰⁴.

İgnatius, Romalılara yazdığı mektubunda şehitliği, tek gerçek kurtuluş umudu olarak görür. Kendi ölümünü, Mesih'in çarmıhtaki fedakârlığıyla özdeşleştirir ve bunu kurtuluşla ilgili bir eylem olarak kabul eder²⁰⁵. Acı ve zorlukları, Mesih'e ulaşma yolculuğunun ayrılmaz bir parçası olarak ifade eden İgnatius, şehitliği hem şeytanın güçlerine karşı bir direniş hem de Mesih'in yeryüzündeki zaferinin bir tezahürü olarak değerlendirir²⁰⁶. Onun misyonu; Tanrı'ya sadakat, şehitlik ve kiliseye hizmet üzerine kuruludur. Şehitlik, düşünce dünyasında merkezi bir yer tutar ve bunu nihai hedef olarak benimser. Antakya'da kendisini "sessiz bir piskopos"²⁰⁷ olarak tanımlayan İgnatius, hayatını Mesih'e tam bir sadakatle adayarak örnek olmayı amaçlamıştır. Kilisenin birliği uğruna kendisini bir kurban olarak görmüş ve kilise yapısının dışında kalanları gerçeğe yönlendirmeyi hedeflemiştir²⁰⁸.

1.2.1.3. Policarp ve Kurtuluş Fikri

Polycarp (yaklaşık M 69–160), Hristiyanlığın ilk yüzyıllarında Smyrna (günümüz İzmir) Kilisesi'nin piskoposu olarak görev yapmış, Havari Yuhanna'nın öğrencisi olmasıyla tanınmıştır. Erken dönem Hristiyan teolojisinin önde gelen

²⁰² Stark, *The Christology in the Apostolic Fathers*, 30.

²⁰³ Stark, *The Christology in the Apostolic Fathers*, 31.

²⁰⁴ Cüneyt Yeşil - Canan Seyfeli, "Süryani Kadim Kilisesi'nde Ruhbanlığın Kökenleri: Kurucular", *Genç Dinler Tarihçilerin Kaleminden*, ed. Süleyman Turan– Emine Battal (Ankara: Eskiyeeni Yayınları, 2023), 188.

²⁰⁵ Tugwell OP, *The Apostolic Fathers*, 103-108; Ignatius of Antioch, "The Epistle of Ignatius to The Romans", 107-112.

²⁰⁶ Foster, *The Writings of The Apostolic Fathers*, 102-103.

²⁰⁷ İgnatius'un teolojisinde sessizlik, Tanrı'yı; ses ise İsa Mesih'i temsil eder. İsa'nın hem Tanrı hem de insan olarak varlığı, sessizlik ile sözün birleşimini ifade eder. Sessizlik tanrısallığı, söz ise insanlığı simgeler. İgnatius, İsa'nın çarmıhtaki sessizliğini ve sözlerini, tanrısallık ile insanlık arasındaki birliğin bir göstergesi olarak görür. Ona göre kurtuluş, bu sessizlik ve söz birliğinin kabulüyle mümkündür. 1950 yılında Henry Chadwick tarafından ortaya atılan önemli bir teze göre, piskoposun sessizliği, Tanrı'nın kilisedeki sessizliğini temsil etmesi fikriyle bağlantılıdır. Bu yaklaşıma göre, piskoposların sessizliği, Tanrı'nın sessizliğini simgeler ve kilisede saf öğretinin duyulmasına imkan tanır. Tugwell OP, *The Apostolic Fathers*, 112-114.

²⁰⁸ Tugwell OP, *The Apostolic Fathers*, 124.

isimlerinden biri olarak kabul edilen Policarp özellikle Filipililere yazdığı mektubunda kurtuluş öğretisini kapsamlı bir şekilde açıklamıştır²⁰⁹. Bu öğretiyi Tanrı'nın lütfu, İsa Mesih'in aracılığı, iman ve ahlaki yaşam, Mesih'in beden alması, dirilişi ve yargısı gibi temel unsurlar etrafında şekillendirmiştir.

Polycarp, kurtuluşun Tanrı'nın lütfu ve İsa Mesih aracılığıyla mümkün olduğunu savunur. Bu anlayış, Pavlus'un öğretileriyle uyumlu bir çizgide gelişmiştir. Filipililere yazdığı mektubunda, İsa Mesih'in kurtarıcı rolünü vurgulayan Polycarp, okuyucularını iman ve sevgide derinleşmeye ve Mesih'te kalıcı olmaya teşvik eder. O, kurtuluş öğretisinde pratik yaşamla ahlaki değerlere büyük önem atfeder. İman ve sevginin yanı sıra, ahlaki bir yaşamın da kurtuluş açısından belirleyici olduğunu belirtir. Hristiyan topluluğunu sabırlı olmaya ve manevi değerlere bağlı kalmaya çağıran Polycarp, böylece kurtuluşun iman ve ahlaki bir yaşamla da sıkı biçimde ilişkili olduğunu ifade eder²¹⁰.

Polycarp, İsa Mesih'in dirilerin ve ölülerin yargıcı olarak yeniden geleceğine inanır ve kilisenin bugüne hazır olabilmesi için itaatkar bir tutum sergilemesi gerektiğini vurgular²¹¹. Bu anlayış, diriliş ve yargı yoluyla gerçekleşen kurtuluş öğretisini destekler. Mektubunda, diriliş ve yargı temelinde şekillenen bu kurtuluşu benimseyenlerin “dünyanın ilk doğanı” olarak nitelendirildiğini ifade eder²¹². Ayrıca, İsa Mesih'in beden alarak dünyaya gelişini inkar edenleri Mesih karşıtı olarak tanımlar; çarmıhla ilgili tanıklığı reddedenleri ise şeytana ait olarak değerlendirir ve bu kişilerin kurtuluşa erişemeyeceklerini belirtir. Polycarp'a göre Mesih'e aykırı öğretiler terk edilmelidir. Dua haline sürekli bilinçli ve oruç uygulamalarında ısrarlı olunmalıdır. Havariler ve İsa Mesih'in gelişini önceden haber veren peygamberler gibi, Mesih'in hizmetkârları da Tanrı'nın krallığını miras alabilmek için saygı ve derin bir korku ile hizmet etmekle yükümlüdür²¹³.

Polycarp'ın kurtuluş öğretisi, kişisel tanıklığı ve sadakatiyle somutlaşır. Ölüm tehdidi altındayken, İsa'yı inkar ederek hayatını kurtarma teklifini reddetmesi, onun

²⁰⁹ F. X. Murphy, “Policarp, ST.”, *New Catholic Encyclopedia*, ed. Catholic University of America (Detroit: Washington, D.C: Thomson/Gale, 2003), 11/464-465.

²¹⁰ *The Apostolic Fathers, Volume I*, 326.

²¹¹ *The Apostolic Fathers, Volume I*, 333-335.

²¹² *The Apostolic Fathers, Volume I*, 325.

²¹³ *The Apostolic Fathers, Volume I*, 343.

Mesih'in tek kurtarıcı olduğuna olan inancını ve bu öğretiye duyduğu derin bağlılığı açıkça ortaya koyar. “*Seksen altı yıldır İsa Mesih'e hizmet ettim ve O bana asla zarar vermedi; öyleyse nasıl olur da Kralıma ve Kurtarıcıma küfredebilirim?*” şeklindeki sözleri, bu inanç ve bağlılığın güçlü bir ifadesidir. Bu açıklama, Polycarp'ın kurtuluş anlayışının yalnızca teorik bir öğreti olmadığını, aynı zamanda günlük yaşamında somut bir şekilde tezahür ettiğini gösterir²¹⁴.

1.2.1.4. Papias ve Kurtuluş Fikri

Hierapolis piskoposu Papias (yaklaşık M 60–140), havarisel nesil ikinci yüzyılın geri kalanı arasında önemli bir bağlantı kuran Apostolik Babalar arasında yer alır. Papias, İsa'nın sözlerini derleyen ve bunları kapsamlı şekilde yorumlayan ilk yazarlardandır. Eusebius'un aktardığına göre, Papias İsa hakkında “Rab” ve “Mesih” ünvanlarını kullanmış ve İsa Mesih'in kurtarıcılığını, dirilişini ve göğe yükselişini konu alan bir anlatıya sahip olmuştur²¹⁵.

Eserleri kaybolmuş olmasına rağmen, diğer erken Kilise Babaları'nın aktarımları sayesinde, onun kurtuluşa dair görüşleri hakkında genel bir bilgi edinmek mümkündür. Papias, “Rab'bin Sözlerinin Açıklaması” (*An Exposition of the Sayings of the Lord*) adlı kayıp eserin önsözünde, asıl çabasının gerçeği kaydetmek olduğunu ifade eder. Bu beş ciltlik kayıp eserinde, Havarilerin logialarını (söz ve eylemlerini içeren ifadeler) koleksiyonunu derlediğini ve kurtarıcının logialarını İbranice yazdığını ve her birinin de bunları elinden geldiğince yorumladığını belirtir²¹⁶. Ayrıca Papias, Justus lakaplı Yusuf Barsabba ile ilgili bir mucizeyi, Havari Philip'in kızlarının tanıklığını ve kurtarıcıya atfedilen bazı olaylara da atıfta bulunur²¹⁷.

Papias'ın kurtuluş anlayışı, erken dönem Hristiyanlığın apokaliptik ve bin yıllık egemenlik inancı (*kiliastik*) öğretileri çerçevesinde şekillenmiştir. Ona göre İsa Mesih, gelecekte yeryüzüne dönecek ve doğrularla birlikte bin yıl sürecek bir

²¹⁴ Philip Schaff, *ANF01. The Apostolic Fathers with Justin Martyr and Irenaeus*, ts., 69.

²¹⁵ John Chapman, “St. Papias”, *The Catholic Encyclopedia*, ed. Charles G. Herbermann (New York: The Encyclopedia Press, 1907-1913), 11/1026; Bird - Harrower, *The Cambridge Companion to the Apostolic Fathers*, 340-345, 349-350.

²¹⁶ Bart D. Ehrman, *After the New Testament: The Writings of the Apostolic Fathers Part I* (Teaching Company, LLC, 2005), 18-21.

²¹⁷ F.X. Murphy, “Papias of Hierapolis”, *New Catholic Encyclopedia*, Vol. 10: *Mos-Pat*, ed. Catholic University of America (Detroit : Washington, D.C: Thomson/Gale ; Catholic University of America, 2003), 10/861.

hükümranlık dönemi başlatacaktır. Bu dönem, dünyada cennetsel şartların hakim olduğu bir zaman dilimi olarak tasavvur edilir. Papias, Tanrı'nın krallığının yeryüzünde kurulacağına ve bu krallığın inananların kurtuluşunu ve kötülüğün sonunu getireceğine inanır²¹⁸.

İlk Hristiyanlar, İsa Mesih'in gelecekte kuracağı krallığa dair güçlü bir apokaliptik beklentiye sahipti. Papias da benzer bir anlayışla, Tanrı'nın krallığını Mesih ve on iki havarinin yöneteceği somut bir egemenlik olarak tasavvur eder. Bu krallığın, mevcut kötü dünya düzeninin yerine geçeceğine inanılır. Papias'ın bu görüşü, sonraki Kilise Babaları tarafından kiliastik öğreti kapsamında değerlendirilmiştir²¹⁹.

Papias'tan aktarılan bazı pasajlar, onun ihtiyarlardan (apostolik geleneği taşıyan kimseler) edindiği bilgileri yazıya döktüğünü göstermektedir. Örneğin, Papias gelecekteki Tanrı krallığına dair şu temsili anlatımı aktarır: *“Asmaların çıkacağı günler geliyor. Bir dalda on bin dal olacak, her biri on bin sürgüne sahip olacak. Her sürgünde on bin salkım, her salkımda on bin üzüm olacak. Her üzüm sıkıldığında yirmi beş ölçek şarap verecek. Azizlerden biri bir salkım tuttuğunda, diğeri ‘Ben daha iyiyim, beni al; benim aracılığımla Rabbi kutsasın’ diyecek. Böylece üzüm örneği gibi, buğday, meyveler ve diğer bitkiler de benzer bollukta ürün verecek. Bu yiyecekleri tüketen insanlar, Rabbe tam bir teslimiyet içinde yaşayacak ve kurtuluşa erecekler. İnanmayanların sonu ise, kurtuluşa eremeyen hain Yahuda İskariot gibi olacaktır.”*²²⁰.

Papias'a göre kurtuluş, Tanrı'ya saygı, pişmanlık, alçakgönüllülük ve doğru işler aracılığıyla elde edilebilir. O, özellikle pişmanlığa ve Tanrı'ya saygıya büyük önem verir. “Pişmanlığa layık meyveler üretin.” şeklindeki ifadesi, kurtuluşun yalnızca imanla değil, ahlaki bir yaşamla da ilişkili olduğunu ortaya koyar. Papias ayrıca alçakgönüllülüğün önemini vurgulayarak *“Dönüp çocuklar gibi olmadıkça, göksel krallığa giremezsiniz.”* sözünü hatırlatır. Bu bağlamda, bir çocuk gibi

²¹⁸ Ehrman, *After the New Testament*, 58.

²¹⁹ Ehrman, *After the New Testament*, 18-21.

²²⁰ Foster, *The Writings of The Apostolic Fathers*, 86-87.

alçakgönüllü olan kişinin cennetin krallığında en büyük sayılacağını²²¹ ve bu yolla kurtuluşa erişebileceğini belirtir.

Papias'ın yanı sıra Romalı Clement, Polikarp, İgnatius ve Papias gibi elçisel babalar da yazılı gelenek aracılığıyla erken Hristiyan topluluklarının kurtuluş inançlarını aktarmışlardır. Bu metinler, dönemin teolojik anlayışını yansıtmakta ve Mesih merkezli kurtuluş öğretisinin şekillenmesine katkı sunmaktadır. Aynı zamanda Barnabas'ın Mektubu, Hermas'ın Çobanı ve Didache gibi yazarları bilinmeyen metinler de kurtuluş öğretisi açısından büyük önem taşır. Bu eserler, Mesih'in izinden giden ilk Hristiyanların kurtuluşa dair anlayışlarını ve bu alandaki düşünsel gelişimlerini ortaya koyar²²².

Elçisel babalar, İsa Mesih'in insanların günahları uğruna çarmıha gerilmesini hem bir kefarete eylemi hem de Tanrı'nın sevgisinin somut bir göstergesi olarak değerlendirmişlerdir. Onlara göre kurtuluş yalnızca imana değil, aynı zamanda iyi işlere de bağlıdır. Tanrı'nın buyruklarına uymak ve iyilikte bulunmak, bireyin kurtuluşu için zorunlu görülmektedir. Ancak bu çabalara rağmen, Tanrı'nın lütfu olmaksızın kurtuluşun mümkün olamayacağı da açıkça ifade edilmiştir. Elçisel babaların yazıları, Kutsal Kitap'taki kurtuluş öğretilerine dayanmakta ve bu doğrultuda farklı teolojik yaklaşımlar geliştirilerek birikimsel olarak ilerlemektedir²²³.

Bu dönemde ilk Hristiyan toplulukları, İsa'nın ölümü ve dirilişini Tanrı'nın insanlığa sunduğu en büyük lütuf olarak görmüşlerdir. Pavlus'un "iman yoluyla aklanma" öğretisi, Hristiyan teolojisinin merkezinde yer almış ve Mesih'in kurtarıcı rolü, Tanrı'nın koşulsuz lütfu olarak değerlendirilmiştir. Hristiyanlar, bu inanç temelinde yaşamlarını şekillendirmiş ve Tanrı ile yeni bir ilişki kurmuşlardır. Mesih'in dirilişiyle gelen eskatolojik umut, iman aracılığıyla duyulan güven ve gelecekteki yargıdan kurtuluş düşüncesi, bu dönemin Hristiyan inancının temel taşlarını oluşturmuştur²²⁴.

²²¹ Dennis R. MacDonald, *Two Shipwrecked Gospels: The Logoi of Jesus and Papias's Exposition of Logia about the Lord* (Atlanta: Society of Biblical Literature, 2012), 4-5.

²²² Brown, *Christian Theology in Outline*, 11.

²²³ Matjaž Celarc, "Christ as the Goal of the Law (Rom 10,4). Christ as the Converging Point in the History of Salvation.", *Bogoslovni Vestnik* 79/2 (2019), 441.

²²⁴ Poythress, *The Miracles of Jesus*, 43.

1.2.1.5. II. Yüzyıl Heretik Öğretilerinde Kurtuluş Fikri

II. yüzyılda, Hristiyanlığın kurumsallaşma süreciyle eş zamanlı olarak, ana akım kilisenin öğreti ve uygulamalarından saparak farklı inanç sistemleri geliştiren gruplar ortaya çıkmıştır. Bu gruplar, seçim anlamına gelen Yunanca hairesis kelimesinden türetilen ve başlangıçta “mezhep” veya “fırka” anlamında kullanılan bir terim olan heretiklik ile tanımlanmıştır. Ancak bu terim, zamanla “sapkınlık” anlamını kazanmıştır. Özellikle Ebionitler, Markionistler, Montanistler ve Gnostikler gibi topluluklar hem teolojik görüşleri hem de kurtuluş anlayışları bakımından ana akım Hristiyanlıktan ciddi ölçüde ayrılmışlardır. Her bir grup, beslendikleri dini, felsefi ya da kültürel kaynaklar doğrultusunda özgün bir kurtuluş öğretisi geliştirmiştir. Söz konusu dönemde bu sapkın hareketler, hem kilisenin öğreti birliğine meydan okumuş hem de erken dönem Hristiyan teolojisinin şekillenmesinde önemli bir karşıt referans noktası haline gelmiştir²²⁵.

Ebionitler, kurtuluş anlayışlarını Yahudi geleneğine dayandırmışlardır. Onlara göre kurtuluş, Musa’nın yasasına uymakla mümkündür. Ebionitler, Pavlus’un öğretilerini reddetmiş, İsa’yı Tanrı olarak değil, büyük bir peygamber olarak görmüşlerdir. İsa’nın ilahi doğasını inkar etmiş ve onun esas görevinin tövbeyi canlandırmak ve Musa’nın yasasına yeniden vurgu yapmak olduğunu savunmuşlardır.

Markionistler, Marcion’un teolojisi çerçevesinde, Tanrı’yı yaratıcı ve kurtarıcı olmak üzere iki ayrı varlık olarak görmüşlerdir. Marcion’a göre, Eski Ahit’in Tanrısı kötü bir yaratıcı Tanrı iken, İsa Mesih ise iyi ve ruhani bir kurtarıcı Tanrı’dır. İsa’nın gerçek anlamda beden almadığını, yalnızca ruhani bir varlık olarak görüldüğünü savunmuşlardır. Marcionistler, Kutsal Yazılar olarak sadece Pavlus’un on mektubunu ve Luka İncili’nin sadeleştirilmiş bir versiyonunu kabul etmişler; diğer metinleri, Kurtarıcı İsa’nın doğasıyla çeliştiği gerekçesiyle reddetmişlerdir. Her ne kadar Marcionistlerin Tanrı ve yazı anlayışı ana akımdan farklı olsa da, kurtuluşun İsa Mesih’e imanla gerçekleştiği düşüncesinde ortaklaşmışlardır.

Montanistler, Küçük Asya’nın Frigya bölgesinden çıkan Montanus adlı bir papazın önderliğinde ortaya çıkan ve Hristiyanlık içinde etkili olmuş bir harekettir. Montanistler, kurtuluşa dair “son şeyler” doktrinine büyük vurgu yapmışlardır.

²²⁵ Bernard, *A History of Christian Doctrine*, 31-35.

Montanus’u dünyanın sonundan önce gelen büyük bir peygamber olarak kabul etmiş ve İsa Mesih’in gelişinin çok yakında olduğuna inanmışlardır. Tanrı’nın kesinlikle bir olduğunu, İsa’nın ise bedende tezahür etmiş tek gerçek Tanrı olduğunu savunmuş, Üçlü Birlik doktrinini reddetmişlerdir

Gnostikler, kurtuluşun gizli bilgi (*gnosis*) yoluyla elde edileceğine inanırlar. Gnostik dünya görüşüne göre evren iki temel unsurdan oluşur: iyi olan ruh ve kötü olan madde. Başlangıçta saf bir ruhani varlık olan insan, maddeyle temas ederek bu dünyada sıkışıp kalmıştır. Bu nedenle kurtuluş, kişinin maddi dünyanın kötülüğünden sıyrılmasını sağlayacak gizli bilgiyi elde etmesiyle mümkündür. Gnostiklere göre bu bilgiyi getiren İsa, Tanrı’dan çıkan en yüce yayılım (*aeon*) olup, insan ruhunu bu dünyadan kurtararak tanrısal aleme geri döndürmek için gelmiştir²²⁶.

Gnostik düşüncede kurtuluş, insanın içindeki tanrısal özün maddi beden tutsaklığından *gnosis* aracılığıyla özgürleşmesi ve aşkın alemdeki asli yurduna dönmesi olarak betimlenir. Bu anlayış, kozmik bir düşüş anlatısına dayanır ve kurtuluş, seçilmişlere aktarılan gizli bilgi aracılığıyla mümkün hale gelir. Dolayısıyla Gnostik kurtuluş anlayışı, geleneksel Hristiyan kurtuluş öğretisinden farklı olarak bireyin içsel uyanışını ve ontolojik kökenine dair bilgiyi esas alır. Bu yönüyle, bilgi temelli bir yeniden doğuşu ve tinsel dönüşümü öne çıkaran özgün bir kurtuluş modeli sunar²²⁷.

Gnostisizm, kurtuluşu mistik bilgiye bağlarken; Hristiyanlık, kurtuluşu iman ve Tanrı’nın lütfuna dayandırır. Ayrıca Gnostikler ruh ve madde arasında keskin bir ayırım yaparken, Hristiyanlık yaratılışın iyiliğini ve bedenin dirilişini savunur. Neticede erken Hristiyanlık döneminde “heretik” olarak nitelendirilen bu grupların her biri, kurtuluş anlayışlarını bağlı oldukları temel kaynaklar ve dünya görüşleri doğrultusunda geliştirmiştir.

1.2.2. Apolojist Babalar Döneminde Kurtuluş (M 155-325)

İlk iki yüzyıl boyunca Hristiyanlık, Yahudi geleneğinden ve Roma kültüründen ayrışarak kendi özgün kimliğini ve inanç sistemini genel hatlarıyla geliştirmiştir. Bu süreçte Hristiyan kurtuluş öğretisi, inananların yaşamında merkezi

²²⁶ Bernard, *A History of Christian Doctrine*, 31-42.

²²⁷ Muharrem Yıldız - Mehmet Mekin Meçin, “Dinlerde İç Yolculuklar: Riyazetin Kökenine Dâir”, *Tarih Okulu Dergisi* 2014/XVII (01 Aralık 2013), 237-238.

bir yer edinmiştir. Kurtuluş, Tanrı'nın insanlara sunduğu bir lütuf olarak görülmüş; bu inanç, bireylerin ruhsal ihtiyaçlarını ve anlam arayışlarını karşılamada belirleyici bir rol oynamıştır. Özellikle kurtuluş düşüncesi etrafında şekillenen zengin teolojik öğretiler, birçok insanın Hristiyanlığa yönelmesine vesile olmuştur. Bu inançla tanışanlar, zamanla yeni dinin öncü figürleri haline gelmiştir²²⁸.

İlk Hristiyan savunucuları olan apolojistler, Hristiyanlığın temel doktrinlerini açıklamak ve savunmak amacıyla yoğun çaba göstermişlerdir. Yahudi geleneğinden gelen eleştiriler, Roma İmparatorluğu'nun baskıları ve pagan kültürünün entelektüel mirası karşısında Hristiyanıncını savunmuşlardır. Apolojistler, Hristiyan öğretisini Yunan felsefesi ve kültürüyle ilişkilendirerek, inançlarını entelektüel bir temele oturtmaya çalışmışlardır. Bu dönemin önde gelen isimleri arasında Justin Martyr, İrenaeus, İskenderiyeli Clement, Tertullian, Hipolytus, Origen ve Cyprian gibi önemli Kilise Babaları yer almaktadır.

1.2.2.1. Justin Martyr ve Kurtuluş Fikri

Apolojist Çağ'ın önde gelen teologlarından biri olan Justin Martyr (yaklaşık M 100–165), Hristiyan kurtuluş düşüncesine önemli katkılar sunmuştur. Onun kurtuluş anlayışı, Tanrı'nın doğası, Logos öğretisi, Oğul'un rolü, teofani, inkarnasyon, kilise, vaftiz, evharistiya, eskatolojik yargı ve evrensel kurtuluş gibi temel unsurlar etrafında şekillenir.

Tanrı tasavvurunda aşkın, değişmez, cisimsiz ve geçilmez bir varlık anlayışını benimseyen Justin, Tanrı'nın zaman ve mekanın ötesinde olduğunu vurgular. Tanrı'nın doğası insan aklını aşar; bu nedenle “Yaratıcı”, “Rab”, “Efendi” ve “Baba” gibi ünvanlar, yalnızca Tanrı'nın fiilleri bağlamında kullanılır. Tanrı her şeyin Babası ve doğmamış bir varlık olarak özel bir isme muhtaç değildir.

Justin Martyr, kurtuluş öğretisini logos kavramı üzerine inşa eder. Ona göre Logos, evrenden önce var olan, tüm yaratılışı düzenleyen ve yöneten Tanrı'nın yaratıcı ilkesidir. Bu kavram, Justin'in düşüncesinde hem Tanrı'nın insanlarla olan iletişimini sağlayan aracı olarak hem de evrensel kurtuluşun temel unsuru olarak merkezi bir yer alır. Logos hem Hristiyan vahiyinde hem de evrensel bir akıl ve düzenleyici ilke

²²⁸ Demirci Kürşat, *Nesturi Hristiyanlık ve Antakya Teolojisi* (İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2018), 3-4.

olarak tüm insanlık tarihindeki ilahi bilgi ve kurtuluşun kaynağıdır²²⁹. Justin’e göre Hristiyanlık, Logos’un bedenlenmiş hali olarak tüm insanlık tarihine anlam kazandırır.

Justin’e göre, Mesih’in bedenlenmesinden önce Logos’a uygun bir yaşam sürenler, ister Yahudi, ister Yunan, ya da başka bir halktan olsun kurtuluşa erişebilirler. Çünkü Hristiyanlık, Logos olarak tüm insanlığın kurtuluş tarihini üstlenmektedir. İnsanların Tanrı suretinde yaratılmış olmaları, onların akla, yani Logos’un tohumu (*Logos spermatikos*) ile donatılmış olmalarını sağlamıştır. Bu ilahi akıl, tanrısal bir lütuf olarak insanlara özgür irade kazandırmakta ve onları kurtuluşu aramaya yöneltmektedir²³⁰. Justin’in “tohum olarak Logos” (*Spermatik Logos*) anlayışı, kurtuluşun evrenselliğini vurgular ve Mesih’ten önce yaşamış olanların da Logos’a uygun bir hayat sürmeleri halinde kurtuluşa erişebileceklerini savunur²³¹.

Logos’un, İsa Mesih’te bedenlenmeden önce farklı biçimlerde tecelli ettiğini savunan Justin, bu teofanilerin nihai ve tam biçiminin yalnızca İsa’nın bedenlenmesinde gerçekleştiğini belirtir. Ona göre Theofani, Tanrı’nın tezahürü olup Mesih’teki ilahi görkemle ilişkilidir. İsa Mesih’in Tanrı’nın Sözü aracılığıyla insan oluşu, Tanrı’nın kurtarıcı tasarısının doruk noktasıdır²³².

Martyr, birinci savunmasının 33. bölümünde, İşaya Kitabı’na atıfta bulunarak bakireden doğacak kurtarıcıya ilişkin kehanetin İsa ile gerçekleştiğini ve bunun Tanrı’nın kurtuluş tasarısının bir parçası olduğunu ifade eder. Dönemin pagan mitolojilerinde Jüpiter’in kadınlarla şehvet dolu ilişkilerine karşılık, İsa’nın bakireden doğuşunu Tanrı’nın meleği aracılığıyla Meryem’e müjdelenen bir ilahi olay olarak açıklar. Martyr, “İsa” adının “kurtarıcı” anlamına geldiğini ve İşaya’nın kehanetlerinin İsa’nın yaşamında yerine geldiğini savunur²³³. İsa, Meryem’den beden, akıl ve ruh

²²⁹ St. Justin Martyr, *The First Apology, The Second Apology, Dialogue with Trypho, Exhortation to the Greeks, Discourse to the Greeks, The Monarchy of the Rule of God*, çev. Thomas B. Falls (Washington, DC: The Catholic University of America Press, 2008), 124-125.

²³⁰ Philip Schaff, *History of the Christian Church, Vol. 2: Ante-Nicene Christianity, A. D. 100-325* (New York: Charles Scribner’s Sons, 1914), 722.

²³¹ Schaff, *History of the Christian Church, Vol. 2*, 715.

²³² George William Gilmore vd., *The New Schaff-Herzog Encyclopedia of Religious Knowledge: Embracing Biblical, Historical, Doctrinal, and Practical Theology and Biblical, ... from the Earliest Times to the Present Day* (Ulan Press, 2012), 403.

²³³ Martyr, *The First Apology, The Second Apology, Dialogue with Trypho, Exhortation to the Greeks, Discourse to the Greeks, The Monarchy of the Rule of God*, 70-71; “Rahminde Kutsal Ruh’tan gebe

olarak insan doğasını almış ölümü ve dirilişiyile tüm insanlık için kurtuluşu gerçekleştirmiştir.

Justin, Eski ve Yeni Ahit'in birliğini, yaratılış ve kurtuluş arasındaki sürekliliğin bir kanıtı olarak görür. Yeni Ahit yerine "Havarilerin Hatıraları" terimini kullanır. Yeni Ahit metinlerine ise "Kurtarıcının Hatıraları" adını verir.

Justin Martyr, Hristiyan inancına yöneltilen eleştirilere karşı Hristiyanlığı savunurken, Yahudiler ile Hristiyanları birbirinden farklı iki topluluk olarak değerlendirir. Ona göre, Musa'nın yasası geçerliliğini yitirmiştir ve Mesih aracılığıyla artık herkes için kurtuluş mümkün hale gelmiştir. Yahudilere ait olan ayrıcalıklar, artık kilise tarafından devralınmıştır. Martyr, Tanrı'nın İbrahim'e vaad ettiği soyun aslında Hristiyanlar olduğunu savunur çünkü Tanrı, İbrahim'i yalnızca tek bir halkın değil, tüm ulusların babası olarak ilan etmiştir²³⁴.

Martyr, Mesih sonrası dönemde kurtuluşun kilise aracılığıyla sağlandığını ve bu süreçte piskoposluğun merkezi bir rol oynadığını savunur. Ona göre Mesih, kurtuluş araçlarını havarilere miras bırakmış ve bu lütfun kalıcı aktarımı için piskoposluk kurumunu tesis etmiştir. Havarilerden piskoposlara aktarılan bu miras, kilisenin kurtuluş görevini sürdürmesine olanak tanır. Martyr, kiliseyi Nuh'un gemisine benzetir. Bu gemi, dünyanın karanlık sularında güvenle ilerleyen ve gemiye kabul koşullarına uyan herkese kapılarını açan bir yapı olarak tanımlar. Kilisenin, kurtuluşun tek yolu olduğunu ve kilise dışında kurtuluşun mümkün olmadığını savunur. Martyr'e göre, kilisenin sınırları içinde olanlar kurtuluşun mirasına sahip olarak yenilenmiş bir dünyanın gelişini bekleyebilirler²³⁵.

Justin'e göre Hristiyan ayinleri, yeni yaratılışın simgeleridir²³⁶. Vaftiz ve evharistiya, kurtuluş sürecinde önemli işlevlere sahip iki ayindir. Martyr, bu ayinlere

kalacaksın ve bir Oğul doğuracaksın ve Onu Yüceler Yücesi'nin Oğlu olarak çağıracaksın ve O'na İsa adını vereceksin." Luk.1:31-33.

²³⁴ Philip Schaff, "The New Schaff-Herzog Encyclopedia of Religious Knowledge, Vol. II: Basilica - Chambers", 1908, 2/727; Mustafa Güre, "Hristiyan Erken Döneminde Kilise Babalarının Kilise Hakkındaki Temel Görüşleri", *Dini Araştırmalar* 24/61 (15 Aralık 2021), 519-542.

²³⁵ Charles Thomas Crutwell, M.A., *A literary history of early Christianity including the Fathers and the chief heretical writers of the ante-Nicene period : for the use of students and general*. (London, 1893), 2/544.

²³⁶ Justin Martyr, *St. Justin Martyr: The First and Second Apologies*, çev. Leslie William Barnard (New York: Paulist Press, 1997), 9-10.

özellikle kurtuluştaki rolleri açısından büyük önem atfeder²³⁷. Vaftiz, kişilerin günahlardan arınarak yeniden doğmasını sağlar; tövbe eden bir kişi, ruhsal olarak kötülüklerden temizlenir ve kurtuluş umudu elde eder²³⁸. Martyr, Baba, Oğul ve Kutsal Ruh adına suyla yapılan vaftizin, günahların bağışlanmasını, yenilenmeyi ve özgürlüğe geçişi simgelediğini belirtir. Vaftiz, kişinin ruhsal aydınlanmasını ve karanlıktan kurtulmasını sağlar²³⁹.

Justin Martyr, evharistiya ayininin de vaftiz gibi kurtuluş sürecinde hayati bir role sahip olduğuna inanır. Evharistiya, kilise topluluğunun bir araya gelerek Mesih'in bedenini ve kanını sembolize eden ekmek ve şarabı paylaştığı hem yaratılışın hem de kurtuluşun kutlandığı bir şükran ayini olarak tanımlar²⁴⁰. Justin'e göre, evharistiya bir kurtuluş ritüelidir ve özellikle Pazar günleri kutlanır, çünkü bugün Tanrı'nın evreni yarattığı ve İsa Mesih'in ölümden dirildiği gündür²⁴¹.

Justin, evharistiya ayinini inkarnasyonun devamı olarak görür. Ona göre tanrısal Logos, insanlığın kurtuluşu için İsa'nın bedeninde ve kanında bedenlendiği gibi, evharistiya ayini sırasında da ekmek ve şarapta da bedenlenir. Bu da insanlığın kurtuluşu ve yeniden doğuşu için simgesel bir eylem olarak gerçekleşir²⁴².

Justin Martyr'e göre, gelecekteki yargı Tanrı'nın ilahi adaletinin bir parçasıdır ve dünyanın sonu, kurtuluşun tamamen gerçekleşeceği dönemi temsil eder²⁴³. İsa Mesih'in ikinci gelişiyle birlikte, insanlar Tanrı'nın tahtı önünde yargılanacaktır. Bu yargı, Adem'den günümüze kadar ölmüş olanlar ve yaşayanları kapsayan büyük bir mahkeme olacaktır. Her birey, eylemlerine göre ya sonsuz azaba ya da kurtuluşa yönlendirilecektir. Bazıları Mesih'in sonsuz krallığına kabul edilirken, diğerleri sonsuz ve söndürülemez ateşe mahkum olacaktır. Böylece Mesih, ebedi kral ve rahip olarak hüküm sürecektir²⁴⁴.

²³⁷ Bernard, *A History of Christian Doctrine*, 56-59.

²³⁸ Güre, "Hristiyan Erken Döneminde Kilise Babalarının Kilise Hakkındaki Temel Görüşleri", 519-542.

²³⁹ Martyr, *St. Justin Martyr*, 66-67.

²⁴⁰ H. Chadwick, "Justin Martyr, St.", *New Catholic Encyclopedia*, ed. Catholic University of America (Detroit: Washington, D.C: Thomson/Gale, 2003), 8/93-95.

²⁴¹ Martyr, *St. Justin Martyr*, 70-72.

²⁴² Martyr, *St. Justin Martyr*, 181.

²⁴³ Charles Thomas Crutwell, *A literary history of early Christianity including the Fathers and the chief heretical writers of the ante-Nicene period*, 2/323.

²⁴⁴ Martyr, *St. Justin Martyr*, 211-212.

Justin Martyr'yi izleyen dönemde Kilise Babaları, Hristiyan inançlarının doktriner temellerini oluşturmaya önemli katkılarda bulunmuşlardır²⁴⁵. Hristiyan kurtuluş doktrininin şekillenmesinde, Küçük Asya, Kuzey Afrika ve İskenderiye okulları belirleyici bir rol oynamıştır. Küçük Asya Okulu'nun temsilcileri olan Irenaeus ve Hippolytus, Hristiyan inançlarını sistematik biçimde ele alarak doktrinin temel taşlarını atmışlardır. Kuzey Afrika Okulu'nda ise Tertullian ve öğrencisi Cyprian, Latince'nin etkisi altında Hristiyan teolojisini geliştirmişlerdir. Bu okulun daha sonraki döneminde, Batı teolojisinin şekillenmesinde önemli bir yere sahip olan Augustinus öne çıkmıştır. Helenistik kültürün merkezi olan İskenderiye'de ortaya çıkan İskenderiye Okulu ise, İskenderiyeli Clement ve Origen gibi düşünürler aracılığıyla temsil edilmiştir. Bu üç okul, Tanrı'nın lütfu, Mesih'in fedakârlığı, iman, vaftiz ve kilise aracılığıyla gerçekleşen kurtuluş anlayışını kapsamlı bir teolojik sistem halinde formüle etmişlerdir. Böylece, Hristiyan kurtuluş öğretisinin şekillenmesinde temel bir rol oynamış ve Hristiyan inançlarının sistematik bir çerçevede temellendirilmesini sağlamışlardır²⁴⁶.

1.2.2.2. İrenaeus ve Kurtuluş Fikri

Aziz İrenaeus (yaklaşık M 120–202), erken dönem Hristiyanlık tarihinde kurtuluş doktrininin şekillenmesi ve kilise birliğinin tesis edilmesi bakımından merkezi bir yere sahiptir²⁴⁷. “Sapkınlara Karşı” (*Adversus Haereses*) adlı eserinde kilisenin gerçek öğretisini savunmuş, “Havarilerin Vaazının Kanıtı” (*Demonstration of the Apostolic Preaching*) adlı eserinde ise Hristiyan doktrinlerini sistematik biçimde açıklamıştır²⁴⁸. Yuhanna İncili'ni kutsal yazı olarak kabul eden ilk Ortodoks yazarlardan biri olan İrenaeus, kurtuluşu Eski ve Yeni Ahit'i birbirine bağlayan bir anahtar olarak görür. Bu bağlamda, kurtuluş fikrini Yaratılış'tan Yuhanna'ya kadar uzanan bütüncül bir tarihsel-teolojik perspektif içinde ele alır²⁴⁹.

²⁴⁵ George Park Fisher, *History of Christian Doctrine* (Edinburgh: T.& T. Clark, 1896), 19-20.

²⁴⁶ Bernard, *A History of Christian Doctrine*, 61-66.

²⁴⁷ Philip Schaff, *History of the Christian Church, Volume II: Ante-Nicene Christianity. A.D. 100-325*. (Grand Rapids, MI: Christian Classics Ethereal Library, 1882), 746-756.

²⁴⁸ Albert Poncelet, “St. Irenaeus”, *The Catholic Encyclopedia*, ed. Charles G. Herbermann (New York: The Encyclopedia Press, 1907-1913), 8/280-281.

²⁴⁹ Dame Laurentia Johns, “Seeing Salvation: The Vision of St Irenaeus of Lyons”, *The Downside Review* 126/445 (Ekim 2008), 270.

İrenaeus'un kurtuluş öğretisi; Tanrı Oğlu'nun bilgisi, Tanrı'nın üçlü müdahalesi ve ekonomi(*oikonomia*), özetleme (*recapitulatio*) teorisi, insanlığın düşüşü, Mesih'in bedenlenmesi, yaşamı ve çarmıhtaki ölümü ile nihai evrensel restorasyon kavramları etrafında şekillenir. Kurtuluş bilgisi, İrenaeus'a göre, "Kurtuluş", "Kurtarıcı" ve "Kurtuluş gücü" olarak adlandırılan Tanrı Oğlu'nun bilgisidir ve bu bilgi Mesih'ten havarilere, onlardan kutsal metinlere ve bu metinler aracılığıyla aktarılan geleneğe dayanır. Bu süreklilik İrenaeus'un ifadesiyle "Yaşayan Ses" aracılığıyla taşınır²⁵⁰

Tanrı'nın aşkınlığı ve içkinliği, İrenaeus tarafından "Tanrı'nın İki Eli" olarak betimlenen Oğul (Söz) ve Kutsal Ruh (Bilgelik) ile ifade edilir. Tanrı, bu iki "el" aracılığıyla yaratılışa ve tarihte etkin olarak, vahiy ve ilham yoluyla kurtarıcı tasarısını sürdürür. Bu tasarı Yunanca "ekonomi veya Tanrı'nın tasarrufu" (*oikonomia*) terimiyle açıklanır ve Tanrı'nın ilahi tasarısının yapısı, amacı ve insanlığı kurtarma süreci anlamına gelir²⁵¹.

Özetleme (*recapitulatio*) teorisi, Tanrı'nın kurtarıcı tasarısını kavrayabilmek için temel bir yaklaşımdır. İrenaeus'un teolojisinde bu teori, Tanrı'nın insan doğasına girerek gerçekleştirdiği dönüşümle ilgilidir. "Özetleme", her şeyin başlangıcına ve ana noktasına yeniden dönülmesi anlamına gelir. Bu bağlamda İrenaeus, Efesliler 1:22'ye atıfta bulunarak "Baş" terimini (Yunanca *kephalē*, Latince *caput*) kullanır. Bu öğretiye göre Tanrı'nın tüm yaratılışa ilişkin tasarısı Mesih'te özetlenmiş, gökteki ve yerdeki her şey Mesih'te yeniden düzenlenmiş ve bir bütünlük içinde yeniden yapılandırılmıştır.

İnsanlığın düşüşü ve onunla bağlantılı kurtuluş süreci, İrenaeus'un teolojisinde geniş bir çerçevede değerlendirilir. Adem'in itaatsizliğiyle bozulan insanlık, Mesih'in itaatiyle yeniden inşa edilmiştir. Mesih'in bedenlenmesi, yaşamı, ölümü ve dirilişi bu sürecin temel yapı taşlarıdır. Böylece kurtuluş, Adem'in neden olduğu yıkımın Mesih'te tersine çevrilmesidir. İrenaeus, bu süreci "devridaim" ve "tekrarlama" kavramlarıyla tanımlar²⁵².

²⁵⁰ Johns, "Seeing Salvation", 268,269.

²⁵¹ Bernard, *A History of Christian Doctrine*, 68-69.

²⁵² Carroll, "Recapitulation in Christ", *New Catholic Encyclopedia*, ed. Catholic University of America (Detroit: Washington, D.C: Thomson/Gale, 2003), 11/952-953.

İrenaeus'a göre İsa Mesih, Tanrı'nın insanlığa dair tasarısını yeniden düzenlemek amacıyla bedenlenmiştir. Tanrı'dan günahla uzaklaşan insan, Mesih aracılığıyla geri çağırılmış ve Tanrı'ya yönlendirilmiştir. Mesih'in kurtarıcı işlevi, insan doğasını üstlenerek onu Tanrı ile yeniden uyumlu hale getirmesidir. Bu çerçevede Adem ve Mesih tipolojisi önemli bir zıtlık oluşturur. Adem düşmüş insanlığın, Mesih ise kurtarılmış insanlığın temsilcisidir. Adem'in itaatsizliğiyle gelen günah ve ölüm, Mesih'in itaat ve fedakarlığıyla bertaraf edilmiştir. Bu dönüşüm, insan doğasının Tanrı'nın suretiyle yeniden uyumlanması anlamına gelir.

İrenaeus'a göre Mesih, insanlığı kaniyle kurtarmış; "ruhunu ruhlara, bedenini bedenlere" sunmuştur. Bu kurtuluş, insan doğasının asli kutsallığına yeniden kavuşmasını hedefler. Yeni Adem olan Mesih, insanlığı üzerine almış ve onun Tanrı'yla olan ilişkisini yeniden tesis etmiştir. Bu süreç, insanın Tanrı'ya benzer hale gelmesini, günahların bağışlanması ve ölümün ortadan kaldırılmasını mümkün kılmıştır.

İrenaeus, Tanrı'nın bedenlenmiş Oğul'daki vizyonu aracılığıyla insanın tanrısallaşmasına, "*Bizim tanrısallık olabilmemiz için O, bedenlendi; yani insan oldu.*" sözüyle dikkat çeker²⁵³. Mesih, insanlık tarihinin seyrini özetleyen ve yenilgiyi zafere dönüştüren kişidir. Dünyadaki kötülük güçlerini alt ederek tarihsel akışı tersine çevirmiştir. İnsanlığın geçmişi onu günaha ve ölüme sürüklerken, Mesih'in kurtarıcı eylemi sayesinde insanlar tanrısallaşmaya ve ölümsüzlüğe erişmiştir.

İrenaeus, kurtuluşun yalnızca Mesih'in çarmıhıyla değil, bedenlenmenin ilk anından itibaren başladığını savunur. İsa'nın yaşamı boyunca sürdürdüğü bu süreç, ölümle doruğa ulaşır. Tanrı'nın kurtarıcı işi, Mesih'in hayatında ve onun aracılığıyla tüm insanlık tarihinde etkin hale gelir. Mesih, kötülüğün güçlerine karşı zafer kazanarak insanlık tarihinin akışını değiştirmiştir. Günaha ve ölüme mahkum insan, Mesih sayesinde ölümsüzlüğe ve tanrısallık paydaşlığına erişir²⁵⁴.

İrenaeus, özetleme teorisini oluştururken İsa'nın insan gelişiminin her aşamasını bebeklik, çocukluk, gençlik, olgun yetişkinlik deneyimlediğini ve bu

²⁵³ E. Glenn Hinson, "Irenaeus", *Encyclopedia of Religion, Second Edition*, ed. Lindsay Jones (United States of America: Thomson/Gale, 2005), 7/4538-4541.

²⁵⁴ E.L. Peterman/Eds, "Theology of Redemption", *New Catholic Encyclopedia, Vol. 11: Pau-Red*, ed. Catholic University of America Press (Detroit: Gale Research Inc, 2002), 11/983-984.

aşamaların her birinin Mesih tarafından itaat yoluyla kutsandığını savunur. Ayrıca Kutsal Kitaptaki Adem, Nuh, İbrahim gibi figürleri insanlığın gelişim evrelerini simgeleyen önemli arketipler olarak yorumlar. Bu bağlamda Adem bebeklik dönemini, Nuh çocukluk dönemini ve İbrahim iman yenilenmesini temsil eder. Bu karakterler, Mesih'in insanlık için yaptığı kurtarıcı eylemin öncül sembolleri olarak değerlendirilir. İrenaeus, Yuhanna İncili'ne ilişkin bir yorumdan yola çıkarak, İsa'nın elli yaşına kadar yani yaşlılık sürecini de deneyimleyerek yaşadığını savunur²⁵⁵. Böylece İsa Mesih, bedenlenme aracılığıyla insanlık durumunun tüm aşamalarını deneyimleyerek insanlığın temsilcisi ve onarıcısı olmuştur.

İrenaeus'un kurtuluş anlayışı, Mesih'in bedenlenmesini merkez alarak hem bireysel hem de kozmik bir boyut taşır. Tanrı'nın dünyayla ilişkisini "karışma", "mevcudiyet" ve "Mesih'teki birlik"²⁵⁶ gibi kavramlarla açıklayan İrenaeus, kurtuluş yaratılışın yenilenmesi ve Tanrı ile insan arasındaki ilişkinin yeniden tesisi olarak değerlendirir.

İsa Mesih'in gerçek bir insan olarak tüm yaşamını insanlığın düşüşünü tersine çevirecek bir temsil olarak gören İrenaeus, özellikle çarmıhtaki ölümü, insan doğasının nihai restorasyonu ve ilahi amaçla bütünleşmesi olarak yorumlar. Bu çerçevede, çarmıh hem insanlık tarihindeki sapmaların düzeltilmesi hem de Tanrı'nın vaatlerinin gerçekleşmesinin somut bir ifadesidir. İrenaeus'un teolojisinde kurtuluş, yaratılışın Tanrı'ya dönüşüyle sağlanan evrensel ve eskatolojik bir restorasyona işaret eder. Bu anlayış, Mesih'in kurtarıcı işi aracılığıyla kötülüğün sona erdirildiği ve yaratılışın orijinal saflığına kavuşturulduğu kapsamlı bir kurtuluş vizyonunu ortaya koyar.

İrenaeus'un kurtuluş anlayışı, yalnızca bireysel bir dönüşüm değil, tüm yaratılışın Tanrı ile yeniden birleşmesini amaçlayan kapsamlı ve kozmik bir restorasyon vizyonudur. İrenaeus, İsa Mesih'i "Baba", "Kurtarıcı", "Tanrı'nın Oğlu

²⁵⁵ Hinson, "Irenaeus", 7/4538-4541.

²⁵⁶ İrenaeus'un teolojisinde kurtuluş, Tanrı'nın insanlıkla ilişkisini üç temel kavram çerçevesinde açıklar: karışma, mevcudiyet ve Mesih'teki birlik. Karışma, Söz'ün bedenlenmesiyle gerçekleşir; bu olay, Adem'in itaatsizliğinin tersine çevrilmesini ve insan doğasının onarılmasını sağlar. Mevcudiyet, Hristiyan vaftiziyle ortaya çıkar; bu sırada Tanrı'nın Ruhu, iman edenleri Oğul'a yönlendirir ve Oğul da onları Baba'ya sunar. Mesih'teki birlik ise Tanrı ile insanlar arasında doğrudan bir mevcudiyet ve kurtuluş imkanı sunar. Böylece Tanrı'nın Mesih'teki eylemi aracılığıyla yaratılışla kurduğu birlik, inkarnasyonda doruğa ulaşarak kurtuluşun temelini oluşturur. Clifford - Anatolios, "Christian Salvation", Aralık 2005, 750-751.

ve Sözü” ve “Ruh” gibi ünvanlarla tanımlar²⁵⁷. Mesih’in gerçek bir insan olarak yaşadığı hayatı, insan varoluşunun her aşamasını kurtarıcı bir şekilde dönüştüren bir süreç olarak görür²⁵⁸. Bu sürecin zirve noktası olan çarmıhı hem insanlığın tarihsel sapmasının tersine çevrildiği hem de Tanrı’nın vaatlerinin yerine getirildiği ilahi bir dönüm noktası olarak görür²⁵⁹. İrenaeus’a göre, eğer Mesih’in Tanrı’ya dönüşü içeren kurtarıcı eylemi olmasaydı, kötülük varlığını sürdürecekti ve yaratılış asla özgün haline kavuşamayacaktı. Ancak Mesih’in yaşamı, ölümü ve dirilişi sayesinde yaratılış, Tanrı’nın başlangıçtaki tasarısına uygun biçimde yenilenir ve kurtuluş, evrensel boyutta tamamlanmış olur²⁶⁰.

1.2.2.3. İskenderiyeli Clement ve Kurtuluş Fikri

İncil ilahiyatçısı olarak Clement (yaklaşık M 150–215), Kutsal Yazılar’daki sembolik ifadeleri alegorik bir yaklaşımla yorumlayarak Tanrı’nın kurtarıcı gücünü, evreni bir “iyi şeyler okyanusu”na dönüştüren yeni bir yaratım olarak sunar²⁶¹. Bu bağlamda Clement’in kurtuluş fikri, Tanrı’nın varlığı, gücü ve bilgisiyle başlar. İsa Mesih’in kurtarıcı eylemlerini ifade eden *kerigma*, Tanrı’nın sözünü temsil eden *logos* ve *ilahi sevgi* gibi kavramlar, onun öğretisinin merkezinde yer alır. İnanç, vaftiz ve iman, Clement’in kurtuluş anlayışında öne çıkan önemli unsurlardır. Bu unsurlar, onun kurtuluş doktrininin temel yapı taşlarını oluşturur.

Clement’e göre, Tanrı’nın varlığını ve doğasını anlamaya çalışırken insanın sınırlı yapısı ve dilin yetersizliği göz önünde bulundurulmalıdır. Ona göre Tanrı, sınırlarla tanımlanamayacak kadar büyük ve sonsuzdur. Clement, Tanrı’nın enerjisini evrenin her yerinde mevcut olan ve dünyayı saran bir güç olarak tasvir eder. Bu güç, evreni doldurmakta ve kurtuluş misyonunu gerçekleştirmektedir. Yeryüzünü kurtarmak ve tüm dünyayı kurtuluş tohumlarıyla donatmak amacıyla işlev gören bu güç, Oğul tarafından temsil edilir. Oğul’un temel görevi, Baba’yı açığa çıkarmak ve

²⁵⁷ Bernard, *A History of Christian Doctrine*, 66-72.

²⁵⁸ Bernard, *A History of Christian Doctrine*, 163-165.

²⁵⁹ Clifford - Anatolios, “Christian Salvation”, 748-749.

²⁶⁰ Peterman/Eds, “Theology of Redemption”, 11/952-953.

²⁶¹ Eric Francis Osborn, *Clement of Alexandria* (Cambridge: Cambridge University press, 2005), 75.

insanlara bilgi armağanını sunmaktır. Bu bilgi ise Mesih'in kendisiyle özdeşleştirilir²⁶².

Clement'in teolojisinde kerigma, Tanrı'nın kelamı olarak Mesih'in tüm kurtuluş işini kapsar. Kerigma, Mesih'te tamamlanan ve inananlar tarafından paylaşılan ilahi bir kurtuluş tasarısının yayılımını temsil eder. Tanrı'dan kaynaklanan ve yine Tanrı'yla devam eden bu ilahi mesaj, Tanrı'nın insanları kurtarma amacını ve tasarısının birliğini bildirir. Bu bağlamda Tanrı, iyi Çoban olan Mesih'i gönderir ve Çoban, kurtuluş tasarısının gerçekleşmesine uygun şekilde hareket eder²⁶³.

Clement, kurtuluş fikrini logos temelli bir anlayışla inşa eder. Logos'u, ışığın ve yaşamın kaynağı olarak tanımlar ve onu dünyanın gerçek yaratıcısı olarak kabul eder. Eserlerinde, insanın Tanrı suretinde yaratıldığı ve Logos'un rehberliğinde ilerleyerek kurtuluşa ulaşabileceği fikri ön plandadır. Hristiyanlar bu süreçte ilerleme ve öz denetim yoluyla kurtuluşa ulaşır. Clement'e göre, Logos insanlığın ilahi eğitmeni ve kurtarıcı rehberidir. İnsanların ilahi doğaya ortak olabilmeleri için Logos'un insan biçimini alması zorunludur²⁶⁴.

Clement, kurtarıcı varlığın doğasını ve kurtuluş eylemini ilahi sevginin elips modeliyle açıklar. Bu model, Baba ile Oğul arasındaki sevgiyle başlar ve Oğul aracılığıyla insan doğasına aktarılır. Üç aşamalı bir yapı sunar: Baba ve Oğul arasındaki sevgi (ilk elips), Tanrı ile insan arasındaki sevgi (ikinci elips) ve Hristiyanların birbirlerine olan sevgisi (üçüncü elips). Baba ve Oğul, kurtarıcı Tanrı'da birleşir ve bu ilahi sevgi, Oğul aracılığıyla insanlığa ulaşır. Clement'e göre kurtuluş, bu sevginin karşılıklı paylaşımı yoluyla Tanrı'ya katılmakla gerçekleşir. Tanrı'nın çocuğu, insanlığa Tanrı'nın çocukları olabilmeleri için gönderilmiştir. Tanrı'nın iyiliğini kabul edenler, bu sevgiyle birbirlerine bağlanarak kurtuluş sürecine dahil olurlar²⁶⁵.

Clement'e göre, Tanrı'nın iradesi (*thelema*), yaratılışın (*ergon*) temelini oluşturur; bu yaratılış evren olarak adlandırıldığından, Tanrı'nın arzusu (*boulema*),

²⁶² Henny Fiskå Hägg, *Clement of Alexandria and The Beginnings of Christian Apophaticism* (Oxford: Oxford university press, 2006), 134.

²⁶³ Osborn, *Clement of Alexandria*, 32,34.

²⁶⁴ Bernard, *A History of Christian Doctrine*, 163-165.

²⁶⁵ Osborn, *Clement of Alexandria*, 137-141.

insanların kurtuluşuyla özdeşleşir. Clement, Tanrı'nın kurtarıcı iradesinin tarih boyunca nasıl tezahür ettiğini ve insanlık için nasıl bir yön belirlediğini de değerlendirir. Ona göre, tarihin akışı içinde gerçekleşen Tanrı'nın kurtuluş tasarısı hem seçilmişler hem de çağrılmışlar içindir. Bu tasarının evrenselliğini vurgularken, seçilmişlerin Tanrı'nın özel halkı olduğunu belirtir. Seçilmişler, Tanrı'nın iradesini bilgi yoluyla öğrenir ve bu bilgiyle yaşamlarını dönüştürürler.

Mesih öncesi dönemleri, Tanrı'nın ilahi kurtuluş tasarısına yönelik hazırlık evreleri olarak yorumlar. Bu sürece felsefeyi de dahil ederek, ilahi tasarının anlaşılması için daha geniş bir çerçeve sunar. Clement'e göre bu kurtuluş, "kilise" olarak adlandırılan topluluğun içinde mevcuttur. Tanrı'nın insanları eğittiğini ve onlara rehberlik sağladığını ifade ederken, kurtuluşun bu topluluk içinde gerçekleştiğini vurgular. Ayrıca Tanrı'nın öğretisinin ölümsüz kurtuluşu sağladığını belirtir. Clement'in teolojisi, kilisenin vaftiz ve iman konularında merkezi bir rol üstlenen Tanrı'nın iradesi ve öğretisi aracılığıyla insanlığın kurtuluşunu öne çıkaran kapsamlı bir anlayış sunar²⁶⁶.

1.2.2.4. Tertulian ve Kurtuluş Fikri

Tertullian (yaklaşık M 160–225), Hristiyan teolojisi ve özellikle kurtuluş öğretisi üzerinde önemli etkiler bırakmış bir düşünürdür. Onun kurtuluş fikri, Tanrı'nın varoluşunu ve İsa'nın Tanrı ile insanlık arasındaki aracılık rolünü anlamaya yönelik temel bir çerçeve sunar. Tertullian'ın kurtuluş anlayışı; ilahi tasarı, kurtuluş ekonomisi, monarşi teolojisi, Teslis (*Trinitas*), Mesih'in iki doğası, ilk günah, farkındalık, ayinler ve kilise gibi başlıklar etrafında şekillenmiştir.

Tertullian, "*Against Praxeas*" adlı eserinde, kurtuluş öğretisini ekonomi (*oikonomia*) terimiyle açıklar²⁶⁷. O'na göre, Tanrı birdir ancak insanlık tarihindeki kurtuluş eylemlerinde ekonomik olarak üçlü biçimde tecelli eder. Tanrı, insanlığın kurtuluşunda hareket ettiğinde Söz (*Logos*) haline gelir ve Ruhun üflenmesiyle de üçlü yapı tamamlanır. Bu, Tanrı'nın kurtuluş tasarısının bir parçasıdır ve ilahi tasarıyı ifşa eder.

²⁶⁶ Osborn, *Clement of Alexandria*, 135.

²⁶⁷ Tertullian, "Against Praxeas", ANF03. *Latin Christianity: Its Founder, Tertullian*, ed. Philip Schaff - Allan, Menzies (Grand Rapids, MI: Christian Classics Ethereal Library, 2006), 1043-1045.

Tertullian'a göre Tanrı, tarihin Tanrı'sıdır. Tanrı, tarihin başlangıcından beri insanlığa rehberlik etmiş ve kurtuluş tasarısını zaman içinde adım adım ortaya koymuştur. Bu gerçeği, insanlara Kutsal Ruh'un (*Paraklit*) bildirdiğini ve insanlığın bu süreçte ilahi bir eğitimden geçtiğini ifade eder. Tertullian'ın öğretisinde, insanın kurtuluşu, Tanrı'nın İsa Mesih'te gerçekleştirdiği kurtarıcı eylemlerle doğrudan bağlantılıdır. Ona göre kurtuluş, İsa Mesih'in Baba tarafından gönderilmesi, acı çekmesi, ölümü, dirilişi ve göğe yükselmesiyle sağlanmıştır²⁶⁸.

Tertullian, Tanrı'nın kurtarıcı faaliyetlerinin O'nun tekliğini zedelediğini monarşi (μοναρχία) kavramıyla açıklar. Monarşi, bir hükümdarın oğlunun olması ya da yönetimi paylaşmasıyla bozulmaz. Oğul, hükümdarın öz varlığı olduğu için egemenlik bölünmez ve tek bir imparatorluk olarak kalır. Bu anlayış, Tanrı'nın birliği temelinde şekillenen bir kurtuluş doktrinini destekler. Tanrısal monarşiye katılan insanlar, O'nun egemenliği altında kurtuluşa ulaşırlar. Tertullian'ın monarşi teolojisi, Tanrı'nın birliğinin insanları birleştirerek kurtuluşa yönlendirmesi açısından bütüncül bir açıklama sunar²⁶⁹.

Tertullian'a göre, ilahi amaçlar ve peygamberlikler Mesih'te tamamlanır; Mesih, tüm insanlık için kurtuluşun kaynağıdır. Tanrı'nın tarihteki işleri, farklı zamanlarda farklı biçimlerde gerçekleşmiş; ancak hepsi tek bir Tanrı tarafından yönlendirilmiştir. Eski ve Yeni Ahit'in Tanrısı aynıdır. Mesih hem başlangıç olan Alfa hem de son olan Omega'dır; hakikatin hem eski hem de yeni boyutunu temsil eder. Kurtuluş tarihi, dünya ile Tanrı arasındaki uyumsuzlukları ve ahitler arasındaki farklılıkları aşarak gerçekleşir. Dünya henüz tamamlanmamış olsa da, Tanrı'nın vaadiyle kurtuluş kesinlikle gerçekleşecektir²⁷⁰.

Tertullian, kurtuluş ve Tanrı'nın doğasıyla ilgili önemli fikirler geliştirmiştir. İnsanın kurtuluşunu açıklarken Üçlü Birlik (*Trinitarian*) terimini ilk kez kullanmıştır. O, *Trinitarian* terimini Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un üç ayrı şahsiyet olarak genellikle insanlığın kurtuluşu ile ilgili dile getirmiştir²⁷¹ Kurtuluş öğretisinde Tertullian, iki

²⁶⁸ Tertullian, "Against Praxeas", 1043-1045.

²⁶⁹ Tertullian, "Against Praxeas", 1043-1045.

²⁷⁰ Eric Osborn, *The Emergence of Christian Theology* (Cambridge England ; New York, NY, USA: Cambridge University Press, 1993), 63-75.

²⁷¹ E. Glen Hinson, "Tertullian", *Encyclopedia Of Religion Second Edition*, ed. Lindsay Jones (United States of America: Thomson/Gale, 2005), 13/9085-9087.

doğadan değil, tek bir kişide karışmadan birleşmiş ve işlevleri farklı olan tözlerden bahseder. Bu yaklaşım, onun Mesih'in iki doğasına dair anlayışını yansıtır; böylece Tanrı'nın birliğini korurken, O'nun kurtarıcı eylemlerinin farklı yönlerini açıklar²⁷². Tertullian'a göre, bu iki doğa farklı özelliklere sahip olsa da birleşmiş halde mevcuttur.

Tertullian bu bağlamda insanlık (antropoloji) doktrinini de geliştirmiştir. Ruh Üzerine Bir İnceleme (*A Treatise on the Soul*) adlı eserinde, beden ve ruhun gebelik sırasında doğal üreme süreciyle “*traducianism*” doktrini çerçevesinde birlikte oluştuğunu savunur. Tertullian, insanların günahla lekelenmiş olarak doğduklarını ve bu nedenle günahın taşıyıcıları olduklarını belirtir. İlk günah öğretisinde ise Tanrı'nın lütfuyla insanlarda bir miktar Tanrı farkındalığının varlığını sürdürdüğünü vurgular. Bu farkındalık, Tanrı'nın lütfuna yanıt vererek yeniden doğma yeteneğini mümkün kılar²⁷³. Tertullian'a göre insanlığın kurtuluşu, Tanrı'nın bağışladığı bu lütuf sayesinde gerçekleşir²⁷⁴. Onun kurtuluş anlayışı hem günahlardan hem de iblislerin ve kötü ruhların etkilerinden de kurtuluşu kapsar²⁷⁵.

Tertullian'ın kurtuluş anlayışı, günaha ve kötülüğün etkisine düşmüş olan insanın kurtuluşunu; tövbe ve vaftiz ayinleri etrafında şekillenir. O, tövbenin ve vaftizin insanın yeniden doğuşu ve yeni bir hayatın başlangıcı için kritik olduğunu vurgular²⁷⁶. Tertullian, Teslis teolojisini temel alarak Baba, Oğul ve Kutsal Ruh adına yapılan vaftizin önemine işaret eder. Kurtuluşu “sudan doğma” ya da “yeniden doğuş” şeklinde yorumlar ve vaftiz suyunun bu bağlamdaki önemini vurgular. Vaftiz Üzerine adlı eserinde, Yunanca “Ichthys” (ἰχθύς) kelimesine sembolik bir anlam atfeder. “Ichthys”, balık anlamına gelir ve “İsa Mesih, Tanrı'nın Oğlu, Kurtarıcı” (*Iēsous Christos Theou Yios Sōtēr*) ifadesinin baş harflerinden oluşur. Bu sembol, Hristiyanlar için vaftizle ilişkilidir. Vaftiz, bireyin İsa Mesih'in öğretilerini ve kurtarıcı misyonunu

²⁷² John Chapman, “Tertullian”, *The Catholic Encyclopedia*, ed. Charles G. Herbermann (New York: The Encyclopedia Press, 1907-1913), 14/1143-1152.

²⁷³ Bernard, *A History of Christian Doctrine*, 72-79.

²⁷⁴ N. P. Williams, *The Ideas of the Fall and of Original Sin; A Historical and Critical Study*; (Longmans, Green and co., ltd, 1927), 232.

²⁷⁵ Arthur Darby Nock, *Conversion: The Old and the New in Religion from Alexander the Great to Augustine of Hippo* (University Press of America, 1988), 222.

²⁷⁶ Bernard, *A History of Christian Doctrine*, 72-79.

kabul ettiği bir yeniden doğuş süreci olarak görölür. Çünkü vaftiz, kişinin Kutsal Ruh'un etkisiyle yeni bir hayata geçişini simgeler²⁷⁷.

Tertullian'a göre kilise, kurtuluş tasarısının merkezindedir ve Mesih, tövbe edenlerde ve kilisenin günlük yaşamında en belirgin şekilde mevcuttur²⁷⁸. Tertullian, kiliseyi vaftiz aracılığıyla oluşan bir beden olarak tanımlar ve kurtuluşla özdeşleştirir.

1.2.2.5. Hipolytus ve Kurtuluş Fikri

Aziz Hipolytus'un (yaklaşık M 170–235) kurtuluş öğretisi, teolojik yazılarında doğrudan ve sistematik bir şekilde ele alınmasa da, özellikle Logos anlayışı ve Üçlü Birlik tartışmaları bağlamında önemli ipuçları barındırır²⁷⁹. Hipolytus, kurtuluş fikrini Eski Ahit'teki kurtuluşa dair figürlerle, Yeni Ahit'teki İsa Mesih'in kurtarıcı kimliği ve meselleri ışığında değerlendirir. Bu yaklaşımıyla Hipolytus, Eski ve Yeni Antlaşma arasında tarihsel ve teolojik bir süreklilik bulunduğunu savunur²⁸⁰.

Hipolytus'un kurtuluş anlayışı, birçok erken dönem kilise babasında görülen özetleme (*anakephalaiosis*) teorisi çerçevesinde şekillenir. O, bu anlayışı ifade ederken İsa Mesih'i "tamamen geçmişte yapılan bir yolculuktan geri dönen geleceğin yolcusu" metaforuyla tanımlar²⁸¹. Bu metafor, İsa'nın zaman üstü ve ebedi doğasını vurgular. İsa, geçmiş ve geleceği bir araya getirerek insanlığı kurtarır. Bu anlayış, İsa Mesih'in insanlık tarihini kendi yaşamında özetleyip yenide biçimlendirdiğini ifade eder. Bu yönüyle Hipolytus'un kurtuluş fikri, bireysel kurtuluşun yanı sıra, tüm insanlığın ve yaratılışın ilahi plana uygun biçimde restorasyonunu hedefleyen bütüncül ve kozmik bir perspektife sahiptir.

²⁷⁷ Philip Schaff - David S. Schaff, "Tertullian", *The New Schaff Herzog Encyclopedia Of Religious Knowledge Volume XI Son Of Man Tremellius*, ed. Samuel MacAuley Jackson (Newyork and London: Funk and Wagnalls Company, 1911), XI/305-307.

²⁷⁸ Osborn, *The Emergence of Christian Theology*, 164-165.

²⁷⁹ Philip Schaff, ANF05. *Fathers of the Third Century: Hippolytus, Cyprian, Caius, Novatian, Appendix* (Edinburgh: Christian Classics Ethereal Library, 2004), 5/Chapter XXIX.—The Doctrine of the Truth Continued.272-273.

²⁸⁰ Hippolytus, "The Extant Works and Fragments of Hippolytus.", ANF05. *Fathers of the Third Century: Hippolytus, Cyprian, Caius, Novatian, Appendix*, ed. Philip Schaff (Edinburgh: Christian Classics Ethereal Library, 2004), 5/301-302.

²⁸¹ Carrol, "Recapitulation in Christ" 952-953.

1.2.2.6. Origenes ve Kurtuluş Fikri

Origenes (yaklaşık M 185–254), Kutsal Kitap metinleri ile Yunan felsefesini birleştirerek özgün bir kurtuluş fikri geliştirmiştir. Onun teolojik çalışmaları, İznik Konsili'nin önde gelen isimlerinden Athanasius, Basil, Nazianzuslu Gregorios, Nyssalı Gregorios, Hilarius ve Ambrosius üzerinde büyük bir etki bırakmıştır²⁸².

Origenes, “*De Principiis*” adlı eserinde Tanrı'nın doğası, Söz'ün (*Logos*) ve İsa'nın ilahi ve insani doğaları arasındaki ilişki gibi konuları ele alarak, Hristiyan teolojisinin temel taşları olan Üçlü Birlik (*Trinitas*) ve kurtuluş kavramlarını açıklamaya çalışmıştır²⁸³. Onun kurtuluş anlayışı; ruhların önceden varlığı, İsa'nın tarihsel ve kozmik rolü, evrensel kurtuluş (*apokatastasis*), seçilmişlik, kilise ve sakramentler ekseninde şekillenmiştir.

Origenes'in en dikkat çekici hipotezlerinden biri, “önceden var olan ruhlar doktrini”dir. Bu görüşe göre, tüm insan ruhları, İsa'nın ruhu dahil, başlangıçta Tanrı'nın Söz'ü ile mistik bir birlik içindeydi. Ancak ilk günah sebebiyle bu birlik bozulmuş, ruhlar Tanrı'dan ve lütuflarından uzaklaşmıştır. Başlangıçta tüm ruhlar eşit düzeyde saf akıllar (*noes*) olarak yaratılmış ve Tanrı'yı düşünerek varlıklarını sürdürmüşlerdir. Fakat zamanla, İsa hariç, ruhlar tutkularını yitirip Tanrı'dan sapmışlardır. Bu uzaklaşmanın derecesine göre bazı ruhlar melek, bazıları şeytan, bazıları ise insan olmuştur. Origenes'e göre, Tanrı bu ruhlara kurtuluş sağlamak amacıyla bedenleri ve duyuşal dünyayı yaratmıştır.

Origenes'e göre kurtuluş, Tanrı'dan uzak düşen akıl sahibi varlıkların Logos'a katılımı ile mümkündür. İnsanlar, Tanrı'nın Oğlu'na katılarak evlatlık alır, bilgelik kazanır ve Ruh'un rehberliğiyle kutsal ve ruhsal bir dönüşüm geçirir. Bu süreç, Tanrı'ya yeniden ulaşmayı ve ruhların ölümsüzlüğünü temin eder. Origenes'e göre, insanın Tanrı'nın suretine ve benzerliğine yeniden dönüşmesi, kurtuluşun temelidir ve Mesih ile birlik bu dönüşümün zirvesidir²⁸⁴.

²⁸² Schaff, *History of the Christian Church, Volume II: Ante-Nicene Christianity. A.D. 100-325.*, 790-793; Mircea Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi / cilt 3* (İstanbul: Kabalcı Yayınları-kampanya, 2017), 63.

²⁸³ Roberts Alexander - Donaldson Sir James, *Ante-Nicene Christian Library: Vol. 1: The Apostolic Fathers* (Edinburgh: T & T Clark, 1867), 106.

²⁸⁴ Henri Crouzel, “Origen”, *Encyclopedia of Religion, Second Edition*, ed. Lindsay Jones (United States of America: Thomson/Gale; Catholic University of America, 2005), 10/6887-6890.

Origenes'in en çok tartışılan öğretilerinden bir diğeri de "apokatastasis" doktrini'dir. Bu doktrin, tüm varlıkların tanrısal birlik içinde yeniden bütünleştirilmesini, yani evrensel kurtuluşu öngörür. Bu doktrin, yaratılışın nihai olarak onarılması (*perfecta universae creaturae restitutio*) ve kaybolanların geri kazanılması (*reparatio perditorum*) olarak tanımlanır²⁸⁵. Origenes, bu fikrin Kutsal Kitap temelli olduğunu savunur. Apokatastasis, aynı zamanda kötülüğün terk edilmesini (*ἀποστρέφόμενοι τὰ φαῦλα*) ifade eder. Ona göre, herkes kötülükten arındığında ve onu reddettiğinde evrende kötülük kalmayacaktır²⁸⁶. Bu, ruhun sağlığına (*ὁγία*) kavuşması ve nihai olarak Tanrı ile birlik içinde olması anlamına gelir²⁸⁷.

Origenes'e göre kurtuluş, nihai birlik, irade ve sevgiyle Tanrı'ya katılım, mümkün olan her iyiliğe erişimdir²⁸⁸. Bu, Tanrı'nın her şeyde ve her yerde var olduğu bir geleceği ifade eder; aynı zamanda Tanrı'nın sonsuz sevgisini ve merhametini insanlık için görünür kılar²⁸⁹.

Origenes'in kurtuluş öğretisi, kader ve seçilmişlik kavramları üzerine de yoğunlaşır. Tanrı'nın bazı insanları ebedi yaşam için önceden belirlediğini, bazılarını ise belirlemediğini belirtirken, Tanrı'nın ön bilgisi ve iradesiyle insanın özgür iradesi arasında bir uyum olduğunu savunur. Ona göre, Tanrı'nın sevgisi evrensel kurtuluşu yönlendirecek ve tüm insanları birleştirecektir. Seçilmişlik öğretisi, sonunda haksızların bile Tanrı'nın sevgisiyle arındırılacağına dair umut taşır. Bu bağlamda kilise kavramı merkezi bir öneme sahiptir.

Origenes'e göre Tanrı'nın kilisesi, Mesih'in bedeni olarak Tanrı Oğlu tarafından canlandırılmıştır ve yalnızca Mesih'in bedenlenmesiyle değil, insanlığın başlangıcından itibaren var olan bir gerçekliktir. Kiliseyi oluşturan inananların yaratılıştan önce var olduğuna inanan Origenes, Mesih'in her bireyin ruhunda bulunduğunu ve kilisenin, göksel krallığın yeryüzündeki bir yansıması olduğunu ifade eder. Bu anlayış, Pavlus'un Efesliler 1:4'te geçen "Dünyanın kuruluşundan önce bizi

²⁸⁵ Tom Greggs, *Barth, Origen, and Universal Salvation: Restoring Particularity* (Oxford ; New York: Oxford University Press, 2009), 95.

²⁸⁶ Ilaria Ramelli, *The Christian Doctrine of Apokatastasis: A Critical Assessment from the New Testament to Eriugena* (Leiden ; Boston: Brill, 2013), 6.

²⁸⁷ Ramelli, *The Christian Doctrine of Apokatastasis*, 437,447,449.

²⁸⁸ Greggs, *Barth, Origen, and Universal Salvation*, 68-69.

²⁸⁹ Ramelli, *The Christian Doctrine of Apokatastasis*, 824.

Mesih'te seçti.” sözüyle örtüşür. Origenes, kiliseyi ruhsal bir birliktelik olarak görür ve onu Tanrı'nın evrensel kurtuluş tasarısının bir parçası yorumlar²⁹⁰. Ayrıca, Hristiyan ayinlerini kilisenin gizemleri olarak değerlendirir. Origen, günahların bağışlanması için tövbe ve vaftizi savunmuş, Tertullian gibi o da üçlü vaftiz formülünü benimsemiş, evharistiyayı kefaret günü sunusu olarak değerlendirmiştir²⁹¹.

Origenes'in kurtuluş anlayışı, Tanrı'nın insanlık için sunduğu sevgi ve merhamet dolu bir tasarıya dayanır. Merhamet, onun düşüncesinde merkezi bir yer tutar ve Tanrı'nın başkalarının acısını paylaşması ve bunu kendi üzerinde hissetmesi olarak tanımlanır. Bu acı, dünyayı koruma ve kurtarma iradesinden kaynaklanır ve özellikle Mesih'in kendini feda etmesiyle bağlantılıdır. Origenes, bu fedakarlığı, kurtuluşun doğum sancılarıyla ilişkilendirir²⁹².

Eskatolojiye dair görüşlerinde ise cennet ve cehennemi mekansal değil, ruhsal koşullar olarak tanımlar. Her ruhun arınma sürecinden geçeceğini ve nihayetinde şeytan da dahil olmak üzere tüm günahkarların kurtuluşa ereceğini savunur²⁹³.

1.2.2.7. Ciprian ve Kurtuluş Fikri

Kuzey Afrika'nın Kartaca piskoposu Cyprian'ın (yaklaşık M 205–258) kurtuluş fikri, Mesih'in doğası, kilisenin rolü, piskoposluk, sakramentler ve şehitlik gibi temel unsurlar etrafında şekillenir.

Kurtuluş anlayışında, Mesih insanlığın merkezi kurtarıcısıdır ve Tanrı'nın bağışlayıcı lütfu yalnızca Mesih aracılığıyla sunulur. Cyprian'a atfedilen “*Quod Idola*” adlı eser, onun Mesih merkezli kurtuluş öğretisini anlamak açısından önemli bir kaynaktır. Cyprian, Mesih'in Tanrı olduğunu kanıtlamaktan ziyade, Tanrı'nın tek ve bilinemez olduğunu vurgular; Mesih'in varlık sebebini ve kurtuluşun onun aracılığıyla nasıl gerçekleştiğini açıklamaya odaklanır. Mesih'i rehber, ışık ve kurtuluşu gerçekleştiren olarak tanımlar. Mesih'e inananların onu izleyerek kurtuluşa

²⁹⁰ Henri Crouzel, “Origen and Origenism”, *New Catholic Encyclopedia*, ed. Catholic University of America (Catholic University of America: Thomson/Gale, 2003), 10/653-660.

²⁹¹ Kieran J. O'Mahony (ed.), *Christian Origins: Worship, Belief, and Society: The Milltown Institute and the Irish Biblical Association Millennium Conference* (London ; New York: Sheffield Academic Press, 2003), 47.

²⁹² Jürgen Moltmann, *The Way of Jesus Christ: Christology in Messianic Dimensions* (Fortress Press, 1993), 179.

²⁹³ Bernard, *A History of Christian Doctrine*, 79-86.

ulaşacaklarını savunur. “Eğer Mesih’i izlersek, biz de Hristiyanlar olarak O olacağız.” diyerek, Mesih’i Tanrı’nın eli, kolu, ‘Rab’bin meleği’, koyun, kuzu ve damat olarak betimler.

Cyprian ayrıca, Eski Ahit’teki taş sembollerini Mesih’e atfeder. Özellikle, Davud’un Golyat’ın alnına attığı taşı vaftizle ilişkilendirerek, haç işaretini kurtarıcı bir sembol olarak yorumlar. Golyat, vaftiz edilmemiş kişileri simgelerken, haç işaretini taşıyanların güvende olduğunu ve bu işaretle kurtuluşa eriştiklerini ifade eder. O, kurtuluşu açıklarken karanlık ve aydınlık metaforlarını kullanır. Hatanın karanlığından çıkıp Mesih’in saf ve parlak ışıyla aydınlanmayı, kurtuluşun özü olarak tanımlar. Mesih’i insanlığın aydınlatıcısı ve kurtarıcısı, Baba ile insanlık arasındaki aracı olarak konumlandırır. Kilise ayinlerini ise “kurtarıcı gizemler” olarak değerlendirir²⁹⁴.

Cyprian’a göre Mesih’in varlığı kilisede somutlaşır ve kilise, kurtuluşun gerçekleştiği yerdir. Teolojisini kilisenin birliği, piskoposun otoritesi ve özellikle vaftiz ile şehitlik gibi ayinler üzerine inşa eder. Ona göre kilisenin birliği, kurtuluşun temel şartıdır; bu birlik, Kutsal Üçlü Birlik’ten kaynaklanır ve kilisenin doğasında tezahür eder. Kiliseyi, İsa Mesih’in bedeni olarak tanımlar ve bu bedenin birliğini korumanın kurtuluş için zorunlu olduğunu vurgular. Kilise dışındaki her türlü ayrılıkçı hareketin hem kilisenin birliğine hem de kurtuluşun kendisine tehdit oluşturduğunu savunur. “Kilisenin dışında kurtuluş yoktur.” (*Salus extra ecclesiam non est*) ilkesine sıkı sıkıya bağlı olan Cyprian, kurtuluşa erişmek için kiliseye dahil olmanın zorunlu olduğunu ifade eder. Piskoposla birleşmeyenlerin kiliseyle de birlik içinde olamayacağını ve dolayısıyla kurtuluşa erişemeyeceklerini belirtir. Kiliseyi Mesih’in gelini olarak tanımlar ve “*Annesi kilise olmayan, Babası olarak Tanrı’ya sahip olamaz.*” düşüncesini dile getirir. Kutsal Ruh’un yalnızca kilise içinde etkin olduğuna, kilisenin ise ayinler aracılığıyla kurtuluşun aracı olduğuna inanır. Özellikle vaftiz ve evharistiya gibi kutsal ayinlerin yalnızca kilisenin otoritesi altında geçerli olduğunu savunur²⁹⁵.

²⁹⁴ Hans van Loon, “Cyprian’s Christology and The Authenticity of Quod Idola Dii Non Sint”, *Cyprian of Carthage: Studies in His Life, Language and Thought*, ed. Henk Bakker vd. (Peeters, 2010), 135-141.

²⁹⁵ C. Christou Panagiotis, “Cyprian”, *Encyclopedia of Religion, Second Edition*, ed. Lindsay Jones (The United States of America, Thomson/Gale, 2005), 3/2112-2114.

Cyprian, vaftiz ve diğer ritüelleri “kurtuluş ayinleri” olarak tanımlar ve bunların, bireyin kurtuluşunu temsil ettiğini belirtir²⁹⁶. Bu ayinlerin geçerliliği ancak yerleşik kilisenin atadığı bir piskopos tarafından gerçekleştirildiğinde sağlanabilir²⁹⁷. Bu durum, kişinin kilise topluluğuna kabul edilmesi ve kurtuluşa erişmesi açısından zorunlu görülür. Vaftiz, günahların bağışlanması ve bireyin kiliseye katılımının başlangıcıdır; bu bağ, evharistiya ayini ile güçlendirilir²⁹⁸.

Cyprian, şehitliğe büyük önem verir. Ona göre, Hristiyanlar inançları uğruna şehit olarak Tanrı’nın Krallığı’na girme ve kurtuluşa ulaşma imkanına sahiptir. Şehitler bu nedenle örnek alınması gereken kişilerdir. Cyprian, İsa’yı “Tanrı’nın Sözü sözsüz olarak çarmıha gerildi.” (*Dei Sermo ad crucem tacens ducitur*) ifadesiyle tasvir eder. Bu anlatımla, İsa Mesih’in çarmıha götürülme sürecinde sessizce acıyı ve görevini kabul edişine işaret eder. Şehitliği, Hristiyan inancının zirvesi olarak görür²⁹⁹.

Cyprian’ın “*Mesih dışında kurtuluş yoktur.*” öğretisi, zamanla “*Görünür kilisenin dışında kurtuluş yoktur.*” ve nihayetinde “*Roma Kilisesi dışında kurtuluş yoktur.*” anlayışlarına dönüşmüş³⁰⁰; bu düşünceler Hristiyan kurtuluş teolojisi üzerinde büyük bir etki bırakmıştır.

Apolojist yazarlar kurtuluşun İsa’nın çarmıhta döktüğü kan aracılığıyla mümkün olduğunu vurgulamış, bireyin Tanrı’nın kurtuluş çağrısına yanıt verme sorumluluğu ve irade özgürlüğünü öne çıkarmışlardır. İman, tövbe ve vaftizin kurtuluş için vazgeçilmez olduğunu belirtmişlerdir³⁰¹. Pagan felsefi saldırılara karşı Hristiyanlığı savunma çabası içinde, Yunan felsefesinden yararlanarak Hristiyanlığın “en yüce felsefe” olduğunu göstermeye çalışmışlardır³⁰².

²⁹⁶ Philip Schaff, *The Oldest Church Manual, Called The Teaching of the Twelve Apostles...: the Didache and Kindred Documents in the Original, with Translations and Discussions of Post-Apostolic Teaching, Baptism, Worship, and Discipline, and with Illustrations and Facsimiles of the Jerusalem Manuscript* (New York: Funk and Wagnalls, 1886), 31.

²⁹⁷ Bernard, *A History of Christian Doctrine*, 80.

²⁹⁸ M.Bevenot, “St. Cyprian” *New Catholic Encyclopedia*, ed. Catholic University of America (Detroit: Washington, D.C: Thomson/Gale, 2003), 4/457-458

²⁹⁹ Catholic University of America, *New Catholic Encyclopedia*, 4/457-458.

³⁰⁰ Schaff, *History of the Christian Church, Volume II: Ante-Nicene Christianity. A.D. 100-325.*, 100-325.

³⁰¹ Bernard, *A History of Christian Doctrine*, 56-59.

³⁰² Bernard, *A History of Christian Doctrine*, 45-46.

1.2.3. Ekümenik Dönemde Kurtuluş (M 325-600)

Ekümenik Dönem (M 325–600), Hristiyan inançlarının ve doktrinlerinin şekillendiği, Mesih'in kimliği ve misyonunun derinlemesine ele alındığı bir dönemdir. Bu süreçte, Hristiyan toplulukları arasında İsa'nın doğasıyla ilgili çeşitli görüşler ortaya çıkmıştır. O'nun tamamen insan mı, peygamber mi yoksa ilahi bir varlık mı olduğu yönündeki farklı düşünceler, Hristiyanlık yorumlarının çeşitlenmesine neden olmuştur. Bu dönemde kurtuluş fikri, insanlığın Tanrı ile ilişkisini yeniden tesis etme ve sonsuz yaşamı kazanma amacı doğrultusunda Hristiyan teolojisinin merkezine yerleşmiştir. Tanrı'nın kurtuluş tasarısı ve Mesih'in kimliği üzerine yürütülen tartışmalar, bu öğretiyi etrafında yoğunlaşarak Hristiyan inançlarının netleşmesine katkı sağlamıştır. Zamanla bazı inanç yorumları daha fazla kabul görmüş, bazıları ise kanonik olarak benimsenmiştir. Hristiyanlık içerisindeki bu çeşitlilik, sinodlar, ekümenik konsiller ve teolojik tartışmalar aracılığıyla daha belirgin bir yapıya kavuşmuştur.

Ekümenik Katolik Çağı, Hristiyan teolojik meselelerinin özellikle kurtuluş fikri etrafında şekillendiği bir dönemdir. Bu süreçte Tanrı'nın doğası, Mesih'in kimliği ve kilisenin rolü gibi temel inançlar, dönemin teolojik mirasını oluşturmuştur. Kurtuluş düşüncesi, bu tartışmaların merkezinde yer alarak Hristiyanlığın temel doktrinlerinin biçimlenmesini etkilemiştir. Kurtuluş fikrinden kurtuluş doktrinine geçiş süreci, erken Hristiyanlık döneminde önemli bir teolojik ve doktrinel gelişimdir. Ekümenik Katolik Çağ, bu geçişin şekillendiği ve olgunlaştığı bir dönemdir. Bu sürecin daha iyi anlaşılabilmesi için, ekümenik konsillerin öncesi ve sonrasındaki etkilerin ayrıntılı biçimde incelenmesi gerekmektedir.

Hristiyan liderlerin doktrinsel ve disiplinsel anlaşmazlıkları gidermek amacıyla düzenlediği ilk toplantı, MS 48 veya 49'da gerçekleştirilen ve Elçilerin İşleri 15:6–29'da anlatılan “Havariler ve İhtiyarların Konsili”dir. Bu tarihten itibaren Hristiyan kiliseleri, tartışmalı konuları ele almak amacıyla dönem dönem toplanmışlardır. Kilise yönetimi, inanç ve uygulamalara dair meselelerde görüş alışverişinde bulunmak ve Hristiyan topluluğu içinde birlik sağlamak amacıyla bu toplantılara “sinod” adını vermiştir. Böylece yerel kiliselerin veya belirli mezheplerin temsilcileri farklı zaman ve mekanlarda bir araya gelerek sinodlar düzenlemişlerdir.

İkinci ve üçüncü yüzyılların sonlarına doğru, piskoposluk sinodları birçok bölgede düzenli hale gelmiştir.

İlerleyen süreçte, farklı Hristiyan mezheplerinin temsilcileri, İsa Mesih'in doğasına ilişkin doktrinleri tartışmak üzere daha geniş katılımlı toplantılar düzenlemişlerdir. Bu toplantılara “ekümenik konsil” adı verilir. “Ekümenik” terimi, Yunanca “*oikoumenē*” kelimesinden türetilmiş olup “insanların yaşadığı ve yerleşik bir düzenin bulunduğu dünya” anlamına gelir bu da Hristiyanlığın evrensel ya da genel karakterini ifade eder. Ekümenik konsiller, farklı Hristiyan mezheplerinden gelen temsilcilerin bir araya gelerek Hristiyan dünyasını ilgilendiren doktrinel ve disipliner meseleleri ele aldıkları önemli toplantılar olarak öne çıkar. Bu konsiller, Hristiyan inancının ve kilise düzeninin belirlenmesinde otorite sağlayan ve uzlaşmacı karar alma mekanizmaları olarak işlev gören kurumsal yapılar haline gelmiştir³⁰³.

Kilise tarihine ve özellikle ilk bin yıldaki konsillerin “yetkili” metinlerine bakıldığında, ortak paydaların ön plana çıktığı görülür. Bu konsillerde en temel inanç konuları ele alınmış ve kurtuluş gizeminin özü açıklanmıştır. Söz konusu metinlerin amacı, kurtuluş gizeminin bütünlüğü üzerine düşünmeyi teşvik etmektir. Bu bütünlük, doğrudan kurtuluşun doğasıyla ilişkilidir. Dolayısıyla bu metinlerin temel hedefi, kurtuluşla ilgili teolojik bir bütünlüğü açık bir biçimde ortaya koymaktır³⁰⁴.

Hristiyan kurtuluş fikrinin doktrinleşme sürecinden önceki tarihsel gelişim incelendiğinde, bu süreçteki en önemli çekişmenin Pavlus ile Yahudi Hristiyanlar arasındaki tartışmalarda başladığı görülmektedir. İlk yüzyıllarda kilise içindeki temel meselelerden biri, kurtuluşun Tanrı'nın işi mi yoksa insanın çabasıyla mı elde edildiği sorusudur. Pavlus, kurtuluşun öncelikle Tanrı'nın işi olduğunu savunmuştur. Ona göre insanlar, günahattan kendi çabalarıyla kurtulamazlar; kurtuluş yalnızca Tanrı'nın lütfu ve bağışlamasıyla mümkün. Bu görüşünü özellikle Galatyalılar, Efesliler ve Romalılar'a yazdığı mektuplarda detaylı biçimde işlemiştir.

³⁰³ Brian E. Daley, “Christian Councils”, *Encyclopedia of Religion, Second Edition*, ed. Lindsay Jones (The United States of America, Thomson/ Gale, 2005), 3/2039.

³⁰⁴ Ralph Del Colle - Lucas Lamadrid (ed.), *Ecumenical Theology in Worship, Doctrine, and Life: Essays Presented to Geoffrey Wainwright on His Sixtieth Birthday* (New York: Oxford University Press, 1999), 25-26.

Buna karşılık Yahudi Hristiyanlar, kurtuluşun insanın çabalarıyla da elde edilebileceğini savunmuşlardır. Onlara göre, Tanrı'nın yasalarını yerine getirerek ve iyi işler yaparak kurtuluşa ulaşmak mümkündür. Bu iki görüş arasındaki çekişme, erken kilise tarihinde önemli bir mesele haline gelmiş ve farklı dönemlerde yeniden gündeme gelmiştir. Dördüncü yüzyılda Athanasius ile Arius arasında, beşinci yüzyılda ise Augustinus ile Pelagius arasında yaşanan tartışmalar bu mesele etrafında şekillenmiştir. Tartışmaların odağında, kurtuluşun yalnızca Tanrı'nın işi mi yoksa insanın katkısıyla mı gerçekleştiği sorusu yer almıştır.

Pavlus ve Yahudi Hristiyanlar arasındaki tartışmanın kurtuluşa dair temelleri, Athanasius ve Arius arasındaki tartışmada da kendini göstermiştir. Athanasius, kurtuluşun Tanrı'nın işi olduğunu savunmuş ve Mesih'in Tanrı'nın özünden gelmesinin bu gerçeği desteklediğini ileri sürmüştür. Buna karşılık Arius, Mesih'in Tanrı'nın özünden olmadığını savunarak kurtuluşun insanın çabalarıyla da sağlanabileceğini öne sürmüştür³⁰⁵. Bu tartışmalar, Hristiyan inanç sisteminin şekillendiği ilk genel konsillerde ayrıntılı biçimde ele alınmıştır.

Hristiyan inanç ilkelerinin sistematik şekilde ifade edilmesinde konsiller belirleyici rol oynamış; konsil kararları, Hristiyanlığın doktrinel gelişimi ve özellikle kurtuluş öğretisinin biçimlenmesinde temel teşkil etmiştir. İlk ekümenik konsiller olan İznik Konsili (325), I. Konstantinopolis Konsili (381), Efes Konsili (431) ve Kalkedon Konsili (451), Hristiyan kurtuluş öğretisinin doktrine dönüşüm sürecinde kritik öneme sahip olmuştur. Beşinci (II. Konstantinopolis, 553) ve altıncı (III. Konstantinopolis, 680) konsiller ise dördüncü konsilin tamamlayıcısı olarak görülmüş; bu nedenle yalnızca ilk dört konsil, açık biçimde ekümenik kabul edilmiştir. Bu bağlamda, Hristiyan kurtuluş öğretisinin doktrine dönüşümünü değerlendirmek için ilk dört konsilin esas alınması yeterli görülmüştür. 325–451 yılları arasında, büyük patristik literatürün gelişimiyle eşzamanlı olarak düzenlenen bu dört konsilin kanonik kararları ve yasaları, kurtuluş doktrininin oluşum sürecinin anlaşılmasına önemli katkılar sağlamıştır³⁰⁶.

³⁰⁵ George Warren Richards, *Christian Ways of Salvation* (New York: The Macmillan Company, 1923), 231-234.

³⁰⁶ Peter L'Huillier, *The Church of the Ancient Councils: The Disciplinary Work of The First Four Ecumenical Councils* (Crestwood, N.Y: St. Vladimir's Seminary Press, 2000), 1.

1.2.3.1. İznik Konsili ve Kurtuluş Doktrini

İznik Konsili (M 325), Hristiyan dünyasının tamamını temsil eden piskoposları bir araya getirme girişimi olarak İmparator I. Konstantin tarafından 325 yılında düzenlenmiştir. 318 piskoposun katılımıyla gerçekleştirilen bu konsil, ilk ekümenik Hristiyan konsili olarak sonraki yetkili konsiller için bir model teşkil etmiştir³⁰⁷.

İznik Konsili, Hristiyanlığın doktrinel gelişiminde önemli bir başlangıç noktasını oluşturmuştur. Konsilde, İsa Mesih'in ilahi ve insan doğası ile ilgili temel konular ele alınmış ve Hristiyan kurtuluş doktrinini tehlikeye sokan Arianizm reddedilmiştir. Arianizm'e karşı mücadele, İznik Konsili'nde İznik İmanı'nın oluşturulmasıyla sonuçlanmıştır. Bu iman ifadesi, İsa Mesih'in Tanrı'nın özünden geldiği ve insanlığı günahlardan kurtardığı inancı üzerine kuruludur. Bu bildiride, insanlık için gerçek kurtuluşun bu ilahi bağlamda gerçekleştiği belirtilmiştir³⁰⁸.

İznik Konsili'nde kabul edilen İznik İnanç Bildirgesi, İsa Mesih'in Tanrı'nın Oğlu olduğunu ve insanlık için kurtarıcı rolünü açıkça netleştirmiştir. Diğer yedi ekümenik konsilde olduğu gibi, İznik Konsili'nde de konsillere düşen en önemli görevin, kilisenin Tanrı'nın emrine göre aldığı kurtarıcı müjdeyi sonraki insanlara aktarmak olduğu kabul edilmiştir. Bildirgede Hristiyan kurtuluş doktrininin temelini oluşturan şu ifadelerle yer verilmiştir:

“Biz tek bir Tanrı'ya, görünen ve görünmeyen her şeyin yaratıcısı, Her Şeye Gücü Yeten Baba'ya inanıyoruz ve tek Rab İsa Mesih'te, Tanrı'nın Oğlu, Babasının biricik oğlu, Babanın özünden, Tanrı'nın Tanrısı, Işığın Işığı, bizzat Tanrı'nın Tanrısı, doğmuş (γεννηθέντα), yaratılmamış, varlık Baba ile aynı maddeden (ὁμοούσιον, consubstantialem). Gökte ve yerde olan her şey O'nun tarafından yaratıldı. O, biz

³⁰⁷ Daley, “Christian Councils”, 3/2039.

³⁰⁸ Philip Schaff, *Christ and Christianity: Studies on Christology, Creeds and Confessions, Protestantism and Romanism, Reformation Principles, Sunday Observance, Religious Freedom, and Christian Union* (New York: Scribner, 1885), s.57; Arianizm, adını 4. yüzyılda yaşamış olan İskenderiyeli presbiteryen Arius'tan alan bir öğretilerdir. Bu öğretiye göre İsa Mesih, Tanrı tarafından yaratılmış bir varlıktır ve ezeli değildir; dolayısıyla Baba Tanrı ile aynı özden (homoousios) değil, benzer özden (homoiousios)dir. Arianizm, Mesih'in ilahi doğasını inkâr ettiği için Hristiyanlığın geleneksel teslis anlayışını ve kurtuluş doktrinini tehlikeye atmıştır. Bu nedenle İznik Konsili (325), Arianizm'i sapkın ilan ederek Mesih'in Baba ile “aynı özden” olduğunu vurgulayan İznik İman Bildirgesi'ni kabul etmiştir. Charles Kannengiesser, “Athanasius”, *Encyclopedia of Religion, Second Edition*, ed. Lindsay Jones, ts., 1/478.

insanlar için ve bizim kurtuluşumuz için [gökten] indi, bedenlendi ve insan oldu. Acı çekti ve üçüncü gün yeniden dirilip göğe yükseldi. Ve hem dirileri hem de ölüleri yargılamak için tekrar gelecektir. Ve Kutsal Ruh'a [inaniyoruz]. Ve her kim Tanrı'nın Oğlu'nun var olmadığı bir zaman olduğunu (ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν), ya da doğmadan önce var olmadığını ya da var olmayan şeylerden yaratıldığını ya da var olduğunu söylerse [Babadan] farklı bir madde veya öz olduğu veya onun bir yaratık olduğu veya değişime veya dönüşüme tabi olduğu bunların hepsi Katolik ve Apostolik Kilise tarafından lanetlenir."³⁰⁹

İznik İnanç Bildirgesi, Hristiyan kurtuluş doktrininin temel ilkelerini sistematik olarak ortaya koyan önemli bir belgedir. Bildirgede, İsa Mesih'in tanrısal doğası, insanlık için üstlendiği kurtarıcı rolü ve gelecekteki yargıya dair kritik noktalar açıkça ortaya konmuştur. İznik Konsili'nde alınan kararlar, Hristiyan teolojisinin temel taşlarını güçlendirmiş; İsa Mesih'in ilahi doğası ile kurtarıcı misyonunu net bir şekilde tanımlamıştır. Bu kararlar, sonraki ekümenik konsillerde genişletilerek Hristiyan inançlarının merkezi öğretileri haline gelmiştir³¹⁰.

İznik İnanç Bildirgesi, Hristiyan kurtuluş doktrini açısından Tanrı'dan başlayıp Tanrı'ya dönüşü içeren bir bildirge olma özelliği göstermektedir. Bu bildirgede, İsa Mesih'in "Babanın özünden" geldiği ifadesi, onun tanrısal özünü güçlendirirken, kurtuluşun yalnızca Tanrı'nın iradesiyle mümkün olduğunu ortaya koymuştur. Bu bildirge, Tanrı'nın üçlü doğasına (Baba, Oğul ve Kutsal Ruh) dair inancı sistematize ederken Tanrı'nın doğası ile ilgili iki ayrı üçlüyü ayırt etmektedir; Bunlardan ilki, ezelden beri var olan içkin (*immanent*) üçlü birlik; diğeri ise Tanrı'nın yaratma, kurtarma ve dünyaya müdahale gibi eylemlerinde tezahür eden ekonomik üçlü birliktir³¹¹.

Dünyanın yaratılışı ve kurtuluş süreci, ekonomik vahiy üçlüsü aracılığıyla başlar. Oğul ve Ruh'un ebedi varlığı, bu süreçteki tarihsel vahyin temelini oluşturur. Kutsal Yazılar, özellikle vahiy üçlüsüyle ilgilenirken Yuhanna İncili'nin önsözünde

³⁰⁹ Philip Schaff, *NPNF2-14. The Seven Ecumenical Councils*, 1900, 41-43.

³¹⁰ Philip Schaff, *History of The Christian Church. V.3. Nicene and Post-Nicene Christianity From Constantine The Great to Gregory The Great A.D. 311-600* (New York: Charles Scribner's Sons, 1889), 631-632.

³¹¹ Schaff, *History of The Christian Church. V.3. Nicene and Post-Nicene Christianity From Constantine The Great to Gregory The Great A.D. 311-600*, 444-445.

özün üçlüsüne işaret edilir. Buna ek olarak, İznik inancı, Tanrı'nın üçlü doğasının ezelden beri var olduğunu ve vahiy sürecinde önemli bir rol oynadığı göstermektedir³¹².

Hristiyan inancına göre İsa Mesih'in Tanrı'nın Oğlu olarak ezelden beri var olması ve aynı zamanda insan doğasını üstlenmesi, günahkar insanlığın Tanrı ile yeniden uzlaşmasını mümkün kılan temel bir gerçekliktir³¹³. Bu doğrultuda İznik İnanç Bildirgesi, İsa Mesih'in ezeli tanrısal doğası ile insan doğasının birleşiminin, insanoğlunu günahlardan kurtaracak kusursuz bir tasarımı temsil ettiğini ifade eder. Buna bağlı olarak insanlığın kurtuluşu ve ebedi yaşamın sağlanabilmesi için İsa Mesih'in insan doğasını üstlenmesi gerekliydi. Bu nedenle Oğul hem yaratılmış bir varlık hem de beden almış tanrısal bir varlık olarak tanımlanır. İznik İnanç Bildirgesi'nde, vahiy üçlüsündeki Baba ve Oğul arasındaki ilişkiyi tanımlamak ve Oğul'un ezeli üçlüdeki yerini belirlemek amacıyla “*Oğul, Baba ile aynı cevherdendir.*” anlamına gelen “homousios” terimine yer verilmiştir. Bu terim, Origenes tarafından daha önce kullanılmışsa da İznik Konsili'nde ilk kez resmi bir Hristiyan inanç beyanında yer almıştır³¹⁴. Yunanca'da “aynı özden” anlamına gelen “homousios” Tanrı'nın Oğlu olan İsa Mesih'in Baba ile aynı özden olduğunu ifade etmek için İznik Konsili'nde kabul edilmiştir. Aziz Athanasius, bu kavramı anlamını şu şekilde açıklamıştır:

“Oğul sadece Baba'ya benzemekle kalmaz, aynı zamanda O'nun sureti olarak Baba ile aynıdır. O, Baba'dandır ve Oğul'un Baba'ya benzerliği ile değişmezliği, bizde olduğu gibi sonradan edinilmiş şeyler değildir. Bizde bu benzerlik ve değişmezlik, ilahi buyruklara uymamızla oluşurken; Oğul'da bunlar özsəl ve doğaldır. Ayrıca bu ifadelerle, O'nun insan doğasına sahip olanlardan farklı bir tabiata sahip olduğunu göstermek istemişlerdir. Oğul yalnızca Baba'ya benzemekle kalmaz; Baba'nın özünden ayrılmaz, çünkü Oğul ve Baba birdir. Nitekim Oğul'un kendisinin

³¹² Schaff, *History of The Christian Church*. V.3. *Nicene and Post-Nicene Christianity From Constantine The Great to Gregory The Great A.D. 311-600*, 414.

³¹³ Turhan Kaçar, “Geç Antikçağ'da Hristiyanlık”, *Tarih İncelemeleri Dergisi* 25/2 (01 Aralık 2010), 11.

³¹⁴ Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi / cilt 3*, 138.

de dediği gibi: 'Logos her zaman Baba'dadır ve Baba'dır; Baba da her zaman Logos'tadır.' Tıpkı güneş ile onun parlaklığının birbirinden ayrılamaması gibi."³¹⁵.

Athanasius'un öğretisine göre Oğul hem Baba'ya benzer hem de Baba ile özdeşir. O, Baba'dan gelir ve Oğul'un Baba'ya olan benzerliği değişmezdir, çünkü bu durum ilahi bir gerçekliğe dayanır, insanların kazandığı özelliklere benzemez. Athanasius, bu öğretiyle Oğul'un insan doğasından farklı olduğunu, O'nun Baba ile aynı özden ayrılmaz bir şekilde birleştiğini vurgular. Bu bağlamda Athanasius, İsa Mesih'in "Logos" olarak, yani Tanrı'nın Söz'ü olarak ezelden beri var olduğunu ve Tanrı ile birlikte bulunduğunu savunur. Ona göre, İsa Mesih'in tanrısallığı ve insanlığı kurtarmadaki rolü, onun yaratılmamış ve ezeli bir varlık olduğuna dayanıyordu³¹⁶

İznik Konsili, Hristiyan kurtuluş doktrininin şekillenmesinde ve Hristiyan inançlarının temelini belirlenmesinde hayati bir rol oynamıştır. Konsilin kararları ve kabul edilen İznik İnanç Bildirgesi, Hristiyanların kurtuluşuna dair temel inançları netleştirerek, Hristiyan doktrininin gelişimine önemli katkılarda bulunmuştur. İznik Konsili kararları, Tanrı'nın kurtuluş tasarısını sistematize etmiş ve Hristiyan kurtuluş doktrininin temelini oluşturmuştur. İlahi kurtuluşun kavram ve aşamalarının bir özetini sunmuştur.

1.2.3.2. İstanbul Konsili ve Kurtuluş Doktrini

İstanbul Konsili (M 381), Hristiyanlık tarihinde önemli bir ekümenik konsil olarak, özellikle İznik Konsili'nin kararlarını pekiştirmeyi ve sapkın doktrinlere karşı mücadeleyi sürdürmeyi amaçlamıştır. İmparator Theodosius tarafından düzenlenen bu konsil, Ariusçuluk ve diğer sapkın görüşlerin Doğu'da yarattığı teolojik sorunları ele almak amacıyla toplanmış ve 150 doğulu piskoposun katılımıyla gerçekleşmiştir. Konsilin başkanlığını İskenderiyeli Timothy üstlenmiştir.

İstanbul Konsili, İznik Konsili'nde alınan kararları teyit ederken, Hristiyan kurtuluş doktrini açısından Kutsal Ruh'un ilahi statüsünü tartışmaya açmış ve bu konuda önemli kararlar almıştır. Kutsal Ruh'un Tanrı'nın üçlü gizemi içinde ayrı bir varlık olduğunu reddedenleri kınamıştır. Konsil, İsa Mesih'in hem ilahi hem de insan

³¹⁵ Schaff, *NPNF2-14. The Seven Ecumenical Councils*, 44-45.

³¹⁶ Cornelius Clifford, "St. Athanasius", *The Catholic Encyclopedia*, ed. Charles G. Herbermann (New York: The Encyclopedia Press, 1907-1913), 2/82-88.

doğasına sahip olduğunu bir kez daha onaylamış ve Hristiyan kurtuluş doktrininin temelini oluşturan İsa'nın çarmıha gerilmesi, ölümü ve dirilişi olaylarını kabul etmiştir. Konsil, kurtuluşun ana kaynağı ve temel taşı olarak İsa Mesih'in lütuf ve merhametini vurgulamış, insanların günahlardan arınmak ve Tanrı ile sonsuz yaşamda birleşmek için İsa'ya iman etmeleri gerektiğini belirtmiştir³¹⁷.

381 İstanbul Konsili'nin resmi kayıtları, İmparator Theodosius'a sunulan bir sinodal mektup, iman ikrarı ve yedi kanondan oluşmaktadır. Bu konsil, İznik Konsili'nde (325) oluşturulan İznik İnanç Bildirgesi'ni teyit etmekle kalmamış, aynı zamanda bu bildirgeyi daha da geliştirmiştir. İznik İnanç Bildirgesi, konsil sonrası Hristiyan inancının temeli olarak kabul edilmiş ve zamanla vaftiz adayları için uygun bir inanç beyanı olarak da kullanılmaya başlanmıştır.

381'de toplanan İstanbul Konsili, günümüzde "İstanbul İnanç Beyanı" olarak bilinen ve "Konstantinopolis Konseyi İmanı" olarak tanımlanan yeni bir inanç beyanı oluşturmuştur. Bu beyannamede Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'a olan inanç, Eski ve Yeni Ahit'ten oluşan Kutsal Kitap, kilise, günahların bağışlanması, kurtuluş ve ebedi yaşam umudu ayrıntılı bir şekilde özetlenmiştir. Bu beyan, Hristiyan teolojisinin merkezinde yer alan kurtuluş doktrininin temel ilkelerini sistematize eden önemli bir metin olarak kabul edilmiştir. İstanbul Konsili'nde oluşturulan İznik-Konstantinopolitan İnanç Beyanı şu şekildedir:

"Biz tek bir Tanrı'ya, Her Şeye Gücü Yeten Baba'ya, cennetin ve yerin yaratıcısına, görünen ve görünmeyen her şeyin Tanrısı'na inanıyoruz. Ve Tanrı'nın biricik Oğlu olan ve her çağdan önce Baba'dan doğan tek Rab İsa Mesih'e inanıyoruz. (Tanrı'nın Tanrısı), ışığın ışığı, gerçek Tanrı'nın gerçek Tanrısı. Yaratılmamış, her şeyin kendisi tarafından yapıldığı Baba ile aynı özdedir. Biz insanlar için ve kurtuluşumuz için gökten inmiştir. Kutsal Ruh'tan ve Meryem Ana'dan enkarne olmuş ve insan olmuştur; Pontius Pilatus döneminde bizim için çarmıha gerilmiş, acı çekmiş gömülmüştür ve Kutsal Yazılara göre üçüncü gün yeniden dirilmiştir. Göğe yükselmiş ve Baba'nın sağında oturmaktadır ve krallığının sonu olmayacak olan yaşayanları ve ölüleri yargılamak için görkemle yeniden gelecektir ve Peygamberler aracılığıyla konuşan, Baba ve Oğul ile birlikte tapınılacak ve yüceltilecek olan Baba'dan (ve

³¹⁷ Daley, "Christian Councils", 3/2040.

Oğul'dan) çıkan Rab ve hayat veren Kutsal Ruh'a inanıyoruz. Tek bir kutsal, katolik ve Havarisel Kilise'ye inanıyoruz. Günahların bağışlanması için bir vaftizi itiraf ediyoruz. Ölülerin dirilişini ve ahiret hayatını bekliyoruz. Amin."³¹⁸.

Bu inanç beyanında Kutsal Ruh'a ilişkin İznik Beyannamesi'ne önemli eklemeler yapılmıştır; özellikle "Baba'nın özüne ilişkin" ve "Tanrı'nın Tanrısı" gibi bazı ifadeler çıkarılmış, on yeni cümle eklenmiş ve beş farklı yerde kelimeler düzenlenmiştir. 451 Kadıköy Konsili, bu değişiklikleri onaylayarak konsilin kararlarının daha geniş kabul görmesini sağlamıştır³¹⁹. Konsilde İznik İman Bildirgesi onaylanmış, Mesih'in bedenlenmesi ve Kutsal Ruh ile ilgili eklemeler yapılmıştır.

Konsil, ayrıca piskoposların ve diğer kilise liderlerinin davranışlarını düzenleme amaçlı bazı disiplin kuralları belirlemiştir. Bu kurallar çerçevesinde, İznik İnanç Bildirgesi genişletilerek evrenselleştirilmiş, ancak, yeni bir doktrin konmamıştır. Konsil, yalnızca İznik İnanç Bildirgesi'nin bazı maddelerini daha açık bir hale getirmiştir³²⁰. Hristiyan kurtuluş doktrininin gelişimine birçok konuda katkıda bulunmuştur. Bu katkılarından biri, İmparatorun, Baba ile Oğul arasındaki ilişkiye dair dogmatik gerçeği ifade etmek için, dini işlerden sorumlu danışmanı Cordova piskoposu Ossius'un etkisiyle ortaya çıkmıştır. İmparator, Baba ve Oğul arasındaki ilişkiyi tanımlamak için Yunanca "Homoousious" kelimesine karşılık gelen ve Latince bir terim olan "aynı özden" (*consubstantialis*) teriminin kullanılmasını önermiştir. Bu terim, Cordova Piskoposu Ossius'un da etkisiyle İznik İnanç Beyannamesi'ne dahil edilmiş ve beyannamenin temel taşı haline gelmiştir³²¹.

Konsilin gündeminde yer alan bir diğer önemli konu "Ruh Savaşçıları" olarak bilinen bir grupla ilgiliydi. Bu grup, Marathonius adında bir piskopos tarafından yönetilen bir Hristiyan mezhebinin mensuplarıydı. Ruh Savaşçıları, Kutsal Ruh'un tanrısallığını reddedip Kutsal Ruh'u yalnızca bir yaratık olarak kabul ettikleri için "Pnömatomakians" olarak adlandırılıyordu. Bu görüş, Hristiyan kurtuluş inancının

³¹⁸ Lewis Ayres, *Nicaea and Its Legacy: An Approach to Fourth-Century Trinitarian Theology* (Oxford: Oxford University Press, 2009), 255.

³¹⁹ J. Wilhelm, "The Nicene Creed", *The Catholic Encyclopedia*, ed. Charles G. Herbermann (New York: The Encyclopedia Press, 1907-1913), 11/104-105.

³²⁰ Hammond William Andrew, *The Definitions of Faith and Canons of Discipline of The Six Ecumenical Councils : With the Remaining Canons of The Code of The Universal Church* (London: John Henry Parker, 1843), 41-42.

³²¹ L'Huillier, *The Church of the Ancient Councils*, 101-102.

temel ilkelerine aykırıydı; zira Kutsal Ruh'un yaratılmış olduğu inancı, Tanrı'nın kurtuluş işindeki rolünü yadsımaaktaydı. Bu nedenle İstanbul Konsili, bu heretik görüşleri reddetmiş ve Kutsal Ruh'un tanrısallık statüsünü teyit etmiştir. Konsil, Kutsal Ruh'un insanları kurtuluşa erdirmeye ve Tanrı ile birliğe kavuşturma sürecindeki önemini vurgulamış, O'nun hem insanları aydınlatan bir güç hem de onları günahahtan arındıran ve yenileyen bir varlık olduğunu belirtmiştir³²².

Aziz Gregory, Baba'nın, Oğul'un ve Kutsal Ruh'un tanrısallığının birbirine bağlı olduğunu ve birinin tanrısallığının kabul edilmeden diğerinin de kabul edilemeyeceğini savunmuştur. Bu anlayış, Kutsal Üçlü Birlik'in tek bir Tanrı'da üç kişi olarak eşit derecede ilahi olduğunu vurgulayan bir görüş olarak konsilde kabul edilmiştir. Böylelikle, İstanbul Konsili'nde, Kutsal Ruh'un tanrısallık statüsü teyit edilmiş ve kurtuluş tasarısındaki aktif rolü vurgulanmıştır. Konsil, Kutsal Ruh'un insanları kurtuluşa erdirmeye ve Tanrı ile birliğe kavuşturma sürecindeki önemini ortaya koymuştur. Kutsal Ruh'un hem insanları aydınlatan ve hem de Tanrı ile ilişki kurmalarını sağlayan bir güç olarak onları günahahtan arındıran ve yenileyen bir varlık olduğu belirtilmiştir. Konsil, İsa Mesih'in hem Tanrı hem de insan doğasına sahip olduğunu teyit etmiş ve bu, Mesih'in insan olarak acı çekerek insanlığı günahahtan kurtardığını savunan *İki Doğa Birliği* doktrini ile pekiştirilmiştir³²³.

381 İstanbul Konsili'nin kararları, Hristiyan kurtuluş doktrininde önemli bir dönüm noktası oluşturmıştır. Bu konsilde, İznik İnanç Bildirgesi genişletilmiş ve Kutsal Ruh'un, Baba ve Oğul ile aynı özden geldiği ile kurtuluş sürecindeki önemli rolü kabul edilmiştir. Kutsal Ruh'un tanrısallığı ve İsa'nın iki doğası konusundaki kararlar, Hristiyan kurtuluşuna dair doktrinlerin sistematize edilmesine önemli katkılarda bulunmuştur. Ayrıca, "İman Bildirisi"nin yayımlanmasıyla kilise birliği ve inanç esasları daha net bir şekilde tanımlanmış, vaftiz, diriliş ve ebedi yaşam temaları netleştirilmiş, Hristiyan kimliğinin temel taşları güçlendirilmiştir. Böylece, bu konsil hem teolojik açıdan hem de kilise otoritesi bakımından Hristiyanlığın sonraki gelişimini etkilemiş ve kurtuluş anlayışının sistematikleşmesine önemli katkılar sağlamıştır³²⁴.

³²² L'Huillier, *The Church of the Ancient Councils*, 101-105.

³²³ Wilhelm, "The Nicene Creed", 11/105.

³²⁴ Ayres, *Nicaea and Its Legacy*, 353-355.

1.2.3.3. Efes Konsili ve Kurtuluş Doktrini

İmparator II. Theodosius'un çağrısıyla, İsa Mesih'in tanrısallığı ve insanlığı konusundaki anlaşmazlıkları çözmek amacıyla Efes Konsili(M 431) toplanmıştır. Konsilin temel amacı, Konstantinopolis Piskoposu Nestorius ile İskenderiye Piskoposu Cyril arasındaki, İsa'nın ilahi ve insani doğası hakkındaki anlaşmazlığı gidermektir. Ancak, karşıt grupların temsilcileri toplantıya katılmayı reddedince konsil başarısızlıkla sonuçlanmış ve karşılıklı aforozlar yaşanmıştır. Daha sonra Cyril, Nestorius'un daha ılımlı destekçileriyle bir araya gelerek uzlaşma sağlamış ve Nisan 433'te gerçekleşen toplantıda Nestorius'un aforoz edilmesi ile Meryem'e "Tanrı'nın Annesi" (*Theotokos*) ünvanının verilmesi kabul edilmiştir. Ayrıca, İsa'nın ilahi ve insani doğasının hiçbir karışıklık olmadan birliğini kabul eden bir anlaşmaya varılmıştır. Bu anlaşma temelinde, Cyril'in taraftarları tarafından 431'deki Efes Konsili daha sonra üçüncü ekümenik konsil olarak kabul edilmiştir. Konsil, Mesih öğretisine dayalı kurtuluş doktrininin klasik bir antropolojisi olarak değerlendirilmiştir³²⁵.

Efes Konsili, Hristiyan kurtuluş öğretisinin temel doktrinlerini belirleyen önemli bir forum olmuştur. Konsilin ilk oturumunda İznik İman Beyannamesi okunmuş, ardından Cyril ve Nestorius'un mektupları incelenmiştir. Cyril'in mektubunun Nestorius'un öğretilerine karşı daha güçlü bir argüman sunduğu kabul edilerek Nestorius'un görüşleri sapkın ilan edilmiştir³²⁶.

Nestorius'un kurtuluş anlayışı, Tanrı'nın ve insanın aynı anda İsa'da mevcut olduğu inancına dayanır. Nestorius, İsa'nın hem Tanrı Oğlu hem de tam bir insan olduğunu kabul eder. Ancak bu inanç, İsa'nın tanrısallık ve insan doğası arasında ayrım olduğunu savunur. İsa'nın tanrısallık doğası O'nun kurtarıcılığını sağlarken, insan doğası onun ölümü ve çarmıha gerilmesiyle özdeşleşir; bu da insanlığın kurtuluşu için hayati bir rol oynar. Nestorius'a göre, İsa'nın tanrısallık ve insan doğası kurtuluş için bir araya gelir ve bir birlik oluşturur. Ancak bu birliğin nasıl gerçekleştiği ve İsa'nın iki doğası

³²⁵ Daley, "Christian Councils", 3/2040.

³²⁶ Schaff, *NPNF2-14. The Seven Ecumenical Councils*, 397-402.

arasındaki ilişki konusunda belirsizlikler bulunmaktadır. İşte bu belirsizlikler, Nestorius ile Cyril arasındaki tartışmanın merkezini oluşturur³²⁷.

İskenderiyeli Cyril'in (376-444) kurtuluş anlayışı ise, İsa'nın ilahi ve insani doğalarının birliğine dayanır. Ona göre kurtuluş, İsa'nın mistik birliğine ulaşmakla sağlanır³²⁸. Cyril'e göre, İsa Mesih'in tanrısal doğası insanların günden kurtuluşunu sağlarken, insan doğası onun insanlığa yakınlaşmasına ve günahlarla özdeşleşmesine olanak tanır. Cyril'in İsa Mesih'in tanrısal ve insan doğasının birliği öğretisi, kurtuluş doktrini bağlamında meşruiyet kazanır. Onun mektubu, İsa Mesih'in tanrısalılığı ve insanlığının birliğinin Hristiyan kurtuluş öğretisinin temel noktalarını oluşturduğunu vurgulamıştır. İnsanlığın kurtuluşu için gerekli olan bu birlik, İsa Mesih'in hem günahlardan kurtuluş sağlamasına hem de insanlığa yakınlaşmasına imkan tanımıştır³²⁹.

Efes Konsili, İskenderiye'nin Konstantinopolis ve Antakya'ya karşı kazandığı bir zafer olarak değerlendirilmiştir. İskenderiye Okulu teologları, bedenlenmiş Oğul'un ilahi doğasını vurgulamak amacıyla, Mesih'teki ilahi doğanın insan doğasını özümseyerek Tanrı'nın Oğlu'nun inkarnasyonundan sonra yalnızca tek bir doğaya, ilahi doğaya sahip olduğu öğretisini ileri sürmüşlerdir. Bu öğretilerde, tanrılaştırma, insan biçimini alan ve dolayısıyla onu tanrılaştıran Tanrı'nın lütfu sayesinde mümkün olur. Mesih'te olan yeni insan yeniden doğacak ve ilahi olanla bütünleşecektir. Bu, insan doğasının cisimleşmiş Söz'de ilahi olan tarafından özümsemesi öğretisidir³³⁰. Bu süreç, insanın Tanrı ile birliğinde yeniden doğmasını ve kurtuluşa erişmesini sağlar³³¹. Bu süreçte insan varoluşu, Tanrı'nın yaşamıyla iç içe geçer ve böylece kurtuluşa yönelik gerçek bir varlık kazanır. Cyril'in İlmihali'nde şöyle denir: “*Tanrı Oğlu bir gerçek değilse, kurtuluş da bir hayaldir.*” Bu ifade, insanın yalnızca Tanrı ile organik birliğe ulaştığında günden ve ölümden kurtulabileceğini vurgular. Bu bağlamda kurtuluş, bir tanrılaşma sürecidir.

³²⁷ J. F. Bethune-Baker, *Nestorius and His Teaching: A Fresh Examination of The Evidence* (Piscataway, NJ: Gorgias Press, 2011), Önsöz bölümünden aındır.

³²⁸ Demirci Kürşat, *Nesturi Hristiyanlık ve Antakya Teolojisi*, 48-49.

³²⁹ Schaff, *NPNF2-14. The Seven Ecumenical Councils*, 405-407.

³³⁰ Francis Dvornik, *The Ecumenical Councils* (New York: Hawthorn Books, 1961), 22-25.

³³¹ Richards, *Christian Ways of Salvation*, 127.

Dördüncü yüzyılda, Cyril'in mensubu olduğu İskenderiyeli babalar ve Yunanlılar, kurtuluşa insan özgürlüğüne ve bu özgürlüğün ilahi lütufla vazgeçilmez işbirliğine büyük önem vermişlerdir. Bu görüş, "sinergizm" olarak adlandırılır. Sinergizm özellikle kurtuluş ve insanın kurtuluş sürecine katılımı ile ilgilidir. Bu teoloji, insanın Tanrı'nın kurtuluş lütfuna cevap verme ve işbirliği yapma kapasitesine sahip olduğunu savunur. Ancak Batı'nın etkisiyle, İsa'nın kişiliğine ilişkin ekümenik doktrin gelişirken, Latin Kilisesi Augustinus'un etkisi altında özgürlüğün kendisini lütfun bir sonucu haline getiren, tüm yüceliği Tanrı'ya veren ilahi "monergizm" sistemine yönelmiştir³³².

Monergizm, insanın kurtuluşunun tamamen Tanrı'nın iradesi ve gücüyle gerçekleştiğini savunur. Kurtuluş süreci, Tanrı'nın iradesi ve gücüyle başlar ve bu güçle tamamlanır. Tüm inisiyatif Tanrı'ya aittir. Tanrı, lütfu aracılığıyla kimi kurtaracağını önceden belirlemiştir. Bu seçilmişlik tamamen Tanrı'nın iradesine dayanır ve insanın kurtuluş sürecine kendi iradesi ya da çabasıyla katkıda bulunmasını mümkün görmez.

Monergizmin kökenleri, Aziz Augustinus'un Pelagianizm'e karşı savunduğu görüşlere dayanır. Augustinus, insanın doğuştan günahkar olduğunu ve sadece Tanrı'nın lütfuyla kurtuluşa erişebileceğini savunmuştur. Pelagianizm ise insanın kendi iradesi ve çabasıyla kurtuluşa erişebileceğini ileri sürmüştür. Monergizm, Pelagianizm'e tamamen karşı bir duruş sergileyerek insanın doğuştan günahkar olduğunu ve kendi çabasıyla kurtuluşa ulaşamayacağını savunur.

Augustinus ile Pelagius arasındaki tartışma, insanın kurtuluş sürecinde Tanrı'nın lütfu ile insanın iradesi, yeteneği ve çabası arasındaki ilişkinin mahiyetine odaklanır. Pelagius, insanın özgür iradesiyle iyi ve kötü arasında seçim yapabileceğini ve yalnızca kendi çabasıyla kurtuluşa ulaşabileceğini savunmuştur. Buna karşılık Augustinus, insan doğasının günahkar olduğunu ve bu nedenle kişinin kendi başına kurtuluşa erişemeyeceğini vurgulamıştır. Ona göre kurtuluş yalnızca Tanrı'nın lütfu aracılığıyla mümkündür. Pelagius'un görüşleri, Tanrı'nın lütfunu gereksiz kılacak bir

³³² Schaff, *History of The Christian Church*. V.3. *Nicene and Post-Nicene Christianity From Constantine The Great to Gregory The Great A.D. 311-600*, 478.

anlayış içerdği gerekçesiyle kilise tarafından reddedilmiştir. Efes Konsili'nde Pelagius ve onun görüşlerini temsil eden Pelagianizm resmen mahkum edilmiştir³³³.

Augustinus'un bu teolojik yaklaşımı özellikle "Tanrı Devleti" (*De Civitate Dei*) adlı eserinde açık biçimde ortaya konmuştur. Bu eserde Augustinus, Tanrı Devleti ile Dünya Devleti arasında keskin bir ayrım yapar. Tanrı Devleti, ilahi sevgiye yönelenlerin oluşturduğu ruhani bir topluluğu temsil ederken, Dünya Devleti dünyevi arzulara ve günahkar eğilimlere teslim olmuş bir yabancılaşmayı simgeler. Bu iki "devlet" arasındaki çatışma, insanın kurtuluş ile kayıp arasındaki ontolojik tercihi karşılık gelir. Augustinus'a göre nihai kurtuluş, bireyin Tanrı'nın egemenliğine katılması ve Tanrı Devleti'ne sadakat göstermesiyle mümkündür. Bu bağlamda Tanrı Devleti, Mesih'in krallığı olarak tarih içinde kilise vasıtasıyla dünyada kurtuluşun habercisi ve taşıyıcısı rolünü üstlenir³³⁴.

529 yılında düzenlenen Orange Konsili, kurtuluş öğretisini Augustinus'un görüşleri temelinde sistemleştirmiştir. Konsil, kurtuluşun Tanrı'nın inisiyatifiyle başladığını ancak insanın bu lütfu özgür iradesiyle karşılık vermesi gerektiğini belirtmiştir. Buna göre insanlar, Tanrı'nın sunduğu lütfu kabul etme ya da reddetme özgürlüğüne sahiptir. Kurtarıcı lütuf vaftizle başlar ve kişi imanını sürdürdüğü süreçte nihai kurtuluşa erişebilir. Bu, vaftiz edilen kişinin kurtuluş sürecini iman ve sadakatle sürdürmesi gerektiği anlamına gelir³³⁵.

Orange Konsili, Tanrı'nın evrensel kurtuluş arzusunu vurgulayarak, O'nun tüm insanları kurtarmayı dilediğini ve bu amacı gerçekleştirmek için Oğul'un çarmıhta öldüğünü belirtir. Ancak, insanların özgür iradesiyle lütfu yanıt vermemesi halinde kurtuluşun gerçekleşmeyeceği üzerinde durur. Bu bağlamda Konsil, kurtuluş öğretisinde hem Tanrı'nın egemen iradesine hem de insanın özgür iradesine yer vererek monergizm ile sinergizm arasında dengeli bir yaklaşım geliştirmiştir.

Bu anlayış, sonraki dönemde Roma Katolik Kilisesi'nin kurtuluş doktrininin temelini oluşturmuş ve Martin Luther'in reform hareketine karşı resmi kilise öğretisi

³³³ Warren Thomas Smith, "Augustine of Hippo", *Encyclopedia of Religion, Second Edition*, ed. Lindsay Jones, ts., 2/624-630.

³³⁴ İbrahim Korhan, *Katolik Kilisesi'nde Otorite Sorunu Papalık ve Konsilyarizm* (Fecr Yayın Grubu, 2024), 81.

³³⁵ Philip Schaff, *The New Schaff-Herzog Encyclopedia of Religious Knowledge, Vol. IX: Petri - Reuchlin* (Baker Publishing Group, 2006), 476.

olarak benimsenmiştir. Orange Meclisi, Augustinus'un yalnızca Tanrı'nın üstün lütfuyla gerçekleşen kurtuluş doktrinini onaylamış; dönemin papaları da bu kararı desteklemiştir. Konsil kararlarına göre Kutsal Yazılar, iman yoluyla lütufla kurtuluşu öğretmektedir. Tanrı'nın lütfu her zaman kurtuluşu başlatır ve bu lütf her kесе kurtuluşa götürmek için görünür kılınır³³⁶.

Augustinus'un öğretileri, özellikle Roma Katolik Kilisesi'nin teolojik doktrinlerine derin etkiler yapmış; monergizm, Pelagianizm'e karşı bir tepki olarak doğmuş ve insanın kurtuluşunun tamamen Tanrı'nın iradesi ve lütfu ile gerçekleştiğini savunmuştur. Bu anlayış, kilisenin tarih boyunca kurtuluş kavrayışını şekillendirmiştir.

1.2.3.4. Kadıköy Konsil ve Kurtuluş Doktrini

Dördüncü Ekümenik Konsil olan Kadıköy Konsili (M.451), Hristiyan kurtuluş doktrininin nihai biçimini kazanmasında önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu konsil, İznik-İstanbul iman ikrarları çizgisini izleyerek İsa Mesih'in ilahi ve insani doğalarının tek bir kişilikte birleştiğini; ancak bu doğaların "karışmadan, değişmeden, bölünmeden ve ayrılmadan" varlığını sürdürdüğünü ilan etmiştir.

Konsilde alınan kararlar, İznik İman Bildirgesi'inde vurgulanan Mesih'in tanrısal özüyle uyumlu şekilde, kurtuluşun hem Tanrı'nın doğrudan inisiyatifi hem de insan doğasını üstlenmesiyle gerçekleştiğini teyit etmiştir³³⁷. Bu karar, Hristiyan kurtuluş doktrininin temellerini güçlendirmiş ve Hristiyan inancının temel ilkelerini sistematik bir yapıya kavuşturmuştur.

Kadıköy Konsili'nin temel amacı, İsa'nın insan ve Tanrı doğası hakkındaki teolojik tartışmalara açıklık getirmektir. Özellikle İsa'nın insan doğasının, Tanrı Söz'ünün beden almasının ardından bağımsız bir doğa mı oluşturduğu, yoksa ilahi doğayla ayrılmaz şekilde mi birleştiği sorusu ele alınmıştır. Konsil, İsa'nın hem tam anlamıyla Tanrı hem de tam anlamıyla insan olduğunu ve bu iki doğanın birleşmesinin O'nun tanrısal Oğul kimliğini değiştirmediğini vurgulamıştır³³⁸.

³³⁶ Bernard, *A History of Christian Doctrine*, 173-176.

³³⁷ Schaff, *History of The Christian Church*. V.3. *Nicene and Post-Nicene Christianity From Constantine The Great to Gregory The Great A.D. 311-600*, 407-408.

³³⁸ Daley, "Christian Councils", 3/2040.

Konsilde ayrıca, insanlığın günahkar ve ölümlü olduğu, Adem'in günahının tüm insanlığa geçtiği ve bu nedenle insanların ölüm ve cehenneme mahkum olduğu belirtilmiştir. İsa Mesih'in, Tanrı'nın Oğlu olarak Baba Tanrı ile ebedi bir birlik içinde bulunduğu, insanlığı kurtarmak için dünyaya gelip Bakire Meryem'den doğduğu kabul edilmiştir. Mesih'in iki doğasının birleştiği bu tek kişide, ilahi doğası aracılığıyla insanlığın günahlarını kefaretle ortadan kaldırmak için çarmıhta öldüğü ve bu ölümün tüm insanlığın günahlarının bedelini ödediği vurgulanmıştır. Aynı şekilde, İsa'nın insan doğasının ölümden dirilerek göğe yükseldiği ve dirilişinin tüm inananlar için sonsuz yaşamın ve kurtuluşun teminatı olduğu ifade edilmiştir. Kadıköy Konsili'nde kabul edilen bu doktrin, İsa Mesih'in beden almasının kurtuluşun ayrılmaz bir parçası olduğunu ortaya koymuştur. İki doğasının bir kişilikte birleşmesiyle, insanlığı kurtarma eylemini ilahi doğasıyla gerçekleştirdiği ilan edilmiştir³³⁹.

Takip eden süreçte yeni ekümenik konsiller toplanmıştır. Bu konsillerde, İznik İnanç Bildirgesi'ni temel alarak kurtuluş doktrini bağlamında yeni yaklaşımlar ve görüşler ileri sürülmüştür. Beşinci ekümenik konsil, 553 yılında toplanmış ve Hristiyan doktrinlerinde beliren teolojik tartışmaları çözüme kavuşturmayı amaçlamıştır. Özellikle İsa Mesih'in ilahi ve insani doğası konusu bu konsilin ana gündemlerinden biri olmuştur. Beşinci ekümenik konsilin kararları, Hristiyan kurtuluş doktrininin temel ilkelerinin daha da netleştirilmesine ve Mesih'in kimliği ile kurtarıcı rolünün doğru anlaşılmasına önemli katkılar sağlamıştır³⁴⁰.

Warren'e göre, ilerleyen yüzyıllarda kilise, dini derinliğini kaybederek politik bir kuruma dönüşmüş ve bireylerin zihinleri ile kalpleri üzerinde denetim kurmuştur. Bu dönemde kurtuluş anlayışı sadece imanla sınırlı kalmayıp, katı kurallara titizlikle uymayı da zorunlu kılan bir yapıya bürünmüştür³⁴¹.

İznik Konsili'nden başlayarak yedi büyük ekümenik konsil sürecinde, Hristiyan kurtuluş öğretisi merkezi bir doktrin olarak şekillenmiş ve diğer teolojik öğretilerin sistematik biçimde somutlaştırılmasına imkan tanımıştır. Bu konsillerde Hristiyan dünyasının temel inanç sorunları çözüme kavuşturulmuş ve Ortodoks inançların resmi formülasyonları oluşturulmuştur. Özellikle Tanrı ve Mesih'in

³³⁹ Andrew, *The Definitions of Faith and Canons of Discipline of the Six Oecumenical Councils*, 84-87.

³⁴⁰ Dvornik, *The Ecumenical Councils*, 31-33.

³⁴¹ Richards, *Christian Ways of Salvation*, 64.

doğasına ilişkin öğretiler, bu konsillerde belirlenen teolojik tanımlarla açıklığa kavuşturulmuş ve Hristiyan inancının temel yapı taşları haline getirilmiştir³⁴².

Patristik dönemde Hristiyan kurtuluş doktrini, kapsamlı bir tarihsel ve teolojik sürecin sonunda nihai şeklini almıştır. Elçisel Babalar döneminde kurtuluşun temel ilkeleri oluşturulmuş; Apolojist Babalar döneminde bu ilkeler entelektüel bir savunuyla güçlendirilmiş; Ekümenik Dönem’de ise öğreti, sistematik bir teolojik çerçeveye oturtularak Hristiyan teolojisinin merkez doktrinlerinden biri haline gelmiştir. Kurtuluş, böylece doktrinel sürecini tamamlamış, başka bir ifadeyle kurtuluş doktrini oluşmuştur.

Konsillerde alınan kararlarla, kurtuluşun Hristiyan teolojisindeki merkezi rolü netleştirilmiş ve pekiştirilmiştir. Bu konsillerde kurtuluş kavramı; Tanrı’nın kurtuluş tasarısı, İlahi Üçlü Birlik’in kurtuluştaki rolleri ve lütuf gibi temel doktrinler çerçevesinde şekillendirilmiştir. Hristiyan konsilleri, inançları tanımlamak, düzenlemek, evrenselleştirmek ve doktrinsel bir yapı kazandırmak amacıyla toplanmış; bu süreçte ele alınan öğretiler, Hristiyanlığın temel doktrinlerini belirginleştirmiştir. Böylece kurtuluş öğretisinin Hristiyan inancındaki önemi ve niteliği açık hale gelmiştir.

1.3. ORTA ÇAĞ’DA KURTULUŞ DOKTRİNİ (M 600-1500)

Orta Çağ dönemi, Hristiyan kurtuluş doktrininin gelişiminde önemli bir aşamayı temsil etmektedir. Bu süreçte gerçekleştirilen sinodlar ve konsiller aracılığıyla teolojik tartışmalar sürdürülmüş, kurtuluş doktrini daha belirgin bir yapıya kavuşmuştur. Sekizinci ve dokuzuncu yüzyıllarda Doğu Kilisesi’nde önemli teolojik tartışmalar yaşanırken, Batı’da Katolik Kilisesi’nin kurumsal ve doktrinsel etkisi altında kurtuluş öğretisi gelişimini sürdürmüştür. Katolik teolojisi, bu dönemde kurtuluşun, kilisenin sakramentlerine katılım ve kilise kurallarına sadakatle bağlılık gibi eylemlerle doğrudan bağlantılı olduğunu öğretmiştir.

Orta Çağ boyunca Hristiyan kurtuluş doktrini üzerine yoğun teolojik tartışmalar gerçekleştirilmiş; Kilise Babaları ve önde gelen teologlar, Mesih’in kurtarıcı eylemini ve bunun insanlık üzerindeki etkilerini çeşitli perspektiflerden ele

³⁴² Bernard, *A History of Christian Doctrine*, 87.

almışlardır. Bu bağlamda Norwich’li Julian (1342 – y. 1416), Aziz Anselm (1033–1109), Pierre Abelard (1079–1142) ve Thomas Aquinas (1225–1274) gibi önemli teologların kurtuluş anlayışları, doktrinin tarihsel gelişiminde belirleyici bir rol oynamıştır.

Norwichli Julian, Tanrı’nın sınırsız sevgisi ve merhameti ışığında kurtuluşu mistik bir çerçevede ele almış ve bu öğretinin daha derin ve içsel bir boyut kazanmasına katkı sağlamıştır. Düşünceleri, kurtuluşun yalnızca yasal ya da doktrinsel değil, aynı zamanda ruhsal ve deneyimsel bir gerçeklik olduğunu vurgulamaktadır.

Orta Çağ’ın önde gelen teologlarından Aziz Anselm’e göre, Tanrı’nın insan bedenine bürünmesi, O’nun insanlığa duyduğu sevgi ve merhametin bir göstergesidir. Anselm, insanın itaatsizliği sonucu günah ve ölümün dünyaya girdiğini, bu nedenle Tanrı’nın insan doğasını üstlenerek bu sorunu çözmesinin kurtuluş için gerekli ve uygun bir yöntem olduğunu savunmuştur. Adem ile Havva’dan gelen günahın bir kadından kaynaklandığı gibi, kurtuluşun da bir kadından doğan İsa aracılığıyla gerçekleştiğini vurgulayarak bu durumu Tanrı’nın tasarısının tutarlılığı olarak değerlendirmiştir³⁴³.

Anselm’e göre Tanrı, insanlığı kurtararak ilahi adaleti sağlar ve bu sürecin bilgece düzenlendiğini gösterir. O, Tanrı’nın insanlığı kurtarma tasarısını hukuksal bir bakış açısıyla ele almıştır. “Tanrı Neden İnsan Oldu?” (*Cur Deus Homo*) adlı eserinde geliştirdiği “Hukuksal Tatmin Teorisi” ile kurtuluşu adalet temelli bir çerçevede açıklamıştır. İnsanların Tanrı’ya karşı işledikleri günahlar, Tanrı’nın adaletine karşı büyük bir borç oluşturur ve bu borcun ödenmesi gereklidir. Anselm’e göre sıradan bir insan ya da melekler bu borcu ödeyemezdi; çünkü bu günahlar Tanrı’ya karşı işlenmişti ve yalnızca Tanrı bu borcu ödeyebilirdi. Bu nedenle, Anselm’e göre kurtuluş yalnızca Tanrı tarafından gerçekleştirilebilirdi. Eğer başka bir varlık örneğin bir melek ya da günahsız bir insan bu görevi üstlenmiş olsaydı, insanlar o varlığın hizmetkârı olurdu. Ancak kurtuluşun amacı insanı Tanrı’ya geri kazandırmaktır dolayısıyla yalnızca Tanrı insanı kurtarabilir. Tanrı’nın insan doğasına bürünmesi, onun sevgisinin en derin ve gerekli ifadesidir. Günah, Tanrı’ya karşı işlenmiş bir suçtur ve

³⁴³ Anselm, *Cur Deus Homo: Why God Became Man*, çev. Sidney Norton Deane (The Catholic Primer, 2005), 10-12.

bu suçun adil bir şekilde telafi edilmesi gereklidir. Bu nedenle Tanrı, yalnızca bir emirle kurtuluşu sağlayamazdı; kefareti, insan doğası aracılığıyla ve Tanrı'nın sonsuz değeriyle ödenmelidir.

Anselm ayrıca Tanrı'nın insan doğasını seçmesinin zorunlu olduğunu savunmuştur çünkü insan doğası bozulmuştu ve günahın bedelinin bu doğa aracılığıyla ödenmesi gerekiyordu. Eğer Tanrı, günahsız bir insan yaratıp bu görevi ona vermiş olsaydı, bu yeterli olmazdı; zira yalnızca Tanrı'nın sonsuz değeri, insanlık için gereken sonsuz kefareti sağlayabilirdi. Anselm, şeytanın yenilmesinin de doğrudan Tanrı'nın gücüyle değil, insan doğası aracılığıyla gerçekleştiğini vurgulamış ve böylece insanlığın hem günahın hem de şeytanın egemenliğinden kurtulduğunu belirtmiştir³⁴⁴.

Anselm'e göre Mesih'in fedakarlığı, insanlığın kurtuluşunu sağlamış ve bu kurtuluş yalnızca Mesih'in dünyadaki yaşamıyla sınırlı kalmamıştır. Mesih'in ölümü, yalnızca o dönemde yaşayanlara değil, tarihin her dönemindeki insanlara da kurtuluş sunmuştur. Bu nedenle kurtuluş belirli bir zamana veya mekana bağlı değildir; etkisi tüm nesillere ulaşır. Ayrıca, Anselm Tanrı'nın Adem ve Havva'yı yaratırken onları da ilahi tasarıya dahil ettiğini ve Mesih aracılığıyla kurtuluşa eriştiklerini savunur. Mesih'in fedakarlığını, insanlığın Tanrı ile barışması için gerekli gören Anselm'e göre bu fedakarlık olmadan hiçbir ruh cennete giremez³⁴⁵.

Pierre Abelard (1079–1142), “*Cur Deus Homo?*” adlı eserin ardından Hristiyan kurtuluş doktrinine özgün katkılar sunmuş ve geleneksel fidiye teorisine karşı yeni bir kurtuluş anlayışı geliştirmiştir. Geleneksel görüş, şeytanın düşmüş insan üzerinde hak sahibi olduğunu ve bu kişinin ancak fidiye ödenerek kurtarılabileceğini savunur. Ancak Abelard, şeytanın zaten adaletsizlikle suçlu olduğunu ve bu nedenle hiçbir hakka sahip olamayacağını öne sürerek bu anlayışı reddetmiştir.

Abelard, Anselm'in günahın Tanrı'nın adaletini tatmin etmesi gerektiği fikrine de karşı çıkmıştır. O, Tanrı'nın tatmin gerektirmeksizin insanları affedebileceğini savunmuştur. Abelard'ın kurtuluş anlayışı daha çok ahlaki ve akılsal temellere dayanır. Ona göre İnsan, günahkar bir varlık olsa da akıl yoluyla Tanrı ile bir ilişki

³⁴⁴ Anselm, *Cur Deus Homo*, 11-14.

³⁴⁵ Anselm, *Cur Deus Homo*, 75.

kurarak kurtuluşa erişebilir. Abelard, bireysel aklın, Tanrı'nın iradesiyle uyumlu hale getirilmesiyle kurtuluşun mümkün olduğunu savunmuştur³⁴⁶.

Abelard, "Ahlaki Etki Teorisi" ile Mesih'in çarmıha gerilişini insanın içsel dönüşümünü teşvik eden bir örnek olarak yorumlamış ve bu yönüyle kurtuluşun etik boyutuna vurgu yapmıştır. Ona göre, Tanrı'nın sevgisi insanları kurtuluşa yönelten temel güçtür. İsa'nın ölümü, Tanrı'nın insanlara olan sevgisinin bir işareti olup kurtuluş süreci bu sevgiye dayanır. Abelard'ın bu yaklaşımı, Anselm'in "Hukuksal Tatmin Teorisi"ne kıyasla daha duygusal ve ahlaki bir bakış açısı sunmuştur.

Orta Çağ teologları, özellikle Thomas Aquinas (1225–1274) gibi düşünürler, Anselm'in teorisini bazı yönleriyle kabul etmiş ve ona çeşitli eklemeler yaparak geliştirmiştir. Anselm ve Abelard'ın sunduğu bu farklı perspektifler, Orta Çağ Hristiyan teolojisinin zenginliğini ve çeşitliliğini ortaya koymuş; Mesih'in ölümü ise genel kabul gören bir biçimde ilahi adaleti tatmin eden ve insanlığı kurtaran temel eylem olarak yorumlanmaya devam etmiştir³⁴⁷.

1.3.1. Lateran Konsili ve Kurtuluş

On ikinci yüzyılda Roma'da düzenlenen Lateran Konsilleri (1123, 1139 ve 1179), Orta Çağ kilise doktrinlerini ve uygulamalarını şekillendirmede önemli bir rol oynamıştır. Bu konsiller, papaların bağımsızlığını savunma ve kilisenin iç disiplinini yeniden düzenleme konularını ön plana çıkarmıştır³⁴⁸.

1215 yılında toplanan Dördüncü Lateran Konsili, Hristiyanlık tarihinde "Büyük Konsil" olarak anılır ve papalık mevzuatının en üst noktası olarak kabul edilir. Bu konsilde, Hristiyan kurtuluş doktrini bağlamında son derece önemli kararlar alınmıştır. Kilise düzeni, mülkiyet ve yargı meselelerinin yanı sıra kutsal ayinlerin yasal statüsü de netleştirilmiş; manevi hizmetlerin kurtuluş sürecindeki rolü açık biçimde vurgulanmıştır. Konsil, sakramentlerin kurtuluşun ayrılmaz bir parçası

³⁴⁶ Önder Bilgin, "Petrus Abaelardus Skolâstigi: Sic et Non", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)* 9/2 (01 Haziran 2009), 122.

³⁴⁷ O. Kim, "Redemption", *The New Schaff-Herzog Encyclopedia of Religious Knowledge, Vol. IX: Petri - Reuchlin*, ed. Philip Schaff (Grand Rapids, MI: Baker Book House, 1953 [reprint]; Grand Rapids: Christian Classics Ethereal Library, 2000), 748.

³⁴⁸ Daley, "Christian Councils", 3/2041.

olduğunu belirterek bu ayinlerin konumunu yeniden tanımlamış ve onlarla ilgili yeni yasal düzenlemeler getirmiştir³⁴⁹.

Büyük Lateran Konsili, dini normlarla hukuk kurallarını birleştiren bir hukuk modelinin şekillenmesinde dönüm noktası olmuştur. Bu konsilde kabul edilen kanunlar, Katolik yaşamını hem bireysel inanç düzeyinde hem de toplumsal düzeni de kapsayan bütüncül bir sistemin temelini atmıştır. Kilise, Mesih'in biricik bedeni olarak tanımlanmış ve bu yapı, kurtuluş doktrini üzerine inşa edilmiştir.

Kurtuluş doktrini, konsil kararlarının merkezinde birleştirici bir unsur olarak yer almıştır. Konsilde, Tanrı'nın birliği, İsa Mesih'in Tanrı'nın Oğlu olarak yüceltilmesi ve Kutsal Ruh'un Kutsal Üçlü Birlik içindeki konumu açıkça vurgulanmıştır. Özellikle, *“Bir olan Tanrı'ya inanmak ve ona bağlı kalmak kurtuluş için gereklidir.”* ifadesiyle, yalnızca tek Tanrı'ya iman ve sadakatin kurtuluşun ön koşulu olduğu dile getirilmiştir. Bu bağlamda, İsa Mesih'in Tanrı'nın Oğlu olduğu inancı Hristiyan kurtuluş anlayışının merkezine yerleştirilmiş; Mesih'in kurtarıcı rolü, Tanrı ile insan arasında aracılık eden temel unsur olarak tanımlanmıştır. Kutsal Ruh'un Kutsal Üçlü Birlik içindeki yeri de konsil belgelerinde net bir biçimde belirtilmiş ve bu inancın, kurtuluşun anahtarı olduğu vurgulanmıştır. Bu öğretiler, kurtuluşun teolojik temellerini sağlamlaştırarak konsil kararlarının bütünleyici unsurunu oluşturmuştur³⁵⁰.

Lateran Konsili sürecinde, inancın koruyucusu rolü imparatorlardan papalara geçmiştir. Bu değişim, dini adalet ve manevi yargı yetkisinin meşruiyetini, yasal prosedürlerle birleştirerek sağlamlaştırmıştır. Konsil, Papa'nın otoritesini güçlendirmiş ve ruhsal liderliği altında birleşmenin, kurtuluş için zorunlu olduğunu vurgulamıştır. Bu doğrultuda, Papa'nın otoritesini tanımayanların kilise birliği dışında kaldıkları ve dolayısıyla kurtulustan yoksun olacakları açıkça ifade edilmiştir.

Konsil, kilise topluluğunun birliğini kurtuluş için yaşamsal bir unsur olarak değerlendirmiştir. Papa, Hristiyan inancının ve uygulamalarının koruyucusu olarak,

³⁴⁹ C. Duggan - H. Minnich, “Lateran Councils”, *The Catholic Encyclopedia*, ed. Charles G. Herbermann (New York: The Encyclopedia Press, 1907-1913), 8/352-354.

³⁵⁰ Hans Kippenberg, “Law And Religion: Law And Religion In The Ancient Mediterranean World”, *Encyclopedia of Religion, Second Edition*, ed. Lindsay Jones (United States of America: Thomson/Gale, 2005.), 8/5332-5335.

ruhsal liderliğiyle inananlara kurtuluş yolunda rehberlik etmektedir. Konsil öğretileri, bireylerin kilise ile olan ilişkilerinin kurtuluş sürecindeki belirleyici rolünü ortaya koymuştur. Sonuç olarak, Papa'nın otoritesi ve kilise birliği, inananların ruhsal yönelimlerini şekillendiren temel unsurlar haline gelmiştir.

Dördüncü Lateran Konsili, Hristiyan kurtuluş ekonomisini tanımlayan günah ve suç arasındaki ayrımı yeniden yorumlayarak, kurtuluş sürecinin daha kapsamlı bir şekilde anlaşılmasına olanak tanımıştır³⁵¹. Bu ayrım, Hristiyan teolojisinin ve kilise hukukunun daha sistematik bir biçimde uygulanmasını mümkün kılmış ve kilisenin kurtuluş sürecindeki merkezi rolünü vurgulamıştır. Kilise, kurtuluşun gerekli bir aracı olarak kabul edilmiş ve bu bağlamda sakramentlerin önemi ile zorunluluğu net bir şekilde ifade edilmiştir.

Konsilde, özellikle vaftiz ve evharistiya sakramentlerinin kurtuluş için vazgeçilmez olduğu ilan edilmiştir. “Vaftiz olmadan kimse kurtulamaz.” ifadesiyle vaftizin zorunluluğu netleştirilmiş; bu sakramentin kurtuluş sürecindeki merkezi rolü vurgulanmıştır. Ayrıca, ekmek ve şarabın Mesih'in gerçek bedeni ve kanına dönüştüğünü ifade eden “töz değişimi” (*transubstantiation*) öğretisi, konsilde resmi olarak kabul edilmiştir. Bu öğreti, evharistiyanın Hristiyan ruhsal yaşamındaki temel konumunu pekiştirmiştir. Konsil kararları, Hristiyan topluluğunun inanç pratiğini ve kurtuluş anlayışını etkilemiş; ruhsal yönelimlerinde köklü değişikliklere yol açmıştır³⁵².

Dördüncü Lateran Konsili, Hristiyan inanç ve ahlakını düzenleme çabasında kurtuluş doktrinine dair kapsamlı açıklamalarda bulunmuş; bu açıklamalar, Orta Çağ teologlarının düşüncelerini önemli ölçüde etkilemiştir.

1.3.2. Thomas Aquinas'da Kurtuluş

Kurtuluş tarihinin ilerleyen dönemlerinde, Orta Çağ'ın en önemli teologlarından biri olan Thomas Aquinas (1225–1274), “*Summa Theologica*” adlı

³⁵¹ Kippenberg, “Law And Religion: Law And Religion In The Ancient Med,Terranean World”, 8/5332-5335.

³⁵² Salkeld, Brett David. *Transubstantiation: Theology, History, and Christian Unity: Sign and Reality in Ecumenical Dialogue*. Grand Rapids: Baker Academic, 2019, 49-51; Timothy M. Thibodeau, “The Doctrine of Transubstantiation in Durand’s *Rationale*”, *Traditio* 51 (1996), 309.

eseriyle Kilise doktrinlerini sistematik bir biçimde derlemiş ve kurtuluş doktrinine önemli katkılarda bulunmuştur. Bu eserinde Aquinas, kurtarıcıyı ve insanı ele alır³⁵³.

Aquinas'ın kurtuluş anlayışı, Tanrı'nın yaratılışı ve dünyayı yönetme tasarısının önceden belirlenmiş olduğuna ve bu tasarının Tanrı'nın bilgisi ve iradesiyle hayata geçirildiğine dayanır. Ona göre kurtuluşun iki temel yönü vardır: İlk yön, Mesih'in insanlığın başı olarak insanlara düzen (*ordo*), mükemmellik (*perfectio*) ve erdem kazandırmasıdır. Mesih, insanlığın öğretmeni ve örneğidir; tüm yaşamı, çektiği acılar, ölümü ve yüceltilmesinden sonra gerçekleştirdiği eylemlerle insanlara rehberlik eder. Aquinas, Mesih'in bu kurtarıcı rolünü insanlık için kurtuluşun temel unsuru olarak görür.

Aquinas, Mesih'in yüceltilmesinden sonra da insanlık üzerindeki etkisini sürdürdüğünü ve cennette şefaet yoluyla insanlar adına sürekli aracılık ettiğini savunur. Bu şekilde Mesih, insanların günahlarının bağışlanmasını, Tanrı ile barışmalarını, cezadan kurtulmalarını ve günahlarından arınmalarını sağlar. Aquinas, bu faydaların Mesih'in sevgisi ve merhameti aracılığıyla insanlara sunulduğunu vurgular. Böylece, Anselm'in adalet temelli anlayışı ile Abelard'ın sevgi merkezli teorisini uzlaştırır. Ayrıca, Anselm'in ilahi eğitim teorisini benimseyip geliştirerek, Tanrı'nın insanları kademeli biçimde olgunluğa, kutsallığa ve nihayetinde kurtuluşa ulaştırmak için çeşitli araçlar kullandığını öne sürer³⁵⁴.

Aquinas'ın kurtuluş anlayışının ikinci yönü ise tatmin (*satisfactio*) fikrine dayanır. Ona göre Tanrı, günahları herhangi bir tatmine gerek olmaksızın affedebilecek güçte olsa da, ilahi adalet ve ahlaki düzen, tam bir tatmini gerektirir. Bu tatmin, Mesih'in çilesi ve eylemleri aracılığıyla sağlanır. Mesih'in acıları, ilahi doğası nedeniyle sonsuz bir değere sahiptir ve Tanrı'ya sevgi dolu, itaatkar bir adak olarak sunulur. Bu bağlamda, Mesih insanlığın kurtuluşunu hak etmiş olur ve kurtuluş yalnızca onun aracılığıyla gerçekleşir³⁵⁵.

³⁵³ Philip Schaff, *History of the Christian Church: The Middle Ages from Gregory VII., 1049, to Boniface VIII., 1294*, by D. S. Schaff (New York: New York, C. Scribner's, 19007), 665-668.

³⁵⁴ Pohle, "Sacrifice", 13/701-702.

³⁵⁵ Seeburg Reinhold, "Thomas Aquinas", *The New Schaff Herzog Encyclopedia Of Religious Knowledge Volume XI Son Of Man Tremellius*, ed. Samuel MacAuley Jackson (Newyork and London: Funk and Wagnalls Company, 1911), XI/424-426.

Aquinas'a göre kurtuluş, Tanrı'nın lütfuna dayalı bir süreçtir. Bu süreçte ilahi vahiy, yasa ve dini ibadetler önemli bir rol oynar. Ona göre iman, Tanrı'nın insanlara vahyetmiş olduğu hakikatleri kabul etmeyi ve bu imana dayalı olarak ahlaki eylemlerde bulunmayı içerir. Aquinas, imanın doğaüstü bir nitelik taşıdığını ve Tanrı tarafından karşılıksız bir armağan olarak verildiğini vurgular. Bu iman, insanın Tanrı ile olan ilişkisini derinleştiren ve onu kurtuluş sürecine dahil eden temel unsurdur.

Aquinas'a göre kurtuluş süreci, Tanrı'nın yaratılış düzenine dayalı geniş kapsamlı bir kozmik yapının parçasıdır. Bu süreç, yaratılışın Tanrı'dan çıkışı (*exitus*) ve sonunda Tanrı'ya dönüşü (*reditus*) olmak üzere iki aşamadan oluşur. Tanrı, iyiliğinin ve bilgeliğinin bir yansıması olarak dünyayı yaratır; bu yaratılış süreci, Tanrı'ya dönüşle tamamlanır. Bu döngüde insan merkezi bir rol oynar. İnsan hem Tanrı'nın lütfu hem de kendi özgür iradesiyle Tanrı'ya dönüş yolculuğuna katılır ve bu yolculuk, onun kurtuluşunu gerçekleştirir.

Aquinas'ın öğretisine göre kurtuluş, doğaüstü lütufla doğrudan bağlantılıdır. İman, Tanrı'nın bu lütfunu kabul etmenin temel yoludur ve bu lütuf, İsa Mesih'in yaşamı, çilesi ve dirilişiyle insanlara sunulmuştur. Mesih, kurtuluş sürecinin merkezinde yer alır; Tanrı'ya dönüş yolculuğunda insanların rehberi, kurtarıcısı ve örneği olarak hizmet eder. Aquinas, Mesih'in rolünü yalnızca bireysel kurtuluşun değil, tüm insanlığın kurtuluşunun da anahtarı olarak görür. Mesih, Tanrı ile insan arasında aracılık yaparak günahların affedilmesini ve Tanrı ile barışmayı sağlar. Aynı zamanda, Mesih'in kutsalları ve kilisede kurtuluş sürecinde vazgeçilmez dışsal araçlar olarak değerlendirilir³⁵⁶.

Aquinas'a göre Mesih'in insanlığa gösterdiği kurtuluş yolu, hakikatin ve dirilişin yoludur. Bu yol, Mesih'in kişisel yaşamı, ölümü ve dirilişiyle insanlara sunulmuştur ve kilise aracılığıyla icra edilen sakramentler vasıtasıyla insanlara aktarılmaya devam etmektedir³⁵⁷.

Aquinas'ın öğretisi, Tanrı'nın lütfunun kilisedeki ayinler aracılığıyla insanlara nasıl ulaştırıldığını ve bu ayinlerin kurtuluş açısından ne denli vazgeçilmez olduğunu

³⁵⁶ James A. Weishepl, "Thomas Aquinas", *Encyclopedia Of Religion Second Edition*, ed. Lindsay Jones (United States of America: Thomson/Gale, 2005), 13/9163.

³⁵⁷ Schaff, *History of the Christian Church*, 671.

açık bir şekilde ortaya koyar. Özellikle tövbe ve günahların bağışlanması konularının kurtuluş sürecindeki önemini vurgular. Onun sistematik teolojisi, Mesih'in tarihsel kurtarıcı rolü ile kilisenin lütuf dağıtıcı işlevini bir bütün olarak değerlendirir. Aquinas, Hristiyan teolojisinin temel öğretilerini sistematik biçimde ele alarak Orta Çağ Kilisesi'nin doktrinel yapısına büyük katkılarda bulunmuş ve kurtuluşun hem ilahi hem de kilise merkezli bir süreç olduğunu açıklamıştır³⁵⁸.

1.4. MODERN DÖNEMDE KURTULUŞ DOKTRİNİ (M 1500-2025)

Orta Çağ boyunca Katolik Kilisesi, kurtuluşun gerçekleşme sürecini kurumsal bir çerçeve içinde tanımlamış; bireyin kurtuluşunu ancak kilise üyeliği ve ayinlere katılım yoluyla mümkün görmüştür. Bu anlayış, Cyprian'ın "Kilise dışında kurtuluş yoktur." ifadesiyle özdeşleşmiştir. Ancak 16. yüzyıl başlarında başlayan Reform hareketi, bu kurumsal yaklaşımı köklü bir şekilde sorgulamış ve "gerçek kilise" anlayışını havarisel öğretinin doğru anlaşılmasına dayandırmıştır. Reform hareketinin iki ana kolu olan Luther ile Zwingli-Calvin çizgisi, Augustinus'un lütuf doktrini merkeze alarak, kurtuluş öğretisinde imanla aklanma ve tanrısal takdir gibi kavramları ön plana çıkarmış; böylece Orta Çağ Kilisesi'nin kurumsal yapısına karşı yeni bir kurtuluş perspektifi geliştirmiştir. Bu süreç, modern dönemde kurtuluş doktrininin şekillenmesinde temel bir dönüm noktası olmuş ve Hristiyanlık içinde yeni kurtuluş anlayışlarına yol açmıştır³⁵⁹.

Son Orta Çağ Hristiyan düşüncesindeki kurtuluş doktrini, Martin Luther, John Calvin ve Katolik Reformu tarafından büyük ölçüde yeni yorumlarla şekillendirilmiştir. Bu figürler ve hareketler, kurtuluş anlayışında önemli bir rol oynamıştır. Bununla birlikte, Ortodoks yaklaşımı bu dönemde kendine özgü ve geleneksel yorumuyla varlığını sürdürmüştür.

Martin Luther, 16. yüzyılın başlarında Protestan Reformu'nun öncülerinden biri olarak, kurtuluş doktrini konusunda radikal bir değişim önermiştir. Luther'in temel öğretisi, kurtuluşun yalnızca Tanrı'nın lütfu ve iman aracılığıyla mümkün olduğu yönündeydi. Bu anlayış, "Sola Fide" (yalnızca iman) ve "Sola Gratia" (yalnızca lütuf)

³⁵⁸ Daley, "Christian Councils", 3/2041.

³⁵⁹ Alister E. McGrath, *Reformation Thought: An Introduction* (Malden, Mass: Wiley-Blackwell, 2012), 141-143.

doktrinleriyle ifade edilmiştir. Luther, kurtuluşun insanın kendi çabaları veya iyi işlerinden değil, tamamen Tanrı'nın lütfu ve Mesih'in kurtarıcı işi sayesinde gerçekleştiğini savunmuş, bu görüşüyle dönemin kilise uygulamaları ve öğretilerine doğrudan meydan okumuştur³⁶⁰.

Luther'in öğretilerine göre iman, Tanrı ile doğrudan ve kişisel bir ilişki kurmanın yoludur ve Kutsal Kitap, bu ilişkiyi anlamada ve kurtuluş yolunu belirlemede merkezi bir öneme sahiptir. Luther, İsa'nın çarmıhtaki ölümünün, insanlığın günahlarını bağışlamak ve Tanrı'nın adaletini yerine getirmek için yeterli olduğunu savunuyordu. Bu kurtuluş anlayışı, insanları yasa, günah, ölüm, şeytan ve cehennem gibi zorbaların egemenliğinden kurtaran İsa'yı kudretli bir fatih olarak görmeyi gerektiriyordu. Luther'in kurtuluş öğretisi, Hristiyan yaşamının merkezine Kutsal Kitap'ı ve Mesih'in kurtarıcı işini yerleştirerek hem bireysel hem de toplumsal düzeyde bir dönüşümü ifade ediyordu. Protestanlıkta, Mesih ve O'nun kurtarıcı işi, bireysel kurtuluştaki kilit bir rol oynamaktaydı. Bu anlayışa göre kişinin kurtuluşu, yalnızca Tanrı'nın inayetine ve O'na iman etmeye bağlıydı bu da kişinin dindarlığının iyi amelleriyle bir bağlantısı olmadığını vurguluyordu³⁶¹.

Luther, iman kavramını üç temel ilke etrafında tanımlar: İlk olarak, iman Tanrı ile kişisel bir ilişki kurmaktır. İkinci olarak, iman Tanrı'nın vaatlerine mutlak güven duymaktır. Üçüncü olarak ise, iman Mesih'le derin bir mistik birlik içinde birleşmektir. Bu birlik sayesinde, Mesih'in bağışlayıcı ve kurtarıcı lütfu inanan kişinin hayatında etkin olur. Bu anlamda “imanla aklanma” insanın kendi doğruluğu ya da ahlaki yeterliliğiyle değil tamamen Tanrı'nın sağladığı kurtarıcı lütfu kabul etmesiyle gerçekleşir. Luther'in bu keşfi, yalnızca bireysel bir ruhsal uyanış değil, aynı zamanda Reform hareketinin teolojik temelini oluşturan köklü bir dönüşümdür. “İmanla aklanma” anlayışı, kurtuluşun kilise aracılığıyla değil, doğrudan Tanrı'nın lütfu ve bireysel imanla gerçekleştiğini savunarak, Katolik öğretiye karşı radikal bir alternatif sunmuş ve Batı Hristiyanlığı'nın yönünü kökten değiştirmiştir³⁶².

Geç Orta Çağ'da günah, kiliseyi ve toplumu da ilgilendiren kamusal bir konuydu. 1215 yılında düzenlenen Dördüncü Lateran Konsili, bu anlayışı

³⁶⁰ Şinasi Gündüz, “Hristiyanlık”, *Dünya Dinleri*, ed. Şinasi Gündüz (Milelnihal, 2020), 144-145.

³⁶¹ Hakan Olgun, *Luther ve Reformu: Katolisizm'i Protesto* (Ankara: Eskiye, 2016), 116.

³⁶² McGrath, *Reformation Thought*, 119-122.

kurumsallaştırarak her inananın kendi rahibine şahsen günahlarını itiraf etmesini ve verilen kefareti yerine getirmesini zorunlu kıldı. Luther'in "imanla aklanma" doktrini ve buna eşlik eden "tüm inananların ruhbanlığı" öğretisi, kilisenin toplumsal yapısını temelden sarstı. Bağışlanma artık kilise aracılığıyla değil, doğrudan inanan ile Tanrı arasında gerçekleşen bir süreç olarak görülüyordu. "Tüm inananların ruhbanlığı" anlayışı, bireyin Tanrı'nın lütfuyla kurtuluş için gerekli olan her şeyi, rahibe ya da kurumsal kiliseye bütünüyle bağlı kalmadan gerçekleştirebileceğini öne sürüyordu³⁶³.

Protestan dogmatğinde Luther'in kurtuluş anlayışı tam olarak benimsenmemiş olsa da, "Yüce Kurtarıcının Kraliyet Makamı" doktrini geniş kabul gördü. Bu doktrin, İsa'nın çarmıhta gerçekleştirdiği tarihsel kurtuluş işinin tamamlayıcı bir yönü olarak görülmüştür. İsa'nın kraliyet yetkisi ve hükümlanlığı, kurtuluşun hem geçmişteki bir olay hem de aynı zamanda sürekli devam eden bir süreç olduğunu vurguluyordu. İsa'nın kraliyet makamında oturması ise, kilisenin ve dünyadaki olayların Tanrı'nın tasarısına göre yönlendirildiğini göstermekteydi³⁶⁴.

16. yüzyılda İsviçreli teolog Jean Calvin'e atfedilen Kalvinist kurtuluş teolojisi ise Tanrı'nın mutlak egemenliğini temel alır ve her şeyin O'nun ilahi tasarısı doğrultusunda gerçekleştiğini savunur. Calvin'e göre insan doğası, ilk günah nedeniyle tamamen bozulmuş ve ahlaki açıdan yozlaşmıştır. Bu yozlaşma sadece dışsal davranışları değil, insanın zihinsel, ruhsal ve iradesel yapısını da kapsamına alarak, onu Tanrı ile sağlıklı bir ilişki kuramaz hale getirmiştir. Günah, insanın özgür iradesini köleleştirmiş, onu Tanrı'nın inayetine muhtaç ve kendi başına kurtuluşa ulaşamaz bir varlık haline getirmiştir. Bu nedenle insan, Tanrı'ya kendiliğinden yönelemez; kendi çabasıyla kurtuluşu arayamaz, seçemez veya hak edemez. Kalvinist anlayışta bu insanlık durumu, "tam yozlaşma" (total depravity) olarak adlandırılır. Calvin'in öğretisinde kurtuluş yalnızca Tanrı'nın ebedi tasarısında seçtiği bireylere verilir ve bu ilahi seçim, zamanın başlangıcından önce belirlenmiştir. Bu seçim Tanrı'nın sonsuz bilgeliği, adaleti ve iradesiyle şekillenir; insanın iyi işleri, dini gayreti veya imanı bu seçim üzerinde etkili değildir. Tanrı'nın bazılarını kurtuluş için seçmesi (predestinasyon), yalnızca O'nun mutlak lütfu ve egemen iradesine dayanır. Bu seçilmişler, Tanrı'nın etkin çağrısıyla imana gelir, Mesih'te bağışlanır ve Kutsal

³⁶³ McGrath, *Reformation Thought*, 122-125.

³⁶⁴ Kirn, "Redemption", 968.

Ruh'un içsel tesiriyle dönüştürülerek kurtuluşa erişir. Kalvinist öğretiyeye göre, gerçek anlamda seçilmiş olanlar bu lütfu asla kaybetmez; çünkü Tanrı onları imanda sebat ettirir ve kurtuluş yolculuklarında sadık bir şekilde korur. Bu anlayış, “azizlerin sebatı” (perseverance of the saints) olarak bilinir ve Kalvinist soteriyolojinin temel taşlarından biridir³⁶⁵.

Calvin'in görüşleri, Reformasyon döneminde yoğun teolojik tartışmalara zemin hazırlamış ve Protestan teolojisinin şekillenmesinde belirleyici bir rol oynamıştır. Onun kurtuluş anlayışı, Tanrı'nın vahyi ve insanın günahkar durumu üzerine inşa edilmiş bir teolojik çerçeveye sahiptir. Calvin, Tanrı'nın genel vahyini yani doğa aracılığıyla kendini açıklamasını kabul etmekle birlikte³⁶⁶ insanın günah nedeniyle bu vahyi doğru bir şekilde kavrayamayacak kadar ruhsal olarak körleştiğini ileri savunmuştur. “Hristiyan Dininin İlkeleri” (*Institutes of the Christian Religion*) adlı eserinde, eğer günah insan zihnini bulandırmıyorsa, doğanın Tanrı hakkında geçerli bilgi sağlayabileceğini belirtmiştir³⁶⁷. Bu nedenle, Calvin'e göre kurtuluşun gerçekleşebilmesi için yalnızca genel vahiy yeterli değildir; Tanrı'nın Kutsal Kitap'ta sunduğu özel vahiy, yani İsa Mesih'in kimliği, kurtarıcı işi ve Tanrı'nın kurtuluş tasarısı hakkında doğrudan iletilmiş ilahi bilgi gereklidir. Zira ancak bu özel vahiy aracılığıyla insan, kendi günahkâr durumunu, Tanrı'nın kutsallığını, Mesih'in kefareti ve kurtuluşa giden yolu gerçek anlamda anlayabilir. Özel vahiy olmadan, insan Tanrı'yı tanıyamaz, kurtarıcı gerçeğe ulaşamaz ve dolayısıyla kurtuluş mümkün olmaz. Bu yaklaşım, Calvin'in vahiy anlayışında İsa Mesih'in merkezi konumunu ve Kutsal Kitap'ın nihai otorite olarak kabul etmesini açıkça ortaya koyar³⁶⁸.

Calvin, Hristiyan inancının tarihsel ana akımında yer alan “Mesih'in kurtarıcı yaşamı ve kefareti sağlayan ölümü” doktrinini benimsemiştir. Kurtuluşun merkezinde, İsa Mesih'in insanlığın günahları uğruna yerine geçerek çarmıhta ölmesi yer alır. Calvin, bu anlayışı Mesih'in üçlü görevi peygamberlik, kahinlik ve krallık çerçevesinde temellendirir. Ancak onun kurtuluş tasavvuru yalnızca çarmıh ölümüyle sınırlı değildir; Mesih'in beden alışıyla başlayan, dünyadaki hizmeti boyunca süren,

³⁶⁵ McGrath, *Reformation Thought*, 107-198.

³⁶⁶ Roger E. Olson, *The Mosaic of Christian Belief: Twenty Centuries of Unity and Diversity* (Downers Grove, Illinois: IVP Academic, 2016), 75.

³⁶⁷ Olson, *The Mosaic of Christian Belief*, 83.

³⁶⁸ Olson, *The Mosaic of Christian Belief*, 93-94.

çarmıhta doruğa ulaşan ve dirilişiyle taçlanan süreç, göksel aracılığıyla devam etmektedir. Bu bütüncül süreç, insanın günah nedeniyle yitirdiği Tanrı suretinin Mesih aracılığıyla yeniden ihyasını ve dönüşümünü amaçlamaktadır.

Calvin'in bu yaklaşımı, Reformasyon'un diğer önde gelen figürleriyle büyük ölçüde örtüşmektedir. Tüm Protestan Reformcular, Mesih'in çarmıhtaki ölümünü kurtuluşun merkezi olayı olarak değerlendirmiş ve bu kurtarıcı eylemi açıklamak üzere farklı mecazlar, teorik modeller ve teolojik sistemler geliştirmiştir. Calvin'in kurtuluş anlayışı hem Mesih'in yerine geçme esasına dayalı kefaret anlayışını hem de Tanrı'nın inisiyatifıyla işleyen lütufsal dönüşüm sürecini içermektedir. Bu bağlamda kurtuluş hem geçmişte gerçekleşmiş bir olay hem de Mesih'in göksel aracılığıyla sürmekte olan bir süreçtir ve insanın Tanrı'nın yüceliğine uygun bir varlık haline dönüşmesini hedefler³⁶⁹.

Katolik Reform Hareketi, özellikle kurtuluş doktrini temelinde kilisenin uygulamalarını ve öğretilerini düzeltmeyi ve netleştirmeyi amaçlamıştır. Bu hareket, insanın kurtuluşunun yalnızca kilisenin otoritesi ve aracılığıyla mümkün olduğunu vurgulamış; Kutsal Yazılar, gelenek, kilise otoritesi ve sakramentler gibi temel unsurlar üzerinde durmuştur. Katolik düşünürler, kurtuluşun hem bireysel imanla hem de kilisenin sunduğu sakramentler ve kilise disiplinine bağlılık yoluyla gerçekleştiğini savunmuşlardır. Geç Orta Çağ Hristiyan düşüncesi, bu anlayış doğrultusunda kiliseyi kurtuluşun vazgeçilmez aracı olarak görme eğilimini pekiştirmiştir. Bu bağlamda özellikle Trent Konsili, Katolik Kilisesi'nin modern dönemdeki doktrinel gelişiminde belirleyici bir rol oynamıştır.

Reformasyon sürecinde Luther, Zwingli ve Calvin, Yeni Ahit'in özgün müjdesi olduğuna inandıkları “yalnızca imanla kurtuluş” anlayışını yeniden canlandırmaya çalışmışlardır. Bu bağlamda, aklanma (justification), kurtuluşun merkezine yerleştirilmiştir. Katolik Kilisesi ise buna karşılık, kurtuluşun hem iman hem de “sevgiyle yapılan işler” aracılığıyla gerçekleştiğini ve aklanmanın, kutsallaşmayla eşdeğer bir süreç olduğunu resmî olarak ilan etmiştir.

Klasik Protestanlık ile Katolik teolojisi arasındaki temel fark, aklanmanın doğası ve imanın rolü üzerindedir. Protestan anlayış, imanı Mesih'e duyulan kişisel

³⁶⁹ Olson, *The Mosaic of Christian Belief*, 179-180.

güven olarak tanımlar ve aklanmayı Tanrı'nın, kişiye Mesih'in doğruluğunu atfetmesi şeklinde hukuki bir ilan (*forensic justification*) olarak değerlendirir. Buna karşılık Katolik teolojisi, yalnızca imanla değil, sakramentlere katılım, sevgi dolu eylemler (örneğin yoksullara yardım) ve kişisel arınma yoluyla sağlanan içsel bir dönüşüm gerektiğini savunur³⁷⁰.

Katolik ve Protestan kurtuluş anlayışları arasında temel ayrımlar bulunmaktadır. Doğu Ortodoks Kilisesi'nin kurtuluş anlayışı, Roma Katolik geleneğiyle benzerlik gösterse de, kendine özgü mistik, bütüncül ve deneyimsel bir yaklaşıma sahiptir. Ortodoks teolojiye göre kurtuluş, yalnızca tek bir anda gerçekleşen bir aklanma (*justification*) olarak değil, insanın Tanrı ile birlik (*theosis*) yolunda ilerlediği bütüncül bir süreç olarak değerlendirilir.

Ortodoks teolojide kurtuluşun sırası (*ordo salutis*), Batı teolojisindeki gibi katı bir mantıksal düzene oturtulmaz. Aksine, kurtuluş, Tanrı ile süregiden bir birlik ve dönüşüm süreci olarak kabul edilir. Bu bağlamda birey, yaşamı boyunca ruhsal yenilenmeye, kilise yaşamına katılıma ve Tanrı'nın lütfuyla iş birliği içinde ilahi benzerliğe erişmeye çağrılır. Bu süreçte, ilahi lütfu ile insanın özgür iradesi arasındaki iş birliği (*synergeia*), Ortodoks kurtuluş anlayışının temelini oluşturur³⁷¹.

Ortodoks Kilisesi, kurtuluşun doğasını açıklarken rasyonel ve sistematik tanımlamalardan ziyade, onun ilahi bir sır (*mystery*) olduğunu vurgular. Bu yaklaşım, kurtuluşun Tanrı'nın aşkın doğasına bağlı olarak tam anlamıyla kavranamayacağını, ancak kilise yaşamı ve sakramentler aracılığıyla tecrübe edilebileceğini ifade eder. Bu süreçte sakramentler (*mysteria*) kurtuluşa ulaştıran bir yol olarak anlamlandırmaktadır. Ortodoks teolojisinde, "sırların sırrı" ifadesiyle tanımlanan sakramentler özellikle vaftiz ve evharistiya Tanrı'nın lütfunun bireye aktarıldığı temel araçlardır. Kurtuluşu sembolize eden bu sakramentler aracılığıyla birey, Tanrı'nın dönüştürücü lütfuna katılır³⁷².

Ortodoks inancında İsa Mesih'in beden alması, kurtuluşun bizzat temelidir. Tanrı'nın insan bedeninde dünyaya gelişi, günah ve ölüm üzerindeki zaferin başlangıcı

³⁷⁰ Olson, *The Mosaic of Christian Belief*, 307.

³⁷¹ Olson, *The Mosaic of Christian Belief*, 307.

³⁷² Demirci Kürşat, *Bir Hristiyan Mezhebi Olarak Ortodoksluğun Teolojisi* (İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2018), 52-56.

olarak görülür. Bu nedenle kurtuluş, sadece çarmıh ve dirilişle sınırlı kalmaz; bedenlenmenin kendisinde de yoğunlaşır. Doğu Ortodoks teolojisi, bu bağlamda Batı'daki geleneksel fidye (*ransom*) teorisini dönüştürerek Mesih'in zaferini ön plana çıkarır. Bu bağlamda, insanın kurtuluşu için şeytani güçlerin egemenliğine karşı Mesih'in zaferi vurgulanır³⁷³.

1.4.1. Trent Konsili (1545-1563) ve Kurtuluş

Trent Konsili (1545–1563), Katolik Kilisesi tarihinin en kritik dönüm noktalarından biri olarak hem kilise doktrinlerini yeniden tanımlamak hem de Protestan Reformasyonu'na karşı teolojik bir yanıt geliştirmek amacıyla toplanan önemli bir konsiller dizisidir³⁷⁴.

Katolik Karşı-Reformasyonu'nun en belirleyici aşamalarından biri kabul edilen bu konsil, Kilise'nin geleneksel öğretilerini savunmak ve Katolik inancını güçlendirmek amacıyla kapsamlı kararlar almış; Hristiyanlık içindeki ayrışmalara karşı sağlam bir teolojik temel oluşturmayı hedeflemiştir. Konsil, Katolikliğin temel inançlarını gözden geçirirken Reform hareketinin ortaya koyduğu teolojik meydan okumalara da sistematik bir karşılık sunmaya çalışmıştır. Bu bağlamda, Hristiyan inancının kuşaklara aktarımında iki kaynaklı bilgi anlayışını benimseyerek hem Kutsal Kitap'ı hem de onunla eşdeğer otoriteye sahip “yazılı olmayan geleneği ilahi bilginin unsurları olarak kabul etmiştir³⁷⁵. Bu yazılı olmayan gelenek kilise içinde nesilden nesle aktarılan öğretiler olarak teyit edilmiştir³⁷⁶.

³⁷³ Olson, *The Mosaic of Christian Belief*, 290-291.

³⁷⁴ Daley, “Christian Councils”, 3/2043; Marvin R. O'Connell, “Council of Trent”, *Encyclopedia of Religion Second Edition*, ed. Lindsay Jones (United States of America: Thomson/Gale, 2005), 14/9340,9343.

³⁷⁵ McGrath, *Reformation Thought*, 102.

³⁷⁶ Trent Konsili'nin beş temel ilkesi, Katolik Kilisesi'nin kurtuluş öğretisinde vahyin kaynağı ve yorumunda otoriteyi nasıl koruduğunu açıkça göstermektedir. Konsil, sadece Kutsal Kitap'ın değil, aynı zamanda yazılı olmayan geleneklerin de kutsal vahiy açısından eşit derecede önemli olduğunu vurgulayarak, kurtuluşla ilgili doğruların bu iki kaynaktan birlikte alınması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca kutsal kitabın tam kanonunu belirleyip Latince Vulgata çevirisini onaylayarak, kutsal metinlerin güvenilirliğini ve birliğini sağlamıştır. Kutsal Kitap'ın yorum yetkisinin bireysel yorumculara değil, Kutsal Kilise'ye ait olduğunu ilan etmesi ise, iman ve kurtuluşun doktrinsel sınırlar içinde anlaşılmasını garanti altına almıştır. Son olarak, yazılı eserlerin Kilise otoritelerince denetlenmesi uygulaması, Kilise'nin öğretisel otoritesini güçlendirmiş ve doktrin birliğini korumuştur. Tüm bu ilkeler, kurtuluşun kavramsal ve uygulamalı çerçevesinde Katolik Kilisesi'nin duruşunu netleştirirken, bireysel yorumların sınırlandırılmasıyla iman ve kurtuluşun topluluk temelli ve otorite merkezli anlaşılmasını sağlamıştır. Bu bağlamda, Trent Konsili kararları, Katolik kurtuluş öğretisinin temel yapı taşlarını oluşturmaktadır. McGrath, *Reformation Thought*, 112-113.

Trent Konsili, Katolik Kilisesi'nin kurtuluş öğretisini net biçimde tanımlamış ve Reform hareketine karşı önemli teolojik ilkeler belirlemiştir. Konsil; lütuf, iman, iyi işler ve ayinlerin kurtuluş için nasıl bir araya gelmesi gerektiğini ayrıntılı biçimde açıklamıştır. Bu öğretiler, Katolik teolojisinin temel taşları haline gelmiş ve kilisenin doktrinel bütünlüğünü korumasına yardımcı olmuştur³⁷⁷.

Erken modern dönemde Katolik Kilisesi tarafından sunulan kurtuluş öğretisi, geç Orta Çağ'ın bazı sorunlarından arındırılmış; buna karşın ayinsel ve mistik gelenekleri muhafaza eden bir yapıda sunulmuştur. Trent Konsili, Katolik kurtuluş öğretisini berraklaştırarak dünya çapındaki Katolik inanç anlayışını pekiştirmiştir. Saflaştırılmış ve yüceltilmiş bir inanç yapısı sunan Konsil, bireylerin ve toplulukların Tanrı ile ilişkilerini derinleştirmeyi amaçlamıştır. Katolik kurtuluş öğretisi, bu bağlamda ayinsel ve mistik unsurları içeren kapsamlı bir teolojiyi temsil eder. Konsilin etkisiyle şekillenen bu öğreti, kilisenin tarihsel ve teolojik mirasını korurken modern dünyanın ihtiyaçlarına da yanıt vermeyi hedeflemiştir. Nihai anlamda Katolik kurtuluş öğretisi, bireyleri ve toplulukları Tanrı'ya yönlendiren bir süreç olarak değerlendirilir³⁷⁸.

Konsil, kilisenin kurtuluş sürecindeki rolünü de vurgulamıştır. Kilise; birleştirici, yönlendirici ve kurtuluşa rehberlik eden bir işlev üstlenir. Kilise'nin öğretileri ve sakramentleri, kurtuluş yolunda temel rehberlerdir. Konsil, kilisenin Tanrı'nın lütfunu ileten bir araç olduğunu ve bu lütfun kabulü için bireylerin kiliseye bağlı kalmaları gerektiğini ifade etmiştir³⁷⁹.

Lütufla kurtuluş doktrini, Trent Konsili kararlarında merkezi bir yer tutar. Bu doktrin aracılığıyla, insanların kurtuluşunun yalnızca Tanrı'nın lütfuyla mümkün olduğu ifade edilmiştir. Trent Konsili, insanın kurtuluş için Tanrı'nın lütfuna olan mutlak ihtiyacını vurgularken, insanın günahkar doğasını da dikkate almıştır. Konsile göre, kurtuluş hem günahların bağışlanmasını hem de Tanrı'nın lütfu aracılığıyla gerçekleşen yenilenme ve kutsallaşmayı da içerir³⁸⁰. Ancak bu lütfun kabulü bireyin iradesini ve iş birliğini gerektirir. Bu nedenle Katolik öğretisine göre kurtuluş

³⁷⁷ Justin S. Holcomb, *Christian Theologies of Salvation: A Comparative Introduction* (NYU Press, 2017), 187-188.

³⁷⁸ Holcomb, *Christian Theologies of Salvation*, 243-244.

³⁷⁹ Richards, *Christian Ways of Salvation*, 151-153.

³⁸⁰ Pohle, "Sacrifice", 13/900.

sürecinde insanın aktif rolü vardır ve bireyin Tanrı'nın lütfuna yanıt vermesi beklenmektedir.

Konsilin Altıncı Oturumu'nda kurtuluş doktrini ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Konsil, İznik İmanı'nı teyit ederek Katolik kurtuluş öğretisinin temelini bu inanç üzerine inşa etmiştir. İznik İmanı'nda yer alan “Bizim için ve bizim kurtuluşumuz için gökten inen, ete bürünen, insan olan ve acı çeken” ifadesi, Mesih'in insanlık için beden almasını, çarmıhta acı çekmesini ve dirilişini temel alır. Konsil, Mesih'in insanların günahları uğruna acı çekerek ve kurban edilerek Tanrı ile insanlığı uzlaştırdığını vurgulamıştır. Bu bağlamda kurtuluş; günahların affı ve Tanrı ile barışma süreci olarak tanımlanır ve bu süreç, Mesih'in çarmıhtaki kurbanı ve dirilişi sayesinde gerçekleşir. Bu, Katolik Kilisesi'nin temel inançlarından biridir ve Mesih'in kurbanının evrensel ve nihai kurtuluşun kaynağı olduğu belirtilir. Bu olaylar, Tanrı'nın insanlığı günahlarından kurtarma tasarısının merkezinde yer alır³⁸¹.

Trent'e göre kurtuluş, Tanrı'nın kilise aracılığıyla sunduğu lütfu kabul etmekle mümkündür. Bu nedenle sakramentler, Tanrı'nın kurtarıcı lütfunun cismanî vasıtaları olarak işlev görmekte ve kurtuluşun tarihsel-toplumsal düzlemde somutlaşmasını sağlamaktadır. Konsil, kurtuluş doktrinini derinlemesine incelemiş; Kilisesi'nin sakramentler aracılığıyla kurtuluşu iletme misyonunu yeniden tanımlamış ve Katolik inancının temel taşlarını netleştirmiştir. Özellikle kilisenin geleneksel otoritesi ve sakramentlerin kurtuluş için zorunlu olduğu vurgulanmıştır³⁸². Katolik Reformu, kurtuluş doktrinini bu unsurlar etrafında yeniden şekillendirerek kilisenin modern dönemdeki rolünü güçlendirmiştir. Trent Konsili'nin kararları hem 16. yüzyıldaki Katolik-Protestan ayrışmasını hem de sonraki yüzyıllarda gelişen Hristiyan teolojisinin yönünü belirlemede de etkili olmuştur.

1.4.2. I. Vatikan (1869-1870) ve II. Vatikan Konsili (1962-1965)

Trent Konsili, üç yüzyıl boyunca Katolik teolojisine yön vermiştir. Ancak 19. yüzyıl ortalarında Avrupa'da yaşanan siyasi ve kültürel dönüşümler, Katolik

³⁸¹ W.H. Kent, “Doctrine of the Atonement”, *The Catholic Encyclopedia*, ed. Charles G. Herbermann (New York: The Encyclopedia Press, 1907-1913), 2/121.

³⁸² McGrath, *Reformation Thought*, 187-189.

Kilisesi'nin doktrinlerini yeniden savunma ihtiyacını doğurmuştur³⁸³. Hristiyanlık tarihi boyunca kurtuluş doktrini, inanç sisteminin merkezinde yer almış; inananlar için hayati bir anlam taşıyarak varlığını sürdürmüştür. Katolik Kilisesi, bu temel doktrini tanımlamak ve korumak amacıyla çeşitli konsiller düzenlemiştir.

Bu bağlamda, 1869-1870 yıllarında toplanan I. Vatikan Konsili, Katolik Kilisesi'nin kurtuluş doktrinini modern dönemde yeniden ele almış ve önemli belgelerle güçlendirmiştir. Konsil, özellikle *Dei Filius* ve *Pastor Aeternus* belgeleriyle inanç ile akıl arasındaki uyumu vurgulamış; ayrıca papalığın yanılmazlığına ilişkin ilkeleri netleştirmiştir. Bu gelişmeler, papalığın otoritesini pekiştirirken, kurtuluş öğretisinin doğru bir şekilde muhafaza edilmesini de sağlamıştır. Böylece 19. yüzyıldaki bu gelişmeler, Katolik Kilisesi'nin kurtuluş doktrinini modern çağın ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde güncellemesine olanak tanımıştır.

II. Vatikan Konsili (1962-1965), I. Vatikan Konsili'nin izinden giderek ilahi vahyin insanlığa kurtuluş mesajını ulaştırmadaki merkezi rolünü vurgulamıştır. Katolik Kilisesi'nin modern dünyaya uyum sağlama çabalarının bir parçası olarak düzenlenen bu konsil, *Lumen Gentium* ve *Dei Verbum* gibi belgeler aracılığıyla kilisenin öğretilerini yeniden değerlendirmiş ve ekümenik bir yaklaşımı benimsemiştir. Konsilin en önemli yönlerinden biri, Katolik olmayan Hristiyanların da kilise topluluğuna dahil edilebileceğini kabul etmesidir. Bu adım, “Kilise dışında kurtuluş yoktur.” (*Extra ecclesiam nulla salus*) dogmasının yeniden yorumlanmasını gerekli kılmıştır.

Lumen Gentium belgesinde, Katolik olmayan Hristiyanların da kutsallığa sahip oldukları ve havariler aracılığıyla iletilen gerçeğe katıldıkları ifade edilmiştir. Bu yaklaşım, Katolik Kilisesi'nin diğer Hristiyan topluluklarına saygı duyduğunu ve onları kurtuluşa giden yolda gerçek ortaklar olarak gördüğünü ortaya koymuştur. II. Vatikan Konsili'nin bu tutumu, kilisenin evrensel misyonunu ve Hristiyanlık içindeki birlik ve anlayışı teşvik etme arzusunu ortaya koymaktadır³⁸⁴.

³⁸³ Norman Tanner, *The Church in Council: Conciliar Movements, Religious Practice and the Papacy from Nicaea to Vatican II* (London New York: I.B. Tauris, 2011), 192-195.

³⁸⁴ İsmail Taşpınar, “II. Vatikan Konsili ve Katolik İlahiyatına Etkisi”, *İslami İlimler Dergisi* 11/2 (2016), 148, 153.

Ayrıca 18 Kasım 1965'te kabul edilen Dei Verbum, Katolik Kilisesi'nin havariler aracılığıyla iletilen bir kurtuluş mesajına sahip olduğunu vurgulayan dogmatik bir anayasadır. Bu belge, kilisenin Tanrı'nın kurtuluş tasarısını insanlara iletmedeki aracılığını ifade eder. Havariler, bu mesajın orijinal taşıyıcıları olarak kabul edilirken, kilisede bu mesajı koruma ve iletme görevini üstlenmiştir. Bu belgeyle birlikte, Katolik Kilisesi, geleneksel öğretiler kadar Kutsal Ruh'un ilhamıyla yazılmış Kutsal Kitap'a da merkezi bir önem atfetmiştir. Dei Verbum, kutsal metinlerin Tanrı'nın vahyine dayandığını ve kurtuluş mesajını içerdiğini teyit ederek hem kutsal yazıların hem de kilise öğretisinin otoritesini güçlendirmiştir³⁸⁵.

II. Vatikan Konsili, tüm insanlığın bu kurtuluş mesajını duyarak iman etmesini, imanla umut kazanmasını ve umutla sevgi içinde yaşamayı hedeflemiştir. Bu doğrultuda, kurtuluş öğretisi yalnızca Katolik Kilisesi'ne özgü bir ayrıcalık olmaktan çıkarak, Tanrı'nın sevgisinin ve kurtarıcı tasarısının evrenselliği bağlamında diğer halklara ve dinlere de uzanan bir gerçeklik olarak değerlendirilmiştir. Böylece konsil, kurtuluşun yalnızca vahiy ve kilise aracılığıyla iletilen ilahi bir lütuf olduğunu kabul etmekle birlikte, bu lütfun, insanlık tarihindeki farklı kültür ve dinlerde de Tanrı'nın rahmetiyle bir biçimde ilişkili olabileceğini ifade etmeye açık kapı bırakmıştır. Bu anlayış, kurtuluş öğretisinin daha kapsayıcı ve diyalog temelli bir yaklaşımla yeniden yorumlanmasına olanak tanımıştır³⁸⁶.

Vatikan Konsilleri, Katolik Kilisesi'nin öğretisi ve doktrinlerini belirlemek ve netleştirmek amacıyla düzenlenmiştir. Bu konsiller, kilise'nin ilahi misyonunun bir parçası olarak kurtuluşa dair öğretileri dogmatik hale getirmiş³⁸⁷; böylece kiliseyi kurtuluşun aracı ve Tanrı'nın tasarısının bir parçası olarak tanımlamıştır.

II. Vatikan Konsili'nden bu yana Roma Katolik düşüncesi ve uygulamalarında yaşanan değişimlerin yanı sıra, Dünya Kiliseler Konseyi ve kiliseler arası diyalog

³⁸⁵ Dei Verbum belgesinin 1. bölümündeki 2-6. paragraflar, Tanrı'nın insanlığa yönelik kurtuluş tasarısını açıklayan önemli teolojik veriler sunar. Dei Verbum'un bu bölümü, vahyin esasen bir kurtuluş vahyi olduğunu, Tanrı'nın kendini açarak insanı ebedi yaşama davet ettiğini ortaya koymaktadır. Norman Tanner, *Vatican II: The Essential Texts* (Westminster: PRH Christian Publishing, 2012), 85-87.

³⁸⁶ Rev Fr Ralph Wiltgen S.V.D., *The Inside Story of Vatican II: A Firsthand Account of the Council's Inner Workings* (TAN Books, ts.), 125.

³⁸⁷ Andrew Alphonsus MacErlean vd., *The Catholic Encyclopedia: an International Work of Reference on the Constitution, Doctrine, Discipline, and History of the Catholic Church* (New York: Robert Appleton Co., 1912), 491.

girişimlerinin artması, Hristiyan konseylerinin gelecekte daha ekümenik bir yapıya ulaşma ihtimalini güçlendirmiştir³⁸⁸. Bu çerçevede, Anglikan ve Katolik Kiliseleri arasında yürütülen ARCIC II (*Anglican-Roman Catholic International Commission II*) girişimi, 1987 yılında “Kurtuluş ve Kilise” (*Salvation and the Church*) başlıklı önemli bir rapor yayımlamıştır. Bu raporda, kilisenin Kutsal Kitap’ta Tanrı’nın kurtuluş tasarısının bir işareti, kahyası ve aracı olarak konumlandığı ifade edilmiştir. Rapor, kilisenin kurtuluşun merkezi bir unsuru olduğunu ve Tanrı’nın insanlıkla ilişkisinin temel bir göstergesi olarak işlev gördüğünü vurgulamıştır³⁸⁹. Böylece kilisenin Hristiyan topluluklar arasında birleştirici ve kurtarıcı rolü bir kez daha teyit edilmiştir.

1.4.3. Modern Dönem Düşünürlerinde Kurtuluş Fikri

Hristiyan kurtuluş doktrini, tarih boyunca olduğu gibi modern dönemde de çeşitli teolojik tartışmalar ve gelişmelerle şekillenmeye devam etmiştir. 19. ve 20. yüzyıllarda yaşanan toplumsal, kültürel ve entelektüel dönüşümler, bu doktrinin yeniden değerlendirilmesine ve farklı açılardan yorumlanmasına zemin hazırlamıştır. Bu dönemde Hristiyan teologlar, kurtuluşun anlamını ve kapsamını yeniden düşünerek, doktrini modern dünyanın dinamikleriyle uyumlu hale getirmeye çalışmışlardır. Bu süreçte John Wesley (1703–1791), Friedrich Schleiermacher (1768–1834), Rudolf Bultmann (1884–1976), Karl Barth (1886–1968), Karl Rahner (1904–1984), Hans Urs von Balthasar (1905–1988), Jürgen Moltmann (1926–) ve Gustavo Gutiérrez (1928–) gibi öncü düşünürler, kurtuluş öğretisinin yeniden şekillenmesine ve yeni bir dinamizm kazanmasına önemli katkılarda bulunmuşlardır.

John Wesley’nin kurtuluş anlayışı, Tanrı’nın vahyettiği kurtuluş gerçeği (*depositum fidei*) öğretisine dayanır. Wesley, Tanrı’nın lütfunun kurtuluş için merkezi olduğunu kabul etmekle birlikte, bireyin iradesi ve çabasının da önemli bir rol oynadığını savunur. Ona göre kurtuluş, yalnızca bir başlangıç değil; sürekli bir manevi büyüme ve Tanrı’ya doğru ilerleme sürecidir. Wesley, doktrinlerde köklü bir

³⁸⁸ Daley, “Christian Councils”, 3/2045.

³⁸⁹ Ola Tjørhom, “The Church as the Place of Salvation: On the Interrelation between Justification and Ecclesiology”, *Pro Ecclesia: A Journal of Catholic and Evangelical Theology* 9/3 (Ağustos 2000), 291.

reformdan ziyade, Tanrı'nın kurtarıcı lütfunun kişisel deneyimine vurgu yapmış ve mezhepsel sınırların ötesinde manevi bir arayış için fırsatlar sunmuştur³⁹⁰.

Wesley, kurtuluşu imanla temellendirirken, 1743'te yazdığı *Kurallar* adlı eserinde Tanrı'nın gücünü arayan bir topluluğu tanımlar. Bu topluluk, "birlikte dua eden, öğüt alan ve birbirlerine sevgiyle destek olan" kişilerden oluşur ve bu sayede kurtuluş yolunda birbirlerine yardımcı olurlar. Üyelik için tek şart, "[günahlardan] kurtulma arzusudur." Bu arzuyu güçlendirmek amacıyla, üyelerden kötülükten kaçınmaları, iyilik yapmaları ve kutsallık peşinde koşmaları beklenir. Wesley, Mesih'in suretinde yenilenmiş bir dünya vizyonunu benimsemiş, bu teolojinin liberal ve pragmatik bir yaklaşım içerdiğini savunmuştur. Ona göre bu yaklaşımın takipçileri etkin misyonerler haline gelmelidir³⁹¹.

Friedrich Schleiermacher, modern Hristiyan teolojisinin kurucularından biri olarak kurtuluş doktrinine yaptığı katkılarla önemli bir yer edinmiştir. Schleiermacher, kurtuluşu dini deneyimdeki duygu ve bilinci merkeze alarak tanımlar. Ona göre, insanın Tanrı ile olan ilişkisi ve bu ilişkinin getirdiği dini duygu, kurtuluşun temelini oluşturur. Schleiermacher'a göre kurtuluş, bireyin Tanrı'nın varlığını ve gücünü hissetmesi ve kabul etmesiyle gerçekleşir. Bu süreç, dini duygu ve deneyimin derinliği ile doğrudan ilişkilidir; çünkü dini duygu, insanın ruhsal öz-bilincinin bir yansıması olarak kabul edilir. Bu bağlamda, Schleiermacher, kurtuluşu daha kişisel ve içsel bir süreç olarak değerlendirmiştir³⁹². Kurtuluş doktrinini yeniden yorumlayarak, Hristiyan inancının daha geniş bir anlayışını sunmuş ve modern teolojide bireysel dini deneyimlerin önemini vurgulamıştır.

Rudolf Bultmann, modern dönem Hristiyan teolojisinin önde gelen kurtuluş öğretisi düşünürlerinden biridir. O, kurtuluşu Yeni Ahit bağlamında, özellikle kilisenin kerygmasıyla şekillenen bir inanç temeli üzerinden ele alır. Bultmann'a göre İsa'nın mucizeleri ve mesajları, Tanrı'nın Egemenliği'nin gelişini haber veren işaretlerdir; ancak bu egemenlik, insan çabasından bağımsız, tamamen ilahi bir gerçekliktir. Bu anlayış, Tanrı'nın etkinliğini öne çıkarırken, kurtuluşun eskatolojik boyutuna da vurgu

³⁹⁰ John Wesley, *The Complete Works of John Wesley, Volume 11 Thoughts, Addresses, Prayers, Letters*. (AGES Software, 1997), 577-580.

³⁹¹ Frank Baker, "Methodist Churches", *Encyclopedia of Religion Second Edition*, ed. Lindsay Jones (The United States of America: Thomson/Gale, 2005), 9/5997-5999.

³⁹² Friedrich Schleiermacher, *The Christian Faith* (Bloomsbury Publishing, 1999), 118-120.

yapar. Bultmann, İsa'nın dünyadaki şeytani güçlerin sona ereceğini ve Tanrı'nın Egemenliği'nin yaklaştığını ilan eden mesajını zamanın doluluğuna ilişkin bir çağrı olarak değerlendirir. Bu çağrı, bireyin Tanrı ile dünya arasında kesin bir tercih yapmasını gerektirir. Dünyevi değerlerden vazgeçerek Tanrı'ya yönelmek ise Bultmann'a göre hem bir çilecilik hem de Tanrı'nın iradesine tam bir teslimiyet ve hazırlık halidir³⁹³.

Modern dönemde Hristiyan teolojisinin en önemli meselelerinden biri olan kurtuluş doktrini, Karl Barth ve Karl Rahner gibi büyük teologlar tarafından farklı bakış açılarıyla ele alınmıştır. Her iki teolog da Tanrı'nın kurtarıcı eyleminin tüm insanlığı kapsadığına inanmakla birlikte, bu kurtuluşun gerçekleşme biçimi konusunda belirgin farklılıklar ortaya koymuşlardır. Bu tartışmalar hem kilisenin misyonerlik faaliyetlerinin ötesine geçen bir kurtuluş anlayışını hem de Hristiyan olmayanlar ve seküler dünya ile ilişkili olarak Tanrı'nın lütfunun nasıl işlediği sorusunu da gündeme getirmiştir³⁹⁴.

Karl Barth'ın teolojisinde kurtuluş, Tanrı'nın evrensel sevgisine ve bu sevginin Mesih aracılığıyla tüm insanlığa ulaşmasına dayanır. “Kilise Dogmatigi” (*Die Kirchliche Dogmatik*) adlı eserinde Barth, Tanrı'nın yaratılışa olan sevgisinin hiçbir zaman yaratılanı terk etmediğini ve Tanrı'nın seküler dünyada bile insanlarla iletişim kurduğunu ifade eder. Ona göre seküler dünyadaki benzetmeler, imgeler ve deneyimler dahi Tanrı'nın gerçekliğine işaret eder. Barth'ın kurtuluş anlayışında Tanrı, dünyadan ve insanlıktan uzak bir varlık değil; aksine insanla birlikte olmak isteyen, yaratılışı kucaklayan bir Tanrı'dır. Bu nedenle Tanrı'nın kurtarıcı eylemi kilisenin sınırlarını aşar ve tüm insanlığa ulaşır³⁹⁵.

Barth, kilisenin bu kurtarıcı eylemde merkezi bir rol oynadığını kabul eder. Kilise, Tanrı'nın Söz'ünü duyurmak ve Mesih aracılığıyla Tanrı'nın kurtarıcı çağrısını dünyaya iletmekle görevlidir. Ancak ona göre kilise, Tanrı'nın lütfunu sınırlandıran bir yapı değildir. Tanrı'nın sevgisi ve kurtarıcı iradesi, kilise dışında da etkindir.

³⁹³ Rudolf Bultmann, *Theology of the New Testament*, çev. Kendrick Grobel (New York: Charles Scribner's Sons, 1951), 3-11.

³⁹⁴ Geoff Thompson, “Salvation Beyond the Church's Ministry: Reflections on Barth and Rahner”, *God of Salvation: Soteriology in Theological Perspective*, ed. Ivor J. Davidson - Murray Rae (Farnham, Surrey, England ; Burlington, VT: Ashgate, 2011), 37.

³⁹⁵ Thompson, “Salvation Beyond the Church's Ministry: Reflections on Barth and Rahner”, 144.

Hristiyan olmayanların kurtuluşu konusuna gelince, Barth bu kişilere Tanrı'nın nasıl seslendiği ve bu mesajın onlara nasıl ulaştığı sorusunu bir gizem olarak bırakır. O, kurtuluşu hem Mesih'in işi olarak hem de daha çok Kutsal Ruh'un eskatolojik faaliyeti olarak değerlendirir. Böylece kurtuluş, yaratılış ve uzlaştırma ile birlikte Tanrı'nın kurtarıcı faaliyetinin ayrılmaz bir parçası olur. Bu yapı içerisinde kurtuluş hem Tanrı'nın insanla olan tarihsel ilişkisinin tamamlayıcı halkası hem de insana yöneltilmiş bir çağrı ve ilahi vaat olarak ortaya çıkar³⁹⁶.

Barth, kurtuluşun henüz tam anlamıyla gerçekleşmediğini ve geleceğe yönelik bir umut taşıdığını vurgular. Bu yaklaşım, onun kurtuluşu eskatolojik bir gerçeklik olarak konumlandırmasına dayanmaktadır³⁹⁷.

Karl Rahner, kurtuluş doktrini "anonim Hristiyanlar" kavramı üzerinden temellendirir. Ona göre Tanrı'nın evrensel lütfu hem Hristiyanlara hem de tüm insanlığa açıktır. Hristiyan olmayanlar da Tanrı'nın kurtarıcı lütfunu deneyimleyebilir; bu da onların kurtuluşa katılmalarını mümkün kılar. "Anonim Hristiyanlar" kavramıyla Rahner, Tanrı'ya bilinçli olarak yönelmeseler dahi, Hristiyan olmayan bireylerin varoluşsal düzeyde Tanrı'ya açık bir yönelim taşıyabileceğini ifade eder. Bu yönelim, Tanrı'nın lütfuna erişimlerini sağlar³⁹⁸.

Rahner'in teolojisinde iki temel ilke öne çıkar: İlki, insan varoluşunun Tanrı'ya doğru aşkınsal bir yapıya sahip olduğudur. İnsan, zaman zaman örtük ya da çelişkili bir şekilde de olsa, Tanrı'ya yönelmiş bir eğilim taşır. Bu eğilim, Tanrı'nın lütfunu geçersiz kılmaz; aksine insanın ilahi hitaba açık bir yapıda olduğunu gösterir. İkinci ilke ise, Tanrı'nın lütfunun insan yaşamındaki deneyim ve olaylar aracılığıyla iletilmesidir. Rahner, bu lütfun bilinç öncesi düzeyde de etkin olabileceğini savunur ve farklı dini ya da seküler tecrübelerin bu lütfun aracı olabileceğini belirtir. Bu çerçevede, kurtuluş; tövbe, inanç, umut ve sevgi aracılığıyla, bireylerin bulundukları koşullardan Tanrı'ya yönelmesini mümkün kılar. Rahner'in Tanrı'nın lütfunun evrenselliği ile bu lütfu verilen yanıt arasındaki ilişkiye dair ortaya koyduğu bu iki ilke, evrensel kurtuluş olasılığına dair bir argüman oluşturur. Bu yaklaşıma göre, insanlar

³⁹⁶ William Stacy Johnson, *The Mystery of God: Karl Barth and the Postmodern Foundations of Theology* (Westminster John Knox Press, 1997), 126-127.

³⁹⁷ Johnson, *The Mystery of God*, 128.

³⁹⁸ Thompson, "Salvation Beyond the Church's Ministry: Reflections on Barth and Rahner", 138-139.

bulundukları koşulları terk etmeksizin, tövbe (*metanoia*), inanç, umut ve sevgi aracılığıyla Tanrı'ya kurtarıcı bir şekilde yönelebilirler. Bu da kurtuluşun, insanın her türlü varoluşsal konumundan Tanrı'ya yönelmesini mümkün kıldığını gösterir³⁹⁹.

II. Vatikan Konsili, kurtuluş konusundaki tartışmalara yeni bir boyut kazandırmış ve Hristiyanlığın yalnızca bir inanç sistemi değil, aynı zamanda tüm insanlık için evrensel bir çağrı olduğu anlayışının yayılmasına zemin hazırlamıştır. Anonim Hristiyanlar düşüncesi, modern çağın ateizmine karşılık Hristiyanlığın yanı sıra evrensel insanî değerleri savunmanın bir aracı olarak değerlendirilmiştir. Bu durum, Hristiyanlığın sosyal, ahlaki ve felsefi boyutlarını yeniden düşünme gerekliliğini doğurmuş; bu boyutların insan yaşamının tüm alanlarına nasıl uygulanabileceğine dair yeni yaklaşımların geliştirilmesini teşvik etmiştir. Rahner'in anonim Hristiyanlar anlayışı, Hristiyan olmayanların da Tanrı'nın lütfuna ve kurtuluşuna erişebileceğini savunarak, Hristiyanlık dışındaki inanç sistemlerine karşı daha açık ve kapsayıcı bir tutumun benimsenmesine katkıda bulunmuştur⁴⁰⁰.

İsviçreli teolog Hans Urs von Balthasar, kurtuluşu estetik ve mistik bir bakış açısıyla değerlendirir. Ona göre Tanrı'nın güzelliği ve sevgisi insanı kendisine çeker; bu ilahi çekim, kurtuluşun temelidir. Tanrı'nın sevgisi bireyde Tanrı'yı tanıma ve sevme arzusunu doğurur; bu arzu ise kurtuluşun özünü oluşturur. *Mysterium Paschale* adlı eserinde Balthasar, Paskalya gizemi üzerine yoğunlaşır ve hem çarmıh acısının hem de İsa'nın cehenneme inişinin kurtuluşun anlaşılmasında merkezi öneme sahip olduğunu savunur. Dirilişi, Tanrı'nın sevgiye dayalı kurtarıcı eyleminin doruk noktası olarak görür. Böylece Balthasar, insan-Tanrı ilişkisini aşkın ve estetik bir düzlemde temellendirerek kurtuluşa yeni bir perspektif kazandırmıştır⁴⁰¹.

Alman teolog Jürgen Moltmann'ın kurtuluş öğretisi, çarmıha gerilmiş Mesih'in dönüştürücü gücüne dayanır. Çarmıh hem acı ve ıstırapın hem de Tanrı'nın insanlıkla en derin bağını kurduğu, özgürlük getiren eylemin sembolüdür. Bu nedenle kilisenin kimliği ve misyonu da bu olay üzerine inşa edilmelidir. Moltmann'a göre

³⁹⁹ Thompson, "Salvation Beyond the Church's Ministry: Reflections on Barth and Rahner", 146-147.

⁴⁰⁰ Thompson, "Salvation Beyond the Church's Ministry: Reflections on Barth and Rahner", 141-151.

⁴⁰¹ Hans Urs von Balthasar, *Mysterium Paschale: The Mystery of Easter*, çev. Aidan Nichols (Ignatius Press, 2005), I-IIIV.

kurtuluş, bireysel bir Tanrı ilişkisini aşarak toplumsal ve tarihsel dönüşümün aracı olmalıdır⁴⁰².

Moltmann'ın teolojisi bağlamında çarmıh mistisizmi ve çarmıhın anlamı, Hristiyan kurtuluş anlayışında merkezi bir yer tutar. Moltmann'a göre çarmıha gerilen Mesih hem Tanrı'nın insanları kurtarmak için sunduğu bir kurban hem de zulme ve adaletsizliğe maruz kalanların temsilcisidir. Bu çerçevede çarmıh, Mesih'in acılarının insanlığın acılarıyla özdeşleştiği bir alan olarak görülür. Dolayısıyla çarmıh teolojisi, Hristiyan umut teolojisinin arka yüzünü oluşturur. Moltmann, *Theology of Hope* adlı eserinde ele aldığı eskatolojinin, aslında çarmıh teolojisinin bir türü olduğunu ifade eder. Çarmıha gerilen Mesih, acı çeken, terk edilen ve dışlanan herkesle derin bir birliktelik kurar. Bu yaklaşım, Moltmann'ın "çarmıha gerilen Tanrı" teolojisinin merkezinde yer alır. Tanrı, Mesih'in çarmıhtaki acıları aracılığıyla dünyanın acılarına katılır; böylece kurtuluş, soyut bir kavram olmaktan çıkar ve somut bir gerçekliğe dönüşür⁴⁰³.

Moltmann, bu anlayışın Orta Çağ mistisizminde ve özellikle Lutherci teolojide güçlü bir karşılık bulunduğunu belirtir. Çarmıha gerilen Tanrı hem güçlü ve kudretli bir kurtarıcı hem de acı çekenlerin, ezilenlerin ve dışlananların Tanrısıdır. Bu perspektifte kurtuluş, bireysel fedakarlıklar veya kilise ritüelleri aracılığıyla değil, Mesih'in acılarıyla özdeşleşerek ve kendi acılarını O'nun acılarıyla birleştirerek gerçekleşir. Moltmann, acı ile kurtuluş arasındaki bu derin bağın Bonhoeffer ve Kitamori gibi modern teologlar tarafından da benimsendiğini belirtir. Bonhoeffer, Tanrı'nın dünyada çarmıha gerilmesine izin verdiğini ve bu yolla acı çeken insanlara yardım ettiğini vurgular. Kitamori ise Tanrı'nın acısı üzerine bir teoloji geliştirir ve bu acının insan acılarını iyileştirdiğini savunur. Moltmann'ın da vurguladığı gibi, bu teolojiler kurtuluşun yalnızca ilahi bir kudretle aynı zamanda acı yoluyla geldiğini ifade eder⁴⁰⁴.

Moltmann'ın bu teolojisi, Pavlus'un mesajına dayanarak insanın Tanrı karşısındaki kibir ve kendini haklı çıkarma arzusunu eleştirir. Çarmıha gerilmiş Tanrı, insanı kendi varlığını yüceltme ve diğer insanlar üzerinde güç kurma çabasından

⁴⁰² Jurgен Moltmann, *The Crucified God: The Cross of Christ As the Foundation and Criticism of Christian Theology* (Fortress Press, 1993), 1-4.

⁴⁰³ Moltmann, *The Crucified God*, 4-6.

⁴⁰⁴ Moltmann, *The Crucified God*, 45-48.

kurtarır. Bu bağlamda Moltmann, Luther'in haç teolojisi (*theologia crucis*) kavramını genişleterek Hristiyan teolojisinin bir kurtuluş teolojisi olduğunu vurgular. Bu teoloji, insanı kendini ilahlaştırma kaygısından ve tarih boyunca biriktirdiği dini, sosyal ve politik güçlerden özgürleştirici bir rol oynar. Sonuç olarak, Moltmann'ın çarmıh teolojisi, modern Hristiyanlık için hem teorik bir açıklama hem de eleştirel ve kurtarıcı bir teoloji olarak şekillenir⁴⁰⁵.

Gustavo Gutiérrez, modern dönemde Hristiyan kurtuluş doktrinine özgün ve yenilikçi bir bakış açısı kazandıran önemli bir teologdur. Onun kurtuluş anlayışı, bireysel günahlardan arınmanın ötesinde, toplumsal adaletin sağlanması ve özgürleşme mücadelesi olarak genişler. Kurtuluş, tarihsel, toplumsal ve politik boyutları kapsayan kapsamlı bir dönüşüm olup, yoksulların ve marjinalleşmiş kesimlerin yaşadığı derin adaletsizliklere karşı somut dayanışmayı gerektirir. Bu süreç, Tanrı'nın ezilenlerle dayanışması ve onların özgürleşmesiyle şekillenen, hayatın gerçek koşullarından kopmayan aktif bir süreci ifade eder.

Gutiérrez, Hristiyanların yoksulluk, eşitsizlik ve baskıya karşı durmasını inanç yükümlülüğü sayar; sosyal, ekonomik ve politik baskılara karşı direnmenin hem bireysel hem toplumsal özgürleşmeye katkı sağladığını savunur. Kurtuluş, insanlık dışı koşullarda yaşayanların "Tanrı'nın çocuğu" olarak ilan edilmesi ve inancın, yoksulların acılarına somut yanıt verilmesi anlamına gelir. Bu teoloji, yoksulların yanında olmayı ve onların insanlık onurunu savunmayı temel alır. Kaynağını İncil ve Hristiyan geleneğinden alan bu yaklaşım, yoksulların tarihsel ve toplumsal deneyimleriyle beslenir ve kurtuluşu, kutsal yedinci günün anlamıyla toplum ve tarih içinde adaletin sağlanması olarak tanımlar⁴⁰⁶.

Gutiérrez, dünya hayatı ile ahiret hayatını birbirinden ayrı görmez; kurtuluşun hem ahirette hem de bu dünyada adaletin sağlanması yoluyla gerçekleşeceğini vurgular. Hristiyanların bu dünyada adalet ve eşitlik için çalışarak Tanrı'nın Krallığı'nı inşa etme sorumluluğunu taşıdıklarını savunur. Bu bağlamda kilisenin yalnızca manevi kurtuluşa değil, aynı zamanda toplumsal kurtuluşa da aracılık etmesi gerektiğine inanır. Gutiérrez'e göre, kilise yoksullara ve ezilenlere yardım ederek

⁴⁰⁵ Moltmann, *The Crucified God*, 65-75.

⁴⁰⁶ Christopher Rowland (ed.), *The Cambridge Companion to Liberation Theology* (Cambridge New York Melbourne Madrid Cape Town: Cambridge University Press, 1999), 1-5.

Tanrı'nın iradesinin, adalet ve eşitlik ilkesi doğrultusunda, yeryüzünde gerçekleştirilmesine katkı sağlamalıdır⁴⁰⁷.

Gutiérrez, insanlık tarihini profan ve kutsal olarak iki ayrı çizgiye ayırmaz; aksine, tek bir kurtuluş tarihi olduğuna inanır. Bu tarih, Hristiyan bakış açısıyla “Mesih’le tamamlanmış” bir tarihtir. İsa Mesih, tüm insanlığın kurtarıcısı olarak tarihi geri döndürülemez bir şekilde üzerine almış ve insan varoluşunun her boyutunu kucaklamıştır. Bu nedenle insanlık tarihi, Tanrı'nın kurtarıcı eylemiyle şekillenen ve anlam kazanan bir süreçtir. Gutiérrez'in bu teolojik görüşü, insanlık tarihini Tanrı'nın kurtuluş tasarısının ayrılmaz bir parçası olarak görme gerekliliğini vurgular. Gutiérrez, Tanrı'nın eyleminin insanlık tarihinin derinliklerinde başladığını ve bu tarihin tüm aşamalarında var olduğunu savunur. İnsanlık tarihindeki adalet mücadelesi ve özgürleşme çabaları, Tanrı'nın kurtuluş tasarısının bir parçasıdır. Bu bağlamda Gutiérrez'in teolojisi, insanın dünyadaki kurtuluş mücadelesini Tanrı'nın ebedi kurtuluş amacına yönelik bir süreç olarak görür. İnsanlar, bu dünyada adaleti sağlama ve toplumsal kurtuluş mücadelesi vererek Tanrı'nın eskatolojik tasarısının bir parçası olurlar⁴⁰⁸.

Modern dönemde Hristiyan kurtuluş doktrini, geleneksel temellerinden kopmaksızın yeniden yorumlanmış ve dönemin düşünsel, toplumsal ve kültürel ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde zenginleştirilmiştir. Karl Barth'tan Karl Rahner'e, Jürgen Moltmann'dan Gustavo Gutiérrez'e kadar pek çok modern teolog, kurtuluşu hem bireysel bir iman tecrübesi hem de Tanrı'nın evrensel iradesi, eskatolojik umudu ve toplumsal adaletiyle ilişkilendirmiştir. Kimi teologlar Mesih merkezli bir kurtuluş anlayışını vurgularken, kimileri insanın Tanrı'yla iş birliğini ya da ilahi lütfun evrenselliğini ön plana çıkarmıştır. Böylece modern Hristiyan teolojisinde kurtuluş doktrini, çok yönlü, dinamik ve evrensel bir içeriğe bürünerek hem kişisel iman yolculuğuna hem de insanlığın ortak kaderine hitap eden kapsamlı bir teolojik yapı kazanmıştır. Böylece modern dönemde kurtuluş anlayışı hem bireysel hem de toplumsal boyutlarıyla çok katmanlı bir teolojik zemine kavuşmuştur.

⁴⁰⁷ Gustavo Gutierrez, *A Theology of Liberation: History, Politics, and Salvation*, çev. Sister Caridad Inda - Sister John Eagleson. (Maryknoll, N.Y, 1973), 83-84.

⁴⁰⁸ Gutierrez, *A Theology of Liberation*, 86-87.

İKİNCİ BÖLÜM

HİRİSTİYANLIKTAN TANRI'NIN KURTULUŞ TASARISI

Hristiyan kurtuluş doktrininin temelinde, Tanrı'nın kurtuluş tasarısı yer alır. Bu tasarı, Tanrı'nın insanlıkla olan ilişkisini belirleyen ve şekillendiren en temel ilke olarak kabul edilir. Tanrı'nın bu ilahi tasarısı, insanın günahkar doğasını ve tüm yaratılışın kurtuluşa duyduğu ihtiyacı dikkate alarak, Tanrı'nın egemen iradesinin tarihin her aşamasında sürekli biçimde tezahür etmesini sağlar. Böylece bu tasarı hem bireysel kurtuluşu hem de tüm yaratılışın nihai yenilenmesini de kapsayan geniş bir vizyon sunar.

Pavlus'a göre Tanrı'nın kurtuluş tasarısı, varlık öncesine kadar uzanır ve Tanrı'nın egemenliğini yansıtır⁴⁰⁹. Ezeli iradeye dayanan bu tasarı, dünyanın temelleri atılmadan önce tasarlanmış olup, yaratılışın tüm varlıklarını içine alan bir dönüşüm sürecini içerir. Pavlus, bu tasarının Tanrı tarafından açıklanan bir sır olduğunu⁴¹⁰ ve bu sırrın tüm halklara duyurulması gerektiğini bildirir. Ona göre kurtuluş, Tanrı tarafından tasarlanmış, İsa Mesih'te bedenlenmiş ve Kutsal Ruh aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda Pavlus'un kurtuluş teolojisi, her dönemde geçerliliğini koruyan evrensel bir inanç sistemine işaret eder.

Hristiyan kurtuluş doktrini, tarihsel süreçte farklı teolojik yaklaşımlar çerçevesinde gelişmiştir. Her bir yaklaşım, Tanrı'nın insanlık üzerindeki kurtarıcı etkisini ve insanın bu ilahi tasarıya nasıl katıldığını açıklamayı amaçlar. Bu gelişimler doğrultusunda, bu doktrinin dört ayırt edici özelliği öne çıkar: İlahi kurtarıcı olarak Kutsal Üçlü Birlik, Tanrı'nın insanlıkla ilişkisini onarma amacı taşıyan tasarısı, bu tasarının tarihsel gelişim süreci ve ilahi ile yaratılmışlar arasında öngörülen nihai birlik. Dolayısıyla Hristiyan kurtuluş doktrini, Tanrı'nın egemenliğini, kurtuluşun tarihsel ve teolojik boyutlarını ve insanların bu ilahi tasarıya nasıl katılabileceğini anlamaya yönelik bir temele dayanır.

⁴⁰⁹ Fuat Aydın, "Antakya Hristiyanlığı ve Hristiyan Kredosunun Belirlenmesine Yol Açan Tartışmalardaki Rolü", *İslami İlimler Dergisi* 11/2 (2016), 95-99.

⁴¹⁰ Seyfeli, *Ermeni Kilisesi'nde Sakramentler*, 299.

2.1. KURTULUŞ TASARISINDA TANRI: KUTSAL ÜÇLÜ BİRLİK

Hristiyan teolojisinde kurtuluş doktrini, Tanrı'nın üçlü doğasının anlaşılması açısından temel bir ilkedir. Kutsal Üçlü Birlik (*Teslis*), Tanrı'nın Baba, Oğul ve Kutsal Ruh olarak tek bir özde var olduğunu ve insanlığın kurtuluş sürecinde bu üçlü yapının nasıl etkin olduğunu açıklar. Tanrı, insanlığın kurtuluşu için üçlü bir şekilde hareket eder ve bu süreçte Baba, Oğul ve Kutsal Ruh farklı işlevlerde bulunur.⁴¹¹

Kurtuluş sürecinde Baba, yaratıcı ve düzenleyici bir rol üstlenir. Oğul, yani İsa Mesih, Tanrı'nın insan suretinde yeryüzüne gelmesiyle kurtarıcı işlevi yerine getirir. İsa'nın çarmıhta ölmesi ve dirilmesi, insanlığın günahlarının bağışlanmasını ve Tanrı'yla yeniden barışmasını sağlar. Kutsal Ruh ise Mesih'in öğretilerini ve kurtarıcılığını insanların hayatında etkin kılar; Tanrı'nın lütfunu sunar, yönlendirici ve dönüştürücü bir rol oynar⁴¹².

Kutsal Kitap, Tanrı'nın üçlü doğasına ve İsa Mesih'in kurtarıcı rolüne açık biçimde olmasa da önemli biçimde işaret eder. Hristiyan teologlar, Kutsal Kitap'ta doğrudan bir Teslis öğretisinin bulunmadığını kabul etmekle birlikte, metinlerde yer alan kavramlar ve metaforların sonraki üçlü doktrininin temelini oluşturduğunu belirtirler. Eski Ahit'te Tanrı'nın İsrail'in Babası olarak tasviri ile “Söz” (*Davar*), “Ruh” (*Ruah*), “Bilgelik” (*Hokhmah*) ve “Mevcudiyet” (*Shekhinah*) gibi kişileştirilmiş kavramların kullanımı, Tanrı'nın çok boyutlu doğasını ve kurtarıcı faaliyetini anlamada önemli ipuçları sunar. Bu unsurlar sırasıyla Tanrı'nın yaratıcı gücünü, yaşam veren kudretini, ilahi hikmetini ve halkıyla kurduğu somut ilişkiyi simgeler. Özellikle “Mevcudiyet” kavramı, Tanrı'nın dünyadaki aktif varlığı ve insanlıkla yakın temasını vurgular. İlk Hristiyan teolojisinde Kutsal Üçlü Birlik anlayışı hem kurtuluş tarihinin merkezinde yer alır hem de Tanrı'nın kendisini açıklama biçimini temellendirir. Bu bağlamda geliştirilen “İçkin Üçlü” (Latince: *immanent Trinity*, Yunanca: *ἑμφύτος Τριάς*) ve “Ekonomik Üçlü” (Latince: *economic Trinity*, Yunanca:

⁴¹¹ “Üçlük” (Trinity) terimi, ilk kez M 180 civarında Antakyalı Theophilus tarafından kullanılmış, daha sonra Tertullian ve Origen gibi teologlar tarafından benimsenmiştir. Bu terim, Tanrı'nın Baba, Oğul ve Kutsal Ruh olarak ebedi ve yaratılmamış bir birlik içinde var olduğunu ifade eder. İznik Konsili'nin inanç bildirgesine dayanan Athanasius İncancı'nda şu ifade yer alır: “Baba Tanrı'dır, Oğul Tanrı'dır, Kutsal Ruh Tanrı'dır; ancak üç ayrı Tanrı değil tek bir Tanrı vardır.” Bu üç kişi birbirinden farklıdır; ancak birlikte ebedi ve yaratılmamış birliği oluştururlar G. H. Joyce, “The Blessed Trinity”, *The Catholic Encyclopedia*, ed. Charles G. Herbermann (New York: The Encyclopedia Press, 1907-1913), 15/95.

⁴¹² Gündüz, “Hristiyanlık”, 2020, 73.

οἰκονομικὴ Τριάς) ayrımı, Tanrı'nın hem ebedi varlığına hem de tarihsel eylemlerine ışık tutar⁴¹³.

“İçkin Üçlü”, Tanrı'nın ezeli ve değişmeyen iç varlığını ifade eder. Buna göre Tanrı, zaman ve mekandan bağımsız olarak Baba, Oğul ve Kutsal Ruh olmak üzere üç kişide vardır. Bu ilişkiler yaratılış ya da tarihsel eylemlerle sınırlı olmayıp Tanrı'nın özsel doğasına içkindir: Baba, Oğul'u ebediyen doğurur; Oğul, Baba'dan doğar; Ruh ise Baba'dan (Batı geleneğinde hem Baba'dan hem Oğul'dan) çıkar. Bu ilişkiler, Tanrı'nın özde birliğini zedelemekten, aşkın doğasının gizemini ortaya koyar. Dolayısıyla İçkin Üçlü, Tanrı'nın kimliğiyle, yani ebedi ve değişmez özüyle ilgilidir.

“Ekonomik Üçlü” ise Tanrı'nın yaratılış, vahiy ve kurtuluş sürecinde tarihsel olarak nasıl iş gördüğünü ifade eder. “Oikonomia” terimi, Tanrı'nın evreni ve insanlığı yönetme tarzını belirtir. Bu kavram çerçevesinde Baba yaratır ve gönderir; Oğul kurtarır; Ruh ise kutsar ve birleştirir. Tanrı'nın İsa Mesih'te beden alması ve Kutsal Ruh'un gönderilmesi, bu tarihsel işleyişin somut tezahürleridir. Böylece Tanrı, kurtuluş tarihindeki eylemleri aracılığıyla kendisini açığa çıkarır. İçkin ve Ekonomik Üçlü ayrımı, Tanrı'nın aşkın kimliği ile insanlıkla kurduğu ilişkiyi anlamada temel bir çerçeve sunar. Bu iki düzlem birbirinden ayrı olmamakla birlikte, kavramsal olarak ayırt edilebilir. İçkin Üçlü, Tanrı'nın kim olduğunu; Ekonomik Üçlü ise Tanrı'nın ne yaptığını ortaya koyar.

Erken Hristiyan düşüncesinde vurgu daha çok Ekonomik Üçlü üzerindedir; çünkü vahiy ve kurtuluş deneyimi, inananlar için doğrudan yaşanan gerçekliklerdir. Ancak dördüncü yüzyıldan itibaren, özellikle Kapadokya Babaları ve Augustinus gibi düşünürlerin katkılarıyla İçkin Üçlü'ye yönelik ilgi artar. Bu yönelim hem Tanrı'nın özsel birliğini koruma hem de teolojik sapmalardan kaçınma amacı taşır. Bu gelişmeler doğrultusunda, teoloji tarihinde Ekonomik Üçlü'den (Tanrı'nın tarihsel eylemleri) İçkin Üçlü'ye (Tanrı'nın ebedi doğası) doğru bir geçiş yaşanır. Tanrı, Mesih'te beden alıp Kutsal Ruh aracılığıyla dünyada etkinliğini sürdürürken, içsel yaşamındaki özsel birliği de muhafaza eder. Geleneksel “Tanrı, aynı özde üç kişidir” formülü hem İçkin Üçlü'deki ebedi ilişkileri hem de Ekonomik Üçlü'deki tarihsel faaliyetleri tek bir ilahi

⁴¹³ Catherine Mowry Lacugna, “Trinity”, *Encyclopedia of Religion Second Edition*, ed. Lindsay Jones (United States of America: Thomson/Gale, 2005), 14/9360-9363.

özde birleştirir. Böylece Tanrı'nın ebedi doğası ile dünyadaki etkinliği arasında ontolojik bir bağ kurulur.

Hristiyan teolojisi, Tanrı'nın içsel yapısının nihai anlamda insan idrakini aşan bir "Mutlak Gizem" olduğunu vurgular. Ne var ki bu gizem, inananlar için mutlak bilinmezlik anlamına gelmez; çünkü Tanrı, kendisini vahyetmiş ve kurtuluşu gerçekleştirmiştir. Üç kişi birlikte ve ayrılmaz biçimde kurtuluşu ve tanrılaşmayı mümkün kılar. Bu öğretisi, Tanrı'nın iç ilişkisi ile insanlıkla kurduğu bağ arasındaki ilişkiyi açıklarken, ilahi sevgi ve lütfun kurtarıcı gerçekliğini yansıtır⁴¹⁴.

Kurtuluş doktrini bağlamında, içkin ve Ekonomik Üçlü ayrımı, Tanrı'nın ebedi öz varlığı ile insanlık tarihindeki kurtarıcı eylemleri arasındaki ilişkiyi kavramaya imkan tanır. Bu ayrım, Tanrı'nın kimliğiyle (İçkin Üçlü) yaptığı işler (Ekonomik Üçlü) arasındaki bütünlüğü koruyarak, kurtuluşun kaynağının Tanrı'nın kendi iç yaşamındaki birlikten doğduğunu gösterir. Aşağıdaki tablo, bu iki yaklaşımın kurtuluş tarihiyle olan bağını vurgulayan temel özelliklerini karşılaştırmalı olarak sunmakta ve Tanrı'nın kendisini nasıl açıkladığıyla insanı nasıl kurtardığı arasındaki teolojik sürekliliği gözler önüne sermektedir.

Tablo 1: Kurtuluş Doktrini Bağlamında İçkin Üçlü ve Ekonomik Üçlü Birlik'in Karşılaştırması

Kriter	İçkin Üçlü (Immanent Trinity)	Ekonomik Üçlü (Economic Trinity)
Tanım	Tanrı'nın kendi içindeki, ezeli ve değişmeyen ilişkisi	Tanrı'nın yaratılış, vahiy ve kurtuluş tarihindeki etkin işleyişi
Zaman/Mekan	Zaman dışı, ebedî	Tarihsel, zamana ve mekana bağlı
Odak Noktası	Kutsal Üçlü Birlik'in özsel ve içsel ilişkisi	Kutsal Üçlü Birlik'in dünyada nasıl hareket ettiği ve görev aldığı
İlişki Biçimi	Baba Oğul'u doğurur. Kutsal Ruh Baba'dan (veya Batı'da Baba ve Oğul'dan) çıkar.	Baba yaratır ve gönderir. Oğul kurtarır. Kutsal Ruh kutsar ve birleştirir
Amaç	Tanrı'nın kim olduğu (ontolojik ve özsel gerçeklik)	Tanrı'nın ne yaptığı (tarihsel kurtuluş işlevi ve misyonu)

⁴¹⁴ Catherine Mowry Lacugna, "Trinity", 14/9360-9363.

Anahtar kavram	Öz (ousia), doğa (physis), içsel birlik	Oikonomia (kurtuluş tarihinde Tanrı'nın yönetimi), misyon, tarihsel süreç
-----------------------	---	---

2.1.1. Kurtuluş Tasarısında Baba

Hristiyan teolojisinde Tanrı'nın varlığı hem teolojik düşüncenin hem de iman yaşamının merkezinde yer alır. Tanrı, evrenin yaratıcısı ve insanlık tarihine anlam ve yön veren nihai güç olarak tasvir edilir. Kutsal Yazılar, Tanrı'yı hem evreni yaratan bir güç hem de tarihe müdahale eden ve insanlığın kurtuluşunu sağlayan bir varlık olarak tanımlar⁴¹⁵.

Tanrı'nın kurtuluş işindeki Baba olarak rolü, ilahi lütuf kavramıyla yakından ilişkilidir. Kurtuluşun kaynağı, Tanrı'nın karşılıksız lütfudur ve bu lütuf, insanlığın kurtuluşunu mümkün kılan yegane güç olarak kabul edilir⁴¹⁶. Lütuf, insanın günahtan kurtuluşa yönelmesine vesile olan ilahi bir yardım olarak da tanımlanır. Bu bağlamda, lütuf, insana Tanrı'dan bir armağan olarak vahyedilmiş olup, insanın özgür iradesini koruyarak Tanrı'ya yönelmesine olanak tanır⁴¹⁷. Hristiyanlık, kendisini doğaüstü bir vahiy olarak sunar ve her zaman, bu doğaüstü vahyin kendi hakikatinin, gücünün ve verimliliğinin kaynağı olduğunu ilan eder⁴¹⁸.

Hristiyan teolojisinde doğaüstü vahiy ve Kutsal Üçlü Birlik, Tanrı'nın kendisini insanlığa Baba, Oğul ve Kutsal Ruh aracılığıyla açıklamasını ifade eder. Bu ilahi öz-bildirim, yalnızca Tanrı'nın inisiyatifiyle gerçekleşir ve kurtuluşun hem bilgisini hem de kendisini ileten tanrısal bir eylem niteliği taşır. Vahiy, Teslis'in ortak etkinliğidir: Baba gönderir, Oğul Tanrı'yı açıklar, Ruh ise bu gerçeği her çağda diri kılar. Eski Ahit'te temellenen bu süreç, Yeni Ahit'te İsa Mesih'te doruğa ulaşır. Böylece vahiy, hem tarihsel hem de daima yaşayan kurtarıcı bir gerçekliktir⁴¹⁹.

⁴¹⁵ J. Rodman Williams, *Renewal Theology: God, the World and Redemption : Systematic Theology from a Charismatic Perspective* (Grand Rapids, Mich: Zondervan, 1988), 47.

⁴¹⁶ Pohle, "Sacrifice", 13/901.

⁴¹⁷ Stevens, *The Christian Doctrine of Salvation*, 1905, 109,127.

⁴¹⁸ Balázs M. Mezei vd. (ed.), *The Oxford Handbook of Divine Revelation* (Oxford New York (N.Y.): Oxford University Press, 2021), 63.

⁴¹⁹ Mezei vd., *The Oxford Handbook of Divine Revelation*, 123-124.

Hristiyan kurtuluş doktrininde vahiy, Tanrı'nın kendisini ve kurtuluş tasarısını insanlığa açıklaması açısından büyük önem taşır. Vahiy, Tanrı'nın gizeminin açığa çıkarılmasıdır. Bu doğrultuda vahiy, genel vahiy ve özel vahiy olmak üzere iki temel kategoride ele alınır. Genel vahiy, Tanrı'nın her zaman ve her yerde kendisini insanlığa açmasıdır. Tanrı, yaratılışa, insan vicdanında ve tarihin akışında kendi varlığını bildirir. Örneğin, evrenin düzeni ve insanın içsel yapısı Tanrı'nın izlerini taşır. Mezmur 19'daki “*Gökler Tanrı'nın yüceliğini anlatır.*” ifadesi, doğanın Tanrı'yı açıklayan bir dil gibi işlediğini gösterir. Ancak bu tür vahiy, yalnızca Tanrı'nın yaratıcı yönünü ortaya koyar; kurtarıcı doğasını ise tam olarak ifşa etmez. Bu nedenle genel vahiy, Tanrı hakkında temel bilgiler sunsa da insanın günahkar doğası bu bilgiyi karartmış ve çarpıtmıştır.

Hristiyan inancına göre, bu vahiy süreci özel vahiy ile doruk noktasına ulaşmıştır. İsa Mesih, Tanrı'nın gizemini en açık şekilde ifşa eden ve Tanrı'nın insanlığa olan sevgisini, lütfunu ve kurtuluşunu bedeninde somutlaştıran nihai vahiydir. Tanrı, İsa Mesih aracılığıyla yalnızca kendini tanıtmamış, aynı zamanda kurtuluş bilgisini de doğrudan insanlığa sunmuştur⁴²⁰.

İsa Mesih'in kişiliğinde vücut bulan bu vahiy hem Tanrı bilgisini hem de kurtuluşun bizzat kendisini sunar. Tanrı, Mesih'te kendisini insanlığa tanıtırken onları kurtuluşa davet eder. Böylece vahiy ile kurtuluş birbirinden ayrılmaz hale gelir. Kurtuluş, insanı Tanrı'nın hayatına dahil eden ve Tanrı'yı insanın yaşamına getiren ilahi bir eylemdir. Bu süreçte Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un birliği, kurtuluşun dinamik yapısını oluşturur⁴²¹. Eski Ahit'te sembolik olarak var olan ilahi babalık, Yeni Ahit'te Mesih'in gelişi ve Kutsal Ruh'un etkinliğiyle tam anlamıyla açığa çıkar. Böylece Tanrı'nın insanla ilişkisi, yalnızca yaratıcı ve yaratılan düzeyinde kalmaz aynı zamanda kişisel ve dönüştürücü bir yakınlığa evrilir. Bu bağlamda Tanrı'nın kurtuluş tasarısı, iman edenlerin Tanrı ile özel bir ilişkiye dahil olduğu bir oğulluk süreci olarak şekillenir. Bu ilişki, oğulluk kavramıyla tanımlanır; yani müminler, Baba Tanrı'nın

⁴²⁰ Williams, *Renewal Theology*, 32-35.

⁴²¹ Nock, *Conversion*, 35.

ebedi oğulluğuna dahil edilme ayrıcalığına erişir. İşte bu ilahi evlatlık, Hristiyan kurtuluş doktrininin özünü ve en nihai amacını oluşturur⁴²².

2.1.2. Kurtuluş Tasarısında Oğul: İsa Mesih

Hristiyan teolojisi, Kutsal Üçlü Birlik'in Oğul'daki kurtuluş eylemi olmadan tam olarak anlaşılamayacağını savunur. Tanrı Oğlu'nun insan doğasındaki yaşamı, öğretileri ve eylemleri, Tanrı'nın doğasını ve kurtarıcı iradesini açığa çıkarır. İsa Mesih'in takipçileri, Tanrı'nın Oğlu'nun benzerliğine dönüşme sürecinde bu gerçekliği somutlaştırarak, insanların asli günahla kaybettiklerini geri kazanmalarını sağlar⁴²³.

Hristiyanlık, Oğul'un insan yaşamıyla sunduğu tanrısal yol olarak tanımlanabilir. Bu yol, Hristiyanların kurtuluşa erişmeleri için rehberlik eder ve yaşamlarını şekillendirir. Hristiyan kurtuluş doktrini, insanın Tanrı ile ilişkisinin ve kurtuluşunun yalnızca Oğul aracılığıyla gerçekleşebileceği fikri üzerine kuruludur⁴²⁴. Bu nedenle, Hristiyan düşüncesinde İsa Mesih'e duyulan iman, Hristiyan inancının merkezinde yer alır. Mesih inancı, bir kurtarıcı beklentisi olduğu gibi aynı zamanda kurtuluşun gerçekleştiği temel bir ilke olarak kabul edilir⁴²⁵.

Hristiyan kurtuluş doktrini, Tanrı'nın doğasına odaklanır ve Kutsal Üçlü Birlik anlayışını temel alır. Kurtuluşun mümkün olabilmesi için Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un her birinin Tanrı olduğu, ancak üç ayrı Tanrı değil, Tek Tanrı oldukları inancı kabul edilir. Aynı şekilde, Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un tek bir Rab olduğu da bilinir. Kurtuluşun gerçekleşmesi, İsa Mesih'in hem Tanrı hem de insan olduğuna inanmayı ve bu inancı açıkça ikrar etmeyi gerekli kılar. Bu bağlamda, Kutsal Üçlü Birlik'in kurtuluş iradesi, Oğul'un beden almasıyla insanlık tarihinde somut hale bürünür. İsa Mesih, Baba'yla aynı özden doğmuş, *Kusursuz Tanrı* ve *Kusursuz İnsan* olarak Baba ile eşittir. Onun insan ve ilahi doğaları, İsa Mesih'te hipostatik olarak birleşmiştir. Bu birleşim, Tanrı'nın mükemmel vahyini ve insanlığın kurtuluşundaki merkezi rolünü

⁴²² R. L. Richard, "God (Father)", *New Catholic Encyclopedia*, ed. Catholic University of America (Detroit: Washington, D.C: Thomson/Gale, 2003), 6/292.

⁴²³ Pohle, "Sacrifice", 13/901.

⁴²⁴ Charles Gore, *The Incarnation of the Son of God; Being the Bampton Lectures for the Year 1891*. (London: J. Murray, 1891), 1; Henry Hart Milman, *The History of Christianity* (London, 1840), 40.

⁴²⁵ Yasin Öner, *Netflix Sinemasında Hristiyan Sembolizmi* (Ankara: Eskiyei Yayınları, 2023), 129.

temsil eder. Kutsal Kitap'a dayalı Hristiyan geleneği, İsa Mesih'in hem gerçek insan hem de gerçek Tanrı olduğu inancını sürdürür⁴²⁶.

İsa Mesih'in Tanrı olduğu inancı, Tanrı'nın ebediyen İsa olarak var olacağını; yani yalnızca Baba ya da Kutsal Ruh olarak değil, bizzat İsa kimliğiyle sonsuzlukta da varlığını sürdüreceğini ifade eder. Bu anlayış, İsa'ya ilişkin vahyin yalnızca tarihte yaşanmış önemli bir olay olmadığını, bilakis tüm tarihin ve varoluşun temel sebebi olduğunu ortaya koyar. Kainatın tarihi, bu ilahi kurtuluş olayının önsözü ve gerçekleşme zemini olarak değerlendirilir; tüm yaratılış, bu kurtarıcı amaca hizmet etmek üzere var edilmiştir. Tanrı'nın ebediyen İsa olarak var olması, ezelden ebede uzanan ilahi bir tasarının parçasıdır. Bu tasarı, Tanrı'nın İsa kimliğinde vaftiz olmasını, kutsal bir kurban olarak kendini sunmasını, çarmıha gerilmesini ve dirilmesini kapsar. Bu nedenle İsa'nın gelişi hem bir peygamberin ya da öğretmenin gelişi olarak hem de Tanrı'nın ilahi doğasının dünyada ete kemiğe bürünmüş bir yansıması olarak görülür. Tanrı'nın buyruklarını yerine getiren yalnızca İsa değildir; İsa'nın bizzat gelişi, Tanrı'nın öz doğasının ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilir. Tanrı tarafından gerçekleştirilen her eylem, İsa olayında mükemmelliğe ulaşır; çünkü yaratılışın kendisi, bu ilahi olayın gerçekleşmesi için önceden hazırlanmış bir zemin olarak var olmuştur⁴²⁷.

Farklı dini geleneklerde, kurtuluşa erişme ve rehberlik amacıyla çeşitli kurtarıcı figürler bulunur. Bu figürler bazen insan formunda, bazen Tanrı olarak, bazen de hem insan hem de Tanrı'dan oluşan *uknumsal* bir birlik şeklinde tasvir edilir. Hristiyan kurtuluş doktrininde bu üçüncü form, yani hem insan hem de Tanrı'dan oluşan birlik ön plana çıkar. Hristiyanlıkta kurtarıcı karakter, Tanrı Oğlu, İsa ve Mesih terimleriyle ifade edilir. Kurtarıcının Tanrı Oğlu olma durumu, Kutsal Üçlü Birlik'te ikinci hipostaz olması, doğaüstü bir tabiata sahip olması, kutsal ve ilahi bir varlık olmasıyla ilgilidir. Onun insanoğlu olma durumu ise, kurtarıcının zaman ve mekanda insan olarak var olma durumudur ve inkarnasyonunu ihtiva etmesidir. Mesih olma durumu ise O'nun hem Tanrı Oğlu hem de insanoğlu durumunun birliğini gösterir,

⁴²⁶ Brown, *Christian Theology in Outline*, 144.

⁴²⁷ İsmail Raci Faruki, *Hristiyan Ahlakı Hristiyanlığın Tarihsel ve Sistemik Analizi*, çev. İbrahim Kapaklıkaya (İstanbul: Mahya Yayınları, 2015), 269-270.

Çünkü Mesih, Tanrı Oğlu'nun Kutsal Üçlü Birlik iradesiyle İsa'da varlık bulmuş halidir⁴²⁸

Hristiyan kurtuluşunu ifade eden ve temel kaynak teşkil eden bu anahtar kavramlar, Hristiyan inancında kurtuluşun doğasını ve Tanrı'nın insanlarla olan ilişkisini anlamak için kullanılan önemli metaforlardır. Tanrı'nın insanlığı kurtarmak için yaptığı ilahi eylemler ve İsa Mesih'in bu eylemlerdeki rolü bu metaforlar aracılığıyla ifşa edilir⁴²⁹.

2.1.3. Kurtuluş Tasarısında Kutsal Ruh

Hristiyanlık, dikey bir irfan veya yatay bir etik sistem olmanın ötesinde, hayatın derin hakikati olan bir gizemle ilgilidir. Bu gizem, Tanrı'nın varoluşu ve eylemlerinin sırlarını içerir ve Tanrı'nın yaratılış ve kurtuluş sürecindeki etkisini de kapsar. Kutsal Ruh'un bu gizemdeki rolü, Kutsal Üçlü Birlik'in işleyişinde önemli bir yere sahiptir⁴³⁰. Kurtuluş bağlamında, Kutsal Ruh'un rolü doğrudan kurtuluş doktriniyle ilişkilidir. Kutsal Ruh doktrini (*Pnömatoloji*), İsa Mesih'in kişiliği, Baba ve Oğul ile olan ilişkisi ve müminlerin yenilenmesi, kutsanması ve yüceltilmesindeki görevlerini ele alır. Hristiyan teolojisine göre, Kutsal Ruh kişinin imana gelmesini sağlar. Pavlus'un mektuplarında da belirttiği gibi, kimse Kutsal Ruh'un yardımı olmadan İsa Mesih'in Rab olduğunu söyleyemez⁴³¹. Kutsal Ruh, kişinin günahkar durumundan Tanrı'ya döndüğü “yeniden doğuş” sürecinde etkilidir⁴³². Bu yeniden doğuş süreci, bireyin Mesih'e olan inancı aracılığıyla Tanrı'nın kurtarıcı lütfuna erişmesiyle gerçekleşir.

Kutsal Ruh, Hristiyan kurtuluş doktrininde, imanlıların hayatlarının sürekli olarak kutsallaştırılmasında aktif bir rol oynar. Kişisel yenilenmeyi ve kilise birliğini destekler; bu da insanların Tanrı'nın lütuf ve kurtuluşunu kabul etmelerini ve bu gerçekliğe katılmalarını sağlar. İsa'nın kefarete ve kurtuluş işlevini etkili bir şekilde yaşama geçirmesi, Kutsal Ruh'un yönlendirmesi ve etkisiyle mümkün olur. Kutsal Ruh, inananları yenileyerek, kutsayarak ve yücelterek, Tanrı ile yeniden ilişki kurma

⁴²⁸ Demirci Kürşat, *Bir Hristiyan Mezhebi Olarak Ortodoksluğun Teolojisi*, 43,48.

⁴²⁹ Clifford - Anatolios, “Christian Salvation”, Aralık 2005, 746-748.

⁴³⁰ Vall, *Learning Christ*, 374.

⁴³¹ 1.Ko.12: 3.

⁴³² Yu.3: 5-8.

sürecini destekler. Bu süreçte kurtuluş, Kutsal Ruh'un aktif müdahalesiyle gerçekleşir ve Tanrı'nın lütfu, inananların hayatında somut bir gerçeklik haline gelir⁴³³

Kutsal Ruh, tanrısal kudreti ve iradeyi işler hale getirir. Bu bağlamda, Kutsal Ruh, Tanrı'nın kurtuluş tasarrufunu taşıyan ve aktaran bir güç olarak rol alır. Aynı zamanda Tanrı'nın kendisini ve iradesini insanlara açıklama sürecinde aktif bir rol oynar. Kutsal Ruh, kurtuluşun yaşam boyu süren bir kutsallaşma süreci olduğunu öğretir. Ruh, bireyin hayatını Tanrı'ya uygun bir şekilde dönüştürür. Bu dönüşüm, kişinin Tanrı'ya uygun bir yaşam sürmesini sağlar⁴³⁴

Kutsal Ruh, Hristiyan topluluğunu bir araya getirir ve kilisede birliği sağlar. Bu bağlamda, Hristiyan topluluğunun bir beden olarak birleşmesi Kutsal Ruh'un eseri olarak görülür⁴³⁵. İmanlılar, Kutsal Ruh sayesinde Tanrı'nın halkının bir parçası haline gelirler. Kilise, kurtuluş tasarrufunun taşıyıcısı olarak Kutsal Ruh'un rehberliği altında Tanrı'nın iradesini kilise mensuplarına iletir. Kilisenin Kutsal Ruh aracılığıyla ilahi iradeyi sürdürmesi, vahiy geleneğinin sürekli olarak canlı ve etkin olduğunu gösterir. Bu, kilisenin Tanrı'nın iradesini insanlara aktarma ve yaşama klavuzluk etme misyonunun devam ettiğini ortaya koyar⁴³⁶.

Kutsal Ruh, insanları günahattan Mesih'e doğru çeker ve bu süreçte onlara rehberlik eder. Kutsal Ruh, İsa Mesih'in kurtuluş misyonunu sürdürür ve bu misyonun gerçekleştirilmesine yardımcı olur, gelecekteki olayları bildirir ve İsa Mesih'i yüceltir. İsa'nın öğrencilere Matta İncili'nde verdiği vaat, Tanrı'nın evrensel mevcudiyetinin bir ifadesidir: “İşte, ben her gün bu çağın sonuna kadar sizinle birlikte olacağım.”⁴³⁷. Bu vaat, Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un birliğini ve Tanrı'nın inananlarla sürekli bir ilişki içinde olduğunu gösterir. Kutsal Ruh, bu sürekli varlığın ve kurtuluş umudunun bir teminatı olarak görülür. Hristiyan kurtuluş doktrini açısından, Kutsal Ruh'un rolü, Tanrı'nın vaadini gerçekleştiren ve inananlara destek olan bir unsur olarak ön plana çıkar.

⁴³³ Schaff - Jackson, *Theological Propædætic; a General Introduction to the Study of Theology, Exegetical, Historical, Systematic, and Practical, Including Encyclopaedia, Methodology, and Bibliography; a Manual for Students*, 334.

⁴³⁴ Gal.5: 22-23.

⁴³⁵ 1.Ko.12: 13.

⁴³⁶ Gündüz, “Hristiyanlık”, 2020, 140.

⁴³⁷ Mat.28: 19-20.

Kutsal Ruh, İsa'nın vaat ettiği sürekli varlık ve rehberliği sağlar⁴³⁸. Bu bağlamda, Kutsal Ruh'un kurtuluş sürecindeki rolü, Mesih'in işini sürdürmek, imanlıları ruhsal olarak güçlendirmek ve Tanrı'nın iradesini gerçekleştirmek açısından kritik bir öneme sahiptir.

Kutsal Ruh, kurtuluşun güvence altına alınmasında da etkilidir. Kutsal Kitap'ta, iman edenlerin Kutsal Ruh ile "mühürlendiği" ifade edilir. Bu mühür, onların Tanrı'nın vaadine kavuşacağına bir garantisi niteliğindedir⁴³⁹. Kutsal Ruh'un imanlıların yaşamındaki varlığı, gelecekteki kurtuluşun bir işareti olarak kabul edilir.

Kutsal Ruh'un kurtuluş doktrindeki bir diğer önemli işlevi ise, insanların kendi başlarına ifade edemedikleri dilek ve arzuları Tanrı'ya iletmesidir⁴⁴⁰. Bu durum, kurtuluş sürecinde Kutsal Ruh'un Tanrı ile insan arasında aracılık eden bir rol üstlendiğini de ortaya koyar.

2.2. KURTULUŞ TASARISININ AŞAMALARI

Tanrı'nın kurtuluş tasarısı, yaratılışın başlangıcından itibaren birbirini tamamlayan ve insanlığı nihai kurtuluşa ulaştırmayı amaçlayan aşamalardan oluşur. Bu aşamalar, Tanrı'nın sonsuz hükmünün ve yüceliğinin tarihsel süreçte görünür hale gelmesini sağlar⁴⁴¹.

Tanrı'nın tasarısı, evrenin en büyük kozmik olaylarından en küçük ayrıntılarına kadar tüm varlığı kapsayan bütüncül ve uyumlu bir düzende işler. Bu durum, Tanrı'nın hem tarihe hükmettiğini hem de tarihin içinde etkin bir şekilde var olduğunu gösterir. Onun iradesi ve hikmeti, her varlıkta kendini gösterir. Yaratılmış her şey bu büyük tasarının bir parçası olarak tarihte varlığını sürdürür⁴⁴².

İnsanlık tarihi boyunca Tanrı, doğrudan müdahalelerde bulunarak olayları kurtuluş amacı doğrultusunda yönlendirir. Bu nedenle tarihsel olaylar, Tanrı'nın iradesiyle şekillenen kutsal düzenin parçaları olarak değerlendirilir. Tanrı'nın tarihteki aktif rolü, O'nun kurtarıcı niteliğinin bir tezahürüdür. Hıristiyanlıkta tarih hem bir

⁴³⁸ Poythress, *The Miracles of Jesus*, 72.

⁴³⁹ Ef.1:13-14.

⁴⁴⁰ Rom.8: 26-27.

⁴⁴¹ Johns, "Seeing Salvation", 277.

⁴⁴² Kurtz, *Manual of Sacred History*, 24-25.

zaman çizgisini hem de Tanrı'nın kurtuluş tasarısının gerçekleştiği kutsal bir süreç olarak kabul edilir⁴⁴³.

Kutsal Kitap'ın temel temalarından biri olan kurtuluş tarihi, Tanrı'nın insanlık üzerindeki ilahi faaliyetini ve kurtarıcı tasarısını konu edinir. Yaratılışla başlayan bu süreç, insanın günaha düşmesiyle birlikte bozulmuş ve yaratılış düzeni kaos tehdidiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu duruma karşı Tanrı'nın yaratıcı gücü devreye girmiştir. Zaman içinde bu yaratıcı güç, kurtarıcı bir eyleme dönüşerek tarihsel olaylar aracılığıyla insanlık tarihine müdahalede bulunmuştur. Tanrı'nın bu kurtarıcı müdahalesi, Kutsal Kitap boyunca aktarılan büyük kurtuluş anlatısının temelini oluşturur⁴⁴⁴.

Tarihsel ve ilahi müdahaleler silsilesi hem geçmiş olayların anlatımı hem de Hristiyan tarih anlayışının da temelini oluşturur. Hristiyan tarih anlayışı, Tanrı'nın kurtuluş tasarısını merkeze alır ve tüm tarihsel olayları bu tasarıya dayalı olarak yorumlar. 19. yüzyılda kilise, bu özgün tarihsel süreci diğer tarih anlayışlarından ayırmak amacıyla "kurtuluş tarihi" kavramını kullanır. Böylece Tanrı'nın kurtuluş tasarısı, Hristiyan tarihçiliğinin merkezinde yer alır ve diğer tüm tarihsel gelişmeler bu tasarıyla ilişkilendirilerek anlam kazanır. Bu bağlamda gerçek tarih, Tanrı'nın insanlık için belirlediği kurtuluş tarihidir; diğer tüm tarihsel olaylar bu büyük tasarının hizmetinde şekillenir⁴⁴⁵.

Mircea Eliade, Hristiyanlıkta tarihsel olayların kutsal bir düzenin parçası olduğunu ve Tanrı'nın bu olaylar aracılığıyla ebedi amacını gerçekleştirdiğini vurgular. Ona göre tarih Tanrı'nın insanlıkla olan derin ilişkisini ortaya koyan kutsalın tezahür ettiği bir alandır. Mesih'in beden alması, tarihsel zamanı aşkın bir boyuta taşır ve onu ebediyetle buluşturur. Bu durum, tarihi sıradan bir olaylar dizisi olmaktan çıkarır ve Tanrı'nın ebedi tasarısının bir parçası olarak kutsal bir anlam kazandırır⁴⁴⁶.

⁴⁴³ Brown, *Christian Theology in Outline*, 20.

⁴⁴⁴ D. J. Ehr/Eds, "Creation", *New Catholic Encyclopedia*, ed. Catholic University of America, (Detroit : Washington, D.C: Thomson/Gale ; 2003), 4/340.

⁴⁴⁵ Karl Barth, *Church Dogmatics III.1: The Doctrine of Creation, The Work of Creation*. (London: T&T Clark, 2004) 59-60.

⁴⁴⁶ Mircea Eliade, *İmgeler ve Simgeler*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay (İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2022), 189.

Hristiyanlık, tarih anlayışında çizgisel bir zaman görüşünü benimser: Dünya bir kez yaratılmıştır ve bir sonu olacaktır⁴⁴⁷. Bu anlayışa göre tarih, Tanrı'nın kurtuluş tasarısının çizgisel bir zaman içinde gerçekleşmesiyle anlam kazanır⁴⁴⁸. Tanrı'nın kurtuluş tasarısı yaratma, kurtarma ve nihai gerçekleştirme eylemleriyle bu çizgisel zaman boyunca belirli olaylar ve kişiler vasıtasıyla tezahür eder. Yaratılışla başlayan bu süreç, asli günah nedeniyle tarihsel bir düşüşü beraberinde getirir. Bu düşüş, Tanrı ve insan arasındaki ilişkinin yukarıdan aşağıya doğru bozulmasına ve insanlığın Tanrı'dan uzaklaşmasına yol açar. Ancak bu kopuş, Tanrı'nın insanlığı terk etmesiyle değil; tersine, bu uzaklaşmaya müdahale ederek onu onarmaya yönelik kurtarıcı bir tasarı başlatmasıyla karşılık bulur. Tanrı ile insan arasındaki ilişkinin yeniden tesisi, tarihsel bir olay olan Mesih'in kurtarıcı eylemleriyle mümkün hale gelir⁴⁴⁹.

Tanrı'nın nihai tasarısı, İsa Mesih'te vücut bularak anlam kazanır. Tanrı'nın zihninde şekillenen “dünya fikri,” yaratılışta, insan ruhunda ve tarih boyunca aşama aşama tezahür eder. Bu nedenle, İsa, tarihin anlamını ve amacını aydınlatan bir ışık olarak görülür. İnsanlığı Tanrı'nın nihai tasarısına doğru yönlendiren bir rehber olarak kabul edilir⁴⁵⁰. Mesih'in bedenlenmesi Tanrı'nın insanlıkla kurduğu ilişkiyi ve kurtuluş tasarısını açığa çıkarır. Böylece Tanrı'nın dünyaya dair düşüncesi somutlaşır, tarih ise kutsal bir boyut kazanır⁴⁵¹.

Hristiyan kurtuluş tarihi, Tanrı'nın eylemlerini, kutsal tasarımın aşamalarını ve yeni bir yaratılışla birlikte hayat bulan yeni bir insanlık vizyonunu ortaya koyar. Bu tarihsel anlatım hem geçmişe hem de geleceğe yöneliktir. Hristiyan tarihçiliği, tarihsel olayları ilahi bir perspektiften değerlendirerek bu olaylara evrensel ve apokaliptik bir anlam yükler⁴⁵². Bu bağlamda, Tanrı'nın kurtuluş tasarısı aşağıdaki aşamaları sırasıyla içerir: Yaratılış, Hayat Ağacı, İyi ve Kötüyü Bilme Ağacı, Asli Günah, Düşüş, Dünya Hayatı, Mesih Öncesi Dönem, İsa Mesih'in Doğumu, Bedenlenme, Vaftiz, Son Akşam Yemeği, Çarmıh, Ölüm, Diriliş, Yükseliş, Kilise, Sakramentler, Ölüm, Kıyamet, Yargı, Ölüm Sonrası Yaşam (Göksel Alem) ve Yeryüzü Kilisesi. Bu

⁴⁴⁷ Mircea Eliade, *Mitlerin Özellikleri*, çev. Sema Rifat (İstanbul: Alfa Yayınları, 2024), 225.

⁴⁴⁸ Seyfeli, *Ermeni Kilisesi'nde Sakramentler*, 31.

⁴⁴⁹ Milman, *The History of Christianity*, 28; Nock, *Conversion*, 24.

⁴⁵⁰ Crane, *Jesus the Christ*, 53,65.

⁴⁵¹ Denis Edwards, *How God Acts: Creation, Redemption, and Special Divine Action* (1517 Media, 2010), 74-75.

⁴⁵² Barth, *Church Dogmatics the Doctrine of Creation*, 49.

aşamalardan her biri, Tanrı'nın ilahi tasarısını ve Hristiyan inancının temel yapı taşlarını temsil eder. Her bir adım, Tanrı'nın kurtarıcı sevgisinin ve tarih içindeki etkin varlığının bir tezahürüdür. Bu süreç, Hristiyan inancının temel kavramlarını kapsamlı bir şekilde açıklar.

Tablo 2: Tanrı'nın Kurtuluş Tasarısının Tarihsel ve Teolojik Aşamaları

Aşama No	Aşama	Açıklama / Bağlam
1	Yaratılış	Tanrı'nın evreni ve insanı yaratması
2	Hayat Ağacı	Sonsuz yaşamı simgeleyen kutsal ağaç
3	İyi ve Kötüyü Bilme Ağacı	İtaat sınavı ve özgür iradenin tecrübesi
4	Asli Günah	İnsanın Tanrı'ya karşı ilk başkaldırısı
5	Düşüş	İnsanın Tanrı'nın lütfundan ayrılışı ve düşüşü
6	Dünya Hayatı	Düşüş sonrası insanın yeryüzündeki yaşamı
7	Mesih Öncesi Dönem	Peygamberler aracılığıyla Tanrı'nın hazırlayıcı eylemleri
8	İsa Mesih'in Doğumu	Tanrı'nın beden alarak dünyaya gelişi
9	Bedenlenme (İnkarnasyon)	Tanrı'nın İsa Mesih'te insan doğasını kabul etmesi
10	Vaftiz	İsa'nın hizmetine başlamasının sembolü
11	Son Akşam Yemeği	Yeni Antlaşma'nın başlangıcı ve sakramentlerin kurumu
12	Çarmıh	Kurtuluşun bedeli olarak kefaretin ödenmesi
13	Ölüm	Tanrı Oğlu'nun insani varlığıyla ölümü
14	Diriliş	Ölüm üzerindeki zafer ve kurtuluşun temeli
15	Yükseliş	Mesih'in göğe alınması ve Tanrı'ya dönüşü
16	Kilise	Mesih'in bedeninin yeryüzündeki devamı
17	Sakramentler	Lütuf araçları ve kurtuluşun günlük yaşamla ilişkilendirilmesi
18	Ölüm	Her bireyin dünyevi yaşamının sonu
19	Kıyamet	Mesih'in ikinci gelişi ve dünyanın sonu
20	Yargı	Herkesin Tanrı önünde hesap vermesi
21	Ölüm Sonrası Yaşam (Göksel Alem)	Kurtuluşun sonsuz boyutu ve Tanrı ile birlik
22	Yeryüzü Kilisesi	İmanlı topluluğun halen dünyada sürdürdüğü tanıklık ve hizmet

2.2.1. Kurtuluş Tasarısında İlk İlahi Düzen: Yaratılış ve Düşüş

Hristiyan teolojinde Tanrı hem yaratıcı bir varlık hem de insanlık için bir amacı ve tasarısı olan ilahi bir kudrettir. Tanrı'nın kurtuluş tasarısı, O'nun ilahi amacı

doğrultusunda şekillenen kutsal bir tarih anlayışı çerçevesinde işler ve bu tarihsel süreç, evrenin ve insanın yaratılışıyla başlar. Yaratılışın ardından yaşanan düşüş ise, Tanrı'nın insanlığa yönelik ilahi amacının bozulmasına neden olur. İnsanlığın günaha düşmesiyle birlikte yaratılış düzeni bozulur ve böylece insan için bir kurtuluş ihtiyacı doğar⁴⁵³. Bu bağlamda Tanrı, tüm yaratılmışları yönetir ve yönlendirir, her şey Tanrı'nın eylemiyle uyum içinde hareket eder. Tanrı'nın yaratıcı iradesi, her varlığın hareket etme gücünü ve doğasını belirlerken, evrenin nihai yönelimi de O'nun mutlak iradesine tabi olur⁴⁵⁴.

2.2.1.1. Kurtuluş Tasarısında Evrenin ve İnsanın Yaratılışı

Hristiyan teolojisinin temel yapı taşlarından biri olan yaratılış doktrini, Tanrı'nın evreni varlığa getiren yaratıcı kudretini ve tarihe yön veren kurtarıcı iradesini açığa çıkaran kapsamlı bir ilahi tasarımın parçası olarak değerlendirilir. Evrenin ve insanın yaratılışı, Tanrı'nın yaratıcı gücünün ve kurtarıcı tasarımının bir yansımasıdır. Tanrı'nın yaratıcı eylemi hem dünyanın başlangıcıyla hem de insanlık tarihinin tamamını ve nihai kurtuluşa varan süreci kapsar. Bu bağlamda yaratılış, Tanrı'nın hem evrenin yaratıcısı hem de tarihin kurtarıcısı olduğunu ortaya koyan bütüncül bir tasarımın temel unsuru olarak yer alır⁴⁵⁵.

Kutsal Kitap'ta yaratılış, Tanrı'nın kurtuluş tasarımının ayrılmaz bir parçası olarak ele alınır. Kutsal Kitap'ın Eski Ahit ve Yeni Ahit bölümleri, yaratılışın farklı boyutlarına ışık tutar. Özellikle Eski Ahit'te yer alan Yaratılış (*Tekvin*) kitabındaki yaratılış ve düşüş anlatıları, Hristiyan kurtuluş tarihinin temelini oluşturur. Hristiyan kurtuluş doktrini, kökenini ve açıklamasını “Bereşit” olarak da bilinen bu kitaptan alır. Yaratılış Kitabı, Tanrı, yaratılış, insanlık, günah, düşüş, kurtuluş ve yeni yaratılış gibi temel kavramlara dair önemli bilgiler içerir.

Yaratılış, Tanrı'nın dışında hiçbir varlığın bulunmadığı mutlak bir başlangıçta, yalnızca Tanrı'nın iradesiyle meydana gelir. Yaratılış Kitabı'nın başlangıç bölümlerinde⁴⁵⁶, zamanın ve mekanın henüz var olmadığı bu evrede Tanrı'nın ezeli varlığı ve Kutsal Ruh'un yaratılış üzerindeki etkinliği açıkça belirtilir. Bu anlatım,

⁴⁵³ Kurtz, *Manual of Sacred History*, 34.

⁴⁵⁴ Ehr/Eds, “Creation”, 4/445.

⁴⁵⁵ Ehr/Eds, “Creation”, 4/341.

⁴⁵⁶ Yar.1:1-2.

Tanrı'nın hem yaratıcı hem de tüm varlık üzerindeki mutlak egemenliğini ortaya koyar. Bu sürecin merkezinde, Kutsal Üçlü Birlik'in ikinci kişisi olan "Söz" (*Logos*) yer alır. "Söz" hem yaratıcı hem de kurtarıcı bir ilke olarak İsa Mesih'te nihai ifadesini bulur⁴⁵⁷. Yaratılış böylece hem varoluşun başlangıcını hem de kurtuluş tasarısının ilk adımını temsil eder. Tanrı'nın yaratma ve kurtarma fiilleri, İsa Mesih'te beden alan "Söz" aracılığıyla birleşir ve yeni bir yaratılışa yönelen ilahi tasarının temelini oluşturur⁴⁵⁸. Bu çerçevede, Eski Ahit'teki yaratılış öğretisi, Hıristiyan kurtuluş doktrini için güçlü bir teolojik temel sunar.

Eski Ahit'in Yaratılış Kitabı, Tanrı'nın evreni ve insanı yaratmasına dair iki ayrı anlatı içerir. Birinci anlatı, 1:1-31 ve 2:1-3'te evren ve içindekilerin yaratılışı yer alır. Yaratılış ve yaratılış süreci Tanrı'nın "ol" buyruğuyla başlar. Altı gün boyunca evren, dünya ve tüm canlılar yaratılır; her yaratılış gününün sonunda Tanrı, yaratılanların yani ortaya çıkan düzenin "iyi" olduğunu belirtir. Altıncı günde insan, Tanrı'nın suretinde yaratılır ve yaratılış üzerinde egemenlik kurma sorumluluğu ona verilir. Yedinci günde ise Tanrı yaratma işini tamamlayarak dinlenir. Bu anlatıya göre, ilk gün ışık, ikinci gün gökyüzü ve hava, üçüncü gün kara, denizler, bitkiler ve ağaçlar, dördüncü gün Güneş, Ay ve yıldızlar, beşinci gün suda yaşayan canlılar ve kuşlar, altıncı gün karada yaşayan hayvanlar ve insan yaratılır. Adem, Tanrı tarafından topraktan yaratılır ve ona yaşam soluğu üflenerek canlı bir varlık haline getirilir⁴⁵⁹. Yedinci gün ise kutsal bir gün olarak Tanrı, yaratma işini tamamlayarak dinlenir⁴⁶⁰. İkinci yaratılış anlatısı ise Yaratılış Kitabı'nın 2:4-25 pasajlarında bulunur ve daha çok insanın yaratılışına odaklanır.

Eski Ahit'te yer alan yaratılışın başlangıcı ve gelişimsel süreci, Yeni Ahit'te Tanrı'nın yaratıcı gücünün Mesih aracılığıyla tezahür ettiği ilahi bir eylemde yoğunlaşır. Hıristiyan teolojisine göre, yaratılış olgusu, İsa Mesih'in kurtarıcı bilgisi dışında tam anlamıyla anlaşılamaz. Bu bağlamda Yeni Ahit, iki temel ilkeye dikkat çeker: Birincisi, yaratılışın ancak Mesih'in kimliğinin kabulüyle doğru biçimde kavranabileceğidir; ikincisi ise yaratma ve kurtuluşun, Tanrı'nın lütfunda ayrılmaz bir

⁴⁵⁷ Şinasi Gündüz, *Hristiyanlık* 76-77.

⁴⁵⁸ Anné H. Verhoef, "The Relation between Creation and Salvation in the Trinitarian Theology of Robert Jenson", *HTS Theologiese Studies / Theological Studies* 69/1 (14 Ocak 2013), 7.

⁴⁵⁹ Yar.2:7.

⁴⁶⁰ Çık.20:11.

birlik içinde gerçekleştiğidir. Yaratılış, Tanrı'nın özgür ve sevgi dolu kararının dışsal yönünü; kurtuluş ise bu kararın içsel yönünü oluşturur. Her ikisi de Tanrı'nın lütfunun tezahürleridir. Ancak bu lütuftaki varoluş, sürekli olarak kaos ve karanlık gibi, Tanrı'nın reddettiği ve yaratılışta dışladığı unsurlar tarafından tehdit altındadır. Oğul'un bedenlenmesiyle bu tehdit ortadan kaldırılır ve insanlığa kurtuluş sağlanır. Bu öğretinin özü, yaratılışın ahdin dışsal temeli, ahdin ise yaratılışın içsel temeli olduğu anlayışında yatar⁴⁶¹.

Yeni Ahit'te Tanrı'nın yaratıcı gücü, Mesih aracılığıyla görünür hale gelir. Mesih, Tanrı'nın Sözü olarak tanımlanır⁴⁶². Yuhanna İncili 1:1-3'te bu şöyle ifade edilir: *“Başlangıçta Söz vardı. Söz Tanrı'yla birlikteydi ve Söz Tanrı'ydı. O, başlangıçta Tanrı'yla vardı. Her şey O'nun aracılığıyla var oldu; var olan hiçbir şey O'nsuz olmadı.”* Bu ifadeler, Mesih'in yaratıcı Kelam olarak işlev gördüğünü ve yaratılışın O'nun aracılığıyla gerçekleştiğini ortaya koyar. Yuhanna, bu metinle Mesih'in hem yaratıcı hem de kurtarıcı kimliğini teolojik bir çerçevede sunar. Zamanla Hristiyan ilahiyatında “Söz” (Logos) kavramı, “Oğul” ya da “yaratılış öncesi var olan ezeli Mesih” anlamlarını içerecek şekilde genişler⁴⁶³. Benzer bir şekilde, Koloseliler 1:15-17 pasajı da Mesih'in yaratılıştaki önemini vurgular: *“O, görünmez Tanrı'nın görünümü, bütün yaratılışın ilk doğanı. Çünkü gökte ve yerde görünen ve görünmeyen her şey, tahtlar, egemenlikler, yönetimler ve hükümlerlikler, O'nun aracılığıyla ve O'nun için yaratıldı. Her şeyden önce var olan O'dur ve her şey O'nda varlığını sürdürmektedir.”* Bu metin, Mesih'in yaratılışın merkezindeki yerini ve tüm varlıkların O'nun aracılığıyla ve O'nun için yaratıldığını ortaya koyar⁴⁶⁴.

Yaratılışa ilişkin olarak insanın nasıl yaratıldığı ve başlangıçtaki doğasının ne olduğu sorusuna, *“Tanrı insanı kendi suretinde yarattı.”* ifadesi açık bir cevap sunar. Bu “suret”, insanın Tanrı'nın karakterini ve ruhsal doğasını yansıttığını ifade eder. Pavlus, Mesih'in Tanrı'nın sureti olduğunu belirterek bu anlayışı temellendirir. Oğul, Baba'nın mutlak sureti ve kusursuz temsili olarak Tanrı'yı ifşa eder. Bu bağlamda

⁴⁶¹ Barth, *Church Dogmatics the Doctrine of Creation*, 49-52.

⁴⁶² Ehr/Eds, “Creation”, 4/342.

⁴⁶³ İsmail Taşpınar, *Din ve Fenomenoloji Arasında Yahudilik ve Hristiyanlık* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2017), 122-123.

⁴⁶⁴ Ehr/Eds, “Creation”, 4/343.

Mesih, Tanrı'nın iradesi ve karakterinin eksiksiz bir ifşası olan "mutlak nesnelleşmiş sureti"dir⁴⁶⁵.

Yeni Ahit, Tanrı'nın yaratılış ve kurtuluş eylemlerinde Mesih aracılığıyla nasıl etkin olduğunu ve Kutsal Üçlü Birlik'in bu süreçte nasıl bütüncül bir şekilde işlediğini ortaya koyar. Bu doğrultuda, Mesih'in hem yaratılışta hem de kurtuluştaki aracı rol üstlendiği vurgulanır. Hristiyan inancında, İsa Mesih'in kurtarıcı eylemi, yaratılışın başlangıcındaki mükemmelliğe dönmekten ziyade, daha yüce ve nihai bir durumu hedefler. Bu bağlamda yaratılışın amacı dünyanın var edilmesi Tanrı ile insanlık arasında kalıcı bir ilişkinin kurulmasıdır. Kurtuluş ise, bu ilişkinin bozulmasının ardından yeniden tesis edilmesi süreci olarak değerlendirilir. Dolayısıyla yaratılış ve kurtuluş Hristiyan teolojisinde birbiriyle iç içe geçmiş ve tamamlayıcı gerçeklikler olarak ele alınır. Yaratılış, nihai bir amacı içerir; bu amaç, İsa Mesih'in yaşamında yaratılış ve kurtuluşun birliğin görünür hale gelmesidir⁴⁶⁶.

2.2.1.2. Kurtuluş Tasarısında Cennet ve İnsanın İlk Sınavı

Yaratılış anlatısında Cennet Bahçesi olarak tanımlanan Aden Bahçesi, insanın ilk hali olan masumiyetin ve Tanrı ile tam bir uyum içinde yaşamının mekanı olarak betimlenir. Eski Ahit'in Yaratılış Kitabı'na göre Tanrı, yaratılışı altı günde aşamalar halinde tamamlamış ve her bir günü belirli bir yaratılış eylemine tahsis etmiştir. Yaratılışın altıncı ve son gününde ise Tanrı, yaratma işinin doruk noktasında insanı kendi suretinde, erkek ve dişi olarak yaratmış; ona diğer tüm yaratılmışlar üzerinde ayrıcalıklı bir konum vermiştir. Erkeğin yalnız kalmasının iyi olmadığını düşünen Tanrı, derin bir uykuya dalan Adem'in kaburgasından Havva'yı yaratmıştır. Masum ve iyi olarak yaratılan Adem ile Havva, çocuksu bir saflık içinde yaşamışlardır⁴⁶⁷.

Tanrı, yaratılışın altıncı gününde Aden'de bir bahçe dikmiş ve bu bahçenin ortasına iki önemli ağaç yerleştirmiştir. Bunlardan ilki yaşamı temsil eden Hayat Ağacı, diğeri ise bilgiyle ilişkili olan İyiyi Kötüyü Bilme Ağacı'dır⁴⁶⁸. Hayat Ağacı,

⁴⁶⁵ Crane, *Jesus the Christ*, 30,64,66,72.

⁴⁶⁶ Jenson, *Alpha and Omega*, 1-4.

⁴⁶⁷ Hristiyan teolojisinde Adem ve Havva'nın cennette günahsız ve Tanrı ile uyum içinde yaşadıkları ilk günaha düşüşten önceki sürece genellikle "ilk masumiyet dönemi" (state of innocence) adı verilir. Bu dönem, "adenik masumiyet" (edenic innocence) olarak da tanımlanır. Bu kavram, insanın Tanrı'nın huzurunda günahsız bir halde yaşadığı varoluş durumunu ifade eder. Yar.1:31;2:25.

⁴⁶⁸ Yar. 2:8-9.

“Yaşam Veren”in ve hayatın sembolüdür. Bu ağaç, Kutsal Kitap’ın hem başlangıcında yer alan Yaratılış Kitabı’nda⁴⁶⁹ hem de son kitap olan Vahiy Kitabı’nda⁴⁷⁰ yer alır. Nitekim doğrulukla yaşayan erdemli insanlar, Hayat Ağacı ile özdeşleştirilir⁴⁷¹. Hayat Ağacı, Adem ve Havva’nın istedikleri zaman meyvesini yiyebildikleri, ölümsüzlük ve sonsuzluk sağlayan bir ağaçtır⁴⁷². Adem ve Havva, Hayat Ağacı’ndan serbestçe yiyebilir ve bu sayede Tanrı ile saf ve doğru bir ilişki sürdürebilirlerdi.

İyiye Kötüyü Bilme Ağacı ise Cennet Bahçesi’nde bulunan Hayat Ağacı’yla paralellik gösteren diğer önemli ağaçtır⁴⁷³ ve genellikle Yasak Ağaç olarak anılır. Bu ağaç da Hayat Ağacı gibi Aden Bahçesi’nin ortasında yer almaktadır. Tanrı, Adem’i bahçeyi koruması ve işlemesi için oraya yerleştirmiş⁴⁷⁴, ona şöyle demiştir: “*Bahçede istediğin ağacın meyvesini yiyebilirsin; fakat İyiye Kötüyü Bilme Ağacı’nın meyvesinden yemeyeceksin; çünkü ondan yediğin gün mutlaka öleceksin.*”⁴⁷⁵. İyiye ve Kötüyü Bilme Ağacı’nın meyvesi Adem ve Havva için iyi değildir. Bu nedenle Tanrı, onlara bahçedeki faaliyetlerine bir kısıtlama getirmiştir. Bu açık uyarıya rağmen Adem ve Havva, ağacın meyvesinin yemek için iyi, göze hoş ve bilgilik kazanmak için çekici olduğunu düşünerek ondan yemişlerdir⁴⁷⁶. Bu tercih, Tanrı’ya itaatsizlik etmelerine yol açmış ve günahın bilincine varmalarına neden olmuştur. Böylece bu durum, Tanrı’ya karşı ilk itaatsizlik örneği olarak kabul edilmiştir⁴⁷⁷. Bu eylemle birlikte insan, iyi ile kötüyü, kurtuluş ile yıkımı, yaşam ile ölümü ayırt etme kapasitesini kazanmıştır.

Cennet’teki İyiye Kötüyü Bilme Ağacı, Tanrı bilgeliğinin bir göstergesidir⁴⁷⁸. Bu ağaç ile ilgili ilahi yasak, “*Ondan yemeyin, ona dokunmayın, yoksa ölürsünüz.*” şeklindedir. Ancak ayartıcının önerisi, “*kesinlikle ölmeyeceksiniz.*” yönünde bu yasağı çürütmeye yöneliktir. Adem ve Havva, yılanın kışkırtmasıyla Tanrı’ya itaatsizlik

⁴⁶⁹ Yar. 2-3.

⁴⁷⁰ Va. 22.

⁴⁷¹ Yer.17:7-8.

⁴⁷² Yar.3:22.

⁴⁷³ Yar.2:9.

⁴⁷⁴ Yar. 2:15.

⁴⁷⁵ Yar.2:15-16.

⁴⁷⁶ Yar. 3:6.

⁴⁷⁷ Milton Valentine D.D.,LL.D., *Christian Theology* (Philadelphia: Lutheran Publication Society, 1906), 13-14.

⁴⁷⁸ Barth, *Church Dogmatics the Doctrine of. Creation*, 260.

ederek günaha düşmüşlerdir⁴⁷⁹. Bu itaatsizlik ile birlikte insan, iyi ile kötüyü, kurtuluş ile yıkımı, yaşam ile ölümü seçmiştir.

Hayat Ağacı'nın meyvesinin yenmesiyle başlayan süreçte günah hem suçlu çifti hem de onların soyundan gelen tüm insanlığı ve diğer varlıkları da etkileyen ağır bir cezayı beraberinde getirmiştir. Adem ile Havva'nın, ilk ve sonsuz yaşam kaynağı olan Hayat Ağacı'ndan yiyerek günaha ölümsüz olmalarını engellemek amacıyla Tanrı, onların Aden Bahçesi'ne geri dönmelerine izin vermemiştir. Tanrı'nın buyruğuna karşı gelerek yaratıldıkları saflığı yitirmişler ve böylece insanlık, sonsuz yaşam ağacının meyvesinden yararlanma hakkını kaybetmiştir⁴⁸⁰.

Yasak meyvenin yenmesinin ardından Adem ve Havva artık bahçede çocuksu bir masumiyet içinde değildir; eril ve dişil kimliklerinin farkına varmış, utanç duymuş ve Tanrı'dan korkmuşlardır. Günaha düşmelerinin bir sonucu olarak Tanrı, onların Hayat Ağacı'ndan yiyerek itaatsizlik içinde sonsuza dek yaşamalarını engellemek amacıyla, onları Cennet Bahçesi'nden çıkarmıştır. Böylece insan, asli doğasını yitirerek Tanrı ile kurduğu ilk ve saf ilişkiyi kaybetmiş; bahçeden çıkarılmasıyla birlikte “düşüş” süreci başlamıştır⁴⁸¹.

Düşüş, insanın Tanrı'nın kendisi için belirlediği yüce konumdan uzaklaşmasını ifade eder ve aynı zamanda ilahi düzenden sapma olarak da yorumlanır. Nitekim insanın düşüşü, Pentatuk'taki diğer anlatılarla birlikte ele alındığında, insanlık tarihindeki en köklü ve temel kırılmalardan biri olarak öne çıkar⁴⁸².

Düşüş, insanın kurtuluşa duyduğu ihtiyacı ortaya koyar. Günaha düşen insan, artık göksel lütuflardan doğrudan yararlanma yetisini kaybeder. Buna rağmen Tanrı, insanı terk etmez; aksine onun için bir kurtuluş yolu belirler. Hristiyan inancına göre bu yol, İsa Mesih'tir. O, Tanrı ile insan arasındaki kopmuş bağı yeniden kurmak üzere gönderilir ve hayatın kaynağı olan Hayat Ağacı ile özdeşleşir. Hristiyan teolojisinde Hayat Ağacı, İsa Mesih'in tanrısal doğasını ve yaşam veren özelliğini simgeler. İsa,

⁴⁷⁹ Yar.3:23-24.

⁴⁸⁰ P.M.J. Rock, “Adam”, *The Catholic Encyclopedia*, ed. Charles G. Herbermann (New York: The Encyclopedia Press, 1907-1913), 1/305-316.

⁴⁸¹ John Tulloch, *The Christian Doctrine of Sin*. (Edinburgh: W. Blackwood, 1876), 74-76.

⁴⁸² Pentatuk, Kutsal Kitap'ın ilk beş kitabını ifade eder. Hristiyan kutsal yazılarının temelini oluşturur; yaratılış, düşüş, ahit, yasa ve Tanrı'nın halkıyla ilişkisine dair ana temaları içerir. Kauffman, *Bible doctrine*, 184.

hayat bahşeden kurtarıcı olarak, insanlığı yeniden yaşamın meyvelerine ulaştırma umudunu taşır. Düşüşle kaybedilen bu erişim, İsa Mesih'in çarmıhtaki ölümü aracılığıyla mümkün hale gelir. O'nun kurban edilmesi, Hayat Ağacı'nın meyvelerine ulaşmak isteyenlerin dirilmesini ve ebedi yaşama kavuşmasını sağlar⁴⁸³. Hayat Ağacı ile özdeşleşen İsa Mesih, Tanrı ile barışmanın ve ölümsüzlüğün kapısını açar. Tanrı'nın kurtarıcı faaliyeti, yalnızca insanla sınırlı değildir hayvanlar ve bitkiler dahil olmak üzere tüm kozmosun yönetiminde de kendini gösterir. Bu bağlamda insan hayatı da ölümsüzlükle ilişkilendirilir⁴⁸⁴.

Hayat Ağacı, İsa Mesih'in ilahi görkeminin bir yansıması olarak bilgelik rolünü de üstlenir. Bilgelik, Tanrı'nın yüceliğinin bir yayılımı ve insanlara doğru yolu gösteren bir ışık olarak tanımlanır. İsa, Baba'nın yüceliğini açığa çıkararak Tanrı'yı insanlara tanıtır ve onları karanlıktan aydınlığa çıkarır⁴⁸⁵. "Bilgelik bir hayat ağacıdır" ifadesiyle, Adem ve Havva'nın kaybettikleri hayat veren hikmetin, peşinden gidilerek yeniden bulunabileceği öngörülür⁴⁸⁶. Aynı zamanda Hayat Ağacı, eskatolojik bir kurtuluşa da işaret eder. Kurtuluşa ulaşılması gereken yeni Hayat Ağacı, kutsal şehir Kudüs'ün ortasında tasvir edilir. Bu ağaç, Tanrı'nın ve Kuzusu'nun tahtından çıkan bir nehirle beslenen, on iki meyve veren bir ağaç olarak betimlenir. Ağacın yaprakları ise ulusların iyileşmesi içindir⁴⁸⁷.

Vahiy kitabında Hayat Ağacı göksel şehrin ortasında yer almakta ve meyveleri bu şehrin sakinleri tarafından tüketilmektedir. İlk insan çiftinin kaybettiği hayat, bu yeni göksel Cennet Bahçesi'nde yeniden elde edilebilir. Hayat Ağacı hem yaratılışın başlangıcını hem de yeni yaratılışın tamamlanışını simgeler. Bu ağaç, Tanrı'nın insanlık için tasarladığı kurtuluş tasarısının temelini oluşturur. Hristiyan inancına göre İsa Mesih ile özdeşleşen Hayat Ağacı, inananlara Tanrı ile yeniden ilişki kurma ve ebedi hayata ulaşma fırsatı sunar⁴⁸⁸.

⁴⁸³ Canan Seyfeli - Merve Tanrıkulu, "Hristiyanlıkta Hayat Ağacı: İsa Mesih", *Dicle İlahiyat Dergisi* 20/2 (2018), 18,31; Ko.15:44-49.

⁴⁸⁴ W. Brede Kristensen, *Dinin Anlamı*, çev. Aydın, Fuat (Ankara: Eskiye Yayınları, 2017), 191.

⁴⁸⁵ Yu. 1:4; 8:50.

⁴⁸⁶ "Bilgelik yaşam ağacıdır ona sarılanlara, Ne mutlu ona sınıksız tutunanlara! " Öz. 3:18.

⁴⁸⁷ Va. 2:7; 22:1-2, 14, 19.

⁴⁸⁸ Richard Clifford - Khaled Anatolios, "Christian Salvation: Biblical and Theological Perspectives", *Theological Studies* 66/4 (2005), 761-763; *Kutsal Kitap (Tevrat, Zebur, İncil)*, 2011, Ko.15:44-49.

2.2.1.3. Kurtuluş Tasarısında Asli Günah ve Düşüş

Hristiyan teolojisinde günah, insanın varlık durumunu köklü bir şekilde etkileyen bir düşüş olarak tanımlanır⁴⁸⁹. İnsanın düşüşü yaratılışın ardından gerçekleşir ve yaratılışın doğasını köklü bir şekilde değiştirir⁴⁹⁰. Aden Bahçesi'ndeki itaatsizlik, insanlığın ilahi görkemden ve lütuftan yoksun kalmasıyla ve günahın egemenliği altına düşmesiyle sonuçlanır. Bu durum, Tanrı'nın kurtuluş tasarısının eylem aşamalarının başlamasında temel bir dinamik oluşturur⁴⁹¹.

Kutsal Kitap'ta, ilk yaratılışı ve düşüşü anlatan bölümlerde “günah” kelimesi geçmemektedir. Eski Ahit'te günah için en sık kullanılan terim “*chatath*”tır; bu kelime, hedeflenen noktadan sapma ve doğru yoldan ayrılma anlamına gelir. Doğruluk için yaratıldığına inanılan insanın bu doğruluktan ayrılması tanrısal amaçtan bir sapma ve bir hata olarak değerlendirilir⁴⁹². Bu anlayış, Yeni Ahit'teki düşüş öğretisini de yer alır. Yeni Ahit'te de günah, bir eylemin sonucu ve bir kuraldan sapma olarak tanımlanır. Yuhanna'da günahın kanunsuzluk (*anomi*) olarak vurgulanması, günahın yasayı çiğneme anlamına geldiğini ortaya koyar⁴⁹³.

Türkçe'de “ilk günah” ve “asli günah” olarak tercüme edilen “*original sin*” terimi, ilk insanın günahının evrensel etkisini ifade eder; Adem'in düşüşünden bu yana tüm insanlar günahla doğar; bu da günahkar eğilimlerle yaşamasına neden olur. İlk günah, Tanrı'nın yasasından sapma olarak doğruluk eksikliğini temsil eder. Bu eksiklik, orijinal doğruluktan yoksunluk anlamına gelir ve insanı manevi iyiliğe karşı isteksiz, kötülüğe meyilli hale getirir. Bu doğruluk yoksunluğu, insan doğasında gerçek bir yozlaşmaya yol açar ve onu ilahi gazabın hedefi haline getirir⁴⁹⁴. Düşüş, Tanrı'nın yasasından ayrılma olarak tanımlanır; bu, insanın doğasının yetkin ruhsal güçten yoksun kalması anlamına gelir. Böylece, Tanrı'nın oğulları olarak yaratılmış olan insan, düşüşle birlikte ilahi yaşamı ve kutsanmışlığı yitirir.

⁴⁸⁹ Joseph Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, çev. Sabri Gürses (İstanbul: İthaki Yayınları, 2019), 308.

⁴⁹⁰ Joseph Campbell, *Doğu Mitolojisi / Tanrının Maskeleri 2*, çev. Kudret Emiroğlu (İstanbul: Isık Yayınları, 2020), 19-21.

⁴⁹¹ Jenson, *Alpha and Omega*, 44,47.

⁴⁹² Tulloch, *The Christian Doctrine of Sin.*, 78-79.

⁴⁹³ Valentine, *Christian Theology*, 11,27.

⁴⁹⁴ Valentine, *Christian Theology*, 422-423.

Asli günah, insan doğası üzerinde dört olumsuz sonuca yol açar. İlk olarak, yaratılışta Tanrı suretinde yaratılan insan, eşit yaratılışa sahip iken, günahla birlikte erkek kadının üzerine hakim kadın ise erkeğe bağımlı hale gelir. İkincisi, kadının doğum yaparken ağırlı doğum yapması ve doğum esnasında acı çekmesi, günahın lanetinin kadına sirayet etmesiyle ilgilidir. Üçüncü sonuç, toprağın lanetlenmesi ve insanın yaşamı boyunca emek vermeden yiyecek bulamaması; bunun için alın teri dökerek çalışmasıdır. Dolayısıyla çalışmak ve yorulmak, günahın bir göstergesi olarak görülür. Dördüncü sonuç ise, insanın ölümsüzlüğü kaybetmesi ve yaşam ağacının meyvesine ulaşamaması; bu da insanın artık ölümlü bir varlık haline gelmesidir. Ölüm, günaha düşülmesinin sonucudur ve aynı zamanda “Hayat Ağacı”ndan dışlandıldığının da göstergesidir. Böylece ilahi lütfun anlamı ortaya çıkar; İnsan, ilahi lütuf tarafından kurtarılmadıkça sonsuz cezalara mahkum olur⁴⁹⁵. Günah ve günahın getirdiği tanrısal cezalar, Adem’den insanlığa aktarılan bir miras haline gelir. Kutsal Kitap’taki “*Babalar ekşi üzüm yediler ve çocukların dişleri kamaştı.*” ifadesi, çocukların günaha eğilimlerinin ana babalarından geldiğini gösterir⁴⁹⁶. Bu durum, günahla birlikte düşüşün, insan yaşamına mahkumiyet getirdiğini ortaya koyar ve kurtuluşu gerektirir.

Adem ile birlikte ilk günah, insanın doğasına işlenir. Bu, insanlığın günahkar bir hale gelmesine neden olur. Günah, insanın masumiyetini ve Tanrı suretini bozarak onu Tanrı’dan uzaklaştırır. Böylece insan, tanrısal değerini ve statüsünü yitirir ve ontolojik olarak kirlenir. Düşüşle birlikte insan, tüm varlığıyla günahın etkisi altına girer. Günah, ilahi cezayı gerekli kılar ve bu cezaların sonuçlarının belli bir sınırı yoktur. Günaha mahkum olan insan, kendi çabalarıyla bu sonuçlardan kurtulamaz. Günahın taşıyıcısı olarak cennete giremeyeceği için, günahın kaldırılmasına muhtaçtır.. Bu bağlamda, Tanrı ile insan arasındaki yabancılaşmayı sona erdirmek ve kaybedilen uyumu yeniden sağlamak amacıyla bir kurtarıcıya ihtiyaç duyulur. İsa Mesih, tüm insanlık için sonsuz ve masum bir kurtarıcıdır. O’nun çektiği acılar, insanların günahın gücünden kurtulmalarını sağlayan ilahi bir lütuftur⁴⁹⁷.

⁴⁹⁵ Valentine, *Christian Theology*, 419-421; Yar. 3:16, 17,19,22.

⁴⁹⁶ Valentine, *Christian Theology*, 59.

⁴⁹⁷ Philip Schaff, *The New Schaff-Herzog Encyclopedia of Religious Knowledge*, Vol. IX: Petri - Reuchlin, ts.,10.

Düşüş sonrasında insan, acı, emek ve ölümlülükle şekillenen dünya hayatına yönlendirilmiş; başlangıçtaki ilahi düzenden uzak, sınırlı bir varoluşa mahkum olmuştur. Ancak bu ayrılık, Tanrı'nın insanı terk ettiği anlamına gelmez. Aksine, Tanrı, düşüşün hemen ardından kurtarıcı müdahaleleriyle tarih boyunca insanlığa yönelmiş; kurtuluşu sağlayacak ilahi tasarımı aşama aşama yürürlüğe koymuştur. Bu bağlamda dünya hayatı, Tanrı'nın kurtuluş tasarısının işlediği tarihsel bir zemin haline gelmiş; insanlıkla olan ilahi ilişkinin gelişimi, belirli dönemsel aşamalar üzerinden şekillenmiştir.

2.2.2. Kurtuluş Tasarısında Mesih Öncesi Dünya Hayatı

Tanrı'nın kurtuluş tasarısı, insanın yeryüzüne düşüşüyle birlikte dünya hayatında işlemeye başlamıştır. Bu süreç, düşüşün hemen ardından Tanrı'nın insanla yeniden bağ kurmaya yönelik eylemleriyle şekillenmiştir. Eski Ahit'in Yaratılış Kitabı'nda bu tasarının henüz tamamlanmamış bir süreç olduğu, insanlığın bu kurtuluşu umutla beklemesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bu umut, tarih boyunca Tanrı'nın insanlıkla olan ilişkisini şekillendiren temel unsurlardan biri olmuştur⁴⁹⁸.

Hristiyan teolojisinde Tanrı'nın kurtuluş tasarısı, tarihsel olarak üç ana dönemde ele alınır: Mesih öncesi dönem, Mesih dönemi ve Mesih sonrası dönem. Bu dönemlerden her biri, Tanrı'nın insanla olan ilişkisini farklı biçimlerde ortaya koyarak ilahi tasarının aşamalarını içerir. Bu dönemsel ilerleyiş, kurtuluşun zamanda tarihe yayılan kapsayıcı bir süreç olduğunu göstermektedir.

Hristiyan teolojisinde, Tanrı'nın tarihe doğrudan müdahalesinin doruk noktası olarak kabul edilen İsa Mesih'in bedenlenmesinden önceki dönem, kurtuluş tasarısının hazırlık safhası olarak değerlendirilir. Mesih, bu dönemde ezeli ve evrensel bir varlık olarak yer alır. Tanrı'nın "Sözü" (*Logos*) olarak Mesih, yaratılıştan itibaren kozmik düzeyde etkinliği vardır; tarih boyunca Tanrı'nın iradesini yansıtan ilahi bir mevcudiyet biçiminde algılanmıştır. Bu bağlamda, Pentekost'tan çok önce faaliyette olan Kutsal Ruh da "Yaşam Nefesi" (*ruah hayyim*) olarak yaratılışta yer aldığı gibi dünyada etkin bir şekilde varlık gösterir⁴⁹⁹.

⁴⁹⁸ Yar. 49:18.

⁴⁹⁹ Edwards, *How God Acts*, 72.

Erken Hristiyan düşüncesinde, İsa Mesih'in bedenlenmeden önceki varlığı çeşitli semboller ve metaforlarla tasvir edilmiştir. Mesih, insan doğasını almadan önce ne sıradan bir insan ne de sadece bir melek ya da meleksi bir varlık olarak görülmüştür; aksine, ilahi kimliğe sahip bir figür olarak anlaşılmıştır. “Ahit Meleği” ve “Metatron” gibi figürlerle özdeşleştirilmiş; bir kral, bir fatih ve ahlaki bir önder olarak sembolize edilmiştir. Ayrıca, daha kutsal bir İbrahim, daha bilge bir Musa, daha muzaffer bir Yeşu, daha görkemli bir Hirodes ve daha kudretli bir Sezar olarak betimlenmiştir. İsrail halkını Mısır'dan çıkararak gizemli varlıkla özdeşleştirilmiş ve başmelek Mikail ile ilişkilendirilmiştir⁵⁰⁰. Bu yorumlar, Mesih'in hem tarihsel bir figür hem de tüm tarihte etkin olan ezeli bir kurtarıcı olarak görüldüğünü yansıtır. Zira Hristiyan tarih anlayışında, Tanrı'nın insanlığın kurtuluşu için Mesih aracılığıyla dünyaya müdahil olduğu inancı mevcuttur⁵⁰¹. Bu nedenle, İsa Mesih takipçileri tarafından yalnızca tarihsel bir kişi değil, aynı zamanda tüm çağlarda var olan ve etkinliğini sürdüren ezeli bir kurtarıcı olarak kabul edilir⁵⁰².

İnsanlık tarihindeki kurtuluş süreci, Tanrı'nın ilahi iradesinin peyderpey açığa çıktığı bir dönem olarak değerlendirilmektedir. Bu süreçte Tanrı, farklı kurtarıcı figürler ve peygamberler aracılığıyla halkıyla ilişki kuran ve bu ilişkiyi çeşitli ahitlerle yapılandıran ilahi bir güç olarak görülür. Nuh, İbrahim, Musa ve Davud gibi figürlerle yapılan ahitler, insanlığı Tanrı'ya yaklaştırmayı ve onları kurtuluşa yönlendirmeyi amaçlar. Bu bağlamda, peygamberlikler ve ahitler hem kurtuluşun habercisi hem de taşıyıcısı olarak işlev görür; sorumlu oldukları halkı Tanrı'nın buyruklarına göre bir yaşam sürmeye teşvik eder. Bu dönemde, Tanrı'nın vaat ettiği kurtarıcı beklenirken, Tanrı'nın buyrukları doğrultusunda bir kurtuluş yolculuğu sürdürülür⁵⁰³.

Eski Ahit metinlerinde, Tanrı'nın kurtarıcı tasarısı, Adem, Nuh, İbrahim, Musa ve Davud ile kurulan ahitler aracılığıyla tarihsel süreç içerisinde aşama aşama belirginleşir. Bu ahitler, ilahi kurtuluş tasarısının temel dönüm noktaları olarak insanlık tarihine yön verir. Her bir ahit, Tanrı'nın insanlıkla olan ilişkisini yeniden tanımlamakta ve kurtuluşa giden yolu daha görünür kılar. Böylece, beklenen

⁵⁰⁰ Milman, *The History of Christianity*, 83.

⁵⁰¹ Brown, *Christian Theology in Outline*, 141.

⁵⁰² Wach, *Dinler Tarihi*, 273-275.

⁵⁰³ Kurtz, *Manual of Sacred History*, 34-35.

kurtarıcının gelişi öncesinde Tanrı'nın buyrukları doğrultusunda sürdürülen bu tarihsel yolculuk, Tanrı'nın kurtarıcı tasarısının zamanla nasıl şekillendiğini ve peyderpey nasıl açığa çıktığını ortaya koyar.

2.2.2.1. Kurtuluş Tasarısında Adem ve Şit: Dünya Hayatının Başlangıcı

Kutsal Kitap'ın kurtuluş tarihine dair anlatısında Adem hem ilk insan hem de Tanrı'nın yaratılış amacını temsil eden bir figür olarak yer alır⁵⁰⁴. Tanrı, Adem'i kendi suretinde yaratarak ona yeryüzünde ilahi hükümlanlığın bir yansıması olma görevi verir⁵⁰⁵. Bu görev, yaratılış üzerindeki egemenliği Tanrı adına sürdürmeyi, O'nun buyruklarına itaat etmeyi⁵⁰⁶ ve insanlık ailesini bereketle çoğaltmayı kapsar⁵⁰⁷. Adem'in varlığı, insanlığın Tanrı ile olan ilişkisinde temel bir başlangıç noktasıdır. Ancak Adem'in Tanrı'nın sözünü çiğneyerek günaha düşmesiyle birlikte bu ilişki bozulur⁵⁰⁸; insanlık, ilahi düzenden saparak kurtuluşa muhtaç hale gelir⁵⁰⁹. Buna rağmen Tanrı, Adem soyunu tamamen terk etmez. Aksine, kadının soyunun yılanın başını ezeceğine dair verdiği vaat⁵¹⁰ aracılığıyla kurtuluş tasarısını sürdüreceğini ilan eder. Böylece Adem hem insanlık ailesinin atası⁵¹¹ hem de Tanrı'nın kurtuluş tasarısının ilk halkası olarak, bu tarihsel sürecin başlangıcında merkezi bir rol üstlenir.

Tanrı'nın kurtuluş tasarısı, işte bu düşüşten sonra Adem soyundan gelen seçilmiş bir birey ve onun soyu aracılığıyla şekillenen bir ahitler tarihine dayanır. Bu kutsal soyun seçimine ilişkin ilk işaret, Yaratılış Kitabı'nda geçen kadının soyunun (tohumunun) kötülüğü alt edeceğine dair verilen ilahi vaatte görülür. Tohum, metaforu hem biyolojik bir sürekliliği hem de Mesih'in üstleneceği kurtarıcı rolün sembolik bir ifadesini de içerir. Bu ifade, Eski Ahit boyunca ilerleyen kurtuluş çizgisinin Mesih'te nihai tamamlanışına işaret eder⁵¹². Aynı zamanda tohum sembolü, Tanrı'nın yaratılış ve kurtuluş düzeninde merkezi bir yer tutar. Ekilen tohum, bitkinin kendisi değil, başka bir varlığın tohumu olarak görülür; Tanrı, bu süreçte her bir tohumu kendine özgü bir

⁵⁰⁴ Yar. 1:26-27.

⁵⁰⁵ Çünkü herkes günahkardır; bu nedenle herkes kurtuluşa muhtaçtır. Herkes Tanrı'nın yüceliğinden yoksun kalmıştır; bu yüzden herkes kurtarılmalıdır. Yar.1: 28.

⁵⁰⁶ Yar. 2:16-17.

⁵⁰⁷ Yar. 1:28.

⁵⁰⁸ Yar. 3:6-7.

⁵⁰⁹ Rom. 5:12.

⁵¹⁰ Yar. 3:15.

⁵¹¹ Luk.3:38.

⁵¹² Kurtz, *Manual of Sacred History*, 63,71-72.

bedenle donatır⁵¹³. Bu bağlamda, dünya bir tarla olarak görülür ve iyi tohumlar Tanrı'nın göksel egemenliğine ait olanlarla özdeşleştirilir. Bu iyi tohumu eken ise İsa Mesih'tir. Bu eylem, Tanrı'nın kurtuluş tasarısının temel yapıtaşını oluşturur. Dirilişin vaadi ise, ekilen tohumun ölerək yeniden dirilmesiyle gerçekleşir ve bu gerçeklik, İsa Mesih'in ölümü ve dirilişiyle bedenın sonsuz yaşama kavuşma bilgisiyle ilişkilendirilir⁵¹⁴.

Kurtuluş tarihinin ilk günlerinde yaşanan kardeş kavgası, insanlığın doğuştan taşıdığı günahkâr tabiatı gözler önüne serer. Adem ile Havva'nın ilk oğullarından Kabil'in kıskançlığı, masum kardeşi Habil'in ölümüyle sonuçlanır. Bu trajik olay, insan doğasındaki günaha eğilimi açıkça ortaya koyar. Ancak Tanrı, umudu yeniden yeşertmek üzere Adem ile Havva'ya Şit adında bir oğul bahşeder. Şit, Tanrı'nın insanlığa olan sevgi ve merhametinin bir simgesi olur. Onun doğumu, günahla kuşatılmış bir dünyada yeni bir başlangıcın müjdesini verir.

İnsanlık tarihi boyunca, Tanrı'ya boyun eğme ile O'ndan uzaklaşma arasında gidip gelen iki temel eğilim sergilenmiştir. Bu eğilimlerin ilk örnekleri, Adem'in oğulları Habil ve Kabil'de görülür. Her ikisi de Rab'be sunu sunar: Kabil toprağın ürünlerinden, Habil ise sürüsünün ilk doğanlarından. Habil sunusunu imanla sunduğu için Tanrı tarafından kabul edilir; Kabil'in sunusu ise reddedilir. Bu durumu kıskançlıkla karşılayan Kabil, kardeşini öldürür ve yeryüzünde lanetli bir varlık haline gelir. Kabil'in soyundan gelenler, Tanrı'nın Krallığı'na karşılık kendi dünyevi krallıklarını kurar; atalarını tanrılaştırarak günahkâr bir yaşam sürerler. Zamanla Adem'in, "atanmış" anlamına gelen Şit adında başka bir oğlu olur. Şit, Tanrı halkının tohumunun taşıyıcısı olarak Habil'den aktarılan kurtuluş geleneğini devam ettirir ve tufandan önceki on nesil kapsayan "Tanrı'nın oğulları" soyunun atası haline gelir. Bu soya mensup on nesil sırasıyla şöyledir: Şit, Enoş, Kenan, Mahalalel, Yared, Hanok, Metuşelah, Lemek ve Nuh'tur⁵¹⁵.

Kutsal Kitap, Şit'in soyunu Tanrı'nın kurtuluş tasarısının sürdüğü doğru bir hat olarak sunar. Bu soy hattı, Adem'den Nuh'a kadar uzanır ve Tanrı'nın kurtarıcı amacının tarih boyunca kesintisiz bir şekilde ilerlediğini gösterir. Yaratılış'ın 5.

⁵¹³ 1.Ko.15: 37-38.

⁵¹⁴ Kurtz, *Manual of Sacred History*, 49.

⁵¹⁵ Kurtz, *Manual of Sacred History*, 52-54.

bölümünde, Şit'in soyunun, günahkar Kabil'in soyundan açıkça ayrıldığı belirtilir. Bu ayırım, Tanrı'nın kurtuluş tasarısının Şit'in soyu aracılığıyla sürdürüleceğini gösterir. Yaratılış 4:26'da, Şit'in soyundan gelenlerin Tanrı'nın adını anmaya başladığı ifade edilir. Bu durum, onların Tanrı'ya olan imanlarını ve O'nun kurtuluş vaadine bağlılıklarını ortaya koyar. Kabil'in günahı insanlığı Tanrı'dan uzaklaştırırsa da, Şit'in soyu aracılığıyla devam eden ilahi tasarı, insanlığın yeniden Tanrı'ya yönelme umudunu canlı tutar. Tanrı'nın yaratılış tasarısı, insanın düşüşüne rağmen bozulmayarak Şit'in soyu aracılığıyla varlığını sürdürür. Bu bağlamda Tanrı'nın yaratılışın başından itibaren sergilediği merhamet ve iyilik, insanlık tarihine yayılan kesintisiz bir çizgide izlenir. Bu çizgi, Şit'in soyunda nihai kurtuluşa doğru ilerlemeye devam eder⁵¹⁶.

2.2.2.2. Kurtuluş Tasarısında Nuh: Lütuf, Ahit ve Yeni Bir Başlangıç

Kabil'in soyu ile birlikte yeryüzünde kötülük ve şiddet öyle yaygınlaşır ki yalnızca inancını koruyan ve “Doğruluk Vaizi” olarak tanınan Nuh ayakta kalır⁵¹⁷. Tanrı'nın insanlık tarihi boyunca sürdürdüğü kurtuluş tasarısı, Kutsal Kitap'ta Nuh anlatısıyla önemli bir dönüm noktasına ulaşır. İnsanlığın kötülüğe sapması ve Tanrı'dan uzaklaşması sonucunda Tanrı'nın lütfuna mazhar olan Nuh, yeni bir başlangıcın taşıyıcısı haline gelir.

Kutsal Kitap'ta “lütuf” ve “ahit” kavramlarına ilk kez Nuh'un anlatısında yer verilir⁵¹⁸. İnsanlık genel anlamda Tanrı'dan uzaklaşırken, Nuh Tanrı'nın gözünde lütuf bulur⁵¹⁹. Doğru ve kusursuz biri olarak Tanrı'nın buyruklarına tam bir itaatle uyar. Gemiye inşa etme emrini tereddütsüz kabul eden Nuh, böylelikle tufan başladığında hem kendisini hem de ailesini Tanrı'nın yargısından korumuş olur⁵²⁰.

Nuh'un gemiye girmesi, Tanrı'nın yargısı ile kurtuluşunu bir arada gerçekleştiren kutsal bir antlaşmanın ifadesidir. Tufanın yeryüzündeki tüm canlıları yok etme kararı Tanrı'nın adaletini gösterirken, gemiye girme emri Nuh ve ailesine yönelik kurtuluş vaadini içerir. Böylece kurtuluş, Tanrı'nın emirleriyle iç içe geçer;

⁵¹⁶ Graeme Goldsworthy, *According to Plan: The Unfolding Revelation of God in the Bible*, 2002, 112-113.

⁵¹⁷ 2. Pe.2:5.

⁵¹⁸ Yar. 6-9.

⁵¹⁹ Yar. 6:8.

⁵²⁰ İbr. 11:7.

Tanrı emrederek kurtarır ve bu kurtarış, ailenin yaşamını sürdürmesini sağlar. Antlaşma, Tanrı'nın kurtarıcı iradesinin sürekliliği olarak anlaşılır. Bu bağlamda kurtuluş, Tanrı'nın yargısına itaat etmek ve itaatin karşılığı olarak verilen yaşamın kutsanması anlamına gelir. Antlaşma, Tanrı'nın kurtarıcı iradesinin sürekliliği olarak anlaşılır. Bu bağlamda kurtuluş, Tanrı'nın yargısına itaat ve itaatin karşılığı olarak verilen yaşamın kutsanmasıdır⁵²¹

Tanrı, tufan öncesinde Nuh'a şöyle seslenir: “*Seninle ahdimi sürdüreceğim ve gemiye bineceksin.*”⁵²². Bu sesleniş, Tanrı ile insan arasında kurulan ilk ahdi ve Tanrı'nın koruyucu lütfünü simgeler. Nuh ile yapılan bu ahit, kurtuluş tarihi bağlamında Tanrı'nın kurtarıcı iradesinin somutlaştığı ilk sözleşme niteliğindedir. Bu ahit, kurtuluş tarihinin yeni bir aşaması olarak değerlendirilir. Eski Ahit'te kurtuluş çoğunlukla tarihsel olaylar aracılığıyla ifade edilirken, bu süreç Yeni Ahit'te sonsuz yaşama işaret eden bir boyut kazanır. Ancak Nuh'a verilen kurtuluş vaadi, henüz sonsuz yaşam anlamını taşımamakla birlikte, Mesih'le birlikte açıklanacak olan sonsuz kurtuluşa işaret eden bir ön aşama niteliğindedir⁵²³.

Nuh ve ailesi, Tanrı'nın sözlerine güvenerek itaat eder. Yeryüzündeki tüm canlılarla birlikte gemiye biner ve tufandan kurtulurlar. Tanrı ile benzersiz bir ilişki kuran Nuh, vaat edilen yeni dünyaya ulaştığında Tanrı'nın lütfü ve ahdi daha da belirgin hale gelir. Tufan sonrası Tanrı, Nuh'un sunduğu kurbanı kabul eder ve insanlığın kötülüğüne rağmen bir daha tufan göndermeyeceğine dair söz verir. Ardından Nuh'a yeryüzünü yeniden doldurması ve doğaya egemenlik kurması emredilir. Bu yeni ahit, Tanrı'nın yaratılışa duyduğu bağlılığı ve insanla olan kurtuluş ilişkisini kalıcı hale getirir⁵²⁴. Tufanın ardından Nuh'un gemiden çıkışı⁵²⁵ insanlık için ilahi bir yeniden doğuşu simgeler. Nuh, bir sunak inşa ederek Tanrı'ya kurban sunar; bu sunu, insanın günahkarlığına karşılık bir pişmanlık ve kurtuluş umudunun ifadesi olur. Ancak, Adem'in günahı ve onun sonucu olan düşüş, yeni soyda da etkisini

⁵²¹ John J. Scullion S.J - Claus Westermann (ed.), *Genesis 1 - 11: Continental Commentaries* (Minneapolis, Minn: Fortress Press, 1994), 394,422-423.

⁵²² Yar. 6:18.

⁵²³ Goldsworthy, *According to Plan*, 113-114.

⁵²⁴ Goldsworthy, *According to Plan*, 114-116.

⁵²⁵ Yar. 9:19.

sürdürmeye devam eder. Nihayetinde, bu günaha karşı gerçek kefareti sağlayacak kurtarıcının gelişini gerekli kılar.

Tanrı, Nuh ve oğullarıyla yenilenen ahdin sembolü olarak gökkuşağını bulutlara yerleştirir⁵²⁶. Gökkuşağı, gelecek olan ilahi kurtarıcının bir ön bildirisi ve Tanrı'nın krallığında yeni bir çağın başlangıcını işaret eder. Nuh için tufan bir lütuf selidir. Tufan olayı, suyla arınma temasını taşır. Bu bakımdan Hristiyan vaftiziyle benzerlik gösterir. Bu yönüyle tufan, vaftizin günahattan ve ölümden dirilişe geçişini önceden haber veren sembolik bir anlatıya dönüşür. Nuh'un tufan sonrası "dirilmiş" gibi kabul edilmesi, onu vaftizle ilişkilendirilen kurtuluş simgelerinin öncüsü haline getirir. Nuh'un kurtuluş hikmeti, kendisini ölümden kurtararak "İnsanoğlu" ünvanını taşımaya layık görülmesinde belirginleşir⁵²⁷. Bu bağlamda, tufan hem tanrısal bir yargı hem de ilahi bir kurtuluş mucizesidir: Kötüler cezalandırılırken, Nuh ve ailesi kurtuluşa erişir⁵²⁸.

Kurtuluş tarihinde Nuh'un anlatısının sonunda, Nuh'un sarhoş olup çıplak bir halde çadırında yatması ve oğullarının bu olaya farklı tepkiler vermesi dikkat çekicidir. Ham bu duruma saygısızca yaklaşırken, Sam ve Yafet yüzlerini çevirerek babalarının üzerini örter. Bu olay, Nuh'un oğullarının karakterlerini ortaya koyar. Nuh uyandıktan sonra olup biteni öğrenir ve peygambervari bir biçimde lanet ve kutsamalar ilan eder. Sam ve Yafet olumlu bir şekilde anılırken, Ham'ın davranışı lanetlenir. Bu anlatı, kurtuluşun Sam'ın soyuyla devam edeceğine, Yafet'in ise bu kurtuluşa ortak olacağına işaret eder. Ancak insanlık, Tanrı'dan gelen bu lütuf çizgisini sürdürmekte başarısız olur. Ardından dillerin karışması, halkların dağılması ve tekrar günaha sapılması gibi olaylar, insanlığın yeniden Tanrı'nın müdahalesine ihtiyaç duyduğu bir döneme girildiğini gösterir. Nuh'tan İbrahim'e kadar Tanrı'nın vaat ettiği soy on kuşak boyunca şöyle ilerler: Sam, Arpaksad, Salah, Eber, Peleg, Reu, Serug, Nahor, Terah ve İbrahim. Böylece Tanrı'nın kurtuluş tasarısında İbrahim ile birlikte yeni bir ahit dönemi başlar⁵²⁹.

⁵²⁶ Yar. 9:13; Rom.3:25.

⁵²⁷ Kristensen, *Dinin Anlamı*, 251.

⁵²⁸ Poythress, *The Miracles of Jesus*, 155-156.

⁵²⁹ Kurtz, *Manual of Sacred History*, 59-62.

2.2.2.3. Kurtuluş Tasarısında İbrahim'den Musa'ya İlk Atalar

Tanrı'nın kurtuluş tasarısı, Şit'in soyundan gelenlerin devamıyla tarihsel bir doğrultuda şekillenir. Bu soy hattı, Nuh'un oğlu Sam aracılığıyla İbrahim'in babası Terah'a kadar uzanır. Tanrı'nın lütfuyla işleyen bu ilahi tasarı, seçilmiş bir soy aracılığıyla tarih içinde ilerler. Sam'ın soyu, Tanrı'nın lütfunu taşıyan ve O'nun kurtarıcı iradesinin görünür olduğu bir kanal olarak belirir. Bu bağlamda, Tanrı'nın insanlığı kurtarma tasarısı çerçevesinde lütufla kurtarılanlar ile günahları sebebiyle yargılananlar arasında belirgin bir ayrım ortaya çıkar. Bu yargılamanın içinden seçilen İbrahim ise, Tanrı'nın kurtuluş tasarısını sürdürecektir ulusun atası olarak belirlenir⁵³⁰.

Sam'dan İbrahim'e kadar uzanan bu soy zinciri, Tanrı'nın insanlık için hazırladığı kurtuluş tasarısının erken evrelerini yansıtır. Bu soy, tarih boyunca Tanrı'nın lütfunun somut bir örneği olup seçilmiş bir halk oluşturma sürecinde kilit rol oynar. Tanrı'nın egemen lütfu, bu soydan gelenleri diğer uluslardan ayırarak gelecekte uluslar üzerinde etkili olacak özel bir halk yaratma iradesini gözler önüne serer. Tarihin ilerleyen dönemlerinde, Tanrı'nın seçtiği özel halkın kimliği ve bu halkın kurtuluş tasarısındaki rolü daha belirgin hale gelir. Bu bağlamda üç farklı insan topluluğu şekillenir: Tanrı ile antlaşma içinde olan seçilmiş halk (İsrail), bu antlaşmanın bereketlerine dahil edilen diğer uluslar ve antlaşma dışında kalan halklar⁵³¹.

Dünyanın ve insanlığın kökeni, yaratılıştan İbrahim'e kadar uzanan bir kuşaklar zinciri şeklinde sunulur. Bu soy kütükleri, Adem'den İbrahim'e kadar uzanan uzun yüzyıllar boyunca insan nesillerini ve aynı zamanda yeryüzünün o dönemde bilinen sınırları üzerindeki yavaş genişlemeyi takip eder⁵³². Sam soyundan gelen kurtuluş hattı, Yaratılış kitabında yer alan Babil Kulesi anlatısıyla geçici bir kesintiye uğrar. Bu olayda, insanlık bir araya gelip kendi ününü artırmak amacıyla Tanrı'dan bağımsız bir birlik ve güç oluşturmaya yönelir. Bu tutum, Adem ve Havva'nın Tanrı'ya karşı giriştiği bağımsızlık arzusunun genel bir tekrarı olarak değerlendirilir. İnsanlar, Tanrı'nın ismini yüceltmek yerine kendi isimlerini öne çıkarmaya çalışır. Tanrı ise bu kibirli birlik girişimini engelleyerek dillerin karışmasını sağlar. Bu

⁵³⁰ Goldsworthy, *According to Plan*, 117.

⁵³¹ Goldsworthy, *According to Plan*, 115-116.

⁵³² S.J - Westermann, *Genesis 1 - 11*, 3.

müdahale, insanlığın günahkar doğasının bir sonucu olan yargıyı temsil eder ve Tanrı'nın kurtuluş tasarısına karşı gelişen toplumsal sapmayı durdurmak için ilahi bir sınırlandırma olarak devreye girer. Dillerin karışması ve insanlığın uluslara bölünmesi, Tanrı'nın kurtuluş tasarısı içerisinde hem yargı hem de hazırlık işlevi görür. Günahın insan toplulukları üzerindeki ayrıştırıcı ve yıkıcı etkisini gözler önüne seren bu olay, evrensel kurtuluşun önünü açan bir aşama olarak işlev görür. Zira Mesih'in gelişiyile birlikte, Vahiy 7:9'da bildirildiği üzere, Tanrı'nın halkı her ulustan, her kabileden ve her dilden insanlar arasından toplanacaktır. Böylece Babil'de dağılmış olan insanlık, Mesih'te yeniden birleştirilecektir⁵³³.

İbrahim aracılığıyla Tanrı, tüm ulusların bereket bulacağı bir antlaşma halkı oluşturmaya başlar. Bu gelişme, Tanrı'nın kurtuluş tasarısında yeni bir aşamaya geçildiğini gösterir. Bu antlaşmanın tarafları Tanrı ve İbrahim'dir; ancak, antlaşma hem İbrahim'le hem de onun soyundan gelenlerle, özellikle İshak ve Yakup (İsrail) ile yapılır⁵³⁴. Bu ahit, başlangıçta İbrahim'in fiziksel soyunu kapsarken, zamanla daha geniş bir anlam kazanır ve Mesih'e ait olanları da içine alır⁵³⁵, Böylece antlaşma, sadece fiziksel soyla sınırlı kalmaz; ruhsal bağlılığa dayanan evrensel bir nitelik kazanır.

İnsanın düşüşünden ve kurtuluş tasarısının tarihe girmesinden bu yana, Tanrı'nın insanı kurtarmaya ve insanlığın yeniden kurulmasına yönelik ilahi tasarısı İbrahim ile tekrar devreye girer. Tanrı, bu tasarının taşıyıcılığını yani kutsal emanetini onun soyuna aktarır. İbrahim, çadırını kurar, bir sunak yapar ve Rab'bin adını çağırır. Yetmiş beş yaşındayken Tanrı'dan ilahi bir çağrı alır: *“Seni büyük bir ulus yapacağım; seni kutsayacak, adını yücelteceğim. Seni lanetleyeni lanetleyeceğim ve yeryüzündeki tüm aileler senin aracılığınla kutsanacak.”* İbrahim, bu çağrıya itaat eder ve Rab ona şöyle der: *“Bunu senin soyuna vereceğim.”* Böylece Tanrı, İbrahim'e sadece bir birey olarak değil, seçilmiş halkın temsilcisi ve ilahi olarak atanan kurtuluş tasarısının taşıyıcısı olarak hitap eder⁵³⁶ ve ona büyük vaatlerde bulunur. Bu vaatler, İbrahim'in soyunun da Tanrı'nın antlaşma halkı olacağını belirtir. Yetmiş beş yaşında olan

⁵³³ Goldsworthy, *According to Plan*, 116-117.

⁵³⁴ Yar. 15:18; 17:1-8.

⁵³⁵ Rom. 9:7; Gal. 3:16, 29.

⁵³⁶ Kurtz, *Manual of Sacred History*, 63,71-72.

İbrahim, Kuzey Mezopotamya'daki Haran'dan ayrılarak Tanrı'ya itaat eder ve yeğeni Lut ile birlikte Kenan'a yönelir. Böylece, Tanrı, İbrahim'e onu yücelteceğine dair bir söz vererek yeni bir ahit inşa eder⁵³⁷.

Tanrı'nın İbrahim'le yaptığı ahit, dört temel vaatten oluşur. İlk olarak, İbrahim'in soyundan büyük bir ulusun çıkacağı bildirilir. İkinci olarak, bu ulusa vaat edilen toprakların verileceği belirtilir; bu vaat hem fiziksel anlamda Kenan diyarını hem de ruhsal bir yurt anlayışını içermektedir. Üçüncü vaat, İbrahim'in soyunun Tanrı'nın özel halkı olacağı yönündedir. Dördüncü ve son olarak ise, bu halk aracılığıyla tüm ulusların kutsanacağı ilan edilir. Bu vaatler, Tanrı'nın İbrahim'in soyuna bahsettiği ilahi mirası oluşturmakta ve gerçekleştirmeleri Tanrı'nın sadakatine dayanmaktadır. İbrahim'e verilen bu vaatler, tüm insanlık için öngörülen kurtuluş ve kutsama tasarısının habercisidir. Tanrı, bu ahdi çeşitli sembollerle teyit eder. İbrahim'in güven talebine karşılık olarak ateş kabı ve alevli meşale görüntüleriyle antlaşmayı onaylar. Bu semboller, Tanrı'nın antlaşmasına olan bağlılığını ve zorluklar karşısında değişmeyen sadakatini temsil eder. Ahit bağlamında tesis edilen sünnet uygulaması ise Tanrı'nın halkına ait olmanın fiziksel ve sembolik bir göstergesi olarak belirlenir. Bu ritüel, antlaşmanın hem işareti hem de topluluğa katılımın aracı niteliğindedir. Ancak Tanrı'nın nihai amacı, bu dışsal işaret aracılığıyla İbrahim'in soyundan gelenlerde içsel bir dönüşümün gerçekleşmesini sağlamak ve bu dönüşüm vasıtasıyla kurtuluşa erdirmektir⁵³⁸.

Sünnet, bireyin Tanrı'nın halkına kabulünü simgeler ve belirli bir kutsal zamanlamayla ilişkilendirilir. Sünnete dair bir diğer önemli yön, yeni doğan erkek çocukların sekizinci günde sünnet edilmesi gerekliliğidir. Sekizinci gün, Tanrı'nın antlaşmasının yeni bir hafta, döngü ya da dönemin başlangıcını simgeleyerek Tanrı'nın düzeni içinde yeni bir yaşama ve O'nun krallığına adanmışlığı temsil eder. Bu bağlamda sünnet, vaat edilen tohum olan Mesih aracılığıyla gerçekleşecek kurtuluşun habercisi olarak Tanrı'nın halkıyla kurduğu ilişkinin nesiller boyunca süregelen bir işareti olma niteliği kazanır⁵³⁹.

⁵³⁷ Yar. 12:2.

⁵³⁸ Williams, *Renewal Theology*, 280-284.

⁵³⁹ Kurtz, *Manual of Sacred History*, 72,78-85.

Mesih'in gelişiyle, sünnetin ruhsal anlamı belirginleşir. Koloseliler 2:11'de, Mesih'teki gerçek sünnetin ruhsal bir yenilenme ve dönüşüm anlamına geldiği ifade edilir. Bu dönüşüm, bedenin değil, kalbin sünnetini içerir. Mesih aracılığıyla Tanrı'nın antlaşması, fiziksel bir işaretin ötesine geçerek, ruhsal bir yaşam ve kurtuluş anlamı kazanır⁵⁴⁰. Böylece sünnet aracılığıyla, antlaşma halkı ile vaat edilen tohumun soy çizgisi arasında özel bir bağ korunmuş olur. Bu soy çizgisinde İşhak, Tanrı'nın İbrahim'e verdiği vaatlerin yerine getirildiğinin somut bir göstergesi olur. Onun doğumu, vaat edilen tohumun soy çizgisinde belirleyici bir olaydır. İşhak, bir bakirenin oğlu olan Mesih'in doğumunun ön tasviri ve bir tür teminatı olarak görülür. İbrahim, İşhak'ı sever; çünkü o vaat edilen oğuldur. İsmail'i de sever; çünkü o da kendi soyundandır. Ancak Tanrı'nın seçtiği kişi İşhak'tır. İşhak, Tanrı'nın antlaşma vaadini devralır ve Tanrı'nın özgür lütfunu temsil eder. Onun yaşamı, Tanrı'nın vaatlerinin gerçekleştirilmesi açısından kritik bir öneme sahiptir. Tanrı, İşhak'a vaat edilen topraklarda kalmasını emreder ve soyunun bu topraklara sahip olacağına dair güvence verir. Bu yönüyle İşhak, Tanrı'nın sadakatının ve İbrahim'e verdiği vaatlerin yaşayan bir kanıtı olarak öne ıkar⁵⁴¹.

Rebekah ile evlenmesinin ardından İşhak'ın yaşamı, vaatlerin gerçekleştirilmesi açısından önemli bir sürece dönüşür. İkizleri Esav ve Yakup'un doğumu, Tanrı'nın lütfunun ve seçim ilkesinin devamını simgeler. Yakup'un Tanrı tarafından seçilen kişi olduğu zamanla anlaşılır; bu seçim, Tanrı'nın iradesine uygun olarak, lütufla verilen ve hak edilmeyen bir armağandır. Tanrı'nın kurtuluş tasarısı, özellikle İbrahim, İşhak ve Yakup'un yaşamları aracılığıyla şekillenir. Tanrı, insanları kendisine geri döndürmek amacıyla belirli kişilerle antlaşmalar yapar ve onların aracılığıyla kurtarıcı lütfunu ifşa eder. Bu tasarı, İbrahim, İşhak ve Yakup'un yaşamlarıyla insanlığa umut ve kurtuluş mesajı sunar. Her biri, Tanrı'nın lütfunu, seçimini ve sadakatini yansıtan örnekler taşır. Bu antlaşmalar, tüm insanlığın Tanrı'ya dönmesi için birer araçtır. Tanrı, her birini insanlık tarihindeki rollerine uygun şekilde donatarak, kurtuluş tasarısını gerçekleştirmek üzere kullanır⁵⁴².

⁵⁴⁰ Williams, *Renewal Theology*, 284-287.

⁵⁴¹ Goldsworthy, *According to Plan*, 123-124.

⁵⁴² Goldsworthy, *According to Plan*, 124-125.

Yakup'un on birinci oğlu olan Yusuf'un yaşamı, Tanrı'nın antlaşma vaatlerinin ne şekilde yerine getirildiğini gözler önüne serer. Yusuf, kardeşlerinin kıskançlığı sonucu Mısır'da köle olarak satılır. Ancak bu olay, Tanrı'nın daha büyük tasarısının bir parçasıdır. Mısır'da yüksek bir mevkiye yükselen Yusuf, kıtlık döneminde ailesini kurtarma fırsatını elde eder. Bu gelişmeler, Tanrı'nın halkının ihtiyaçlarını nasıl sağladığını ve onları koruyup yönlendirdiğini gösterir⁵⁴³.

Yakup'un hayatının son dönemlerinde attığı en önemli adımlardan biri, Yusuf'un oğulları Efrayim ve Manasse'yi kendi evlatları olarak kabul etmesidir. Bu evlat edinme eylemi, Tanrı'nın İbrahim ile başlattığı antlaşmanın kuşaklar boyunca devamını sağlayan kritik bir adımdır. Yakup'un oğullarına yönelik kutsamaları arasında en dikkat çekici olanı, Yahuda'ya yönelik Yaratılış 49:10'daki sözleridir: "Asa Yahuda'dan ayrılmayacak." Bu ifade, Yahuda soyundan gelecek bir kraliyet çizgisine işaret eder⁵⁴⁴. Bu soy, Musa'ya ve nihayetinde Mesih'e kadar uzanır. Ancak İbrahim döneminde, kişisel bir kurtarıcı beklentisi henüz tam anlamıyla belirmez. Bu beklenti, zamanla olgunlaşarak Musa'nın halkın kurtarıcısı olarak ortaya çıkışına kadar gelişimini sürdürür⁵⁴⁵.

2.2.2.4. Kurtuluş Tasarısında Musa ile Ahit Dönemi

Yakup'un soyundan gelenler zamanla Mısır'da çoğalarak büyük bir halk haline geldiler. Ancak Mısırlılar onlara artık dostça davranmıyor, aksine onları köleleştiriyorlardı. Tanrı, İsrail halkını Mısır'dan çıkarıp Kenan'daki Vaat Edilmiş Topraklar'a götürmek üzere Musa'yı görevlendirdi. Musa, halkının özgürlüğünü istemek için Firavun'un karşısına çıktığında, Firavun onları serbest bırakmayı reddetti. Bunun üzerine Tanrı, Musa aracılığıyla Mısırlılar üzerine on mucizevi bela gönderdi. Bu felaketler Mısır'a yıkım, sıkıntı ve ölüm getirdi. Sonunda Firavun, İsrail halkının gitmesine izin verdi; ancak daha sonra onları takip etti ve Kızıldeniz'de yakaladı. O esnada Tanrı, denizi ikiye böldü; İsrail halkı kuru toprak üzerinden karşıya geçti. Ardından deniz tekrar kapandı ve Mısır ordusu yok oldu. Böylece Musa, Tanrı'nın

⁵⁴³ Goldsworthy, *According to Plan*, 126-127.

⁵⁴⁴ Goldsworthy, *According to Plan*, 128.

⁵⁴⁵ Kurtz, *Manual of Sacred History*, 72,78-85.

halkını kurtarmak için kullanılan bir araç ve Mesih'in görevini önceden işaret eden bir figür olarak, ilahi kurtuluş tasarısının önemli bir taşıyıcısı haline geldi⁵⁴⁶.

Musa ile yaşanan kurtuluş olayından önce Tanrı, Horeb Dağı'nda Musa'ya yanan çalının içinden görünerek kendisini tanıttı. Kendini, İbrahim, İshak ve Yakup'un Tanrısı olarak tanıtan Tanrı, İsrail halkının özgür bir topluluk olarak kendi topraklarında yaşaması yönündeki vaadini yineledi. Bu vaadi gerçekleştirecek olan güç Musa'nın değil, Tanrı'nın kendisinin kudretidir. Tanrı'nın adı ve gerçekleştirdiği mucizeler, İsrail'in özgürlüğünü sağlayacak olan kurtuluş olayının merkezindedir. Bu süreçte, İsrail halkının Tanrı'nın halkı olarak kimliği de belirginleşir. İlk kez "*Tanrı'nın Oğlu*" olarak anılan İsrail, Tanrı'ya ait olmanın ve antlaşmalı halk olmanın ne anlama geldiğini deneyimlemeye başlar. Tanrı'nın adıyla bilinmek, O'nunla özel bir bağlılık ilişkisine sahip olmak anlamına gelir. Yüzyıllar sonra, İsrail ikinci bir esaretle karşılaştığında Tanrı, "*Adımla çağrılan herkesi kurtaracağım.*" diye vaat ederek halkına yeniden güvence verir. Tanrı, Musa'ya antlaşmanın büyük vaatlerinden birini bildirir. Halk, kölelikten kurtarılma süreciyle Tanrı'yı, antlaşmasına sadık kalan Tanrı olarak daha önce hiç tanımadıkları bir şekilde tanır. Bu deneyim Tanrı'nın "YHWH" yani "Ben Ben'im" adıyla açıklanır. Bu isim, Tanrı'nın kişisel adı olup, halkıyla lütufkâr bir bağlılık kurduğunu ve bu bağlılığa sadık olduğunu gösteren bir isimdir⁵⁴⁷.

Tanrı'nın Musa ile yaptığı ahit, İbrahim'e verilen bireysel vaatlerin genişletilmiş bir biçimi olup, artık sadece bir kişiyi değil, tüm İsrail halkını kapsayan kolektif bir antlaşma niteliği taşır. Bu bağlamda Musa, Tanrı ile halkı arasında bir aracı olarak belirir. Tanrı, Musa aracılığıyla halkına yasalarını, buyruklarını ve hükmünü bildirir; böylece halkın Tanrı ile ilişkisi belirli ilkelere dayandırılarak düzenlenir. Bu ilahi yasalar, Tanrı'nın kurtuluş tasarısının tarihsel seyri içinde daha görünür ve sistematik bir biçimde ortaya çıkmasını sağlar. Bu dönemde Tanrı, ahit halkının zihnine ve yüreğine kendi yasalarını yerleştirerek putperest inançlardan arındırılmış kurtarılmış bir halk oluşturmayı amaçlar. İsrail halkıyla yapılan bu ahit, kurban edilen

⁵⁴⁶ "Böylece Yusuf, geceleyin kalktı, çocuk (İsa) ile annesini alıp Mısır'a gitti. Orada Herodes'in ölümüne kadar kaldı. Bu, Rab'bin peygamber aracılığıyla bildirdiği şu sözün yerine gelmesi içindi: 'Oğlumu Mısır'dan çağırdım.'" (Mat. 2:14-15); "Mesih, bizim Fısıh kurbanımız olarak kurban edilmiştir." (1 Ko. 5:7) Goldsworthy, *According to Plan*, 130-131.

⁵⁴⁷ Goldsworthy, *According to Plan*, 133-134.

hayvanların kanıyla mühürlenmiş ve bu kan antlaşmanın işareti olarak kabul edilmiştir. Böylece İsrail halkı, Tanrı'nın seçilmiş halkı olma ayrıcalığına erişmiştir⁵⁴⁸.

Pavlus, Musa aracılığıyla yapılan bu antlaşmanın, Hristiyanlar için Mesih'in gelişine kadar süren bir "eğitici" (*pedagogos*) işlevi gördüğünü ifade eder⁵⁴⁹. Bu antlaşma sürecinde Tanrı, Mısır'dan çıkardığı halkına yasa ve buyruklarını emanet ederek onları bilgelik ve kutsallık yolunda eğitmiştir⁵⁵⁰. Bu özel ilişki bağlamında Musa, Tanrı'nın halkıyla olan iletişimini sağlayan bir aracı olarak görev yapmış ve onlara çeşitli ibadet düzenlemeleri ile ritüelleri bildirmiştir. Bu ibadet uygulamaları, daha sonra Kudüs Tapınağı'nda icra edilecek olan ibadetin birer öncülü ve hazırlayıcısı olarak görülmüştür. Sina Dağı'nda geçen yaklaşık on iki aylık süreçte ise Tanrı, parlak bir bulut aracılığıyla halkının ortasında varlığını görünür kılmış; böylece hem Musa aracılığıyla kurulan bu ilahi iletişim hem de vahyedilen yasa, İsrail halkının Tanrı ile kurduğu ahit ilişkisinin temellerini oluşturmuştur⁵⁵¹.

Kurtuluş tarihinin ilerleyen aşamalarında Tanrı, önce seçilmiş halkı, ardından da tüm milletleri kapsayan bir kurtuluş tasarısı ortaya koyar. Bu tasarı, İsrail'den başlayarak tüm insanlığa Tanrı'nın krallığını ulaştırmayı hedeflemektedir. Örneğin Kral Koreş'in gerçekleştirdiği eylemler, Tanrı'nın iradesi doğrultusunda gerçekleşir ve Koreş, halkı esaretten kurtararak ilahi kurtuluş tasarısına hizmet eder⁵⁵². Benzer şekilde Musa da Tanrı adına hareket eden bir önder olarak halkını kurtarma görevini üstlenir. Firavun'a "*Halkımı bırak*" dediğinde, aslında Tanrı'nın isteğini dile getirmekte; bu çağrıyı Tanrı'nın sözcüsü olarak iletmektedir⁵⁵³. Bu olaylar, Tanrı'nın kurtarıcı gücünün hem fiziksel bir kurtuluş hem de iman edenler için ruhsal bir mesaj taşıdığını da ortaya koymaktadır⁵⁵⁴.

Tanrı'nın Mısır'dan çıkışla gerçekleştirdiği kurtarıcı eylem, kurtuluş tarihindeki en büyük örneklerden biri olarak kabul edilir. Bu olay, kurtuluş tarihine

⁵⁴⁸ Kurtz, *Manual of Sacred History*, 111.

⁵⁴⁹ Gal. 3:24.

⁵⁵⁰ Philip Schaff, *History of the Christian Church, Volume I: Apostolic Christianity. A.D. 1-100*. (CCFI, 1882), 41-42.

⁵⁵¹ Clifford - Anatolios, "Christian Salvation", 2005, 752.

⁵⁵² Davidson - Salmond, *The theology of the Old Testament*, 391.

⁵⁵³ Woodrow Kroll, *God's Plan, God's People* (The Livingstone Corporation: Crossway Books, 2008), 21.

⁵⁵⁴ Kroll, *God's Plan, God's People*, 50.

kalıcı bir damga vurmuştur. Ayrıca bu olay, Tanrı'nın güçlü eylemleriyle halkını koruma amacının tarih boyunca hatırlanan bir sembolü haline gelmiştir Mısır'dan çıkış, Tanrı'nın insanları kurtarma tasarısının ve İsa Mesih'in kurtarıcı rolünün bir ön taslağı olarak kabul edilmiştir⁵⁵⁵.

Eski Ahit'te Musa, Mesih'in bir öncüsü ve sembolik figürü olarak kabul edilir. Tanrı'nın “*Onlara senin gibi bir peygamber çıkaracağım.*” sözü, bu bağlantıyı pekiştirir. Musa, halkını esaretten kurtaran bir kurtarıcı olarak Tanrı'nın koruyucu yönünü temsil eder⁵⁵⁶. Mısır'dan çıkış sürecinde uygulanan Fısıh geleneği ile İsa Mesih'in “*Fısıh Kuzusu*” kimliği arasında doğrudan sembolik bir bağ kurulur. Aynı şekilde, Kızıldeniz'den geçiş ile Hristiyan vaftizi arasında da anlam yüklü bir analogi kurulur. Bu olaylar, Tanrı'nın Musa aracılığıyla gerçekleştirdiği kurtuluşa İsa Mesih'in sağladığı nihai kurtuluş arasında bir bağ olduğunu gösterir⁵⁵⁷. Böylece Musa ile yapılan ahit, İsa Mesih'in gelişine hazırlık olarak kurtuluş tarihinde Davut dönemine kadar uzanan bir aşamada yer alır.

2.2.2.5. Kurtuluş Tasarısında Davut ile Ahit Dönemi

Kutsal Kitap anlatısında Davut, Tanrı'nın kurtuluş tarihinde tarihsel bir kral figürü olarak öne çıkar. Onun yaşamı, Tanrı'nın halkını kurtarma iradesinin tarihsel olaylarda ve mesihsel beklentilerde nasıl tezahür ettiğini ortaya koyar. Davut'un Tanrı tarafından seçilmesi, üzerine Tanrı'nın Ruhü'nün inmesi ve İsrail'i düşmanlarından kurtarması, Tanrı'nın etkin ve kurtarıcı müdahalesinin somut bir göstergesidir. Ancak Davut'un rolü yalnızca geçmişle sınırlı değildir; Tanrı'nın onunla yaptığı antlaşma aracılığıyla soyundan gelecek bir kralın ebedi bir hükümlanlık kuracağı vaat edilir. Bu vaat, Mesih inancının temel dayanaklarından biri olup kurtuluş tarihinin yönünü belirler. Bu bağlamda Davut, Tanrı'nın sadakatine dayanan antlaşmanın taşıyıcısı ve Mesih'te tamamlanacak olan ilahi tasarının habercisidir⁵⁵⁸.

Tanrı'nın Davut'a verdiği bu vaade göre, onun soyundan gelen bir kral, Tanrı'nın halkı üzerinde ebedî hüküm sürecektir⁵⁵⁹. Hristiyan teolojisinde bu vaat,

⁵⁵⁵ Jahnke, “‘Salvation’ in the Old Testament: A Study of ‘Yasha’ (יָשָׁא)”, 1-4; Bkz. *Kutsal Kitap*, Çık. 12:42-14:31; 14:30; Mez. 66:1-7; Tes. 6:20-24.

⁵⁵⁶ Hengstenberg, *Christology of the Old Testament, and a Commentary on the Messianic Predictions*, 17.

⁵⁵⁷ Poythress, *The Miracles of Jesus*, 155-156; 1. Ko. 5:7; 10:2.

⁵⁵⁸ Goldsworthy, *According to Plan*, 166-168.

⁵⁵⁹ 2. Sa. 7:12-16.

Mesih figürüyle özdeşleştirilir. Matta ve Luka İncilleri'nde sunulan soyağaçları, İsa'nın Davut'un soyundan geldiğini göstererek Mesih kimliğini temellendirir. İsa'nın "*Davut Oğlu*" ünvanını taşıması, onun Davut'un soyundan gelen vaat edilmiş kurtarıcı olduğu inancını pekiştirir. Örneğin, Matta 15:22'de Kenanlı bir kadının "*Ya Rab, ey Davut Oğlu!*" şeklindeki hitabı, İsa'yı Tanrı'nın gönderdiği Mesih olarak tanıyanların imanını yansıtır.

Markos 12:35–37'de İsa, Davut'un Mezmurlar'da Mesih'i "Rab" olarak tanımladığını hatırlatarak, Mesih'in hem Davut'un soyundan geldiğini hem de ona üstün olduğunu belirtir. Bu vurgu, Mesih'in bir kral olarak Tanrı'nın yetkisiyle donatılmış ilahi bir kurtarıcı olduğunu ortaya koyar. Luka 1:32–33'te melek, Meryem'e İsa'nın "*Yüceler Yücesi'nin Oğlu*" olarak adlandırılacağını ve Tanrı'nın ona "*atası Davut'un tahtını*" vereceğini bildirir. Bu, İsa'nın hem Davut'un tahtının varisi olduğunu hem de Tanrı'nın ebedî krallığını ilan ettiğini gösterir. Luka 2:11'de ise İsa, "*Davut'un kentinde doğan Kurtarıcı*" olarak tanıtılır. Bu ifade, Mesih'in kurtuluş misyonunun Tanrı'nın tarihsel vaatlerine dayandığını ortaya koyar⁵⁶⁰.

Pavlus'un öğretisinde de Davut soyuna yapılan vurgu dikkat çekicidir. Romalılar 1:2–4'te Pavlus, İsa'nın "*beden açısından Davut'un soyundan geldiğini*", ancak dirilişiyle "*Tanrı'nın Oğlu*" olarak ilan edildiğini belirtir. Böylece Pavlus, İsa'nın hem insani kimliğini hem de ilahi kurtarıcı rolünü birlikte vurgular. Vahiy kitabında ise İsa, "*Davut'un Kökü*" ve "*Yahuda oymağından gelen Aslan*" olarak tanımlanır. Bu ünvanlar, İsa'nın krallığını ve kurtuluş tarihindeki nihai zaferini temsil eder. Vahiy 22:16'da İsa, kendisini "*Davut'un kökü ve soyu*" olarak tanıtarak, kurtuluşun başlangıçtan sona kadar kendisinde gerçekleştiğini ilan eder. Davud, Tanrı'nın kurtuluş tasarısının önemli bir taşıyıcısıdır. Onun krallığı, Tanrı'nın krallığının yeryüzündeki bir temsilidir. Tanrı, Davud'a şöyle demiştir: "*Halkımı, bütün düşmanların elinden, kulum Davud aracılığıyla kurtaracağım*" Bu ifade, kurtuluşun Davud aracılığıyla ama Tanrı'nın iradesiyle gerçekleştiğini gösterir⁵⁶¹.

Hristiyan teolojisinde Davut, Mesih'in öncüsü olarak kabul edilir. Mesih'i önceden temsil eder, onun hakkında peygamberliklerde bulunur ve Mesih'te

⁵⁶⁰ Goldsworthy, *According to Plan*, 83-87.

⁵⁶¹ Jahnke, "'Salvation' in the Old Testament: A Study of 'Yasha' (יָשָׁא)", 1-4; *Kutsal Kitap*, 2. Sa.3:18.

tamamlanan ilahi kurtuluş çizgisini sürdürme görevini üstlenir. Davut, Mesih'in hem atasıdır hem de Tanrı'nın ona verdiği vaadin bereketi onun soyuyla devam eder. İsa Mesih, Davut'un oğlu olarak tanımlanmakla birlikte, onun soyundan gelen vaat edilmiş kral ve kurtarıcıdır. Tanrı halkının kralı olan Davut, ıstırap ve alçakgönüllülük yoluyla zafere ulaşacak olan Mesih'in peygamberi bir öncüsü olarak kabul edilir⁵⁶².

İbrahim'in soyundan gelen halk, Tanrı'nın seçilmiş topluluğu olarak tarih boyunca İbraniler, İsrailoğulları ve Yahudiler şeklinde anılmıştır. Bu halk, önce kendi kurtuluşlarına, ardından tüm insanlığın kurtuluşuna aracılık etmek üzere seçilmiştir. İbrahim'in çağrısıyla şekillenen bu topluluk, Musa önderliğinde Sina'da ilahi yasaı olarak teokratik bir düzen kurmuş; Davut ve Süleyman dönemlerinde ise siyasi bir krallığa dönüşmüştür. Her ne kadar tarihsel süreçte bu yapı bölünmüş ve yabancı egemenliklere maruz kalmış olsa da, Tanrı'nın kurtuluş tasarısındaki rollerini kaybetmemişlerdir⁵⁶³.

2.2.2.6. Kurtuluş Tasarısında Ahit (Yasa) Dönemi

Ahit (Yasa) Dönemi, Hristiyan kurtuluş tarihinin gelişiminde kritik bir geçiş aşamasını temsil eder. Bu dönem, Tanrı'nın halkıyla yaptığı antlaşmalar ve ilahi buyruklar aracılığıyla kurtuluş tasarısını tarihsel bir zemin üzerine inşa ettiği bir evre olarak değerlendirilir. Musa ile başlayan ve İsa Mesih'in çarmıhtaki ölümüyle doruk noktasına ulaşan bu süreç, Tanrı ile insanlık arasındaki ilişkinin hukuki ve ahlaki temellerini şekillendirmiştir. Tanrı'nın Sina Dağı'nda İsrail halkına verdiği yasa hem toplumsal düzenin teminatı hem de Tanrı'ya olan sadakatin ve kurtuluş umudunun simgesi olmuştur. Hristiyan teolojisine göre bu yasa, nihai kurtuluşu getirecek olan Mesih'e giden yolu hazırlamıştır. Bu bağlamda, Ahit Dönemi, kurtuluş tarihinin Mesih'te nihai anlamını bulacak olan ilahi tasarının önemli bir halkasını oluşturmuştur⁵⁶⁴.

⁵⁶² Kurtz, *Manual of Sacred History*, 189.

⁵⁶³ Philip Schaff, *History of the Christian Church, Volume I: Apostolic Christianity. A.D. 1-100*. (CCFI, 1882), 41-42.

⁵⁶⁴ Gündüz, "Hristiyanlık", 2020, 141.

Tablo 3: Kurtuluş Tarihini Açıklayan Kronolojik Çizelge (Rom.5:12-21)

Dönem	Tarihsel Olaylar	Teolojik Açıklamalar
1. Adem'den Musa'ya	Adem'in yaratılışı ve düşüşü (Başlangıç)	- Tanrı'nın yasası henüz açıklanmamıştır. - Günah ve ölüm, Adem aracılığıyla insanlığa girer. - İnsanlık, Tanrı karşısında suçlu konuma düşer.
2. Musa'dan İsa'ya	Yasa'nın verilmesi ve Yasa Dönemi	- Tanrı'nın yasası (Tevrat) İsrail'e verilmiştir. - İnsanlık yasayı yerine getirmekte yetersiz kalır. - Yasa, günahın bilincini artırır.
3. İsa'dan sonra	İsa Mesih'in ölümü, dirilişi ve kurtarıcı eylemi	- Mesih'in ölümü ve dirilişiyle günah ve ölüm gücünü yitirir. - İnananlara Tanrı'nın lütfuyla kurtuluş sunulur. - Sonsuz yaşam armağan edilir.

Pavlus, Romalılara Mektubu'nda kurtuluş tarihini üç evreli bir şema ile sunar: Adem'den Musa'ya, Musa'dan Mesih'e ve Mesih'ten kıyamete kadar uzanan süreç. Mesih'in gelişi öncesindeki ikinci evre olan Musa'dan Mesih'e kadar süren Yasa Dönemi, Tanrı'nın insanlık için belirlediği kurtuluş tasarısını teşkil eder. Sina Dağı'nda İsrail halkına verilen yasa, insanın Tanrı'yla uyumlu ve kutsal bir yaşam sürmesini teşvik etmiştir. Ancak insan doğasının bozulmuş yapısı nedeniyle bu yasa, zamanla insanların üzerinde ağır bir yük haline gelmiş ve Pavlus'un ifadesiyle bir "lanet"e dönüşmüştür⁵⁶⁵.

Tarihsel süreçte Yasa, insanın kendi çabasıyla Tanrı'ya layık bir hayat sürdüremeyeceğini gösteren bir araca dönüşmüştür. Yasa'yı yerine getirememenin doğurduğu yetersizlik duygusu, insanlığın kurtuluşu için Tanrı tarafından gönderilecek Mesih'e duyulan ihtiyacı daha da belirgin hale getirmiştir. İnsanlar, Tanrı'nın rehberliğine uymakta aciz kaldıkça, gerçek kurtuluşun yalnızca Tanrı'dan gelebileceği inancı güç kazanmıştır. Bu nedenle, Mesih öncesi dönemin tüm tarihsel ve dini dinamikleri, insanın kendi gayretiyle kurtuluşa ulaşamayacağını ortaya koyan bir hazırlık süreci olarak şekillenmiştir. Nitekim Galatyalılar 4:4-5'te şöyle denmektedir: *"Zaman dolunca, Tanrı, kadından doğan, Yasa altında doğmuş olan Oğlunu gönderdi. Yasa altında olanları özgür kılmak için, O gönderildi."* Bu pasaj, Tanrı'nın kurtuluş

⁵⁶⁵ Vall, *Learning Christ*, 213.

tarihindeki müdahalesinin belirli bir tasarıya göre işlediğini ve Mesih'in gelişinin tanrısal zamanlamayla gerçekleştiğini ortaya koymaktadır⁵⁶⁶.

Ahit Dönemi, Tanrı'nın kurtuluş tasarısının Mesih'e yönelik tarihsel bir hazırlığı olarak değerlendirilir. Tanrı bu süreçte peygamberler ve semboller aracılığıyla halkını Mesih'in gelişine hazırlar. Eski Ahit boyunca Mesih'e işaret eden birçok ünvan yer alır; bunların başında “*kurtuluşu sağlayan*” anlamına gelen özel Tanrı ismi “*Yehova*” gelir⁵⁶⁷. Yehova, geçmiş, şimdi ve geleceği kapsayan zamandan bağımsız tanrısal varlığı ifade eder ve Tanrı'nın evrensel, sürekli kurtarıcı kimliğini yansıtır⁵⁶⁸. Bu isim, Kaya, Sığınak, Kalkan, Güçlü ve Kurtarıcı gibi sıfatlarla desteklenerek Tanrı'nın kurtarıcı niteliğini pekiştirir⁵⁶⁹. Hristiyan teolojisinde Mesih'in Yehova adıyla özdeşleştirilmesi, onun tanrısal doğasına ve kurtarıcı işlevine açık bir atıf olarak görülür⁵⁷⁰. “*Ben, Rab, bildirmedi mi? Benden başka Tanrı yok; Kurtarıcı benim.*” gibi Kutsal Kitap ifadeleri, bu teolojik yoruma temel oluşturur. Bu anlayışa göre Yehova, insanların günahları için insan olmuş ve bu doğayı Mesih'te üstlenmiştir⁵⁷¹. Eski Ahit'te Yehova'nın kurtarıcı gücü ve bu niteliği açıkça vurgulanır; kimliği ne olursa olsun, kurtarıcının işi Yehova'nın iradesi ve gücüyle ilişkilendirilir. Yehova'nın evrensel kurtuluşu gerçekleştireceği fikri, Eski Ahit metinlerinde sıklıkla dile getirilmiştir. İsrail halkı bu evrensel tasarıda aracı bir rol üstlenmiş; Tanrı, bireylerle değil, kolektif bir halkla antlaşma yapmıştır. Bu kolektif anlayış, kurtuluşun tarihsel süreç içindeki gelişimini sağlamış ve İsrail'i hem kendileri hem de tüm insanlık için Tanrı'nın kurtuluş vaadini taşıyan bir topluluk haline getirmiştir. Yehova'nın kurtarıcı amacı tüm milletleri kapsamakta; İsrail'in kurtuluşu ve bu kurtuluş aracılığıyla tüm dünyanın kurtuluşu, Yehova'nın kutsal varlığına uygun şekilde biçimlenmektedir. Bu anlayış, ahdin etik ve teolojik boyutlarıyla doğrudan ilişkilidir. Yehova'nın varlığı, mabedini, halkını ve vaat edilen diyarı kutsal kılmıştır⁵⁷².

⁵⁶⁶ Kurtz, *Manual of Sacred History*, 270-272.

⁵⁶⁷ Fluegel, *The Messiah-Ideal. Comparative Religious Legislations, Doctrines and Forms Unfolding That Ideal...*, 164.

⁵⁶⁸ Yşa.12: 2.

⁵⁶⁹ 2.Sa.22: 47.

⁵⁷⁰ Yşa.45:15; 47:4.

⁵⁷¹ *Divine titles of our Lord and Saviour Jesus Christ.* (Dublin: Printed by C. Bentham, 1823), 1-4.

⁵⁷² Davidson - Salmond, *The theology of the Old Testament*, 13-14, 87, 167-170, 267, 345.

Eski Ahit, İsrail halkının tarihsel gelişimini aktarmanın ötesinde, Tanrı'nın kurtarıcı tasarısını kademeli ve bütüncül biçimde vahyettiği teolojik bir yapı sunar. Bu tarihsel-teolojik ilerleyiş, Tanrı'nın kendisini ve kurtarıcı iradesini halkına aşama aşama açıklamasını içerir. Bu metinde Tanrı'nın İbrahim'e, İshak'a, Yakup'a ve özellikle Davut'a verdiği vaatlerin Mesih İsa'da nihai karşılığını bulduğu sıklıkla vurgulanır. Nitekim İbrahim'le başlayan antlaşma çizgisi, Davut'un krallığında siyasi ve mesihsel bir boyut kazanarak Mesih'te tamamlanır. Böylece Eski Ahit'in tüm tarihsel anlatısı, Tanrı'nın kurtuluş tasarısının hazırlık süreci olarak anlam kazanır ve bu tasarı İsa Mesih'te nihai amacına ulaşır. Bu bağlamda, Eski Ahit teolojisinin kademeli, bütüncül ve kurtarıcı bir vahiy süreci olarak ele alınması hem Yeni Ahit metinlerinin hem de Hristiyan teolojisinin merkezinde yer alır⁵⁷³.

2.2.2.7. Eski Ahit'te Mesih'in Önfigürleri ve Gizli Varlığı

Eski Ahit, Tanrı'nın Mesih aracılığıyla gerçekleştireceği kurtuluş tasarısının tarihsel ve sembolik temelini oluşturan metinler bütünüdür. Bu metinlerde Mesih'in kurtarıcı varlığı açıkça beyan edilmese de, çeşitli imgeler, ritüeller, kişiler ve olaylar aracılığıyla dolaylı biçimde ortaya konmuştur. Bu örtük anlatım biçimi, Hristiyan teolojisinde “önfigür” olarak tanımlanır. Önfigürler, Eski Ahit'in Mesih merkezli okunmasında belirleyici bir yaklaşım sunar. Eski Ahit'te beklenen kurtarıcının gizli varlığı, Yaratılış Kitabı'nda geçen “*Tüm yeryüzü halkları senin aracılığınla kutsanacaktır.*” vaadiyle başlar. Bu kutsal vaat, Eski Ahit boyunca Tanrı'nın evrensel kurtuluş tasarısının temelini oluşturur ve hem İsrail halkına hem de bütün uluslara yönelik bir kutsama ve kurtuluş müjdesi içerir⁵⁷⁴.

Hristiyan teolojisinde Eski Ahit hem geçmişe ait kutsal bir tarihsel kayıt hem de Tanrı'nın İsa Mesih aracılığıyla gerçekleştireceği kurtuluş tasarısının önceden ima edildiği, semboller ve tipolojik öğelerle örülü bir vahiy süreci olarak değerlendirilir. Bu bağlamda Eski Ahit, ilahi tasarının gizemli bir ön anlatımı ve Mesih'in gelişyle tamamlanacak kurtuluşun hazırlık evresini oluşturur. Erken dönem Kilise Babaları da bu metinleri tipolojik bir bakış açısıyla yorumlamış; tarihsel olayları, ritüelleri, kişileri ve kutsal nesneleri Mesih'in kimliği ve kurtuluş misyonuna dair öngörüler olarak

⁵⁷³ Goldsworthy, *According to Plan*, 56-57.

⁵⁷⁴ Walter C. Kaiser Jr., *Mission in the Old Testament: Israel as a Light to the Nations* (Grand Rapids, Mich: Baker Academic, 2012), 7-10.

değerlendirerek bir yorum geleneği oluşturmuşlardır. Bu yorum geleneğinde, Melkisedek'in ekmek ve şarap sunusu Mesih'in kurban oluşuna ve evharistiyaya; Fısıh kuzusu vaftize; Nuh'un Gemisi kurtuluşa; Kızıldeniz'in geçilişi ise günahkar yaşamdan yeni yaşama geçişe işaret eder. Bu sembolik anlatılar, gelecekte Mesih'te gerçekleşecek ilahi gerçeklerin birer öñfigürü olarak değerlendirilir⁵⁷⁵.

Eski Ahit'te, Mesih'i ve O'nun gelişiyle tamamlanacak ilahi kurtuluş tasarısını ima eden çeşitli ünvanlar yer alır. “Dal”, “Barış Prensi”, “Yaşam Çeşmesi”, “Ahit Meleği”, “Söz”, “Yıldız”, “Kaya” ve “Emanuel” gibi ünvanlar, Tanrı'nın kurtarıcı karakterini ve insanlıkla kuracağı nihai ilişkiyi simgeler. İsrail halkına vaat edilen Mesih, bu imgeler aracılığıyla tanıtılmış; halkın beklentisi zamanla Tanrı'nın tarihsel müdahalesini temsil eden bir kurtarıcı figürüne yönelmiştir⁵⁷⁶.

Eski Ahit'teki öñfigüratif yapı yalnızca kişilerle sınırlı değildir. Ritüeller (Fısıh, Kefaret Günü), kutsal nesneler (Antlaşma Sandığı, Tapınak, Yanan Çalı) ve olaylar (Nuh Tufanı, Sina Deneyimi) da gelecekteki kurtuluşun habercisi olan tipolojik göstergelerdir. Bu unsurlar, Tanrı'nın tarih içinde gerçekleştireceği kurtarıcı eylemin sembolik ön anlatımlarıdır. Bilgelik literatürü de bu tipolojik ve gizemli yapıyı destekler mahiyettedir. Özellikle Süleyman'ın Özdeyişleri ve bilgelik yazınında Tanrı'nın bilgeliği, yaratılışın özünde yer alan ve yalnızca Tanrı'nın seçtiklerine lütfedilen bir sır olarak sunulur. Bu bağlamda bilgelik, Mesih'in şahsında beden olarak insanlığa görünür hale gelmiştir. Tanrı'nın bilgeliğe dayalı sırrı, beden almış Mesih'te tecelli etmiştir⁵⁷⁷. Pavlus'un ifadesiyle, “önceki zamanlarda gizli kalmış, şimdi ise Mesih'te açığa vurulmuş “sır”, Eski Antlaşma'daki bu tür metinlerde gölgeler içinde saklı biçimde kendini göstermektedir. Özellikle Tesniye Kitabı, Tanrı'nın egemenliğine ve yeni yaratılış tasarısına ilişkin önemli teolojik ifadeler barındırır. Bu kitapta Tanrı'nın İsrail'i seçimi, insan aklının sınırlarını aşan bir “sır” olarak sunulur. Bu ilahi seçim, Tanrı'nın özünden kaynaklanan sadık sevgisinin bir sonucu olarak tasvir edilir. Tesniye 7:6–11'de belirtildiği üzere, Tanrı severek seçer ve seçtiğini

⁵⁷⁵ Canan Seyfeli, ““Mesih Sırrı”: Sakramentler Fikrinin Kutsal Kitap'taki Dayanağı (Pavlus)”, *Ortadoğu ve Göç* 11/2 (30 Aralık 2021), 358; Canan Seyfeli, “Evharistiyada İsa Mesih: Sembol ve/veya Gerçek”, *Dicle İlahiyat Dergisi* 24/1 (26 Haziran 2022), 52.

⁵⁷⁶ *Divine titles of our Lord and Saviour Jesus Christ.*, 1-4,7-9,12-16; Gore, *The Incarnation of the Son of God; Being the Bampton Lectures for the Year 1891.*, 98; Davidson - Salmond, *The theology of the Old Testament*, 292-293.

⁵⁷⁷ Seyfeli, ““Mesih Sırrı””, 343-345.

sevmeye devam eder. Tesniye’deki seçim anlatısı, Mesih’te tamamlanacak olan ilahi “sır”ın peygamberce bir işaretidir. Bu sevgi ve seçim eylemi, tarihin merkezine yerleştirilecek olan Mesih’te doruğa ulaşacak daha büyük bir kurtuluş tasarısının habercisidir⁵⁷⁸.

Eski Ahit metinlerinde Tanrı’nın kurtuluş tasarısının özünde insan aklını aşan aşkın bir bilgelik ve kudret bulunmakla birlikte, bu tasarı, tarihsel bir zemin üzerinde şekillenmiştir. Başlangıçta İsrail halkına özgü bir yönelim taşıyan bu ilahi tasarı, peygamberlik literatüründe evrensel boyutlara açılacağının işaretlerini barındırır. Özellikle Yeşaya ve Yeremya gibi peygamberler, Tanrı’nın tarihsel eylemlerinin ardında yatan ilahi hikmeti ve tasarının engellenmezliğini vurgular. Bu bağlamda Eski Ahit, Tanrı’nın seçtiği halk olan İsrailoğulları’yla sınırlı bir ilişki kurduğunu gösterirken, aynı zamanda bu halk aracılığıyla tüm uluslara yönelen evrensel bir tasarının ipuçlarını da sunar⁵⁷⁹.

Evrensel yönelimin Eski Antlaşma’da yalnızca dolaylı biçimde yer alması, ilahi tasarının bazı boyutlarının henüz açıklanmamış olduğunu düşündürür. Nitekim Kutsal Kitap teolojisinde “sır” (gizem) kavramı, Eski Antlaşma’da örtülü kalan ancak Yeni Antlaşma’da Mesih aracılığıyla açığa çıkan ilahi gerçekleri ifade eder. Bir bilginin “Yeni Antlaşma gizemi” olarak değerlendirilebilmesi için, Eski Antlaşma’da açıkça bilinmemesi gerekir. Bu nedenle, Eski Ahit’te yer alan ve dönemin insanları tarafından bilinen hakikatler bu bağlamda gizem sayılmaz; gizem, yalnızca Yeni Antlaşma’da Mesih’in gelişiyi açıklanan ve kurtuluş tasarısının evrensel boyutunu ortaya koyan hakikatler için geçerlidir⁵⁸⁰. Eski Ahit’te “Mesih sırrı” açık bir doktrin olarak yer almasa da bu sırrın taşıyıcısı olacak Mesih’e yönelik birçok sembolik anlatım mevcuttur. Yeni Antlaşma metinlerinde, özellikle Pavlus’un teolojisinde ise “sır” kavramı belirgin bir şekilde ön plana çıkar. Pavlus’un “Mesih sırrı” (*mysterion*

⁵⁷⁸ Goldsworthy, *According to Plan*, 153.

⁵⁷⁹ Seyfeli, “Mesih Sırrı”, 339.

⁵⁸⁰ “Sır” anlamına gelen Grekçe *mysterion*, muevo filinden türetilmiştir ve “göz kapamak” anlamını taşır. Gözlerini kapayan kişi, dış dünyaya kapanarak içsel düşünceye yönelir ve bu süreçte birtakım derin gerçeklikler ona açılır. Bu nedenle *mysterion*, türetilmiş anlamıyla “gizemlere dahil olan kişi” olarak da anlaşılır. Klasik Yunancada *mysterion*, “gizli bir şey”, “gizli tören”, “gizli öğretisi” ya da “gizli ritüel” anlamlarında kullanılmıştır. Arnold Fruchtenbaum, *The Footsteps of the Messiah: Revised 2020 Edition*, ed. Christiane K. Jurik (Ariel Ministries, 2003), 651-653.

tou Christou) olarak adlandırdığı bu anlayış, Tanrı'nın başlangıçtan beri gizli tuttuğu ancak İsa Mesih'te açığa çıkan ilahi kurtuluş tasarısını ifade eder⁵⁸¹.

Tanrı, Mesih görünümü (*Christophany*) aracılığıyla Pavlus'u havari, hizmetkâr ve kul makamına atamıştır. Bu görünüm aracılığıyla Tanrı, Pavlus'a uluslara yönelik peygamberlik misyonunu ve çağlar boyunca gizli kalmış "Mesih sırrı"nı emanet etmiştir. Bu sır, Pavlus'a doğrudan verilmiştir⁵⁸². Pavlus'a göre, daha önce gizli kalan sır (*mystērion*) artık açığa çıkarılmıştır. Bu sır, önceki kuşaklara açıkça bildirilmemiştir; ancak Elçilere ve Yeni Antlaşma peygamberlerine Ruh aracılığıyla vahyedilmiştir. Böylece sırrın açıklanması iki aşamada gerçekleşmiştir: İlk olarak İsa Mesih, Elçilere verdiği benzetmeler aracılığıyla bu sırrı tanıtmıştır. İkinci olarak ise, Elçiler ve Yeni Antlaşma peygamberleri aracılığıyla bu sır kutsallara aktarılmıştır. Vahiy, doğrudan Elçilere ve peygamberlere yapılmış; onların görevi hem Kilise'nin temellerini atmak hem de bu sırrı içeren Yeni Antlaşma vahyini kaleme almak olmuştur. Artık bu sır, Kutsal Ruh'un yardımıyla açıkça bildirilmiş ve tüm kutsallar tarafından anlaşılabilir hale gelmiştir⁵⁸³.

Pavlus, Tanrı'nın sırlarını kendisine emanet edilmiş kutsal bir görev olarak görmüş ve bu sorumluluğu bağlılıkla üstlenmiştir. "*İnsanlar bizi Mesih'in hizmetkarları ve Tanrı'nın sırlarının kahyaları olarak görsün.*" ifadesiyle bu misyona dair kimliğini açıkça ortaya koyar. Tanrı'dan doğrudan aldığı vahiyler aracılığıyla bu sırlara vakıf olduğunu ise, "*vahiy yoluyla bana bildirilen sırrı bilmektesiniz.*" ve "*Mesih'in sırrını anlayışımı fark edebilirsiniz.*" sözleriyle dile getirir. Pavlus, "*En küçük kutsaldan bile aşağı biri olan bana bu lütf verildi... sırrın tasarısını herkese açıklamak için*" diyerek bu hizmetin hem kutsallığını hem de ağırlığını vurgular. Aynı zamanda, "*Mesih'in sırrını cesaretle bildireyim diye dua edin; çünkü ben bu sırrın elçisiyim ve zincirler içindeyim*" ve "*Tanrı sözü duyurmak üzere bize bir kapı açsın, Mesih'in sırrını bildirebilelim... onu açıklıkla duyurabileyim diye dua edin*" sözleri, bu görevi yerine getirirken karşılaştığı zorluklara ve gösterdiği kararlılığa işaret eder⁵⁸⁴.

⁵⁸¹ Seyfeli, "Mesih Sırrı", 339-342.

⁵⁸² David B. Capes vd. (ed.), *Israel's God and Rebecca's Children: Christology and Community in Early Judaism and Christianity* (Waco (Tex.): Baylor University Press, 2007), 158-159.

⁵⁸³ Fruchtenbaum, *The Footsteps of the Messiah*, 653.

⁵⁸⁴ Fruchtenbaum, *The Footsteps of the Messiah*, 654.

Eski Ahit'te Tanrı'nın kurtuluş tasarısı, belirli kişi, olay ve ritüellere gizli biçimde yerleştirilmiş “Mesih sırrı” aracılığıyla zaman içinde gelişmiştir. Bu sır, Pavlus'un ifadesiyle çağlar boyunca gizli kalmış, ancak nihayetinde Mesih İsa'da açığa çıkmıştır⁵⁸⁵. Böylece Eski Ahit hem tarihsel hem teolojik düzlemde, Mesih'in önfüratîf varlığını taşıyan ve kurtuluş tasarısının sessiz ama derin izlerini barındıran bir hazırlık metni olarak değeriendirilir.

2.2.3. Kurtuluş Tasarısında Mesih Dönemi

Tanrı'nın kurtuluş tasarısı, evrensel bir boyuta sahiptir. Evrenin tarihi ve kaderi, İsa Mesih'in kişiliğinde somutlaşan bu süreçle birlikte şekillenir⁵⁸⁶. Hristiyan kurtuluş tarihinin en önemli dönemi, Tanrı'nın insan doğasını üstlendiği Mesih Dönemi'dir. Tanrı'nın insanlıkla ilişkisini belirleyen bu dönem, bedenlenme (*incarnation*) sürecini içerir. Teolojik açıdan inkarnasyon, Tanrı'nın Sözü'nün insan doğasını alması (*kai ho Logos sarx egeneto*) ya da Tanrı'nın insanla etkileşime geçerek bedende görünür hale gelmesi anlamına gelir. Hristiyan kurtuluş doktrini, inkarnasyonu temel bir ilke olarak kabul eder ve bu ilkeyi Kutsal Kitap metinleri, Kilise Babalarının gelenekleri ve Kilise tarihi üzerine inşa eder. Tanrı'nın kendisini insanla, insanın ise Tanrı'yla buluşmasını simgeleyen inkarnasyonun nihai amacı, insanın Tanrı'da tamamlanması ve Tanrı'nın varlığının tüm evrende varlık bulmasıdır⁵⁸⁷.

Hristiyan teolojisinde “beden” terimi, insan doğasını temsil eder. Tanrı, insan doğasını kabul ederek insan gibi zayıf ve sınırlı bir varoluş biçimini üstlenir; böylece insanla tam anlamıyla özdeşleşir. Filipililer 2:7'de bu durum, “*Kendisini boşalttı ve insan doğasını aldı.*” ifadesiyle belirtilir. İsa Mesih'in beden alışı, ilahi doğasının insan doğasıyla birleştiğini ve kurtuluş amacıyla alçaldığını ifade eder. Tanrı, insanı kurtarmak için alçalmayı ve insan formuna bürünmeyi seçer. Yuhanna İncili'nde bu alçalma, Tanrı'nın kurtarıcı iradesinin bir tezahürü olarak yorumlanır. İbraniler 2:16'da “bir doğa edinme”, 2. Timoteos 1:10'da ise “görünüm” gibi ifadelerle

⁵⁸⁵ Seyfeli, ““Mesih Sırrı””, 346-347.

⁵⁸⁶ Faruki, *Hristiyan Ahlakı Hristiyanlığın Tarihsel ve Sistematiik Analizi*, 265.

⁵⁸⁷ John Sedberry Marshall, *The Word was Made Flesh; The Theology of William Porscher Du Bose*. (Sewanee, Tenn.: University Press, 1949), 123.

bedenlenme vurgulanır. Bu metinler, İsa Mesih'in insan doğasını almasının bir gizem olduğunu ve kurtuluşun ayrılmaz bir parçasını oluşturduğunu ortaya koyar⁵⁸⁸.

Hristiyanlığın ilk dönemlerinde ortaya çıkan Gnostik akımlar, Mesih'in ilahi doğasını kabul etmekle birlikte, onun gerçek bir insan bedenine sahip olduğunu reddetmişlerdir. Onlara göre madde kötü ve değersizdi; bu yüzden Söz'ün beden alması düşünülememiştir. Gnostikler, İsa'nın acı çekmesini, ölmesini ve tarihsel bir varlık olarak insanlıkla özdeşleşmesini kabul etmemiştir. Bu görüşe karşılık, Hristiyan Kilisesi, Havarilerin İnanç Bildirgesi aracılığıyla Mesih'in hem doğumu hem ölümüyle insanlıkla özdeşleştiğini, yaratılışın ise Tanrı tarafından kurtuluş amacıyla iyi olarak yaratıldığını savunmuştur. Bu bağlamda Hristiyan ortodoksisi, Mesih'in insan bedeni olarak gerçekleştirdiği kurtuluşun madde ve beden üzerinden gerçekleştiğini savunmuş ve bu temelde bir kurtuluş doktrini geliştirmiştir⁵⁸⁹.

Hristiyan teolojisinde bedenlenme öğretisi, Tanrı'nın kurtuluş tasarısındaki en temel müdahalesidir. Bu öğretinin tarihsel ve doktrinel gelişimi, özellikle erken ekümenik konsillerde şekillenmiş ve Hristiyan inancının merkezine yerleşmiştir. 325 İznik Konsili'nde Tanrı'nın İsa Mesih'te gerçek anlamda beden aldığı (*sarkousthai*) açıkça ilan edilmiş, bu da kurtuluşun ilahi kaynağını vurgulayan bir teolojik temel oluşturmasına sebep olmuştur. Takip eden yüzyılda, 451 yılında toplanan Kalkedon Konsili, Mesih'in hem tam anlamıyla Tanrı hem de tam anlamıyla insan (*vere Deus, vere homo*) olduğunu, iki doğanın tek bir kişide birleştiğini beyan ederek bedenlenme öğretisini dogmatik bir çerçeveye oturtmuştur. Bu karar, Mesih'in hem Tanrı'yı insanlara açıklayan ilahi bir varlık hem de insanlığı Tanrı'ya götüren bir temsilci olarak rolünü tanımlamış ve kurtuluşun bütüncül yapısını açıklığa kavuşturmuştur. Böylece bedenlenme, yalnızca soyut bir teolojik iddia değil, kurtuluşun somutlaşmış biçimi olarak kilise tarihinde merkezi bir konum kazanmıştır⁵⁹⁰.

Kurtuluş doktrini inkarnasyona; inkarnasyon ise üç temel ilkeye dayanır: İsa Mesih'in tanrısal doğası, insan doğası ve bu iki doğanın hipostatik birliği. İsa Mesih'in

⁵⁸⁸ Mother Antoinette, "The Incarnation", *The Catholic Encyclopedia*, ed. Charles G. Herbermann (New York: The Encyclopedia Press, 1907-1913), 7/1546.

⁵⁸⁹ Justo L. Gonzalez - Zaida Maldonado Perez, *Introduction to Christian Theology* (Nashville: Abingdon Press, 2002), 57-60.

⁵⁹⁰ Manabu Waida, "Incarnation", *Encyclopedia of Religion, Second Edition*, ed. Lindsay Jones (United States of America: Thomson/Gale, 2005), 7/4417-4418; Gonzalez - Perez, *Introduction to Christian Theology*, 61-62.

hem gerçek Tanrı hem de gerçek insan olarak varlığı, inkarnasyonun kurtuluştaki yerini açıklamada merkezi öneme sahiptir. Bu üç ilke, inkarnasyonun kurtuluş doktrinindeki yerini açıklamada temel oluşturur.

1. İsa Mesih'in Tanrısal Doğası (Tanrı Oğlu/ Tanrı Sözü): İsa Mesih'in hem ilahi hem de insani olmak üzere iki doğası vardır. İlahi doğası, “Tanrı'nın Sözü” ve “Tanrı'nın Oğlu” terimleriyle ifade edilir. Bu tanımlama, İsa Mesih'in hem varoluşun özü hem de her şeyin kaynağı olan yaratıcı ve kurtarıcı olduğunu ortaya koyar. İsa Mesih'in “Tanrı'nın Oğlu” ve “Tanrı'nın Sözü” olarak adlandırılması özellikle Yuhanna İncili'ne dayanır. Yuhanna 1:1'deki “*Başlangıçta Söz vardı, Söz Tanrı'yla birlikteydi ve Söz Tanrı'ydı.*” ifadesi, İsa Mesih'in yaratılıştaki rolünü ve ilahi kimliğini ifşa eder. Oğul'un Baba'dan doğması, O'nun her yaratılıştan önce var olduğunu ve her şeyin O'nun aracılığıyla yaratıldığını belirtir. Tanrı Oğlu, zaman ve mekanın ötesinde ezelden beri var olan Tanrı Sözü'dür. “Önceden var olma” kavramı, Tanrı'nın sonsuzluğunu ve aşkınlığını yansıtır⁵⁹¹.

İsa Mesih'in ilahi doğası üç temel özelliği kapsar: yaratılıştaki temel unsur olma, kurtarıcılık ve yargılayıcılık. Bu özellikler, O'nun yaratılıştan itibaren Tanrı Sözü olarak evrenin düzeninde aktif bir rol oynadığını ve kurtarıcı ile yargılayıcı misyonunu yerine getirdiğini gösterir⁵⁹². Hristiyan kurtuluş bilgisi, Tanrı'nın Oğlu'nun bilgisidir. İsa Mesih hem kurtuluşun hem de kurtarıcının adıdır. Kutsal Kitap'taki “*Senin kurtuluşunu bekledim, ya Rab*” ifadesi, Tanrı'nın uluslara önceden ilan ettiği kurtuluşu ifade eder. Çünkü İsa Mesih, “Tanrı'nın Sözü” ve “Tanrı'nın Oğlu” olarak ilahi bir kurtarıcıdır⁵⁹³.

İsa'nın yaşam verme ve yargılama yetkisine sahip olması, O'nun kurtarıcılık rolü ile ilişkilidir⁵⁹⁴. Yeni Ahit'de Tanrı'nın Oğlu'nun insanlığın kurtuluşundaki rolü sıkça vurgulanır. Matta 28:18'deki “*Gökte ve yeryüzünde tüm yetki bana verildi.*” ifadesi, İsa Mesih'in evrensel egemenliğini ve Baba Tanrı'dan aldığı yetkiyle hareket

⁵⁹¹ Kurtz, *Manual of Sacred History*, 277.

⁵⁹² Gündüz, “Hristiyanlık”, 2020, 73-77.

⁵⁹³ Philip Schaff, ANF01. *The Apostolic Fathers with Justin Martyr and Irenaeus* (Grand Rapids, MI: Christian Classics Ethereal Library, 2002), 702-703.

⁵⁹⁴ Wach, *Dinler Tarihi*, 277.

ettiğini gösterir. Bu durum, Baba ve Oğul arasındaki paydaşlığı ve Oğul'un Baba'nın iradesini yerine getirmek üzere yetki sabibi olduğunu açıkça ortaya koyar⁵⁹⁵.

Filipililer 2:5–7'de, İsa Mesih'in Tanrı ile eşit olmasına rağmen tanrısal yüceliğini geçici olarak bırakarak insan doğasını üstlendiği belirtilir. Bu bedenleniş, Tanrı Oğlu'nun dünyaya gelişini simgeler ve İsa, insanlığın kurtuluşu için köprü görevi üstlenir⁵⁹⁶. Yuhanna 8:58'deki, “*İbrahim var olmadan önce ben varım*” ifadesi, İsa'nın ezelden beri Tanrı Oğlu olarak var olduğunu ve O'nun insanlık tarihi içinde Tanrı'nın kurtuluş tasarısını gerçekleştirdiğini doğrular. İsa'da Oğul, Baba'nın görünmeyen doğasını insanlara açar. Böylece Tanrı'nın görünmeyen özü, İsa Mesih aracılığıyla dünyaya yansır⁵⁹⁷.

İnsanın kurtuluşa giden yolu, Tanrı'nın Oğlu olan İsa Mesih'in insanlık için üstlendiği kurtarıcı role dayanır⁵⁹⁸. Bu kurtuluş, insanın Tanrı'dan yabancılaşması, Tanrı Oğlu aracılığıyla ortadan kaldırılması ve insanın Tanrı'yla kutsal bir yakınlığa erişmesi anlamına gelir⁵⁹⁹.

2. İsa Mesih'in İnsani Doğası: İsa Mesih'in insan doğasına dair ünvanı “İnsanoğlu”dur. Bu ünvan, O'nun gerçekten insan olduğunu ve insanlık durumunu kusursuzca yaşadığını ifade eder. Kutsal Kitap'ta İsa, “İnsanoğlu” ünvanıyla anılır. İnsanoğlu olarak İsa'nın adı, farklı dillerde benzer fonetiklere sahiptir: Aramca'da “Adam”, Grekçe'de “*Christ*” veya “*Christos*”⁶⁰⁰, Aramice'de “*Yeshua*”, İbranice'de “*Yesua*”, Yunanca'da “*Lesous*”, Latince'de “*Iisus*”, Helenistik Hristiyanlıkta lord efendi ve Tanrı anlamında “*Jesus*”, İngilizce'de “*Joshua*”, Arapça'da “*عيسى*”, Türkçe'de ise “İsa” olarak geçer. Bu isimler, aynı ses ve köken bilgisine sahiptir.

İbranice kökenli “yaşa” ile Tanrı'nın adının birleştiği isimlere İsaiah, Joshua ve Hosea örnek olarak gösterilebilir. İsa adı, “Yeşu”dan türetilmiştir ve Matta 1:21'de belirtildiği gibi, “*O bir oğul doğuracak ve sen ona İsa adını vereceksin, çünkü O halkını günahlardan kurtaracak.*” denir⁶⁰¹. Ayrıca, Talmud metinlerinde İsa bazen “Yeşu ha Nosri” olarak, bazen “Balaam” ile özdeşleştirilerek veya “Ben Stada” ve

⁵⁹⁵ Poythress, *The Miracles of Jesus*, 72.

⁵⁹⁶ Gore, *The Incarnation of the Son of God: Being the Bampton Lectures for the Year 1891.*, 114.

⁵⁹⁷ Johns, “Seeing Salvation”, 271-274.

⁵⁹⁸ Mat.1:21.

⁵⁹⁹ Wach, *Dinler Tarihi*, 289-291.

⁶⁰⁰ Ioan P. Couliano - Mircea Eliade, *Dinler Tarihi Sözlüğü*, çev. Ali Erbaş (İstanbul: İnsan Yayınları, 2022), 119.

⁶⁰¹ Jahnke, “‘Salvation’ in the Old Testament: A Study of ‘Yasha’ (ישע)”, 1-4.

“Ben Pandera” gibi adlarla da anılır. Bu isimler, insanoğlu olarak İsa’nın kurtarıcılığıyla ilişkilidir⁶⁰². İsa Mesih’in insan doğası, Tanrı’nın insanlığa olan kurtarıcı iradesinin somut bir ifadesidir. Onun hayatı ve eylemleri, Tanrı’nın halkının kurtuluşu için bir örnek ve model teşkil etmiştir. İsa, Tanrı’nın mutlak doğruluğunu ve kudretini yansıtan bir örnek, arketipsel bir kurtarıcı modeldir. Tanrı’nın kelimesi veya düzenleyici gücüdür. İnsanlığın günah dolu doğasını düzeltmek için hem fiziksel hem de ruhsal dünyada etkilidir⁶⁰³.

İsa’nın insan doğası hem insanlıkla özdeşleşmesini sağlar hem de insanlığın tüm yaratılışla ilişkisini yeniden tesis etme görevini üstlenir. Onun aracılığıyla Tanrı’nın kurtuluş tasarısı somutlaşır⁶⁰⁴. İsa’nın insani yönü, özellikle Yeni Ahit’te, örneğin Yuhanna 1:14’te geçen “...Söz, insan oldu ve aramızda yaşadı.” ifadesiyle belirtilir. Bu, İsa’nın Tanrı’nın Oğlu olarak ilahi doğasından ayrılmadan, insan doğası olarak insanlar gibi bir hayat sürdüğünü gösterir. Bu ifadeye ilişkin iki temel yorum bulunmaktadır. Birinci yorum, “Söz”ün kendiliğinden var olan ve ebedi olan Tanrı’nın kendisi olduğunu savunur. Bu yaklaşıma göre “Söz” Tanrı’nın insan biçimini alması anlamına gelir. Dolayısıyla İsa, gerçek anlamda Tanrı’dır ve insan biçiminde “Tanrı-insan” olarak kabul edilir. İkinci yorum ise “Söz”ün doğrudan Tanrı’yı değil, Tanrı’nın gücünü, bilgeliğini, mantığını veya yaratıcı enerjisini ifade ettiğini öne sürer. Bu görüşe göre, Tanrı’nın bu nitelikleri İsa’da görünür hale gelmiş; böylece İsa, Tanrı’nın mükemmel temsilcisi olmuştur⁶⁰⁵.

İsa Mesih’in insan doğasıyla gelişi, kurtuluş tasarısının temelini oluşturur. Tanrı, kendi varlığını insan doğasında somutlaştırarak insanlıkla kalıcı bir bağ kurmuştur. Bu bağ, İsa’nın hem tam Tanrı hem de tam insan olmasını mümkün kılar. İsa Mesih’in insan doğasını üstlenmesi, Tanrı’nın iradesini açıklaması ilahi karakterini insan yaşamına görünür kılması anlamına gelir. Bu süreç, Tanrı’nın insanlıkla buluştuğu ve insanlık adına yürüttüğü bir kurtuluş yolunu ortaya koyar⁶⁰⁶.

⁶⁰² Gündüz, “Hristiyanlık”, 2020, 117.

⁶⁰³ Kurtz, *Manual of Sacred History*, 277.

⁶⁰⁴ Timothy Freke - Peter Gandy, *Jesus and the Lost Goddess: The Secret Teachings of the Original Christians* (Harmony/Rodale, 2011), 142, 151.

⁶⁰⁵ Crane, *Jesus the Christ*, 20-23.

⁶⁰⁶ Brown, *Christian Theology in Outline*, 323.

Tanrı'nın insan doğasını üstlenmesi, O'nun tarihsel zaman ve mekanda insan yaşamının tüm boyutlarını deneyimlemesine olanak sağlar. İsa Mesih'in şahsında Tanrı, beden olarak tarihe dahil olur ve böylece insanın varoluşsal gerçekliğini bizzat paylaşır. Bu bedenlenme, insanlığın günahının telafisi için Tanrı'nın seçtiği kurtarıcı yöntem olarak görülür. Tanrı, yalnızca tarihe dışsal biçimde müdahale etmez; bilakis, tarihin içine girerek kurtuluşu mümkün kılar. Bu yönüyle zaman, Tanrı'nın kurtarıcı eylemi bağlamında anlam kazanır. İsa Mesih'in bedenlenmesiyle Tanrı, belirli bir tarihsel anda somut varlık kazanır ve insan doğasının sınırlarına dâhil olur. Bu olay, zamanın ve tarihin Tanrı'nın eylemiyle doluluğa erişmesini ve yaratılışın kutsanmasını sağlar⁶⁰⁷.

Mesih'in insan doğasını eksiksiz biçimde üstlenmesi, Tanrı'nın kurtuluş tasarısının merkezinde yer alan en temel teolojik hakikati oluşturur. Bu bedenlenme, Tanrı'nın insanlığa uzak ve soyut bir varlık değil, bizzat insan yaşamına katılan, acılara ortak olan ve tarihin sınırları içinde etkin bir şekilde var olan bir Tanrı olduğunu ortaya koyar. Mesih, ilahi özünden hiçbir şey kaybetmeden insanla özdeşleşmiş; böylece kurtuluş yalnızca göksel bir vaat değil, tarihsel bir gerçeklik ve yaşanmış bir tecrübe olarak somutlaşmıştır.

3. İsa Mesih'in Kurtarıcı Doğası: Mesih'in kurtarıcı doğası, Tanrı'nın kurtuluş tasarısının merkezinde yer alır. Bu doğa, İsa Mesih'in ilahi ve insani niteliklerinin kusursuz bir birlik içinde birleşmesiyle anlam kazanır. Hristiyan teolojisinde bu birlik “hypostatik birlik” olarak adlandırılır ve Mesih'in hem Tanrı Oğlu hem de İnsan Oğlu olmasıyla doğrudan ilişkilidir. Dolayısıyla “Mesih” ünvanı hem bir kimlik tanımı hem de Tanrı'nın kurtarıcı eyleminin merkezi taşıyıcısı olarak İsa'nın tarihsel ve ilahi rolünü ifade eder⁶⁰⁸.

“Mesih” ünvanı, İbranice “meshedilmiş olan” anlamına gelen “*Māšîaḥ*” kelimesinden türemiştir. Bu kavram, Eski Ahit'te Tanrı tarafından belirli görevlere çağrılan kişilere atfedilmiştir. Septuaginta'da bu kelime, Yunanca *Khristos* olarak çevrilmiş ve Hristiyanlıkta İsa'ya atfedilen temel ünvan halini almıştır. Bu bağlamda “Mesih” ünvanı, İsa'nın hem bir tarihsel şahsiyet olmadığını hem de Tanrı'nın

⁶⁰⁷ Eliade, *İmgeler ve Simgeler*, 189.

⁶⁰⁸ Gonzalez - Perez, *Introduction to Christian Theology*, 57-59.

kurtarıcı iradesinin bedenleşmiş hali olduğunu gösterir. Eski Ahit'te meshedilme Tanrı'nın bir kişiyi peygamberlik, kâhinlik ya da krallık gibi kutsal bir göreve tayin ettiğinin ilahi bir işaretidir. Kutsal yağ ile gerçekleştirilen bu ritüel, Tanrı'nın seçimini, kutsallığını ve onayını sembolize etmektedir⁶⁰⁹. Bu görevler sembolik olmaktan öte, Tanrı'nın iradesini temsil eden sorumluluklardır. Bu bağlamda İsa Mesih hem kral hem kahin hem de peygamber olarak bu rollerin tamamını kişiliğinde bütünleştirir: “Davut’un Oğlu” olarak kraliyet otoritesini, “Baş Rahip” olarak insan ve Tanrı arasında arabuluculuk görevini, “Tanrı’nın Hizmetkârı” olarak ise peygamberlik ve öğretmenlik işlevlerini yerine getirir. Nihayetinde “İnsan Oğlu” ünvanı ile de kurtarıcı misyonunu üstlenir⁶¹⁰.

İsa'nın meshedilmesi, Tanrı'nın ebedi kurtuluş tasarısının bedenleşmiş tezahürüdür. O, Baba'nın iradesiyle seçilmiş, Kutsal Ruh'un kudretiyle meshedilmiş ve insanlıkla özdeşleşebilmesi için beden almıştır⁶¹¹. Bu suretle, Mesih hem Tanrı'nın kurtarıcı iradesini dünyaya taşıyan hem de insanlık adına Tanrı'ya yönelen nihai bir aracı olarak görev yapar. İlahi doğası O'na günah üzerinde mutlak otorite kazandırırken, insani doğası insanlığın acılarına ortak olmasını ve kurtuluş ihtiyacını bizzat deneyimlemesini mümkün kılar.

İsa Mesih, Tanrı'nın egemenliğinin yeryüzündeki temsilcisi ve insanlığın kurtuluş yolundaki rehberi olarak, kurtuluşun hem öznesi hem de aracıdır⁶¹². O, Tanrı'nın kurtarıcı iradesinin somutlaşmış hali, ruhsal dönüşümün kaynağı ve kurtuluşun somut tezahürüdür⁶¹³. Mesih'in kişiliğinde Tanrı, insanlıkla doğrudan bir ilişki kurmuştur. Bu ilişki, ilahi ve insani doğaların tek bir kişide birleşmesiyle mümkün olmuş ve Hıristiyan teolojisinde *communicatio idiomatum* kavramıyla açıklanmıştır. Bu kavram, Tanrı ve insan doğalarının Mesih'in birliğinde uyumlu biçimde işlediğini, bu nedenle “Tanrı doğdu.” veya “İsa Tanrı'dır.” gibi ifadelerin anlam kazandığını ifade eder⁶¹⁴. İsa Mesih'in bu birleşik doğası, günahkar insanlığın

⁶⁰⁹ Kristensen, *Dinin Anlamı*, 408.

⁶¹⁰ Jean-Herve Nicolas - Joseph Ratzinger, *Catholic Dogmatic Theology: A Synthesis: Book 2: On the Incarnation and Redemption*, çev. Matthew K. Minerd (Washington, D. C: The Catholic University of America Press, 2023), 3-9; Vall, *Learning Christ*, 2013, 375.

⁶¹¹ Schaff, ANF01. *The Apostolic Fathers with Justin Martyr and Irenaeus*, 742.

⁶¹² Cengiz Batuk, *Tarihin Sonunu Beklemek* (İz Yayıncılık, 2003), 66.

⁶¹³ Campbell, *Batı Mitolojisi / Tanrının Maskeleri 3*, 367.

⁶¹⁴ Antoinette, “The Incarnation”, 7/1568.

kurtuluşunu mümkün kılar. Tanrı, İsa Mesih'te beden alarak insani sınırlılıkları, acıyı ve ölümü deneyimlenebilir hale getirir. Mesih'in insan doğasını üstlenişi, insanlığın zayıflıklarını anlayarak onlara kurtuluş sunmayı amaçlar. Böylece insanlar, Mesih aracılığıyla Tanrı ile buluşur. Bu yönüyle hipostatik birlik, kurtuluşun gerçekleşmesinde vazgeçilmez bir rol oynar. İlahi doğa ile birleşmiş insan doğası, Mesih'in özgür iradesini bozmamış aksine günaha karşı doğal bir direnç kazandırmıştır. O, tüm insani duyguları yaşamış fakat bu duygular hiçbir zaman günahkar eğilimlere dönüşmemiştir⁶¹⁵.

Hristiyan teolojisinin merkezinde yer alan bedenlenme öğretisi, Tanrı'nın insanla olan ilişkisinin en somut ve en derin ifadesidir. Özellikle Koloseliler 1:15-20 ve Yuhanna İncili gibi metinlerde açıkça görüldüğü üzere, İsa Mesih'in hem Tanrı'nın ezeli Sözü olarak yaratılıştan önce var olduğu hem de tarihsel bir kişilik olarak insanlık içinde yaşadığı vurgulanır. Bu çift yönlü kimlik, Mesih'in yalnızca bir peygamber ya da öğretmen değil, Tanrı'nın kurtarıcı tasarısının merkezindeki ilahi özne olduğunu ortaya koyar⁶¹⁶. İnkarnasyon, Tanrı'nın insanlığa olan sevgisinin ve kurtarıcı iradesinin kişileşmiş hali olarak, insanla doğrudan bir ilişki kurma iradesinin teolojik temelini oluşturur⁶¹⁷. Bu doğrultuda Mesih'te bir araya gelen ilahi ve insani doğa, Tanrı ile insan arasındaki uçurumu aşarak kurtuluşun mümkün kılındığı kutsal birlikteliği temsil eder.

2.2.3.1. Kurtuluş Tasarısında İsa Mesih'in Doğumu

İsa Mesih'in doğumundan çarmıha gerilişine kadar uzanan yaşamı, Tanrı'nın insanlık için hazırladığı kurtuluş tasarısının merkezinde yer alır. İsa'nın Meryem'den doğumu, Tanrı ile insan arasındaki ayrılığı ortadan kaldırarak kurtuluşu doğrudan insanlığa sunma amacı taşır. "Aramızda yaşadı" ifadesi, Mesih'in günahların bedelini ödemek ve hakikati bildirmek üzere insan hayatına dahil olduğunu gösterir⁶¹⁸. Tanrı'nın kurtuluş tasarısı, O'nun insan doğasını üstlenerek dünyaya gelmesiyle beden

⁶¹⁵ Antoinette, "The Incarnation", 7/1566-1567.

⁶¹⁶ Nicolas - Ratzinger, *Catholic Dogmatic Theology*, 2023, 10-15; Gore, *The Incarnation of the Son of God; Being the Bampton Lectures for the Year 1891.*, 80-81; *Kutsal Kitap*, Yu.10,14.

⁶¹⁷ Demirci Kürşat, *Bir Hristiyan Mezhebi Olarak Ortodoksluğun Teolojisi*, 44-46.

⁶¹⁸ Gore, *The Incarnation of the Son of God; Being the Bampton Lectures for the Year 1891.*, 163.

kazanır. Bu süreçte Meryem hem İsa'nın annesi hem de Tanrı'nın kurtarıcı eyleminin gerçekleşmesinde seçilmiş bir aracı olarak özel bir rol üstlenir⁶¹⁹.

Teolojide Meryem, Eski Ahit'teki Havva'nın karşıtı olan "Yeni Havva" (*Nova Eva*) olarak konumlandırılır. Havva'nın itaatsizliği insanlığı günaha sürüklerken, Meryem'in Tanrı'ya itaatkar tutumu kurtuluşun gerçekleşmesine vesile olur. Yaratılış 3:15'te geçen "*Kadının soyu yılanın başını ezecek.*" ifadesi, geleneksel Hristiyan yorumlarında Meryem'e atfen, onun ilahi tasarıya katkısını simgeleyen bir metin olarak değerlendirilmiştir. Luka İncili'nde Meryem'in "*Rab'bin hizmetkârı benim.*" sözü, bu gönüllü ve bilinçli katılımın açık bir ifadesi olarak kabul edilir. Meryem Tanrı'nın kurtuluş tasarısında aracılık eden bir figür olarak yer alır. Onun vasıtasıyla dünyaya gelen Mesih, "kadının soyu" olarak şeytana karşı Tanrı'nın zaferini başlatır. Bu zafer, insanlığın günahla olan bağının koparılması ve kurtuluşun başlangıcı anlamına gelir⁶²⁰.

Davut soyundan gelen asil bir bakire olarak seçilen Meryem, görünürde sıradan bir yaşam sürerken Tanrı tarafından tarihsel bir misyona davet edilmiştir. Onun kişiliği, tam bir iman ve teslimiyetle Tanrı'nın iradesine yanıt veren örnek bir imanlı profili çizer. İsa'nın "İkinci Adem" olarak insanlığın yeniden doğuşunu mümkün kılması bağlamında, Meryem de "tüm yaşayanların annesi" (*Theotokos*) olarak tanımlanır. Onun annelik görevi, kurtarıcının insan doğasında yeryüzüne gelişini mümkün kılmıştır⁶²¹.

İsa'nın doğuşu, Hristiyan kurtuluş öğretisinin temel taşlarından biridir⁶²². Bu olay, Yeni Ahit'te, kutsal bir soy çizgisi üzerinden gelişir. İsa Mesih'in soyu⁶²³, O'nun vaat edilen kurtarıcı olduğunu ilan eder. Matta İncili, O'nun soyunu İbrahim'e dayandırarak Davut'un yasal mirasçısı olduğunu vurgular; Luka ise soy çizgisini Adem'e dek götürerek Mesih'in evrensel kurtarıcılığını öne çıkarır. Böylece İsa'nın sadece bir halk için değil, tüm insanlık için geldiği ortaya konur⁶²⁴.

⁶¹⁹ Nicolas - Ratzinger, *Catholic Dogmatic Theology*, 2023, 307-308.

⁶²⁰ A.J. Maas, "The Blessed Virgin Mary", *The Catholic Encyclopedia*, ed. Charles G. Herbermann (New York: The Encyclopedia Press, 1907-1913), 15/1003-1004.

⁶²¹ Kurtz, *Manual of Sacred History*, 282; *Kutsal Kitap*, Yar.3:20.

⁶²² Maas, "The Blessed Virgin Mary", 15/1003-1004.

⁶²³ Mat. 1:1-17; Luk. 3:23-38.

⁶²⁴ Kurtz, *Manual of Sacred History*, 279-280.

Meryem’e melek tarafından bildirilen “*Yüceler Yücesi’nin Oğlu*” olacağı ve krallığının sonsuza dek süreceği müjdesi⁶²⁵, İsa’nın hem ilahi kimliğini hem de kurtarıcı misyonunu ortaya koyar. Benzer şekilde, Matta 1:21’de “*O bir oğul doğuracak, adını İsa koyacaksınız, çünkü O halkını günahlarından kurtaracaktır.*” ifadesi, doğumun temel amacının kurtuluş olduğunu belirtir. Bu nedenle bakireden doğum, ilahi kurtuluş çağının başlangıcı olarak değerlendirilir⁶²⁶. Meryem’in Elizabeth’i ziyareti sırasında, Elizabeth’in onu “Rab’bin annesi” olarak nitelendirmesi⁶²⁷, Mesih’in daha doğmadan ilahi bir kimliğe sahip olduğunun tanındığını gösterir. Aynı şekilde, Yusuf’a rüyasında melek tarafından yapılan açıklama⁶²⁸, doğacak çocuğun Kutsal Ruh’tan olduğu gerçeğini teyit eder ve İsa’nın yalnızca beşeri değil, tanrısal bir varlık olduğunu bildirir.

Roma İmparatoru Augustus’un nüfus sayımı fermanı üzerine Yusuf ve Meryem’in Beytlehem’e gitmesi ve İsa’nın burada bir yemlikte doğması⁶²⁹ kurtuluşun başlangıcının mütevazı koşullarda gerçekleştiğini ve ilahi tasarının bu sadelik içinde vücut bulduğunu simgeler. Apostolik İman İkrarı’nda yer alan “*Kutsal Ruh’tan ve bakire Meryem’den doğdu.*” ifadesi, İsa’nın ilk günahla hiçbir bağının olmadığını ve insan doğasını eksiksiz şekilde üstlendiğini ifade eder. Hristiyan kurtuluş doktrinine göre, yalnızca günahsız biri insanlığı günahattan kurtarabilir. Bu anlayış doğrultusunda, Meryem’in de ilahi tasarıya uygun olarak kalıtsal günahattan arındırıldığı kabul edilir⁶³⁰.

İsa Mesih, günahsız ama tam anlamıyla insan olan bir doğayla dünyaya gelmiştir. O hem ilahi hem de insani özellikleri bir arada taşımıştır. İnsan doğasına sahip olması, insanların şeytanın ayartılarına karşı nasıl direnebileceğine dair bir model sunmuştur. İsa Mesih’in insan doğasında yaşamın ızdıraplarını ve ölümün acısını yaşayabilmesi, şeytanı ve ölümün gücünü yenebilmesi için etten ve kandan yapılmış bir beden almasını gerekli kılmıştır. Tanrı’nın Sözü, dünyada yaşamış ve Tanrı’nın ihtişamını insani bir form altında gizlemiştir. Filipililer 2:6’ya göre, Tanrı, yaratılıştaki tüm görkemini terk ederek bir kul şeklinde dünyaya gelmiştir. İlahi

⁶²⁵ Luk. 1:30-35.

⁶²⁶ Poythress, *The Miracles of Jesus*, 64-65.

⁶²⁷ Luk. 1:43.

⁶²⁸ Mat. 1:20.

⁶²⁹ Luk. 2:1-7.

⁶³⁰ Kurtz, *Manual of Sacred History*, 282-283.

doğasını hiçbir zaman bırakmamış, ancak bu ihtişamını insan doğasının örtüsü altında gizlemiştir. Koloseliler 2:9'da ifade edildiği gibi, Tanrı'nın bütün doluluğu bedensel olarak Mesih'te ikamet etmiştir⁶³¹.

İsa Mesih'in doğum müjdesiyle birlikte, Matta İncili'nde O'na verilen isimler, Mesih'in kimliği ve misyonu hakkında derin teolojik anlamlar taşır. Öncelikle Matta 1:21'de, Yusuf'a rüyasında görünen melek, doğacak çocuğa "İsa" adının verilmesini şöyle açıklar: "*Çünkü O, halkını günahlarından kurtaracaktır.*" Burada "İsa" (İbranice: *Yeshua*) ismi, "YHWH kurtarır" veya "Tanrı kurtarır" anlamına gelir ve doğrudan Mesih'in günahkar insanlık için yerine getireceği kurtarıcı görevine işaret eder. Aynı zamanda Yusuf'un bu ismi çocuğa vermesi, onu yasal olarak kendi oğlu olarak kabul etmesi anlamına gelir⁶³²..

İlahi yönlendirmeye çocuğa verilen "İsa" ismi, onun dünyadaki kurtarıcı görevini, ortaya koyar. Hemen ardından Matta 1:22-23'te yer alan ifade ise, bu olayın Yeşaya peygamberin Eski Ahit'teki kehanetiyle (Yeşaya 7:14) örtüştüğünü bildirir: "*İşte, bakire gebe kalacak, bir oğul doğuracak, adını İmmanuel koyacaklar.*" Bu pasajda geçen "İmmanuel" ismi ise "Tanrı bizimle" anlamını taşır ve Mesih'in hem kurtarıcı bir figür hem de Tanrı'nın bizzat insan doğasını üstlenmiş hali olduğunu gösterir. Böylece, "İsa" ve "İmmanuel" isimleri birlikte düşünüldüğünde, bu iki ünvan Tanrı'nın insanlıkla kurduğu ilişkinin iki yönünü bütüncül bir şekilde ortaya koyar: Tanrı'nın insanla birlikteliği (İmmanuel) ve bu birlikteliğin amacı olan kurtuluş (İsa). Bu isimlerin her biri, İsa Mesih'in ezelden belirlenmiş ilahi kimliğine ve kurtarıcı misyonuna işaret eden teolojik birer bildirimdir⁶³³.

İsa'nın Beytlehem'deki doğumunu haber alan yıldızbilimciler, O'nun hem Yahudiler'in hem de tüm insanlığın beklediği Mesih olduğunu ilan etmişlerdir. Doğuda gördükleri yıldız, Tanrı'nın kurtuluş tasarısının ilahi yönüne işaret eder. Bu yıldız, ilahi vahyin evrensel karakterini ve Mesih'in tüm uluslar için kurtuluş kaynağı olduğunu simgeler⁶³⁴.

⁶³¹ Kurtz, *Manual of Sacred History*, 275-276.

⁶³² Pope Benedict XVI, *Jesus of Nazareth: The Infancy Narratives* (New York: Image, 2012), 38-40.

⁶³³ Antoinette, "The Incarnation", 7/1549.

⁶³⁴ Brown, *The Birth of the Messiah*, 165-168.

Matta 2:13-15'te, Yusuf'a melek aracılığıyla verilen uyarı, Tanrı'nın kurtuluş tasarısının nasıl korunduğunu gösterir. Hirodes'in tehditleri karşısında Yusuf'un itaatkar tutumu, Tanrı'nın İsa'yı muhafaza etme tasarımının bir parçası olarak değerlendirilir. Bu olayda Hosea 11:1'de geçen “*Oğlumu Mısır'dan çağırdım.*” ifadesinin yerine gelişi, İsa'nın İsrail'in tarihî deneyimlerini tekrar eden bir Mesih figürü olarak rol üstlendiğini ortaya koyar⁶³⁵. İsa'nın ailesinin Mısır'a kaışı, Tanrı'nın kurtuluş tasarısını koruma yönündeki eylemi olarak değerlendirilir. Bu kaçış ve sonrasında gerçekleşen geri dönüş hem Eski Ahit anlatılarının yerine gelmesini sağlamış hem de Tanrı'nın Mesih'i ilahi tasarı doğrultusunda yönlendirdiğini ve koruduğunu göstermiştir. Tıpkı İsrail halkının Mısır'dan çıkarılışı gibi, İsa da Tanrı'nın belirlediği kurtarıcı misyon çerçevesinde korunmuş ve yönlendirilmiştir⁶³⁶. Bu durum, Mesih'in doğumu, korunması ve sürgünden dönüşüyle birlikte ilahi kurtuluş tasarısının tarihsel süreç içerisinde nasıl adım adım gerçekleştiğini gözler önüne serer⁶³⁷.

İsa'nın on iki yaşında tapınakta bulunması ve Tanrı'ya adanmışlığı ise, O'nun Tanrı'nın Oğlu olarak kimliğini erken yaşta ortaya koyduğunu gösterir. “*Babam'ın evinde bulunmam gerektiğini bilmiyor muydunuz?*” şeklindeki ifadesi, İsa'nın kurtuluş tasarısındaki misyonuna dair bilinçli bir farkındalığa sahip olduğunu ortaya koyar. Tapınakta din öğretmenleriyle gerçekleştirdiği tartışmalar ise, ilahi bilgeliğinin ve gelecekteki öğretme yetkisinin bir ön belirtisi olarak değerlendirilir⁶³⁸.

İsa'nın Yusuf ve Meryem'e itaat ederek Nasıra'ya dönmesi ve burada büyüüp Tanrı'nın lütfunda gelişmesi⁶³⁹, O'nun insanlıkla tam anlamıyla özdeşleştiğini gösterir. Bu süreçte yaşadığı tüm insani deneyimler, İsa'nın insanlık için kurtuluşu gerçekleştirecek Mesih kimliğini adım adım pekiştirdiğini ortaya koyar. Böylece, çocukluk ve gençlik yılları boyunca sergilediği tutum ve davranışlar, kurtarıcı rolünün hem göksel hem de insani bir zeminde adım adım temellendiğini gösterir⁶⁴⁰.

⁶³⁵ Brown, *The Birth of the Messiah*, 109.

⁶³⁶ Brown, *The Birth of the Messiah*, 214-215.

⁶³⁷ Mat. 2:1-2;2:13-23.

⁶³⁸ Luk. 2:49.

⁶³⁹ Luk. 2:51-52.

⁶⁴⁰ Luk. 2:41-52.

2.2.3.2. Kurtuluş Tasarısında İsa Mesih'in Vaftizi

İsa Mesih'in vaftizi, Hristiyan kurtuluş tasarısında önemli bir teolojik öneme sahiptir. Bu olay, Mesih'in kurtarıcı misyonunun başlangıcını simgelerken, Hristiyan vaftizinin de temelini oluşturur. Kutsal Kitap anlatımlarına göre, İsa'nın vaftizi, Musa, peygamberler ve Vaftizci Yahya'nın gerçekleştirdiği vaftizlerden farklıdır; çünkü bu, Tanrı'nın kurtuluş tasarısındaki en nihai ve belirleyici vaftizdir⁶⁴¹.

Mesih'ten önceki dönemde Vaftizci Yahya, İsa'nın öncüsü ve habercisi olarak ortaya çıkar. Nitekim İsa'nın doğum anlatısı, Yahya'nın doğum hikâyesiyle iç içe geçmiş bir şekilde sunulmuştur. Yahya, çocuk sahibi olamayacak yaşa gelmiş dindar bir rahip olan Zekeriya ile eşi Elizabeth'in oğludur. Tanrı, melek aracılığıyla bu çifte bir oğul müjdesi vermiş ve doğacak çocuğun ilahi bir göreve sahip olacağını bildirmiştir. Bu tür olağanüstü doğumlar, doğacak kişinin Tanrı'nın kurtuluş tasarısındaki özel yerini ve rolünü vurgular. Daha Yahya doğmadan önce, Rab'bin meleği onun görevi hakkında bilgi vererek, Mesih'in gelişine insanları hazırlamak ve Tanrı'nın halkını tövbeye çağırmakla yükümlü olduğunu açıklamıştır⁶⁴².

Vaftizci Yahya, *“Tövbe edin, çünkü göklerin egemenliği yaklaşıyor.”* çağrısıyla insanları Tanrı'ya yönelmeye davet eder. Onun gerçekleştirdiği vaftiz, *“günahların bağışlanması için tövbe vaftizi”* olarak tanımlanır. Ancak Yahya, kendisinden sonra gelecek olanın, yani Mesih'in, Kutsal Ruh ve ateşle vaftiz edeceğini bildirerek, O'nun üstün konumunu açıkça ilan eder. Yahya, İsa'yı gördüğünde *“Dünyanın günahını ortadan kaldıran Tanrı Kuzusu”* diyerek O'nun kimliğini açıkça ifşa eder. İsa, doğru olanı yerine getirmek üzere Yahya tarafından Şeria Irmağı'nda vaftiz edilir ve bu olay, Mesih'in kurtuluş hizmetinin başlangıcını temsil eder⁶⁴³.

İsa'nın vaftizi sırasında, gökten gelen bir ses eşliğinde Kutsal Ruh güvercin şeklinde O'nun üzerine iner⁶⁴⁴. Bu olayda Baba konuşmuş, Oğul vaftiz edilmiş ve Kutsal Ruh görünür biçimde inmiştir. Böylece, Kutsal Üçlü Birlik bu olayda birlikte etkin biçimde görünür kılınmıştır. Baba'nın sesi, Oğul'un fiziksel varlığı ve Kutsal

⁶⁴¹ Donald MacDonald, *A Treatise on the Holy Ordinance of Baptism: Containing Scriptural Views of the Baptism of John: a Defence of the Doctrine of Infant Baptism ... from which are Drawn ... Authority for External Baptism by Pouring* (Charlottetown: J.D. Haszard, 1845), 35-36.

⁶⁴² Robert H. Stein, *Jesus the Messiah: A Survey of the Life of Christ* (Downers Grove, Ill: IVP Academic, 1996), 73.

⁶⁴³ Mat. 3:1-3,11,13-15; Yu.1:23,27,29,30; Mar. 1:4-7; Elç. 13:25.

⁶⁴⁴ Yu. 1:28, 32; Luk.3:21-22; Mar. 1:9-11; Mat. 3:16-17.

Ruh'un güvercin biçiminde inişi, kurtuluşun tamamen Tanrı'nın işi olduğunu açıkça ortaya koyar. Luka, Matta ve Markos İncilleri, İsa'nın vaftizini Tanrı'nın kurtuluş müjdesinin başlangıcı olarak sunar⁶⁴⁵.

İsa Mesih'in doğumundan vaftizine kadar geçen ve Kutsal Kitap'ta çok az ayrıntı verilen yıllarının, sıradan bir aile ve toplumsal yaşam içinde geçtiği anlaşılır. Bu durum, O'nun insanlık deneyimini tam anlamıyla paylaştığını ve bedenleşmiş bir insan olarak doğal gelişim sürecine dahil olduğunu gösterir. Ailesine olan itaati ve toplum içindeki örnek yaşamı, Tanrı'nın kurtuluş tasarısına sadakatle hizmet ettiğini ortaya koyar. Bu yönüyle, İsa'nın hem ilahi hem de insani doğası içinde günahsız bir yaşam sürmesi, O'nun kurtarıcı kimliğini ve misyonunu daha da pekiştirir⁶⁴⁶.

2.2.3.3. Kurtuluş Tasarısında Şeytanın Ayartmaları

İsa'nın vaftizi, Tanrı tarafından kutsanıp göreve başlamasının bir işareti olarak kabul edilir. Ancak bu kutsanma, onun şeytanla yüzleşmeye hazırlanışının da başlangıcını oluşturur⁶⁴⁷. Bu nedenle, İsa'nın vaftizi ile şeytanın ayartmaları genellikle birbiriyle bağlantılı olarak değerlendirilir. Kutsal yazılarda yer alan, “*Çocuğum, Rab'be hizmet etmeye geldiğinde, kendini sınanmaya hazırla*” sözü İsa'nın baş düşmanı şeytan ile erken bir karşılaşma yaşamasının işareti olarak oldukça anlamlıdır. Çünkü şeytanın krallığını yağmalamak ve onun gücünü alt etmek için İsa'nın, önce bu düşmanı yenmesi gerekmektedir. Şeytanın ayartmalarına direnmesi, İsa'nın rakibine karşı kazandığı ilk zaferdir⁶⁴⁸.

Bu nedenle, İsa'nın vaftizi ile çöldeki ayartılmaları genellikle birbirine bağlı olarak değerlendirilir. Kutsal Yazılar'da yer alan, “*Çocuğum, Rab'be hizmet etmeye geldiğinde, kendini sınanmaya hazırla*” sözü bu durumu anlamamıza yardımcı olur. Bu bağlamda, İsa'nın daha görevine yeni başlamışken şeytanla karşı karşıya gelmesi son derece anlamlıdır. Çünkü İsa'nın, şeytanın egemenliğini yıkabilmesi ve gücünü etkisiz hale getirebilmesi için önce onunla yüzleşip bu düşmanı yenmesi gerekmektedir. Çölde şeytanın ayartmalarına direnmesi, İsa'nın bu mücadelede kazandığı ilk zaferdir.

⁶⁴⁵ Kurtz, *Manual of Sacred History*, 278-279.

⁶⁴⁶ Stein, *Jesus the Messiah*, 81-82.

⁶⁴⁷ Gerald Messadie, *Şeytanın Genel Tarihi*, çev. Işık Ergüden (İstanbul: Pegasus Yayınları, 2016), 366.

⁶⁴⁸ Stein, *Jesus the Messiah*, 102-104; Mar. 3:22-27.

Şeytanın gerçekleştirdiği üç ayartma, kurtuluş sürecinin bir parçası olarak değerlendirilir. Bu ayartmaların ilki çölde, ikincisi tapınağın tepesinde, üçüncüsü ise yüksek bir dağda gerçekleşir. Her biri, İsa'nın Tanrı'nın kurtarıcı kimliğiyle ilgili olarak geçtiği önemli bir sınavdır. Üç İncil anlatısında da görüldüğü üzere, İsa'nın vaftizi sırasında üzerine inen Kutsal Ruh, onu çöle götürür. Burada İsa, Tanrı'nın egemenliğini kurma yolunda şeytanla mücadele eder. Bu durum, Tanrı'nın Krallığının geldiğini ve bu kötü çağın hükümdarına artık meydan okunduğunu gösterir⁶⁴⁹.

Çöl, Adem'in düşüşünün hatırlandığı bir mekandır. Ayartmaların gerçekleştiği yer, Ölü Deniz'in batı kıyısında bulunan Yahuda Çölü'dür. Bu bölge, sert yaşam koşulları ve vahşi hayvanlarıyla birlikte şeytanın egemenliğini ve düşmüş yaratılışın doğasını sembolize eder. İsa'nın ayartılması henüz yenilenmemiş, kurtarılmamış bir dünyada gerçekleşir. Ancak O, bu çöldeki zaferini, hizmet yaşamı boyunca, çarmıhtaki fedakârlığıyla ve sonunda İnsan Oğlu olarak görkemli dönüşüyle tamamlayacaktır⁶⁵⁰.

İlk ayartmada şeytan, İsa'ya açlık üzerinden yaklaşır ve taşları ekmeğe çevirmesini ister⁶⁵¹. Bu teklif, İsa'nın Tanrı'nın Oğlu olarak sahip olduğu gücü Tanrı'nın iradesine aykırı biçimde kullanmaya yöneliktir. Bu durum, Yaratılış 3'te Adem ve Havva'ya yapılan ayartmayla benzerlik taşır; zira her ikisinde de temel bir ihtiyaç olan "yemek" üzerinden bir sınav söz konusudur. Ancak İsa, bu ayartmaya Tesniye 8:3'ü alıntılarla cevap verir: "*İnsan yalnız ekmekle yaşamaz, Tanrı'nın ağzından çıkan her sözle yaşar.*" Bu yanıt, O'nun fiziksel ihtiyaçlarını Tanrı'ya olan itaate tercih etmediğini ve Tanrı'nın Krallığı'nı kişisel çıkarı için kullanmayacağını ortaya koyar. Böylece İsa, çölde gösterdiği itaat ve güven ile şeytanın ayartmasını boşa çıkarır. Bu zafer, İsa'nın çarmıha kadar sürecek sadakatli yürüyüşünün temelini oluşturur⁶⁵².

İkinci ayartma, Kudüs Tapınağı'nın tepe noktasında gerçekleşir. Şeytan, İsa'ya kendisini aşağı atmasını ve böylece Tanrı'nın onu koruyup korumayacağını test etmesini teklif eder. Bu öneri karşısında İsa, Tesniye 6:16'yı alıntılar: "*Tanrın Rab'bi denemeyeceksin.*" Bu tepki, Tanrı'ya güvenmekle O'nu sınamak arasındaki farkı

⁶⁴⁹ Stein, *Jesus the Messiah*, 104-105.

⁶⁵⁰ Stein, *Jesus the Messiah*, 105-106.

⁶⁵¹ Luk. 4:2-3; Mat. 4:2.

⁶⁵² France, *The Gospel of Mark*, 126-128.

açıkça ortaya koyar. Tanrı'ya güven, imanla ilgili bir tutumken, onu sınamak inançsızlığın bir göstergesidir. İsa, Tanrı'nın sevgisine ve koruyucu gücüne tam bir güven duymakla birlikte, bunu kanıtlamak için yapay bir meydan okumaya girmez. Bu yaklaşım, İsa'nın Tanrı'ya olan kusursuz itaatini ve sadakatini bir kez daha gözler önüne serer. Bu direniş, kurtuluşun merkezinde yer alan Tanrı ile doğru ilişki kurma ilkesini sembolize eder⁶⁵³.

Üçüncü ayartma ise yüksek bir dağda gerçekleşir. Bu sahnede şeytan, İsa'ya dünyanın tüm krallıklarını göstererek, eğer kendisine taparsa bu krallıkları ona vereceğini iddia eder. Bu teklif, İsa'ya çarmıhsız bir egemenlik, dünyevi güç ve görkem sunar. Ancak İsa, tapınmanın sadece Tanrı'ya ait olduğunu vurgulayarak bu teklifi kesin bir şekilde reddeder. Böylece, Tanrı'nın egemenliğine ve O'na olan ibadete hiçbir alternatifin kabul edilemeyeceğini ortaya koyar. İsa, dünyevi güçle hükmetmeyi değil, Tanrı'nın Krallığı'na sadık kalmayı seçer. Bu, O'nun Tanrı'ya olan sevgisi ve adanmışlığının bir göstergesidir⁶⁵⁴.

İsa her üç ayartmaya da Eski Ahit'ten alıntılar yaparak karşılık verir. Bu durum, O'nun çağrısını ve hizmetini nasıl yerine getirmesi gerektiğinin bilincinde olduğunu gösterir. Ayartmalar, İsa'nın ne tür bir Mesih olacağını belirleyen sınavlar niteliğindedir. Kutsal Ruh tarafından meshedilmiş olan İsa, kurtarıcılık görevini yerine getirebilmek için gerekli olan benzersiz bir yetkiye sahiptir. Bu ayartmalar karşısındaki tutumu, O'nun kurtarıcı kimliğinin temel özelliklerini oluşturur⁶⁵⁵.

2.2.3.4. Kurtuluş Tasarısında İsa Mesih'in Kurtarıcı Yaşamı ve Hizmeti

Ayartılmaların ardından İsa Mesih, kurtarıcı hizmetine başlamak üzere Nasıra'dan ayrılarak Kefernahum'a yerleşmiştir. Bu geçiş, Tanrı'nın kurtuluş tasarısının fiilen hayata geçirilmeye başlandığı kritik bir dönüm noktasıdır. İsa, Celile bölgesindeki hizmeti sırasında, özellikle Kefernahum ve Celile Gölü çevresinde on iki havariyi seçmiştir. Bu seçimle birlikte Eski Antlaşma'daki peygamberlik dönemi sona ermiş, Yahya'nın son peygamberlik görevi tamamlanmış ve Yeni Antlaşma dönemi

⁶⁵³ Stein, *Jesus the Messiah*, 106-111.

⁶⁵⁴ France, *The Gospel of Mark*, 134.

⁶⁵⁵ France, *The Gospel of Mark*, 127.

başlamıştır. İsa, Tanrı'nın Krallığı'nın gerçekleşme zamanının geldiğini ilan ederek yeni bir kutsal topluluğun temelini atmıştır⁶⁵⁶.

Havariler hem müjdeyi yaymakla görevli elçiler hem de Tanrı'nın kurtarıcı tasarısının dünyada işleyen temsilcileri olarak görevlendirilmişlerdir on iki havarinin seçimi, kurtuluşun gerçekleşmekte olduğunu ilan eden⁶⁵⁷ ve Tanrı'nın yeni halkının oluşumunu simgeleyen önemli bir olaydır. Markos 3:14-15'e göre İsa'nın havarileri seçmesinin tanıklık ve misyonerlik gibi iki temel amacı bulunmaktadır⁶⁵⁸. Bu tanıklık hem kurtuluş mesajının sahilliğini hem de Yeni Antlaşma yazılarının tarihsel güvenilirliğini temin eden asli bir unsurdur. Matta, Yuhanna ve Petrus gibi havariler bu tanıklık görevinde öncü roller üstlenmiş ve kilise öğretisinin temellerini atmışlardır. İsa'nın onları çiftler halinde göndererek öğretisini söz ve eylemle yaymalarını sağlaması, havarilerin misyonerlik rolünü ve Tanrı'nın Krallığı'nın dünyada aktif biçimde ilanını ortaya koymuştur⁶⁵⁹.

İsa Mesih, "Onikiler" olarak bilinen öğrencileriyle birlikte halka vaaz vermeye başladığında, öğretilerini sinagoglarda sunmuş, din bilginleriyle derin teolojik tartışmalara girmiş ve Kutsal Yazılar'ı kullanarak önemli dersler vermiştir⁶⁶⁰. Öğretilerinin önemli bir kısmı açık alanlarda ve kırsal bölgelerde gerçekleştirilmiş, özellikle toplumun dışladığı kesimlere hitap etmiştir. Kadınlar, çocuklar, vergi görevlileri⁶⁶¹ ve günahkarlar gibi marjinal gruplara kurtuluş müjdesini ulaştırmıştır. İsa kaybolanları, reddedilenleri ve günahkarları doğrudan çağırarak Tanrı'nın Krallığı'nın herkese açık olduğunu ilan etmiştir. İsa'nın Yasa'yı tamamlama yönündeki mucizevi eylemleri halk arasında büyük yankı uyandırmıştır. İsa'nın gerçekleştirdiği mucizeler, kurtuluş mesajını doğrulayan ilahi işaretlerdir. Beş bin ve dört bin kişiyi doyurması, yalnızca mucizevi bir güç gösterisi değil, aynı zamanda Tanrı'nın Krallığı'ndaki bereketin ve manevi doyumun sembolüdür. Körlerin gözlerini açması, cinleri kovması ve ölüleri diriltmesi gibi eylemler, Tanrı'nın Krallığı'nın gücünü ve otoritesini ortaya koymuştur. Yuhanna İncili'nde bu eylemler "işaretler"

⁶⁵⁶ Stein, *Jesus the Messiah*, 112-118.

⁶⁵⁷ Luk. 2:38.

⁶⁵⁸ Yu. 19:35; 21:24; Elç. 5:32; 10:39-41.

⁶⁵⁹ Stein, *Jesus the Messiah*, 118-122.

⁶⁶⁰ Mar.4.1;11:27-33; Mat. 5:1.

⁶⁶¹ Luk. 19:1-10.

olarak tanımlanmış ve İsa'nın kurtarıcı kimliğini doğrulayan güçlü kanıtlar olarak sunulmuştur⁶⁶².

İsa'nın mucizelerindeki sadelik ve doğrudanlık, onun Tanrı'dan aldığı yetkinin bir göstergesidir. “Kalk ve yürü” veya “Sus, sakın ol” gibi ifadeler, onun herhangi bir büyü ya da ayinle değil, Tanrı'nın doğrudan gücüyle hareket ettiğini ortaya koymaktadır. Bu doğrudan tarz, halkın gözünde İsa'yı Tanrı'nın Krallığı'nın temsilcisi ve kurtuluşun nihai kaynağı olarak görmelerine vesile olmuştur⁶⁶³. Bunun yanı sıra Felçli bir adamın iyileştirilmesi, İsa'nın bedensel ve ruhsal şifa ve günahları affetme yetkisine sahip olduğunu göstermektedir. Bu yetki, onun Tanrı'nın egemenlik otoritesine sahip olduğunu açıkça ortaya koymaktadır⁶⁶⁴. Böylece İsa'nın gerçekleştirdiği şifa ve kurtuluş eylemleri, Tanrı'nın egemenliğinin sadece gelecekteki bir vaat olmadığını, Mesih döneminde Tanrı'nın kurtuluş tasarısının aktif biçimde işlediğini gösteren delillerdendir⁶⁶⁵.

İsa, kurtuluş mesajını hem sözle hem de benzetmeler aracılığıyla da iletmıştır. Özellikle kayıp koyun, kayıp para ve savurgan oğul gibi örneklerle Tanrı'nın kurtarıcı sevgisini anlatmıştır. O, kurtuluş yolunun bizzat kendisi olduğunu ilan etmiştir. Onun gerçekleştirdiği tüm eylemler, Tanrı'nın kurtuluş tasarısını görünür kılmıştır. Havarileri seçmesi, kurtuluş öğretisini yayması, hastaları iyileştirmesi, kötürümleri ayağa kaldırması, körlere görme yetisi kazandırması ve ölüleri diriltmesi gibi her bir adım, Tanrı'nın insanlık için sunduğu kurtuluş amacına hizmet eden kutsal birer eylem olmuştur⁶⁶⁶.

2.2.3.5. Kurtuluş Tasarısında Son Akşam Yemeği

İsa Mesih'in yeryüzündeki yaşamı boyunca gerçekleştirdiği faaliyetler, Tanrı'nın Eski Ahit'te vaat ettiği kurtuluş tasarısının somut biçimde görünür kılınmasını sağlar. İsa sözleri, mucizeleri, öğretileri ve öğrencileriyle kurduğu ilişkiler aracılığıyla Tanrı'nın Krallığı'nı yeryüzünde görünür hale getirmiştir. Bu sürecin

⁶⁶² Stein, *Jesus the Messiah*, 123-129; Mat. 14:13-21; 15:32-39; Mar. 8:22-26; Luk. 11:20 Yu. 2:11.

⁶⁶³ Stein, *Jesus the Messiah*, 141-147.

⁶⁶⁴ Robert J. Sherman, *King, Priest, and Prophet: A Trinitarian Theology of Atonement* (New York: T&T Clark, 2004), 130-131; *Kutsal Kitap*, Mat. 9:1-8; Mar.2:1-12; Luk. 5:17-26.

⁶⁶⁵ Nock, *Conversion*, 36.

⁶⁶⁶ Annette Merz - Gerd Theissen, *The Historical Jesus: A Comprehensive Guide* (Minneapolis: Fortress Press, 1998), 281-282.

doruk noktasını ise Kudüs'e doğru yaptığı yolculuk ve bu kutsal şehre girişi oluşturur. Kudüs'e girişi, ilahi kurtuluş tasarısında son aşamaya geçildiğini gösteren, teolojik açıdan önemli bir dönüm noktasıdır. İsa Mesih'in Kudüs'e girişi, çarmıha gerilmesi ve dirilişinden kısa bir süre önce gerçekleşmiş; böylece Tanrı'nın tasarısında Kudüs, kurtuluşun tamamlanacağı merkezi bir mekan haline gelmiştir. Bu yönüyle Kudüs'e giriş tarihsel bir olay olduğu gibi aynı zamanda Tanrı'nın kurtarıcı eyleminin nihai aşamasını başlatan süreçlerin habercisidir. Hristiyan geleneğinde "Kutsal Hafta" olarak anılan ve İsa'nın çarmıha gerilişi ile dirilişini kapsayan olaylar dizisi de bu kutsal girişle başlar.

İsa Mesih, Palmiye Pazarı günü, halkın coşkulu tezahüratları eşliğinde ve bir eşeğin sırtında Kudüs'e girer. Bu görkemli giriş, İsa'nın Tanrı'nın Krallığı'nı ilan ettiği ve kurtuluş gününün yaklaştığını müjdelediği son yolculuğu niteliğindedir. İncil anlatılarına göre halk, ellerinde hurma dallarıyla onu bir kral gibi karşılamış ve "Hosanna!" nidalarıyla selamlamıştır. Bu davranış, Eski Ahit'teki kurtuluş umuduna bir gönderme olup halkın İsa'yı beklenen Mesih ve kurtarıcı kral olarak tanıdığını göstermiştir⁶⁶⁷. Bu olay, Eski Ahit'te geçen şu peygamberlik sözlerinin yerine geldiğini de ifade eder: "Ey Siyon kızı, sevinçle haykır! İşte kralın sana geliyor; o adil ve kurtarıcıdır, alçakgönüllüdür, eşeğe, bir sıpanın üzerine binmiş."⁶⁶⁸. Bu bağlamda Kudüs'e giriş hem tarihsel hem de teolojik açıdan kurtuluş tasarısının önemli bir dönüm noktasıdır.

Haftanın devamında yaşanan gelişmeler, kurtuluş olayının açığa çıkmasını sağlar. Pazartesi günü İsa, Kudüs Tapınağı'na giderek orada ticaret yapanları ve para bozanları sert bir şekilde uyarır. Tapınağı bir ticaret merkezine çevirdikleri için onları dışarı çıkarır ve "Evime dua evi denilecektir." diyerek tapınağın kutsiyetini ve Tanrı'ya adanmışlığını yeniden vurgular. Bu olay, İsa'nın Tanrı'ya olan bağlılığını ve ruhsal otoritesini açıkça ortaya koyar⁶⁶⁹.

Salı günü İsa, tapınakta öğretmeye devam eder ve kendisine yöneltilen soruları yanıtlarken dini önderlerin otoritesini sorgular. Bu sırada ahlaki dersler verir ve

⁶⁶⁷ Mar.11:1-11; Mat.21:1-11; Luk.19:28-40; Yu.12:12-19.

⁶⁶⁸ Zek.9:9.

⁶⁶⁹ Mar. 11:12-19; Mat.21:12-17; Luk.19:45-48.

öğrencilerine Tanrı'nın krallığı hakkında önemli mesajlar ileterek⁶⁷⁰ kurtuluşun yakın olduğunu bildirir⁶⁷¹.

Çarşamba günü ise Yahuda İskariot, başkahinlerle gizlice anlaşarak İsa'ya ihanet etmeyi kabul eder. Bu gelişme, İsa'nın tutuklanmasına ve ardından gelen çarmıha geriliş sürecine zemin hazırlayan olayların başlangıcını oluşturur. Yahuda'nın ihaneti, Tanrı'nın kurtuluş tasarısında önemli ve kaçınılmaz bir rol oynar⁶⁷².

Perşembe günü, Fısıh yemeği öncesinde İsa, öğrencilerine hazırlık yapmalarını söyler ve bu yemeğin üst katı olan bir evde düzenlenmesini ister. Yemeğin başlangıcında, öğrencilerinden birinin kendisine ihanet edeceğini, bir diğeri ise kendisini üç kez inkar edeceğini bildirir. Bu sözler, yaklaşan çilesinin habercisi olduğu kadar, öğrencileriyle olan ilişkilerinin de gizemli boyutuna işaret eder. O akşam İsa, öğrencileriyle birlikte Fısıh yemeğini yer ve bu esnada Rabbin Sofrası'nı, yani evharistiyayı tesis eder. Ekmek ve şarabı öğrencilerine sunarak, bunların kendi bedeni ve kanı olduğunu belirtir ve *"Beni anmak için böyle yapınız."* diyerek bu uygulamayı kalıcı bir kutsal ritüel haline getirir⁶⁷³.

İsa Mesih'in Kudüs'e gelişini izleyen bu süreçte, Fısıh Bayramı haftasında havarileriyle birlikte yediği Son Akşam Yemeği, Hristiyan teolojisinde "Rab'bin Sofrası" olarak anılır. Bu yemek, İsrailoğulları'nın Mısır'daki kölelikten Tanrı tarafından kurtarılmasını anmak amacıyla kutlanan Fısıh Bayramı ile doğrudan ilişkilidir⁶⁷⁴. Fısıh, geçmişteki kurtuluşun hatırlanması ve gelecekteki eskatolojik kurtuluşa dair beklentinin ifadesi olarak kutsal bir anlam taşır.

Sinoptik İncillere göre Son Akşam Yemeği bir Fısıh yemeğidir ve İsa bu yemekte kendi ölümünü kurtarıcı bir eylem olarak ilan etmiştir. Bu yönüyle, Fısıh kutlaması, İsa'nın Mesih olarak kurtarıcılığının bir ön habercisi ve tamamlayıcısı haline gelir⁶⁷⁵. Son Akşam Yemeği, kurtuluş tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır. Bu yemek, Tanrı'nın kurtuluş tasarısında İsa'nın insanlığın günahlarına kefarete olacak ölümüyle ve kanının kurtuluş aracı olacağına dair bir bildiridir.

⁶⁷⁰ Mar.11:20-13:37; Mat.21:23-25:46; Luk. 20:1-21:36.

⁶⁷¹ Mat.21:23-25:46.

⁶⁷² Mar.14:1-11; Mat. 26:1-16; Luk. 22:1-6.

⁶⁷³ Mar.14:12-52; Mat.26:17-56; Luk.22:7-53; Yu. 13:1-17:26.

⁶⁷⁴ Çık.11:1-13:6.

⁶⁷⁵ Mat.26:17-30; Mar.14:12-26; Luk. 22:7-38; 1. Ko.11:23-25.

Bu yemekte İsa, öğrencileriyle birlikte önemli bir teolojik eylem gerçekleştirir. İncil anlatılarına göre İsa, yemek sırasında ekmeği alıp şükreder, ekmeği böler ve öğrencilerine vererek, “*Alın, yiyin; bu benim bedenimdir.*” der. Ardından bir kase şarap alır, yine şükrederek öğrencilerine sunar ve şöyle der: “*Hepiniz bundan için. Çünkü bu benim kanımdır; günahların bağışlanması için birçokları uğruna akıtılan antlaşma kanıdır. Size şunu söyleyeyim: Baba’nın Egemenliği’nde sizinle birlikte yenisini içeceğim o güne dek, asmanın bu ürününden bir daha içmeyeceğim.*”⁶⁷⁶. Bu ifadeler Tanrı ile insanlık arasında Mesih’in bedeni ve kanı aracılığıyla kurulacak olan Yeni Antlaşma’nın ilanıdır. Bu olayda İsa, kendisini insanlık için sunulacak nihai kurban olarak duyurur ve çarmıhtaki fedakarlığının kurtuluş tasarısındaki belirleyici rolünü açıkça ortaya koyar⁶⁷⁷.

İncil yazarları Matta, Markos ve Luka ile Pavlus’un 1. Korintliler mektubu, bu olayın hem teolojik hem de litürjik boyutunu ayrıntılı biçimde ortaya koyar. Luka İncili, bu paylaşımın eskatolojik bir anlam taşıdığını ve Tanrı’nın Krallığı’nda tamamlanacak olan bir kurtuluş sürecine işaret ettiğini vurgular⁶⁷⁸. Pavlus ise bu eylemi, Mesih’in ölümüyle gerçekleşen kurtuluşun ilanı ve sürekli hatırlanması olarak yorumlar⁶⁷⁹. İncil’e göre bu ayın, İsa’nın dirilişini, Baba’ya yükselişini ve tüm inanlılarla görkemli bir şekilde yeniden bir araya geleceği kurtuluş kutlamasını içerir. Bu kutsal sofraya, Tanrı’nın halkına hem geçmişte gerçekleşmiş kurtuluş gerçeğini hem de gelecekteki görkemli vaatleri sunar. Böylece bu sofrada geçmiş ve gelecek bir araya gelir; bu yönüyle Rab’bin Sofrası, kurtuluş yolculuğunda ruhani bir rehber işlevi görür⁶⁸⁰.

Son Akşam Yemeği’nin ardından İsa ve havarileri, önceki günlerde olduğu gibi Beytanya’ya dönmezler. Bunun yerine, Fısıh yemeğinin Kudüs sınırları içinde yenmesi gerektiğine dair dini geleneğe uygun olarak geceyi Kudüs’te geçirirler⁶⁸¹. İsa’nın bu tercihi hem Yahudi geleneği hem de Hristiyanlık açısından derin bir anlam taşır. Geleneksel Yahudi anlayışında Kudüs, Tanrı’nın yeryüzündeki merkezi kabul

⁶⁷⁶ Mat.26:26-29.

⁶⁷⁷ Seyfeli, *Ermeni Kilisesi’nde Sakramentler*, 262.

⁶⁷⁸ Luk.22:14-20.

⁶⁷⁹ 1Ko.11:23-26.

⁶⁸⁰ Stein, *Jesus the Messiah*, 203-211.

⁶⁸¹ Stein, *Jesus the Messiah*, 211-212; *Kutsal Kitap*, Mat.26:36; Mar.14:32.

edilir ve bu nedenle burada doğmak, yaşamak ve ölmek, kurtuluşa ermek açısından özel bir anlam taşır. İsa da bu bağlamda Yahudi halkının geleneklerini yerine getirerek Fısıh yemeğini Kudüs'te yemeyi tercih etmiş ve böylece yeni bir kurtuluş yolunun temellerini atmıştır. Kudüs, bu şekilde Tanrı'nın kurtuluş tasarısının merkezi haline gelmiştir⁶⁸². Yemekten sonra İsa ve öğrencileri, Kudüs'e bakan Zeytin Dağı'nın batı yamacındaki Getsemani Bahçesi'ne yönelirler. Bu bahçe, dönemin anlayışına göre "Büyük Kudüs" sınırları içinde sayılmaktadır. Getsemani'de İsa, öğrencilerinden kendisi dua ederken uyanık kalmalarını ve nöbet tutmalarını ister. Üç kez aynı sözlerle dua eder; ihanete uğrayacağını, acı çekeceğini ve öleceğini bilmektedir. Ancak tüm bu sürecin Tanrı'nın ilahi tasarısının bir parçası olduğunu da idrak etmektedir. Bu bilinçle, kurtuluşun başka bir yolu olup olmadığını sormuş, fakat Tanrı'nın iradesinin üstünlüğünü kabul ederek teslim olmuştur⁶⁸³.

İsa'nın Getsemani'deki duası, kurtarıcının yüreğinden yükselen içten bir yakarış olarak değerlendirilir: "*Abba, Baba, senin için her şey mümkündür; bu kaseyi benden uzaklaştır; ancak benim istediğim değil, senin istediğin olsun.*"⁶⁸⁴. Burada geçen "kase" Tanrı'nın günaha karşı gazabını simgeler⁶⁸⁵. İsa, bu gazabı insanlık adına üstlenmeye hazır olduğunu açıkça dile getirmiştir. Böylece, Tanrı ile insan arasındaki kopmuş ilişkinin yeniden kurulmasına aracılık etmiştir⁶⁸⁶.

İsa, dua ederken öğrencilerinden uyanık kalmalarını ve kendisiyle birlikte nöbet tutmalarını istemiştir. Ancak her seferinde onları uykuda bulmuş ve bu süreçte Baba'nın iradesine teslim olmuştur. Getsemani'deki bu dua, çarmıh yolunda gerçekleşecek fedakarlığın ruhsal ağırlığını taşır. İsa'nın bu teslimiyeti, insanlık adına kurtuluş için mutlak itaati temsil eder. Onun itaati, çarmıhın ağırlığını ve Tanrı'nın gazabını bilmesine rağmen Baba'nın iradesine tamamen boyun eğdiğini gösterir. Bu durum, kurtuluşun kişisel acı ve fedakarlık pahasına gerçekleşeceğine işaret eder⁶⁸⁷.

⁶⁸² Hüseyin Akdemir, *Yahudiler için Kudüs ve Dinî Anlamı* (Dicle Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı / Dinler Tarihi Bilim Dalı: Dicle Üniversitesi, 2024), 212.

⁶⁸³ Mat. 26:36-46.

⁶⁸⁴ Mar.14:36.

⁶⁸⁵ Mez.75:8; Yşa.51:17.

⁶⁸⁶ 2 Ko. 5:21.

⁶⁸⁷ Sherman, *King, Priest, and Prophet*, 101-102.

Getsemani’de Yahuda’nın İsa’ya ihanet etmesi, kurtuluş tasarısının gerçekleşmesinde gerekli bir adımı oluşturur. Yahuda’nın ihaneti ve İsa’nın tutuklanması, Tanrı’nın kurtuluş tasarısının önceden tasarlandığını ve tamamen Tanrı’nın kontrolü altında gerçekleştiğini gösterir. İsa’nın, öğrencileri tarafından terk edileceğini ve Petrus’un kendisini inkar edeceğini önceden bildirmesi, bu olayların rastlantısal değil, Tanrı’nın ilahi tasarısının bir parçası olduğunu ortaya koyar. İsa, bu ihanete karşı direnç göstermemiş; aksine, onu Baba’nın kurtuluş tasarısının bir parçası olarak kabul etmiştir. Bu durum, kurtuluşun, insan iradesiyle Tanrı’nın egemen iradesinin bir araya gelerek gerçekleştiğini gösterir⁶⁸⁸.

Getsemani’deki dualar ve teslimiyet, kurtuluşun hem tarihsel hem de teolojik boyutunu açığa çıkarır. Tarihsel olarak İsa’nın çarmıha giden yolu, insanlığın kurtuluşu için Tanrı’nın tasarısının bir sürecidir. Teolojik açıdan ise bu olay, günahın bedelinin ödenmesi ve Tanrı ile insan arasındaki ilişkinin yeniden kurulması için gerekli olan bir kefaret eylemini temsil eder. İsa’nın Getsemani’deki teslimiyeti, kurtuluşun Tanrı’nın iradesine dayandığını açıkça ortaya koyar. Bu bahçede yaşananlar, kurtuluşun bedelinin büyüklüğünü gözler önüne serer. İsa’nın dua ederken gösterdiği teslimiyet, çarmıhta gerçekleşecek olan kurtuluş eyleminin ruhsal hazırlığıdır. Getsemani, bu anlamda, kurtuluşun Tanrı’nın lütfuna dayandığını ve bu lütfun günahın karanlığına rağmen tüm insanlığa açık olduğunu ilan eden kutsal bir mekan olarak önem kazanır⁶⁸⁹.

2.2.3.6. Kurtuluş Tasarısında Çarmıh, Diriliş ve Göğe Yükseliş

Vaftizden çarmıha kadar olan süreçte İsa Mesih, çarmıhtaki nihai fedakarlığına işaret eden birçok eylemde bulunmuştur. Hristiyan teolojinde Çarmıha gerilme olayı, Tanrı’nın kurtuluş tasarısının ve insanlık tarihinin merkezinde yer almıştır.

İsa Mesih, tutuklanmasının ardından Yahudi Sanhedrin tarafından yargılanmış daha sonra Roma valisi Pontius Pilatus’un huzuruna çıkarılmış ve çeşitli işkencelere maruz kalmıştır. İsa’nın başına dikenli bir taç geçirilmiş, bedeni ağır şekilde cezalandırılmıştır. Pilatus, halkı yatıştırmak amacıyla İsa’yı kırbaçlatmış ve ardından çarmıha gerilmek üzere teslim etmiştir⁶⁹⁰. Luka, bu kırbaçlamayı doğrudan belirtme

⁶⁸⁸ Stein, *Jesus the Messiah*, 114-119.

⁶⁸⁹ Stein, *Jesus the Messiah*, 119-123.

⁶⁹⁰ Mat.27:26; Mar.15:15.

de Pilatus'un İsa'yı cezalandırdıktan sonra serbest bırakmayı önerdiğini aktarmıştır⁶⁹¹. Yuhanna ise farklı bir terimle kırbaçlamadan söz eder ve İsa'nın başka kötü muamelelere de maruz kaldığını bildirir⁶⁹². Bu acı dolu süreç, Mesih'in insanlığın günahlarını ve yozlaşmış kaderini üstlenerek gerçekleştirdiği kurtuluş eylemidir.

İsa'nın çarmıha gerilişi, Kutsal Kitap'ta hem teolojik hem de tarihsel bağlamda ayrıntılı biçimde ele alınır. Golgota, yani "Kafatası Tepesi", Kudüs dışında, halkın görebileceği işlek bir yol kenarında yer almaktadır⁶⁹³. Başlangıçta İsa, haçını kendisi taşımaya zorlanmış, ancak yorgun düşmesi üzerine Kireneli Simun bu yükü taşımaya mecbur bırakılmıştır⁶⁹⁴. Golgota'ya ulaştığında İsa'ya acıyı hafifletmek amacıyla "mür"le karıştırılmış şarap sunulmuştur; fakat O, bu içeceği reddetmiştir⁶⁹⁵. Çünkü Baba'nın kendisine sunduğu acı dolu "kadehi" sonuna kadar içmeye kararlıdır⁶⁹⁶. Dolayısıyla bu karışımı içmek, kurtuluş sürecini sekteye uğratabilecek bir durumdur.

Romalı askerler O'na mor bir cübbe giydirip dikenli bir taç takarak "Yahudilerin Kralı" olduğunu söyleyerek alay ederler⁶⁹⁷. Daha sonra giysileri soyularak askerler arasında zar atılarak paylaşılır⁶⁹⁸. İsa, iki suçlunun arasında çarmıha gerilir⁶⁹⁹. Geleneksel olarak İsa'nın haçı, küçük 't' "*crux immissa*" şeklindeydi ve başının üstüne yerleştirilen "titulus" adlı tabelada suçunu belirten "Yahudilerin Kralı" ifadesi üç dilde yazılmıştır⁷⁰⁰. O, çarmıhta ellerinden ve ayaklarından çivilenmiş, yoldan geçenler, din adamları ve askerler tarafından alaya alınmıştır⁷⁰¹. Bu esnada İsa, "*Tanrım, Tanrım, beni neden terk ettin?*"⁷⁰² ve "*Tamamlandı*"⁷⁰³ gibi ifadelerle büyük bir manevi ıstırapı ve görevini tamamlama bilincini dile getirmiştir. Yüksek sesle bağırarak ruhunu teslim ettiğinde⁷⁰⁴, Eski Ahit'teki kehanetler de gerçekleşmiş olur⁷⁰⁵.

⁶⁹¹ Luk.23:16, 22.

⁶⁹² Yu.19:1.

⁶⁹³ Yu.19:17.

⁶⁹⁴ Luk. 23:26.

⁶⁹⁵ Mar. 15:23.

⁶⁹⁶ Mat. 26:39.

⁶⁹⁷ Yu.19:2-3.

⁶⁹⁸ Yu.19:23-24.

⁶⁹⁹ Luk. 23:33.

⁷⁰⁰ Mat.27:37; Mar. 15:26; Luk.23:38; Yu.19:19.

⁷⁰¹ Mat. 27:39-44.

⁷⁰² Mat. 27:46.

⁷⁰³ Yu. 19:30.

⁷⁰⁴ Luk. 23:46.

⁷⁰⁵ James Denney, *The Death of Christ: Its Place and Interpretation in the New Testament* (New York N.Y.: Armstrong, 1904), 9.

Gerçekten ölüp ölmediğini teyit etmek amacıyla Romalı bir asker tarafından yapılan müdahale, insanlığın günahlarını ve lanetini bedeninde taşıyarak gerçekleştirdiği kurtuluş eylemini tamamladığını göstermektedir⁷⁰⁶.

İsa Mesih'in çarmıhta ölümüyle birlikte doğaüstü olaylar yaşandığı bildirilmektedir: gökyüzü kararmış⁷⁰⁷, tapınak perdesi yırtılmış, yer sarsılmış ve bazı azizlerin bedenlerinin dirildiği⁷⁰⁸ rivayet edilmiştir. Ardından İsa'nın bedeni çarmıhtan indirilmiş ve gün batımından önce kaya oyma bir mezara konulmuştur⁷⁰⁹. İsa Mesih'in çarmıhtaki ölümü, sıradan bir ölüm değil; kurtuluş getiren ilahi bir eylemdir⁷¹⁰. Bu ölümle birlikte günahın bedeli ödenmiş, ödenen bedel karşılığında vaat edilen kurtuluş verilmiş; Oğul'un satın aldığı herkese sonsuz yaşam sunulmuştur⁷¹¹.

Çarmıhtaki ölümünden önce İsa, çarmıh aracılığıyla sağlanacak ilahi lütuflara dikkat çekmiştir. Öğrencilerine, “*Beni seviyorsanız, buyruklarımı yerine getirirsiniz. Ben de Baba'dan dileyeceğim ve O sonsuza dek sizinle birlikte olsun diye size başka bir yardımcı, 'Gerçeğin Ruhu'nu verecek.*”⁷¹² sözüyle Kutsal Ruh'un gelişini müjdelemiştir. Ayrıca, “*Benim gidişim sizin yararınızdır. Gitmesem yardımcı size gelemez. Ama gidersem, onu size gönderirim.*”⁷¹³ ifadesiyle, çarmıhın kurtuluşun gerçekleşmesi açısından ve ayrıca Kutsal Ruh'un gelişi bakımından da gerekli olduğunu belirtmiştir⁷¹⁴.

Tanrısal lütuf olan kurtuluş, Tanrı'dan gelen bir ruh aracılığıyla bilinebilir⁷¹⁵. Bu bağlamda çarmıh hem insanlık için kurtuluşun sağlandığı hem de Kutsal Ruh'un gelişiyile tanrısal lütfun insanlara sunulduğu bir dönüm noktası olmuştur⁷¹⁶. İsa, çarmıha gerildiğinde dile getirdiği sözlerle kurtuluşun mesajını duyurmuş, kötülüğün güçlerine karşı zafer kazanmış ve insanlığa yeni bir yaşamın kapılarını açmıştır⁷¹⁷.

⁷⁰⁶ Gal. 3:13.

⁷⁰⁷ Mat27:45.

⁷⁰⁸ Mat.27:51-52.

⁷⁰⁹ 1.Pe. 2:24.

⁷¹⁰ Nock, *Conversion*, 28.

⁷¹¹ Brown, *Christian Theology in Outline*, 323.

⁷¹² Yu.14:16-17.

⁷¹³ Yu.16:7.

⁷¹⁴ Elç.1:8.

⁷¹⁵ I.Ko.2: 12.

⁷¹⁶ I.Ko.2: 12.

⁷¹⁷ Kol.2:13-15.

Çarmıhta dile getirdiği yedi söz, O'nun kimliğini, kurtuluş misyonunu ve bu olayla gerçekleşen kurtuluşun çok boyutlu doğasını yansıtan teolojik anlamlar taşır:

1. **“Baba, onları bağışla; çünkü ne yaptıklarını bilmiyorlar.”**⁷¹⁸ Bu söz, İsa'nın çarmıhta bile bağışlayıcı tutumunu ve insanlığın kurtuluşu için aracı olma rolünü ortaya koyar. İsa'nın duası, insanın Tanrı ile olan bozuk ilişkisinin onarılması gerektiğini ve bu ilişkinin bağışlama yoluyla mümkün olduğunu gösterir. İsa, kendi kanı aracılığıyla bağışlama tasarısını yerine getirmiştir.

2. **“Bugün sen benimle birlikte cennette olacaksın.”**⁷¹⁹ İsa'nın suçluya verdiği bu vaat, kurtuluşun lütuf ve imanla mümkün olduğunu açıkça ortaya koyar. Çarmıhtaki suçlu, hiçbir dini ritüeli yerine getiremeden, sadece İsa'ya güvenerek kurtuluş bulur. Bununla İsa, kurtuluşun insan çabasıyla değil, Tanrı'nın lütfuyla elde edildiğini öğretir.

3. **“Kadın, işte oğlun.” ve “İşte annen.”**⁷²⁰ Bu ifadeler, İsa'nın çarmıhta bile insani ilişkileri önemseydiğini ve inananları bir topluluk olarak birleştirdiğini gösterir. İsa'nın annesini sevdiği bir öğrencisine emanet etmesi, kurtuluşun iman edenlerin birbirine bağlı bir topluluk oluşturduğunu gösterir.

4. **“Tanrım, Tanrım, beni neden terk ettin?” (Eloi, Eloi, lema sabaktani?)**⁷²¹ İsa'nın bu çığlığı, O'nun insan doğasında günahın ağırlığını en derin hissettiği anı yansıtır. Bu ifade, O'nun insanlığın günahı adına Tanrı'nın yargısını üstlendiğini ve ilahi adaleti yerine getirdiğini gösterir. Bu terk edilmişlik hissi, günahın Tanrı ile insan arasındaki ayrılığına işaret eder. İsa, bu ayrılığı ortadan kaldıran bir köprü olmuş ve kefareti sağlamıştır.

5. **“Susadım”**⁷²² İsa'nın bu ifadesi, O'nun tam anlamıyla insan olduğunu ve fiziksel acıyı derinlemesine yaşadığını gösterir. Bu söz, kurtuluşun bedelini gözler önüne serer. Bu susuzluk hem fiziksel ıstırapı hem de ilahi tasarının tamamlanması arzusunu yansıtır.

⁷¹⁸ Luk.23:34.

⁷¹⁹ Luk. 23:43.

⁷²⁰ Yu.19:26-27.

⁷²¹ Mar.15:34; Mat.27:46.

⁷²² Yu. 19:28.

6. **“Tamamlandı.”**⁷²³ Çarmıhtaki son sözü, üç sinoptik İncilde olduğu gibi, majestik bir ‘tamam oldu’ ifadesidir⁷²⁴. İsa, bu ifadeyle kurtuluş görevini eksiksiz bir şekilde yerine getirdiğini, günahı kaldırdığını ilan eder. İsa, insanlığın günah borcunu ödemiş ve Tanrı’nın adaletini yerine getirerek kurtuluşu sağlamıştır.

7. **“Baba, ruhumu senin ellerine teslim ediyorum.”**⁷²⁵ Bu son ifade, İsa’nın Tanrı’ya duyduğu mutlak güvenini ve iradi teslimiyetini gösterir. Bu sözle Mesih’in ölümü, ilahi iradeyle tam bir uyum içinde gerçekleşmiş olur. Bu söz, ölümün son olmadığını, ilahi tasarı içinde bir geçiş olduğunu bildirir. Bu yedi söz, İsa Mesih’in çarmıhta gerçekleştirdiği kurtuluşun çok boyutlu doğasını ortaya koyar. O hem ilahi hem de insani yönüyle acı çekmiş, Tanrı’nın adaletini yerine getirmiş ve insanlık için nihai kurtuluşu sağlamıştır⁷²⁶.

İsa’nın “Veda Konuşması”⁷²⁷, Hristiyan kurtuluş doktrininin hem teolojik hem de tarihsel boyutunu yansıtan temel metinlerden biridir. Bu konuşmada İsa, kurtuluşun yalnızca çarmıh üzerindeki ölümüyle tamamlanan bir eylem olmadığını, aynı zamanda Baba’ya dönmesiyle başlayacak yeni bir sürecin kapısını araladığını bildirir. İsa’nın “Baba’nın evinde size yer hazırlamak üzere gidiyorum.” sözü, kurtuluşun yalnızca günahlardan arınma değil, Tanrı’yla ebedi birlikteliğe kavuşma anlamına da geldiğini gösterir. Bu süreç, Kutsal Ruh’un (*Parakletos*) gönderilmesiyle devam eder. Ruh’un gelişi, iman edenlerin içsel dönüşümünü ve Tanrı’yla sürekli bir ilişki içinde olmalarını mümkün kılar. Ayrıca İsa’nın öğrencilerine “*siz benden de büyük işler yapacaksınız.*” Demesi, kurtuluşun bireysel bir deneyimle sınırlı olmadığını; Mesih’in eyleminin dünya üzerinde süreklilik kazanmasını amaçladığını ortaya koyar. Böylece Veda Konuşması, kurtuluşun geçmişte tamamlanan bir olay, şimdi Ruh aracılığıyla yaşanan ve eskatolojik anlamda gelecekte tamamlanacak bir ilahi tasarı olduğunu açıkça ortaya koyar⁷²⁸.

İsa Mesih, insanlığın günahları nedeniyle taşıdığı laneti kendi üzerine alarak, Baba’nın iradesine mutlak bir itaatle kutsal ölümü kabul etmiştir. Tanrı’nın insanı terk

⁷²³ Yu.19:30.

⁷²⁴ Annemarie Schimmel, *Dinler Tarihine Giriş*, ed. Recep Kibar (İstanbul: Külliyyat Yayınları, 2016), 172.

⁷²⁵ Luk.23:46.

⁷²⁶ Stein, *Jesus the Messiah*, 248-252.

⁷²⁷ Yu. 13-17.

⁷²⁸ Sherman, *King, Priest, and Prophet*, 101-102; *Kutsal Kitap*, Yu.14:12-14.

etmemesi için, kendisi Tanrı tarafından terk edilmiştir⁷²⁹. Canını birçokları için fidye olarak vermesi⁷³⁰, onun kurtarıcı misyonunun temelini oluşturur. Bu ölüm bir kutsama ve kurtuluş eylemidir⁷³¹. Çünkü çarmıh, kutsal olanın insanlık uğruna feda edilmesini içeren bir kurtuluş öğretisini içerir. İsa'nın çarmıhta yükseltilmesi, Tanrı'nın lütfunun ve insanlık için sağlanan kurtuluşun sembolü haline gelir⁷³². Onun ölümü, insanlık tarihindeki en büyük dönüşümlerden birini başlatmış, ölüm gibi varoluşsal sınırların, Tanrı'nın iradesi karşısında engel oluşturmayacağını açıkça ortaya koymuştur⁷³³

Çarmıhtaki ölümün ardından İsa Mesih, yeraltına, yani cehenneme inmiştir. Bu iniş, kurtuluş tasarısının tamamlanmasında önemli bir diğer aşamayı oluşturur. Çünkü İsa Mesih'in bedenlenmesi yalnızca tam bir insan yaşamını üstlenmekle sınırlı kalmaz aynı zamanda insan doğasına nüfuz eden ölüm gerçeğini ve ölüm ötesini de kapsar. Adem'in düşüşüyle birlikte insanlık, ölüm ve cehennemin esareti altına girer. Ancak İsa, çarmıhtaki ölümünün ardından ölümler diyarına inmiş ve orada bulunanlara kurtuluş müjdesini ulaştır. Böylece, ölüm üzerine nihai zafer kazanılır. Bu zafer, ölümün artık nihai bir son olmadığını, aksine dönüşebilir ve aşılabılır bir gerçeklik olduğunu gösterir⁷³⁴.

İsa Mesih'in çarmıhtaki ölümünden sonra bir kaya mezarına konulmuş; ancak üçüncü gün, Pazar sabahı Mecdelli Meryem ve diğer kadınlar mezarı boş bulmuştur. Boş mezar, ölümün alt edildiğini ve cehennemin artık bir esaret yeri olmaktan çıktığının işareti olarak kabul edilmiştir. Rabbin meleği, kadınlara korkmamaları gerektiğini söyleyerek İsa'nın dirildiğini bildirir. Bu olay, "*Ceset gömüldüğünde ölümlüydü; ancak dirildiğinde ölümsüz olacaktır.*" inancıyla örtüşmektedir⁷³⁵. İsa Mesih'in inkarnasyonu O'nun ölümünün ardından dirilişiyle doruk noktasına ulaşır. Diriliş, bedenlenmenin amacının gerçekleştiği ve kurtuluşun nihai olarak tamamlandığı andır. Bu andan itibaren kurtuluş, sadece bireyleri değil tüm yaratılışı kuşatan bir dönüşüm haline gelir. Artık yaratılış geri dönülmez bir şekilde değişmiş,

⁷²⁹ Mat.27:46.

⁷³⁰ Poythress, *The Miracles of Jesus*, 155-156.

⁷³¹ Joseph Campbell, *İlkel Mitoloji / Tanrının Maskeleri 1*, çev. Kudret Emiroğlu (İstanbul: Isık Yayınları, 2021), 188.

⁷³² Schimmel, *Dinler Tarihine Giriş*, 169.

⁷³³ Stein, *Jesus the Messiah*, 252-257.

⁷³⁴ A.D. Nock, "Hellenistic Mysteries and Christian Sacraments", *Mnemosyne* 5/1 (1952), 27.

⁷³⁵ 1. Ko.15/42.

insanlık ve tüm evren, Tanrı'nın dirilmiş Oğlu aracılığıyla İlahi varlığa dahil olmuştur⁷³⁶.

İsa'nın yaşamı, ölümü ve dirilişi; yaratılıştan itibaren işleyen tanrısal bir tasarının parçası olarak, tarihin her aşamasını etkileyen ve Mesih öncesi ile sonrası dönemleri anlamlandıran ilahi bir eylemdir. Onun yaşamı ve ölümü, Tanrı'ya tam bir teslimiyetin ifadesidir; dirilişi ise bu teslimiyetin Tanrı tarafından onaylandığını gösteren ilahi bir müdahaledir. Tanrı, kendisine adanmış Oğlunu dirilterek kurtarıcı iradesini dünyaya açıkça göstermiştir⁷³⁷ Kurtuluş, Tanrı'nın lütfuyla ve Mesih'in dirilişi aracılığıyla gerçekleşmiştir⁷³⁸. İsa'nın çarmıhtaki ölümü ve dirilişi bu süreci başlatmış, göğe yükselişiyle tamamlanmıştır⁷³⁹. Yükseliş, Mesih'in ilahi yüceliğini ve Tanrı ile insan arasındaki nihai birliği pekiştiren kurtuluşun son aşamasıdır. Bu nedenle, yükseliş öncesi, anı ve sonrasının bir bütün olarak değerlendirilmesi, Hristiyan kurtuluş doktrininin bütüncül anlaşılması açısından büyük önem taşır.

Yükseliş öncesinde İsa Mesih, dirilişinden sonra kırk gün boyunca öğrencileriyle birlikte kalmış, onlara kurtuluşun anlamını açıklamış ve tanıklıklarını pekiştirmiştir. Bu süre zarfında Mecdelli Meryem'e görünmesi⁷⁴⁰, Emmaus yolundaki iki öğrencisiyle karşılaşması⁷⁴¹, havarilere⁷⁴² ve özellikle Thomas'a kendini göstermesi⁷⁴³; dirilişin tarihsel ve somut bir gerçekliğe dayandığını gösteren olaylardır. Luka 24:36-43'te belirtildiği üzere, öğrencilerine görünerek ellerini ve ayaklarını göstermiş, ardından balık yiyerek dirilişin fiziksel yönünü kanıtlamıştır. Bu teofanik görünüm hem dirilişin gerçekliğini hem de kurtuluşun güvence altına alındığını da ortaya koyar.

Kutsal metinler, İsa'nın diriliş sonrası görünümelerini farklı şekillerde sunar. Kanonik İncillerde O, bazen kılık değiştirmiş bir kahraman, bazen kılık değiştirmiş bir

⁷³⁶ Edwards, *How God Acts*, 97.

⁷³⁷ Edwards, *How God Acts*, 95-96; Stephen T. Davis vd. (ed.), *The Resurrection: An Interdisciplinary Symposium on the Resurrection of Jesus* (Interdisciplinary Symposium on the Resurrection of Jesus, Oxford: Oxford Univ. Press, 1998), 87-89.

⁷³⁸ Mircea Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi / cilt 1*, çev. Ali Berkay (İstanbul: Kabaıcı Yayınları, 2018), 448.

⁷³⁹ Campbell, *Batı Mitolojisi / Tanrının Maskeleri 3*, 339.

⁷⁴⁰ Yu.20:11-18.

⁷⁴¹ Luk.24:13-35.

⁷⁴² Yu.20:19-23.

⁷⁴³ 20:24-29.

Tanrı, bazen de kılık değiştirmemiş fakat değişim geçirmiş (*metamorfik*) bir varlık olarak tasvir edilir. Bu görünüm, İsa'nın göksel yükselişiyle birlikte ilahi yardımının ve kurtarıcı etkinliğinin devam ettiğini de gösterir. İsa'nın tanrısallığı, yalnızca dirilişte değil, yükseliş sonrası süreçte de devam eder. Dolayısıyla İsa'nın dünyadan bedensel olarak ayrılışı, kurtuluş tasarısının tamamlanmasından ziyade, yeni bir aşamaya geçişini simgeler. Yükselişin ardından İsa, takipçileriyle olan ilişkisini ruhsal bir rehber ve ilahi yardımcı olarak sürdürür⁷⁴⁴.

İncil anlatıları, yükselişi üç temel boyutta ele alır: öğrencilerden ayrılış, metatarihsel geçiş ve Baba'nın sağına yüceltilme. Bu süreç özellikle Luka İncili ve Elçilerin İşleri kitabında ayrıntılı biçimde anlatılır.

İlk olarak İsa'nın öğrencilerinden nihai ayrılışı, Kudüs'ün doğusunda bulunan Zeytin Dağı'na gitmesiyle başlar. İsa, Beytanya yakınlarında öğrencilerini kutsarken göğe alınır. Bu kutsama, İsa'nın öğrencileri için ilahi koruma vaadi ve son vedasının simgesidir⁷⁴⁵. Yükselişin, kutsama eylemiyle birlikte gerçekleşmesi, bir bereket ve güvence sunduğunu gösterir.

İkinci olarak, metatarihsel geçiş, Elçilerin gözleri önünde gerçekleşen ilahi bir olaydır. Mesih, onlara Kutsal Ruh'un gücüyle tanıklık etmelerini emrettikten sonra bir bulut içinde göğe alınır⁷⁴⁶. Bulut, Eski Ahit'te Tanrı'nın varlığını simgeleyen bir unsurdur ve burada İsa'nın Tanrı'nın hükümlerine girdiğini ifade eder⁷⁴⁷. Bu yükseliş, Mesih'in yeryüzündeki görevini tamamlayıp ilahi boyuta geçtiğini simgeler.

Üçüncü olarak, İsa'nın Baba'nın sağına oturtulması, O'na verilen ilahi yetkinin bir göstergesidir⁷⁴⁸. Pavlus, Efesliler 1:20-22'de Tanrı'nın Mesih'i "ölümden diriltip göksel yerlerde kendi sağında oturttuğunu" ve "her şeyin üzerine baş olarak" atadığını belirtir. Bu ifade, İsa'nın hem krallığını başlattığını hem de Başrahip olarak Tanrı'nın huzurunda insanlık için aracılık ettiğini gösterir⁷⁴⁹. Böylece kurtuluşun sürekliliği güvence altına alınmış olur⁷⁵⁰.

⁷⁴⁴ Max Whitaker, *Is Jesus Athene or Odysseus?* (Mohr Siebeck, 2018), 260-261,267.

⁷⁴⁵ Luk.24:50-51.

⁷⁴⁶ Elçi. 1:8-9.

⁷⁴⁷ 1. Ko.15:27-28.

⁷⁴⁸ İbr.1:3.

⁷⁴⁹ İbr.7:25.

⁷⁵⁰ İbr.4:14.

Yuhanna İncili, Mesih'in çilesi, dirilişi ve yükselişini tek bir "yüceltilme" süreci olarak ele alır. İsa'nın göğe alınışı, kurtuluş tasarısının Mesih döneminde tamamlandığının ifadesidir. Bu nedenle çarmıh, diriliş ve yükseliş, Hristiyan teolojisinde ayrılmaz bir kurtuluş zinciri oluşturur. Pavlus da bu üçlü süreci bir bütün olarak değerlendirir ve Efesliler 2:4-6'da "Mesih ile birlikte diriltilip, göksel yerlerde oturtulduk." sözleriyle bu sürecin iman edenler üzerindeki etkisini vurgular. Pavlus'a göre, Mesih'in yükselişi, iman edenlerin yüceltilmesinin ve nihai kurtuluşlarının teminatıdır⁷⁵¹.

İsa, göğe yükselmeden önce öğrencilerine, Kutsal Ruh'un gelişyle güçleneceklerini vaat etmiştir⁷⁵². Bu yükseliş, Pentekost'ta gerçekleşecek olan Ruh'un gönderilmesinin önünü açmıştır⁷⁵³. Böylece Mesih'in kurtarıcı hizmeti, Ruh aracılığıyla evrensel ve zamandan bağımsız şekilde yeryüzünde yayılmaya başlar

2.2.4. Kurtuluş Tasarısında Mesih Sonrası Dönem

Kurtuluş tasarısı, Tanrı'nın insanlık için belirlediği; başlangıcı, gelişimi ve tamamlanışı olan ilahi bir süreçtir. Bu süreç, İsa Mesih'in çarmıhtaki ölümü, dirilişi ve göğe yükselişiyle doruk noktasına ulaşır. Bu olayların ardından yeni bir evreye girer. Hristiyanteolojisinde bu evre "Mesih sonrası dönem" olarak adlandırılır. Bu dönem, Mesih'in insan doğasındaki fiziksel varlığının sona erdiği; ancak ilahi doğasıyla kurtarıcı görevini kilise aracılığıyla sürdürdüğü bir aşamadır.

Tanrı'nın kurtarıcı eylemi artık Mesih'in fiziksel varlığından ziyade, onun öğretisi ve eylemlerinin Kutsal Ruh aracılığıyla kilisede etkin kılınması yoluyla devam eder. Kurtuluşu ilan eden ve insanlığı yeni yaratılışa doğru yönlendiren kilise, ilahi tasarının hem taşıyıcısı hem de uygulayıcısı olur.

Mesih sonrası dönemde iman edenler, kilise'nin öğretisi, litürjik yaşamı ve cemaat yapısı içinde kurtuluşa dahil olurlar. Kutsal Ruh'un rehberliğinde kilise, Mesih'in öğretilerini nesilden nesile aktararak kurtuluş mesajını evrensel düzeyde sürdürür. Bu dönemde sakramentler, kurtuluşun etkin ve somut araçları olarak işlev

⁷⁵¹ J. D. Quinn - J. C. Murray, "Ascension of Jesus Christ", *New Catholic Encyclopedia* v. 1, ed. Catholic University of America (Detroit : Washington, D.C: Thomson/Gale ; Catholic University of America, 2003), 771-772.

⁷⁵² Elç.1:8.

⁷⁵³ Yu.16:7.

görür. Sakramentler aracılığıyla kurtuluşun sürekliliği sağlanır. Kilise, Tanrı'nın iradesini yerine getirme, Mesih'in öğretilerini yayma ve kurtuluş mesajını dünyaya taşıma göreviyle Tanrı'nın Krallığı'nın somut bir yansıması haline gelir.

2.2.4.1. Kurtuluş Tasarısında Mesih Kilisesi

Hristiyan inancına göre kilise, İsa Mesih'in yeryüzündeki hizmetinin ardından Tanrı'nın kurtuluş tasarısını sürdüren kutsal bir topluluktur. Mesih'in bedeni olarak tanımlanan bu topluluk, Tanrı'nın halkını oluşturur. Bu yapıya katılmak, kurtuluşun bir parçası olmak anlamına gelir. Tanrısal lütfun dünyadaki aracı olan kilise, iman edenleri bir araya getirir, onlara ruhsal yolculuklarında rehberlik eder ve Tanrı ile buluşmalarına hizmet eder. Bu niteliğiyle kilise, ilahi tasarımın yeryüzündeki temsilidir⁷⁵⁴.

Kilise için kullanılan Yunanca “*ekklesia*” terimi, “çağrılmış topluluk” ya da “otorite tarafından çağrılan meclis” anlamına gelir. Antik Yunan'da bu sözcük, karar alma yetkisine sahip vatandaşların meclisini ifade ederken⁷⁵⁵ Hristiyanlıkla birlikte ilahi bir anlam kazanmıştır. Yeni Ahit'te kilise hem iman edenlerin bir araya geldiği topluluk hem de Tanrı'nın kutsal halkı olarak tanımlanır. Bu bağlamda *ekklesia*, Tanrı'nın çağrısına yanıt veren ve O'nun egemenliğini dünyada temsil eden ilahi topluluktur⁷⁵⁶.

Yeni Ahit metinlerinde kilise, doğrudan İsa Mesih ile ilişkilendirilir. Mesih, kilisenin başı olarak tanımlanırken⁷⁵⁷, kilise de O'nun bedeni olarak betimlenir⁷⁵⁸. Bu birliktelik, kiliseyi Mesih aracılığıyla gerçekleşen kurtuluşun görünür yapısı haline getirir⁷⁵⁹. Aynı zamanda Kutsal metinlerde kilise, “Tanrı'nın tarlası” ve “Tanrı'nın binası”⁷⁶⁰ ve “Tanrı'nın halkı” gibi benzetmelerle de tasvir edilir⁷⁶¹. Bu tasvirler, kilisenin Mesih'in bedeni olarak kurtuluşun sürdürülmesi için kurulduğunu ve bu kurtuluşa aracılık etme görevinde önemli bir rol üstlendiğini gösterir. Bu bağlamda

⁷⁵⁴ Seyfeli, *Ermeni Kilisesi'nde Sakramentler*, 42-44.

⁷⁵⁵ Gerhard Kittel - Gerhard Friedrich, *Theological Dictionary of the New Testament* (Stuttgart: Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 1966), 501-536.

⁷⁵⁶ Tit. 2:14.

⁷⁵⁷ Efs.1:22-23.

⁷⁵⁸ 1. Ko.12:27.

⁷⁵⁹ Brown, *Christian Theology in Outline*, 319.

⁷⁶⁰ 1.Ko.3:9.

⁷⁶¹ Tjørhom, “The Church as the Place of Salvation”, 293.

kilise, Tanrı'nın kurtuluş tasarısının hem aracı hem de amacı olarak kabul edilir. Dolayısıyla kilise, Mesih'in kurtarıcı çarmıhıyla temellenmiş, dirilişle birlikte Kutsal Ruh'un akışıyla esenlik gizemi olarak tezahür etmiştir⁷⁶².

Eski Ahit'te her ne kadar kilise terimi açıkça geçmese de Tanrı ile insan arasındaki kutsal birlikteliği yansıtan birçok anlatı, kilisenin tarihsel ve teolojik öncülleri olarak kabul edilmiştir. Örneğin, Havva'nın Adem'den yaratılması, Yeni Ahit'te kilisenin Mesih'e bağlı bir gelin olarak tasvir edilmesine teolojik bir paralellik sunar⁷⁶³. Yine Yaratılış 4:26'da geçen "O zaman insanlar Rab'bin adını anmaya başladılar." ifadesi, toplu ibadetin ve kutsal bir topluluğun ilksel işaretleri olarak görülür. Nuh'un Gemisi, Tanrı'nın yargısından kurtuluşu simgeleyen bir yapı olarak kiliseyi temsil eder. İbrahim'in çağrısıyla başlayan seçilmiş halkın oluşumu da Tanrı'nın adını yüceltmek ve Söz'ünü yaymak için tesis edilen kilisenin tarihsel temelini oluşturur. Davut'un "*cemaat ortasında Tanrı'yı övmesi*", tapınak ve sinagog gibi ibadet mekanlarının inşası da bu anlamda kilisenin tarihsel izdüşümleri olarak kabul edilir. Bu yapılar, Vaftizci Yahya'nın hazırlayıcı göreviyle birlikte İsa Mesih'in hizmetine zemin hazırlamıştır⁷⁶⁴.

İsa Mesih, Tanrı'nın Oğlu ve insanlığın kurtarıcısı olarak hem ilahiliği hem de yenilenmiş insan doğasını kendi kişiliğinde birleştirir. Bu yönüyle kurtuluş tasarısı, tamamen O'nun şahsında ve eylemlerinde varlık bulur. İsa'nın havarileri görevlendirmesi ve yönlendirmesi, kilisenin temelini atıldığını gösterir. Özellikle Matta 16:18-19'da geçen, İsa'nın Petrus'a söylediği "Sen Petrus'sun ve ben kilisemi bu kayanın üzerine kuracağım... Göklerin Egemenliğinin anahtarlarını sana vereceğim."⁷⁶⁵ ifadesi kilisenin doğrudan Mesih tarafından kurulduğunu ve ilahi bir otoriteye sahip olduğunu gösterir.

Kilise, İsa'nın hayatı boyunca verdiği ön işaretlerin ardından haç üzerindeki ölümüyle doğmuş, dirilişle yaşam bulmuş⁷⁶⁶ ve Pentekost günü Kutsal Ruh'un inişle ruhsal güce kavuşmuştur. Mesih'in böğründen akan kan ve su, kilisenin

⁷⁶² Katolik Kilisesi *Din ve Ahlak İlkeleri*, 198-197.

⁷⁶³ Kauffman, *Bible doctrine*, 281.

⁷⁶⁴ Kauffman, *Bible doctrine*, 282-283.

⁷⁶⁵ Mat.6:18-19.

⁷⁶⁶ Edwards, *How God Acts*, 74-75.

doğumunu sembolize eden güçlü teolojik imgeler olmuştur⁷⁶⁷. Bu ruhsal doğumla birlikte kilise, Tanrı'nın kurtuluş tasarısının hem aracı hem de tezahürü haline gelmiştir. Artık bu topluluk, Mesih'in mistik bedeni olarak Tanrı'nın iradesini dünyaya duyurma görevini üstlenmiştir⁷⁶⁸.

Pentekost'tan sonra kilisenin teşkilatlanma süreci hız kazanmış; cemaatin ihtiyaçlarına göre çeşitli görevler ve hizmet alanları tanımlanmıştır. Bu bağlamda liderlik yapıları oluşturulmuş; havariler, peygamberler, müjdeciler, öğretmenler ve papazlar gibi hizmet görevleri belirlenmiştir. Pavlus, Efeslilere yazdığı mektubunda kilisedeki bu hizmetleri ayrıntılı şekilde açıklamıştır. Tüm bu roller, azizlerin yetkinleşmesini sağlamak ve kilisenin kurtuluş misyonunu gerçekleştirmek amacıyla tesis edilmiştir⁷⁶⁹.

İsa Mesih, Kutsal Ruh aracılığıyla kiliseye yaşam vermiş ve onu ruh taşıyan bir beden haline getirmiştir. Böylece kilise, Tanrı Oğlu'nun yeryüzündeki varlığını sürdüren “Mesih Taşıyıcısı” (*Christopher*) olarak görülmüştür. Bu kutsal cemaat, Mesih'in kurtarıcı varlığını görünür kılan ilahi bir topluluk olarak şekillenmiştir⁷⁷⁰. Hristiyan teolojisine göre kilise, Tanrı'nın kurtuluş tasarısının dünyadaki görünür aracıdır. Bu bağlamda kurtuluşa ulaşmak, kiliseye bağlanmayı ve onun yetkisini tanımayı gerektirir. Kilisenin öğretisine bağlı kalanlar Tanrı'nın tasarısına dahil olurken, bu otoriteyi reddedenler kurtuluştan mahrum kalır⁷⁷¹.

Yeni Ahit'te, özellikle Efesliler 2. bölümde, kilisenin üç temel işleve sahip olduğu belirtilir: Tanrı'nın lütfunu görünür kılmak, müjdeyi tüm uluslara yaymak ve iman edenleri Mesih'e benzer bir yaşam tarzına dönüştürmek. Bu misyon, kiliseyi yalnızca bir topluluk olmaktan çıkarıp, Tanrı'nın lütfunun dünyadaki somut yansıması haline getirir⁷⁷². Bu bağlamda kilise, Tanrı'nın kurtarıcı iradesinin tarih boyunca işlev gördüğü bir kurum olarak, Mesih'in ikinci gelişine kadar kurtuluş görevini sürdürme yetkisine sahiptir. Mesih'e iman eden herkes, kilise topluluğunun bir üyesi olarak bu sürece dahil olur. Kilise, misyonunu yerine getirirken İsa Mesih'in yaşamını ve

⁷⁶⁷ Katolik Kilisesi *Din ve Ahlâk İlkeleri*, 197-198.

⁷⁶⁸ Gregory Vall, *Learning Christ: Ignatius of Antioch and the Mystery of Redemption* (Washington, D.C: The Catholic University of America Press, 2013), 374-375.

⁷⁶⁹ Mat. 16:19.

⁷⁷⁰ Gore, *The Incarnation of the Son of God; Being the Bampton Lectures for the Year 1891.*, 218.

⁷⁷¹ Brown, *Christian Theology in Outline*, 66.

⁷⁷² Kauffman, *Bible doctrine*, 280.

öğretilerini örnek alır yalnızca iman edilmesi gereken hakikatleri duyurmakla kalmaz, bu hakikatlerin yaşanmasını da sağlamaya çalışır. Böylece hem öğretisel hem de kurumsal olarak Tanrı'nın kurtuluş tasarısını insanlık tarihine taşımaya devam eder⁷⁷³.

Mesih'in kurtuluş işi tarih boyunca kuşaktan kuşağa aktarılmış, dirilişiyle birlikte zamansal sınırları aşarak evrensel bir boyut kazanmıştır. Bu bağlamda kilise, Mesih'in kurtarıcı eyleminin bir sakramenti olarak insanlık tarihinde yerini almıştır. Kilise'nin temel misyonu, Mesih'in bir kez ve herkes için tamamladığı kurtuluşu tüm insanlığa duyurmak ve bu kurtarıcı süreci hem öğreti hem de yaşam biçimiyle sürdürmektir. Mesih'in ikinci gelişine kadar devam edecek bu dönem, "Kilise Zamanı" olarak adlandırılır ve geçmişi, şimdiyi ve geleceği aynı anda kuşatarak kilisenin eskatolojik umudunu şekillendirir⁷⁷⁴.

2.2.4.2. Kurtuluş Tasarısında Sakramentler

Sakramentler, kurtuluş ile doğrudan ilişkilidir. Öncelikle, ebediyen var olan ve kurtuluş olaylarına kurtarıcı değerlerini kazandıran İsa Mesih'tir. Ardından, kurtarılan kişi, Mesih'e bağlı olan ve kurtuluşa katılan insandır. İnsan, kurtuluşu eylemlerle deneyimler ve sonsuza dek kurtarılmış olarak kalır. Dünyevi yaşamı boyunca "kurtarılmış olma" hali, sakramentler aracılığıyla gerçekleşir⁷⁷⁵.

İlahi lütfun somut araçları olarak kabul edilen sakramentler, insanın kurtuluş sürecinde önemli bir rol oynar ve bireylerin İsa Mesih'in ölümü ve dirilişi aracılığıyla kurtuluşa katılmasını mümkün kılar⁷⁷⁶. Hristiyan toplumunda sakramentler, ibadet edenlerin ilahi olanla yakın bir birliğe erişim sağladığı ve kurtuluş için etkili olduğu kabul edilen ibadet eylemleridir⁷⁷⁷.

Sakramental sistemin kökensel temeli, insanın yaratılıştaki orijinal masumiyet durumuna göre yani Tanrı'nın suretinde yaratılan Adem'in günahsız haliyle başlar. Bu özgün durumda insan, Tanrı ile doğrudan ve aracısız bir iletişim içindeydi; ruh-beden bütünlüğü içinde varoluşu, ilahi bir hiyerarşi ve düzen tarafından şekillendirilmişti.

⁷⁷³ Seyfeli, *Ermeni Kilisesi'nde Sakramentler*, 44-45.

⁷⁷⁴ Nicolas - Ratzinger, *Catholic Dogmatic Theology*, 2023, 431-435.

⁷⁷⁵ Jean-Herve Nicolas - Joseph Ratzinger, *Catholic Dogmatic Theology: A Synthesis: Book 3, On the Church and the Sacraments*, çev. Matthew K. Miner (Washington, D. C: The Catholic University of America Press, 2024), 21-22.

⁷⁷⁶ Nock, *Conversion*, 13.

⁷⁷⁷ Monika K. Hellwig, "Sacrament: Christian Sacraments", *Encyclopedia of Religion, Second Edition*, ed. Lindsay Jones (The United States of America: Thomson Gale, 2005), 12/7958-7959.

Ancak insanın düşüşüyle birlikte bu içsel birlik ve doğrudan iletişim bozulmuş, günah varoluşa girmiş ve insan Tanrı ile ilişkisini sürdürebilmek için maddi ve dışsal işaretlere, yani sakramentlere ihtiyaç duymuştur. Sakramentler, bu yeni durumda insanın Tanrı ile yeniden ilişki kurmasına aracılık eden kurtuluş araçları olarak ortaya çıkmıştır. Tarihsel olarak, kutsal metin yorumcuları, doğa yasası ve Musa Yasası altında kutsal ayinlerin varlığını kabul etmişlerdir. Doğa yasası döneminde iman, vaat edilen Kurtarıcı'ya olan inançla biçimlenmiş ve bu iman, Kutsal Ruh'un içsel yönlendirmesiyle seçilen dışsal işaretlerle ifade edilmiştir. Musa Yasası ise, Tanrı'nın vahyiyle, bu imanın somut ve ritüel biçimlerini detaylı olarak düzenlemiştir. Böylece bu döneme ait ayinler, iman ve kurtuluşun görünür işaretleri haline gelmiştir. Aziz Augustinus'un vurguladığı üzere, doğa yasası ve Musa Yasası sakramentleri Mesih'in gelişiyile tamamlanmış ve yerlerini daha etkin, ruhsal olarak daha derin etkiler taşıyan Yeni Antlaşma sakramentlerine bırakmıştır. Aziz Thomas ise bu eski dönemin kutsal sembollerini, Mesih'in kurtarıcı işlevine işaret eden ön bildirimler olarak değerlendirmiştir⁷⁷⁸.

Floransa Konsili (1438–1445), Eski Yasa sakramentlerinin kendi başlarına kurtuluş sağlayamadığını, ancak Mesih'in çilesiyle verilmesi tasarlanan lütfun önceden haber vericisi olduklarını ilan etmiştir. Trent Konsili (1545–1563) ise Eski Yasa'nın sakramentleriyle Yeni Yasa'nın sakramentleri arasında yalnızca dışsal ayin farkı olduğunu iddia edenleri kınayarak, Yeni Yasa sakramentlerinin daha etkili olduğu konusunda teolojik bir teyitte bulunmuştur⁷⁷⁹.

Kilise, Tanrı'nın vahyini dünyaya iletmede hem Söz hem de sakrament olarak işlev görür ve bu nedenle bir sakrament olarak tanımlanır. Göksel Mesih'in yeryüzündeki görünür uzantısı olan kilise, kurtuluşun gerçekliğini temsil etmekle kalmaz, aynı zamanda görünür kılar. Kilise ile Mesih arasındaki görünmez birlik, kurtarıcı etkinliğin görünür biçimde ortaya çıkmasını sağlar. Bu bağlamda, kilise Tanrı'dan gelen lütfun insanlara ulaşmasında vazgeçilmez bir aracı olup vaaz, ayin ve sakramentler aracılığıyla bu lütfu müminlere sunarak Hristiyan topluluğun inşasında

⁷⁷⁸ H. Leclercq, "Sacraments", *The Catholic Encyclopedia*, ed. Charles G. Herbermann (New York: The Encyclopedia Press, 1907-1913), 13/657-660.

⁷⁷⁹ Leclercq, "Sacraments", 13/762-766.

merkezi bir rol oynar⁷⁸⁰. Böylece kurtuluş doktrini hem kilisenin yapısını hem de onun Tanrı ile insan arasında kurduğu bağın temel ilkesini oluşturur⁷⁸¹.

Kilise, Mesih'in bedeni ve O'nun "tamlığı" (*pleroma* – doluluk) olarak tanımlanır; Tanrı, Mesih'i her şeyin başı olarak kiliseye verir. Kilise, Mesih'in doluluğuna katılan ve bu doluluğu sadıklarına aktaran bir varlıktır. Bu bağlamda, tüm sakramentler özünde kilisenin sakramentleri olup, sadece Tanrı ile insan arasındaki kurtuluşun aracı değil, aynı zamanda Mesih'in kurtuluşunun kendisini somutlaştırır ve yaşatır. Böylece sakramentler, kilisenin Mesih aracılığıyla sunulan kurtuluşun görünür işaretleri ve etkin kılınma araçları olarak işlev görür⁷⁸².

Kilise, Hristiyan teolojisinde "Mesih'in sakramenti" olarak tanımlanmakta ve bu kavram, onun Tanrı ile insanlık arasındaki kurtarıcı ve bütünleştirici rolünü ortaya koymaktadır. Teologlar kiliseyi "birlik sakramenti", "insanlık sakramenti" ve "kurtuluşun kök sakramenti" olarak nitelerken, konsil belgeleri de kilisenin Tanrı ile birliğin görünür işareti ve evrensel kurtuluş aracı olduğunu vurgulamaktadır. Kilisenin sakramental doğası, insanın günah nedeniyle yitirdiği Tanrı ile paylaştığı birliği sakramentler aracılığıyla yeniden tesis etmesi üzerine kuruludur. Bu bağlamda, sakramentler geçmişteki kurtarıcı eylemleri anımsatmak, şimdiki imanlı katılımını sağlamak ve gelecekteki eskatolojik kurtuluş umudunu taşımak gibi çok katmanlı işlevler üstlenir⁷⁸³.

Kurtuluş doktrini, sakramentlerin teolojik temelini oluşturur. Sakramentler, Tanrı ile insan arasındaki ilahi ilişkiyi somut ve görünür biçimde ifade eden araçlar olarak işlev görür. Hristiyan teolojisinde, sakramentler Tanrı'nın kudretinin bir aktarımı olarak kabul edilir. Bu kutsal işaretler, inananların imanına hitap eden ve kurtuluşun ruhsal gerçekliklerini temsil eden etkili vasıtalarlardır. Aynı zamanda, Tanrı tarafından lütuf antlaşmasının işareti ve mührü olarak kurulmuş; Mesih'i ve O'nun kurtarıcı faydalarını temsil etmek amacıyla kutsal eylemler olarak tasarlanmıştır⁷⁸⁴.

⁷⁸⁰ Vall, *Learning Christ*, 2013, 143.

⁷⁸¹ Brown, *Christian Theology in Outline*, 193,242.

⁷⁸² Sister Mary Alfreda, "The Sacraments Are Efficacious In Bringing This Recipient A Special Union With The Mystical Body", *University of Ottawa* EC55928 (1963), 7-9.

⁷⁸³ Nicolas - Ratzinger, *Catholic Dogmatic Theology*, 2024, 10-11,13.

⁷⁸⁴ Brown, *Christian Theology in Outline*, 405.

Sakramentlerin kökeni doğrudan İsa Mesih'in yaşamına, öğretilerine ve kurtarıcı eylemlerine dayanır⁷⁸⁵. Sakramentler hem Mesih'in ölümü ve dirilişiyle gerçekleşmiş olan geçmişteki kurtuluşu hem de O'nun ikinci gelişiyle vaat edilen gelecekteki kurtuluşu imanlıların yaşamına taşır⁷⁸⁶. Böylece sakramentler, bireyin Tanrı ile uzlaşmasını sağlayan, ilahi lütfat katılımını mümkün kılan ve Mesih'in bedenine dâhil olmasını gerçekleştiren temel araçlar olarak işlev görür⁷⁸⁷. Sakramentler, Tanrı'nın kutsal varlığını deneyimlemenin, Mesih'in bedeniyle birleşmenin ve kilise ile manevi bir bağ kurmanın yollarıdır. Kutsal Ruh, sakramentler aracılığıyla etkin bir şekilde çalışır, imanlı bireyi Mesih ile özdeşleştirir ve onu Mesih'in kurtuluş tasarısına dahil eder. Bu bağlamda sakramentler, kurtuluş lütfunun temel araçlarıdır. İman eden birey, sakramentlere düzenli bir şekilde katılarak bu süreçte aktif bir rol üstlenir⁷⁸⁸.

Hristiyan olmanın yolu, sakramentlerden geçer⁷⁸⁹. Sakramentler, kilise tarafından düzenlenir ve kurtuluş mesajını taşır⁷⁹⁰. Kilise, Kutsal Ruh'un rehberliğinde yedi sakramenti esas alır. Sakramentler genellikle yedi kutsal öğreti olarak tesis edilmiştir. Bunlar, vaftiz, güçlendirme (konfirmasyon), tövbe, evharistiya, rahip takdisi, evlilik ve son yağla meshetme sakramentleridir. Bu sakramentler, imanlıları kutsamak, onların kurtuluşuna aracılık etmek ve onlarla manevi bir birlik oluşturmak amacı taşır. Trent Konsili'nde tanımlandığı üzere, Yeni Antlaşma dönemine ait yedi sakrament vardır ve bu listeye bir şey eklenemez ya da çıkarılamaz. Tüm sakramentler, İsa Mesih tarafından kurulmuş olup her biri "gerçek ve geçerli" bir sakramenttir⁷⁹¹.

2.2.4.2.1. Kurtuluş ve Vaftiz

Vaftiz, Hristiyan teolojisinde bireyin günahkar doğasından arındırılarak ruhsal bir yeniden doğuşa erişmesini sağlayan temel sakramenttir. Bu kutsal eylem, bireyi hem kişisel günahlardan hem de Adem'in düşüşüyle tüm insanlığa miras kalan asli

⁷⁸⁵ Katolik Kilisesi *Din ve Ahlâk İlkeleri*, 202-209.

⁷⁸⁶ Nock, *Conversion*, 74.

⁷⁸⁷ İsmet Eşmeli, "Henri De Lubac'a Göre Kilise", *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/7 (30 Mart 2017), 106-107.

⁷⁸⁸ Efs 8:9-10.

⁷⁸⁹ Seyfeli, "Evharistiyada İsa Mesih: Sembol ve/veya Gerçek", 55.

⁷⁹⁰ Bernard, *A History of Christian Doctrine*, 199-213.

⁷⁹¹ Philip Reynolds, *How Marriage Became One of the Sacraments: The Sacramental Theology of Marriage from Its Medieval Origins to The Council of Trent* (Cambridge: Cambridge University Press, 2016), 809-810.

günahtan arındırır. Böylece vaftiz, kişiyi Tanrı ile barış içinde yaşamaya çağırdığı gibi aynı zamanda Hristiyan topluluğuna dahil eden kutsal bir giriş ritüeli olarak da işlev görür.

İsa Mesih'in Vaftizci Yahya tarafından Ürdün Nehri'nde vaftiz edilmesi, günahsız doğasına rağmen insanlığın günahlı varoluşuna katıldığını ve bu suretle kurtuluş sürecini başlattığını gösterir⁷⁹². Luka 3:22'de yer alan "Sen benim sevgili Oğlumsun, senden hoşnudum." ifadesi, Tanrı'nın Mesih'e olan ilahi sevgisini ve onayını ilan eder. Bu olay Mesih'in ilahi kimliğini ortaya koyduğu gibi kurtuluşun göksel tasarımındaki merkezi konumunu da ortaya koyar. Joseph Campbell'in "kahramanın yolculuğu" kavramı ışığında değerlendirildiğinde, İsa'nın Yahya tarafından vaftizi kurtuluş sürecinin sembolik başlangıç noktası olarak kabul edilir⁷⁹³.

Kilise Babaları, bu olayın yalnızca sembolik bir temizlikten ibaret olmadığını, derin bir teolojik anlam taşıdığını vurgulamışlardır. Peter Lombard, İsa'nın vaftizini Vaftizci Yahya'nın uyguladığı ritüelden ayırarak, onu ilahi lütuf aracılığıyla ruhsal dönüşüm gerçekleştiren etkin bir kurtuluş aracı olarak değerlendirmiştir. Augustinus ise *ex opere operato* öğretisi doğrultusunda, vaftizin geçerliliğinin onu icra eden kişinin kutsallığından değil, doğrudan Tanrı'nın etkin lütfundan kaynaklandığını ifade etmiştir. Bu yaklaşım, vaftizi yalnızca sembolik değil, aynı zamanda gerçek ve dönüştürücü bir kurtuluş vasıtası olarak tanımlar. Kilisenin sunduğu vaftiz sakramenti de bu anlayış çerçevesinde işler. Sakramentin etkinliği, uygulayıcının kişisel niteliğine değil, Tanrı'nın lütfuna dayanır. Böylece vaftiz, Tanrı tarafından sunulan kurtarıcı güce sahip bir sakrament olarak konumlanır. Aynı zamanda vaftiz, Mesih'in bedenlenmesini ve kilisenin ilahi tasarımı içindeki yerini simgesel olarak temsil eder. Vaftiz edilen kişi, günaha düşmeden önceki saflık haline geri döner ve hem ahlaki hem de manevi olarak güçlendirilir. Bu yönüyle vaftiz, bireyin kurtuluş yolculuğunda Tanrı ile yenilenmiş bir ilişkiye adım atmasını sağlar⁷⁹⁴.

Kutsal Kitap'ta vaftiz, Hristiyanlıkta ruhsal yeniden doğuşu simgeleyen ve kurtuluş sürecinde merkezi bir role sahip olan bir sakrament olarak tanımlanır. Yeni

⁷⁹² Frances Altwater, *Sacramental Theology and the Decoration of Baptismal Fonts: Incarnation, Initiation, Institution* (Newcastle-upon-Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2017), 32.

⁷⁹³ Campbell, *Batı Mitolojisi / Tanrının Maskeleri* 3, 343.

⁷⁹⁴ Altwater, *Sacramental Theology and the Decoration of Baptismal Fonts*, 85-87.

Ahit metinlerinde vaftiz, bireyin günahlardan arınarak Tanrı'nın Egemenliği'ne girişini sağlayan ve Hristiyan topluluğuna katılımını mümkün kılan temel bir eylem olarak sunulmaktadır. Özellikle Markos 16:16'da İsa'nın havarilerine verdiği son talimatlarda yer alan, "İman edip vaftiz olan kurtulacak, iman etmeyen ise hüküm giyecek" ifadesi, kurtuluşun hem imana hem de vaftize bağlı olduğunu açıkça ortaya koyar. Vaftiz yoluyla gerçekleşen bu doğaüstü yeniden doğuş, bireyleri "gazap çocukları" (Efesliler 2:3) olmaktan kurtarır ve onları Tanrı'nın ailesinin kutsal üyeleri haline dönüştürür⁷⁹⁵.

Vaftizin bu dönüştürücü işlevi, bireyin kilisenin bir üyesi olmasını sağlar ve kilisenin sürekliliği ile genişlemesine katkıda bulunur. Bu sakrament aracılığıyla kilise, evrensel kurtuluş mesajını tüm insanlığa iletme görevini sürdürür. Pavlus'a göre her insan, doğuştan günahkar bir doğaya sahiptir; ancak vaftiz, bireyin kiliseye katılmasını ve Mesih ile birleşerek kurtuluşa erişmesini mümkün kılar⁷⁹⁶. Pavlus bu gerçeği şu sözlerle ifade eder: "*Çünkü beden birdir ve birçok üyeye sahiptir, ve tüm üyeler, beden çok sayıda oldukları halde, tek bir bedeni oluştururlar; Mesih'te de böyledir.*"⁷⁹⁷. Aynı şekilde, "*Çünkü Mesih'e vaftiz edilenlerin hepsi, Mesih'i giyindi.*"⁷⁹⁸ ifadesi de yer alır. Bu bağlamda vaftiz sakramenti, bireyi Mesih'in bedeninin üyesi yapar. Böylece vaftizli kişi, kilisenin koruması altına girer ve kilisenin bir üyesi olmanın getirdiği ayrıcalıklarla birlikte sorumluluklarını da üstlenerek yeni bir yaşama adım atar⁷⁹⁹.

Vaftiz sakramenti, Kutsal Üçlü Birlik tarafından gerçekleştirilir⁸⁰⁰. Vaftiz edilen kişi, Oğul'a sahip olur ve Oğul'un ismiyle vaftiz olmak, Baba ve Ruh'a ait olmak anlamına gelir. Bu bağlamda yeni doğanın vaftizi, üç temel iman maddesi aracılığıyla gerçekleşir. Tanrı'nın Ruh'unu taşıyanlar, Söz'e yani Oğul'a yönlendirilir ve Oğul, bireyi Baba'ya sunar; Baba ise onlara bozulmazlık verir. Bu nedenle, Ruh olmadan Tanrı'nın sözünü görmek ve Oğul olmadan Baba'ya yaklaşmak mümkün değildir. İrenaeus'un ifadesiyle, "Işığı görenler ışıktadır, onun görkemine ortak

⁷⁹⁵ Kurtz, *Manual of Sacred History*, 275-276.

⁷⁹⁶ Eduart Caka, *Pavlus'un Mektupları* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, 2009), 136,372-375.

⁷⁹⁷ 1 Ko. 12:12.

⁷⁹⁸ Gal. 3:27.

⁷⁹⁹ Seyfeli, *Ermeni Kilisesi'nde Sakramentler*, 150-151.

⁸⁰⁰ Altwater, *Sacramental Theology and the Decoration of Baptismal Fonts*, 15-16.

oldukları gibi, Tanrı'yı görenler de Tanrı'dadır ve O'nun görkemine ortak olurlar. Tanrı hayat verendir ve Tanrı'yı görenlerin sonsuz yaşamı olacaktır.”⁸⁰¹. Böylece vaftiz aracılığıyla birey, ilahi doğanın bir ortağı haline gelir ve Tanrı'nın krallığında yeni bir yaşam sürmeye başlar. Markos 16:16'da belirtilen, “İman edip vaftiz olan kurtulacak, iman etmeyen ise hüküm giyecek.” ifadesi, vaftizin kurtuluş yolundaki önemini açıkça ortaya koyar. Ayrıca Elçilerin İşleri 2:38'deki “Tövbe edin, her biriniz İsa Mesih'in adıyla vaftiz olun ki günahlarınız bağışlansın.” pasajı, vaftizin kişisel inanç ve tövbeyle desteklenmesi gerektiğini gösterir⁸⁰².

Yuhanna İncili'nde İsa Mesih, Tanrı'nın Egemenliği'ne girebilmek için su ve Ruh aracılığıyla yeniden doğmayı zorunlu kılar. Vaftizde su, bireyin günahlardan arınmasını, Kutsal Ruh ise ruhsal yenilenmeyi sağlar. Kutsal Yazılarda su, hem arındırıcı hem de yaşam verici bir unsur olarak Tanrı'nın lütfunu simgeler. Vahiy 22:1-2'de Tanrı'nın tahtından akan su, bereket ve şifa kaynağı olarak tasvir edilir; bu, vaftizin ebedi yaşama hazırlık niteliği taşıdığını gösterir⁸⁰³. Erken Kilise Babaları vaftiz suyunu “hayat suyu” olarak tanımlamış ve yaratılışın başlangıcında yer alan yaratıcı suya göndermede bulunmuşlardır. Roma Katolik Kilisesi'nin öğretisine göre ise vaftiz suyu, Kutsal Ruh'un etkisiyle fiziksel bir unsur olmaktan çıkarak ruhsal dönüşüm aracına dönüşür. Böylece vaftiz, insanı hem günahın lekesinden arındırır hem de yeni bir yaşama kavuşturur⁸⁰⁴.

Vaftiz, Hayat Ağacı ile de doğrudan bir bağ taşır. Vaftiz yoluyla yaşam suyunu alan Hristiyanlar, cennet ırmaklarının suladığı Hayat Ağacı'na benzetilir. Bu benzetme, vaftizin bireyi Tanrı'nın sonsuz yaşamına ve kurtuluşuna bağlayan işlevini güçlendirir⁸⁰⁵. Vaftiz, aynı zamanda Hayat Ağacı'na erişimi simgeler; çünkü cennetteki Hayat Ağacı'nın meyvesi, sonsuz yaşamın anahtarıdır. İnsan, günah nedeniyle bu ayrıcalıklardan mahrum kalmışken, İsa Mesih'in çarmıhta gerçekleştirdiği kurtuluş eylemi aracılığıyla bu kayıplar telafi edilir. Vaftiz, İsa Mesih'in açtığı yolda ilerlemeyi ve O'nun kurduğu sakramente yer almayı gerektirir.

⁸⁰¹ Johns, “Seeing Salvation”, 277.

⁸⁰² Bernard, *A History of Christian Doctrine*, 173-176.

⁸⁰³ Hengstenberg, *Christology of the Old Testament, and a Commentary on the Messianic Predictions*, 62,69,74,76.

⁸⁰⁴ Kristensen, *Dinin Anlamı*, 405-406.

⁸⁰⁵ Seyfeli - Tanrikulu, “Hristiyanlıkta Hayat Ağacı”, 19,23,29,39.

Bu şekilde, vaftiz hem bir ruhsal yeniden doğuş sağlar hem de Tanrı'nın egemenliğinde yeni bir hayata başlamak için fırsat sunar.

Her sakrament, temsil ettiği hakikati gerçekleştiren bir işaret niteliğindedir. Bu bağlamda vaftiz, bireyin ruhunda Tanrı ile derin bir birlik arzusu uyandırır ve bu arzu, ilahi iyilik kaynağına yönelerek kurtuluş lütfunu almaya hizmet eder. Vaftiz, kişiye diğer sakramentlere katılım hakkı tanır ve özellikle evharistiyaya hazırlık sürecinin başlangıcını oluşturur. Aynı zamanda göksel armağanların ruhsal başlangıcını temsil eder ve evharistiyanın meyvelerine erişimi mümkün kılar. Böylece Tanrı ile ruh arasında bir bağ kurularak bireyin lütfaya yönelik içsel eğilimi derinleşir. Vaftiz, sadece asli günahı değil, günahın dünyadaki sonuçlarını da ortadan kaldırır; bu yönüyle ruhsal saflığın temelini atar. Ayrıca vaftizle birlikte teolojik ve ahlaki erdemler ile Kutsal Ruh'un armağanları bireyin ruhuna yerleşir; böylece Kutsal Üçlü, o kişinin ruhunda mesken tutar⁸⁰⁶.

2.2.4.2.2. Kurtuluş ve Konfirmasyon (Güçlendirme)

Hristiyan teolojisinde her sakrament, Tanrı'nın kurtuluş tasarısında kendine özgü bir anlam, amaç ve role sahiptir. Her bir sakrament, kurtuluş sürecinin farklı bir yönünü temsil eder ve inananın ilahi yaşama dahil oluşunu yapılandırır. Bu çerçevede güçlendirme (konfirmasyon) sakramenti, vaftizle başlatılan ruhsal dönüşümün olgunlaştırılması ve tamamlanması sürecinde merkezi bir rol üstlenir. “Kutsal Ruh Ayini” ya da “Mühür Ayini” olarak da adlandırılan bu sakrament, yalnızca bir ritüel değil, aynı zamanda inananın Tanrı'ya aidiyetinin teyit edildiği ruhsal bir mühürdür. Bu bağlamda güçlendirme sakramenti; oruç tutma, güvence (*bebaiosis* ya da *confirmatio*) ve tamamlama (*teleiosis* ya da *consummatio*) gibi kavramlarla ilişkilendirilir. Bu sakrament, bireyin Tanrı'ya ait olduğunu ilan ederken, kurtuluşun görünür bir işareti olarak işlev görür. Kutsal Ruh'un yedi armağanının etkisiyle kişi, daha güçlü, cesur ve kararlı bir Hristiyan kimliğine sahip olur⁸⁰⁷.

⁸⁰⁶ Alfreda, “The Sacraments Are Efficacious In Bringing This Recipient A Special Union With The Mystical Body”, 28-32; Bkz. Elçilerin İşleri 2:38'de Petrus'un tövbe ve vaftizi, günahların bağışlanması ve Kutsal Ruh'un armağanının alınmasıyla ilişkilendirmesi, vaftizin kurtuluş işlevini vurgulayan önemli bir metin olarak öne çıkar. Bu, vaftizin sadece günahları bağışlamakla kalmayıp, aynı zamanda kişinin Tanrı ile olan ilişkisini derinleştirerek, Kutsal Ruh'un armağanlarıyla bireyi donatıp Tanrı'nın lütfunu somutlaştıran bir işlevi olduğunu gösterir. *Kutsal Kitap*, Elç.2:38.

⁸⁰⁷ Camillus Beccari, “Confirmation”, *The Catholic Encyclopedia*, ed. Charles G. Herbermann (New York: The Encyclopedia Press, 1907-1913), 4/477-478.

Güçlendirme Sakramenti, Tanrı'nın bireyin ruhuna işlediği ilahi bir damgadır. Bu kutsal mühür, bireyin hem Tanrı'ya hem de Kilise'ye olan ebedi bağlılığını ifade eder. Böylece kişi değişmez bir Hristiyan kimliği kazanır ve Tanrı'nın ebedi kurtuluş tasarısında etkin bir ortak olarak yer alır. Bu kimlik bireyin Tanrı'nın tasarısındaki rolünü keşfetmesini ve bu role sadakatle uygun bir yaşam sürmesini teşvik eden kutsal bir sorumluluk yükler⁸⁰⁸.

Güçlendirme, vaftizle başlayan yeni yaşamı tamamlayarak bireye Mesih'le özdeşleşme onuru verir. Aynı zamanda kraliyet, rahiplik ve peygamberlik görevlerine katılımı bahşeder. Birey, vaftizde Mesih'in oğulluğuna katılırken, güçlendirme bu kimliği etkin bir şekilde yaşamaya çağırır. Bu sayede kişi, Tanrı'nın kurtuluş tasarısında etkin bir özne haline gelir. Güçlendirme, bireyin Tanrı'nın çağrısına sadakatle yanıt vermesini destekler ve ruhsal olgunlaşmasını teşvik eder. Bu sakrament, bireyi Mesih'in havarilere Pentekost'ta emanet ettiği tanıklık görevine hazırlar ve Kutsal Ruh'un armağanlarıyla donatır. Hristiyan, bu armağanlar aracılığıyla kilisenin yenilenmesine katkı sağlar ve Mesih'in eskatolojik krallığını inşa etmeye çalışır. Güçlendirme, bireyi ruhsal çocukluktan olgunluğa taşır. Kutsal Ruh'un armağanlarıyla şekillenen kişi, Mesih'e göre biçimlenerek kilise topluluğunda aktif bir hizmet ve tanıklık yaşamına yönlendirilir. Bu kutsal eylem sayesinde birey, Mesih'in ölüm ve dirilişinde saklı olan diriliş gizemine katılım elde eder. Güçlendirme formülü, bu kutsal eylemin özünü şöyle ifade eder: "Seni haç işaretiyle mühürlüyor ve kurtuluşun kutsal yağıyla kutsuyorum; Baba, Oğul ve Kutsal Ruh adına." Bu ifade, bireyin Mesih'le birliğe girdiğini ve Kutsal Ruh'un rehberliğinde Hristiyan topluluğunda aktif bir rol üstlenmeye çağrıldığını ilan eder⁸⁰⁹.

Güçlendirme sakramenti aracılığıyla birey, Tanrı'nın çocukları arasında yer alır, kilise topluluğuyla kuvvetli bir bağ tesis ederek Tanrı'nın kurtuluş tasarısında aktif bir işbirlikçi haline gelir⁸¹⁰. Bu yönüyle mühürleme, Hristiyanlıkta kurtuluşun etkin bir katılım süreci olduğunu ortaya koyar. Bu kutsal ritüelde birey, zihnini, kalbini, duygularını ve arzularını Tanrı'ya adayarak O'nun iradesine uygun bir yaşam

⁸⁰⁸ Seyfeli, *Ermeni Kilisesi'nde Sakramentler*, 187.

⁸⁰⁹ Alfreda, "The Sacraments Are Efficacious In Bringing This Recipient A Special Union With The Mystical Body", 37-44.

⁸¹⁰ *Katolik Kilisesi Din ve Ahlâk İlkeleri*, 315,322.

sürmeye yönelir. Böylece kişi, Tanrı'nın Krallığı'nın bir unsuru olur ve Tanrı ile sürekli bir ilişki içinde kalır. Mühürleme sakramenti, kurtuluşun bir sonuç değil, Kutsal Ruh'un etkinliğiyle hayat boyunca süren dinamik bir süreç olduğunu hatırlatır⁸¹¹

2.2.4.2.3 Kurtuluş ve Tövbe

Tanrı'nın insanlık için hazırladığı kurtuluş tasarısı, günahın sebep olduğu ayrılığı onarmayı ve insanı yeniden ilahi hayatla birleştirmeyi amaçlar. İnsan, vaftiz sakramenti aracılığıyla bu tasarıya dahil olsa da ahlaki ve manevi zayıflıklar nedeniyle zaman zaman bu birlikten sapabilir. Buna karşılık Tanrı, tövbe sakramenti aracılığıyla bireye yeniden kurtuluş yoluna dönme ve lütufla ilişkisini tazeleme imkanı sunar. Tövbe sakramenti, bireyin Tanrı'ya yönelmesini, O'nun merhametiyle barışmasını ve ruhsal yaşamının yenilenmesini sağlar. Ancak kurtuluş, başlangıçta elde edilen bir ayrıcalık değil, sadakat ve sürekli yenilenme gerektiren bir süreçtir. Bu süreçte tövbe, bireyin günahlardan arınmasına, ruhsal sağlığını yeniden kazanmasına ve Tanrı ile ilişkisinde istikrar sağlamasına hizmet eder. Hristiyanlıkta günah, Mesih'in bedeni olan kilisenin birliğini zedeler. Bu nedenle tövbe sakramenti, bireysel bir arınma olmanın ötesinde, toplumsal bir iyileşme ve kilisenin iç bütünlüğünün yeniden sağlanması sürecidir. Böylece tövbe, bireyin Tanrı ile bağını yeniden kurmasının, ilahi lütfâ erişmesinin ve kutsal yaşama katılmasının yolunu açar. Tüm bu süreçte tövbe sakramenti, bireyin Tanrı'nın kurtuluş tasarısından kopmasını engelleyerek onu yeniden büyük tasarıya dahil eder⁸¹².

Kurtuluşun etkin şekilde gerçekleşmesi ise, Kutsal Ruh'un lütuf araçları olan Tanrı Sözü ve sakramentler aracılığıyla, kiliseye emanet edilen kutsal işlemlerle bağlantılıdır. Tanrı'nın Sözü, kurtuluş bilgisinin değişmez temelini teşkil ederken Kutsal Ruh'un etkisiyle günahkar kişi tövbeye çağrılır, iman yoluna yönlendirilir ve aklanmaya doğru yöneltilir⁸¹³.

⁸¹¹ Canan Seyfeli - Sevinç Aksin, "Süryani Kadim Kilisesi'nde Murun Sakramenti.", *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 22 (01 Haziran 2019), 10.

⁸¹² Seyfeli, *Ermeni Kilisesi'nde Sakramentler*, 252-256.

⁸¹³ Kurtz, *Manual of Sacred History*, 404; *Kutsal Kitap*, Yşa. 55:10-11; İbr.4:12; Yer.23:29; 2 Tim.3:15-17; Yu.5:39.

Hristiyan kurtuluş doktrini, bireyin yaşamında somutlaşan ilahi bir dönüşüm sürecidir. Bu süreç, İsa Mesih'in beden alması, çarmıhta ölmesi ve dirilmesiyle tarihsel olarak temellenirken, Yeni Ahit teolojisine göre, insanlığın evrensel günahkarlığına Tanrı'nın yanıtı, İsa Mesih'in çarmıhtaki kefareti ölümüyle somut hale gelmesi ve bu ilahi eylemin tüm insanlığa kurtuluş kapısını açmasıdır. Bu evrensel kurtuluşun bireysel yaşamdaki yansıması ise, tövbe sakramenti aracılığıyla gerçekleşir. Müjdenin duyulması, imana yöneliş, tövbe ve Rab'bin adının ikrarı gibi aşamalar, bireyin Tanrı'nın kurtuluş tasarısına katılımını mümkün kılar. Müjde, Mesih'in kimliğine ilişkin ilahi tanıklığı içerir ve bireyde kurtarıcı imanın uyanmasını sağlar. İman, yalnızca zihinsel bir kabul değil; iradi bir yöneliş ve Mesih'e sadık bir yaşam sürdürme kararlılığıdır. Tövbe ise, bireyin günahkar doğasını tanıyarak Tanrı'nın bağışlayıcı lütfuna yönelmesini ve Mesih aracılığıyla arınarak kurtuluşa ulaşmasını ifade eder. Rab'bin adının ikrarı, bu içsel dönüşümün hem Tanrı'ya hem de iman topluluğuna açık bir beyanıdır. Böylece tövbe sakramenti, yalnızca günahların affı değil, aynı zamanda bireyin Mesih'te yeni bir yaşama katılımını sağlayan kutsal bir lütuf aracıdır. Bu süreçte iman ve itaat, birbirini tamamlayan asli unsurlar olarak kurtuluşun hem ilahi hem de insani boyutunu teşkil eder. Her imanlının ruhsal yolculuğunda etkin bir rehberlik ve tanıklık işlevi görür. Yeni Ahit'in tanıklığında kurtuluş, Tanrı'nın Sözü'nün işitilmesiyle başlayan; iman, tövbe, aklanma ve kutsallaşma aşamalarıyla ilerleyen bütüncül bir süreç olarak kavranır. Bu bağlamda Mesih, kurtuluşun kaynağı onun her aşamasında etkin olan ilahi özne ve rehberdir. İman eden kişi, Mesih'te aklanır, onun lütfu altında kutsal sayılır, Mesih aracılığıyla eğitilir ve ruhen inşa edilir. Böylece Yeni Ahit, sadece bir öğreti değil, inananların kutsallaşmasını hedefleyen ilahi bir vahiy olarak anlam kazanır⁸¹⁴.

Yeni Ahit teolojisine göre, insanlığın evrensel günahkarlığına Tanrı'nın yanıtı, İsa Mesih'in çarmıhtaki kefareti ölümüyle somutlaşmış; bu ilahi eylem tüm insanlığa kurtuluş kapısını açmıştır. Bu evrensel kurtuluşun bireysel yaşamdaki yansıması ise, tövbe sakramenti aracılığıyla gerçekleşir. Müjdenin duyulması, imana yöneliş, tövbe ve Rab'bin adının ikrarı gibi aşamalar, bireyin Tanrı'nın kurtuluş tasarısına katılımını mümkün kılar. Müjde, Mesih'in kimliğine ilişkin ilahi tanıklığı içerir ve bireyde

⁸¹⁴ Schaff, *The New Schaff-Herzog Encyclopedia of Religious Knowledge*, Vol. IX: Petri - Reuchlin, ts., 746.

kurtarıcı imanın uyanmasını sağlar. İman, yalnızca zihinsel bir kabul değil, iradi bir yöneliş ve Mesih'e sadık bir yaşam sürdürme kararlılığıdır. Tövbe ise bireyin günahkar doğasını tanıyarak Tanrı'nın bağışlayıcı lütfuna yönelmesini ve Mesih aracılığıyla arınarak kurtuluşa ulaşmasını ifade eder. Rab'bin adının ikrarı, bu içsel dönüşümün hem Tanrı'ya hem de iman topluluğuna açık bir beyanıdır. Böylece tövbe sakramenti hem günahların affını hem de bireyin Mesih'te yeni bir yaşama katılımını sağlayan kutsal bir lütuf aracıdır. Bu süreçte iman ve itaat, birbirini tamamlayan asli unsurlar olarak kurtuluşun ilahi ve insani boyutunu teşkil eder⁸¹⁵.

2.2.4.2.4. Kurtuluş ve Evharistiya

Hristiyan teolojisinde sakramentlerin temel amacı, Tanrı'nın kurtarıcı lütfunu görünür işaretler aracılığıyla müminlere ulaştırmaktır. Bu bağlamda evharistiya, tüm sakramentlerin yöneldiği nihai hedef ve teolojik merkez olarak kabul edilir⁸¹⁶.

İsa Mesih, bu sakrament aracılığıyla kendisini sunarak insanlara kurtuluş armağanını doğrudan iletmiştir. Bu nedenle evharistiya, kilise geleneğinde “mükemmel sakrament” (*sacramentum per excellentiam*) olarak adlandırılır; çünkü diğer tüm sakramentler ya onunla ilişki içinde varlık bulur ya da ona yönelerek anlam kazanır. Evharistiya, Tanrı'nın insanlara yönelik kurtuluş vaatlerinin en somut ve eksiksiz ifadesidir. Her sakrament, Mesih'in mistik bedeni olan kilise ile bireylerin birliğini amaçlarken, Evharistiya bu birliğin en yüce biçimde gerçekleşmesini sağlar. “Görünür madde ve ruhsal gerçeklik” (*res et sacramentum*) aracılığıyla Tanrı'nın lütfuna doğrudan katılım imkanı sunar ve diğer sakramentlerin hem kaynağı hem de hedefi olma işlevini üstlenir⁸¹⁷.

Evharistiya sakramentinin teolojik temelleri, İsa Mesih'in Son Akşam Yemeği'nde atılmıştır. Bu olay, Hristiyan kurtuluş tarihinde merkezi bir konuma sahiptir ve kapsamlı bir kurtuluş öğretisinin habercisi olarak değerlendirilir. İsa Mesih, Son Akşam Yemeği sırasında havarileriyle paylaştığı sözler ve simgesel eylemler aracılığıyla Evharistiya'yı bir sakrament olarak tesis etmiştir. Bu eylemler, ilk Hristiyan topluluğu ve onları izleyen kilise tarafından hem kurtuluşun sembolü hem

⁸¹⁵ Kauffman, *Bible doctrine*, 218,236; Tjørhom, “The Church as the Place of Salvation”, 294.

⁸¹⁶ Edwards, *How God Acts*, 75.

⁸¹⁷ Alfreda, “The Sacraments Are Efficacious In Bringing This Recipient A Special Union With The Mystical Body”, 97-101.

de sakramental birliğin temel unsuru olarak kabul edilmiştir. İsa, bu yemekte kendisini öğrencilerine somut biçimde sunmuş, yaklaşan çarmıh ölümünü ekmek ve şarabın bedeni ve kanı olarak temsil etmiş ve böylece kurtuluşun yalnızca kendi fedakârlığıyla mümkün olduğunu göstermiştir. Yahuda İskariot'un ayrılmasının ardından Mesih'in öğrencilerine söylediği "Birbirinizi sevin; benim sizi sevdiğim gibi siz de birbirinizi sevin." sözü ise, bu kutsal eylemin yalnızca teolojik değil, aynı zamanda ahlaki ve toplumsal bir boyut taşıdığını ortaya koymuştur. Bu bağlamda Evharistiya hem Tanrı ile insanlar arasında kurulan yeni antlaşmanın mühürlendiği anı simgeler hem de Mesih'in kurtarıcı sevgisinin sakramental bir ifadesi olarak Hristiyan yaşamının merkezine yerleşir⁸¹⁸.

Evharistiya sakramenti, görünür unsurlar olan ekmek ve şarap aracılığıyla görünmez lütufların iletildiği ve Mesih'in çarmıhta sunduğu kurbanın sakramental biçimde tekrarlanarak imanlılara sunulduğu bir kutsal ayindir. Bu yönüyle evharistiya, sadece geçmişte gerçekleşen bir kurtarıcı eylemin hatırası değil, Mesih'in sürekli etkin olan varlığına imanla katılımı ifade eder. Hristiyan, bu sakrament aracılığıyla Tanrı'nın lütfuna yeniden katılır, kutsallaşma sürecinde ilerler ve Mesih'teki yaşamı ruhsal olarak beslenerek sürdürür. Ayrıca evharistiya, vaftizle başlatılan kurtuluş yolculuğunun doruk noktasıdır. İmanlı bireyin Mesih'te kalmasını ve Tanrı'nın kurtarıcı tasarısında süreklilik arz eden bir birlik içinde yaşamasını temin eder. Bu bağlamda evharistiya, yalnızca bireysel kurtuluşun değil, aynı zamanda Mesih'te birleşen iman topluluğunun varoluşsal temelidir⁸¹⁹.

Evharistiya, Hristiyan teolojisinde Tanrı'nın insanlara sunduğu kutsal lütfun bir aracı ve İsa Mesih'in kurtuluş misyonunun sürekli hatırlanışıdır. İsa, Son Akşam Yemeği'nde, "Bu yemeği ne zaman yerseniz ve kaseyi içerseniz, ölümümü ilan etmiş olursunuz." diyerek Rabbin Sofrası'nın, O'nun çarmıhtaki ölümü ve kurtuluşunun sürekli bir anımsanışı olduğu vurgulanır⁸²⁰.

Evharistiya, Mesih'in fedakarlığına katılımı sağlar, Tanrı'nın kurtuluş tasarısını ilan eder ve iman edenlerin ilahi lütfu erişimini simgeler. İlk dönem kilise toplulukları, Evharistiya'yı Mesih'in kurtarıcı eylemini anımsatan bir şükran eylemi

⁸¹⁸ Kauffman, *Bible doctrine*, 202.

⁸¹⁹ Seyfeli, "Evharistiyada İsa Mesih: Sembol ve/veya Gerçek", 49.

⁸²⁰ Kurtz, *Manual of Sacred History*, 332.

olarak benimsemiş; bu uygulama zamanla kurtuluşun sürekli hatırlandığı ve kutlandığı kutsal bir bağa dönüşmüştür. Yuhanna İncili'nde İsa'nın havarilerinin ayaklarını yıkaması, alçakgönüllülüğün ve hizmetin bir simgesi olarak, kurtuluşun yalnızca Mesih aracılığıyla mümkün olduğunu hatırlatır. Bu öğreti, Evharistiya'nın Hristiyan topluluğu içinde kurtuluşun hem anımsandığı hem de kutlandığı temel bir ibadet biçimi olarak yerleşmesini sağlamıştır. Böylece Evharistiya, Tanrı'nın kurtuluş tasarısının Hristiyan topluluğunda sürekli olarak hatırlandığı ve yaşandığı bir kutsal bağ olarak varlığını sürdürmüştür⁸²¹.

Tarihsel süreçte evharistiya, farklı kültür ve dillerde çeşitli terimlerle ifade edilmiştir. İlk dönemlerde, Yunanca “koşulsuz sevgi” anlamına gelen “*agape*” kavramıyla ilişkilendirilmiş; Latince metinlerde ise “sevgi” ve “cömertlik” anlamına gelen “*caritas*” terimi kullanılmıştır. İbranice'de yer alan “*ahabah*” kavramı ise hem eşler arasındaki sevgiyi hem de Tanrı ile halkı arasındaki antlaşmayı ifade eden anlamıyla Evharistiya ile ilişkilendirilmiştir⁸²².

Hristiyanlık tarihinde evharistiya, farklı geleneklerde çeşitli isimlerle anılmıştır: “Komünyon Ayini,” “Kutsal Komünyon,” “Mass,” “Rabbin Sofrası” ve “Ekmek ve Şarap Ayini” gibi ifadeler, İsa Mesih'in Son Akşam Yemeği'nde gerçekleştirdiği eylemlere dayanmaktadır. İlk Hristiyan toplulukları bu ayini erken dönemlerden itibaren kutlamış; İsa'nın bedenini ve kanını temsil eden ekmek ve şarabın, kurtuluş eyleminin sürekli bir hatırlanışı olduğunu kabul etmiştir⁸²³. Bu kutsal yemek, İsa Mesih'in bedeniyle özdeşleşen bir önefigür olarak görülmüş gelecekteki eskatolojik kurtuluşun habercisi olarak değerlendirilmiştir⁸²⁴.

İsa'nın Son Akşam Yemeği sırasında ekmeği kutsayıp bölerek havarilerine sunması, “Ekmeğin Bölünmesi” ifadesine esin kaynağı olmuş, bu eylem, İsa'nın kurtarıcı bedenini somutlaştıran bir sembol olarak yorumlanmıştır⁸²⁵. Bölünmüş ekmek, Mesih ile olan birliğin bir ifadesi olarak kabul edilmiştir⁸²⁶.

⁸²¹ Bernard, *A History of Christian Doctrine*, 199-213.

⁸²² Şinasi Gündüz (ed.), *Din ve İnanç Sözlüğü* (İstanbul: Vadi Yayınları, 2017), 426.

⁸²³ Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, 157.

⁸²⁴ Schimmel, *Dinler Tarihine Giriş*, 166.

⁸²⁵ *Katolik Kilisesi Din ve Ahlâk İlkeleri*, 829.

⁸²⁶ Turid Karlsen Seim - Jorunn Økland (ed.), *Metamorphoses*, 21.

Orta Çağ'da kilise, evharistiyayı “Kuddas Ayini” olarak uygulamış ve bu ritüeli, İsa Mesih'in kurtarıcı kefaretinin kansız bir yenilenmesi olarak değerlendirmiştir⁸²⁷. Ayin sırasında kutsanan ekmek ve şarabın rahip tarafından yüceltilmesi⁸²⁸, Mesih'in Tanrı ile özdeşleştiği kutsal bir an olarak görülmüştür⁸²⁹. Bu bağlamda evharistiya, Tanrı'ya övgü sunulan bir “kurban yemeği” olarak değerlendirilmiş, eskatolojik umutla dolu bir geleceğin ve ilahi kurtuluşun sürekliliğinin sembolü olmuştur⁸³⁰.

Katolik Roma Kilisesi'nde evharistiya ayininde papaz, İsa'nın Son Akşam Yemeği'ndeki sözlerini tekrar ederek, mayasız ekmek için “Çünkü bu benim bedenimdir”; şarap için ise “Bu kase benim kanımdır; yeni ve ebedi ahdin kanıdır.” der. Ekmek ve şarabın İsa'nın bedeni ve kanı olduğuna inanılır. Bu kutsal ritüelde, ekmeğin her kırıntısı ve şarabın her damlası, dünyanın kurtarıcısının yaşayan bir parçası olarak görülür. Bu, evrenin yaratıcısı, yargıcı ve kurtarıcısı olan Tanrı'nın insanlığa doğrudan müdahalesinin bir ifadesidir⁸³¹. Aden Bahçesi'nden kovulmanın ardından ruhlara sirayet eden kusurlardan kurtuluş, Tanrı'nın bu somut lütuf eylemiyle mümkün kılınır⁸³².

Evharistiya, kilisenin göksel gizeminin bu tarihsel dünyadaki tezahürüdür. Bu sakrament, göksel gizemin hem içeriğini hem de temsilini taşır. Kurtuluş ise bu gizeme katılımın kendisidir. Lumen Gentium belgesinde konsil, yeryüzündeki kilisenin “kurtuluşun evrensel sakramenti” olduğu öğretisini “*Eucharistia*” temasıyla ilişkilendirmiştir⁸³³. Evharistiya, sadece insanlığın değil, tüm yaratılışın bütünsel kurtuluşunu da içerir. Toprak ve asmanın ürünlerinden, insan elleriyle yapılan ekmek ve şarap Tanrı'ya sunulduğunda, insanlığın yaratılış üzerindeki sorumluluğu ve bu

⁸²⁷ Özkan, *Dinlerde Kurban Kültü*, 19-20.

⁸²⁸ Muhammet Tarakçı, *Protestanlıkta Sakramentler* (Bursa: Emin Yayınları, 2013), 122-127.

⁸²⁹ Campbell, *İlkel Mitoloji / Tanrının Maskeleri 1*, 88.

⁸³⁰ Özkan, *Dinlerde Kurban Kültü*, 123.

⁸³¹ Katolik Kilisesi'ne göre töz dönüşümü, Evharistiya'daki ekmek ve şarabın yalnızca bir sembol olmadığını, İsa Mesih'in gerçek ve canlı varlığının ayinde beden ve kan olarak mevcut olduğunu ifade eder. Bu dönüşüm görünmezdir, mucizevidir ve imanla kavranır. Canan Seyfeli, “Evharistiyada İsa Mesih: Sembol ve/veya Gerçek”, *Dicle İlahiyat Dergisi* 24/1 (26 Haziran 2022), 59-62.

⁸³² Campbell, *İlkel Mitoloji / Tanrının Maskeleri 1*, 34.

⁸³³ Paul McPartlan, *Sacrament of Salvation: An Introduction to Eucharistic Ecclesiology* (Edinburgh: T. & T. Clark, 1995), 65-66.

yaratılışın da cennette bir yeri olduğu ifade edilir⁸³⁴. Bu, sadece bireysel kurtuluşu değil, yaratılışın Tanrı'nın tasarısındaki yerine dair bütüncül bir hatırlatmadır. Sunulan ekmek ve şarap, sadece bir sembol değil, bizzat İsa Mesih'in kendisidir⁸³⁵. Bu nedenle, evharistiya sırasında sunulan ekmek ve şarap, çarmıhta sunulan İsa Mesih'in aynı varlığını taşır⁸³⁶. Roma Katolik Kilisesi'ne göre İsa Mesih, komünyon ayininde her yerde aynı anda bulunur. Tek bir İsa bedeni vardır ve bu beden, tüm kutsal komünyonlarda Tanrı'nın her yerde oluşu ve ebediliği gibi hazır ve nazırdır⁸³⁷.

Evharistiya, Eski ve Yeni Ahit'te yer alan kurtuluş tasarısının uyumlu bir sentezini sunarak, Tanrı'nın insanlık için hazırladığı kurtuluş tasarısının farklı aşamalarını birleştirir ve bir köprü görevi görür. Bu kutsal sakrament, Hristiyan inancındaki insan, yaşam ve evren anlayışını sembolik ve ruhsal boyutlarıyla bütünleştirir. Evharistiya, bireyin doğumundan ölümüne kadar süren yaşam yolculuğunda derin bir ruhsal rehberlik sunar. Tanrı'nın lütfuyla bireylerin yaşamlarını şekillendirir. Toplumsal bir bağ kurarak inananların Mesih'le birleşmesini sağlar⁸³⁸. Aynı zamanda Evharistiya, Tanrı'nın kendisini insanlığa sunma biçimidir. Mesih, bedenini ve kanını insanlara vererek kurtuluşu sağlar; bu da sakramenti kutsal kılar. Bu sakrament, inananları Tanrı'ya yaklaştırır ve yaşamlarını dönüştürür. Evharistiya, İsa Mesih'in hayatı, ölümü ve dirilişinin bir hatırası ve insanlığın kurtuluşu için Tanrı'nın sunduğu bir armağandır⁸³⁹.

Evharistiya, Pavlus'un teolojisi ışığında kurtuluşun hem başlangıcını hem de tamamlanışını içinde barındıran ilahi bir lütuf aracıdır. Bu sakrament, insanın Mesih ile ruhsal olarak birleştiği, ölümden yaşama geçişin mümkün kılındığı kutsal bir birliktelik anıdır⁸⁴⁰. Pavlus'un "Mesih Sırrı" olarak adlandırdığı bu gerçeklik, evharistiya ile açığa çıkar: İnsan, Mesih'te bir olarak kurtuluşa erişir ve bu birliğin

⁸³⁴ McPartlan, *Sacrament of Salvation*, 114.

⁸³⁵ Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi / cilt 3*, 81.

⁸³⁶ Ali Erbaş, *Hristiyanlıkta İbadet* (İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2003), 165.

⁸³⁷ Campbell, *İlkel Mitoloji / Tanrının Maskeleri I*, 90-91.

⁸³⁸ İbrahim Korhan, *Süryani Kadim Kilisesi'nde Evharistiya Sakramenti* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 129-130.

⁸³⁹ Seyfeli, *Ermeni Kilisesi'nde Sakramentler*, 307-308.

⁸⁴⁰ Şinasi Gündüz, *Pavlus Hristiyanlığın Mimarı* (Ankara Okulu Yayınları, 2015), 102-103.

doruk noktası, kutsanmış ekmek ve şarabın alınmasıyla, yani komünyonla gerçekleşir⁸⁴¹.

Evharistiya, bu yönüyle hem geçmişte gerçekleşen bir kurbanın anısı hem de Tanrı'nın lütfunun her an erişilebilir kılındığı bir “şimdi” tecrübesidir. Bu sakrament aracılığıyla inanlılar, Tanrı'nın kurtuluş tasarısına katılır, göksel yaşamın önceden tadına varır ve Mesih'in bedeninde bir olarak ebedi kurtuluşa yönelir. Evharistiya, Mesih'in öğrettiklerinin özüdür ve tüm insanları Mesih'te birleştirir. Bu birleşim, Kilise'nin mistik bedeninin inşasına katkıda bulunur. Evharistiya Ayini'nin sırrı, Tanrı'ya yönelen dualarla ve Kilise'ye sunulan armağanların altında, mistik birleşme ve barış armağanlarının talep edilmesiyle anlaşılır. Bu dua, Hristiyan birliğini pekiştirirken, haç üzerindeki kurbanın yeniden sunulması aracılığıyla kurtuluşun gücünün deneyimlenmesini sağlar. Evharistiya, aynı zamanda Kilise'nin Tanrı'ya yücelik sunmasına aracılık ederken, Tanrı'dan kurtuluş için gerekli lütufların talep edilmesine de imkan tanır. Kilise, bu kutsal ayin aracılığıyla Tanrı'nın iyiliğini artıran bir misyon üstlenir ve bu sayede kendi hayatında hem ruhani hem de toplumsal bir bütünleşme tesis eder⁸⁴².

2.2.4.2.5. Kurtuluş ve Evlilik

Evlilik sakramenti, Tanrı'nın insanlık için hazırladığı kurtuluş tasarısının yedi kutsal sırrından biridir. Kutsal Kitap'ta evlilik, Tanrı ile insan arasındaki kurtarıcı ilişkiyi ve Mesih ile kilise arasındaki kutsal birliği simgeleyen kutsal bir bağ olarak sunulur. Evliliğin kutsallığı, Yaratılış Kitabı'nda insanın Tanrı'nın suretinde yaratılmasıyla başlar ve Vahiy Kitabı'nda tasvir edilen “Kuzu'nun Düğünü” ile kurtuluşun nihai tamamlanmasına kadar kesintisiz bir şekilde devam eder. Bu düğün, Mesih ile kilise arasındaki kutsal birliği ve Tanrı'nın kurtuluş tasarısının nihai tamamlanışını simgeler⁸⁴³.

Yaratılış Kitabı'nda Adem'in, “Bu şimdi benim kemiklerimden kemik, etimden ettir.”⁸⁴⁴ sözleri, evliliğin özündeki birlik ve aidiyet duygusunu ortaya koyar. Kadın, adamın ayrılmaz bir parçası olarak yaratılmıştır; bu da evliliğin kutsal bir

⁸⁴¹ Seyfeli, “Mesih Sırrı”, 333.

⁸⁴² Alfreda, “The Sacraments Are Efficacious In Bringing This Recipient A Special Union With The Mystical Body”, 91.

⁸⁴³ *Katolik Kilisesi Din ve Ahlâk İlkeleri*, 386.

⁸⁴⁴ Yar.2:23-24.

bütünlük olduğunu gösterir. Devamında gelen, “Bu nedenle adam babasını ve annesini bırakacak, karısına bağlanacak ve ikisi tek beden olacak.”⁸⁴⁵ ifadesi, evliliğin Tanrı’nın kurtuluş tasarısı doğrultusunda tesis ettiği bir birlik olduğunu gösterir. İsa Mesih, bu yaratılıştan gelen birlik anlayışını doğrulayarak “Tanrı’nın birleştirdiğini insan ayırmasın.”⁸⁴⁶ sözleriyle evliliğin kutsallığını ve kurtuluş tarihindeki önemini pekiştirir.

Hıristiyan teolojisinde evlilik, Mesih ile kilisesi arasındaki ruhsal birliğin dünyevi bir yansıması olarak ele alınır. Vahiy Kitabı’nda geçen “Kuzu’nun Düğünü” metaforu, evliliği hem bireyler arası bir kurum hem de ilahi kurtuluşun nihai gerçekleşmesinin sembolü olarak tanımlar. Mesih’in kilisesi uğruna kendini feda etmesi, evliliğin de sevgi, sadakat ve fedakârlık temelinde kurulması gerektiğine işaret eder. Bu bağlamda evlilik, bireylerin kutsallaşmasına katkıda bulunan ve onları Tanrı’nın kurtuluş tasarısına dâhil eden bir sakramental bağlama dönüşür. Evlilik, kutsal bir düzendir. “Rab’de kalma” ilkesi doğrultusunda Hıristiyan eşler, Tanrı’ya sadakatle bağlanarak kurtuluş sürecine aktif biçimde katılırlar. Yaratılıştan itibaren Tanrı’nın tasarısında yer alan evlilik, günah sebebiyle zarar görmüş olsa da İsa Mesih aracılığıyla yeniden onarılmış ve ilahi lütufla desteklenen bir kurtuluş aracına dönüşür. Böylece evlilik hem bireysel kutsallaşmanın hem de ilahi birliğin dünyevi düzlemde yeniden inşasının bir vasıtası olarak konumlanır⁸⁴⁷.

Günahın etkisiyle dünyevi bir yapıya indirgenen evlilik, Mesih aracılığıyla tekrar kutsal bir boyut kazanmıştır. Evlilik, Mesih’in bedeninde birliği, kilisenin korunmasını ve bireylerin ruhsal gelişimini sağlayan bir araç haline gelmiştir. Hıristiyan inancında evlilik sakramenti, Mesih’in kilisesine olan sevgisinin bir yansımasıdır. Eşler, Mesih’in sevgisini örnek alarak birbirlerine fedakarlık, bağışlama ve sadakatle yaklaşırlar. Böylece evlilik, bireyler için olduğu gibi topluluğun kurtuluşuna da hizmet eden bir araç haline gelir⁸⁴⁸.

Augustinus, evliliğin doğasını ve işlevini cennet ile düşüş arasındaki değişim, Eski Ahit halkı ve İncil’in sunduğu kurtuluş mesajı bağlamında ele almıştır. On ikinci

⁸⁴⁵ Yar. 2:24; Mat. 19:5; Efs. 5:31.

⁸⁴⁶ Mat. 19:4-6; Mar. 10:6-9.

⁸⁴⁷ Seyfeli, *Ermeni Kilisesi’nde Sakramentler*, 315.

⁸⁴⁸ *Katolik Kilisesi Din ve Ahlâk İlkeleri*, 394-395.

yüzyıl teolojisinde önemli bir konu, evliliğin kurtuluş tarihi içindeki yeri ve sakramental tarihle ilişkisi olmuştur. Bu dönemdeki tarihsel teoloji, cennet, düşüş, kefarete ve sonsuz mutluluk döngüsünü izleyen bir anlatı geliştirmiş ve bu çerçevede evlilik, diğer sakramentler gibi doğal bir şekilde bu hikâyenin parçası haline gelmiştir. On ikinci yüzyılın ilk çeyreğinde teologlar, “*sacramentum*” teriminin evlilikle ilgili önceki kullanımlarına aşina olduklarından, bu terimi mevcut sakrament anlayışlarını evliliğe uygulayarak genişletmişlerdir⁸⁴⁹.

Trent Konsili, yedi sakramenti resmen tanımış ve her birinin Mesih’in Çilesi’nden akan özel bir lütuf taşıdığını ilan etmiştir. Bu bağlamda evlilik hem doğal bir bağ hem de Yeni Yasa’nın bir sakramenti olarak kabul edilmiştir. Trent Konsili, evliliğin Tanrı tarafından lütufla donatıldığını ve Mesih ile kilise arasındaki sevgi birliğini temsil ettiğini vurgulamıştır. Böylece evlilik, doğaüstü bir sevgiyle güçlendirilen kutsal bir birlik olarak kabul edilmiştir.⁸⁵⁰

Evlilik, Hristiyan teolojisinde önemli bir yer tutar ve sakrament olarak, Hristiyanların kurtuluş sürecinde özel bir işlev görür. Bu bağlamda evliliğin temel amacı, bireylerin kurtuluşa ulaşmalarını engelleyebilecek kusur ve zorlukları bertaraf etmektir. Diğer sakramentlerden farklı olarak evlilik doğrudan doğaüstü bir lütuf taşımaz ancak belirli bir bağışlama ve ruhsal destek işlevi görür. Bu yönüyle evlilik, Tanrı’nın lütfunu kazanma yolunda Hristiyanlara ruhsal bir çare sunar. Pierre Abaelard’ın öğretisinde evlilik, derin bir kutsallık taşısa da doğrudan ruhsal etkinlik sunan bir araç olarak görülmez. Bekarlık yaşamına güç yetiremeyenler için bir çözüm olarak değerlendirilir. Abaelard’a göre evlilik, doğrudan kurtuluş sağlayan bir erdem taşımasa da inançsızlığı engelleyerek Tanrı’nın yaratılış düzenine uygun bir yaşam biçimini mümkün kılar. Bu bakış açısında evlilik, kurtuluşun doğrudan bir unsuru değil eksikliklerin ve zaafların Tanrı’nın lütfuyla telafi edildiği bir araçtır⁸⁵¹.

Evliliğin kurtuluş bağlamındaki yeri, dünyada yaşayan bireylerin manevi yolculuklarında bir geçiş aracı ve ruhsal destek işlevi gören kutsal bir birlik olarak değerlendirilmektedir. Evlilik sakramenti, Mesih ile kilise arasındaki sevgi ve fedakarlık bağını temsil ederek, çiftleri evharistiyanın birleştirici ve kutsayıcı

⁸⁴⁹ Reynolds, *How Marriage Became One of the Sacraments*, 29.

⁸⁵⁰ Reynolds, *How Marriage Became One of the Sacraments*, 2-4.

⁸⁵¹ Reynolds, *How Marriage Became One of the Sacraments*, 408-409.

gerçekliğine yönlendirir. Bu yönüyle evlilik, Tanrı'nın kurtuluş tasarısına dahil olmanın ve bu tasarının Evharistiya'da tezahür eden boyutuna katılmanın bir yoludur.

2.2.4.2.6. Kurtuluş ve Ruhban Takdisi

Tanrı'nın kurtuluş tasarısında ruhban takdisi, İsa Mesih'in kiliseyi kurması ve göğe yükselmesinden sonra devreye giren temel bir sakramenttir. Mesih, Eski Ahit'teki kahinlik düzenini yenileyip tamamlayarak, Tanrı'nın yeryüzündeki başkahini ve kilisenin ruhsal lideri olmuştur. Ruhban takdisi, Mesih'in kahinlik görevine ortak olmayı ve kilisenin ruhsal yapısına dahil olmayı ifade eder; bu sakramentle yetkilendirilen kişilere özel bir kutsama ve yetki verilir. Bu yetkiyle donanmış rahipler, kilisenin ruhsal gelişimini teşvik eder, topluluğu sonsuz yaşama hazırlar ve Tanrı'nın kurtuluş tasarısının devamlılığını sağlarlar. Rahipler, Tanrı adına ibadetleri yönetir, sadıklara ruhsal rehberlik eder, kutsal sırları sunar ve böylece Tanrı'nın kurtuluş tasarısının kilise içinde sürekliliğini temin ederler⁸⁵².

Rahip, Mesih'in kişiliğinde hizmet ederek ayinleri icra etme ve bu ayinlerin ruhsal meyvelerini topluluğa ulaştırma yetkisine sahiptir. Vaftizle kutsanmış her inanan, bu kutsamalara katılarak rahiplerin sunduğu ruhsal nimetlerden faydalanır. Mesih'in rahipliğine katılım, kilisedeki hiyerarşik yapının işleyişini ortaya koyar. Hiyerarşik düzeyde rahiplik hizmeti, Mesih'in temsilciliğini üstlenmeyi ve topluluğa onun adına rehberlik etmeyi içerir. Hiyerarşik düzeyde hizmet eden rahip, Mesih'in temsilcisi olarak hareket eder. Bu durum, rahibin doğrudan Mesih'in kişiliğinde hareket ettiği anlamına gelir. Rahip, Mesih'in kişiliğini, kilise'nin başını ve onunla bir olan bedenin başını temsil ettiği ölçüde sadıklara rehberlik eder. Laikler ise bu rahipliğin bir parçası olarak Mesih'in eylemlerine katılır ve bu eylemlerin meyvelerinden faydalanır⁸⁵³.

İsa Mesih'in havarilere verdiği yetki, onun göğe yükselişinden sonra da kilise içinde sürdürülmüştür. Bu yetki ve görevler, havarilerin halefleri olan Episkoposlar eliyle Ruhbanlık Sakramenti aracılığıyla aktarılmıştır. Böylece kilise, Mesih'in

⁸⁵² Seyfeli, “Mesih Sırrı”, 459-460.

⁸⁵³ Alfreda, “The Sacraments Are Efficacious In Bringing This Recipient A Special Union With The Mystical Body”, 49-52.

rahiplik görevini süreklilik içinde yaşatmış ve her dönemde sadıkları kurtuluşa yönlendirmiştir⁸⁵⁴.

Orta Çağ teologlarından Hugh of St. Victor, kiliseyi Mesih'in bedeni olarak tanımladıktan sonra kutsal görevler ve özellikle rahipliğe ait "ruhsal güç" (*potestas spiritualis*) kavramını ele alır. Ona göre, ruhban sınıfı, laiklerin kurtuluşundan sorumludur. Hugh, Gelasius'un (492–496) doktrini geliştirerek kiliseyi ruhbanlık ve kraliyet olmak üzere iki sınıfa ayırır; ruhbanlar ruhsal otoriteyi, kraliyet sınıfı ise dünyevi yönetimi temsil eder. Bu yaklaşım, rahipliğin kurtuluştaki merkezi rolünü ve ilahi lütufların iletilmesindeki sorumluluğunu vurgular⁸⁵⁵.

Katolik Kilisesi, kendisini kurtuluşun somutlaşmış hali olarak görür. Gelenek, yedi sakrament ve ruhbanlık müessesesi, kilisenin kurtuluşa götüren üç temel unsurunu oluşturur. Ruhbanlar, Mesih'e iman edenler arasından seçilmiş, kilisenin kutsal hizmetkarlarıdır. Onlar, Mesih'in yeryüzündeki bedenini oluşturan ve yaşatan kutsal görevliler olarak, Tanrı'nın kurtuluş tasarısını insanlara ulaştırmayı sürdürürler⁸⁵⁶.

Ruhban takdisi, Tanrı'nın kurtuluş tasarısında rahipleri yetkilendirir. Onları Mesih'in kurtarıcı görevini dünyada yaşatan kutsal araçlar haline getirir. Bu kutsama sayesinde rahipler, Tanrı ile insanlık arasında bir köprü olur ve kurtuluşun yaşam bulduğu Evharistiya sakramentini kutlama ve yönetme görevini üstlenirler. Böylelikle ruhban takdisi, kurtuluşun kilisede gerçekleşmesini sağlar.

2.2.4.2.7. Kurtuluş ve Son Yağla Meshetme (Hasta Yağı)

Hristiyan teolojisinde kurtuluş, yalnızca ruhsal bir dönüşüm değil, aynı zamanda bedeninin de ilahi düzene dahil edilmesiyle tamamlanan bütüncül bir iyileşme sürecidir. Bu kapsamlı anlayış içerisinde son yağla meshetme sakramenti, inanan bireyin Tanrı'yla olan ilişkisinde hem fiziksel hem de ruhsal bir yenilenmeyi mümkün kılan kutsal bir aracı olarak önem kazanır. Sakramentin litürjik ve teolojik bağlamda "res et sacramentum" (gerçeklik ve sakrament) bağlamında kilise ile hasta birey

⁸⁵⁴ Katolik Kilisesi Din ve Ahlâk İlkeleri, 373,382.

⁸⁵⁵ Reynolds, *How Marriage Became One of the Sacraments*, 376.

⁸⁵⁶ Cihat Şeker, "Hristiyanlıkta Yahudiliğe Tepki Olarak Gelişen Kutsallık Anlayışı", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 5/1 (31 Aralık 2015), 54-55.

arasında bir kurtuluş bağı oluşturur. Bu bağ, bireye teselli ve şifa sunarken, bedensel acı ve ölümü Tanrı'nın iradesine teslimiyet içinde deneyimleyerek kurtuluş sürecinde ruhsal bir olgunluk kazandırır⁸⁵⁷.

Son yağla meshetme sakramenti, hastalık ve acıyı Tanrı'ya karşı bir isyan gerekçesi olarak değil, ruhsal bir dönüşüm ve iman yolculuğu fırsatı olarak değerlendirir. Tanrı'dan şifa dilemek, bireyin O'nun iradesine teslimiyetinin bir göstergesi olarak görülür. Bu anlayış, İsa Mesih'in yeryüzündeki hizmetine dayanır. Mesih, kurtuluş hizmetinde hem fiziksel hem de ruhsal şifa sunmuş ve bu misyonu kiliseye emanet etmiştir. Bu nedenle son yağla meshetme sakramenti, kilisenin yedi sakramentinden biri olarak önemini korumaktadır. Ağır hastalık veya ölüm tehlikesi durumlarında uygulanan bu sakrament, dua ve "Kutsal Ruh'un çağırılması" (*epiklesis*) eşliğinde litürjik bir törenle icra edilir. Törende episkopos ya da rahip tarafından kutsanmış yağ, hastanın üzerine sürülerek hem bedensel hem de ruhsal kutsanma gerçekleştirilir. Bu ritüel hastayı umutsuzluk, korku ve ruhsal zayıflıktan arındırır; aynı zamanda kurtuluş yolunda dayanıklılık ve iman tazelemesi sağlar⁸⁵⁸.

Son yağla meshetme sakramenti günah, itiraf ve bağışlanma kavramlarıyla da bir bağ içerisindedir. Özellikle ölüm döşegindeki bireyler için, günahların bağışlanması ve tövbenin dışavurumu amacıyla uygulanır; böylece bireyin kurtuluş yolculuğunun son aşamasını tamamlamasına hizmet eder. Bu süreçte bireyin alacağı son sakrament son komünyon, yani Viatikum'dur⁸⁵⁹.

Son Kominyon, Latince kökeniyle "yolculuk için gereken" anlamına gelir ve ölüm döşegindeki kişiye verilen kutsal komünyon sakramentidir. Hristiyan teolojisine göre son kominyon, ölümün bir son değil, Tanrı ile ebedi birliğe geçişin başlangıcı olduğunu işaret eder. Bu sakrament, manevi bir besin olarak bireye güç kazandırır ve ruhun göksel aleme geçişini kolaylaştırır. Son yağla meshetme sakramenti ve son

⁸⁵⁷ Res et Sacramentum kavramı, sakramentlerin fiziksel ve manevi boyutlarıyla insanı Tanrı'nın kurtuluş tasarısına dahil ettiğini ifade eder. maddi öge ve manevi etki arasındaki birleşim, insanın ruhsal dönüşümünü sağlayan kutsal bir etki taşır. Bu kavram, sakramentlerin insanın manevi olgunlaşmasını ve Tanrı ile birleşmesini mümkün kıldığını vurgular. Her sakrament, Tanrı'nın kurtuluş tasarısına katılımı ve Tanrı ile birleşmeyi simgeler. Böylece, kişi yaşamının her aşamasında Tanrı'nın lütfunu alarak kurtuluş yolunda ilerler. Alfreda, "The Sacraments Are Efficacious In Bringing This Recipient A Special Union With The Mystical Body", 26-27.

⁸⁵⁸ Katolik Kilisesi Din ve Ahlâk İlkeleri, 363-368.

⁸⁵⁹ Seyfeli, Ermeni Kilisesi'nde Sakramentler, 473.

kominyon, Hristiyan inanç ve uygulamaları içinde kurtuluş sürecinin son aşamalarında merkezi bir rol oynar⁸⁶⁰.

Son yağla meshetme sakramenti, Kutsal Ruh'un lütfuyla bireyin imanını yenileyerek ruhsal güç sağlar ve günahların bağışlanmasını temin eder. Aziz Yakup'un mektubunda ifade edildiği üzere, bu sakrament aracılığıyla kişi, günah işlemişse, günahları da bağışlanacaktır. Son yağla meshetme sakramenti, bireyin çektiği acıları Mesih'in kurtarıcı acılarıyla birleştirmesine imkan verir ve böylece acının kurtarıcı bir anlam kazanmasını sağlar. Son kominyon ise bireyin ölümden yaşama geçişini destekleyerek onu ebedi yaşama hazırlar. Bu sakrament, yaşamın son dönemini kutsayarak bireyi Göksel Anavatan'a geçişe hazırlar ve Tanrı ile sonsuz birlik yolunda yönlendirir⁸⁶¹. Dolayısıyla son yağla meshetme sakramenti Hristiyan kurtuluş tasarısında sadece şifa ve teselli sunan bir ayin olmanın ötesinde bireyi ruhsal arınma, teslimiyet ve Tanrı ile bütünleşme sürecine yönlendiren teolojik işleve sahiptir. Son kominyonla birlikte düşünüldüğünde bu sakrament, bireyin yaşamının son evresinde imanını pekiştirerek, onu evharistiyanın birleştirici gücüne ve Tanrı ile ebedi birlik idealine hazırlar.

Sakramentler genel olarak Hristiyan inancında insanın ruhsal dönüşümünü sağlayan ve onu Tanrı'nın kurtuluş tasarısına dahil eden kutsal araçlardır. Bu ritüeller, hayatın her aşamasında bireyin Tanrı'nın lütfunu somut bir şekilde deneyimlemesine imkan tanır. İnanan ve tövbe eden kişi, vaftizle kiliseye kabul edilir ve bu kabul, kurtuluş yolculuğundaki ilk adımı temsil eder. Vaftiz, kişiye ölümsüz yaşama doğru bir başlangıç sağlar. Güçlendirme sakramenti ile Kutsal Ruh'un gücü bireye kazandırılırken, Tövbe sakramenti aracılığıyla günahlar bağışlanır ve ruhsal arınma sağlanır. Evharistiya, inananı İsa Mesih'in bedeni ve kanıyla birleştirerek ruhsal doyumu artırır ve kurtuluş sürecini güçlendirir. Evlilik sakramenti, yaratılıştaki ilahi düzeni ve uyumu yansıtır, kilise topluluğunun birliğini destekler. Ruhbanlık Takdisi ise kilisenin kutsal hizmetini ve yapısını devam ettirir. Son yağla meshetme sakramenti hem ruhsal hem de fiziksel iyileşmeyi teşvik ederek kişinin kurtuluş yolundaki son adımlarına eşlik eder. Kilise, sakramentler aracılığıyla Tanrı'nın kurtuluş tasarısını

⁸⁶⁰ Zephyrin Engelhardt, "Viaticum", *The Catholic Encyclopedia*, ed. Charles G. Herbermann (New York: The Encyclopedia Press, 1907-1913), 15/850-855.

⁸⁶¹ *Katolik Kilisesi Din ve Ahlâk İlkeleri*, 368-369.

görünür kılar. Bu kutsal uygulamalar, inananın Tanrı ile ilişkisini güçlendirir ve onu sonsuz yaşama hazırlar⁸⁶².

Sakramentler, İsa Mesih'in kurtarıcı eylemlerinin litürjik ve teolojik bir temsili olarak, bireyi Tanrı'nın kurtuluş tasarısına yönlendiren ilahi araçlardır. Bu kutsal ayinler, Tanrı'nın kurtarıcı lütfunun deneyimlenmesini sağlar. Her bir sakrament, Mesih'in kurtarıcı eylemlerine katılımı farklı bir boyutta mümkün kılar ve imanlı bireyin ilahi lütufla ilişkisini sağlar. Bu bağlamda sakramentler, ebedi yaşamın önceden deneyimlendiği ve güvence altına alındığı ilahi araçlardır. Dolayısıyla sakramentlerin kurtuluşla olan ilişkisi hem teolojik içerikleri hem de ruhsal etkileri bakımından bütüncül bir anlam taşır.

2.2.5. Kurtuluş Tasarısında Ölüm ve Sonrası

İlahi kurtuluş tasarısı doğrultusunda şekillenen Hristiyan tarihi, doğrusal ve teleolojik bir çizgide ilerler. İlk günahla başlayan insanlığın düşüşü, Tanrı'nın kurtarıcı müdahalesini gerekli kılmıştır. Bu müdahale İsa Mesih'in beden alması, ölümü, dirilişi ve göğe yükselişiyle tamamlanmıştır. Eskatolojik bir dönüm noktasına ulaşmıştır. Ancak bu gelişmelere rağmen, kurtuluş, henüz nihai tamamlanışına ulaşmamıştır. İlerleyen süreçte kilise, Mesih'in ikinci gelişine kadar, O'nun vekili olarak ilahi tasarının gerçekleşmesinde tarihsel bir aracı rolü üstlenmiştir. Söz konusu teoloji, İsa'nın ikinci gelişini dünya tarihinin sonu olarak görür⁸⁶³. Bu görüşe göre kurtuluş tasarısının dünya üzerindeki süreci İsa Mesih'in yükselişi ile birlikte tamamlanmış ancak kurtuluşun ölümden sonraki süreci başlamıştır.

Hristiyanlık, ölümden sonraki yaşam ve kurtuluş konularında köklü bir teolojik geleneğe sahiptir. Bu gelenek, insanın hem mevcut yaşamını hem de gelecekteki varoluşunu şekillendiren kapsamlı bir mesaj sunar. Çünkü bu mesaj, insan ruhunun ölümden sonra da varlığını sürdüreceğini ve bu varoluşun, kişinin yaşamı boyunca yaptığı tercihlere bağlı olarak ya yargılanma ya da ödüllendirilme ile karşılık bulacağını vurgular. Kurtuluş tarihinin nihai hedefi, Tanrı'nın çocuğu olan insanın, İsa

⁸⁶² Canan Seyfeli, *Hristiyanlık*, Diyarbakır, 2024, 52-53 Henüz yayınlanmamış Akademik Dinleri Tarihi isimli kitabına bölüm olarak hazırlanmış bu çalışmasını veren Sayın hocam Prof. Dr. Canan Seyfeli'ye teşekkürlerimi sunarım. .

⁸⁶³ Wolfbart Pannenberg, "He Progress and End of History, Life After Death, and The Resurrection of The Human Person in Christianity", *Progress, Apocalypse, and Completion of History and Life After Death of the Human Person in the World Religions: 4*, ed. P. Koslowski (Dordrecht, 2002), 80-88.

Mesih'te kesin bir birliğe erişmesidir. Bu birliğe erişim hem insanlık tarihinin sona ermesini hem de Tanrı ile insan arasındaki ilişkinin tamamlanarak yeni bir varoluş düzeninin başlamasının da habercisidir⁸⁶⁴.

İnsanlık, Tarihin sonuna doğru ilerlerken aslında Tanrı ile olan ilişkisini tamamlayacak yeni bir sürece doğru adım atar. Bu eskatolojik süreç; ölüm, ara hal (araf), kıyamet, Tanrı'nın Krallığı'nın kurulması, yeni gök ve yeni yerin oluşumu, göksel krallık (cennet), cehennem ve büyük kurtuluş gibi bir dizi ardışık olayı kapsar. Bu tasarıya göre ölüm, Tanrı'nın insanı kendi tasarısına çağırdığı, kurtuluş lütfunun kabul edilip edilmeyeceğine dair sürecin son noktasıdır. Hristiyan teolojisinde ölüm, sadece bedensel bir son değil; insanın Tanrı ile ebedi birlikteliğe eriştiği veya O'ndan sonsuza dek uzaklaştığı kritik bir dönüm noktasıdır. Bu anlayış, İbraniler 9:27'de geçen, "İnsan için bir kez ölmek ve ondan sonra yargılanmak gerekir." ifadesiyle temellenir. Bu pasaj, ölümün kesinliğini ve bireyin nihai yazgısının bu andan itibaren belirleneceğini ortaya koyar. Yeni Ahit metinlerinde ölüm genellikle günahın sonucu olarak sunulur. Romalılar 6:23'teki "Günahın ücreti ölümdür." ifadesi, bu bağlantıyı açık biçimde ortaya koyar. Ancak İsa Mesih'in çarmıhtaki ölümü ve dirilişi, bu hükmü tersine çevirmiş ve insanlık için sonsuz yaşamın kapılarını açmıştır. Mesih, kurtuluşu sağlamak amacıyla çarmıhta acıyı ve yıkımı üstlenmiş, bunu Tanrı'nın tasarısına tam bir teslimiyetle gerçekleştirmiştir. Bu bağlamda Hristiyan inancı, bireyin Mesih'in ölümüne imanla katılması halinde, O'nun dirilişiyle kazanılmış kurtuluşa da ortak olacağını öğretmiştir. Bu nedenle Mesih'in izinden giden bir Hristiyan için ölüm, ilahi kurtuluşa açılan bir geçiş kapısıdır. Pavlus'un, "Yok edilecek son düşman ölümdür." sözleri, bu teolojik gerçeği yansıtır. Tanrı, kurtuluş tasarısında ölümü, insanın günden arınarak Tanrı'nın çocuğu olarak yüceliğe eriştiği bir araç olarak düzenlemiştir⁸⁶⁵.

Nihai dirilişle birlikte insana ölümsüzlük geri verilecek ve ölüm, Tanrı'nın kurtuluş tasarısında bir dönüm noktası olarak tamamlanacaktır. Bu çerçevede ölüm, bir son değil Tanrı ile ebedi birlikteliğin başlangıcıdır. Hristiyan teolojisi çoğunlukla, Katolik Kilisesi'nde bireysel ölümden sonra ruh, özel bir yargı sürecine tabi tutulur.

⁸⁶⁴ Nicolas - Ratzinger, *Catholic Dogmatic Theology*, 2023, 451-456.

⁸⁶⁵ Nicolas - Ratzinger, *Catholic Dogmatic Theology*, 2023, 486-487.

Bu süreçte, ruhun Cennet, Araf veya Cehennem'e yönlendirilmesi söz konusudur⁸⁶⁶ Bireysel ölüm ile nihai diriliş arasında bir ara dönemin varlığı söz konusudur. Bu dönem, bireyin ölüm anında başlar ve kıyamet günündeki dirilişle sona erer. Bu süreçte ruh, Tanrı ile birlik için hazırlanır, arınır ve dönüştürülür. Bu ara dönem, kurtuluşun tamamlanması için gerekli bir hazırlık aşamasıdır⁸⁶⁷.

Katolik gelenekte bu ara dönem, arınma yeri yani Araf (*Purgatory*) kavramıyla açıklanır. Araf, Tanrı'nın dostluğu içinde ölen ancak tam anlamıyla arınmamış kişilerin geçici olarak bulunduğu ruhsal arınmanın gerçekleştiği bir süreçtir. Bu anlayışa göre kurtuluşun tamamlanabilmesi için bireyin günahlarından ve dünyevi bağlılıklarından arınması gerekir. Dolayısıyla Araf, Cennet'e ulaşmak için zorunlu olan ruhsal olgunlaşma sürecinin ayrılmaz bir parçasıdır. Araf, cezalandırıcı bir yer değil Tanrı'nın merhametiyle ruhların arındığı bir dönüşüm alanıdır. Cehennem azabından farklı olarak bu süreç, günahın kurtuluş üzerindeki etkilerini ortadan kaldırır. Böylece Araf, Tanrı'nın hem adaletini hem de merhametini yansıtan bir arınma süreci olarak değerlendirilir. Neticede kurtuluş tasarısının nihai hedefi, Tanrı ile tam birliğe ulaşmadır. Bu bağlamda ölüm, sadece geçici bir ayrılık değil; ebedi yaşamın ve ilahi birlikteliğin başlangıç noktasıdır⁸⁶⁸.

2.2.5.1. Kurtuluş Tasarısında Kıyamet

Hristiyan eskatolojisi, insanlık tarihinin sonunda gerçekleşeceğine inanılan ardışık olaylar dizisini, Tanrı'nın sonsuz kurtuluş tasarısının nihai amacına ulaşması bağlamında açıklar. Bu olaylar zinciri, Mesih'in ikinci gelişiyi başlar ve kıyamet süreci olarak adlandırılır. Kıyamet, dünya yaşamının sonunu ifade ettiği gibi Tanrı'nın halkının sonsuz mutluluğa erişeceği ve Tanrı'nın egemenliğinin ebedi olarak hüküm süreceği yeni bir dönemin başlangıcını da ifade eder⁸⁶⁹.

Hristiyan kurtuluş anlayışında ölüm sonrası süreç, kıyamet olayları etrafında şekillenir. Bu olaylar, Tanrı'nın kurtuluş tarihinde başlattığı kurtuluş tasarısının tamamlanmasına hizmet eden kutsal evrelerdir. Bu bağlamda, “*Eschata*” olarak adlandırılan kıyamet sürecinde gerçekleşecek olan olaylar, zamanın sonunda

⁸⁶⁶ Seyfeli, *Hristiyanlık*, 53.

⁸⁶⁷ Nicolas - Ratzinger, *Catholic Dogmatic Theology*, 2023, 470-474.

⁸⁶⁸ *Katolik Kilisesi Din ve Ahlâk İlkeleri*, 258-259.

⁸⁶⁹ Eliade, *Mitlerin Özellikleri*, 93-94.

gerçekleşmesi beklenen olayları ve kurtuluşun tamamlanmasını sağlayan ilahi sürecin aşamalarını içerir. Kıyamet süreci Mesih'in ikinci gelişiyi başlar, ardından imanlıların dirilişi anlamına gelen ilk diriliş gerçekleşir. Bunu, Mesih'in yeryüzünde kuracağı bin yıllık krallık dönemi(*milenyum*) takip eder. Milenyumun ardından gerçekleşecek olan ikinci diriliş ve son yargı ile birlikte Tanrı'nın adaleti nihai olarak tecelli eder. Bu sürecin her bir aşaması, kurtuluşun tamamlanmasında belirleyici bir rol oynar ve insanlık tarihinin Tanrı'nın vaat ettiği nihai kurtuluşa ulaşmasını sağlar. Tanrı'nın, İsa Mesih'in bedenlenmesiyle başlattığı kurtarıcı müdahale, zamanın sonuna(*eschaton*) kadar uzanan kapsamlı bir süreci başlatır. Buna göre kıyamet süreci, Mesih'in ikinci gelişiyi başlayacak ve Tanrı'nın kurtuluş tasarısı nihai hedefine doğru yol alacaktır⁸⁷⁰.

Yeni Ahit eskatolojisinin merkezinde yer alan kıyamet olayı, *parousia* olarak adlandırılır. Yunanca "*parousia*" kelimesi "varlık" ya da "geliş" anlamına gelir ve Mesih'in yeryüzüne dönüşünü ifade eder⁸⁷¹. Bu dönüş, zamanın sonunda gerçekleşecek olup eskatolojik sürecin tüm unsurlarını nihai kurtuluşa doğru yöneltecektir. Dolayısıyla bu süreç, zamansal bir sırayla meydana gelen olaylar silsilesinden ibaret değil, Mesih'in gelişini etrafında şekillenen bütüncül ve anlamlı bir ilahi müdahaledir⁸⁷².

Hristiyan teolojisine göre, inancın özgünlüğü büyük ölçüde Mesih'in ikinci gelişiyi ilişkilidir. Şu anda Tanrı'nın sağında oturmakta olan İsa Mesih, dirileri ve ölüleri yargılamak üzere görkem içinde yeniden gelecektir⁸⁷³. Luka 21:27'de bu olay şu şekilde tasvir edilir: "İnsanoğlu'nun bulutlar içinde büyük güç ve görkemle geldiğini görecekler." Mesih'in bu gelişini bir yargı eylemi olduğu gibi Mesih'in sadıklarını toplayarak onlara ebedi yaşamı armağan edeceği ilahi bir buluşmadır. Bununla birlikte, bu olayın zamanı insan bilgisinin ötesindedir. Kutsal Kitap bu konuda şöyle der: "*O gün ve saat hakkında kimse bir şey bilemez; ne gökteki melekler, ne de Oğul; bu bilgiyi yalnızca Baba bilir.*"⁸⁷⁴. Bu yönüyle *Parousia* hem umut dolu bir bekleyişin hem de uyanık kalma çağrısının temelini oluşturur. İsa, bu zamanların

⁸⁷⁰ Clifford - Anatolios, "Christian Salvation", 750.

⁸⁷¹ Nicolas - Ratzinger, *Catholic Dogmatic Theology*, 2023, 438-440.

⁸⁷² Nicolas - Ratzinger, *Catholic Dogmatic Theology*, 2023, 460-470.

⁸⁷³ Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi / cilt 2*, 515-516.

⁸⁷⁴ Mat. 24:36.

beklenmedik bir anda gerçekleşeceğini belirterek uyanık ve hazır olunması gerektiğini şöyle vurgular: “O saati bilmediğiniz için siz de hazır olun. Çünkü İnsanoğlu, ummadığınız bir saatte gelecektir.”⁸⁷⁵.

Vahiy Kitabı ise kıyamet olaylarını kozmik bir perspektiften ele alır. İsa’nın ikinci gelişiyle birlikte gerçekleşecek olayları, “*yedi mühür*”, “*yedi borazan*” ve “*yedi tas*” gibi sembolik ifadelerle tasvir eder. Bu anlatımlar, Tanrı’nın tarih içindeki müdahalesini ve kötülüğün nihai olarak yok edilmesini simgeler. Hıristiyan geleneğine göre, İsa Mesih’in ikinci gelişi, Tanrı’nın krallığını yeryüzünde görünür kılmak ve hakimiyetini yeniden tesis etmek amacı taşır. Bu dönüş, bireysel, toplumsal ve kozmik bir dönüşümü de beraberinde getirecektir. İnsanlık yargılanacak, uluslar Tanrı’ya yönelecek, adalet ve barış Mesih’in krallığında egemen olacaktır⁸⁷⁶. Bu ilahi müdahalenin ardından ise ölümlerin dirilişi gerçekleşecektir.

2.2.5.2. Kurtuluş Tasarısında İlk Diriliş

İsa Mesih’in ikinci gelişiyle birlikte gerçekleşecek olan ilk diriliş, Mesih’e iman ederek yaşamını yitirmiş olanlara yöneliktir. Bu diriliş, özellikle inançları yüzünden zulme uğrayıp hayatını kaybeden şehitler için ayrı bir önem taşır. Vahiy 20:6’da bu durum şöyle ifade edilir: “*İlk dirilişe katılanlar, kutsanmış ve kutsaldır. İkinci ölüm (ebedi ceza) onlara güç yetiremez.*” Burada “ilk diriliş” Tanrı’nın vaat ettiği ebedi yaşamda yer alma ayrıcalığını da ifade eder. Mesih’in ikinci gelişi hem ölümlerin hem de yaşayanların fiziksel olarak yeniden diriltilmesini de kapsayan bir olaydır. Bu diriliş, Tanrı’nın Krallığı’nın nihai ve tam anlamıyla gelişini sağlayacak; tarihsel sürecin tamamlanışına işaret edecektir. Bu bağlamda, Tanrı’nın Krallığı’na katılmak isteyen her birey için, ölümlerin dirilişi mutlak bir gerekliliktir. Zira bu diriliş olmaksızın kurtuluşun gerçekleşmesi mümkün değildir. Diriliş, Tanrı’nın ölü bir kişiye bahsettiği yeni ve yüceltilmiş bir yaşamı ifade eder. Pavlus bu dönüşümün anlamını, “*Çünkü bu bozulabilir beden bozulmazlığı giymeli ve bu ölümlü beden ölümsüzlüğü giymeli.*” sözleriyle açıklar. Bu ifade, dirilişin hem ruhsal hem de bedensel bir yenilenme süreci olduğunu ortaya koymaktadır. Bu noktada mezarda çürüyen, vahşi hayvanlar tarafından yenilen ya da farklı şekillerde yok olan bedenler

⁸⁷⁵ Mat. 24:44.

⁸⁷⁶ Nicolas - Ratzinger, *Catholic Dogmatic Theology*, 2023, 427-431.

için dirilişin nasıl mümkün olacağı sorusuna, Erken dönem Hristiyan düşünürü Origenes, Pavlus'un "yeni bir hayata yükselmek için toprağa gömülen bir tohum" benzetmesini hatırlatır. Ona göre, insan ruhu bu tohumdur. Ruh, bireye özgü olan fiziksel gerçekliğin planını (*ins ita ratio*) taşır ve Tanrı'nın kudretiyle bu tasarı doğrultusunda beden yeniden inşa edilir⁸⁷⁷.

Hristiyanlığın ilk dönemlerinden itibaren ölümlerin dirileceğine olan inanç, iman öğretisinin temel taşlarından biri olmuştur⁸⁷⁸. Bu inanç, insanı hem ruh hem de bedenle yaratan Tanrı'ya duyulan güvenin bir ifadesidir. Yaratılıştaki olduğu gibi, diriliş de Tanrı'nın yaratıcı kudretinin bir sonucudur. Eski Antlaşma'da dirilişe dair işaretler peyderpey açıklanmış, özellikle Tanrı ile İbrahim arasında yapılan antlaşma diriliş umuduyla güçlendirilmiştir. Örneğin, Makabiler kitabında işkenceyle şehit edilen imanlılar şu ifadeyle diriliş umuduna tanıklık etmiştir: "Dünyanın Kralı, onun yasaları uğruna ölecek olan bizleri ebedî yaşam için diriltecektir."⁸⁷⁹.

Dirilişin zamanlamasına ilişkin cevap ise açıktır: Bu olay, "son günde", yani dünyanın sonunda gerçekleşecektir⁸⁸⁰. Mesih'in ikinci gelişiyle doğrudan bağlantılı olan bu olayda, başmeleğin sesi ve Tanrı'nın borazanıyla birlikte önce Mesih'e ait olanlar dirilecektir⁸⁸¹. Bununla birlikte Hristiyanlar, gelecekteki dirilişi bekledikleri gibi şimdiden bu diriliş umuduna katılırlar. Vaftiz aracılığıyla Mesih'in ölümüne ve dirilişiyle özdeşleşirler; böylece Kutsal Ruh'un etkisiyle göksel yaşama ilk adımı atmış olurlar. Ancak bu yaşam, "Mesih'le birlikte Tanrı'da saklıdır." ve tam anlamıyla son günde açığa çıkacaktır⁸⁸².

Mesih'le dirilmek için, öncelikle Mesih'le ölmek gerekir. Bu ölümde ruh bedenden ayrılır fakat bu ayrılık geçicidir. Ruh, Tanrı'ya yönelirken beden, yüceltilmiş bir formda dirileceği günü bekler. Dirilişte Tanrı, İsa Mesih'in dirilişinde sergilediği kudretle, ruhları bedenlerle yeniden birleştirir ve onlara sonsuz, çürümeyen bir yaşam bahşeder. Bu nedenle herkes dirilecektir: İyilik yapanlar sonsuz yaşama kötülük yapanlar ise yargılanmak üzere dirilecektir. İsa Mesih'in kendi bedeniyle dirilmiş

⁸⁷⁷ Pannenberg, "The Progress and End of History, Life After Death, and The Resurrection of The Human Person in Christianity", 80-88.

⁸⁷⁸ *Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri*, 249.

⁸⁷⁹ 2 Mak 7:9.

⁸⁸⁰ Yu.6:39-40, 44, 54; 11:24.

⁸⁸¹ 1 Se 4:16.

⁸⁸² Kol 3:3-4.

olması, dirilişin hem ruhsal hem de bedensel bir gerçeklik taşıdığını gösterir. Luka 24:39’da İsa, “*Ellerime, ayaklarıma bakın; gerçekten ben ’im.*” diyerek bu somutluğu vurgular. Ancak O, yeryüzündeki yaşamına dönmemiş yüceltilmiş bir bedene geçmiştir. Filipililer 3:21 ve 1 Korintliler 15:44’te belirtildiği üzere, bu beden “yüce beden” ve “tinsel beden” olarak tanımlanır., Mesih’te olan herkes benzer şekilde kendi bedeniyle dirilecek; ancak bu beden, sonsuz yaşama uygun biçimde dönüştürülmüş olacaktır⁸⁸³.

2.2.5.3. Kurtuluş Tasarısında Tanrı’nın Krallığı (Milenyum)

Hristiyan teolojisinde “Tanrı’nın Krallığı” kavramı, Tanrı’nın yaratıcı, yönetici ve kurtarıcı niteliğini kapsayan geniş teolojik anlamlar taşır. Yunanca “*tou theou*” ifadesiyle betimlenen bu kavram, İsa Mesih’in öğretisinin temelini oluşturur. Bu bağlamda “Tanrı’nın Krallığı”, gelecekteki eskatolojik bir düzeni işaret ettiği gibi Tanrı’nın tarih boyunca gerçekleştirdiği kurtarıcı eylemleri de içerir⁸⁸⁴.

Eski Ahit’te Tanrı’nın Krallığı, özellikle Mesih’in gelişiyile bağlantılı olarak kurtuluşun gerçekleşeceği bir dönem olarak tasvir edilir. Hezekiel Kitabı’nda yer alan yeni tapınak anlatıları, Mesih’e dair beklentilerin ön işaretleri olup, bu anlatılar Yeni Ahit ışığında anlam kazanarak yerine getirilmektedir⁸⁸⁵. Bu bağlamda Tanrı, Eski Ahit boyunca halkını kurtaran bir kral olarak tasvir edilir. Dolayısıyla “Tanrı’nın Krallığı” ifadesi geçmişteki mucizevi kurtuluş eylemlerini de kapsar. Bu anlayış, Yeni Ahit’te sıkça geçen “Tanrı’nın Krallığı” veya “Cennetin Krallığı” ifadelerinde doruk noktasına ulaşır⁸⁸⁶.

Hristiyan teolojisinde Tanrı’nın Krallığı, Tanrı’nın egemenliğinin hem tarihsel hem de eskatolojik boyutta gerçekleşmesidir. Bu krallığın tarihsel başlangıcı, İsa Mesih’in yeryüzündeki hizmetiyle atılmıştır. Nitekim İsa, “Tanrı’nın Egemenliği yaklaştı; tövbe edin ve Müjde’ye inanın” sözleriyle krallığın gelişini ilan etmiş; vaazlarıyla bu krallığın müjdesini yaymış ve mucizeleriyle egemenliğin gücünü görünür kılmıştır⁸⁸⁷.

⁸⁸³ Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri, 252.

⁸⁸⁴ Edwards, *How God Acts*, 15-16.

⁸⁸⁵ Hengstenberg, *Christology of the Old Testament, and a Commentary on the Messianic Predictions*, 62.

⁸⁸⁶ Poythress, *The Miracles of Jesus*, 155-156.

⁸⁸⁷ Poythress, *The Miracles of Jesus*, 64-65; Kutsal Kitap, Mar. 1:15; Mat. 12:28.

Tanrı'nın kurtuluş tasarısında merkezi bir yer tutan Tanrı'nın Krallığı, İsa Mesih'in yaşamı, ölümü, dirilişi ve Kutsal Ruh'un gönderilişiyle tarihsel olarak başlamış, fakat eskatolojik olarak henüz tamamlanmamıştır. Diriliş, Tanrı'nın yaşam üzerindeki egemenliğini ilan ederken, Pentekost günü Kutsal Ruh'un gelişiyle kilise doğmuş ve iman yoluyla Tanrı'nın Krallığı'na dâhil olan yeni bir topluluk şekillenmiştir. Bu olaylar Eski Ahit'te özellikle Yeremya 31:31–34'te bildirilen yeni antlaşma çağının başladığını göstermektedir. Ne var ki Tanrı'nın Krallığı henüz tüm boyutlarıyla gerçekleşmemiştir zira ölümlerin dirilişi, son yargı ve evrensel hükümlerlik gibi eskatolojik vaatler hala beklenmektedir. Bu bekleyiş, Rab'bin Duası'nda yer alan “Krallığın gelsin” ifadesinde dile getirildiği gibi, gelecekteki tam gerçekleşmeye duyulan arzunun bir ifadesidir. Hristiyan teolojisinde bu ikili yapı, “şimdiden ama henüz değil” (*already/not yet*) paradigmasıyla açıklanır. İsa Mesih'le birlikte Tanrı'nın Krallığı başlamış; mucizeler, öğretiler ve diriliş aracılığıyla tanrısal egemenlik görünür kılınmış fakat bu egemenlik henüz tüm insanlık tarafından açıkça tanınmamış ve tam anlamıyla hüküm sürmemiştir. Krallığın tamamlanışı, İsa Mesih'in ikinci gelişiyle gerçekleşecektir. Ancak bu zaman yalnızca Baba'nın bilgisine aittir. Nitekim Markos 13:32'de şöyle buyrulur: “*O gün ve o saat hakkında kimse bir şey bilemez; ne gökteki melekler, ne de Oğul, yalnızca Baba bilir.*” Bu nedenle Hristiyan eskatolojisinde Tanrı'nın Krallığı hem mevcut hem de geleceğe ait çift yönlü bir gerçeklik taşır⁸⁸⁸.

Tanrı'nın Krallığı bir kurutuluş düzenidir. Mesih'in gelişiyle birlikte Tanrı'nın Krallığı, iman edenlerin yaşamında somut bir gerçekliğe dönüşmüştür. Kişi iman ettiğinde, Tanrı'nın egemenliğine katılır ve sonsuz yaşam vaadine erişir. İnsan, Tanrı'nın kurtuluş halkının dışında yer alırken, Mesih'e iman ederek bu halkın bir parçası haline gelir. Pavlus, bu dönüşümü “*Mesih'te bir olmak*” ve “*imanla aklanmak*” ifadeleriyle açıklamıştır. İman yoluyla kişi, Tanrı'nın halkına katılır; Mesih'le birlikte ölür ve böylece yeni topluluğun bir üyesi olur⁸⁸⁹. Dolayısıyla kurtuluş, Tanrı'nın Krallığı'nın beden almış hali olan Mesih'e iman edenlere yöneliktir⁸⁹⁰.

⁸⁸⁸ Stein, *Jesus the Messiah*, 129-134.

⁸⁸⁹ E. P. Sanders vd., *Redefining First-Century Jewish and Christian Identities: Essays in Honor of Ed Parish Sanders* (Notre Dame, Ind.: University of Notre Dame Press, 2008), 24.

⁸⁹⁰ Timothy W. Reardon, *The Politics of Salvation: Lukan Soteriology, Atonement, and the Victory of Christ* (London ; New York: T&T Clark, 2021), 164.

Bu iman sayesinde müminler hem Tanrı'nın Krallığı'nın tanıkları hem de mirasçıları olurlar. Tanrı'nın Krallığı'na giriş ise, kurtuluş çağrısını kabul eden ve kendini inkar ederek çarmihini yüklenip Mesih'i izleyen herkese yöneliktir⁸⁹¹.

Mesih'in ikinci gelişiyi başlayan ve Vahiy 20'de ayrıntılı biçimde betimlenen bin yıllık bir egemenlik süreci başlar. Bu dönemde, Mesih'e iman ederek ölmüş olan kutsallar ilk dirilişe katılır ve Mesih'le birlikte hüküm sürerler⁸⁹². Aynı zamanda, Mesih'in gelişinde hayatta kalan imanlılar da bu krallıkta yer alır. Vahiy 20:1-3'te belirtildiği üzere, bu süreçte şeytan zincire vurularak derinliğe atılır ve böylece insanları aldatma gücünden mahrum bırakılır. Bu durum, Tanrı'nın Krallığı'nda barış ve düzenin hüküm sürmesini mümkün kılar.

Ancak bin yılın sonunda, şeytan kısa bir süreliğine serbest bırakılır⁸⁹³ ve Gog ile Magog'un öncülüğünde Tanrı'nın Krallığı'na karşı son bir isyan başlatılır. Böylece milenyum dönemi, kurtuluşun eskatolojik yönünün görünür biçimde gerçekleştiği, fakat nihai yargıdan önce son bir sınamayla karşı karşıya kalınan kritik bir aşama olarak değerlendirilir. Bu isyan, Tanrı'nın doğrudan müdahalesiyle hızla bastırılır. Vahiy 20:9'da "*Ama ateş gökten inip onları yutacak.*" ifadesiyle bu müdahale tasvir edilir. Ardından, şeytan ve ona uyan isyancı güçler yok edilir; Vahiy 20:10'da bildirildiği üzere, "*Şeytan... ateş ve kükürt gölüne atılacak; orada canavar ve sahte peygamber de vardır. Gece gündüz sonsuzlara dek işkence görecekler.*" Böylece şeytan, canavar ve sahte peygamber sonsuz cezaya mahkûm edilerek kötülüğün nihai olarak ortadan kaldırılması sağlanır. Bu olay, Tanrı'nın mutlak zaferini ilan eder ve kurtuluş tarihinin eskatolojik yönünün tamamlanışını simgeler. Kötülüğün tüm izleri silinir; Tanrı'nın egemenliği eksiksiz biçimde yerleşir⁸⁹⁴.

2.2.5.4. Kurtuluş Tasarısında Son Diriliş ve Son Yargı

Hristiyan eskatolojisine göre, Şeytan ve kötülüğün nihai olarak ortadan kaldırılmasının ardından, insanlık tarihinin en kapsamlı ve kesin olayı olan ikinci ve evrensel diriliş gerçekleşir. Bu diriliş, Yargı Günü'nde tüm insanlığın Tanrı'nın huzurunda hesap vermek üzere bedenleriyle yeniden diriltilmesini ifade eder. Yuhanna

⁸⁹¹ Brown, *Christian Theology in Outline*, 38-39.

⁸⁹² Va. 20:4-6.

⁸⁹³ Va. 20:7-8.

⁸⁹⁴ Seyfeli, *Hristiyanlık*, 54-55.

5:28-29'da bu gerçek şu ifadeyle dile getirilir: “*Mezarda olanların hepsi, İnsanoğlu'nun sesini işitip mezarlarından çıkacakları saat geliyor; iyilik etmiş olanlar yaşamak, kötü işler yapmış olanlar ise cehennemlik olmak üzere dirilecekler.*” Mesih'in ikinci gelişini takip eden ilk diriliş yalnızca iman edenleri kapsarken, bu ikinci diriliş, iman etmeyenleri, arafta bekleyenleri ve henüz kurtuluşa erişmemiş olanları da içine alır. Böylece, Tanrı'nın adil hükmü doğrultusunda herkes eylemleri ve inançları temelinde değerlendirilecektir. Pavlus, 2. Korintliler 5:10'da “*Çünkü hepimiz Mesih'in yargı kürsüsü önüne çıkacağız; herkes, bedende yaptığı iyilik ya da kötülüğün karşılığını almak üzere yargılanacak.*” diyerek bu evrensel gerçeği vurgular. Benzer şekilde, Vahiy 20:12'de Yuhanna, Tanrı'nın tahtı önünde duran ölüleri ve onların yaptıkları işlere göre yargılanışlarını tasvir eder. Bu bağlamda, başlangıçta belirli bir an olarak tasavvur edilen Yargı Günü anlayışı, zamanla kurtuluşun ve ilahi adaletin tecelli ettiği daha geniş ve kapsayıcı bir dönem olarak yorumlanmaya başlanmıştır⁸⁹⁵.

Matta 25:31-46'da yer alan anlatı, İsa Mesih'in Yargı Günü'nde bir “çoban” gibi davranarak, koyunları keçilerden ayıracağı gibi, imanlıları ve imansızları birbirinden ayıracağını bildirir. Özellikle Matta 25:32'de şu ifade yer alır: “*Ulusların hepsi O'nun önünde toplanacak. O da insanları, çobanın koyunları keçilerden ayırdığı gibi ayıracak.*” Bu anlatımda “koyunlar” iman edenleri, “keçiler” ise imansızları simgeler; Mesih her gruba uygun hükmü verecektir.

Yargı Günü, aynı zamanda Kilise'nin tarihsel misyonunun tamamlandığı, sakramentlerin icra edildiği dünyevi hayatın sona erdiği ve imanlıların nihai kurtuluşlarına eriştiği kutsal bir dönüm noktası olarak kabul edilir. Bu gün, Mesih'e ait olanların ebedi yaşama kavuştuğu anı temsil eder⁸⁹⁶. Kutsal Kitap, bu günü Tanrı'nın adalet ve merhametinin tam anlamıyla tecelli edeceği, insanlığın nihai kaderinin belirleneceği bir zaman olarak tasvir eder. Yeni Ahit metinlerinde, özellikle İsa Mesih'in ikinci gelişi bağlamında bu günün önemi sıkça vurgulanır. Tanrı, dünyayı doğrulukla yargılayacağı günü ve bunu gerçekleştirecek kişiyi belirlemiştir; bu kişi Mesih'tir ve dirilişiyle yargı yetkisi ona verilmiştir. Bu bağlamda Mesih, kurtuluş ile

⁸⁹⁵ Mircea Eliade, *Mitlerin Özellikleri*, çev. Sema Rifat (İstanbul: Alfa, 2017), 225-229.

⁸⁹⁶ Seyfeli, *Ermeni Kilisesi'nde Sakramentler*, 46.

lanetlenme arasındaki kesin ayrımı açıklığa kavuşturur⁸⁹⁷. Herkes yaşamı boyunca söylediği sözler ve gerçekleştirdiği eylemlerle ilahi adaletin önüne çıkacaktır⁸⁹⁸. Yargı anında, ilahi kayıtlar açılacak, insanların hayatları boyunca işledikleri fiiller değerlendirilecektir. Bu hesaplaşmada, adı “Yaşam Kitabı”nda yazılı olanlar Tanrı’nın Krallığı’na kabul edilirken, Mesih’e iman etmeyenler sonsuz cezaya mahkum edilecektir⁸⁹⁹.

Hıristiyan eskatolojisine göre Yargı Günü, imanlılar için Tanrı’nın Krallığı’nın mirasçıları olacakları gündür. Bu hesap günü, iman edenler açısından hayırlı işlerin takdir edilmesiyle sonuçlanacak; işledikleri günahlar ise artık hatırlanmayacaktır. Böylece imanlılar, Tanrı’nın Egemenliği’ne kabul edilerek ebedi yaşama kavuşacaklardır. Ancak iman etmeyenler için bu gün, Tanrı’nın huzurundan ebediyen ayrılacakları ve sonsuz yoksunlukla karşı karşıya kalacakları bir an olacaktır⁹⁰⁰.

Yargı gününün sonunda Tanrı’nın egemenliği tamamen kurulacak ve her şey ilahi adalete göre yeniden düzenlenecektir. Öncelikle, Tanrı’nın yeni yaratılışı ortaya çıkacak, eski düzen ise ortadan kalkacaktır. Bu nihai düzen, Vahiy 21:4’te şu şekilde tasvir edilir: “*Tanrı, onların gözlerinden bütün yaşları silecek. Artık ölüm, yas, ağlayış ve ıstırap olmayacak. Çünkü önceki düzen ortadan kalkmıştır.*” Bu bağlamda imanlılar, Tanrı’nın huzurunda ebedi mutluluğa erişirken kötüler ise sonsuz cezaya çarptırılacaktır.⁹⁰¹ Vahiy 20:14-15’te yer alan, “*Ölüm ve cehennem ateş gölüne atılacak*” ifadesi, ölüm ve cehennemin nihai sonunu ilan eder. Bu süreç, kötülüğün ve ölümün Tanrı’nın adaleti altında tamamen ortadan kalkacağı bir dönüm noktasıdır.

Pavlus’un diriliş anlayışı esasen kurtuluş merkezlidir. Diriliş, Mesih’e ait olanların hem şimdiki kutsal yaşamda hem de gelecekteki yüceltilmiş bedenlerinde Tanrı’nın tasarısına dahil olmasını ifade eder. Pavlus’un teolojisinde diriliş, kurtuluşun temel bir boyutudur. Mesih’in dirilişi, imanlıların hem günaha karşı özgürleşmiş bir yaşam sürmesi (ruhsal dönüşüm) hem de gelecekte yüceltilmiş bir bedenle dirilmesi (bedensel dönüşüm) için bir ön deneyim işlevi görür. Bu iki yönlü benzeşim, Kutsal Ruh’un etkinliğiyle gerçekleşir. Pavlus, dirilişi bazen şimdiki yaşama ilişkin, bazen de

⁸⁹⁷ Nicolas - Ratzinger, *Catholic Dogmatic Theology*, 440-444.

⁸⁹⁸ 2. Ko. 5:10.

⁸⁹⁹ Elç. 10:42; Va. 20:14-15.

⁹⁰⁰ Seyfeli, *Ermeni Kilisesi’nde Sakramentler*, 47.

⁹⁰¹ Mat. 25:46.

geleceğe dair bir gerçeklik olarak tanımlar. Pavlus da bu süreci şöyle dile getirir: “Son düşman olarak ölüm yok edilecektir.”⁹⁰². Bu söz, Tanrı’nın adaletinin en yüksek noktasına ulaşacağı, ölüm ve kötülüğün Tanrı’nın yeni yaratışıyla tamamen silineceği zamana işaret eder.⁹⁰³.

2.2.5.5. Kurtuluş Tasarısında Yeni Gök ve Yeni Yer

Son yargının tamamlanmasıyla birlikte Tanrı’nın egemenliği tam anlamıyla tesis edilir ve yeni bir yaratılış gerçekleşir. Bu aşamadan itibaren Tanrı, kötülüğü ve ölümü tamamen ortadan kaldıracağını vaat eder. Yeşaya Kitabı’nda bu gerçek şu sözlerle dile getirilir: “Çünkü bakın, yeni bir yeryüzü, yeni bir gök yaratmak üzereyim; geçmiştekiler anılmayacak, akla bile gelmeyecek.” Bu ifade, Tanrı’nın mevcudiyetinin kurtarılmış halkın arasında bizzat var olacağı, doğruluğun egemen olacağı yeni bir çağın müjdesidir⁹⁰⁴.

İlk yaratılış sona ererken onun yerine “Yeni Gök” ve “Yeni Yer” adını taşıyan ilahi düzen kurulur. Vahiy 21:1’de bu dönüşüm şu şekilde tasvir edilir: “Sonra yeni bir gök ve yeni bir yer gördüm. Çünkü önceki gök ve önceki yer ortadan kalkmıştı, artık deniz yoktu.” Pavlus da bu yeni yaratılışı, kurtuluşun nihai gerçekleşmesi olarak tanımlar: “Çünkü yaratılışın kendisi çürümenin esaretinden kurtulacak ve Tanrı çocuklarının görkemli özgürlüğüne kavuşacaktır.”⁹⁰⁵.

Eskatolojik dönüşüm, Tanrı’nın halkına vaat ettiği ebedi mutluluğun ve kurtuluşun tam anlamıyla gerçekleşmesini ifade eder. Vahiy Kitabı’nın 21. bölümünde betimlenen bu yeni düzen, Tanrı’nın konutunun gökten inen Yeni Yeruşalim aracılığıyla insanlar arasında kurulacağını bildirir. Bu andan itibaren Tanrı, halkıyla birlikte yaşayacak ve varlığını doğrudan onlarla paylaşacaktır. Bu kutsal birliktelik, eski düzenin tüm izlerinin silinmesiyle kendini gösterecektir. Ölüm, acı, yas ve gözyaşı gibi insani ıstıraplar artık var olmayacaktır. Vahiy 21:4’te bu dönüşüm şu sözlerle ifade edilir: “Tanrı onların gözlerinden bütün yaşları silecek. Artık ölüm olmayacak, yas, ağlayış ve ıstırap da olmayacak. Çünkü önceki düzen ortadan kalktı.” Bu bağlamda Son Yargı, Tanrı’nın kurtuluş tasarısının tamamlandığı, adaletin tecelli ettiği

⁹⁰² 1.Ko.15:26.

⁹⁰³ Thomas D. McGlothlin, *Resurrection as Salvation* (Cambridge University Press, 2018), 39-40.

⁹⁰⁴ A. B. Davidson - S. D. F. Salmond, *The theology of the Old Testament* (New York: Charles Scribner, 1904), 403,414; *Kutsal Kitap*, Ysa 65:17.

⁹⁰⁵ Rom. 8:20-21.

ve ilahi düzenin nihai olarak kurulduğu evrensel bir dönüm noktasıdır. Bu süreçte doğrular hem ruhsal hem de fiziksel olarak yüceltilir ve Mesih’le birlikte ebedi egemenliğe kavuşurlar⁹⁰⁶.

Hristiyan eskatolojisine göre, zamanın sonunda yalnızca insan değil, tüm yaratılış ilahi bir yenilenmeye uğrayacaktır. Tanrı’nın vaadine uygun olarak doğruluğun egemen olduğu yeni bir gök ve yeni bir yeryüzü ortaya çıkacaktır. Bu süreçte göksel Kudüs yeryüzüne inecek, Tanrı halkıyla birlikte yaşayacak ve acı, ölüm, yas gibi eski dünyanın izleri tamamen silinecektir. Mesih’e sadık kalanlar Tanrı’nın kutsal halkını oluşturacak ve ebedi mutluluğa kavuşacaktır. Pavlus’un Romalılar Mektubu’nda belirttiği gibi, yaratılış da bu dönüşümün bir parçası olacak ve Tanrı’nın yüceliğine uygun bir düzene kavuşacaktır. Bu umut, insanı dünyadan uzaklaştırmak yerine, daha adil ve Tanrı’nın egemenliğini yansıtan bir düzen kurmaya teşvik eder. Sonuçta Tanrı’nın egemenliği mutlak anlamda hüküm sürecek, doğrular Mesih’le birlikte ebedi krallığı paylaşacak ve yaratılış ilahi tasarının doruğuna ulaşacaktır⁹⁰⁷.

2.2.5.6. Kurtuluş Tasarısında Göksel Krallık (Cennet)

Tanrı’nın kurtarıcı faaliyetinin tamamlanması, yeni bir cennet ve yeni bir yeryüzünün tezahürüyle gerçekleşecektir. Yeni Ahit’e göre cennet, İsa Mesih’in takipçilerine vaat edilen bir mutluluk hali ve Tanrı ile barış içinde olma durumu olmasının yanı sıra dünyevi yaşamdan önce var olan ve ölümden sonra dirilişle erişilen ilahi bir meskendir⁹⁰⁸.

Cennet, Tanrı’nın halkının acı ve kötülükten arınmış bir şekilde sonsuz huzur içinde yaşayacağı bir mekan olarak betimlenir. Kutsal Kitap, cenneti sadece bir ödül olarak değil, Tanrı’nın egemenliğinin tam anlamıyla tecelli ettiği bir gerçeklik olarak sunar. “Tanrı’nın krallığı” ve “cennet krallığı” kavramları, Tanrı’nın hükümran yönetimini ifade eder. Bu yönetim, Yeni Ahit’e göre İsa Mesih’in gelişiyi dünyaya girmiş ve Kutsal Ruh’un armağanıyla gelişimini sürdürmeye devam etmiştir. Bu durum, insanları dünyadan uzaklaştırmak yerine, Tanrı’nın iradesine uygun bir dünyayı dönüştürmeye yönelik bir çağrıyı beraberinde getirir. Bu bağlamda Matta

⁹⁰⁶ Seyfeli, *Hristiyanlık*, 54-55.

⁹⁰⁷ *Katolik Kilisesi Din ve Ahlâk İlkeleri*, 261-263.

⁹⁰⁸ Linda M. Tober- F. Stanley Lusby, “Heaven and Hell”, *Encyclopedia of Religion, Second Edition* ed. Lindsay Jones (The United States of America: Thomson/Gale, 2005), 6/3884-3885.

11:28’de İsa, halkına tüm baskılardan kurtuluşu vaat ederek insan yaşamının koşullarının değişeceğini bildirir. Tanrı’nın krallığı, kötülüğün mağlup edildiği, yeni bir yaratılışın başlatıldığı ve Mesih’in takipçilerinin bu zaferi dünyaya yaymakla sorumlu oldukları dinamik bir süreçtir. Böylece cennet, yalnızca gelecekte ulaşılabilecek bir yer değil, aynı zamanda Tanrı’nın egemenliğinin şimdiden başlamış olduğu bir boyuttur ve bu gerçeklik, kilise aracılığıyla dünyaya giderek genişleyen bir etkiyle yer bulmaya başlamıştır. Bu anlayış, kilisenin misyonunun temelini oluşturur⁹⁰⁹.

Tanrı’nın kurtuluş tasarısında dünya yaşamı, Mesih’in dökülen kanı ile dönüştürülecek ve bu dönüşümün merkezi, Tanrı’nın yeryüzündeki kilisesi olacaktır. Kilisenin tarihi, Tanrı’nın yüceliği ve dünyanın kurtuluşu için cennet krallığının yeryüzünde yükselişini ve ilerleyişini temsil eder. Bu süreç, nihai kurtuluşun habercisi olup, eskatolojik tamamlanışın yönünü işaret eder. Kurtuluş tarihinin sonunda, İsa Mesih görkem içinde tekrar gelecek ve gelini olan kilisesi ile birlikte yenilenmiş yaratılış üzerinde ebediyen hüküm sürecektir. Dolayısıyla bu, cennete tam anlamıyla sahip olunması ancak İsa Mesih’in yaşamının doluluğuna ve eksiksizliğine ulaşmakla mümkün olacaktır⁹¹⁰.

İsa Mesih’in Yuhanna 14:1-3’te öğrencilerine söylediği teselli dolu sözler, Hristiyan eskatolojisinde cennetin anlamını ve doğasını aydınlatan temel ifadelerdendir: “Kalbiniz sıkılmasın... size bir yer hazırlamaya gidiyorum... tekrar geleceğim ve sizi yanıma alacağım; ta ki ben neredeysem siz de orada olacaksınız.” Bu pasaj, cennetin Tanrı’nın varlığının dolulukla hissedildiği, Mesih’in müminlerle sonsuz bir birlik içinde olacağı ilahi bir mekan olduğunu ortaya koyar. Cennet, Hristiyan inancında, Mesih aracılığıyla hazırlanan ve Tanrı’nın azizleriyle birlikte sonsuza dek yaşayacağı kutsal bir topluluğun mekanı olarak kavranır⁹¹¹.

Kutsal Yazılar, Tanrı’nın egemenliğini yalnızca kutsallara açık bir gerçeklik olarak sunar. Yeşaya peygamber, Tanrı’nın konutunu “yüksek ve kutsal yer” olarak tanımlarken, 1. Petrus 1:16’da yer alan “Kutsal olun, çünkü ben kutsalım” buyruğu da bu krallığın mahiyetine dair açık bir çağrı niteliğindedir. Hristiyan inancına göre, bu

⁹⁰⁹ N. T. Wright, *Surprised by Hope: Rethinking Heaven, the Resurrection, and the Mission of the Church* (New York, NY: HarperOne, 2008), 201-205.

⁹¹⁰ Crane, *Jesus the Christ*, 77.

⁹¹¹ Kauffman, *Bible doctrine*, 682.

ilahi krallığa yalnızca “Kuzunun Yaşam Kitabı”na adı yazılı olanlar kabul edilecektir⁹¹².

Cennet, Hıristiyan inancında Tanrı, Meryem Ana, melekler ve azizlerle birlikte sevgi ve yaşam birliğinin ebedi mekanı olarak tasvir edilir. İnsan burada en derin özlemlerine ulaşır ve yaratılış gayesine tam anlamıyla kavuşur. Bu nedenle Kutsal Yazılar, cenneti insan aklının kavrayamayacağı bir mükemmellik olarak tanımlar.

Cennette yaşamak, Mesih ile birlikte olmayı ifade eder; Tanrı’nın sevgili kulları Mesih’te ve O’nun aracılığıyla gerçek kimliklerine ve sonsuz çağrılarına erişirler. Kutsal Kitap, cenneti betimlerken yaşam, ışık, huzur, düğün şöleni, Baba’nın evi, göksel Kudüs ve Tanrı’nın Krallığı gibi imgeler kullanır. Kilise bu hali “mutlu kılınma vizyonu” olarak adlandırır; bu vizyona göre, cennetteki kutsallar Rab Mesih’in eşliğinde ebedi nurun ve huzurun sevinçlerine katılır. Tanrı’nın dostları ve doğruluğa erişmiş olanlar, Mesih ile birlikte hüküm sürer ve ölümsüzlük mutluluğunu tadarlar. Bu mutluluk hali içinde, Tanrı’nın iradesini yerine getirmeyi sürdüren kutsallar, görevlerini tüm yaratılışa olan sevgiyle icra ederler⁹¹³.

Hıristiyanlık inancında kurtuluş, nihai olarak Yeni Kudüs’te tamamlanır. Burası Tanrı’nın tahtının ve Mesih’in egemenliğinin bulunduğu, gökten Tanrı’dan inmiş kutsal bir yaşam alanıdır. Bu kentte fiziksel ışık kaynaklarına ihtiyaç yoktur çünkü Tanrı ve Kuzu her şeyi aydınlatır. Artık gece yoktur ve lanetin yerini Tanrı’ya ve Mesih’e adanan ebedi bir tapınma geçmiştir. Kurtarılanlar, Mesih’in Yaşam Kitabı’na yazılı olanlardan seçilir. Hayat ağacının meyvesinden yeme ve yaşam suyunun ırmağından içme hakkını elde ederler. Bu kutsal şehirde şifa, barış ve sonsuz ışık egemendir. Kurtulanların alınlarına yazılan Mesih’in adı onların ebedi aidiyetini mühürler⁹¹⁴. Böylece cennet, Tanrı’nın insanlıkla kurmak istediği sevgi dolu birlikteliğin, çağrıya erişmiş kutsalların, Mesih ile ebediyen yaşayacağı bir sonsuzluk diyarının simgesi haline gelir.

⁹¹² Kauffman, *Bible doctrine*, 682.

⁹¹³ *Katolik Kilisesi Din ve Ahlâk İlkeleri*, 256-258.

⁹¹⁴ Seyfeli, *Hıristiyanlık*, 55.

2.2.5.7. Kurtuluş Tasarısında Cehennem ve Nihai Kader

Tanrı'nın Krallığı, Hristiyan inancına göre bir sevgi krallığıdır ve bu sevgiye sadece özgür iradeyle katılmak mümkündür. Ancak sevgi, reddedilebilir bir gerçekliktir. İnsan, Tanrı'nın lütfunu kabul edebileceği gibi reddetme hakkına da sahiptir. Kurtuluşu reddetmek, ebedi perişanlık anlamına gelir. Vahiy Kitabı bu durumu “ikinci ölüm” olarak nitelendirir⁹¹⁵. Kutsal Kitap, “Sevmeyen, ölümden kalır. Kardeşinden nefret eden, katildir; hiçbir katilin de sonsuz yaşama sahip olmadığını bilirsiniz.”⁹¹⁶ sözleriyle, Tanrı'ya sevgi ve bağlılık olmadan hayatın gerçek anlamını yitirdiğini açıkça ortaya koyar.

Tanrı'nın sevgisini kabul etmeden ve pişmanlık duymadan ölenler, Hristiyan inancına göre “cehennem” olarak adlandırılan, Tanrı'dan ebedi ayrılığı simgeleyen bir yazgıyla karşı karşıya kalırlar. Yeni Ahit, Mesih'e iman etmeyenlerin hem ruhlarının hem de bedenlerinin yok olacağını ve sönmeyen ateşe atılacaklarını bildirir⁹¹⁷. Kilise ise ölümcül günah içinde ölenlerin ruhlarının doğrudan cehenneme gideceğini ve burada sonsuz azap çekeceklerini öğretir. Bu azabın en acı boyutu, Tanrı'nın huzurundan ebediyen yoksun kalmaktır.

Kutsal Kitap ve kilise öğretileri, insanları özgür iradeleriyle ebedi yazgılarını belirlemeye çağırır. Bu çağrı, Tanrı'ya yönelme ve kurtuluşu arama davetidir. İsa, “Dar kapıdan girin. Çünkü kişiyi yıkıma götüren yol geniş ve rahattır, bu yola girenler çoktur; ama yaşama götüren yolda, kapı da dardır, bu yolu bulanlar azdır.” sözleriyle doğru yolu seçmenin zorluğuna ve bu yolun kurtuluşa giden önemine dikkat çeker. Tanrı kimseyi cehenneme göndermek istemez. Ancak insan, özgür iradesiyle Tanrı'ya sırt çevirdiğinde ve günah yolunda ısrar ettiğinde kendisini ebedi ayrılığa sürükler. Kilise, Hiç kimsenin mahvolmasını istemeyen, ama herkesin tövbeye gelmesini isteyen Tanrı'nın bağışlayıcı doğasını vurgular. Hristiyan inancına göre, Tanrı'nın adaleti insanı tövbeye davet ederken, merhameti kurtuluşun kapısını açık tutar. Böylece insan, Tanrı'nın sevgisi aracılığıyla kurtuluşa erişebilir⁹¹⁸.

⁹¹⁵ Va. 20:14.

⁹¹⁶ Yu. 3:15.

⁹¹⁷ Mat. 13:41-42; 25:41.

⁹¹⁸ *Katolik Kilisesi Din ve Ahlâk İlkeleri*, 259-260.

Hristiyan eskatolojisi, evrenin sonunu ve insanlığın nihai kaderini Tanrı'nın kurtuluş tasarısı bağlamında ele alır. Bu anlayışa göre kıyamet anında Tanrı'nın Krallığı tam anlamıyla egemen olacak, sadık müminler ilahi ödüle erişecek, kötülük ise nihai olarak ortadan kaldırılacaktır. Ancak bu süreçte, günah içinde yaşayanlar Tanrı'dan sonsuz ayrılığa mahkûm edilecek ve cehennem gerçeğiyle yüzleşeceklerdir. Vahiy Kitabı'nda cehennem, Tanrı'nın huzurundan uzak, ebedi ıstırap içinde bir varoluş biçimi olarak betimlenir. Geleneksel Hristiyan teolojisi, bu durumu Tanrı'dan ebedi ayrılık ve kurtuluşun kaybı olarak yorumlarken; bazı evrenselci yaklaşımlar cehennemi geçici, arındırıcı bir süreç olarak görür ve her ruhun nihayetinde Tanrı ile uzlaşacağı umudunu dile getirir. Bu farklı yaklaşımlar, cehennemin mahiyeti ve süresi konusunda Hristiyan düşüncesinde süregelen tartışmaların temelini oluşturur⁹¹⁹

Mesih'in öğretileri, Tanrı'nın Krallığı'na katılmayı reddetmenin ya da ondan dışlanmanın sonuçlarını son derece ciddi biçimde ortaya koyar. Özellikle Şeytan ve melekleri için hazırlanmış olan “sonsuz ateş”e gönderilmek, Tanrı'nın kutsadıklarından ayrılma durumunu ifade eder. Kutsal Kitap'ta yer alan ateş, karanlık ve kaynayan katran gibi imgeler, bu ruhsal ayrılığın dehşetini ve derinliğini simgeleyen güçlü sembollerdir. Cehennem, Tanrı'nın sevgisinden ebediyen yoksun kalmanın yol açtığı içsel acının bir metaforu olarak anlaşılır. Vahiy Kitabı'nda geçen “ateş gölü” tasviri ise bu kalıcı ayrılığı ve ruhsal ıstırapı simgesel bir dille ifade eder. Bu anlatımlar, Hristiyan eskatolojisinde cehennemin hem fiziksel hem de öncelikle ruhsal bir gerçeklik olarak kavrandığını gösterir⁹²⁰.

2.2.5.8. Kurtuluş Tasarısında Sonsuz Yaşam

Tanrı'nın Krallığı'nın tam anlamıyla kurulması, Hristiyan eskatolojisinde sonsuz yaşamın başlangıcını ve Tanrı'nın evrensel egemenliğinin kesin zaferini ifade eder. Bu nihai tamamlanma, yaratılışın yenilendiği ve Tanrı ile insanlık arasında eksiksiz bir birlikteliğin sağlandığı büyük bir dönüşüm dönemini temsil eder. Hristiyan teolojisinde “büyük kurtuluş” olarak adlandırılan bu süreç, günah ve ölümlülükten kurtuluşu içeren ebedi bir özgürlük anlayışını yansıtır. İbraniler 5:9'da bu kurtuluş “ebedi kurtuluş” olarak tanımlanır ve Tanrı'nın insanlık için hazırladığı

⁹¹⁹ Seyfeli, *Hristiyanlık*, 55-56.

⁹²⁰ Nicolas - Ratzinger, *Catholic Dogmatic Theology*, 2023, 511-513.

kalıcı kurtuluşun doğasını ortaya koyar. Pavlus da Romalılara yazdığı mektubunda, bu ebedi yaşamı “yücelik, onur ve ölümsüzlüğü arayanlara verilecek bir armağan” olarak tanımlar. Böylece sonsuz yaşam, Tanrı’dan gelen onur ve ölümsüzlükle bütünleşmiş kutsal bir gerçeklik olarak sunulur⁹²¹.

İbraniler 2:2–4’te sözü edilen ve Mesih aracılığıyla başlatılan “büyük kurtuluş,” insanlığın temel varoluşsal sorunları olan günah, ayartılma ve ölümden nihai özgürlüğü ifade eder. Nuh’un Tufan’dan, İsrailoğullarının Mısır esaretinden kurtuluşu gibi olaylar tarihsel olarak önemli olmakla birlikte, bu olaylar sınırlı ve geçici kurtuluş örnekleridir. Oysa İbraniler mektubundaki kurtuluş anlayışı, bu örneklerin ötesine geçerek tüm insanlık için İsa Mesih’in sunduğu nihai çözümü ifade eder. İsa Mesih’in Celile’de duyurmaya başladığı ve havarileri aracılığıyla tüm dünyaya yayılan kurtuluş mesajı, Hristiyan inancının temel doktrinini oluşturur. Bu mesaj, günahın ve ölümün gücünden özgürleşmeyi ve Tanrı’nın sonsuz Krallığı’na katılmayı vaat eder. Bu yönüyle “büyük kurtuluş,” Hristiyan teolojisinde en yüce kurtuluş anlayışı olarak kabul edilir ve Tanrı’nın insanlık için hazırladığı nihai kurtuluş tasarısının özünü oluşturur⁹²².

Kurtuluşun “sonsuz” olarak tanımlanması, etkilerinin kalıcı ve değişmez oluşuyla da ilgilidir. Tanrı’nın sunduğu bu lütuf, iman edenleri, günahın, ölümün ve ayartılmanın esaretinden tamamen ve ebediyen kurtaracak bir süreçten oluşur. Bu süreç, insanlık tarihinde bir dönüm noktasıdır; çünkü bu kurtuluş, insanın en önemli varoluşsal sorunlarına nihai bir çözüm sunar ve ona Tanrı’yla kesintisiz bir birliktelik içinde sonsuz yaşam vaat eder. Bu büyük kurtuluşun bir diğer önemli yönü ise, bu süreç sonunda inananların bozulmaz, günahsız ve ölümsüz bir varlığa kavuşacak olmasıdır. Hristiyan teolojisine göre, bu durum Tanrı’nın insanlık için belirlediği en nihai amaçtır. Tanrı insanı kendi suretinde yaratmış, ancak günah nedeniyle bu suret bozulmuştur. Kurtuluş süreci, bu ilahi suretin yeniden eski ihtişamına kavuşturulmasıdır⁹²³.

⁹²¹ J. M. Stephenson, *God’s Plan of Salvation: Or, His Purpose Concerning Man and Earth* (Thomas Wilson, 1877), 8.

⁹²² Stein, *Jesus the Messiah*, 129,130-134.

⁹²³ Stephenson, *God’s Plan of Salvation*, 5-6.

Büyük kurtuluşla birlikte Tanrı'nın egemenliği, tam anlamıyla tesis edilecek; kötülük, ölüm ve acı tamamen ortadan kalkacaktır. Tanrı'nın adaleti ve doğruluğu tüm yaratılıшта hüküm sürecek, İsa Mesih'in dirilişıyle başlayan süreç eskatolojik umudu şekillendirecek ve inananlar için ebedi yaşamın müjdesi olacaktır. Nihayetinde Tanrı, halkıyla sonsuza dek birlikte olacak ve yeni bir yaratılış gerçekleşecektir. Böylece, kurtuluş tarihi Mesih'te doruğa ulaşacak ve Tanrı'nın zaferi kesinleşecektir⁹²⁴.

⁹²⁴ Dean Dudley, *History of the First Council of Nice : A World's Christian Convention, A.D. 325* (Boston: Fred Rogers, 1860), 50-51.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KURTULUŞUN HİRİSTİYAN YAŞAMINDAKİ YANSIMALARI

Hristiyan inanç sisteminde kurtuluş, teolojik bir doktrin olduğu gibi aynı zamanda inananların bireysel, kilise ve toplumsal yaşamını şekillendiren merkezi bir inanç unsurudur. Hristiyan teolojisinde kurtuluş, Tanrı'nın lütfu aracılığıyla gerçekleşen dinamik bir süreçtir. Bu süreç, iman edenlerin Mesih'in yaşamına, öğretilerine ve kurtarıcı eylemlerine katılımını gerektirir. Hristiyanlar için İsa Mesih'in insan doğasındaki eylemleri, Mesih sonrası dönemde yaşamı şekillendiren kutsal birer rehber niteliği gösterir.

Tanrı'nın kurtuluş tasarısında Mesih sonrası dönem, insanlık tarihinde yeni bir aşamayı temsil eder. Bu dönem, insanlığın kurtuluşunun mümkün hale geldiği bir zaman dilimi olarak tanımlanır. Pavlus'a göre bu süreç, Tanrı'nın yeryüzü ve insanlık için öngördüğü yeni düzenin başlangıcıdır ve bu düzen, Mesih'in yaşamı ile çarmıhtaki ölümü temelinde şekillenmiştir. Pavlus'un anlayışında kurtuluş, yalnızca geçmişte gerçekleşmiş bir olay değil, aynı zamanda gelecekte tamamlanması beklenen eskatolojik bir gerçekliktir. Bu bağlamda Mesih sonrası dönem, “şimdi ama henüz değil” anlayışıyla ifade edilir; yani kurtuluş süreci başlamış, ancak henüz tam anlamıyla tamamlanmamıştır⁹²⁵.

Mesih sonrası dönemde Hristiyan ibadet hayatı, Mesih'in çarmıhta sunduğu fedakarlık etrafında şekillenir. Onun ölümü ve dirilişi, iman edenlerin Tanrı ile yeniden bağ kurmalarının temelini oluşturur ve litürjik uygulamalara yön veren merkezi bir gerçeklik olarak kabul edilir. Dua, ayin ve diğer ibadetler, kurtuluşun hem hatırlanmasını hem de topluca tecrübe edilmesini sağlar. Böylece Hristiyanlar, bu ibadetler aracılığıyla Tanrı'nın lütfuna yeniden katılır, Mesih'in yaşamı ve eylemleriyle ruhsal bir bağ kurarlar. Bu bağ, inananların yalnızca ruhsal değil, toplumsal yaşamlarında da kurtuluşun etkilerini somut biçimde deneyimlemelerini sağlar⁹²⁶.

⁹²⁵ Gündüz, *Pavlus Hristiyanlığın Mimarı*, 240-244.

⁹²⁶ Taşpınar, *Din ve Fenomenoloji Arasında Yahudilik ve Hristiyanlık*, 81.

Kurtuluş doktrini, Hristiyan inancının, ibadetlerinin ve ahlaki öğretilerinin merkezinde yer alır. Bu doktrin; sakramentlerden ibadet pratiklerine, ahlaki normlardan toplumsal ilişkilere ve kilise yaşamına kadar tüm Hristiyan hayatını şekillendirir. Hristiyan teolojisine göre kurtuluş, imanla başlar. Bu iman, İsa Mesih'in Tanrı'nın Oğlu olduğuna; onun çarmıhta insanlığın günahları uğruna öldüğüne, dirildiğine ve kurtarıcı olarak gönderildiğine yürekten inanmayı ifade eder. Ancak bu imanın etkin olabilmesi için bireyin, Mesih'in yaşamına benzer bir hayat tarzı benimsemesi, onun öğretilerine uygun yaşaması ve Mesih'le özdeşleşmesi gerekir.

Hristiyan ahlakı ve yaşam biçimi, bu özdeşleşmenin doğal bir sonucudur. İsa'nın öğretilerine uygun bir yaşam sürmek; fedakarlık, bağışlama, merhamet, adalet ve sevgi gibi değerlerle donanmak bu sürecin ayrılmaz parçalarıdır. Pavlus'un Galatyalılara yazdığı mektubundaki sözleri bu özdeşleşmeyi ifade eder: "Artık ben yaşamıyorum, Mesih bende yaşıyor." Bu özdeşleşme sayesinde kurtuluş, yalnızca bireyin Tanrı ile ilişkisini değil, aynı zamanda komşusuyla ve dünyayla kurduğu ilişkiyi de dönüştürür. Hristiyan yaşamı, kurtuluşun, İsa Mesih'in örnek yaşamına benzer bir yaşam biçimine dönüştüğü kutsal bir yolculuk olarak kabul edilir. Bu yolculuk, inananların her gün Tanrı ile bir ilişki kurmalarını sağlar ve kurtuluşu yalnızca inanılan bir gerçek değil, aynı zamanda yaşanan bir deneyim haline getirir⁹²⁷.

Hristiyanlık, bu kurtuluş bilincini dua, ayin ve ibadetler aracılığıyla günlük hayata taşır. Bu ibadetler, İsa Mesih'in kurtarıcı yaşamındaki temel dönüm noktalarını hatırlatarak inananları Tanrı'nın kutsal lütfuna yeniden katılmaya çağırır. Bu bağlamda, kurtuluşun Hristiyan yaşamındaki somut yansımaları; bireysel düzeyde ahlaki dönüşüm, kilise yaşamında litürjik ve sakramental deneyimler ile toplumsal düzeyde sevgi temelli ilişkiler çerçevesinde ortaya çıkar:

3.1. BİREYSEL YAŞAM: AHLAKİ DÖNÜŞÜM VE KURTULUŞ

Hristiyanlıkta bireysel yaşam, günlük ibadetler ve dini pratikler aracılığıyla şekillenir⁹²⁸. Bu ibadetler, bireyin imanını derinleştirerek ahlaki dönüşümünü hedefler. Dua, Kutsal Kitap okumaları, tövbe ve oruç gibi uygulamalar bu sürecin temelini

⁹²⁷ Stevens, *The Christian Doctrine of Salvation*, 1905, 2,3,13.

⁹²⁸ Gündüz, "Hristiyanlık", 2020, 149.

oluşturur. Kilise topluluğunda icra edilen sakramentler ve litürjik uygulamalar ise inananların bu manevi süreci toplulukla birlikte deneyimlemelerini sağlar ve ruhsal gelişimlerini destekler.

Hristiyan inancına göre bireysel kurtuluş, Tanrı ile kurulan kişisel ilişkinin sürekliliğiyle mümkündür. Kurtuluş, yalnızca bir defaya mahsus bir deneyim değil; Tanrı'nın lütfuyla her an yenilenen ve büyüyen dinamik bir süreçtir. Bu süreç, İsa Mesih'in öğretilerine uygun bir yaşam tarzı benimsemeyi ve bu yaşamı sadakatle sürdürmeyi gerektirir. Kutsal Ruh'un rehberliğinde, inanan kişi günah ve kurtuluş arasındaki mücadelede bilinçli tercihler yaparak ahlaki dönüşümünü sürdürür. Aziz Pavlus'un ifadesiyle, kişi "eski benliğini" terk edip "Mesih'te yeni bir yaratık" haline gelir⁹²⁹.

Kurtuluş, Hristiyanlar için sürekli yenilenme ve ruhsal olgunlaşma sürecidir. Bu süreçte birey, Tanrı'nın buyruklarına sadık kalarak her gün Tanrı ile daha yakın ilişkiler kurmaya gayret eder. Bireysel ibadetler; inananların Tanrı'nın kurtuluş tasarısına dahil olmalarını, bu tasarının bir parçası olarak yaşamalarını ve Tanrı ile daha içsel bir bağ kurmalarını sağlayan ruhsal araçlardır.

Bireysel yaşamda kurtuluş öğretisi, ahlaki dönüşümün temelini oluşturur. Hristiyan, Eski Yasa'dan Yeni Yasa'ya geçişin farkındalığıyla günahın köleliğinden özgürleşir ve Mesih'te yeni bir yaşama yönelir. Bu bilinç, bireyi sürekli olarak içsel yenilenmeye ve ahlaki olgunluğa ulaşma çabasında tutar⁹³⁰. Nitekim, Philo'nun öğretilerinde de kurtuluş; insan ruhunun Tanrı ile birleşmesi ve erdemli bir yaşam sürmesiyle tanımlanır. Philo, insanın akıl ve bilgi yoluyla Tanrı'ya yaklaşacağını savunur; bu süreçte erdemli davranışların, dua ve ibadetlerin merkezi bir rol oynadığını vurgular. Ona göre erdemler, insanı Tanrı'ya daha yakın hale getirir⁹³¹.

Hristiyanlıkta bireysel günlük ibadetler de benzer şekilde, kişinin Tanrı ile ilişkisini güçlendirir ve kurtuluş sürecine bilinçli bir katılım sağlar. Dua, Kutsal Kitap okumaları, oruç ve diğer manevi disiplinler, bireyin Tanrı'nın iradesini anlamasına ve onunla uyum içinde bir yaşam sürmesine yardımcı olur. Özellikle Mezmurlar ve Yeni

⁹²⁹ 2. Ko. 5:17.

⁹³⁰ Rom.6:4-6.

⁹³¹ Aykıt, Dursun Ali, *Hristiyanlığın Öncüsü Olarak İskenderiyeli Philo* (Ankara: Eskiye Yayınları, 2019), 202.

Antlaşma'daki dua metinleri, inananlara kurtuluşun getirdiği ruhsal teselliye ve yenilenme imkanını hatırlatır.

3.1.1. Bireysel Yaşamda Duaların Yeri ve Önemi

Hristiyan bireyin günlük yaşamında dua, Tanrı ile doğrudan iletişim kurmanın en temel yollarından biri olarak öne çıkar. Dua, bir ibadet pratiği olmanın ötesinde, ruhsal yenilenmenin ve Tanrı'nın iradesine uyum sağlamanın aracıdır. Bireysel ibadetin merkezinde yer alan bu ibadet, imanlının kurtuluş bilincini pekiştirirken, ahlaki dönüşüm sürecini destekleyerek onu kurtuluş yolunda güçlendirir.

Hristiyan geleneğinde dua, Tanrı'ya olan bağımlılığı kabul etme ve O'na güven duyma aracıdır⁹³². İnanan birey dua ile Tanrı'nın lütfunu kabul eder ve ruhunu Tanrı'nın iradesine açarak kurtuluş sürecine dahil olur. Bu bağlamda dua, insan ruhunun Tanrı'ya yönelmesi ve O'ndan kurtuluş lütfunu dilemesi olarak tanımlanabilir.

Hristiyan tarihinde dua, Tanrı'nın insanı kurtuluşa dahil etme yöntemlerinden biri olarak varlığını sürdürmüştür. Eski Ahit'te dua, insanın günaha düşmesiyle başlayan ve ilahi kurtuluşa yönelmesiyle devam eden bir sürecin çağrışal ifadesidir. Tanrı, İsa Mesih'in gelişi öncesinde insanlığa, “Neredesin? (...) Ne yaptın?” sözleriyle seslenir ve insanın düşüşünü fark etmesini sağlar. Yeni Ahit'te ise İsa Mesih, “Ey Tanrım, işte senin isteğini yapmak için geldim.” sözü ile itaati ve kurtuluşu mümkün kılan yolu açar⁹³³

Eski Ahit'te dua, Tanrı'nın vaat ettiği kurtuluşa duyulan güvenin ve bu vaadin gerçekleşmesi için gösterilen sadakatin bir ifadesidir. İbrahim ve Yakup'un duaları, Tanrı'nın halkı için sunduğu kurtuluşun bir güvencesidir. Musa'nın duası, Tanrı'nın halkına yönelik lütfunu açığa çıkarırken, İsa Mesih'in nihai şefaate duasının bir öncüsü kabul edilir. Mezmurlar, kurtuluş tarihine dair bir hatırlatma ve Tanrı'nın vaatlerine olan umudun bir tezahürü olarak öne çıkar. Hem bireysel hem de toplumsal ibadet hayatının temel unsurlarını barındıran Mezmurlar, Mesih'in gelişiyle tamamlanacak olan kurtuluşun çağrısını taşır. Yeni Ahit'te dua, iman edenlerin Oğul Mesih İsa ve

⁹³² Mahmut Aydın, *Dinler Tarihi Tarih, İnanç ve İbadet* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018), 404-405.

⁹³³ *Katolik Kilisesi Din ve Ahlâk İlkeleri*, 581-582.

Kutsal Ruh aracılığıyla Baba Tanrı ile kurdukları bir kurtuluş deneyimine dönüşür. Kutsal Üçlü Birlik'in tam varlığıyla insanı kurtuluş deneyimine dahil eder Vaftizle birlikte Hristiyan duası, bireysel bir kurtuluş deneyimi sunmakla beraber imanlıların İsa Mesih'in görünür bedeni olan kilise ile uyum içinde olmalarını da sağlar. Böylece dua, bireysel olduğu kadar kilise topluluğunda yaşanan ortak kurtuluşun da bir ifadesi haline gelir⁹³⁴.

Kilise, Mesih merkezlidir ve şifa mucizeleri Mesih'in adıyla gerçekleştirilir⁹³⁵. Mesih'in adı ve kişiliği kurtuluş fikriyle ayrılmaz bir bütün oluşturur⁹³⁶. O, kurtuluşun bizzat kaynağı olarak kabul edilir. Çünkü gök altında, insanların kurtuluşu için verilen tek isim Mesih'tir⁹³⁷. Bu nedenle, kilisenin misyonu Mesih'i öğretmek olduğu gibi onun adındaki kurtuluş gerçeğini yaşatmak ve dünyaya duyurmaktır

Hristiyan teolojisinde dua, bireysel ve toplu dindarlığın merkezinde yer alır ve kurtuluş sürecinde temel bir rol üstlenir. Hristiyan geleneğinde özellikle bireysel dindarlıkta İsa Mesih, dua edilen ve yakarılan bir kurtarıcı olarak ön plandadır⁹³⁸. Yeni Ahit'te İsa Mesih, dua eden bir örnek olarak sunulmakta; O'nun hem bireysel hem de cemaatle birlikte yaptığı dualar, Hristiyan dua pratiğine yön vermektedir. Mesih'in dua yaşamı, O'nun Tanrı ile sürekli ilişki içinde olduğunu ve kurtuluşun aracısı olarak dua eden bir Şefaatchi rolü üstlendiğini gösterir. Yeni Ahit, Mesih'i sık sık dua ederken tasvir eder. İsa Mesih, insan doğasında bulunduğu süre boyunca, önemli eylemlerden ve kararlardan önce hem bireysel hem de toplulukla birlikte dua etmiştir. Onun örnekliği doğrultusunda, litürjik dualar genellikle Baba Tanrı'ya, Oğul aracılığıyla yöneltilirken, belirli durumlarda doğrudan Mesih'e de hitap edilebilir.

Patristik dönemde Aziz Basil, Augustinus, Damascene ve Nissalı Gregorios gibi Kilise Babaları, duayı Tanrı'ya yöneltilmiş bir dilek, zihin yükselişi ya da ilahi bir konuşma olarak tanımlamış; Skolastik dönemde ise Aziz Thomas Aquinas, duayı Tanrı'ya sunulan alçakgönüllü bir dilekçe olarak açıklamıştır. Bu tanımlar, 20. yüzyılda "Tanrı ile diyalog" merkezli daha geniş bir anlayışla bütünleşmiş ve duanın insanın Tanrı'ya verdiği cevap olduğu vurgulanmıştır. 20. yüzyılda manevi yazarlar,

⁹³⁴ *Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri*, 588-589.

⁹³⁵ Elç. 3:6.

⁹³⁶ Yu. 14:9.

⁹³⁷ Elç 4:12.

⁹³⁸ Gündüz, "Hristiyanlık", 2020, 135.

Kilise Babalarının tanımlarını kabul etmekle birlikte, duayı “Tanrı ile konuşmak” olarak ele alan geniş tanım da benimsemişlerdir. Bu geniş tanım, insanın Tanrı’nın Söz aracılığıyla konuşmasına bir yanıttır. Katolik teolojisi, duanın Tanrı’ya ihtiyaçları bildirme girişimi değil, insanın yetersizliğini ve Tanrı’ya bağımlılığını kabul etme eylemi olduğunu öğretir. Dua, bencillikten uzak, kişinin isteğini alakgönüllölükle Tanrı’nın iradesine teslim etmesidir. Dua, kurtuluş sürecinde Tanrı’nın lütfunu aramanın en temel yollarından biridir. Hem bireysel hem de topluluk halinde yapılan dualar, insanın Tanrı ile olan ilişkisinin sürekliliğini sağlar, günaha karşı koruyucu bir etki gösterir ve nihai kurtuluş sevinci yaşıama konusunda ona yol gösterir. Dolayısıyla kurtuluşun bir parçası olarak dua, Tanrı ile birlik sürecinin ayrılmaz bir parasıdır⁹³⁹.

Dua, kutsal varlıkların gerçekleştirebileceği bilinçli bir eylemdir. Mükemmellik sırasına göre dua edebilen varlıklar şu şekilde sıralanabilir: İnsan olarak Mesih, Meryem Ana, melekler, kutsanmışlar, araftaki ruhlar ve dünyadaki yolcular. Buna karşılık, şeytanlar ve lanetli ruhlar, geri dönölmez bir şekilde Tanrı’dan uzaklaştıkları için dua edemezler. Ancak, kurtuluş öğretisi bağlamında dua edenlerin durumu ve dualarının nesnesi önemli farklılıklar gösterir. Öncelikle, insan olarak Mesih, Baba’ya tapınır. Cennet’te O’na sonsuz şükranlarını sunar. İnsanlığın kurtuluşu için de şefaati eder. Onun duası, kurtuluşun en yüksek modeli olarak Tanrı ile insan arasında ebedi bir aracı niteliğindedir. Meryem Ana, yeryüzünde dua etmiş ve şimdi cennette insanlık için şefaati etmektedir. Onun duaları, insanın kurtuluş için ihtiyaç duyduğu lütufların elde edilmesine aracılık eder.

Melekler, ihtişamlarının artması ve insanlığın kurtuluşu için dua edebilirler. Kutsanmış olanlar, son yargı gününde bedenlerinin yüceltilmesi ve yeryüzündeki insanların tüm ihtiyaçları için dilekçede bulunabilirler. Araftaki ruhlar, kendi cezalarının bağışlanması için dua edebilirler. Dünyadaki yolcular, yani yaşıayan insanlar, öncelikle kendi kurtuluşları için dua etmelidir. Kutsal Yazılar, Hristiyanların birbirleri için dua etmelerinin önemini vurgular. Yakup 5:16’da “Birbiriniz için dua edin ki kurtulabilesiniz.” öğretisi ile duanın kurtuluştaki önemine vurgu yapılır. Yolcuların duaları, kilisenin önderleri, inananlar, katekúmenler, acı çekenler, düşmanlar, araftaki ruhlar ve tüm insanlık için de yönlendirilmelidir. Kilise, duanın

⁹³⁹ K. J. Healy, “Prayer (Theology Of)”, *New Catholic Encyclopedia*, ed. Catholic University of America (Detroit : Washington, D.C: Thomson/Gale, 2003), 11/ 592-594.

toplumsal değerini vurgular ve biręok ruhun kurtuluşunun, Mesih'in Mistik Bedeni olan kilise'nin dualarına ve fedakarlıklarına bağlı olduğunu belirtir.

Bireysel yaşamda dua eden kişi, kurtuluş ve lütuf için dua etmelidir. Dualar öncelikle Tanrı'nın yüceliği, O'nun iradesinin yerine getirilmesi ve insanlığın kurtuluşu için olmalıdır. Aziz Thomas, *“Bütün dualarımız lütuf ve yüceliğin kazanılmasına yönelik olmalıdır.”* diyerek, duanın nihai hedefinin Tanrı ile birlik içinde ebedi kurtuluşa ulaşmak olduğunu belirtir. Hristiyan teolojisinde dünyevi mallar için yapılan dualar, kurtuluş için uygun olmaları şartıyla anlam taşır. Tanrı, ruhsal olarak zararlı olabilecek dünyevi talepleri yerine getirmez, ancak bu tür dualar kişiye ruhsal kazanımlar sağlayabilir. Bu bağlamda, dünyevi mallar için yapılan duaların, ruhsal liyakat ve ferahlık getirmesi amaçlanmalıdır. Kurtuluş öğretisi açısından dua, lütuf düzeninde etkili olup Tanrı'nın takdirine bağlı olarak yanıt bulur. Kişi her zaman, her yerde ve her durumda uygun şeyler için dua edebilir. Duanın etkinliği, kişinin niyetine, samimiyetine ve ruhsal durumuna baęlıdır⁹⁴⁰.

Hristiyan inancında dua, ibadetin ötesinde, Tanrı ile sürekli bir ilişi kurma çabasıdır. Pavlus'un “Durmadan dua edin.” çağırısı, Hristiyan yaşamında kesintisiz bir dua halinin önemini vurgular. Dua, insanın içsel yolculuğunda şeytani ayartmalara karşı bir direnç oluştururken, Tanrı'nın iradesine uygun bir yaşam sürme çabasını da destekler. “İnsan nasıl yaşıyorsa öyle dua eder, nasıl dua ederse öyle yaşar.” anlayışı, dua ile yaşamın ayrılmaz bir bütün olduğunu ortaya koyar. Bu bağlamda, kurtuluş, Tanrı ile kurulan bağı güçlendiren sürekli bir dua hayatı ile mümkün hale gelir.

İsa Mesih'in dua yaşamı, Tanrı'ya olan güvenin ve sevginin en güçlü ifadesidir. Onun duası, tüm insanlığın kurtuluşuna hizmet eden ilahi bir örnektir. Dua, yaratılışın Tanrı'ya yönelmesi ve O'nda kurtuluş bulması için bir araç olarak görülür. Hristiyan yaşamında dua, Tanrı'ya seslenmek, O'na teslim olmak ve ilahi iradenin insan yaşamında etkin olmasına imkan tanımaktır. Bu bağlamda dua, bireyin Tanrı ile olan ilişkisini sürekli olarak derinleştiren, ruhsal gelişimi sağlayan ve tam bir teslimiyeti simgeleyen bir unsurdur⁹⁴¹.

⁹⁴⁰ Healy, “Prayer (Theology Of)”, 594-596.

⁹⁴¹ *Katolik Kilisesi Din ve Ahlâk İlkeleri*, 623-624.

Tesbih duası, imanlıların Mesih'in yaşamı ve kurtuluş tasarısı üzerine tefekkür etmelerine yardımcı olan bir ibadet biçimi olarak kabul edilir. Tanrı'nın lütfunu dilemek için bir vesile olarak görülür. Hristiyan kurtuluş öğretisine göre, insanın Tanrı'nın bahsettiği kurtuluş lütfuna bilinçli bir şekilde karşılık vermesi gereklidir. Bu bağlamda tesbih, bireyin Tanrı ile manevi bir bağ kurmasını sağlayarak, Tanrı'nın kurtarıcı iradesinde insanın aktif bir rol almasına imkan tanır. Hristiyan geleneğinde. "Rosary" adıyla anılan bu ibadet, İsa Mesih'in kurtuluşa dair yaşamındaki önemli olayları hatırlamak ve yaşatmak amacıyla düzenlenmiştir. Tesbih duası, Mesih'in doğumundan çarmıha gerilişine, dirilişinden göğe yükselişine kadar olan kutsal olayları anarak, iman edenlerin ruhsal yolculuklarında derin bir tefekküre ulaşmalarına yardımcı olur⁹⁴².

Tesbihin kurtuluş doktriniyle olan ilişkisi, özellikle Katolik Kilisesi'nin günahların bağışlanması ve ruhun arınmasına dair öğretilerinde açıkça görülmektedir. Tesbih duaları, af duaları ve endüljans uygulamalarıyla doğrudan bağlantılı olup, Kilise belirli şartlar altında tesbihi düzenli olarak okuyanlara kısmi veya tam endüljanslar tanımaktadır. Bu durum, tesbihin ruhsal arınma ve eskatolojik kurtuluş sürecinde önemli bir yere sahip olmasını sağlamıştır. Tarihsel açıdan incelendiğinde, tesbih duaları kurtuluş öğretisiyle yakın ilişki içinde değerlendirilmiştir. Erken dönem Hristiyanlıkta çakıl taşları ya da düğümlü iplerle duaların sayılması gibi pratikler, kurtuluş yolunda sürekli bir dua disiplini oluşturma çabasının ifadesi olarak görülmektedir. Bu bağlamda tesbih, kurtuluş tarihine derinlemesine nüfuz eden bir dua ve tefekkür geleneği olarak Hristiyan yaşamında önemini korumaktadır⁹⁴³.

Hristiyan kurtuluş tasarısında dua yaşamı, insanın Tanrı ile ilişkisinin temel unsurlarından biridir. Dua zorunlu olarak Mesih'le ilişkilidir. Bir Hristiyan'ın yaptığı her şey, O'nun adına yapılmalıdır⁹⁴⁴. Olgun bir Hristiyan, Tanrı'dan her şeyi Oğul'un adıyla istemelidir⁹⁴⁵. Kutsal Ruh'un yönlendirmesiyle dua yaşamı, takdis (Tanrı'ya adanmışlık), dilek (af dileme, gereksinimlerin Tanrı'ya sunulması), şefaath (başkaları için dua) ve şükran (Tanrı'ya teşekkür) gibi çeşitli formlarda şekillenir. Bu farklı dua

⁹⁴² "Rosary Prayer", *Archdiocese of Washington* (Erişim 06 Mart 2025).

⁹⁴³ Herbert Thurston Andrew J. Shipman, "The Rosary", *The Catholic Encyclopedia*, ed. Charles G. Herbermann (New York: The Encyclopedia Press, 1907-1913), 15/850-855. 13/481-482.

⁹⁴⁴ Kol. 3:17.

⁹⁴⁵ Yu. 15:16; 16:23.

biçimleri, kişinin ruhunu Tanrı'ya daha yakın hale getirmeyi ve O'nun kurtuluş tasarısına katılımını sağlamayı amaçlar⁹⁴⁶.

Meryem'e, azizlere ve şehitlere yönelik dualar; Kutsal Ruh'un rehberliğinde yapılan yakarışlar; Mesih'in dönüşüne dair dualar ve tefekküre dayalı dualar, Hristiyan yaşamında kutsallığa ve kurtuluşa giden yolu aydınlatır. Bu dua türleri, bireysel bir ruhsal deneyimi ifade ettiği gibi kilisenin ortak imanına ve Tanrı'nın kurtuluş lütfunun etkinliğine de işaret eder. Hristiyan yaşamında dua, ruhsal dönüşümün ve Tanrı ile birlikteliğin bir göstergesi olarak, iman edenlerin kurtuluş yolculuğunda merkezi bir rol oynamaya devam etmektedir.

3.1.1.1. Adanmışlık Takdis ve Tapınma Duaları

Hristiyan inancında bireysel yaşam, Tanrı ile kurulan kişisel bir ilişki üzerine inşa edilir. Bu ilişkinin temelinde iman, adanmışlık ve Tanrı'nın iradesine tam teslimiyet yer alır. Adanmışlık duası, bu sürecin önemli unsurlarından biri olup, bireyin Tanrı'ya güvenini, sevgisini ve bağlılığını ifade etmesini sağlar.

Hristiyan birey, yaşamının merkezine Tanrı'yı koyarak, O'nun iradesine boyun eğmeyi ve hizmet etmeyi amaçlar. Adanmışlık duası, bu teslimiyetin sözlü bir ifadesidir. İnanan kişi, bu dua aracılığıyla hayatını, aklını, ruhunu ve iradesini Tanrı'nın iradesiyle uyumlu hale getirme arzusunu dile getirir. Böylece Tanrı'ya olan güveni, sevgisi ve hizmet etme istekliliği pekişir. Tarihsel süreçte Hristiyan yazarlar, adanmışlığı dini bir erdem olarak tanımlamış ve insanın Tanrı'ya yaklaşma eğilimi olarak görmüşlerdir. Bu eğilim, yalnızca dışsal bir davranış değil, aynı zamanda Tanrı'ya güven, içsel bir ruhsal dönüşüm ve teslimiyeti gerektirir⁹⁴⁷.

Hristiyan kurtuluş tasarısında İsa Mesih'in Getsemani Bahçesi'nde ettiği dua, ilahi iradeye mutlak teslimiyetin en güçlü ifadesi olarak merkezi bir yer tutar. "Baba, istersen bu kaseyi benden uzaklaştı. Yine de benim değil, senin isteğin olsun." sözleriyle Mesih, çarmıh yolunda insani korku ile ilahi iradeye sadakat arasında yaşadığı gerilimi dile getirirken, kurtuluşun itaat ve teslimiyetle mümkün olduğunu ortaya koyar. Bu dua, yalnızca İsa'nın kişisel bir yakarışı değil, aynı zamanda insanlık

⁹⁴⁶ "Katolik Kilisesi Din ve Ahlâk İlkeleri", 601.

⁹⁴⁷ J. W. Curran, "Devotion", *New Catholic Encyclopedia*, ed. Catholic University of America (Detroit : Washington, D.C: Thomson/Gale, 2003), 4/708.

adına Tanrı'ya sunulan temsili bir teslimiyet eylemidir. Hristiyan geleneğinde bu yönüyle kabul gören Getsemani Duası, tüm teslimiyet dualarının temel kaynağı olarak görülmekte ve imanlının kurtuluş sürecine katılımını şekillendiren ruhsal bir rehber niteliği taşımaktadır⁹⁴⁸.

Tanrı'ya olan teslimiyetin somut bir ifadesi olarak şu şekilde formüle edilebilir: “Rab, sana teslim oluyorum. Senin tasarına güveniyorum ve hayatımı sana adıyorum. Beni yönlendir ve iradeni yerine getirmemde bana güç ver.” Bu dua, yalnızca ritüel bir uygulama değil, kalpten gelen samimi bir yöneliş olarak Hristiyan yaşamında yer alır. İnsanın Tanrı'nın iradesine olan derin güveni ve O'na olan teslimiyeti, bu duayla somut bir biçimde ifade edilir. Adanmışlık yalnızca dualarla sınırlı değildir; inancın eyleme dökülmesini de içerir. Kutsal Kitap, iman edenlerin yaşamlarını Tanrı'ya adaması gerektiğini vurgular: “Rab'be bütün yüreğinle güven, kendi aklına bel bağlama. Yaptığın her işte O'nu an, O senin yolunu düze çıkarır.”⁹⁴⁹.

Adanmışlık duası Hristiyan bireyin kurtuluş sürecindeki en güçlü araçlardan biridir. Tanrı'ya olan bağlılığın, güvenin ve teslimiyetin bir simgesi olarak, inananın ruhsal gelişimine katkıda bulunur. İbadet, sakramentler ve hayır işleriyle desteklenen adanmışlık, bireyin Tanrı'nın lütfuyla dönüşümüne ve nihai kurtuluşuna ulaşmasını sağlar. Bu nedenle, adanmışlık duası, tüm yaşamı yönlendiren bir iman ifadesi olarak görülür. Adanmışlık bireyin günlük kararlarında, meslek hayatında, aile ilişkilerinde ve toplumsal sorumluluklarında da tezahür etmelidir. Hristiyan birey, imanının gereklerini yerine getirerek Tanrı'ya olan sevgisini ve bağlılığını kanıtlar.

Hristiyan dua geleneğinde takdis (*benediction*) ve tapınma (*adoration*) duaları, Tanrı ile insan arasındaki kurtarıcı ilişkinin temel boyutlarını temsil eder. Bu çerçevede takdis, insanın Tanrı'dan gelen lütfu verdiği içten cevabı ifade eder. Tanrı'nın insana sunduğu armağan, insanın yüreğinde bir karşılık bulduğunda, aralarındaki kurtarıcı bağ güçlenir. Takdis duası, insanın Tanrı tarafından

⁹⁴⁸ Joel R. Gallagher, “The Gethsemane Event according to Thomas Aquinas”, *Angelicum* 94/4 (2017), 1,25.

⁹⁴⁹ Öz.3:5-6.

kutsanmasına bir yanıt olarak, insanın tüm kutsallığın kaynağı olan Tanrı'yı övmesidir⁹⁵⁰.

Takdis duası, Tanrı'nın kurtarıcı inisiyatifine insanın imanla verdiği cevabın ruhsal bir tezahürü olarak kurtuluş tasarısının aktif bir parçasıdır. Takdis eylemi iki temel şekilde gerçekleşir: Birincisi, insanın Kutsal Ruh aracılığıyla Mesih'te Baba Tanrı'ya yönelerek O'nu yüceltmesidir. Bu, insanın kendisine bahşedilen kurtuluşu takdisle karşılamasıdır. İkincisi ise, yine Mesih aracılığıyla Baba'dan gelen Kutsal Ruh'un lütfunu istemekle gerçekleşir. Her iki durumda da dua, insanın kurtuluş lütfuna açık bir kalple yönelmesini ve Tanrı'nın inayetine olan teslimiyetini ortaya koyar. Tapınma duası, kişinin Tanrı'nın yüceliği karşısında eğilmesidir. Tanrı hem yaratıcı olarak hem de kurtarıcı olarak yüceltilir. Tanrı'ya karşı huşu dolu bir duruş, kurtuluşun ruhsal bir teslimiyetle mümkün olduğunu gösterir⁹⁵¹.

Takdis ve tapınma duaları, Hristiyan kurtuluş tasarısında insanın ilahi çağrıya verdiği cevaptır. Tanrı'nın lütfuyla başlatılan ve insanın imanla karşılık verdiği bu süreçte dua, kurtuluşun sürekliliğini sağlayan ruhsal bir zemindir

3.1.1.2. Rab'bin Duası (Pater Noster)

Rab'bin Duası, Hristiyanların Tanrı'dan kurtuluş ve günlük ihtiyaçlarını dile getirdikleri bir dua olarak, İsa tarafından öğretilmiş ve kurtuluşun temel unsurlarını içeren bir dua olarak kabul edilmiştir. İsa, öğrencilerine dua etmeyi öğretme isteği üzerine, Luka 11,1'de aktarılan “Rab, bize dua etmesini öğret” talebine karşılık olarak, müritlerine ve kilisesine Hristiyanlığın temel duasını öğretmiştir. Luka, bu duayı kısa bir metinle (beş dilek) verirken, Matta duanın daha gelişmiş bir versiyonunu (yedilek) aktarır. Kilisenin litürjik geleneği, Matta'nın metnini esas almıştır:

Göklerdeki Babamız,

Adın kutsal kılınsın.

Egemenliğin gelsin.

Gökte olduğu gibi, yeryüzünde de senin isteğin olsun.

⁹⁵⁰ Musa Osman Karatosun, “Katolik Kilisesinin Günlük İbadet Kitaplarının İçeriği ve Türkiye’de Kullanılan Muadilinin Analizi”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/22 (15 Haziran 2019), 179-180.

⁹⁵¹ “Katolik Kilisesi Din ve Ahlâk İlkeleri”, 597.

Günlük ekmeğimizi bugün de bize ver.

Bize karşı suç işleyenleri bağışladığımız gibi, sen de suçlarımızı bağışla.

Ayartılmamıza izin verme.

Kötü olandan bizi kurtar.

“Göklerdeki Babamız” duası, bir dua olmanın yanı sıra, İncil’in merkezi mesajını ve Hristiyan yaşamının temel ilkelerini özetleyen bir öğreti olarak kabul edilir. Bu dua, Tanrı ile insan arasındaki ilişkinin temellerini atarken, Hristiyanların Tanrı’nın egemenliğine teslimiyetini, günahların bağışlanmasını ve kurtuluş için Tanrı’nın yardımına duyulan sürekli ihtiyaçlarını da dile getirir⁹⁵².

Rabbin Duası, Tanrı’nın kurtuluş tasarısının özünü yansıtan bir ilahi öğretilerdir. Bu dua, Tanrı’nın kurtuluş tasarısının temel ilkelerini içerir. Öncelikle, Tanrı’nın adının yüceltilmesi, O’nun kutsallığının tanınması ve iradesinin egemen olması için dua edilir. Bu bağlamda, Rab’bin Duası, Tanrı’nın egemenliğine katılımı sağlayan ruhsal bir yönlendirmedir. Bu, kurtuluşun sadece bireysel bir hedef olmadığını, aksine Tanrı’nın yeryüzündeki egemenliğinin tesis edilmesiyle bağlantılı olduğunu gösterir⁹⁵³.

Hristiyan teolojisinde bireyin hem maddi hem de manevi ihtiyaçlarıyla Tanrı’ya yönelmesi temel bir inanç ilkesi olarak kabul edilir. Bu bağlamda Mesih’in “ekmek” olarak sunulması, özellikle evharistiya sakramentinde kullanılan kutsal ekmekle somutlaşır. “Bize bugün günlük ekmeğimizi ver.” şeklindeki dua ise hem dünyevi rızkın teminiyle hem de ruhsal beslenmeye, yani Mesih’in kendisiyle beslenmeye işaret eder. Böylece bu ifade, insanın bedensel ihtiyaçlarıyla birlikte Tanrı ile bir birlikteliğe olan ihtiyacını da dile getirir. Duanın “Günahlarımızı bağışla” kısmı, kurtuluş teolojisinde Tanrı’nın affediciliğinin merkezi bir unsur olduğunu ortaya koyar. Bu bağışlanma, yalnızca bireysel kurtuluşu değil, toplumsal ilişkilerde merhametin ve bağışlamanın gerekliliğini de beraberinde getirir. İnsan, kendisine gösterilen ilahi merhameti başkalarına da yönelttiğinde, kurtuluş sürecine etkin bir biçimde katılmış olur. “Bizi ayartılara düşürme, fakat bizi kötü olandan kurtar.” ifadesi

⁹⁵² “Katolik Kilisesi Din ve Ahlâk İlkeleri”, 621-625.

⁹⁵³ John J. Wynne, “Prayer.” The Catholic Encyclopedia, Ed. Charles G. Herbermann. (New York: The Encyclopedia Press, 1907-1913), 15/850-855., 12/741.

ise insan iradesinin sınırlılığını ve kurtuluşun ancak Tanrı'nın lütfuyla mümkün olabileceğini vurgular. Bu yönüyle dua, insanın kendi gücüyle değil, ilahi yardımla kötülüğe karşı direnebileceğini ifade eder.

Rab'bin Duası, bireysel bir dua pratiği olmasının ötesinde, Hristiyan topluluğunun ortak kurtuluş anlayışını da yansıtan teolojik bir öz taşıyan metindir. Kilise geleneğinde bu dua, İsa Mesih tarafından bizzat öğretilmiş olması nedeniyle “en mükemmel dua” olarak kabul edilir. Buna ek olarak Rab'bin Duası, Hristiyan sakramental yaşamla da iç içedir. Özellikle vaftiz ve evharistiya gibi kurtuluşla doğrudan ilişkili sakramentlerde bütünleşir⁹⁵⁴.

Hristiyan yaşamının merkezine Tanrı'ya olan iman ve O'na teslimiyetin ifade edilmesinde bu dua evharistiya ile birleşerek “Rab gelene dek”⁹⁵⁵ ilkesine dayanır ve bu da kurtuluşun sürekli olarak hatırlanıp kutlandığı bir bağlamda, Hristiyanlar için her zaman yaşanması gereken bir dua olmasına olanak tanır. Böylece Rab'bin Duası hem bireysel inancı hem de topluluk içinde yaşanan litürjik yaşamı yönlendiren bütünsel bir iman ifadesi haline gelir.

3.1.1.3. Tövbe ve Bağışlanma Duaları

Tövbe ve bağışlanma duaları, Hristiyan inancında kurtuluşun temel unsurlarından biridir. İnsanın tövbe etmesi ve Tanrı'nın merhametine sığınması kurtuluş sürecinin ayrılmaz bir parçasıdır⁹⁵⁶. Kutsal Kitap'ta günah itirafı, Tanrı'dan bağışlanma dileği ve Tanrı ile doğru bir ilişki kurma gerekliliği açıkça vurgulanmaktadır.

Hristiyan öğretiyeye göre, insan günahlı bir doğaya sahiptir ve kurtuluş, Tanrı'nın lütfuyla günahların bağışlanmasıyla gerçekleşir. Kutsal Kitap'ta, “Eğer günahlarımızı itiraf edersek, O güvenilir ve adildir; günahlarımızı bağışlayıp bizi her kötülükten arındıracaktır.”⁹⁵⁷ denilerek, tövbenin bağışlanma ve kurtuluşla doğrudan ilişkisi vurgulanmaktadır.

Bireysel ve toplu olarak yapılan bağışlanma duaları, kişinin günahlarından arınmasını ve ruhsal olarak yeniden doğmasını amaçlar. Mezmurlar'da bu konu

⁹⁵⁴ “Katolik Kilisesi Din ve Ahlâk İlkeleri”, 625-629.

⁹⁵⁵ 1 Kor.11, 26.

⁹⁵⁶ Efs 2:8-9.

⁹⁵⁷ Yu.1:9.

derinlemesine işlenmiştir. Özellikle Mezmurlardaki Davud'un tövbe duası bu bağlamda öne çıkmaktadır:

Ey Tanrı, bana acı,

Sevgi dolu merhametinle,

Beni isyanımdan tamamen yıka,

*Günahımdan arındır*⁹⁵⁸.

Bu dua, insanın Tanrı'nın merhametine sığınma ihtiyacını açıkça gösterir. Bağışlanma duaları, Hristiyan ibadet hayatının merkezinde yer alır. Evharistiya ayinlerinde "Günah İtirafı" duası, Tanrı'nın lütfunu ve bağışlamasını dilemek için topluca okunur. Luka 18:13'te geçen vergi görevlisinin duası, en sade ve etkili tövbe dualarından biridir. İsa Mesih, bu duayı eden kişinin doğruluk kazandığını belirtmiş⁹⁵⁹ ve tövbenin kurtuluş için zorunlu olduğunu vurgulamıştır. Bağışlanma duası ruhsal arınma ve yeniden doğuşun da temelidir. Mezmurlar'da, "Ey Tanrı, içimde temiz bir yürek yarat, bana yeni bir ruh ver."⁹⁶⁰ diyerek günahkar insanın dönüşümü ve kurtuluşu için dua edilir.

3.1.1.4. Şefaath Duaları (Aracılık Duaları)

Şefaath duası, Tanrı'nın kurtuluş tasarısında önemli bir ibadettir. Şefaath, bir kişinin başka biri için Tanrı'ya aracılık etmesini ifade eder ve bu, özellikle başkalarının kurtuluşu için yapılan dualarda belirginleşir. İnananlar, birbirleri için dua ederek, Tanrı'nın lütfunun ve merhametinin tüm insanlığa ulaşmasını dileyerek toplu bir kurtuluş anlayışını benimserler. Kutsal Kitap, inananların hem kendi kurtuluşları için hem de başkalarının da kurtulması için dua etmeleri gerektiğini öğretir.

İsa Mesih'in insan doğasında öğrettiği şefaath duası, Hristiyan inancında örnek olarak kabul edilir. Yuhanna 17:11'de, İsa öğrencileri ve tüm inananlar için şu sözlerle dua eder: "Kutsal Baba, bana verdiklerinle onları koru ki, bizim gibi olsunlar." Bu dua, inananların yalnızca bireysel değil, toplu bir kurtuluş sürecine dahil edildiğini gösterir. Pavlus, "Öncelikle, her türlü dua, yakarış ve şefaath için dua edilmesini istiyorum.

⁹⁵⁸ Mez.51:1-2.

⁹⁵⁹ Luk. 18:14.

⁹⁶⁰ Mez.51:10.

İnsanlar için, kral ve yöneticiler için dua edin, çünkü Tanrı, her insanın kurtulmasını ister.”⁹⁶¹ diyerek bu sorumluluğun altını çizmektedir.

Tanrı, Sözü’nde (İsa Mesih’te) inanan insana hitap eder, kurtuluş iradesini ve öğüdünü açıklar ve inananları itaatkar bir ruhla yaklaşmaya davet eder. Buna karşılık, insanın Kutsal Yazılardaki Tanrı Sözü’ne verdiği yanıt, dua ile ifadesini bulur. Dua, insanın kurtuluşu almaya hazır olduğunu ve bu kurtuluşa duyduğu derin arzuyu dile getirir. Bu bağlamda şefaath duası, Hristiyan’ın kendisine lütufla yaklaşan Tanrı’ya verdiği cevap olarak insan iradesinin ilahi irade ile birleşmesi için bir çağrı ve yakarıştır. Ancak Hristiyan duaları, İsa Mesih’in adıyla ve Kutsal Ruh’un gücüyle sunulan dualar, bir lütuf aracı olarak tam bereketi talep edebilir. Çünkü böyle dualar, insan iradesinin ilahi olanla mükemmel bir birleşimini temsil eder. Kutsal Yazılar, Hristiyan duasının koşulsuz olarak duyulacağını vaat eder ve ona Tanrı’nın her şeye gücü yeten kudretinden kaynaklanan mucizevi bir güç atfeder. Böylece dualar, imanlının Tanrı ile ilişkisini içselleştiren onu kurtuluş lütfuna yönlendiren ve ilahi irade ile uyum içinde olmasını sağlayan temel bir lütuf aracı haline gelir⁹⁶².

3.1.2. Bireysel Yaşamda Kutsal Kitap Okuma, Meditasyon ve Tefekkür

Kutsal Kitap, bireyin kurtuluş öğretisi doğrultusunda kararlılıkla ilerlemesiyle hem kendisinin hem de bu öğretiyi aktardığı kişilerin kurtuluşa erişeceğini müjdelemektedir. Kutsal Yazılar, insanların Tanrı’nın kurtarıcı iradesini kavramalarına, inançlarını pekiştirmelerine ve yaşamlarını ilahi yönlendirme doğrultusunda şekillendirmelerine yardımcı olan bir rehber niteliğindedir. Bu metinler, insanları eğitmek, uyarmak, doğruluk konusunda yönlendirmek ve düzeltmek amacıyla temel ilkeler sunmaktadır. Kutsal Kitap, bireyleri bu öğretilerle donatarak kurtuluş yolunda rehberlik etmekte ve böylece onların İsa Mesih’in takipçileri olmalarını sağlamaktadır⁹⁶³.

Bireysel günlük ibadetler, her Hristiyan’ın Tanrı ile kişisel ilişkisini sürdürmesi ve kurtuluş gerçeğini sürekli hatırlaması için önemli bir fırsat sunar. Kutsal Kitap okuma, meditasyon ve tefekkür gibi bireysel ibadet ve uygulamalar, Tanrı’nın

⁹⁶¹ 1 Ti. 2:1-3.

⁹⁶² Kurtz, *Manual of Sacred History*, 407; *Kutsal Kitap*, Mark. 11:23-24; Mat. 17:20; 21:21; Mark 9:23.

⁹⁶³ Stevens, *The Christian Doctrine of Salvation*, 1905, 2,3,13.

kurtuluş tasarısını kişisel olarak kabul etmenin ve onun lütfundan yararlanmanın yolları olarak görülür. Kutsal Kitap okumaları, bireyin Tanrı'nın kurtuluş tasarısındaki yerini anlamasına, bu plan doğrultusunda yaşamasına ve Tanrı ile daha yakın bir ilişki kurmasına yardımcı olur⁹⁶⁴.

İsa Mesih'in öğretileri doğrultusunda yaşamak, kişisel bir yolculuk niteliği taşır ve Kutsal Kitap okumaları bu süreçte bireye rehberlik eder. Okunan bölümler, formüle edilmiş dualar ve ilahiler şeklinde de çeşitlilik gösterir. Ayinlerde ise bu unsurlar, ritmik, sanatsal ve müzikal bir bütünlük içinde icra edilerek topluluk ibadetinin bir parçası haline gelir⁹⁶⁵.

Meditasyon, düşünceyi, hayal gücünü, duyguyu ve arzuyu harekete geçirerek inanç gerçeklerini derinlemesine kavramaya, yüreğin dönüşümünü sağlamaya ve Mesih'i izleme arzusunu güçlendirmeye hizmet eder. Hristiyan duası, "Mesih'in gizemleri" üzerine meditasyonu teşvik eder ve bu derin düşünme biçimi, ruhsal gelişim açısından son derece değerli kabul edilir. Ancak Hristiyan duası meditasyonla sınırlı kalmamalıdır; bunun ötesine geçerek Rab İsa'nın sevgisini tanımaya, O'nunla bütünleşmeye ve Tanrı ile kişisel bir birlikteliğe yönelmelidir. Dua, zihinsel bir uğraş Tanrı ile sevgi dolu bir ilişki kurmanın bir yolu olarak görülmelidir⁹⁶⁶.

Hristiyan günlük yaşamında meditasyon, Tanrı'nın varlığı, adaleti, merhameti, sevgisi, bilgeliği, yasası, takdiri, vahyi, yaratışı ve amacı gibi ilahi nitelikler üzerine derin düşünmeyi içeren bir uygulamadır. Bu uygulama, bunun yanı sıra günah ve sonuçları, ölüm, yargı, cehennem ve kurtuluş gibi temel teolojik gerçeklikler üzerine tefekkür ederek ruhsal derinleşmeye katkıda bulunur. Meditasyona başlamadan önce, zihnin sessizleşmesi ve duanın kutsallığına uygun bir hazırlık sürecine girilmesi gereklidir. Bu aşama, bireyin odaklanmasını ve manevi yönelimini sağlamasına yardımcı olur. İlk olarak, Tanrı'nın yüceliği karşısında hayranlık ve takdir duygusuyla kısa bir içsel ibadet gerçekleştirilmelidir. Daha sonra meditasyonun temel konusu belirlenerek bireyin iç dünyasında uygun bir sahne canlandırması önerilir. Örneğin, Yaratılış veya İnsanın Düşüşü üzerine bir meditasyon

⁹⁶⁴ Karatosun, "Katolik Kilisesinin Günlük İbadet Kitaplarının İçeriği ve Türkiye'de Kullanılan Muadilinin Analizi", 172.

⁹⁶⁵ Seyfeli, *Hristiyanlık*, 67.

⁹⁶⁶ "Katolik Kilisesi Din ve Ahlâk İlkeleri", 614.

yapıldığında, kişi kendisini Cennet Bahçesi'nde hayal edebilir; Son Yargı üzerine bir meditasyon için *Yehosafat Vadisi* düşünülebilir veya Cehennem üzerine bir meditasyon için sonsuz ateş çukuru tasavvur edilebilir⁹⁶⁷.

Meditasyon sırasında bireyin elde etmeyi umduğu manevi lütuf için içten bir dua etmesi teşvik edilir. Bu dualar, Tanrı ile doğrudan bir diyalog kurma işlevi görerek ruhani yolculuğu içselleştirir. Ruhsal yazarlar meditasyonun farklı aşamalarını tanımlamışlardır. Bu aşamalar arasında “kalbin duası”, “aktif hatırlama”, “aktif dinginlik” ve “aktif sessizlik” gibi kavramlar öne çıkmaktadır. Tüm bu aşamalar, ruhun Tanrı ile daha içsel bir birliktelik kurmasını amaçlar.

Meditasyon ile birlikte Hristiyan tefekkür duaları, kişinin Tanrı ile bağ kurmasına ve O'na yönelmesine yardımcı olan, bireysel ve içsel bir odaklanma sağlayan bir dua pratiğidir. Genellikle bireysel bir ibadet pratiğiyle birlikte yapılan bu dualar, maneviyatı derinleştirir ve kişiyi Tanrı'nın iradesine yönlendirir. Tanrı'nın sevgisini, adaletini ve merhametini derinlemesine anlamak, bireyin günahlarını fark etmesine ve tövbe etmesine vesile olur. Ayrıca, Mesih'in yaşamına dair tefekkür, bireyin kendi yaşamında Mesih'i nasıl örnek alacağını değerlendirmesine katkı sunar. Bu bağlamda meditasyon hem tefekküre dayalı düşünsel bir egzersiz hem de ruhsal dönüşümün ve kurtuluş yolculuğunun ayrılmaz bir parçasıdır⁹⁶⁸.

Tefekkür duaları, Tanrı'nın sözleri üzerinde derin düşünmeyi, kutsal metinlerin anlamını kavramayı ve iman edenin ruhsal yenilenmesini amaçlar. Kutsal Kitap'ta Tanrı'nın sözünün insan ruhu için bir ışık ve rehber olduğu belirtilir: “Senin sözün ayaklarıma çıra, yoluma ışıktır.”⁹⁶⁹. Bu bağlamda, tefekkür duası, Tanrı'nın vahyini anlamaya yönelik bir içsel arayış olarak değerlendirilir. Pavlus, imanlıların Tanrı'nın sözleri üzerinde düşünerek dönüşmesi gerektiğini şu şekilde ifade eder: “Bu çağın gidişine uymayın; zihninizin yenilenmesiyle değişin. Öyle ki, Tanrı'nın iyi, beğenilir ve yetkin isteğinin ne olduğunu ayırt edebilesiniz.”⁹⁷⁰. Bu süreç, kişinin günahlarından arınmasına ve Tanrı ile doğru bir ilişki kurmasına yardımcı olur. Dolayısıyla meditasyon ve tefekkür duası, sadece bireysel bir ruhsal disiplin olmanın ötesinde,

⁹⁶⁷ Wynne, “Prayer”, 12/747-749.

⁹⁶⁸ Wynne, “Prayer”, 12/749-751.

⁹⁶⁹ Mez.119:105.

⁹⁷⁰ Rom. 12:2.

kurtuluşun kabul edilmesi, Tanrı'nın lütfunun idrak edilmesi ve iman yolunda önemli bir araç olarak görülmektedir.

3.1.3. Bireysel Yaşamda Oruç ve Feragat

Hristiyan inancında oruç ve feragat, insanın Tanrı'nın kurtuluş tasarısına bilinçli bir katılım göstermesini sağlayan ruhsal disiplinlerdir. Bu uygulamalar, Tanrı'ya teslimiyet, tövbe ve içsel dönüşüm süreçlerinde vazgeçilmez araçlar olarak kabul edilir. Hristiyan günlük yaşamında oruç ve feragat, günaha karşı ruhsal bir direnç geliştirmenin, Tanrı'ya yönelmenin ve Mesih'in izinden gitmenin somut yollarıdır.

Kutsal Kitap'ta oruç, tövbenin ve ruhsal arınmanın bir ifadesi olarak sunulmuştur. Yeni Ahit'te İsa Mesih'in çölde kırk gün oruç tutması, O'nun kurtuluş görevine hazırlık sürecindeki teslimiyetini ve Tanrı'ya mutlak bağlılığını gösterir. Bu örnek, Hristiyanların kurtuluş yolculuklarında orucu, sadece fiziksel bir uygulama değil, Tanrı'nın iradesine boyun eğme ve ruhsal yeniden doğuş aracı olarak görmeleri gerektiğine işaret eder. İsa'nın oruçla ilgili öğretileri, bu ibadetin Tanrı ile samimi bir ilişki içinde, gösteriştense uzak bir biçimde yerine getirilmesini vurgular. Bu yönüyle oruç, kurtuluşun gerçekleştiği içsel dönüşüm sürecinin ayrılmaz bir parçası haline gelir.

Feragat ise, dünyevi arzuların sınırlandırılması ve benliğin terbiye edilmesi yoluyla ruhsal özgürlüğe ulaşmayı hedefler. Hristiyan öğretilerine göre, feragat yoluyla birey, kurtuluşu engelleyen dünyevi bağlardan arınır ve Tanrı'nın lütfuna daha açık hale gelir. Oruçla birlikte uygulandığında feragat, bireyin Tanrı'ya adanmışlığını pekiştirir ve Mesih'in çilesine ortak olma bilincini geliştirir.

İnanç ve eylemler arasındaki ilişki, Yakup 2:14-26'da "çalışan iman" olarak ifade edilir. Tanrı'ya adanmış bir yaşam, bu tür eylemlerle somutlaşır. Oruç ve feragat, yalnızca bireysel bir eylem olmanın ötesinde, toplumsal bir anlam da taşır. Hristiyan toplumu, birlikte oruç tutarak ve feragat uygulayarak Tanrı'nın lütfuna daha yaklaşmayı hedefler. Örneğin, Davut ve diğer İsraili liderler felaketten önce oruç

tutmuş, erken Hristiyanlar da toplumsal günahları aşmak için bu uygulamaları kullanmışlardır⁹⁷¹.

Kilise tarihinde oruç, yalnızca fiziksel açlık değil, aynı zamanda ruhsal bir hazırlık ve tövbe pratiği olarak kabul edilmiştir. Hristiyanlıkta içten tövbe için oruç, önemli bir uygulamadır. Litürjik yıl boyunca belirlenen tövbe günlerinde ve zamanlarında, inananlar oruç tutarak bedensel isteklerini denetlemeyi, manevi arınmayı ve Tanrı'ya yönelmeyi amaçlarlar. Oruç, tövbe ve kefarete için ruhsal bir disiplin sağlamak amacıyla uygulanır ve bu pratik, inananların Tanrı ile daha derin bir ilişki kurmalarına yardımcı olur⁹⁷².

Kilise doktoru Büyük Basil, orucun “orijinal olarak Adem ve Havva’ya verilen oruç ve feragat yasası” olduğunu savunmuştur; yani, İyi ve Kötüyü Bilme Ağacı’ndan yememek yasağını. Bu bağlamda, oruç ona göre “Cennet’teki yaşam tarzının imgeleriydi.” Büyük Basil, Tertullian’a uyararak, tufan öncesi Cennet’te “et yemenin henüz olmadığını” vurgulamıştır. Basil, insanların etçil diyetini “Cennet’in kaybının tesellisi” olarak görse de, Hristiyanları gereksiz yiyeceklerden vazgeçmeye ve Adem ve Havva’nın yaşadığı orijinal evdeki diyeti taklit etmeye teşvik etmiştir. Ayrıca, Basil, orucun Hristiyanların beden sağlığını teşvik ettiğini ve dua için gerekli olan “uyumlu huzuru” sağlamada yardımcı olduğunu savunmuştur⁹⁷³.

Katolik Kilisesi’nde oruç, özellikle Lent dönemi (Büyük Perhiz) boyunca ruhsal yenilenme ve Mesih’in çarmıh üzerindeki fedakarlığını anma süreciyle ilişkilendirilmiştir. Lent dönemi ve Advent dönemi gibi oruç dönemlerinin, Hristiyanlıkta kurtuluşla doğrudan ilişkisi vardır. Lent, İsa’nın çölde geçirdiği kırk günlük orucunu anarken, bu oruç dönemi inananları Mesih’in ölümüne ve dirilişine hazırlık olarak manevi bir yolda ilerlemeye teşvik eder. Burada oruç, Mesih’in kurtarıcı yaşamına katılım ve ona yakınlık arayışıdır.

İsa’nın hayatındaki oruç öğretileri ve sonrasında gelişen gelenekler, Hristiyanlığın kurtuluş anlayışında önemli bir yer tutar. Oruç, Tanrı’ya yakınlık,

⁹⁷¹ P. M. J. Clancy vd., “Fast and Abstinence”, *New Catholic Encyclopedia* ed. Catholic University of America (Detroit : Washington, D.C: Thomson/Gale, 2003), 5/432-435; *Kutsal Kitap*, Mat. 4:1-11;6:16-18.

⁹⁷² “Katolik Kilisesi Din ve Ahlâk İlkeleri”, 349,350,473.

⁹⁷³ Carl Frayne, “On Imitating the Regimen of Immortality or Facing the Diet of Mortal Reality: A Brief History of Abstinence from Flesh-Eating in Christianity”, *Journal of Animal Ethics* 6/2 (2016), 198.

günahların affı ve Mesih'in kurtarıcı işine katılmak için kurtuluş sürecinde Tanrı ile kişisel bir bağ kurma aracı olarak değerlendirilmektedir. Bu uygulamalar, Hristiyanların ruhsal yolculuklarında nasıl bir içsel dönüşüm geçirdiklerini ve Tanrı'nın halkı olarak kendilerini nasıl hazırladıklarını gösterir⁹⁷⁴.

Hristiyan geleneğinde oruç, bireyin günahkar doğasını dizginleyerek Mesih'in kurtarıcı lütfuna daha açık hale gelmesini sağlayan bir disiplin olarak değerlendirilmiştir. Hristiyan orucu, Mesih'in hayatına olan katılımı simgeler. Oruç, zamanla İsa'nın çilesinin ve ölümünün hatırlanması ve bu hatıralara dayanan bir ruhsal hazırlık dönemi olarak şekillenmiştir. Bu bağlamda Hristiyan çileciliğinin amacı, bedenir iradesini ve dürtülerini kontrol altına almaktır. Bunun için dua etme, oruç tutma ve et gibi bazı gıdalardan uzak durma gibi ritüeller yaygın olarak kullanılır⁹⁷⁵.

Kurtuluş teolojisi açısından bakıldığında, oruç bireyin ruhsal bir dönüşüm yaşamasına katkıda bulunarak, Mesih'in çağrısına daha duyarlı hale gelmesini sağlar. Yeşaya 58:6-7'de Tanrı, orucu sadece bedensel açlık olarak değil, adalet ve merhametle ilişkilendirmekte, gerçek orucun tutsakları serbest bırakmak, mazlumları özgürlüğe kavuşturmak ve yoksullara yardım etmek olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda, Hristiyan günlük yaşamında oruç hem bireysel bir ibadet hem de sosyal adalet ve merhamet eylemiyle bütünleşmiş bir ruhsal disiplin olarak kurtuluş sürecinin aktif bir parçası olarak değerlendirilir.

3.2. KİLİSE YAŞAMI: AYİN VE RİTÜELLER

Mesih sonrası dönemde, kilise, Tanrı'nın kurtuluş tasarısını uygulamak ve imanlılara rehberlik etmekle yükümlü olmuştur. Kilise, imanlıların Tanrı ile bağlarını güçlendirmek için kutsal ayinler ve ibadetler düzenler. Bu ayinler, dışsal ritüeller olmanın ötesinde, bireylerin Mesih ile deruni bir ruhsal birlikteliğe ulaşmalarını sağlayan kutsal lütuf araçlarıdır. İmanlılar bu ibadetlere katılarak, topluluğun bir parçası haline gelir. Ruhsal arınma ve Mesih ile birleşme yolunda bir deneyim kazanırlar.

⁹⁷⁴ Seyfeli, *Hristiyanlık*, 69-70.

⁹⁷⁵ Cüneyt Yeşil, *Ruhbanlık Süryani Kadim Kilise Hiyerarşisi* (Ankara: Eskiyei Yayınları, 2024), 72.

Kurtuluş araçlarının yönetimi, dağıtımı ve bu süreçteki manevi sorumluluk kiliseye emanet edilmiştir. Kilise, Tanrı'nın krallığının içsel ve dışsal olarak genişlemesini teşvik etmekle yükümlüdür. Bu bağlamda, Hristiyanlık, Tanrı'nın ilahi gücüyle dünyaya kurtuluş mesajını taşıma misyonuna sahiptir. Ancak bu süreç, mucizelerle değil, kiliseye emanet edilen kurtuluş araçları aracılığıyla gerçekleşir. Bu noktada, Tanrı Sözü, Kutsal Ruh'un etkinliğiyle İsa Mesih'in insan doğasında gerçekleştirdiği kurtarıcı yaşamı ve sakramentleri arasında ayrılmaz bir bağ bulunmaktadır.

Kilise yaşamında Tanrı Sözü, kurtuluş öğretisinin temelini oluşturur. Kutsal Ruh'un gücüyle günahkarlar tövbeye çağrılır, imana yönlendirilir ve aklanma müjdesiyle buluşturulur. Aklanmış imanlılar, kutsallaşma sürecinde ilerler. Tanrı Sözü, imanlılar için tükenmeyen bir teselli, barış ve öğüt kaynağı olur. Kilise'nin tüm işlevleri ve yaşamı, Tanrı Sözü aracılığıyla imanlıların yaşamında etkin bir şekilde vücuda gelir. Tek bir kilise mevcuttur; çünkü onun başı olan Mesih birdir. Bu evrensel Hristiyan kilisesi, farklı yerel kiliselere bölünmüş olsa da, birliğini ve evrenselliğini kaybetmemiştir. Göksel baş olan Mesih'te birleşmiş ve Tanrı Sözü ile Sakramentler aracılığıyla etkin olan aynı Kutsal Ruh tarafından birleştirilmişlerdir⁹⁷⁶.

Kilise, Tanrı'nın kurtuluş tasarısını yerine getirirken, İsa Mesih'in yaşamını örnek alarak Hristiyan yaşam biçimini uygular. Bu, iman doğrultusunda yapılması gerekenleri ve Tanrı'nın iradesine uygun ibadetlerin gerçekleştirilmesini içerir. Başlangıçta İsa Mesih'in öğrencileri, elçileri ve diğer seçilmişler tarafından belirlenen bu ibadetler, zamanla Kilise Babaları, geleneksel öğretiler ve kilise konsilleri tarafından şekillendirilmiştir. İman, doğru şekilde icra edilen ibadetlerle birlikte Tanrı'nın kurtuluş tasarısını ve icrasını oluşturur. Bu süreç dua, ibadetler, kutlamalar ve anmalardan oluşur. Kutsal Kitap, bu uygulamaların temel kaynağıdır; ancak birçok ayrıntı tarihsel süreçte kilise liderleri tarafından belirlenmiştir. Hristiyan düşüncesinde Tanrı'nın kurtuluş tasarısı, Pavlus tarafından temellendirilmiş olup, zamanla daha derinlemesine anlaşılmış ve sistematik bir hale getirilmiştir⁹⁷⁷.

⁹⁷⁶ Kurtz, *Manual of Sacred History*, 404-405, 414-416.

⁹⁷⁷ Seyfeli, *Hristiyanlık*, 52.

Hristiyan ibadetleri, bireylerin kilise topluluğu içinde ruhsal birlikteliklerini pekiştirmesi açısından büyük bir öneme sahiptir. İbadetler, belirli ritüeller ve litürjik düzenlemeler çerçevesinde, ruhban sınıfının rehberliğinde icra edilir. Hristiyan geleneğinde ibadetler, sürekliliği ve topluluk bilincini güçlendiren belirli zaman dilimlerine yayılmıştır. Amaç, imanlıları ruhsal olarak beslemek, Mesih ile birliklerini pekiştirmek ve ilahi lütfu açılmalarını sağlamaktır⁹⁷⁸.

Hristiyan ayin ve ibadetlerindeki en temel unsur, kurtuluş öğretisinin bireysel tutum ve davranışlar üzerindeki etkisidir. Kişinin içsel tutumu, davranışları ve çabası ile kurtuluş arasındaki ilişki, tarihsel süreçte farklı bakış açılarıyla ele alınmıştır. Bu bağlamda, kişinin iradesi ve çabasının kurtuluşla bağlantısı, teolojik açıdan sürekli olarak sorgulanmış ve farklı görüşler geliştirilmiştir⁹⁷⁹.

Kurtuluş bağlamında litürji, İsa Mesih'in kurtarıcı eylemlerini anmak, kutlamak ve bu eylemlere katılmak amacıyla kilise tarafından düzenlenen kutsal ayinleri ifade eder. Bu ritüeller, Mesih'in kurtuluş tasarısının bir parçası olarak görülür ve belirli zaman dilimlerinde yaşanır. Kilise yaşamında litürji, günlük dua vakitleri, haftalık Pazar ayinini içeren sakramentler, Paskalya ve Pentekost gibi yortular, oruç günleri ve azizlerin anma günlerini içerir. Kilise takvimi, bu düzenlemeleri belirler.

Hristiyan ayinleri, bireysel ve toplumsal düzeyde kurtuluşun anlaşılması ve yaşanmasına katkı sağlayan ilahi düzenlemelerdir. Tanrı'nın kurtuluş tasarısında bu ayinler, bireyin kurtuluş sürecindeki yolculuğunu şekillendirir. Sakramental ayinler, kutsallaştırma ve dönüştürme işlevi gören kutsal eylemlerken, diğer ayinler ritüel pratikleri kapsamaktadır⁹⁸⁰.

3.2.1. Sakramental Ayinler: Kutsal Lütfun Aracıları

Hristiyan inancına göre Tanrı'nın kurtuluş tasarısı, İsa Mesih'te nihai ifadesini bulmuştur. Mesih'in çarmıha gerilişi, dirilişi ve göğe yükselişiyle açılan kurtuluş yolu, kilise aracılığıyla insanlık tarihine taşınmıştır. Mesih sonrası dönemde kilise, Kutsal Ruh'un gücüyle sakramentler aracılığıyla insanları Mesih'e yönlendirerek günahlarının bağışlanmasını, yaşamlarının yenilenmesini ve sonsuz kurtuluşa

⁹⁷⁸ Tümer vd., *Dinler Tarihi*, 293; Gündüz, "Hristiyanlık", 2020, 145.

⁹⁷⁹ Gündüz, "Hristiyanlık", 2020, 144-145.

⁹⁸⁰ Seyfeli, *Hristiyanlık*, 67.

ulaşmalarını sağlamakla yükümlüdür. Kutsal Ruh, kurtuluş işine insanın kalbinde bir ağrı ile başlar ve kişi bu çağrıya kulak verdiğinde Tanrı ile uzlaşarak Mesih'in kurduğu kiliseye yani Tanrı Krallığı'na katılır. Kurtuluş süreci, Tanrı Sözü'nden türetilen talimatlarla şekillenir ve bu talimatlar, bireye aydınlanma sağlar. Kurtuluş sırasına göre bu süreçte sakramentlerin uygulanışı belirli bir düzeni takip eder. Bu, "Kurtuluş Düzeni" olarak tanımlanır⁹⁸¹.

Kurtarıcı İsa Mesih, kilisesine bu görevi sürdürebilmesi için yedi sakramenti bir miras olarak bırakmıştır. Bu sakramentler, Tanrı'nın kurtarıcı lütfunu gerçek anlamda aktaran ilahi araçlardır. Tanrısal lütuf bu sakramentlerle insana ilk kez sunulur, kaybedildiğinde yeniden kazandırılır ve ruhsal yaşam içinde büyüyerek artar. Sakramentlerin dışsal işaretler aracılığıyla gerçekleştirilmesi, insanın hem bedensel hem de ruhsal, duyusal ve zihinsel yapısına uygun biçimde Tanrı'nın lütfunu algılamasına imkan tanır. Bu duyusal işaretler, Hristiyanlar arasında birlik ve aidiyet duygusunu da pekiştirir. Sakramentler hem bireyin kurtuluş sürecinde Tanrı ile ilişki kurduğu alanları belirler hem de kilise topluluğu içinde ilahi yaşamı, süreklilik içinde aktaran ruhsal yapılar olarak işlev grr⁹⁸².

Hristiyan teolojisine göre sakramentler, İsa Mesih tarafından doğrudan tesis edilmiş ve insanın kurtuluşu için tayin edilmiş ilahi lütuf kanallarıdır. Sakrament, görünmeyen lütfun, görünür ve etkin işaretler aracılığıyla insana sunulmasını sağlayan bir kutsallık aracıdır. Ancak bu lütfun etkili olabilmesi için, bireyin bu ilahi armağana engel teşkil eden durumlardan arınmış olması ve sakramentin geçerliliği için gerekli şartların yerine getirilmesi gerekir. Hristiyan geleneğinde kabul edilen yedi sakrament, vaftiz(ruhsal doğum), onaylama(imanın pekiştirilmesi), evharistiya(ruhsal beslenme), tövbe(gnahaya karşı şifa), son yağlama(son anda destek), raip takdisi(ruhsal liderlik) ve evlilik(yeni nesillerin kutsal birliğinde süreklilik), İsa Mesih'in zgr iradesiyle belirlenmiş olup ne eksiltilebilir ne de artırılabilir. Sakramentlerin yedi sayısıyla sınırlandırılmış olması, Hristiyanlığın sembolik sayı anlayışında da yankı bulur. Kutsal Kitap'ta "yedi", tamamlanmışlığı ve kutsallığı ifade eder. Yedi Sakrament, insanın ruhsal yaşamını doğumdan lme, kişiisel gelişimden toplumsal

⁹⁸¹ Kurtz, *Manual of Sacred History*, 416-420.

⁹⁸² David J. Toomey, *The Sacraments: A Series of Short Instructions* (Boston: The Pilot Publishings Company, 1916), 5-9.

aidiyete kadar Tanrı'nın kurtarıcı inayetiyle kuşatır. Sakramentler, Tanrı'nın kurtuluş tasarısının hem bireysel hem de toplu düzeyde işlerlik kazanmasını sağlar⁹⁸³.

Sakramentler, ebedi kurtuluşun temel araçlarıdır. Doğru şekilde alındıklarında birey kutsanır, günahları bağışlanır ve kutsayıcı lütuf ruhsal yaşamında artar. Bu bağlamda, müminin hayatındaki tüm önemli dönemeçleri kapsayan ve kurtuluş yolculuğunun tekrar eden ihtiyaçlarına karşılık veren bir sakrament döngüsünden söz edilebilir. Bu döngü, insan yaşamının her aşamasında Mesih'in kefaretiyle kurulan bağı sağlar ve ilahi lütfu etkin biçimde bireyin ruhuna aktarır. Sakramentlerin kurtuluş tasarısındaki önemi ve etkileri değerlendirildiğinde, her birinin kutsallığı ya başlattığı ya da kutsallaştırdığı görülür⁹⁸⁴.

Sakramentlerin her biri, insanın kurtuluş sürecinin farklı bir aşamasına karşılık gelir. Hristiyan kurtuluş öğretisine göre vaftiz, Tanrı'nın kurtuluş tasarısına katılmanın ve Mesih'le mistik birliğe adım atmanın temel sakramentidir⁹⁸⁵. Bu kutsal eylem, bireyin Mesih'in ölümüne ve dirilişine katılarak yeni bir yaşama doğmasını sağlar. Böylece vaftiz, Hristiyan yaşamında kurtuluşa giden sakramental yolculuğun ilk adımıdır.

Vaftiz, bireyi ruhsal olarak arındırarak asli günahın bağışlanmasına ve Tanrı'yla barışa vesile olur. Bu süreçte birey, eski benliğini terk eder; Mesih'te yeni bir yaşam başlar. Vaftiz edilen kişi kilise topluluğuna katılır ve Tanrı'nın lütfunu deneyimleyerek ortak imana dahil olur⁹⁸⁶. Bu durum hem bireysel hem de toplumsal kurtuluşun ve kilise birliğinin bir ifadesidir⁹⁸⁷.

Vaftiz, Tanrı ile yapılan antlaşmaya dahil olmanın ve imanla yeni yaşamın başlamasının işaretidir. İman eden kişi vaftiz yoluyla “eski insanı” geride bırakır ve Kutsal Ruh'un etkisiyle “yeni yaratık” olarak Mesih'in suretine dönüşür. Bu sakrament, bireyin günahlı geçmişinden arınarak Mesih'te yenilenmesini ve Tanrı'nın

⁹⁸³ Toomey, *The Sacraments*, 9-11.

⁹⁸⁴ Toomey, *The Sacraments*, 13.

⁹⁸⁵ Seyfeli, *Ermeni Kilisesi'nde Sakramentler*, 148-149.

⁹⁸⁶ Aksin, “Süryani Kilisesi'nde Bir Sakrament Olarak Vaftiz”, 175-209.

⁹⁸⁷ Ali Erbaş, *Hristiyanlıkta İbadet* (İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2003), 130.

Egemenliği'nin bir üyesi olmasını sağlar⁹⁸⁸. Suyu dalmak eski benliğin ölmesini, sudan çıkmak ise Mesih'te başlayan yeni yaşamı simgeler⁹⁸⁹.

Vaftiz aracılığıyla iman eden birey, Mesih'in kurtarıcı işine katılır, eski günahlı hayatını geride bırakır ve Tanrı'nın egemenliğinin bir üyesi haline gelir. Bu kutsal eylem, bireyin Mesih'in ölümüne katılarak günahlarından arınmasını ve dirilişine katılarak ruhsal olarak yenilenmesini sağlar. Böylece vaftiz, inanç ile kurtuluş arasında köprü kuran ve Tanrı'nın Krallığı'nda yeni yaşamı başlatan dönüştürücü bir sakrament olarak ortaya çıkar⁹⁹⁰. Aynı zamanda, vaftiz bireyin Mesih ile mistik bir birlik oluşturmasını ve O'nun bedenine dahil olmasını sağlar⁹⁹¹.

Vaftiz sakramentini alan birey açısından, bireysel günahların devam etmesi bağlamında bir "ara durum" söz konusudur. Bu nedenle Hristiyan yaşamında içinde bulunulan zaman, bir geçiş süreci olarak değerlendirilir. Bultmann, tarihsel insanı tanımlarken onun "daima yolda" olduğunu vurgular ve insanın umutlar, hayaller ve beklentiler tarafından yönlendirildiğini ifade eder. Bultmann'ın bu tanımı, kurtuluş sürecinin tamamlanmamış ve dinamik yapısını ortaya koyar⁹⁹². İnsan, umut ve beklentileri doğrultusunda hareket ederken, Tanrı'nın lütfuna güvenerek kurtuluşa ulaşmayı bekler. Bu çerçevede, dünyanın sonunu bekleme düşüncesi de kurtuluş sürecinin ayrılmaz bir parçası olarak varlığını sürdürür.

Vaftiz ile başlayan Hristiyan yaşamı, Tanrı'dan doğan yeni yaratığın Mesih'te olgunlaşmasını gerektiren bir süreçten oluşur. Koloseliler 3:9'da ifade edildiği üzere eski doğanın terk edilmesi ve yeni yaratık olarak Tanrı'nın suretinde yaşamak, Hristiyan yaşamının temel çağrısını oluşturur. Vaftizle başlayan bu dönüşüm, sürekli iman, ruhsal beslenme ve Kutsal Ruh'un rehberliğiyle gelişir⁹⁹³.

Bu kutsal eylem, bireyin Tanrı'nın kurtarıcı çağrısına içtenlikle yanıt vermesini teşvik ederken, onun manevi yürüyüşünde kararlılıkla ilerlemesine destek olur. Vaftizle Tanrı'nın kurtuluş tasarısına dahil edilen kişi, güçlendirme sayesinde iman yolculuğunda yeni bir safhaya geçer. Vaftiz aracılığıyla kişiye lütfedilen Kutsal

⁹⁸⁸ Gündüz, "Hristiyanlık", 2020, 146.

⁹⁸⁹ Yu. 3:6.

⁹⁹⁰ Leclercq, "Sacraments", 13/771-778.

⁹⁹¹ Rom. 6:5.

⁹⁹² Cengiz Batuk, *Mitoloji ve Tarihsellik* (İz Yayıncılık, 2006), 317.

⁹⁹³ Kurtz, *Manual of Sacred History*, 409.

Ruh'un ışığı, içsel bir yenilenme sürecini başlatır ve onu Mesih'in bedeninde etkin bir görev üstlenmeye hazır hale getirir. Bu şekilde birey, Tanrı'nın inayetine daha duyarlı bir ruh hali kazanır. Hristiyan inanç geleneğinde vaftiz ve güçlendirme, insanın Tanrı'nın sevgisinde derinleşmesini ve vaftizle başlatılan ilahi aydınlanmanın güçlendirme ile bütünsel bir olgunluğa ulaşmasını sağlayan birbirini tamamlayıcı iki temel aşamadır. Tanrı'nın kurtuluş tasarısı içerisinde güçlendirme (konfirmasyon) sakramenti, özgün bir anlam, amaç ve işleve sahiptir. Bu sakrament, iman yolculuğunda vaftizle başlayan sürecin devamı niteliğindedir ve bireyin kurtuluş yolunda ikinci temel adımı atmasını temsil eder. Vaftiz aracılığıyla Tanrı'nın lütuf düzenine dahil olan kişi, mühürleme sakramenti ile ruhsal yaşamda olgunlaşma ve etkin bir Hristiyan kimliğiyle yaşama yönünde güçlendirilir. Bu kutsal eylem, Kutsal Ruh'un armağanlarını bireye kazandırır. Onu sonsuza dek Hristiyan olarak mühürler. Böylece güçlendirme sakramentini alan kişi, Tanrı'nın ebedi tasarısında ruhsal olarak damgalanmış ve kutsal bir aidiyetle Tanrı halkının yaşayan bir üyesi haline gelmiştir⁹⁹⁴.

Tövbe, günahla kesintiye uğrayan kurtuluş ilişkisinin Tanrı'nın merhametiyle onarıldığı sakramenttir. Tanrı'nın bağışlayan sevgisi burada somutlaşır. Bağışlanma, Tanrı'nın insanla barışma iradesinin başlangıç adımıdır. Bu bağlamda Tanrı, kurtuluş tasarısını gerçekleştirmek üzere Mesih'i göndermiş; Mesih de havarilerine bağışlama yetkisini vererek tövbenin Kilise aracılığıyla işlev kazanmasını sağlamıştır. Dolayısıyla tövbe sakramenti, kişiyi kurtuluş sürecinde kutsallaşma sürecine dahil eder⁹⁹⁵.

Kurtuluş teolojisi bağlamında Tövbe Sakramenti, günah sebebiyle Tanrı'nın kurtuluş tasarısından sapmış bireyin ilahi düzene yeniden dahil olmasını sağlayan vazgeçilmez bir lütuf aracıdır. Tövbe, yalnızca bireysel bir pişmanlık ifadesi değil, Tanrı'nın inayetiyle gerçekleşen ruhsal bir dönüşüm ve kurtuluş sürecine yeniden katılımdır. Günah, bireyin Tanrı ile olan ilişkisinde kopuşa ve Mesih'in bedeni olan Kilise ile olan bağın zedelenmesine yol açtığından, Tövbe Sakramenti bu kopuşu onararak kişinin hem Tanrı'yla hem de Kilise topluluğuyla barışmasını mümkün kılar.

⁹⁹⁴ Gündüz, "Hristiyanlık", 2020, 147.

⁹⁹⁵ Reardon, *The Politics of Salvation*, 2021, 164.

Bu sakrament aracılığıyla birey, vaftizle elde ettiği Tanrı'ya aidiyet konumunu yeniden kazanır ve Kutsal Ruh'un kurtarıcı etkisini yaşamında yeniden deneyimler. Böylece kişi, Mesih'le birlikteliğini tazeleyerek ruhsal beslenmeye, Komünyon'a katılmaya ve Kilise'nin lütuf düzeni içinde yaşamaya devam eder. Tövbe, Tanrı'nın merhametiyle kurtuluş yolunda sapmadan yürüyebilmek için gerekli olan ruhsal arınmayı ve yön değişimini sağlar. Bu yönüyle Tövbe Sakramenti, sadece geçmişin telafisi değil, eskatolojik kurtuluşa doğru ilerleyişte ilahi inayetle yeniden yön bulmaktır⁹⁹⁶.

Tövbe sakramenti, Hristiyan kurtuluş tasarısında günahkarlığın fark edilmesi ve Tanrı'ya dönüş sürecinin temel bir ifadesidir. Bu sakrament, kişinin kendi günahını itiraf ederek gerçek tövbe yoluna girmesini sağlar. Tövbe, Kutsal Ruh'un yönlendirmesiyle insanın Yasa aracılığıyla günahının bilincine varması ve Tanrı'nın adaletine teslim olması sürecidir. Bu süreç, günahın suçluluğunu fark etmekle sınırlı değildir. Lütuflla bağışlanma arzusu ve Tanrı'nın merhametine yönelme kararlılığını da içerir. Bu ruhsal dönüşüm, bireyi Mesih'in kurtarıcı lütfuna açar ve imanla aklanma sürecine zemin hazırlar. Böylece tövbe sakramenti, günahkarın Tanrı ile yeniden barışmasına, kutsallaşma yolunda ilerlemesine ve kurtuluş yolculuğunda sürekli yenilenmesine olanak tanıyan kutsal bir kapı işlevi görür.⁹⁹⁷

Vaftiz ile birlikte tüm Hristiyan yaşamının ve sakramentlerin yöneldiği en yüksek nokta evharistiya sakramentidir. Evharistiya, inananların Mesih ile mistik birliğe eriştiği, kilise topluluğunun kurtuluş tasarısına en dolaysız şekilde katıldığı bir ibadet biçimidir. Böylece iman ve sakramentel yaşam iç içe geçerek bireyin kurtuluşa hazırlanmasını sağlar⁹⁹⁸.

Vaftiz sakramenti ile başlayan yeni doğuş süreci inanlıyı, Kutsal Ruh'un rehberliğinde evharistiya sakramentine yönlendirir. Bu kutsal sakrament, Hristiyanlar için yalnızca bir hatırlatma değil, aynı zamanda Tanrı'nın sonsuz sevgisi ve kurtuluş tasarısına ortak olma vesilesidir. Rabbin Sofrası, iman edenlerin Mesih ile birlik yaşadığı, onun beden ve kanına iştirak ettiği yerdir. Mesih, kurtuluşu sağlayan et ve kanını, inananları beslemek ve onları olgunluğa ulaştırmak amacıyla bu sakramentte

⁹⁹⁶ Seyfeli, *Ermeni Kilisesi'nde Sakramentler*, 2334-235.

⁹⁹⁷ Kurtz, *Manual of Sacred History*, 416-420.

⁹⁹⁸ Gündüz, *Pavlus Hristiyanlığın Mimarı*, 244.

sunar. Mesih'in beden ve kanı aracılığıyla kendisini tüm insanlara sunduğu gibi insanları kurtuluşa çağırır.

Evharistiya sakramenti, inananların toplumsal birliğini simgeler. Mesih'in bedenini ve kanını almak, imanlılar arasındaki birliği güçlendirir; zira bu uygulama, hepsinin aynı kurtarıcıya ait olduğunu ve onunla aynı bedende birleştiğini hatırlatır. Hristiyanlar, bu kutsal ayin aracılığıyla hem Tanrı'ya hem de birbirlerine karşı sorumluluklarını hatırlarlar. Bu nedenle, evharistiya sakramenti hem kişisel bir deneyim hem de toplumsal bir deneyimdir; Hristiyanlar bu kutsal sofrada birleşir ve kurtarıcının sonsuz sevgisini kutlarlar. Ayrıca, evharistiya bir uyanış anıdır; her yudum ve her lokma, inananları Tanrı'ya ve kurtuluşa yönlendirir⁹⁹⁹.

Evharistiya, bireyler için günahlardan arınma ve bağışlanma yoluyla ruhsal bir yenilenme kaynağıdır; aynı zamanda onları ruhsal olarak besler. Bu sakrament aracılığıyla birey, Mesih'te diri kalır ve ebedi yaşam umudunu sürdürür¹⁰⁰⁰. Evharistiya, bireysel kurtuluşun ötesine geçerek topluluğun da Tanrı'nın kurtuluş sürecine katılımını mümkün kılar. Bireyleri ruhsal olarak yenileyerek Tanrı halkını oluşturur; Mesih'te birleşen bir topluluğun temellerini atar ve ilahi barışın hem Tanrı ile hem de insanlar arasında gerçekleşmesine aracılık eder. Bu sakrament kurtuluşun hem başlangıcını hem de nihai hedefine işaret eder. Evharistiya aracılığıyla inanlılar, yeryüzündeki litürjiyi göksel litürjiyle birleştirir. Bu birleşme, Tanrı'nın varlığının tam anlamıyla hissedileceği sonsuz yaşamın ön deneyimini sunar¹⁰⁰¹.

Evlilik Sakramenti, Tanrı'nın kurtuluş tasarısı içinde yalnızca dünyevi bir birlikteliği düzenleyen toplumsal bir kurumdur. İlahi kurtuluşun aracı kılınmış kutsal bir birleşmedir. Tanrı, insanı erkek ve kadın olarak kendi benzeyişinde yaratmış, onları kutsal bir birlik içinde birleştirerek asli uyumu ve barışı tesis etmiştir. Ancak ilk günah ile zedelenen bu birliktelik, insanı Tanrı'yla olan tam ilişkiden ve içsel bütünlükten uzaklaştırmıştır. Bu kopuşa rağmen evlilik, düşmüş insana Tanrı'nın kurtuluş tasarısı içinde yeni bir anlam kazanarak verilmiştir.

⁹⁹⁹ Kurtz, *Manual of Sacred History*, 412-414.

¹⁰⁰⁰ Seyfeli, *Ermeni Kilisesi'nde Sakramentler*, 310-311.

¹⁰⁰¹ Gündüz, *Hristiyanlık*, 2007, 73-74.

Kurtuluş bağlamında evlilik, yalnızca bir kadın ve bir erkeğin fiziksel birliği değil, Mesih ve Kilise arasındaki gizemli ve kurtarıcı birliğin dünyevi yansımasıdır. Bu sakrament, eşler arasında karşılıklı sevgi, sadakat ve kurbanı temel alan bir ilişki kurarak Tanrı'nın sevgisini görünür kılar. Bu sevgi ilişkisi, Mesih'in kilise uğruna kendini feda edişinde zirvesine ulaşır ve Hristiyan evliliği bu sevgi modelini temel alarak kutsallaşır.

Evlilik Sakramenti aracılığıyla bireyler, kutsal lütufla desteklenerek birbirlerini kurtuluşa götüren birer yol arkadaşı olurlar. Bu birliktelik, yalnızca bireylerin kutsanmasını değil, aynı zamanda Tanrı'nın halkı olan Kilise'nin güçlenmesini ve ilahi düzene uygun yeni hayatların dünyaya gelmesini sağlar. Böylece evlilik, Mesih'te yenilenmiş bir insanlığın oluşumunu hedefler¹⁰⁰².

Mesih ile kilise arasındaki birliği temsil eden evlilik sakramenti, eşler arasındaki ilişkinin nasıl bir sevgi ve fedakârlık üzerine inşa edilmesi gerektiğini gösterir. Tıpkı Mesih'in Kilisesi uğruna kendini feda etmesi gibi, erkek de eşini derin bir sevgiyle sevmeli; kadın ise kocasını sevgi ve saygıyla onurlandırmalıdır. Bu karşılıklı sevgi, evliliğin yalnızca iki kişi arasındaki bir bağ olmaktan çıkarak kolektif bir kurtuluş aracına dönüşmesini sağlar. Dolayısıyla evlilik, Tanrı'nın yarattığı sevgi düzeni içinde bireylerin kutsal birlikteliğini pekiştirir ve bu birliktelik aracılığıyla yeni nesillere aktarılacak olan iman mirasını kutsar. Nihayetinde evlilik, Tanrı'nın sadık sevgisinin dünyevi bir yansıması olarak, kurtuluşun aile yapısı içinde etkin kılınmasına hizmet eder¹⁰⁰³.

İsa Mesih'in çarmıhta gerçekleştirdiği kefareti ölümü ve dirilişiyle Tanrı'nın kurtuluş tasarısı tarihsel olarak temellenmiş; bu ilahi lütfun insanlığa ulaşması ise kilise aracılığıyla devam ettirilmiştir. Bu bağlamda ruhban takdisi sakramenti, kurtuluşun öğretisel ve sakramental boyutlarda insanlara ulaştırılmasını sağlayan temel bir araç olmuştur. Mesih'in yeryüzündeki temsilcileri olarak kutsanan ruhbanlar, Tanrı'nın kurtuluş lütfunun görünür taşıyıcıları ve Mesih'in kurtarıcı işinin sürekliliğini sağlayan hizmetkarlarıdır. Onlar, sakramentleri uygulayarak, Tanrı Sözü'nü öğreterek ve imanlıları doğru inançta muhafaza ederek hem bireysel hem de toplumsal kurtuluşa

¹⁰⁰² Seyfeli, *Ermeni Kilisesi'nde Sakramentler*, 373-374.

¹⁰⁰³ Reynolds, *How Marriage Became One of the Sacraments*, 80.

aracılık ederler¹⁰⁰⁴. Bu sakrament aracılığıyla kurtuluş mesajının kilisede sürekliliği sağlanır.

Son Yağlama Sakramenti, Ölüm, hastalık ve acı gibi insanın varoluşsal sınırlarında işlev gören sakrament Tanrı'nın kurtarıcı inayetinin ölüm karşısında da etkin olduğunu ilan eder. İnanan kişi, bu sakrament aracılığıyla günahlarından arınır, içsel olarak Mesih'le birleşir ve ebedi yaşama hazırlanır. Yağlama ve dua yoluyla kutsanan kişi, çarmıhtaki Mesih'in acılarına ruhen katılarak kurtuluşun şifasına ve umuduna ortak olur. Bu yönüyle Son Yağlama, kurtuluşun son ana kadar etkin kaldığını gösteren sakramental bir güvence işlevi görür¹⁰⁰⁵.

Hristiyan sakramentleri, bireyin Tanrı'nın kurtuluş tasarısına aktif olarak katılımını sağlayan lütuf araçlarıdır. Başlangıç sakramentleri olan vaftiz, güçlendirme ve evharistiya, insanın Mesih'te yeni bir yaşama adım atmasını sağlarken; tövbe ve son yağlama ise şifa sakramentleri olarak Tanrı'nın merhametine yönelişi ifade eder. Vaftiz ve tövbe, günahla ölü durumda olan kişiyi Tanrı'nın lütfuyla dirilterek “ölülerin sakramentleri” sayılırken, diğer sakramentler Tanrı ile lütuf halinde yaşayanlara sunulan “yaşayanların sakramentleri”dir. Bu ayrım, kurtuluşun yalnızca başlangıçla sınırlı kalmayıp, hayat boyunca süren kutsal bir süreç olduğunu gösterir. Sakramentler hem bireysel hem de toplumsal düzlemde Tanrı'nın lütfunu görünür kılar ve kişinin Tanrı ile ilişkisini sürekli olarak yeniler. Özellikle evharistiya, kurtuluşun sürekliliğini sağlayan merkezi sakrament olarak öne çıkar. Son yağlama ve son komünyon ise, insanın yaşamının son anlarında dahi Tanrı'nın şifa veren inayetine katılımını mümkün kılar¹⁰⁰⁶.

Sakramentler, Tanrı'nın lütfunu ileten ve bireyin ruhsal dönüşümünü sağlayan görünür işaretlerdir¹⁰⁰⁷. Bu görünür işaretler hem bireysel hem de toplumsal yaşamı dizayn eden temel yapı taşlarıdır. İnananlar, sakramentler aracılığıyla Mesih ile kutsal bir birliğe ulaşır, Tanrı'nın lütfuna açılır ve ruhsal bir yenilenme sürecine girerler. Bu kutsal eylemler, duyuşal işaretlerle manevi gerçekliği birleştirerek, göksel lütfun somut biçimde kişiye aktarılmasını sağlar. Sakramentlerin etkinliği, Mesih'in

¹⁰⁰⁴ Seyfeli, *Ermeni Kilisesi'nde Sakramentler*, 459-460.

¹⁰⁰⁵ Lawrence Feingold, *The Eucharist: Mystery of Presence, Sacrifice, and Communion* (Steubenville, Ohio: Emmaus Academic, 2018), 620--624.

¹⁰⁰⁶ Leclercq, “Sacraments”, 13/771-778.

¹⁰⁰⁷ Tarakçı, *Protestanlıkta Sakramentler*, 269.

sözleriyle gerçekleşir ve imanla kabul edildiğinde ruhsal güç kazanarak bireyin yaşamında kalıcı bir değişim oluşturur. Ancak bu lütuf, içten iman edenler için etkili olur; inançsızlar için ise sakramentler ya etkisiz kalır ya da ilahi yargıya mahkumiyet getirir¹⁰⁰⁸.

Sakramentler, yalnızca dışsal ritüeller değil; aynı zamanda içsel dönüşümün etkin aracı olarak bireyin iman hayatında köklü değişimlere neden olur. Amaçları, Mesih'in kurtarıcı yaşamını inananın hayatında gerçekleştirmek ve bireyi Tanrı'ya benzerliğe yönlendirmektir. Mesih'in insan doğasında ortaya koyduğu kutsallık, sakramentler yoluyla tüm imanlılara açılır ve onlara kurtuluş sürecinde rehberlik eder. Bu kutsal uygulamalar, yalnızca bireysel değil; aynı zamanda kilise topluluğu içinde Mesih ile birlik ve paydaşlık sağlayan, Tanrı'nın kurtarıcı etkinliğini görünür kılan araçlar haline gelir¹⁰⁰⁹. Ayrıca sakramentler, İsa Mesih'in insan doğasındaki kurtarıcı olayları hatırlatmakla kalmaz; bu olayların bireyin yaşamındaki güncel ve etkin etkilerini de somutlaştırır¹⁰¹⁰.

Hristiyan, Tanrı ile barış içinde yaşantısını sürdürebilmek için sakramental yaşama katılır¹⁰¹¹. Bu katılım, kişinin Mesih'in bedeni olan kiliseye dahil olmasını sağlar. Her sakrament, bireyin Tanrı ile ilişkisini yapılandırır ve onu kilisenin aktif bir üyesi haline getirir. Kilise ise Mesih'in bedeni olarak sakramentler aracılığıyla Tanrı'nın kutsallığını ve kurtarıcı inayetini inananlara taşır¹⁰¹². Kiliseye katılan inanan, Mesih ile olan ilişkisini dua, ayin ve ibadet yoluyla sürdürerek nihai kurtuluşa yönelir. Hristiyan geleneğinde ayinler ve ibadetler, özellikle sakramentler, Tanrı ile kurulan ilişkinin gerçekleşmesinde ve kurtuluş sürecinin sürekliliğinde merkezi bir rol üstlenir. Bu uygulamalar, bireye sonsuz yaşamın önceden deneyimlenmesini sağlar ve Mesih'in ahlaki örnekliğini içselleştirmesine yardımcı olur¹⁰¹³. Bu katılım, bireysel düzeyin ötesinde, tüm yaratılışı kapsayan ilahi tasarının bir parçasıdır. Tanrı, insanları Mesih'i izleyerek dua, kutsallık, umut ve sevgiyle yaşamaya yönlendirir¹⁰¹⁴. Böylece

¹⁰⁰⁸ Kurtz, *Manual of Sacred History*, 405-409.

¹⁰⁰⁹ Demirci Kürşat, *Bir Hristiyan Mezhebi Olarak Ortodoksluğun Teolojisi*, 53.

¹⁰¹⁰ Eliade, *Mitlerin Özellikleri*, 224-225.

¹⁰¹¹ Faruki, *Hristiyan Ahlakı Hristiyanlığın Tarihsel ve Sistematiği Analizi*, 294-295.

¹⁰¹² Alfreda, "The Sacraments Are Efficacious In Bringing This Recipient A Special Union With The Mystical Body", 13-17.

¹⁰¹³ Coşkun Ali, *Mesihi Beklerken; Mesihçi ve Millenarist Hareketler* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2020), 171-172, 174.

¹⁰¹⁴ Wright, *Surprised by Hope*, 194-201.

sakramentler, inananın kurtuluş yolculuğunda Mesih'in görünür ve etkin rehberliğini temsil eder.

3.2.2. Diğer Ayinler, Yortular ve Kurtuluş

Hristiyanlıkta diğer ayinler, İsa Mesih'in insan doğasındaki kurtarıcı eylemleri etrafında şekillenir ve bu eylemler temelinde düzenlenen ayinler yortular (*feasts*) olarak adlandırılır. Hristiyan yortuları, inancın önemli tarihsel olaylarını anmanın ötesine geçer; bu olayların teolojik anlamını ve kurtuluş üzerindeki etkisini vurgulayan litürjik zaman dilimleri (*liturgical seasons*) olarak değerlendirilir.

Kilise, İsa Mesih'in bedenlenmesi (*incarnation*), öğretisi (*teaching*), çilesi (*passion*), ölümü (*death*), dirilişi (*resurrection*) ve göğe yükselişi (*ascension*) gibi kurtuluş tarihinin temel aşamalarını kutlamak amacıyla bu özel günleri belirlemiştir. Dolayısıyla yortular hem dini ritüeller hem de kurtuluşun bireysel ve toplumsal düzeyde nasıl deneyimlendiğini ortaya koyan kutsal zamanlardır.

Kilise, yortular aracılığıyla Tanrı'nın kurtuluş tasarısını zamana taşıyarak imanlılara ruhsal yenilenme imkanı sunar. Bu kutsal zamanlar, yalnızca hem gerçekleşmiş tarihsel olayların anısı hem de Tanrı'nın bugünde etkin olan kurtarıcı lütfunun kutlandığı litürjik buluşmalardır. Mesih'in doğumu, çilesi, ölümü ve dirilişi gibi temel olaylar, imanlılar için her yıl yeniden tecrübe edilen ve onların ruhani yolculuklarına yön veren ilahi gizemler (*mysterion*) olarak yaşanır. Bu bağlamda, kilise yortuları Tanrı'nın kurtarıcı eylemlerinin zaman içindeki tezahürlerinin kutlandığı işaretler olarak görülür. Kilise takvimine göre düzenli olarak kutlanan bu özel günler, Hristiyan toplumunun kurtuluş tasarısı içindeki yerini kavramasına yardımcı olur.

Hristiyanlıkta yortuların döngüsü, Advent ile başlar ve Noel, Epifani, Lent dönemi, Paskalya ve Pentekost ile tamamlanır. Noel'den Pentekost'a kadar uzanan bu döngü, inananlara Tanrı'nın kurtarıcı eylemlerini hatırlama ve onlara katılma fırsatı sunar. Ancak bazı Hristiyan toplulukları, bu döngüye Meryem ile ilgili yortuları, Azizler ve şehitleri anma yortularını, kutsal haç yortusunu ve Kutsal Üçleme (*Trinity Sunday*) gibi diğer önemli günleri de dahil ederler. Kilise yılı boyunca kutlanan bu kutsal zamanlar, iman topluluğunu bir araya getirerek, kurtuluşun sürekli hatırlandığı ve deneyimlendiği kutsal anlara dönüşür.

3.2.2.1. Advent Dönemi

Advent, Hristiyan liturjik yılının başlangıcını işaret eden ve kurtuluşun önemli bir aşamasını temsil eden bir dönemi ifade eder. Latince gelmek (*ad-venio*) kelimesinden türetilen bu terim, Hristiyan liturjisinde Mesih'in gelişinin anılması ve O'nun ikinci gelişine yönelik eskatolojik bir bekleyişin dönemi olarak şekillenir. Advent, her yıl 30 Kasım'a en yakın Pazar günü başlar ve dört hafta sürer. Bu süreç, İsa Mesih'in doğumuna hazırlık olduğu gibi O'nun ikinci gelişine de bir hazırlık sürecidir. Advent, imanlıların geçmişteki inkarnasyon gerçeğini ve gelecekteki nihai kurtuluşu hatırlamalarını sağlar¹⁰¹⁵.

Advent'in temel amacı, imanlıları Rab'bin gelişine ruhen hazırlamaktır. Bu, tövbe, dua, oruç ve hayır işleriyle gerçekleştirilir. Kilise'nin liturjik düzeninde, Advent boyunca söylenen ilahiler ve okunan kutsal metinler, insanları günahkarlıklarının farkına varmaya ve Rab'bin lütfuna daha açık hale gelmeye teşvik eder. Romalılar 13:12'deki "Gece ilerledi, gün yaklaştı. Onun için karanlığın işlerini üzerimizden sıyrıp ışığın silahlarını kuşanalım." ifadesi, dönemin ruhsal anlamını vurgular. İncil'de, özellikle Matta 24:42-44'te, imanlıların Rab'bin gelişine her an hazır olmaları gerektiği vurgulanır: "Bu yüzden uyanık kalın. Çünkü Rabbiniz'in hangi gün geleceğini bilemezsiniz." Bu bakış açısıyla Advent, Noel'in kutlanmasından daha fazlasını ifade eder. Kilise, Advent boyunca kullanılan liturjik metinlerle imanlıları tövbe ve arınmaya teşvik eder. Süreç boyunca okunan kilise mektupları ve İncil pasajları, imanlıların Mesih'in gelişiyile ilgili peygamberlikleri anlamalarına yardımcı olur. Advent, Hristiyanların Mesih'in ikinci gelişine hazırlanması için bir arınma süreci olarak görülür. Advent çelengi ve mumların yakılması gibi semboller, Mesih'in ışığını ve dünyanın bu ışığa olan ihtiyacını hatırlatır. Kilise, kurtuluşun nihai tamamlanmasını, Mesih'in zaferini ve yeni yaratılışın gerçekleşmesini umutla bekler. Advent, liturjik bir süreç olup, kurtuluş tasarısının geçmiş, şimdi ve gelecek boyutlarını bütüncül bir şekilde bir araya getirerek imanlıları kurtuluşa hazırlayan bir disiplin sunar¹⁰¹⁶.

¹⁰¹⁵ Francis Mersman, "Advent", *The Catholic Encyclopedia*, ed. Charles G. Herbermann (New York: The Encyclopedia Press, 1907-1913), 15/850-855.), 1/287-290.

¹⁰¹⁶ Mersman, "Advent", 1/287-290; W. J. O'shea - S. K. Roll, "Advent", *New Catholic Encyclopedia* ed. Catholic University of America (Detroit : Washington, D.C: Thomson/Gale ; Catholic University of America, 2003), 1/133-135.

Advent dönemi, Hristiyan yaşamının temel dinamiğini oluşturan bir liturjik disiplindir. Sadece tarihsel bir olayı anmakla kalmayıp, bireyin Tanrı'nın kurtarıcı eylemlerini güncel yaşamında içselleştirmesine ve gelecekteki ilahi tamamlanmaya yönelmesine rehberlik eder. İsa Mesih'in beden alışıyla kurtuluş tarihinde kesin bir müdahale gerçekleşmiş olsa da, bu müdahalenin nihai doruk noktası O'nun ikinci gelişiyi tamamlanacaktır. Bu eskatolojik beklenti, Hristiyan yaşamında “zaten” gerçekleşmiş ama “henüz” tamamlanmamış kurtuluş gerilimini ortaya koyar. Hristiyan, Tanrı'nın Krallığı'nın şimdiden var olduğunu bilerek geçmişteki lütfu şükran duyar ve gelecekteki yenilenmeyi umutla bekler. Advent, Mesih'in tarihsel gelişini ve gelecekteki ikinci gelişini anımsatarak imanlıları ruhsal uyanış ve bekleyiş içinde kurtuluş müjdesine hazırlar. Bu süreçte okunan kutsal metinler, Eski Ahit'te verilen Mesih vaatlerini hatırlatırken, Noel'in gerçekleşen kurtuluşun simgesi olduğunu gösterir. Advent'in en önemli mesajlarından biri, karanlıkta yaşayan insanlığa Tanrı'nın bir ışık göndereceği umududur. Yuhanna 1:5'te belirtildiği gibi: “Işık karanlıkta parlar ve karanlık onu alt edemez.” Bu ışık, Mesih'in beden alarak dünyaya gelişini ifade eder ve insanın kurtuluş sürecindeki yerini vurgular¹⁰¹⁷.

3.2.2.2. İsa'nın Doğuş Yortusu (Noel)

Hristiyan inancına göre, insanlığın kurtuluşu için bedenlenerek dünyaya gelen İsa Mesih'in doğumu (*Noel/Christmas*), Tanrı'nın kurtarıcı lütfunun tezahürü olarak kabul edilmektedir. Bu olay, karanlıkta olan insanlığa “adaletin güneşi”nin doğuşu olarak yorumlanmakta ve kurtuluşun başlangıcı olarak görülmektedir. Noel, bu ilahi kurtuluş tasarısının bir ifadesi olarak kutlanmakta olup, bu kelimenin kökeni eski İngilizce'de “*Cristes maesse*” ifadesine dayanmaktadır ve Missa Ayini ile ilişkilendirilen “*Christ's Mass*” anlamını taşımaktadır¹⁰¹⁸.

Hristiyan teolojisinde Noel, Tanrı'nın en büyük lütuflarından biri olan İsa Mesih'in insan doğasındaki bedenlenmesinin kutlama zamanıdır. Tanrı'nın Oğlu, insan biçimini alarak insanlık tarihine doğrudan dahil olmuştur. Luka 2:10-11'de meleklerin çobanlara verdiği müjde, bu olayın kurtuluş tarihindeki önemini vurgulamaktadır: “Size büyük sevinç getirecek bir haberim var. Bugün Davut'un

¹⁰¹⁷ Michael Maher, “Reflections for Advent and Christmas”, *The Furrow* 27/11 (1976), 597-601.

¹⁰¹⁸ Mehmet Alparslan Küçük, “İkonografiden İnanca ‘İsa Mesih'in Dirilişi/Paskalya’ Süreci”, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 3/8 (04 Aralık 2016), 239.

kentinde size bir kurtarıcı doğdu; O, Rab olan Mesih'tir.” Kutsal Kitap'ta İsa Mesih'in doğuş sahnesi ile diriliş sahnesi arasındaki paralellikler bulunur. Noel ile Paskalya arasındaki bağlantı, kurtuluş sürecinin bütünlüğünü ortaya koymaktadır. Luka 2'de çobanlar gece nöbet tutarken meleklerin müjdesini işitirken, Luka 24'te kadınlar sabah erkenden mezara giderek dirilişin şahidi olmaktadır. Çobanlara “Korkmayın” denirken, mezarı ziyaret eden kadınlar korku içindedir. Çobanlar yeni doğan çocuğu bulup müjdeyi yayarken, kadınlar da boş mezarın tanıklarıdır. Böylece Noel, Paskalya'ya uzanan ilahi kurtuluş sürecinin başlangıcı olarak anlam kazanmaktadır. Bu nedenle, Advent'in bekleyişi ve Noel'in neşesi, Paskalya'nın zaferiyle bütünleşerek anlam kazanmaktadır. Yeşaya 9:2'deki “Karanlıkta yürüyen halk büyük bir ışık gördü.” ifadesi, Noel'in getirdiği kurtuluş ışığını simgelemektedir. Advent, Noel ve kurtuluş, birbirinden bağımsız olmayan, iç içe geçmiş ilahi olaylar olarak değerlendirilmelidir. Advent, bekleyiş ve umudu; Noel, Tanrı'nın beden alarak dünyaya gelişini; kurtuluş ise, Mesih'in ölümü ve dirilişiyle tamamlanan ilahi lütfun tezahürünü ifade etmektedir. Hristiyan inancı, bu üç temel unsuru bir bütün olarak ele almakta ve Mesih'in doğuşunu süregelen bir kurtuluş müjdesi olarak kutlamaktadır¹⁰¹⁹.

İnkarnasyon, kurtuluş tarihinin en önemli dönüm noktalarından biri olarak kabul edilmektedir. Tanrı, insan doğasını üstlenerek kurtuluşu mümkün kılmış ve insanın kurtuluş sürecine doğrudan katılmıştır. Mesih'te Tanrı, insan yüreğiyle sevmekte ve O'nun iyileştirme ile kurtarma gücü, insan formunda görünür hale gelmektedir. Bu gerçeklik ışığında, Noel'in dışsal kutlamaları tamamlanmış olsa da bu olayın ruhsal anlamı devam etmektedir. Çünkü asıl kurtuluş, Mesih'in doğumuna iman etmek, hatırlamak ve O'na yönelmekle mümkündür. Bu anlayış, günah itirafı duasında açıkça dile getirilmektedir: “Noel geldi ve geçti, ey Rab. Selamlar verildi, hediyeler açıldı. Ancak çoğumuz hala bir eksiklik hissediyoruz. Yemliğin önünde durup sana tapınmadığımız sürece içimizde bir boşluk oluşuyor. Işıklar, süsler ve hediyeler yeterli değil; çünkü asıl merkez sensin, ey Rab. Şimdi bile bizi Beytullahim'e yönelt ve kurtuluşumuz için bedende gelişinin anlamını hatırlamamıza yardım et. Amin.”

¹⁰¹⁹ Maher, “Reflections for Advent and Christmas”, 599-602.

Böylece bu dua, imanın yenilenmesi ve kurtuluş müjdesine yeniden bağlanma çağrısını dile getirir¹⁰²⁰.

Noel, etkisi süregelen ilahi bir gerçeği idrak etmektir. “Tanrı bizimle” (*Emmanuel*) ifadesi, Tanrı’nın Mesih aracılığıyla insanlık tarihine müdahil olduğunu ve insanla kalıcı bir birlik kurduğunu gösterir. Tanrı’nın insanla bir olması, her zaman geçerli olan sürekli bir ilişki çağrısıdır. Bu birliktelik, aynı zamanda insanın da Tanrı ile bir olması anlamına gelir. Kilise’nin liturjik geleneğinde bu hakikat şu sözlerle ifade edilir: “Tanrı insanla bir oldu ve insan tekrar Tanrı ile bir oldu.” Bu mübadelede Tanrı, yalnızca insan hayatına girmekle kalmaz; insanları kendi ilahi yaşamına çeker ve onları ilahi varoluşa ortak eder. İşte bu, kurtuluşun özü ve amacıdır. Ancak Advent ve Noel’in mesajı, Mesih’in gelişiyile tüm acıların anında yok olduğu bir kurtuluş sunduğu gibi Tanrı’nın dünyaya girerek insanlığın kırılganlığını üstlendiği ve günahla lekelenmemiş tüm insani zayıflıkları sevgiyle kucakladığı bir kurtuluş anlayışını da sunar¹⁰²¹.

Hristiyan inancına göre, Mesih’in ilk gelişi, insanlığın günahın esaretinden kurtuluşunun başlangıcı olarak kabul edilirken, ikinci gelişi, Tanrı’nın adaletinin ve krallığının tam anlamıyla gerçekleşeceği eskatolojik bir beklenti olarak görülmektedir. Mesih’in dönüşüne duyulan özlem, ilahi adaletin ve barışın egemen olacağı bir dünyanın beklentisiyle birleşerek, Hristiyan inancının eskatolojik umudunu şekillendirmektedir.

3.2.2.3. Epifani Yortusu

Epifani, Hristiyan teolojisinde İsa Mesih’in ilahi kimliğinin görünür hale gelmesini ifade eden temel kavramlardan biridir. Yunanca *Theophania* (*Θεοφάνεια*) kelimesinden türeyen bu terim, “Tanrı’nın görünmesi” veya “tezahür etmesi” anlamına gelir. Bu bağlamda Epifani, Tanrı’nın insanlık tarihine müdahalesini ve Mesih aracılığıyla kendisini açıklamasını simgeler. Hristiyan inancına göre bu açıklama, Tanrı’nın kurtuluş tasarısının bedenlenmiş biçimde dünyada vücut bulduğu andır.

¹⁰²⁰ 25. Confession of Sin for Christmas or the Sunday After Christmas John R. Killinger, *Lost in Wonder, Love and Praise: Prayers for Christian Worship* (Abingdon Press, 2001).

¹⁰²¹ Maher, “Reflections for Advent and Christmas”, 603-604.

Kutsal Kitap'ta özellikle Yuhanna 1:4'te yer alan, “Söz'de yaşam vardı ve bu yaşam insanların ışığıydı” ifadesi, Epifani'nin teolojik temelini oluşturan en önemli metinlerden biridir. Bu pasaj, Mesih'te beliren yaşamın, insanlık için bir ışık kaynağı olduğunu ortaya koyar. Hristiyan litürjik takviminde “Işık Günü” olarak da anılan Epifani, her yıl Mesih'in ilahi kimliğinin açıklanışını ve ilahi ışığın sürekli varlığını hatırlatmak amacıyla kutlanır. Bu bayram, inananlar için bir anma günü ,ruhsal yenilenme ve Tanrı'nın kurtarıcı varlığının yaşamda yeniden tecrübe edilmesi anlamını taşır¹⁰²².

Doğu ve Batı Hristiyanlığı'nda farklı şekillerde yorumlansa da genel anlamda Epifani, İsa'nın doğumu, vaftizi ve mucizeleri aracılığıyla tanrısal doğasının insanlığa açıklanmasını ifade eder. Hristiyan kurtuluş öğretisi açısından bu olay, Tanrı'nın insanla buluşmasını ve insanın bu ilahi karşılaşmaya verdiği cevabı temsil eden merkezi bir hadise olarak değerlendirilir.

Epifani, erken dönem Hristiyan teolojisinde de büyük bir öneme sahiptir. Antik Kilise'de bu bayram, İsa Mesih'in doğumu ve ilahi kimliğinin açığa çıkışıyla ilişkilendirilmiş; ışığın zaferini ve yıllık ruhsal yenilenmeyi simgeleyen bir kutlama haline gelmiştir. Bu çerçevede Epifani, Tanrı'nın insanlık tarihine müdahalesinin sembolik bir göstergesi olarak yorumlanmıştır. İsa'nın doğumu, Tanrı'nın dünyaya gelişiyle kurtuluş kapısının açıldığını ve insanın Tanrı ile barışma imkanının mümkün kılındığını gösterir İsa Mesih'in bedenlenmesi, yaratılışın başlangıcına dair yeni bir karşılaşma olarak da değerlendirilir. Bu bağlamda Epifani, kozmik düzenin yenilenmesi, ilahi kurtuluş tasarısının tezahürü ve Tanrı'nın insanlıkla yeni bir ahit kurmasının sembolü olarak görülür¹⁰²³.

Hristiyan litürjik takviminde Epifani, Tanrı'nın kurtuluş tasarısının insanlığa açıklanışını temsil eder. Doğu Hristiyan geleneğinde “Kutsal Işıklar Bayramı” olarak da bilinen bu yortu, özellikle vaftizle ilişkilendirilmiş ve ilahi lütfun insanlığa sunuluşunutemsil etmiştir. Tarihsel süreçte 6 Ocak'ta kutlanan bu bayram, kimi dönemlerde İsa'nın doğumunu, kimi dönemlerde ise vaftizini ve sudan doğan yeni hayatın sembolü olarak yeniden doğuşu anmak amacıyla kutlanmıştır.

¹⁰²² Kristensen, *Dinin Anlamı*, 290-291.

¹⁰²³ Kristensen, *Dinin Anlamı*, 291-292.

Epifani, Hristiyan kurtuluş doktrininde merkezi bir yere sahiptir; çünkü Mesih'in dünyadaki kurtarıcı misyonunu ve Tanrı'nın kurtuluş tasarısının çeşitli boyutlarını simgeler. Kilise, bu bayramda üç temel olaya odaklanır: Müneccimlerin Mesih'i ziyareti, İsa'nın vaftizi ve Kana'daki düğünde gerçekleştirdiği mucize. Bu üç olay, Hristiyan inancının temel unsurlarını ortaya koymakta ve kurtuluş sürecinin işleyişine dair önemli bir teolojik çerçeve sunmaktadır¹⁰²⁴.

Müneccimler (Doğudan gelen üç bilge kişi), İsa Mesih'in doğumunun ardından onu ziyaret etmişlerdir. Matta İncili'ne göre, gökyüzünde beliren bir yıldız aracılığıyla Mesih'in doğduğunu anlayarak Kudüs'e gelmişlerdir¹⁰²⁵. Bu ziyaretleri hem bir saygı ifadesi hem de O'nun krallığını kabul ettiklerinin de bir göstergesidir. Bu olay, Tanrı'nın kurtuluşunun yalnızca İsrail halkı da dahil olmak üzere, tüm insanlığa yönelik olduğunu açıkça ortaya koyar.

İsa Mesih'in Ürdün Nehri'nde Yahya tarafından vaftiz edilmesi, Hristiyan teolojisinde kurtuluş tarihinin dönüm noktalarından biridir. Bu olay, Epifani'nin en güçlü simgelerinden biri olarak kabul edilir; çünkü İsa'nın kimliği ve misyonu burada ilahi şekilde açığa çıkar. Gökten gelen sesle Tanrı, "Bu benim sevgili Oğlum, O'ndan hoşnudum." diyerek O'nun ilahi statüsünü teyit ederken, Kutsal Ruh'un güvercin suretinde İsa'nın üzerine inmesi, Mesih'in kurtarıcı görevine ilahi bir onay niteliği taşır.

İsa'nın vaftizi, günahsız olmasına rağmen insanlığın günahlarını üzerine alma iradesini göstermesi açısından büyük önem taşır. Bu eylem, insanlıkla özdeşleşmenin ve kurtuluş sürecinin başlangıcının sembolüdür. Bu olay, Teslis'in doğrudan tezahür ettiği nadir anlardan biri olarak değerlendirilir. Baba'nın sesi duyulmuş, Ruh'un gücü görünmüş ve Oğul suya girmiştir. Epifani, yalnızca İsa'nın kimliğini açığa çıkaran bir olay değil, aynı zamanda bireysel kurtuluş yolculuğunun başlangıcını temsil eden kutsal bir an olarak değerlendirilir. İsa'nın Ürdün Nehri'nde vaftiz edilmesi, Kutsal Ruh'un gücünü alması ve halkın önünde Mesih olarak ilan edilmesi, Hristiyan inancına göre iman edenler için bir model teşkil eden bir olaydır.

¹⁰²⁴ Kristensen, *Dinin Anlamı*, 347.

¹⁰²⁵ Mat. 2:1-12.

İsa Mesih'in Kana'daki düğünde suyu şaraba dönüşmesi mucizesi ise O'nun ilahi doğasını ve kurtarıcı rolünü ortaya koyan önemli bir olaydır. Bu mucize, doğaüstü bir eylem olmanın ötesinde, Tanrı'nın egemenliğinin dünyaya gelişini ve Mesih aracılığıyla insanlığa sunulan kurtuluşu sembolize etmektedir. Yeni Ahit'te aktarıldığı şekliyle bu mucize, Eski Antlaşma düzeninin sona erdiğini ve Tanrı'nın lütuf ve iman yoluyla kurtuluş sunan yeni bir antlaşma başlattığını gösteren bir işaret olarak kabul edilir. Eski Ahit'te şarap, bereket ve lütfun sembolü olarak görülürken, İsa'nın bu mucizesiyle birlikte şarap, Mesih'in getirdiği kurtuluşun ve ilahi sevinç kaynağının bir simgesi haline gelmiştir. Bu olay, Hristiyan teolojisinde Epifani Yortusu ile ilişkilendirilerek, Mesih'in kendisini dünyaya açıklaması ve Tanrı'nın kurtuluş tasarısının görünür hale gelmesi olarak yorumlanır¹⁰²⁶.

İsa'nın gerçekleştirdiği diğer mucizeler gibi, bu olay da onun Tanrı'nın kurtuluş tasarısını yerine getirdiğini gösteren bir işarettir. Hastaları iyileştirmesi, körlerin gözlerini açması ve doğaya hükmetmesi gibi eylemleri, onun Mesih olarak dünyaya gelişinin doğrulayıcı unsurlarıdır. Ancak, suyun şaraba dönüşmesi mucizesi, özel olarak Eski Antlaşma'nın sınırlılığını ve Mesih aracılığıyla gelen yeni düzenin kalıcılığını vurgulamaktadır. Eski dünyanın geçici yapıları yerine, Tanrı'nın krallığı sonsuz bir kurtuluş düzeni sunmaktadır.

Epifani Yortusu'nda kutlanan Tanrı ile insanlığın birleşmesi hem bireylerin ruhsal yenilenmesini hem de Tanrı halkının, Tanrı'nın tasarısına göre şekillenmesini ifade eder. Bu bağlamda, kilise, toplumsal kurtuluşun aracı olarak, insanları Tanrı'nın iradesi doğrultusunda birleştirir ve onları Mesih'in getirdiği yeni düzenin bir parçası haline getirir¹⁰²⁷.

Epifani Yortusu, Hristiyan topluluğu için teolojik ve ruhsal bir rehber niteliği taşır. Bu yortu, Mesih'in ilahi kimliğinin ve misyonunun insanlara ifşa edilmesini anmanın yanı sıra, inananlara İsa Mesih'in kurtuluş çağrısına uygun bir yanıt vermeleri

¹⁰²⁶ Cyril Martindale, "Epiphany", *The Catholic Encyclopedia, Volume 5: Diocese-Fathers of Mercy*, ed. Charles G. Herbermann (New York: The Encyclopedia Press, 1907-1913), 5/1115-1118; Jas L. Meagher, *The Festal Year: Or the Origin, History, Ceremonies and Meaning of the Sundays, Seasons, Feasts and Festivals of the Church During the Year, Explained for the People*, 2012, 136-139.

¹⁰²⁷ M. F. Connell, "Epiphany, The Solemnity Of", *New Catholic Encyclopedia*: ed. Catholic University of America (Detroit : Washington, D.C: Thomson/Gale ; Catholic University of America, 2003), 5/293-295.

gerektiğini öğretir. Dolayısıyla Mesih'in tezahürünü kutlamak, O'nun kurtarıcı eylemlerine duyulan minnettarlığı artıran bir ibadet pratiğidir¹⁰²⁸.

3.2.2.4. Paskalya Yortusu

Hristiyanlık tarihinde en önemli ve anlam yüklü bayramlardan biri olan Paskalya Yortusu, İsa Mesih'in çarmıhta ölümü sonrası üçüncü gün dirilişini anmakta ve kutlamaktadır. Bu kutlama, Tanrı'nın insanlıkla olan kurtarıcı ilişkisini doruk noktasına ulaştıran bir olay olarak kabul edilmektedir. Mesih'in Yahudi Fısıh Bayramı dönemine denk gelen ölümü ve Pazar sabahı gerçekleşen dirilişi, kurtuluşun tarihsel gerçekliğini pekiştirirken, bu olayın Tanrı'nın kurtarıcı tasarısının merkezinde yer aldığını gösterir. Bu yönüyle Paskalya, litürjik bir ritüelin ötesinde, Tanrı'nın zaman içindeki kurtarıcı eyleminin somut bir tezahürü ve eskatolojik kurtuluşun teminatı olarak kabul edilir¹⁰²⁹.

Eski Ahit ve Yeni Ahit bağlamında değerlendirildiğinde, Paskalya Yortusu Tanrı'nın halkı için gerçekleştirdiği tarihsel ve ilahi kurtuluş eylemleriyle doğrudan ilişkilidir. Eski Ahit'te, İsrailoğulları'nın Mısır'dan çıkışını (*Exodus*) anmak amacıyla kutlanan Fısıh (*Pesah*) Bayramı, Yeni Ahit'te İsa Mesih'in kurban olarak sunulması ve dirilişiyle birlikte yeni ve tamamlayıcı bir anlam kazanmıştır. Bu bağlamda Pavlus, Mesih'i "Fısıh Kuzusu" olarak nitelendirerek, Paskalya'nın Hristiyan kurtuluş tarihindeki yerini açıkça teyit etmektedir¹⁰³⁰. Ayrıca Paskalya'nın ilkbahar ekinoksunu takiben, aydınlığın karanlığa üstün geldiği dönemde kutlanması da sembolik bir anlam taşır. Hristiyan geleneğinde bu tarihsel tercih, Mesih'in günahı, ölümü ve karanlığı yenerek insanlığa yeni bir yaşam ve kurtuluş umudu sunduğu inancını güçlendirir. Böylece Paskalya Yortusu hem tarihsel hem teolojik açıdan Tanrı'nın kurtarıcı eyleminin en güçlü ifadesi olarak Hristiyan inancında merkezi bir konumda yer alır¹⁰³¹.

Paskalya, İsa'nın dirilişiyle de anlam kazanmaktadır. Diriliş, günah ve ölüm üzerindeki nihai zaferin ifadesidir. Pavlus, Mesih'in dirilişine ortak olanların yeni bir

¹⁰²⁸ James Allen Wildeman, "Epiphany: What Do We Celebrate?", *Reformed Worship* (Erişim 25 Şubat 2025).

¹⁰²⁹ Yasin Güzeldal, "Paskalya'nın Tarihlendirilmesi Problemi: Hesaplama Yöntemleri, Farklılıklar ve Tartışmalar", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 23/2 (30 Eylül 2023), 612.

¹⁰³⁰ 1. Ko. 5:7.

¹⁰³¹ Güzeldal, "Paskalya'nın Tarihlendirilmesi Problemi", 614.

yaşama kavuştuğunu belirtmekte¹⁰³², Paskalya'nın insanlık için yeni bir başlangıç anlamına geldiğini ifade etmektedir.

Hristiyan Kilisesi'nde Paskalya, kurtuluşun yeniden tecrübe edilmesi olarak kabul edilir. Kilise litürjisinde, Paskalya'dan önceki Kutsal Hafta boyunca İsa'nın çarmıha gerilişi, ölümü ve dirilişi bir bütün olarak anılır. Paskalya Yortusu, aynı zamanda Hristiyan diriliş inancını pekiştirir. Pavlus, Korintliler'e yazdığı birinci mektubunda dirilişin Hristiyan imanının temel taşlarından biri olduğunu özellikle vurgular. Ona göre, Mesih'in ölümü ve dirilişi olmadan kurtuluş mümkün değildir; çünkü diriliş, günahın ve ölümün yenildiğinin kesin bir kanıtıdır. Eğer Mesih dirilmemiş olsaydı, iman boş olacak, günah hala hüküm sürecek ve kurtuluş gerçekleşmeyecekti. Ancak Mesih, "ilk meyve" olarak dirilmiş ve O'na iman edenlerin de dirileceğini müjdelemiştir. Bu diriliş, tüm yaratılışın yenilendiği, ölümün ortadan kalktığı ve Tanrı'nın her şeye egemen olduğu gelecekteki bir sürecin parçasıdır¹⁰³³.

İsa Mesih'in yaşamı, ölümü ve dirilişi, Hristiyan teolojisinin merkezinde yer almakta ve kurtuluş öğretisinin temel eksenini oluşturmaktadır. İsa Mesih'in ölümü, insanlık için dönüştürücü bir anlam taşır ve kurtuluş yolunu açar. İsa'nın ölümü, cehenneme inişi ve gömülmesi, insanın günahla yüzleşmesini ve kötülüğün Tanrı tarafından yenilmesini sağlamıştır. İsa'nın ölümü, Tanrı'nın yaratılışı onarma amacını taşımakta ve insanlık için yeni bir başlangıcın habercisi olmaktadır. Diriliş ise İsa'nın yeniden hayata dönmesi Tanrı'nın yaratılışı yeniden şekillendirme ve insanları ölümden kurtarma vaatlerinin yerine getirilmesi anlamına gelmektedir. Bu bağlamda, Mesih'in dirilişinin kutlandığı bir bayram olan Paskalya, inananların Mesih'le birlikte ölmesi, dirilmesi ve yeni bir yaşama kabul edilmesi anlamına gelen bir inisiyasyon deneyimi olarak kabul edilir.¹⁰³⁴

Paskalya, Hristiyan inancında İsa Mesih'in dirilişinin yanı sıra ruhsal bir yeniden doğuşun ve kurtuluşun kutlandığı bir iman yenilenme sürecidir. Mesih'in çarmıhta ölmesi ve üçüncü gün dirilmesi, insanlığın günah ve ölüm üzerindeki esaretinin son bulduğunu gösterir; bu olay, Hristiyan kurtuluş öğretisinin temel

¹⁰³² Rom. 6:4.

¹⁰³³ 1Kor. 15:58.

¹⁰³⁴ Balthasar, *Mysterium Paschale*, 43.

dayanağını oluşturur. Tarihsel olarak Paskalya, Hıristiyan dünyasında en kutsal dönemlerden biri haline gelmiş ve Tanrı'nın kurtuluş müjdesinin merkezi kutlaması olarak yer edinmiştir. Bu nedenle Mesih'in dirildiği gün olan Pazar, ibadet ve sevinç günü olarak belirlenmiş; ölümün yenildiği, yeni yaratılışın başladığı ve Tanrı ile barışmanın mümkün kılındığı bir gün olarak kutsanmıştır. Paskalya sabahı gerçekleştirilen evharistiya ayinleri, Mesih'in kurban oluşunu ve dirilişin zaferini anmak amacıyla icra edilir; ilahiler söylenir, Kutsal Kitap'tan pasajlar okunur ve topluca şükür duaları edilir.

Paskalya'ya hazırlık dönemi olan Lent (Büyük Perhiz), inananlar için oruç, dua, tövbe ve içsel arınma ile şekillenen kırk günlük ruhsal bir arınma sürecidir. Bu dönem, Mesih'in çarmıha gerilmeden önceki acılarına ortak olma ve O'nun fedakarlığını anlama çağrısıdır. Lent boyunca imanlılar, günahlarından arınma ve Tanrı ile bağlarını tazeleme yönünde bir içsel yolculuğa davet edilir. Lent'in sonunda gelen Kutsal Hafta, İsa'nın tutuklanması, çarmıha gerilmesi, ölümü ve gömülmesi olaylarını kapsarken, Paskalya Günü ise bu çileli sürecin dirilişle taçlandığını ilan eder¹⁰³⁵.

Hıristiyan inancında Paskalya, İsa Mesih'in dirilişiyle insanlığın günah, ölüm ve esaretten kurtuluşunun kutlandığı en büyük bayramdır. İsa, “ilk ve son kez olmak üzere” ölüp dirilmiş ve Baba'nın sağında oturmaktadır. Mesih'in Paskalya gizemine etkisi, tüm zamanları aşarak her şeyi yaşamın ışığına çekmektedir¹⁰³⁶. Zamanın sonu, “gelecek mutluluğun örneği” olarak Paskalya ile önceden duyurulur ve Tanrı'nın Egemenliği zamanına Paskalya yortusu ile girilir. Bu nedenle, Paskalya basit bir bayram olmanın ötesinde, “bayramların bayramıdır”. Atanasius'un ifadesiyle “Büyük Pazar”, Doğu Kiliseleri'nde ise “Büyük Hafta” olarak adlandırılır. Paskalya'nın merkezi, Yeni Antlaşma'nın sunağı olan İsa'nın Haçı'dır. Kilise'de ekmek ve şarap sembolleri altında Haç kurbanı yeniden yaşanır; sunak, Tanrı Halkı'nın davet edildiği Rab'bin sofrasıdır¹⁰³⁷. Dolayısıyla Paskalya, tarihsel bir olay olmanın ötesinde, inananlar için sürekli bir yenilenme ve kurtuluş gerçeği taşımaktadır. Bu nedenle Paskalya hem geçmişe hem de geleceğe dair Tanrı'nın vaatlerini kutlamak için yaşanır.

¹⁰³⁵ Küçük, “İkonografiden İnanca ‘İsa Mesih’in Dirilişi/Paskalya’ Süreci”, 231,258,264.

¹⁰³⁶ “Katolik Kilisesi Din ve Ahlâk İlkeleri”, 273.

¹⁰³⁷ “Katolik Kilisesi Din ve Ahlâk İlkeleri”, 296.

3.2.2.5. Pentekost Yortusu

Pentekost Yortusu, Hristiyan kurtuluş tarihinde önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilir ve Paskalya'dan sonraki ellinci günde kutlanır. Bu yortu, Kutsal Ruh'un Mesih'in öğrencileri üzerine inişini anımsatır. Hristiyan inanişına göre, İsa Mesih'in ölümü, diriliş ve göğe yükselişle tamamlanan Mesih dönemi, Pentekost ile yeni bir aşamaya geçer. Kutsal Ruh'un inananlar üzerine dökülmesi, Tanrı'nın kurtuluş tasarısında yeni bir dönemin başlangıcını simgeler. Pentekost, Hristiyan teolojisinde Tanrı'nın kurtuluş tasarısındaki Ruh çağının başlangıcını ifade eder. Baba tarafından gönderilen Oğul'un dünyada gerçekleştirdiği kurtuluş eylemi, Kutsal Ruh'un inişiyile tamamlanır. Bu olay, kurtuluşun insanlığa uygulanışında yeni bir aşamayı temsil eder. Kutsal Ruh'un inananlar üzerindeki kalıcı varlığı, bireysel ve toplumsal düzeyde Mesih'in kurtarıcı etkisinin sürekliliğini sağlar¹⁰³⁸.

Kutsal Ruh'un etkinliği, yaratılıştan itibaren yaşamın verilmesi ve sürdürülmesinde belirli bir süreklilik göstermektedir. Tanrı'nın büyük girişimleri başladığında Ruh, her zaman orada olmuş ve büyük bir bolluk içinde verilmiştir. Kutsal Kitap'ta bu cömertlik, "dökmek" fiiliyle ifade edilmiştir¹⁰³⁹. Ruh, Tanrı'nın halkını oluşturma sürecinde merkezi bir rol oynamaktadır. İsrail, Sina Dağı'nda Ruh'un etkisiyle doğmuş¹⁰⁴⁰, beden almış Söz, Ruh'un gölgelemesiyle vücut bulmuştur.¹⁰⁴¹ Kilise, ilk Hristiyan Pentekost'unda Ruh'un inişiyile doğmuştur¹⁰⁴². Ruh'un inişiyile birlikte, Mesih'in kurtuluş eylemi Hristiyan yaşamında etkin hale gelmiş ve günahın gücü kırılmıştır. Bireysel düzeyde, her Hristiyan Ruh'tan doğarak Tanrı'nın oğulları olmaya hak kazanmıştır¹⁰⁴³. Bu bağlamda Ruh'un rolü, kutsallığa ve kurtuluşa yönelik ilk itici güç olarak işlerlik kazanmıştır.

Kurtuluş her zaman Tanrı'ya ait olup, Tanrı'nın kurtuluş tasarısı gelişimsel olarak tezahür etmiştir. Eski Ahit'te Tanrı'nın Ruhu, özellikle peygamberler aracılığıyla etkin olmuştur. Peygamberlik görevi, Ruh'un aydınlatması ve cesaret vermesiyle gerçekleştirilmiştir. Hezekiel, peygamberlik çağrısını şu sözlerle ifade

¹⁰³⁸ Philip Schaff, *History of the Christian Church, Volume I: Apostolic Christianity. A.D. 1-100*. (CCFI, 1882), 145.

¹⁰³⁹ Ysa. 44:3; Yoe.2:29.

¹⁰⁴⁰ Çık. 24:16.

¹⁰⁴¹ Luk. 1:35.

¹⁰⁴² *Kutsal Kitap (Tevrat, Zebur, İncil)*, 2011, Elç. 2:16.

¹⁰⁴³ *Kutsal Kitap (Tevrat, Zebur, İncil)*, 2011, Rom. 8:14.

eder: “Ve o benimle konuştuktan sonra ruh içime girdi ve beni ayaklarımın üzerine dikti; onun bana konuştuğunu duydum. Ve şöyle dedi: İnsanoğlu, seni İsrail oğullarına, benden başkaldıran asi bir halka gönderiyorum.” Tanrı’nın mesajını duyurmak ve halkını yönlendirmek, Ruh’un ilahi yönlendirmesiyle mümkün olmuştur.

Pentekost, Eski Ahit’te fiziksel bir hasat bayramı olarak kutlanırken, Yeni Ahit’te Ruh’un inişiyle ruhsal bir hasat bayramına dönüşmüştür. Elçilerin İşleri 2’de anlatıldığı gibi, Kutsal Ruh’un inişi, Tanrı’nın kurtuluş tasarısının somut bir işareti olmuştur. Mesih, Yüce Peygamber olarak Tanrı’ya en büyük tanıklığı eden kişidir ve bu tanıklığını Tanrı’nın Ruhu sayesinde gerçekleştirmiştir. Yeşaya 61:1’de şu şekilde ifade edilir: “Rab’bin Ruhu üzerimdedir, çünkü Rab beni meshetti. Beni yumuşak huylu olanlara müjde vermeye, yüreği kırık olanları iyileştirmeye gönderdi.”

Pentekost, kurtuluşun evrenselliğinin ilanı niteliğindedir. Kudüs’te farklı uluslardan gelen insanlar, Ruh’un etkisiyle kendi dillerinde müjdeyi işitmiştir. Bu, İsa’nın kurtuluşunun yalnızca Yahudilere değil, tüm insanlığa yönelik olduğunun güçlü bir göstergesidir. Babil Kulesi’nde Tanrı, insanların dillerini karıştırarak onları dağıtmışken, Pentekost’ta Ruh, farklı diller aracılığıyla insanları birleştirmiştir. Böylece, Tanrı’nın kurtuluşu evrensel bir çağrı haline gelmiştir¹⁰⁴⁴..

Pentekost günü yaşanan ateş ve rüzgâr imgeleri, Tanrı’nın aktif varlığını ve arındırıcı gücünü temsil etmektedir. Eski Ahit’te Sina Dağı’nda Tanrı, ateş içinde görünerek halkını kutsallığa çağırmıştı. Sina’daki antik antlaşma, bir teofani ile başlamıştı. Yeni Ahit’te ise Mesih’in kilisesi, Elçilerin İşleri 2:1-4’te belirtildiği gibi Pentekost sabahı gerçekleşen bir teofani ile doğmuştur. Ruh, Mesih’in izleyicilerini arındırıp kutsal kılarak onları kurtuluşun müjdecileri yapmaktadır. Eski Ahit’te Sina Dağı’nda verilen yasa, İsrail halkını Tanrı’nın antlaşma halkı yaparken, Yeni Ahit’te Ruh’un gelişiyile Tanrı, halkını yüreklerine yazılmış yeni bir yasayla yönlendirmeye başlamıştır¹⁰⁴⁵.

Pentekost günü, Kutsal Ruh’un öğrenciler üzerine inişiyle Hristiyanlık tarihinde bir dönüm noktası olmuştur. “Pentekost günü geldiğinde, hepsi bir arada, aynı yerde bulunuyordu. Aniden gökten güçlü bir rüzgârın sesi gibi bir ses geldi ve

¹⁰⁴⁴ John Power, “Pentecost”, *The Furrow* 16/6 (1965), 329-333.

¹⁰⁴⁵ Power, “Pentecost”, 333-335.

oturdukları evi tamamen doldurdu. Onlara ateşten diller gibi görünen şekiller belirdi ve her birinin üzerine kondu ve hepsi Kutsal Ruh'la doldu. Luka, Elçilerin İşleri 2. bölümde bu olayı üç temel kavram çerçevesinde ele alır: armağan, hasat ve tanıklık. Kutsal Ruh, insanlara bir armağan olarak verilmiş, ruhsal bir hasat sürecini başlatmış ve bu süreç tanıklık aracılığıyla tamamlanmıştır. Eski Ahit'te bir hasat bayramı olarak kutlanan bugün, Yeni Ahit'te evrensel kurtuluş çağrısının başlangıcı olarak anlam kazanmıştır. Kutsal Ruh'un gelişiyle birlikte çarmıhta tamamlanan kurtuluş, bireylerin yaşamlarında etkin hale gelmiş, Kilise doğmuş ve müjde dünya çapında yayılmaya başlamıştır. Bu olay, Mesih çağının ve kilisenin doğuşunun ilanı, Kutsal Ruh'un rehberliğinde dünyaya yayılan ilahi çağrının başlangıcı olarak da kabul edilir. Pentekost'un kurtuluş bağlamındaki en belirgin yönü, Kutsal Ruh'un Mesih'in öğrencilerine güç ve bilgelik vererek onları müjdeyi yaymakla görevlendirmesidir¹⁰⁴⁶.

Petrus, bu işlevi hemen yerine getirmiş ve ilk vaazını o anda vermiştir. Petrus'u aydınlatan ve güçlendiren Ruh armağanı tüm insanlık için tasarlanmıştır. Kudüs'te toplanan öğrencilerin Kutsal Ruh ile dolarak farklı dillerde konuşmaya başlaması, kurtuluşun evrenselliğini ve her millete duyurulma gerekliliğini göstermektedir. Elçilerin İşleri 2:4-11'de anlatıldığı gibi, bu olay Tanrı'nın tüm insanları kurtuluş tasarısına dahil ettiğini göstermektedir.

“Ve hepsi Kutsal Ruh'la doldular ve Ruh'un onlara söylediği gibi başka dillerde konuşmaya başladılar... Hepsi hayret ve şaşkınlık içinde birbirlerine, ‘Konuşanların hepsi Celileli değil mi? Peki, nasıl oluyor da her birimiz kendi ana dilimizde konuşulduğunu duyuyoruz?’”

Pentekost, Eski Ahit'te vaat edilen yeni antlaşmanın gerçekleştiğini de simgeler. Eski Ahit'te Tanrı, halkının üzerine Ruh'unu dökceğini ve onları yeni bir yürekle itaatkar kılacağını vaat etmişti. Pentekost'ta bu vaat yerine getirilmiş ve Ruh'un inananları Mesih'e daha derin bir bağlılıkla yönlendirdirilmiştir¹⁰⁴⁷.

Pentekost, Mesih'in gerçekleştirdiği kurtuluşun bireysel ve toplumsal düzeyde etkin hale gelmesini sağlayan ilahi bir müdahale olarak değerlendirilir. Bu yönüyle,

¹⁰⁴⁶ Power, “Pentecost”, 328-330.

¹⁰⁴⁷ Kenneth Deshane, “A Morphology for the Pentecostal Experience of Receiving the Baptism in the Holy Spirit”, *Western Folklore* 62/4 (2003), 271-273.

bireysel ve toplumsal yaşamın dönüşümünü sağlayan ilahi bir teminat olarak kabul edilir. İman birliğinin, ruhsal yenilenmenin ve tanrısal çağrının kutlandığı bir gün olma özelliğini taşır¹⁰⁴⁸.

3.2.2.6. Meryem Yortuları

Hristiyanlıkta Meryem, zaman içerisinde bir kurtarıcı ve “ortak-kurtarıcı” (*Co-Redemptrix*) olarak kabul edilmeye başlanmıştır¹⁰⁴⁹. Bu anlayış, özellikle Meryem teolojisi (*marioloji*) çerçevesinde gelişmiş olup kökenlerini, erken dönem Kilise Babaları’nın yorumlarına dayanan teolojik bir sürece dayandırılmaktadır.

İkinci yüzyıldan itibaren Justin Martyr, Irenaeus ve Tertullianus gibi teologlar, Havva ile Meryem arasında zıt bir ilişki kurarak Meryem’i “Yeni Havva” olarak tanımlamışlardır. Buna göre, Havva’nın itaatsizliği insanlığın düşüşüne neden olurken, Meryem’in itaati kurtuluşun gerçekleşmesine katkıda bulunmuştur. Irenaeus, Meryem’i itaati sayesinde kurtuluşun aracı olarak nitelendirmiş ve onu, Havva’nın olumsuz rolünün tersine çevrildiği bir figür olarak görmüştür. Böylece, erken dönem Kilise Babalarının Meryem’e yüklediği anlamlar, gelişen mariolojinin temelini oluşturmuştur. Katolik ve Ortodoks teolojisinde Meryem’in kurtuluş sürecindeki rolü zamanla daha da geliştirilmiş; “Ortak-Kurtarıcı” (*Co-Redemptrix*) ve “Aracı” (*Mediatrice*) ünvanlarıyla ifade edilmiştir. Buna karşın Reformasyon sonrası Protestan teolojisi, bu kavramları Mesih’in tek kurtarıcılığına gölge düşüren yorumlar olarak eleştirmiştir¹⁰⁵⁰.

Kurtuluş tarihinde Meryem’in rolü, diğer azizlerden belirgin bir şekilde ayrılır. Aziz Petrus, Aziz Pavlus ve Kilise’nin büyük doktorları gibi figürler, kurtuluş amacına hizmet eden önemli kişiler olarak kabul edilse de, onların katkıları kurtuluşun insanlara ulaştırılması ve uygulanması düzeyinde gerçekleşmiştir. Ancak Meryem’in rolü çok daha özel ve özgündür. Onun kutsanmışlığı ve kurtuluştaki yeri, Tanrı’nın Annesi olarak ilahi anneliğine dayanır ve bu yönüyle inkarnasyonun ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirilir. Meryem’in anneliği, Tanrı’nın kurtuluş tasarısına tam bir teslimiyet içinde gerçekleşmiş; bu suretle tüm insanlık için kurtuluşun mümkün olması

¹⁰⁴⁸ Elç. 2:1-13.

¹⁰⁴⁹ Wach, *Dinler Tarihi*, 278.

¹⁰⁵⁰ Schaff, *History of The Christian Church. V.3. Nicene and Post-Nicene Christianity From Constantine The Great to Gregory The Great A.D. 311-600*, 247.

sağlanmıştır. Bu özellikleriyle Meryem, Hristiyan teolojisinde kilisenin en önemli azizlerinden biri olarak benzersiz bir konuma sahip olmuştur¹⁰⁵¹. Bu durum, onun yalnızca biyolojik anneliğini değil, aynı zamanda ilahi tasarıya hizmet eden ruhsal bir figür olarak rolünü de ortaya koymaktadır¹⁰⁵².

Tarihsel süreçte Meryem'e ilişkin çok sayıda mucizevi anlatı şekillenmiş; onun adına sunaklar inşa edilmiş, bayramlar, yortular ve anma günleri düzenlenmiştir. Meryem'e yönelik dualar oluşturulmuş ve ona saygı gösterme geleneği kilise tarafından korunarak sürdürülmüştür. Hristiyan geleneğinde Meryem'e adanan yortular, dört temel inanç etrafında şekillenmiştir: Meryem'in Tanrı'nın Annesi (*Theotokos*) olması, lekesiz şekilde hamile kalması (*Immaculata Conceptio*), bakire olarak doğum yapması (*Virgin Birth*) ve bedeniyle göğe kabul edilmesi (*Assumptio Mariae*). Bu öğretiler, ona adanan özel yortuların temelini oluşturmuş ve litürjik takvimin önemli bir parçası haline gelmiştir¹⁰⁵³.

Kilise takvimi içinde Kutsal Bakire Meryem yortuları, litürjik yılın başlangıcı olan Advent dönemiyle başlar. Advent ve Noel ile başlayan bu kutlamalar, Oruç (Büyük Perhiz) ve Paskalya dönemlerini kapsar ve yılın geri kalanında da devam eder. Kilise, İsa Mesih'in bedenlenmesi, çilesi, ölümü ve dirilişi bağlamında Meryem'in rolünü litürjik yıl boyunca çeşitli yortularla anmaktadır. Bu bağlamda Meryem'e adanmış kutlamalar, ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Çünkü Meryem, oğlunun kurtarıcı eylemine ayrılmaz bir biçimde bağlıdır. Meryem'in doğumu, ilahi anneliği, göğe kabulü ve taç giyişi gibi yaşamındaki önemli aşamalar, litürjik takvimde özel günlerle anılmakta ve kutlanmaktadır¹⁰⁵⁴. Meryem'e yönelik dualar, ilahiler ve adanmışlık uygulamaları yıl boyunca devam etmektedir.

Meryem'e adanan yortular, onun Hristiyan inancındaki özel yerini vurgulamakta ve kurtuluşun nasıl gerçekleştiğine dair teolojik mesajlar taşımaktadır. En önemli yortular arasında 8 Aralık'ta kutlanan Meryem'in Lekesiz Gebeliği, 1 Ocak'ta kutlanan Meryem'in Tanrı'nın Annesi Olarak Kutlanması¹⁰⁵⁵, 2 Şubat'ta

¹⁰⁵¹ Nicolas - Ratzinger, *Catholic Dogmatic Theology*, 2023, 307-308.

¹⁰⁵² Kürşat Haldun Akalın, "Orta Çağın Hristiyanlık Öğretisinde Meryem Ana Yüceltmesi", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27 (30 Haziran 2007), 271-305.

¹⁰⁵³ Gündüz, "Hristiyanlık", 2020, 144.

¹⁰⁵⁴ Erbaş, *Hristiyanlıkta İbadet*, 2003, 51.

¹⁰⁵⁵ Antoinette, "The Incarnation", 7/1568.

Rab'bin Tapınağa Sunulması, 25 Mart'ta Müjde Bayramı, 15 Eylül'de Hüzünlü Meryem Bayramı, 15 Ağustos'ta Meryem'in Göğe Kabulü¹⁰⁵⁶ ve 8 Eylül'de Meryem'in Doğumu Bayramı yer almaktadır. Bu yedi yortudan her biri, insanlığın kurtuluş sürecindeki belirli aşamalara ve Meryem'in bu süreçteki rolüne işaret etmektedir.

Meryem'in kurtarıcı rolü, birçok yortuda vurgulanır. Hristiyan teolojisine göre, Meryem'in İsa Mesih'in kurtarıcı eylemine ortak olduğu ve onun aracılığıyla insanlığa ilahi lütfun ulaştığına inanılır. Meryem yortuları aracılığıyla, kurtuluşun ilahi lütfu, Meryem'in örnek imanı ve Mesih'in kurtarıcı eylemiyle gerçekleştiği ifade edilir. Meryem'e yönelik litürjik uygulamalar ise imanlıların ilahi kurtuluş tasarısını tefekkür etmelerine vesile olur.

3.2.2.7. Şehit ve Aziz Yortuları

Hristiyan geleneğinde, şehitler ve azizler, kurtuluşun birer işareti olarak kabul edilmiştir. Bu anlayış, temelde İsa Mesih'in şefaat göreviyle bağlantılıdır. İsa Mesih, Tanrı'nın iradesini yerine getirmiş, tüm insanlık adına şefaatte bulunma vaadinde bulunmuş ve bu vaadi yerine getirdiği Kutsal Kitap'ta ifade edilmiştir¹⁰⁵⁷. İsa'nın şefaati, sadece geçmişteki kurtuluşu değil, aynı zamanda gelecekteki imanlıların kurtuluşuna da süreklilik arz eden bir rol üstlenmiştir.

Hristiyan ruhbanlığı, köklerini Kutsal Kitap'ın öğretilerinden alan ve tarihsel süreçte şekillenen bir gelenektir. Başlangıçtan itibaren ruhbanlık hem bireysel kurtuluşun yolu hem de Tanrı'ya adanmışlığın en yüksek ifadesi olarak kabul edilmiştir. Kutsal Kitap'ta yer alan metinlerde, özellikle Pavlus'un mektuplarında rahiplik ve manastır yaşamı, dünyevi bağlardan sıyrılarak Tanrı ile daha bir birlikteliğe ulaşmanın aracı olarak övülür. Evlilikten feragat etmek, dünyevi arzulara sırt çevirmek ve tamamen Tanrı'ya yönelmek, ruhban yaşamın temel erdemleri arasında sayılmıştır. Roma İmparatorluğu dönemindeki Hristiyan zulümleri sırasında şehitler, inanç uğruna hayatlarını feda ederek bu adanmışlığın en yüce örneklerini sunmuşlardır. Onların ardından gelen münzeviler ve ruhbanlar da aynı ideali sürdürerek Hristiyan

¹⁰⁵⁶ Ekrem Sarıkcıoğlu vd., *Dinlerde Yükseliş Motifleri ve İslam'da Miraç* (İstanbul: Vadi Yayınları, 2016), 58.

¹⁰⁵⁷ Yu. 14:16; Rom.8:34; İbr. 7:25.

toplumu içinde özel bir konum kazanmış, ruhbanlık kurumu zamanla Hristiyanlık inancının temel yapı taşlarından biri haline gelmiştir¹⁰⁵⁸.

Bu yaşam tarzı, Hristiyanlık tarihinde “aziz”(hagios) olarak kabul edilen kişilerin bir devamı olarak görülür. Azizler, ruhbanlık ve manastır yaşamının en yüksek temsilcileri olup, bazen de ölüme ve acıya karşı gösterdikleri direncin bir sonucu olarak şehitlik mertebesine ulaşmışlardır. Bu nedenle azizlerin yaşamları, kilisenin kurtuluş anlayışını somutlaştıran örnekler olarak kabul edilir. Hristiyanlık’ta aziz, kutsallığından dolayı Tanrı’ya yakın olan ve dualara icabet eden bir çeşit aracı kurtarıcı varlık olarak görülür¹⁰⁵⁹.

Azizlerin şefaatine dua etmek, Hristiyan öğretisinde Tanrı’nın lütfunu dileme pratiği olarak kabul edilir. Ancak bu uygulama, azizlerin kendi erdemleriyle değil, tamamen Mesih’in kurtarıcı erdemlerine dayanarak şfaat etmeleri esasına dayanır. Azizlere dua etmek, onlardan Tanrı’ya yakarmalarını talep etmek anlamına gelirken, nihai kurtuluşun Mesih’in şefaatinde geldiği inancı Hristiyan geleneğinde süreklilik gösterir. Ayrıca, bu gelenekte araftaki ruhların kurtuluşu için dua etme uygulaması da bulunmaktadır. Bu dualar, sadece ölmüş olanlar için değil, yeryüzünde yaşayan imanlıların kurtuluşu için de bir aracı olarak görülür. Ancak Hristiyan inancına göre, cehennemde dua etmek ya da dua almak mümkün değildir, zira kayıp ruhlar Tanrı’nın lütfuna erişimden mahrum kalmışlardır¹⁰⁶⁰.

Başlangıçta tüm imanlıları ifade eden “aziz” ünvanı, zamanla inancı uğruna can veren kişilere atfedilmeye başlanmıştır. Şehitlerin ölüme korkusuzca yürümeleri, Tanrı’nın lütfuyla desteklendiklerini ve dünyevi ölümün ötesinde ebedi yaşama eriştiklerini göstermiştir. Bu fedakarlık, erken dönem Hristiyan topluluklarında kurtuluşun iman, sadakat ve cesaretle yakından ilişkili olduğu düşüncesini pekiştirmiştir. Birinci yüzyıldan itibaren şehitler, Hristiyan inancının en yüce tanıkları olarak kabul edilmiştir. Üçüncü yüzyıldan itibaren şehitlerin mezarlarında düzenlenen anma törenleri, onların göksel hayata doğuşları olarak kabul edilmiştir. Bu uygulama, şehitlerin cennette Tanrı ile birlik içinde olduklarına ve imanlılar için şfaat edebileceklerine dair inancı güçlendirmiştir. Zulüm dönemlerinin sona ermesiyle

¹⁰⁵⁸ Yeşil, *Ruhbanlık Süryani Kadim Kilise Hiyerarşisi*, 325.

¹⁰⁵⁹ Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, 64.

¹⁰⁶⁰ Wynne, “Prayer”, 12/742.

birlikte, iman uğruna acı çeken itirafçılar, münzeviler ve ruhbanlar da azizlik makamına yükseltilmiştir. Bu kişiler, dünyevi zevklerden feragat ederek disiplinli bir tefekkür hayatı sürmüş ve Mesih'i örnek almışlardır. Azizlerin yaşamları, kurtuluşun yalnızca lütufla değil, aynı zamanda kutsal bir hayatla da ilişkili olduğu düşüncesini Hristiyan toplumuna kazandırmıştır¹⁰⁶¹.

Şehitlerin döktüğü kan, Tanrı'nın kurtarıcı tasarısının bir parçası olarak görülmüş, onların ölümü kurtuluşun bedeli olarak yorumlanmıştır. İnançlarını kayıtsızca yaşayan ve bu uğurda can veren şehitler, Hristiyanlar için ilham kaynağı olmuş ve kurtuluş yolunda birer rehber olarak kabul edilmişlerdir. Şehitlerin ve azizlerin Tanrı tarafından onurlandırılmış kişiler olarak şifa vermek, koruma sağlamak ve ruhsal rehberlik yapmak suretiyle imanlıların kurtuluş yolundaki ilerlemelerine yardımcı olduğuna inanılır. Onların mucizeleri, Tanrı'nın kurtarıcı gücünün birer işareti olarak kabul edilir ve imanlılar, bu mucizeler aracılığıyla Tanrı'ya daha yakınlaşmayı umarlar. Hristiyanlık tarihinde azizler ve şehitler, kurtuluş anlayışı açısından merkezi bir rol oynamıştır. İlk Hristiyanlar için şehitler, Mesih'in izinden giden en sadık tanıklar olarak görülmüştür. Zamanla azizler, kutsal araçlar olarak kabul edilmiş; kilise, onların mucizelerini kurtuluşun kanıtları şeklinde yorumlamıştır. Ancak Reformasyon hareketi, kurtuluşun yalnızca Tanrı'nın lütfuna dayandığını savunarak aziz kültürünü ve onların kurtarıcı rolünü reddetmiştir¹⁰⁶².

Bilinen ve bilinmeyen tüm Hristiyan azizleri için kutlanan Tüm Azizler Günü (*All Saints' Day*) Hristiyan kurtuluş anlayışının bir yansımasıdır. Hristiyanlık tarihinde yaşamış olan tüm azizlerin, şehitlerin ve kutsanmış kişilerin anıldığı bu önemli bayram, eskatolojik kurtuluş temasını vurgular. Her yıl 1 Kasım'da kutlanan bu özel gün, Hristiyan inancında son yargı ve sonsuz hayat umudu bağlamında bir anlam taşır. Tanrı'nın krallığının tam olarak kurulduğu ve imanlıların göksel kurtuluşa eriştiği zamanın bir simgesi olarak görülür.

Tüm Azizler Günü, gerçek kurtuluşun dünya hayatının sonunda, Tanrı'nın egemenliğinin tam anlamıyla tesis edileceği zaman gerçekleşeceğini hatırlatır. Bu gün, imanlıların Tanrı'nın huzurunda sonsuz yaşama ulaşan azizlerin kutlanmasını içerir ve

¹⁰⁶¹ Robert L. Cohn, "Sainthood", *Encyclopedia of Religion, Second Edition*, ed. Lindsay Jones (The United States of America: Thomson Gale, 2005), 12/8033-8034.

¹⁰⁶² Cohn, "Sainthood", 12/8034-8035.

kurtuluşun nihai tamamlanışını simgeler. Azizlerin yaşamları, Tanrı'ya adanmış bir hayatın ve sonsuz yaşama ulaşmanın birer örneği olarak kutlanır.

Tüm Azizler Günü (*All Saints' Day*), Hristiyan kurtuluş anlayışının eskatolojik, toplumsal ve ruhsal boyutlarını bir araya getiren önemli bir litürjik kutlamadır¹⁰⁶³, Her yıl 1 Kasım'da kutlanan bu bayram, tarih boyunca yaşamış azizlerin, şehitlerin ve kutsanmış kişilerin göksel kurtuluşa eriştiklerine dair inancı ifade eder. Bu özel gün, Hristiyanlıkta son yargı ve Tanrı'nın Krallığı'na katılma umudu bağlamında anlam kazanır. Azizlerin yaşamları, Tanrı'ya adanmışlığın ve sadakatin meyvesi olarak görülen ebedi yaşamın gerçekleşmiş örnekleri olarak kabul edilir. Böylece azizler, kurtuluşun kutsal bir yaşamla ilişkili olduğunu gösteren ilham kaynakları olarak görülür.

Tüm Azizler Günü'nde kutlanan azizler, imanlılar için ruhsal araçlar ve şefaathiler olarak da değerlendirilir. Onlara yöneltilen dualar, Tanrı'ya olan yakınlıkları dolayısıyla şefaate edebilecekleri inancına dayanır. Bu, “Kutsalların Topluluğu” öğretisini pekiştirir; yani göksel hayatta bulunan azizlerle yeryüzündeki imanlılar arasında manevi bir birliktelik ve karşılıklı yardımlaşma olduğuna inanılır. Böylece kurtuluş, tüm inananların birbirine bağlı olduğu kolektif bir gerçeklik olarak kavranır¹⁰⁶⁴..

Tüm Azizler Günü'nü takip eden 2 Kasım'da kutlanan Ruhlar Bayramı yada Ölüler Günü (*All Souls' Day*) olarak bilinen yortular ise, Hristiyan teolojisinde yer alan arınma (*purgatory*) öğretisiyle ilişkilidir. Bu öğretiye göre, bazı ruhlar cennete girmeden önce arındırıcı bir süreçten geçmek zorundadır. Bu nedenle yaşayan imanlılar, bu ruhlar için dua ederek onların nihai kurtuluşa ulaşmalarına katkı sağlamaya çalışır. Ölüler Günü, kurtuluşun sadece ölüm anında değil, ölümden sonra da devam eden bir süreç olduğunu ve bu sürecin yaşayanların dualarıyla desteklenebileceğini vurgular¹⁰⁶⁵.

¹⁰⁶³ Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, 65.

¹⁰⁶⁴ “What Are the Origins of All Saints Day and All Souls Day? Are These Linked with Paganism and Halloween?”, *Catholic Straight Answers* (22 Mayıs 2013) (Erişim 20. Şubat 2025).

¹⁰⁶⁵ “What Are the Origins of All Saints Day and All Souls Day?” (22 Mayıs 2013) (Erişim 20. Şubat 2025).

Teolojik literatürde yaygın olarak kabul edilen görüşe göre, araftaki ruhlar hem kendi kurtuluşları hem de yaşayanların kurtuluşuna katkı sağlamak amacıyla Tanrı'ya dua ederler. Bu dualar, sadıkların onlar için sunduğu dua, kurban ve kefaretle bütünüleşir. Mesih'in geleceği bilmesi veya azizlerin geleceğe dair olayları öngörebilmeleri, onların dualarının etkinliğine engel teşkil etmez. Aksine, onların bu öngörülerini, dua yoluyla Tanrı'nın kurtarıcı tasarısına daha iyi hizmet etmelerini sağlar. Böylece, dua ederek hem araftaki ruhların hem de yaşayanların kurtuluşu için en iyi sonuca ulaşmaya gayret ederler. Ancak, dua ettikleri kişilerin bu duaların sonucunda elde edilecek nimetlere ne derece hazır olup olmadıkları her zaman belirsizdir. Bu belirsizlik, insanın kurtuluş sürecindeki özgür iradesinin de rolüne işaret eder. Öte yandan, Hristiyan inancına göre cehennemde bulunan ruhlar Tanrı'nın lütfundan tamamen yoksun olduklarından dolayı dua edemezler. Hristiyan inancına göre, sadece Tanrı'nın lütfu, kişinin kurtuluşu için belirleyici olan temel unsurdur¹⁰⁶⁶.

3.2.2.8. Kutsal Haç Yortusu

Hristiyanlar, İsa Mesih'i kendilerine Tanrı'yı tanıtan ve Tanrı'nın Krallığı'nın üyeleri olarak nasıl yaşamaları gerektiğini gösteren bir kurtarıcı olarak kabul ederler. Onlara göre İsa, vahyin kaynağı ve aynı zamanda örnek alınması gereken bir yaşam modelidir¹⁰⁶⁷.

İsa Mesih'in kurtuluşu mümkün kılan yaşamı ve çarmıhtaki ölümü, ebedi yaşamın habercisi olarak görülür. Çarmıh, Tanrı'nın lütfunun bir simgesine dönüşür; kurtuluş ise bu çarmıh aracılığıyla görünür hale gelir. Bu nedenle, iman edenler için haç; günahın bağlarından kurtuluşun, yeni bir yaşam yoluna girişin ve kurtuluşun tecrübe edilmesinin kapısı olarak kabul edilir¹⁰⁶⁸.

Hristiyan kurtuluş öğretisine göre haç, İsa Mesih'in çarmıhta ölümü aracılığıyla insanlığın kurtuluşunu gerçekleştirdiği fedakarlığın ifadesidir. Mesih, çarmıhta insanlığın günahlarının bedelini ödeyerek, insan ile Tanrı arasındaki barışı tesis etmiştir¹⁰⁶⁹. Bu nedenle haç, kurtuluşun tamamlandığı yer ve Mesih'in tüm insanlık için sunduğu ilahi kurtarıcılığın en güçlü göstergesi olarak kabul edilir¹⁰⁷⁰.

¹⁰⁶⁶ Wynne, "Prayer", 12/742.

¹⁰⁶⁷ Mahmut Aydın, *İsa Tanrı mı? İnsan mı?* (İz Yayıncılık, 2015), 163-167.

¹⁰⁶⁸ Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, 314.

¹⁰⁶⁹ Rom 5:10.

¹⁰⁷⁰ Flp. 2:8.

İsa Mesih'in çarmıha gerilmesi, Hristiyanlıkta en yüce dinsel simgelerden biri sayılır. Tanrı, insan bedenini alarak dünyaya gelmiş ve kendisini ölümün gücüne teslim etmiştir¹⁰⁷¹. Ancak Hristiyan inancına göre ölüm, yeni bir varoluş sürecinin başlangıcıdır¹⁰⁷². Haç, göksel olanla yersel olanın kesişim noktasıdır; dünyada kurtuluşun aracı, ilahi kurtarıcılığın en güçlü sembolüdür¹⁰⁷³.

Hristiyan inancına göre kurtuluş, İsa'nın çarmıh üzerinde kefareti kurbanı olarak sunulmasına iman edenlere vaat edilmiştir¹⁰⁷⁴. İsa Mesih, "Ardımdan gelmek isteyen kendini inkar etsin, çarmıhını yüklenip beni izlesin" diyerek, kurtuluş yolunun çarmıhı taşımaktan geçtiğini göstermiş ve takipçilerini bu yolda yürümeye çağırmıştır¹⁰⁷⁵.

Hristiyanlar, İsa'nın çarmıh üzerindeki fedakarlığını hatırlayarak kurtuluş lütfunu yeniden idrak etmek, tövbe ile bu lütfu katılmak ve çarmıhın anlamını iman hayatlarında derinleştirmek amacıyla *Kutsal Haç Yortusu*'nu kutlarlar. Mesih'in ölüme karşı zaferini temsil eden kutsal haç, Hristiyan inancının evrensel bir simgesi haline gelmiştir. Bu yortuda, İsa Mesih'in çile dolu kurtarıcı ölümünün insanlığa umut getiren ilahi bir "hayat ağacına" dönüşümü anılır. Bazı geleneklerde haç, Mesih'in fedakarlığının evrensel doğasını simgelemek amacıyla ana yönlerle çevrili olarak kutsanır. Haçın yüceltilmesi, Tanrı'nın kurtarıcı eylemine duyulan iman ve bağlılığın bir ifadesidir¹⁰⁷⁶.

Kutsal Haç Yortusu (Erm. *H'açverats*), haçın yalnızca bir sembol değil, aynı zamanda kurtuluşun merkezi olduğunu vurgulayan önemli bir litürjik gündür. Bu yortu, imanlıları kurtuluş doktrinini yaşamlarına taşımaya teşvik eden belirli ibadetler ve ruhsal uygulamalar eşliğinde kutlanır. Ermeni Kilisesi'nin beş büyük yortusundan biri olan bu kutlama, Mesih'in çarmıhtaki acısını ve bu acının insanlık için taşıdığı kurtarıcı anlamı merkeze alır. Ortodoks Kilisesi'nde 14 Eylül'de kutlanan bu yortu, üç önemli olaya dayanır: Haç'ın, İmparator Konstantin'in annesi Helena tarafından Golgota'da keşfedilmesi; Persler tarafından kaçırıldıktan sonra Bizans'a geri

¹⁰⁷¹ Campbell, *Doğu Mitolojisi / Tanrının Maskeleri* 2, 147.

¹⁰⁷² Campbell, *Batı Mitolojisi / Tanrının Maskeleri* 3, 256.

¹⁰⁷³ Freke - Gandy, *Jesus and the Lost Goddess*, 155.

¹⁰⁷⁴ Yu.3:16.

¹⁰⁷⁵ Mat. 16:24.

¹⁰⁷⁶ Melissa Petruzzello, "Exaltation of the Holy Cross | Description & History | Britannica", *Encyclopedia Britannica* (10 Ocak 2025).

getirilmesi ve Kudüs semalarında görülen ışıldayan haç işareti. Bu olaylar, haçın Tanrı'nın kurtuluş tasarısında etkin bir unsur olduğunu ortaya koyar. Hristiyan geleneğinde haç, Mesih'in insanlık için kendini feda edişinin ve Tanrı'nın insanlığı kurtarışının simgesidir. Çarmıh, Mesih'in ölümüyle birlikte günahın, ölümün ve şeytanın gücünü yenmesi anlamına gelir. Bu nedenle Haç Yortusu, imanlılar için bir hatırlatma niteliğinde olup, kurtuluşun haçtaki acıdan geçtiğini vurgulayan bir ibadet zamanı olarak kabul edilir¹⁰⁷⁷.

İsa Mesih'in çarmıha gerilmesi ve dirilişine iman etmek, Tanrı'nın yargısına teslim olmaktır. Karl Barth'a göre bu teslimiyet, tamamıyla aşkın ve mutlak olan Tanrı'nın insana kendisini insana açıkladığı ana, yani çarmıha verilen bir yanıt niteliğindedir¹⁰⁷⁸.

3.3. KURTULUŞ VE TOPLUMSAL YAŞAM: SEVGİ

Hristiyan kurtuluş tasarısında sevgi, Tanrı'nın öz varlığına içkin olan ve O'nun kurtarıcı eyleminin merkezinde yer alan asli bir ilkedir. Yuhanna 4:8' "Tanrı sevgidir" ifadesiyle vurgulanan bu ilahi sevgi (*agape*), Tanrı'nın insanlığa yönelik gösterdiği karşılıksız ve koşulsuz lütfun bir tezahürüdür. Bu sevgi, İsa Mesih'in beden alarak dünyaya gelişi, çarmıhtaki fedakarlığı ve dirilişiyle tarihsel bir gerçekliğe kavuşmuş; kurtuluş tasarısının somut ve etkili boyutunu teşkil etmiştir. Mesih'in yaşamı, Tanrı sevgisinin insanlıkla nasıl ilişki kurduğunu göstermiş¹⁰⁷⁹ Tanrı'nın kendini ihsan eden sevgisi ve kurtuluş vaadi, İsa'nın yaşamında ve eylemlerinde somut biçimde tezahür etmiştir¹⁰⁸⁰.

Kurtuluşun somutlaşması olarak sevgi, bireyin içsel dönüşümünü mümkün kılar. İlahi sevgi, insanın kendisini Tanrı nezdinde kabul edilmiş ve değerli olarak görmesini sağlar. Böylece birey, kendini sevgiyle kabul ederek özgürlüğe ulaşır; çünkü kurtuluş, insanın kendine yabancılaşmasının sona ermesi ve Tanrı'nın sevgi dolu varlığına kavuşmasıdır. Kurtuluş, toplumsal ilişkilerde de sevgi aracılığıyla gerçekleşir. İsa Mesih'in öğretilerinde komşu sevgisi, kurtuluşun sosyal tezahürü

¹⁰⁷⁷ Seyfeli, *Hristiyanlık*, 74.

¹⁰⁷⁸ Batuk, *Mitoloji ve Tarihsellik*, 291.

¹⁰⁷⁹ Stevens, *The Christian Doctrine of Salvation*, 109,127.

¹⁰⁸⁰ Nock, *Conversion*, 72-73.

olarak öne çıkar. Bu sevgi, haksızlıklara ve kötülüklere rağmen düşmanları sevmeye çağırısıyla genişler. Kurtuluşun gerçekleştiği cemaatte, sevgi bir ahlaki görev ve kurtarıcı bir eylemdir; çünkü sevgi toplumu adalet ve barış temelinde yeniden kurar¹⁰⁸¹. Dolayısıyla kurtuluş süreci bireyin iç dünyasında başladığı gibi, toplumsal yaşamda da etkisini gösterdiği görülür. Hristiyan yaşamı, Tanrı ile kişisel bir ilişki kurarak Mesih'in kurtuluş tasarısına dahil olmayı ve bu tasarıda etkin bir rol üstlenmeyi gerektirir. Bu süreç hem bireysel bir dönüşüm hem de toplumsal bir yeniden doğuşu ifade eder.

Hristiyan kurtuluş tasarısında sevgi, Tanrı ile insan arasındaki ilişkinin kurucu ilkesi olarak hem bireysel hem de toplumsal boyutta belirleyici bir işlev üstlenir. Bu bağlamda sevgi, yalnızca Tanrı'nın lütfunun bir tezahürü değil, aynı zamanda kurtuluşun bireyde ve toplumda somutlaşmasını sağlayan ilahi bir dinamiktir. İsa Mesih'in yaşamı, ölümü ve dirilişiyle görünür kılınan bu sevgi, Tanrı'nın insanlığa yönelik koşulsuz yakınlığını ifade ederken, iman eden bireyleri de Tanrı'ya ve komşularına karşı sorumluluk üstlenmeye çağırır. Sevgi, Hristiyan ahlak öğretisinde sadece bir duygu ya da erdem değil; merhamet, adalet, sabır ve fedakârlık gibi pratik tutumlar aracılığıyla eylemde somutlaşan bir yükümlülüktür. Bu çerçevede, kurtuluş yalnızca ilahi bir armağan olarak değil, aynı zamanda Tanrı'nın sevgisine karşılık veren bireyin yaşamında ahlaki dönüşüm ve toplumsal tanıklık olarak tezahür eden dinamik bir süreç olarak değerlendirilir¹⁰⁸².

Tanrı, insanları kurtuluşa çağırır. Bu çağrı öncelikle bireylere, ardından da bireylerin oluşturduğu kutsal topluluk olan Tanrı halkına yöneliktir. Kurtuluş öğretisi, Tanrı halkının hem Tanrı'yla hem de birbirleriyle olan ilişkilerinde nasıl bir yaşam sürmeleri gerektiğini belirler. Kurtuluş anlayışı, Tanrı'nın halkına sunduğu bir lütf olup özgür iradeye dayanır. Her birey, Tanrı'nın çağrısına yanıt verme özgürlüğüne sahiptir; bu yanıt ya kabul edilir ya da reddedilir. Ancak, Tanrı'nın sevgisiyle şekillenen bu çağrı, insanı doğruya ve gerçeğe yönelten ilahi bir davet içerir. Kurtuluş, Tanrı'nın insanı sevmesinin bir sonucudur ve insanın bu sevgiyi kabul etme iradesine

¹⁰⁸¹ Moltmann, *Ethics of Hope*, 2012, 201-204.

¹⁰⁸² Bill Cosgrave, "Responsibility in the Christian Life", *The Furrow* 71/7/8 (2020), 411-421.

dayanır. Bu süreç, bireyin içsel dönüşümünü, Tanrı'nın iradesi ve sevgisine dayalı bilinçli bir seçimle gerçekleştirmesini sağlar¹⁰⁸³

Tanrı'nın kurtarıcı eylemi, insanı günahın ve ölümün esaretinden özgürleştiren lütuf dolu bir sevgi olarak ortaya çıkar. Bu bağlamda sevgi, kurtuluşun kendisini mümkün kılan ilahi varoluşsal güç haline gelir. Tanrı'nın kurtuluş tasarısı, insanı koşulsuz seven, bağışlayan ve kabul eden sevgisiyle şekillenir. Eski Ahit'ten Yeni Ahit'e kadar uzanan kurtuluş tasarısında, Tanrı'nın sevgisi insanı aklama ve yeniden yaşama davet eden bir güçtür. Pavlus'un öğretilerine göre, insanın aklanması, Tanrı'nın sevgisi sayesinde gerçekleşen "doğrulukla kaplanma"dır. Bu sevgi, insanın günahından ötürü mahkum olma durumunu aşarak, ona yeni bir kimlik ve yaşam umudu verir¹⁰⁸⁴.

Hristiyanlıkta kurtuluş, Mesih'in yaşamını örnek alarak onun ahlaki duruşunu ve öğretilerini benimseyen bireyin, Ruh'un dönüştürücü gücüyle içsel bir değişim yaşamasıyla mümkün olur. Yasa günahı tanıtırken, gerçek kurtuluş Mesih'e imanla ve Tanrı'yla kurulan doğrudan ilişkiyle gerçekleşir¹⁰⁸⁵. İsa Mesih'in kurtarıcı yaşamı, bu bütünlüğün modelini sunar. Böylece kurtuluş öncelikli olarak dünyada yaşanması gereken bir iman pratiği olarak ortaya çıkar. Bu çerçevede Baker, Yakup Mektubu'ndan yola çıkarak Hristiyan yaşamında imanın eyleme dönüşmesi gerektiğini vurgular. Adaletin sağlanması, zenginliğe karşı tarafsızlık, dua yaşamında istikrar, merhametli dil kullanımı ve cemaat içinde sevgiyle birbirini inşa etme gibi ilkeler, kurtuluşun yalnızca bireysel değil, toplumsal boyutunu da ortaya koyar. Bu hususlar, kurtuluşun bireysel bir iman meselesi olmasıyla birlikte toplumsal bir adanmışlık ve erdemli bir duruş gerektirdiğini göstermektedir¹⁰⁸⁶.

İsa Mesih'in çarmıh üzerindeki çilesi, tüm yaratılışın birleştirilmesi ve dönüştürülmesi açısından büyük bir öneme sahiptir. Bu çile, tanrısal sevginin nihai ifadesidir. Tanrısal sevgi, yaratılışı kuşatan ve yenileyen bir güç olarak kendini gösterir. Böylece kurtuluş, Tanrı'nın sevgisi aracılığıyla tüm varlığın yenilenmesi ve

¹⁰⁸³ Moltmann, *Ethics of Hope*, 2012, 59-60.

¹⁰⁸⁴ Moltmann, *Ethics of Hope*, 2012, 201-204.

¹⁰⁸⁵ Terry Eagleton, *Radikal Kurban*, çev. Aslı Önal, 2019, 69.

¹⁰⁸⁶ William R. Baker - Joseph Grana, "Living the Exemplary Christian Life: Constancy in Faith", *Looking Both Ways*, ed. Wm. Curtis Holtzen - J. Blair Wilgus, At the Intersection of the Academy and the Church: Essays in Honor of Joseph C. Grana II (Claremont Press, 2021), 128-129.

Tanrı ile bütünleşmesi anlamına gelir. Bu bağlamda kurtuluş, Tanrı'nın sevgisiyle gerçekleşen bir dönüşüm süreci olarak görülmektedir. Hristiyan yaşamı ise, Tanrı'nın sevgisini kabul etmenin yanı sıra, bu sevgiyi başkalarına yansıtarak yaşamakla anlam kazanır¹⁰⁸⁷. Bu çerçevede Hristiyanlık, insanın kurtuluşa ilişkin gizemli bağını toplumsal yaşama yansıtan bir yaşam biçimini sunmaktadır¹⁰⁸⁸.

Sakramentler, Tanrı'nın lütfunu ruhsal temizlik, kurtuluş ve yeniden doğuş olarak hem bireysel hayata hem de toplumsal hayata da taşır. Kurtuluş, tek seferlik bir olay değil, Kutsal Ruh'un etkisiyle toplumsal yaşamda süreklilik kazanan bir süreçtir. Bu süreklilik, insanı Tanrı'nın Krallığı'na daha da yakınlaştırır ve kurtuluşun toplumsal boyutunu güçlendirir. Çünkü kurtuluş, Tanrı'nın halkının toplumsal yaşamında sevgi, adalet, barış ve merhametle şekillenen bir gerçekliktir. İnsan, Tanrı'nın sevgisini kabul ettikçe, O'nun krallığını yeryüzünde inşa etme görevini üstlenir. Bu bağlamda kurtuluş, kişinin bireysel ve toplumsal yaşamına yön veren bir deneyim olarak görülür. Bu deneyim, ahlaki değerlerde köklü bir dönüşüm meydana getirir. Sevgi, merhamet, adalet ve doğruluk gibi erdemler hem kişisel hem de toplumsal düzeyde somut olarak tezahür eder. Hristiyanlar, bu dönüşüm doğrultusunda, adalet, eşitlik ve yardımseverlik ilkelerine dayalı bir yaşam sürerek yeni bir kimlik ve sorumluluk üstlenirler. Kurtuluş süreci, bireysel bir ruhsal yenilenme ve Tanrı ile kutsal bir ilişki kurma sürecidir. Hristiyan inancına göre, Tanrı'nın kurtarıcı gücü Mesih'in varlığında ve yaşamında kendini gösterir. Bu bağlamda Mesih, Tanrı'nın insanlık için sunduğu mükemmel birlik idealinin somut bir örnekliliğini yansıtır¹⁰⁸⁹.

Hristiyan kurtuluş öğretisi, bireyin ahlaki yaşamını şekillendirir. Mesih'in lütfuyla günahın esaretinden kurtulan Hristiyanlar, Mesih'e benzer bir yaşam sürmeye gayret ederler. Bu bağlamda, ahlaki yaşam imanın doğal bir sonucudur. Pavlus'un ifadesiyle, Hristiyanlar “bu dünyada ama bu dünyaya ait olmayan” bir topluluktur. Onlar için asıl yurt, Tanrı'nın egemenliğidir ve dünyadaki hayat, o nihai krallığa hazırlık süreci olarak görülür. Bu nedenle, dünyevi arzular ve ayartmalar karşısında erdemli bir duruş sergilemek, bireysel bir sorumluluktan öte, kurtuluşun bir işareti

¹⁰⁸⁷ Gündüz, “Hristiyanlık”, 2020, 151-152.

¹⁰⁸⁸ Campbell, *Doğu Mitolojisi / Tanrının Maskeleri* 2, 54.

¹⁰⁸⁹ Stevens, *The Christian Doctrine of Salvation*, 381.

sayılır. Mesih'in ikinci gelişini beklemek, aktif bir iman yürüyüşüdür. Bu süreçte sevgi, merhamet, doğruluk ve adalet gibi erdemler ön plana çıkar¹⁰⁹⁰. Dolayısıyla bu erdemlerin ölümü aşan bir yaşama kapı açtığı kabul edilir. Ahlaki yaşam, kurtuluşun bir sonucu ve Tanrı'nın egemenliğine sonsuz yaşama hazırlanmanın bir yolu olarak görülür. Bu anlamda, kurtuluş sevgisi, insanın ölümden sonraki sonsuz yaşama erişmesinin hem zemini hem de bu yaşamın dünyevi deneyiminde de var olmasını sağlar. Bu nedenle sonsuz yaşam, sevilen ve seven bir varoluşa dönüşür. Tanrı'nın Oğlunu bu dünyaya göndermesi, Tanrı'nın sevgisinin görünür hale gelmesini sağlar. Bu sevgiyle birlikte gerçek yaşam da görünür olur. Böylece, Tanrı'da süren bir yaşam, insan için de mümkün hale gelir; çünkü "Tanrı sevgidir; sevgide yaşayan Tanrı'da yaşar, Tanrı da onda yaşar." Bu bağlamda Hristiyan yaşamı, geleceğe uzanan bir diriliş umudu ve sevgi içinde sürdürülen bir yaşam ile şekillenir¹⁰⁹¹.

¹⁰⁹⁰ K. Bihlmeyer - H. Tuchle, *I-IV. Yüzyıllarda Hristiyanlık Roma İmparatorluğundan Tek Tanrıcılığın Zaferi*, çev. Antun Göral (Güler Matbaası, 1972), 95-98.

¹⁰⁹¹ Jürgen Moltmann, *Ethics of Hope* (Minneapolis: Fortress Press, 2012), 56-57.

SONUÇ

Bu çalışmada, Hristiyan kurtuluş doktrini tarihsel gelişimi, teolojik yapısı ve yaşamsal boyutları bakımından ele alınmıştır. Kurtuluş doktrininin tüm Hristiyan inanç sistemini içeren ve yönlendiren temel bir ilke olduğu görülmüştür. Yürütülen araştırma sürecinde ulaşılan temel bulgu, Hristiyan teolojik yapısının merkezi temasını kurtuluş doktrininin oluşturduğu tespittir. Kurtuluş doktrininin Hristiyan inanç sisteminin merkezinde yer aldığı ve tüm Hristiyan doktrinlerinin her birinin, doğrudan ya da dolaylı olarak bu merkezi doktrine bağlantılı olduğu tespit edilmiştir.

Kurtuluş doktrini, Hristiyan inanç sisteminde Tanrı–evren ve Tanrı–insan ilişkilerini açıklayan temel bir çerçeve sunmuştur. Tanrı’nın doğası, yaratılış, insanın günahkar yapısı, Mesih’in kurtarıcı kimliği, Kutsal Ruh’un etkinliği, Kilise’nin misyonu ve eskatolojik umut gibi temel inanç alanlarını anlamlandıran kurucu düşüncenin kurtuluş doktrini olduğu anlaşılmıştır.

Tarihsel süreçte ulaşılan önemli bir tespit, Hristiyanlıkta Tanrı’nın kurtuluş tasarısının, çizgisel bir zaman anlayışı içinde tedrici olarak ilerleyen bir süreç olarak kavranmasıdır. Yaratılışla başlayan ve kurtuluşla tamamlanan bu süreç, Tanrı’nın kurtarıcı iradesinin tarih boyunca kesintisiz biçimde işlediği bir gerçeklik alanı olarak değerlendirilir. Hristiyan tarihinin başlangıcı, ilk günahla birlikte Tanrı’dan uzaklaşmanın ve insanın düşüşünün başladığı iniş yönlü bir ivme şeklinde şekillenmiştir. Ancak bu iniş, Tanrı’nın kurtarıcı lütfu sayesinde, Mesih’in bedenlenmesiyle yön değiştirmiş ve insanlığı kutsallaşma, tanrısallaşma (*theosis*) ve kaybedilen lütuflara yeniden erişme sürecine yönlendiren çizgisel bir yükseliş evresine taşınmıştır. Böylece kurtuluş yolu, Tanrı’nın etkin iradesiyle hem tarihsel hem de ontolojik bir geri çağırma ve yeniden inşa süreci olarak belirginlik kazanmıştır.

Yaratılışla başlayıp Mesih’te doruğa ulaşan bu süreç, Tanrı’nın insanlıkla olan ilişkisini sürdüren ve nihai kurtuluşa yönlendiren ilahi bir tasarıya dayanan tarih anlayışının bir yansımasıdır. Bu doğrultuda Hristiyan tarih anlayışı, Tanrı’nın insanlıkla kurduğu ilişkinin zaman içinde görünür kılındığı ve vahyedildiği kutsal bir zaman çizgisi, yani *historia sacra* (kutsal tarih) etrafında şekillenmiştir. Bu anlayışa göre tarih, Tanrı’nın kurtarıcı faaliyetlerinin ardışık kaydı olarak işleyen kutsal bir mekan ve zaman dilimi olarak kutsallık kazanmıştır.

Tarihsel süreçte Tanrı'nın ezeli bilgisi ve iradesi doğrultusunda şekillenen kurtuluş tasarısı, Hristiyan inanç sisteminde insanlık tarihini kuşatan somut ve işleyen bir gerçeklik olarak ortaya çıkmaktadır. Araştırmanın ortaya koyduğu bir diğer önemli bulgu, Hristiyan kurtuluş doktrininin tarihsel temellerinin, Kutsal Kitap'ın bütünlüğü içinde açıkça izlenebilir olduğudur. Yaratılış'tan Vahiy'e kadar uzanan vahiy süreci, Tanrı'nın kurtarıcı iradesini aşamalı ve sistematik bir biçimde açığa çıkarmaktadır. Bu süreçte Eski Ahit, Mesih'e yönelik kurtuluş vaatlerini; yasa, peygamberlik sözleri, semboller ve meshedilmiş figürler aracılığıyla önceden bildirirken Yeni Ahit bu vaatlerin İsa Mesih'te nihai karşılığını bulduğunu ilan etmiştir. Eski Ahit'te ima edilen kurtuluş umudu, Yeni Ahit'te adeta bedenlenerek tarihsel bir gerçeklik haline gelmiştir. Dolayısıyla Hristiyan kurtuluş fikrinin doktrinleşme sürecinde Kutsal Kitap'a dayandığı; bu sürecin Kutsal Kitap'ın bütünlüğü içinde temellendiği ve tarihsel-teolojik bir süreklilik arz ettiği sonucuna varılmıştır.

Kurtuluş fikrinin gelişim sürecinde Patristik dönemin, Hristiyan inanç ilkelerinin sistematik olarak şekillenmeye başladığı kurucu ve belirleyici bir dönem olarak öne çıktığı tespit edilmiştir. Bu dönemde, Elçisel Babalar'ın katkılarıyla kurtuluş doktrini hem tarihsel hem de teolojik bir temele yerleştirilerek merkezi bir rol kazanmıştır. Romalı Clement, Smyrnalı Polycarp, Antakyalı İgnatius ve Papias gibi önemli figürler, kurtuluşu iman, tövbe, sevgi ve itaate dayalı bir etik yaşam çağrısı olarak sunmuş; bu sayede kurtuluş öğretisini Hristiyan yaşamıyla bütünleşen bir pratik olarak temellendirmişlerdir. Bu dönemde sözlü havari geleneği, Elçisel Babalar'ın yazılı eserleri aracılığıyla sistematik bir biçimde kayda geçirilmiş ve böylece Hristiyan kurtuluş doktrininin yazılı temelleri atılmıştır. Patristik dönem bu yönüyle, Hristiyan kurtuluş öğretisinin tarihsel, teolojik ve düşünsel boyutlarını kurumsallaştıran bir başlangıç evresi olarak görülmüştür. Patristik dönem boyunca şekillenen kurtuluş doktrininin Hristiyan kimliğinin inşasında ve inanan toplulukların manevi direncinin güçlenmesinde belirleyici bir işlev üstlendiği sonucuna varılmıştır.

Hristiyanlık, ilk iki yüzyılda Yahudi ve Greko-Romen geleneklerinden ayrılarak özgün bir kimlik kazanmış, kurtuluş öğretisini inancının merkezine yerleştirmiştir. Bu dönemde apolojistler ve diğer Kilise Babaları, bu öğretiyi çok katmanlı bir yapıya dönüştürmüştür: Justin Martyr, logos öğretisiyle evrensel kurtuluş fikrini temellendirirken, İrenaeus, "özetleme" doktriniyle bu anlayışı tarihsel ve

kozmetik boyutlara taşımıştır. Hipolytus, Mesih'in zamana aşkın kimliğiyle bu görüşü derinleştirmiş; Tertullian ise Kutsal Üçlü Birlik ve sakramentler fikri aracılığıyla doktrinel bir temel oluşturmuştur. Cyprian, Kilise'nin zorunlu kurtarıcılık işlevini vurgulamış; Clement, Tanrı'ya benzerliğe ulaşmayı kurtuluşun özü saymıştır. Origenes ise, evrensel kurtuluş öğretisiyle tüm varoluşun ilahi dönüşümünü savunmuştur. Dolayısıyla bu süreçte ulaşılan temel kavramlar arasında Logos'un kurtarıcı rolü, Mesih'in bedenlenmesiyle gerçekleşen ilahi birlik, Kilise ve sakramentlerin rolü, imanla bütünleşen ahlaki yaşam ve gelecek kurtuluşun tamamlanma umudunun öne çıktığı anlaşılmıştır. Neticede Patristik dönem, kurtuluş doktrininin temellerinin atıldığı ve sistemli bir yapıya kavuşturulduğu kurucu bir dönem olarak yer almış, dolayısıyla bu dönemde geliştirilen fikirlerin sonraki yüzyıllardaki Hristiyan inanç sistemini de etkilediği tespit edilmiştir.

Ekümenik dönem ise, Hristiyan kurtuluş doktrininin sistematik, teolojik ve dogmatik bir yapı kazanmasını sağlayan dönüştürücü bir süreç olmuştur. Bu süreçte gerçekleştirilen dört büyük ekümenik konsil (İznik, İstanbul, Efes ve Kadıköy), Mesih'in kimliği, doğası ve kurtarıcı eylemi etrafında şekillenen tartışmaları karara bağlamıştır. Ekümenik dönem ile ilgili yapılan incelemede belirginleşen temel kanaat kurtuluşun Tanrı'nın lütfu, Mesih'in ilahi ve insani doğası, Kutsal Ruh'un dönüştürücü gücü ve kilise düzeni içinde açıklanan kapsamlı bir teolojiye dönüşmesi olmuştur.

Ekümenik konsillerin, Hristiyan kurtuluş fikrinin doktrinleşmesinde belirleyici kararlar aldığı görülmüştür. İznik Konsili (325), İsa Mesih'in Tanrı ile aynı özden olduğunu ifade eden *homoousios* kavramını benimseyerek kurtuluşun yalnızca ilahi bir varlık aracılığıyla mümkün olabileceğini ilan etmiştir. Bu bağlamda, Tanrı'nın kurtuluş tasarısının İznik İnanç Bildirgesi'nde açıkça doktrinleştiği tespit edilmiştir. İstanbul Konsili (381) ise Kutsal Ruh'un tanrısallığını kabul ederek, Kutsal Üçlü Birlik'in kurtuluş sürecindeki ortak ve eşit işleyişini karara bağlamıştır.

Efes Konsili (431), Mesih'in hem ilahi hem de insani doğasının tek bir kişilikte birleştiğini dogmatik bir ilke olarak kabul etmiş ve Meryem'e "Tanrı'nın Annesi" (Theotokos) ünvanını vermiştir. Bu karar, insan doğasının ilahi yaşamla birleşmesini ifade eden tanrılaşma (theosis) anlayışını desteklemiştir. Kadıköy Konsili (451) ise Mesih'in iki doğasının "karışmadan, değişmeden, bölünmeden ve ayrılmadan" bir

şahıs olarak birleştğini vurgulayarak O'nun çarmıhtaki kefaret eyleminin tüm insanlık için kurtarıcı olduğunu teolojik bir temele oturtmuştur. Bu dönemde şekillenen başlıca temalar arasında; Mesih'in çift doğası ve kurtarıcı kimliği, Kutsal Üçlü Birlik'in kurtuluş sürecindeki işbirliği, kilisenin ve sakramentlerin kurtuluştaki rolü ile iman ve lütuf dengesi içinde şekillenen tanrısal irade yer almıştır. Ayrıca, Pelagianizm gibi insan merkezli yaklaşımlar reddedilmiş; Augustinus'un öğretileri doğrultusunda, Tanrı'nın lütfuna dayalı bir kurtuluş anlayışı benimsenmiştir. Dolayısıyla ekümenik konsillerin kararları, Hristiyan kurtuluş doktrininin evrensel ve sistematik temellerini oluşturmuş; sonraki yüzyıllardaki teolojik gelişmeleri hem etkilemiş hem de yönlendirmiştir.

Orta Çağ süresince Hristiyan kurtuluş doktrini, kurumsal, teolojik ve bireysel düzlemlerde kayda değer bir dönüşüm geçirmiştir. Bu dönemde düzenlenen konsiller, kaleme alınan teolojik metinler ve kilise otoritesinin yönlendirici müdahaleleri neticesinde kurtuluş doktrini daha sistematik, bütüncül ve dogmatik bir yapıya kavuşmuştur. Bu süreçte bireyin kurtuluşu, imanla beraber kilisenin sunduğu sakramentlere düzenli katılım ve kurumsal otoriteye bağlılık yoluyla tanımlanmıştır. Dolayısıyla Orta Çağ'ın Hristiyan kurtuluş doktrininin hem bireysel yaşam hem de kurumsal yapı açısından derinlik kazandığı ve dogmatik ilkelerin somut uygulamalara dönüştüğü bir dönem olduğu tespit edilmiştir.

Orta Çağ teologları kurtuluşu ruhsal, ahlaki ve kozmolojik boyutlarıyla da ele almışlardır. Anselmus tarafından geliştirilen “Hukuksal Tatmin Teorisi”, Tanrı'nın adaletinin yalnızca Tanrı-insan olan Mesih aracılığıyla tatmin edilebileceğini öne sürerek kurtuluşun zorunluluğunu ilahi adalet ekseninde yorumlamıştır. Buna mukabil Pierre Abelard'ın savunduğu “Ahlaki Etki Teorisi” kurtuluşu Tanrı sevgisine dayandırarak öznel bir yorum sunmuştur. Bu iki yaklaşım, kurtuluşun hem tanrısal düzen hem de bireysel bilinç ve ahlaki duyarlılık boyutlarını içeren iki temel paradigma olarak öne çıkmıştır. Norwichli Julian gibi mistik düşünürlerin katkıları ise kurtuluşun bireysel tecrübe ve Tanrı sevgisi bağlamında içselleştirilen bir süreç olarak da ele alınabileceğini ortaya koymuştur. Julian'ın Tanrı'nın merhametini ve sevgisini merkeze alan sezgisel yorumlarının kurtuluş doktrinine duygusal ve ruhsal bir derinlik kazandırdığı görülmüştür.

Dördüncü Lateran Konsili (1215), Hıristiyan kurtuluş anlayışının Orta Çağ'daki kurumsal ve teolojik yapısının somutlaşmasında bir dönüm noktası olmuştur. Konsil, kurtuluşun kiliseye bağlı kolektif bir süreç olduğunu vurgulamış, Papa'nın ruhsal otoritesi ve kilise birliğine sadakati kurtuluşun ön koşulları arasında saymıştır. İman, itaat ve birlik ilkeleri, Mesih'in Tanrılığı ve Kutsal Ruh'un Üçlü Birlik içindeki yeriyle birlikte, doktriner düzeyde açık biçimde teyit edilmiştir. Aynı zamanda sakramentlerin kurtuluş süreciyle doğrudan ilişkili olduğu netleştirilmiş; vaftiz ve evharistiya kurtuluş için zorunlu ayinler olarak ilan edilmiştir. Nitekim Thomas Aquinas'a göre kurtuluş, Tanrı'nın ezeli tasarısının bir parçası olarak İsa Mesih'te somutlaşmış hem ilahi sevgi hem de adalet dengesinde açıklanmıştır. Mesih'in çilesi, ölümü ve dirilişi yoluyla ahlaki dönüşüm ve kozmik düzen yeniden tesis edilmiş; kurtuluş, Tanrı'dan çıkış-Tanrı'ya dönüş (exitus–reditus) döngüsü içinde kozmik bir süreç olarak tanımlanmıştır. Kilisenin ise bu süreçte ilahi lütfu dünyaya yayarak kurtuluşun taşıyıcısı olarak konumlandırıldığı anlaşılmıştır. 1545–1563 tarihleri arasında yapılan Trent Konsili ise sakramentler gibi birçok konuyla beraber temelde kurtuluş doktrinini dogmalaştırmıştır.

Modern dönemde, I. ve II. Vatikan Konsilleri Katolik kurtuluş öğretisinin dönüşümünde belirleyici olmuştur. I. Vatikan Konsili, Tanrı'nın varlığının akılla bilinebileceğini savunmuş, böylece vahiy ve akıl arasında bir köprü kurmuştur. En çarpıcı sonucu ise, Papa'nın yanılmazlığı doktrini olmuştur. Bu doktrin, kurtuluşun Papa otoritesine bağlı olarak anlaşılmasını zorunlu kılmıştır. Buna karşın II. Vatikan Konsili, Katolik teolojisinde kapsayıcılığı ön plana çıkarmıştır. Bu konsilde Tanrı'nın kurtarıcı iradesinin yalnızca Katolıklara değil, diğer Hıristiyan mezheplerine ve hatta Tanrı'yı bilmeden doğru yaşamaya çalışanlara da kapsayabileceği belirtilmiştir. Konsil ayrıca kiliseyi “kurtuluşun evrensel sakramenti” olarak tanımlamıştır.

Modern dönemin önemli düşünürleri ise kurtuluş doktrinini, klasik teolojik kalıpların ötesinde yorumlamışlardır. John Wesley kurtuluşu süreklilik arz eden kişisel bir lütuf deneyimi olarak tanımlamıştır. Friedrich Schleiermacher ise kurtuluşun içsel dini duygu ve bilinç sürecine vurgu yapmıştır. Rudolf Bultmann'ın eskatolojik umut temelinde mucizeleri soyutlama çabası kurtuluşa getirilen modern yaklaşımların çeşitliliğine önemli bir örnek oluşturmıştır. Bu örneklerin yanında Karl Barth ve Karl Rahner, kurtuluşun evrenselliği ve kilisenin rolü üzerine farklı ama tamamlayıcı

görüşler geliştirmişlerdi; Barth, Mesih aracılığıyla tüm insanlığın kurtuluşunu vurgularken Rahner “anonim Hristiyanlar” kavramıyla Tanrı’nın lütfunun sınırlarını genişletmiştir. Hans Urs von Balthasar, kurtuluşu estetik ve mistik boyutlarıyla ele almış, Jürgen Moltmann ise çarmıh teolojisini toplumsal kurtuluş perspektifiyle ilişkilendirmiştir. Gustavo Guti  rrez’in kurtuluş anlayışı ise sosyal adalet, yoksulların özgürleşmesi ve tarihsel dönüşüm ekseninde genişlemiştir. Bu tespitler doğrultusunda, modern dönemde geliş  n kurtuluş anlayışlarının Hristiyan teolojisine yeni bir dinamizm kazandırdığı, kurtuluş öğretisinin kültürel ve dinsel bağlamlarla daha uyumlu ilişki kurabilen esnek ve kapsayıcı bir yapıya dönüştüğü sonucuna ulaşılmıştır.

Hristiyan kurtuluş fikrinin geliş  m süreci değerlendirildiğinde, Tanrı’nın kurtuluş tasarısının tarihsel ve teolojik açıdan tem  l süreci dahilinde ilerlediği ve bu sürecin temelinde Tanrı’nın ezeli iradesinin yer aldığı tespit edilmiştir. Hristiyan kurtuluş anlayışı, Tanrı’nın ezeli tasarısının tarihsel tezahürü olarak hem kutsal tarih içerisinde şekillenmiş hem de teolojik içerik bakımından bütüncül bir yapıya kavuşarak Hristiyan düşüncesinin merkezinde konumlanmıştır. Bu doğrultuda Hristiyan kurtuluş doktrini Tanrı’nın tüm yaratılışı kuşatan kapsamlı ve ilahi tasarısını ifade eden merkezi bir doktrin olarak belirginlik kazanmıştır. Bu ilahi tasarı, Hristiyan kutsal metinlerinde ve teolojik geleneğinde temel bir yer edinmiş, özellikle Pavlus’un teolojisi çerçevesinde, yaratılıştan önce Tanrı tarafından belirlenen ve İsa Mesih’te bedenlenip açığa çıkararak tarihsel bir gerçekliğe dönüşen bir “sır” (myst  rion) olarak tanımlanmıştır. Kutsal Ruh’un etkinliğiyle insanlığa açıklanan bu sır, Hristiyan inanın sisteminin doktrinel bütünlüğünü sağlayan asli bir unsur haline gelmiştir.

Kurtuluş doktrininin teolojik geliş  mi bağlamında ulaşılan bulgulardan bir diğeri de Hristiyan inancına göre tüm insanlık tarihinin aynı zamanda Hristiyan tarihi olduğu ve Hristiyan tarihinin ise aslında Kutsal    l   Birlik’in tarihi anlamına geldiği fikridir. Bu tarih, Kutsal    l   Birlik’in tarihini ifade eden kutsal bir zaman anlayışını da içermektedir. Buna göre Hristiyanlık, kendisini doğaüstü bir vahye dayalı bir din olarak tanımlamakta ve bu vahiyde Tanrı, kendisini Baba, Oğ  l ve Kutsal Ruh olarak insanlığa ifşa etmektedir.

Vahiy süreci içerisinde Baba, Oğ  l’u göndermekte; Oğ  l, Baba’yı açıklamakta; Kutsal Ruh ise kurtuluşun hakikatini insanın i   dünyasında etkin ve diri

kılmaktadır. Bu kapsamda Tanrı'nın kendisini ve kurtuluş iradesini ifşa etme süreci, genel vahiy ve özel vahiy olmak üzere iki biçimde ortaya konmuştur. Genel vahiy, Tanrı'nın yaratılış aracılığıyla ve tarih boyunca kendisini farklı şekillerde bildirmesini ifade etmektedir. Özellikle Tanrı kutsal figürler, peygamberler ve yasa aracılığıyla kendisini ifşa eder. Ancak bu vahiy biçimi, Tanrı'nın yalnızca yaratıcı yönünü ortaya koymaktayken kurtarıcı doğasını tam olarak açıklayamamaktadır. Buna karşın özel vahiy, Tanrı'nın kendisini İsa Mesih'te açık ve nihai biçimde ifşa etmesidir. İsa Mesih'te Tanrı'nın sevgisi, lütfu ve kurtarıcı iradesi bedenlenmiş; böylece Mesih, Tanrı'nın nihai vahiy olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda ulaşılan önemli bir diğer sonuç da vahiy ile kurtuluşun birbirinden ayrılmayan iki temel unsur olmasıdır. Tanrı'nın kurtuluş tasarısı Mesih aracılığıyla somut bir gerçeklik kazanmış ve insanları ilahi yaşama davet etmeyi hedefleyen bütüncül bir süreç olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla Hristiyan kurtuluş doktrininin vahiy ve tarih anlayışıyla birlikte Tanrı'nın insanlıkla olan ilişkisini anlamada merkezi bir rol üstlendiği tespit edilmiştir.

Çalışmanın temel konusu olan Tanrı'nın kurtuluş tasarısının, yaratılıştan başlayarak ilahi bir düzen içinde aşamalı şekilde geliştiği tespit edilmiştir. İnsan özgürlüğü ile Tanrı'ya itaat arasındaki dengeye vurgu yapılmış; Adem ve Havva'nın yasak ağaca ilişkin ihlaliyle başlayan düşüş sürecinin insanın Tanrı'dan uzaklaşmasına, acı ve ölümle yüzleşmesine yol açtığına dair bir fikrin yer aldığı tespit edilmiştir. Ancak Hristiyan teolojisinde bu düşüş, Tanrı'nın sevgisi ve kurtarıcı iradesinin tarihsel açığa çıkışı olarak yorumlanmıştır. Düşüş, Tanrı'nın ezeli kurtuluş tasarısının işlerlik kazanması için zemin hazırlamış; insanlığın ve yaratılışın kurtuluşunu hedefleyen kapsamlı bir ilahi tasarının başlangıcını oluşturmuştur. Pavlus'un insanlık tarihini Mesih öncesi, Mesih'in beden aldığı ve Mesih sonrası dönemler olarak üçe ayırması, kurtuluş tasarısının zamansal ilerleyişini anlamada önemli bir kavramsal çerçeve sunmuştur. Bu dönemler, Tanrı'nın insanlık tarihine etkin müdahalesinin ve kurtarıcı iradesinin somutlaştığı aşamalar olarak değerlendirilmiştir.

Hristiyan kurtuluş doktrini bağlamında Tanrı'nın tarihsel ve teolojik müdahalelerinin varlığına inanıldığı, kurtuluş tasarısının Mesih öncesinde temelini atıldığı, Mesih döneminde açık hale geldiği ve Mesih sonrası dönemde zamanla fikirden doktrine ve dogmaya doğru şekillendiği tespit edilmiştir. Bu bağlamda

çalışmanın ulaştığı bulgu Tanrı'nın insanlık tarihine yönelik kurtarıcı iradesinin ve yegane tasarısının düşüşle başlayan süreçten itibaren peygamberler, ahitler ve semboller aracılığıyla ilerleyen bir süreç içerisinde işlediği şeklindedir. Şit'in soyu, Nuh'un doğruluğu, İbrahim'le yapılan ahit, Musa'nın önderliğinde gerçekleşen çıkış ve Davut'a verilen ebedi krallık vaadi, bu ilahi tasarımın tarihsel temellerini ve aşamalarını oluşturmuş; bu yönüyle Eski Ahit, Mesih'e dair tipolojik öğeler barındırdığı ve Hristiyan teolojisinin inşa edildiği kurucu metinler bütünü olarak belirleyici bir rol üstlendiği, Mesih'in ve Mesihi dönemin gelişini hazırladığına inanıldığını göstermiştir.

Mesih dönemi, ilahi tasarımın hem teolojik hem de tarihsel bağlamda doruk noktasını teşkil etmiştir. Yaratılıştan itibaren Tanrı'nın ilahi tasarısında yer alan "Söz"ün beden alması, Pavlus'un "Mesih sırrı" olarak adlandırdığı tasarımın görünür hale gelmesini sağlamış ve Tanrı ile insan arasındaki kopuşun onarıldığı kurtarıcı müdahale olarak gerçekleşmiştir. İsa Mesih'in doğumu, yaşamı, çarmıhtaki ölümü, dirilişi ve göğe yükselişi, kurtuluşun aşamalı tezahürleri olarak değerlendirilmiştir. Özellikle kurtuluş fikrinin ve kurtuluş ağacının kökünü teşkil eden çarmıh ilahi adaletin kesişim noktasını temsil ederken diriliş, Tanrı'nın yeni yaşam tasarısının başlangıcı olarak yorumlanmıştır. Göğe yükselişle Mesih, Tanrı ile olan birliğini ve kurtuluşun eskatolojik boyutunu açığa çıkarırken Kutsal Ruh'un gönderilmesiyle birlikte kurtuluş her inanan için yaşayan ve sürekli etkin olan bir ruh ve dirilik kattığı vurgulanmıştır.

Mesih sonrası dönem ise, Kutsal Ruh'un yönlendirmesi sayesinde kilise aracılığıyla sürdürülen bir kurtuluş süreci olarak tanımlanmıştır. Bu bağlamda Kilise, Mesih'in mistik bedeni olarak Tanrı'nın kurtuluş tasarısının dünyadaki temsilcisidir. "Kilise Zamanı" olarak nitelendirilen bu dönem, Mesih'in ikinci gelişine kadar devam ederek ilahi iradenin tarihsel sürekliliğini teminat altına almaktadır.

İncelenen süreçte sakramentlerin imanlının kurtuluşa katılımını sağlayan ilahi araçlar olarak belirleyici bir rol üstlendiği tespit edilmiştir. Tüm sakramentlerin merkezinde yer alan evharistyanın Mesih'in bedenine ve kanına mistik katılım imkanı sunarak kurtuluşun doğrudan tecrübe edildiği teolojik merkez konumunda olduğu görülmüştür. Buna göre diğer tüm sakramentler kişiyi evharistiyaya yönlendiren ve bu

kutsal deneyime hazırlayan uygulamalar olarak değerlendirilmiştir. Bu yönüyle sakramental yaşam, Hristiyan kurtuluş doktrininin yaşanabilirliği ve sürekliliği açısından vazgeçilmez bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Dolayısıyla kilise ve sakramentler aracılığıyla Tanrı'nın lütfunun somutlaştığı bu Mesih sonrası dönemde, kurtuluşun hem bireysel hem de toplumsal düzeyde sürdürülebilir bir gerçeklik olarak tecrübe edildiği ortaya konmuştur. Bu bağlamda kurtuluş, İsa Mesih'te başlayan, kilise aracılığıyla devam eden ve Mesih'in ikinci gelişiyle birlikte sonsuzlukta tamamlanan kutsal bir yolculuk olarak tanımlanmıştır.

Mesih sonrası döneme dair elde edilen bulgularından biri de Hristiyan eskatolojisinde kurtuluşun yalnızca Mesih sonrası dönemde dünyevi hayatın sona ermesiyle tamamlanmadığı; ölüm ve sonrası süreçte gerçekleşen kıyamet, yargı ve Mesih'in ikinci gelişi gibi ardışık eskatolojik olaylarla nihai biçimde tamamlandığı fikridir. Pavlus'un ifade ettiği “şimdi ama henüz değil” kavramıyla tanımlanan ara dönem, Hristiyan kurtuluş doktrininin Hristiyan yaşamındaki işlevini ve önemini artırmıştır. Bu bağlamda, Hristiyan inancı, ibadet pratikleri ve ahlaki öğretilerinin kurtuluş anlayışının merkezinde yer aldığı açıkça ortaya konmuştur. Çalışma, Hristiyanlığın kurtuluşu soyut bir inanç teorisi olmaktan çıkararak dua, ibadet ve ahlaki eylemlerle günlük yaşamda deneyimlenen, yaşanan ve toplumsal düzeyde somutlaşan yaşayan bir gerçeklik olarak tanımlamıştır. Bireysel düzeyde ahlaki dönüşüm, kilise yaşamında sakramental ve litürjik katılım; toplumsal düzeyde ise sevgi, adalet ve hizmet odaklı ilişkilerle kendini göstermektedir.

Nihai olarak Hristiyan kurtuluş anlayışının imanla başlayan, ibadetle beslenen ve ahlaki-pratik yaşamda somutlaşan, Tanrı'nın ilahi tasarısına katılımı mümkün kılan bütüncül ve dinamik bir süreç olduğu tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Adibelli, Ramazan. “İsa’nın ‘Maşiah’a Dönüşümü: Mesihi Yahudilikte Mesihlik Fenomeni”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 5/2 (6 Nisan 2016), 242-270.
- Akalın, Kürşat Haldun. “Orta Çağın Hristiyanlık Öğretisinde Meryem Ana Yüceltmesi”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27 (30 Haziran 2007), 271-305.
- Akdemir, Hüseyin. *Yahudiler için Kudüs ve Dinî Anlamı*. Doktora Tezi, Dicle Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı / Dinler Tarihi Bilim Dalı: Dicle Üniversitesi, 2024. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Aksın, Sevinç. “Süryani Kilisesi’nde Bir Sakrament Olarak Vaftiz”. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 18 (1 Ocak 2020), 175-209.
- Alexander, Roberts - Sir, Donaldson, James. *Ante-Nicene Christian Library: Vol. 1. The Apostolic Fathers*. Edinburgh: T & T Clark, 1867.
- Alfreda, Sister Mary. “The Sacraments Are Efficacious in Bringing This Recipient A Special Union With The Mystical Body”. *University of Ottawa* EC55928 (1963).
- Altvater, Frances. *Sacramental Theology and the Decoration of Baptismal Fonts: Incarnation, Initiation, Institution*. Newcastle-upon-Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2017.
- Anselm. *Cur Deus Homo: Why God Became Man*. çev. Sidney Norton Deane. s.l. The Catholic Primer, 2005.
- Antoinette, Mother. “The Incarnation”. *The Catholic Encyclopedia, Volume 7*. ed. Charles G. Herbermann. New York: The Encyclopedia Press, 1907-1913.
- Aydın, Fuat. “Antakya Hristiyanlığı ve Hristiyan Kredosunun Belirlenmesine Yol Açan Tartışmalardaki Rolü”. *İslami İlimler Dergisi* 11/2 (2016), 83-108.
- Aydın, Mahmut. *Dinler Tarihi: Tarih, İnanç ve İbadet*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018.
- Aykıt, Dursun Ali. *Hristiyanlığın Öncüsü Olarak İskenderiyeli Philo*. Ankara: Eskiyei Yayınları, 2019.
- Ayres, Lewis. *Nicaea and Its Legacy: An Approach to Fourth-Century Trinitarian Theology*. Oxford: Oxford University Press, 2009.
- Baker, Frank. "Methodist Churches" *Encyclopedia of Religion Second Edition* v.9. ed. Lindsay Jones. United States of America: Thomson/Gale, 2005.

- Baker, William R. - Joseph Grana. "Living the Exemplary Christian Life: Constancy in Faith". *At the Intersection of the Academy and the Church: Essays in Honor of Joseph C. Grana II*. ed. William Curtis Holtzen- J. Blair Wilgus, 111–130. Claremont: Claremont Press, 2021.
- Balthasar, Hans Urs Von. *Mysterium Paschale: The Mystery of Easter*. çev. Aidan Nichols. San Francisco: Ignatius Press, 2005.
- Bandy, Alan S. *A Greek Reader's Apostolic Fathers*. Eugene: Cascade Books, 2018.
- Banks, John Shaw. *A Manual of Christian Doctrine*. ed. Jno J. Tigert. Nashville: Publishing House Methodist Episcopal Church, 1897.
- Barth, Karl. Church Dogmatics III.1: The Doctrine of Creation, The Work of Creation. London: T&T Clark, 2004.
- Batuk, Cengiz. *Mitoloji ve Tarihsellik*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2006.
- Batuk, Cengiz. *Tarihin Sonunu Beklemek*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2003.
- Bauckham, Richard. *The Theology of the Book of Revelation*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
- Beccari, Camillus. "Confirmation". *The Catholic Encyclopedia, Vol. 4*. ed. Charles G. Herbermann. New York: The Encyclopedia Press, 1907-1913.
- Bernard, David K. *A History of Christian Doctrine: The Post Apostolic Age to the Middle Ages A.D. 100 - 1500, Vol. 1*. Hazelwood, MO: Word Aflame Pr, 1995.
- Bethune-Baker, J. F. *Nestorius and His Teaching: A Fresh Examination of The Evidence*. Piscataway, NJ: Gorgias Press, 2011.
- Bevenot, M. " St. Cyprian" *New Catholic Encyclopedia*, ed. Catholic University of America (Detroit: Washington, D.C: Thomson/Gale, 2003),
- Bihlmeyer, K. - Tuchle, H. *I-IV. Yüzyıllarda Hristiyanlık Roma İmparatorluğundan Tek Tanrıcılığın Zaferi*. çev. Antun Göral. İstanbul: Güler Matbaası, 1972.
- Bilgin, Önder. "Petrus Abaelardus Skolâstiği: Sic et Non". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/2 (1 Haziran 2009), 113-133.
- Bird, Michael F. - Scott Harrower, ed. *The Cambridge Companion to the Apostolic Fathers*. Cambridge: Cambridge University Press, 2021.
- Bouquet, Alan Coates. *The Christian faith and non-Christian religions*. New York: Harper, 1959.

- Bradshaw, Rob. "Issa A. Saliba on the Bishop of Antioch and the Heretics: A Study of a Primitive Christology". *Evangelical Quarterly* 54/2 (Nisan–Haziran 1982), 65–76
- Brown, Raymond E. *The Birth of the Messiah*. New York: Doubleday, 1993.
- Brown, Raymond E. *The Gospel According to John, XIII-XXI*. New Haven: Yale University Press, 2008.
- Brown, William Adams. *Christian Theology in Outline*. New York: C. Scribner's Sons, 1914.
- Brueggemann, Walter. *The Theology of the Book of Jeremiah*. New York: Cambridge University Press, 2007.
- Bultmann, Rudolf. *Theology of the New Testament*. çev. Kendrick Grobel. New York: Charles Scribner's Sons, 1951.
- Burnett, Gary W. *Paul and the Salvation of the Individual*. Leiden ; Boston: Brill, 2001.
- Caka, Eduart. *Pavlus'un Mektupları*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, 2009.
- Campbell, Joseph. *Batı Mitolojisi / Tanrının Maskeleri 3*. çev. Kudret Emiroğlu. İstanbul: Isık Yayınları, 2021.
- Campbell, Joseph. *Doğu Mitolojisi / Tanrının Maskeleri 2*. çev. Kudret Emiroğlu. İstanbul: Isık Yayınları, 2020.
- Campbell, Joseph. *İlkel Mitoloji / Tanrının Maskeleri 1*. çev. Kudret Emiroğlu. İstanbul: Isık Yayınları, 2021.
- Campbell, Joseph. *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*. çev. Sabri Gürses. İstanbul: İthaki Yayınları, 2019.
- Capes, David B. vd. (ed.). *Israel's God and Rebecca's Children: Christology and Community in Early Judaism and Christianity*. Waco TX: Baylor University Press, 2007.
- Carroll, E.R. "Recapitulation in Christ". *New Catholic Encyclopedia, Vol. 11*: ed. Catholic University of America. Detroit -Washington, D.C: Thomson/Gale, 2003.
- Catherine Mowry Lacugna. "Trinity". *Encyclopedia of Religion Second Edition v.14*. ed. Lindsay Jones. United States of America: Thomson/Gale, 2005.
- Celarc, Matjaž. "Christ as the Goal of the Law (Rom 10,4). Christ as the Converging Point in the History of Salvation." *Bogoslovni Vestnik* 79/2 (2019), 441-456.

- Chadwick, H. "St. Justin Martyr". *New Catholic Encyclopedia*, Vol. 8. ed. Catholic University of America. Detroit-Washington, D.C: Thomson/Gale, 2003.
- Chapman, John. "St. Papias". *The Catholic Encyclopedia*, Vol. 11. ed. Charles G. Herbermann. New York: The Encyclopedia Press, 1907-1913.
- Chapman, John. "Tertullian". *The Catholic Encyclopedia*, Vol. 14. ed. Charles G. Herbermann. New York: The Encyclopedia Press, 1907-1913.
- Cruttwell, Charles Thomas. *A Literary History of Early Christianity Including the Fathers and the Chief Heretical Writers of the Ante-Nicene Period: For the Use of Students and General Readers*. Vol. 2. London: C. Griffin 1893.
- Clifford, Cornelius. "St. Athanasius". *The Catholic Encyclopedia*, Vol. 2. ed. Charles G. Herbermann. New York: The Encyclopedia Press, 1907-1913.
- Clifford, Richard - Anatolios, Khaled. "Christian Salvation: Biblical and Theological Perspectives". *Theological Studies* 66/4 (2005), 739-769.
- Cohn, Robert L. "Sainthood". *Encyclopedia of Religion, Second Edition* v.12. ed. Lindsay Jones. The United States of America: Thomson Gale, Thomson Corporation., 2005.
- Colle, Ralph Del - Lucas Lamadrid (ed.). *Ecumenical Theology in Worship, Doctrine, and Life: Essays Presented to Geoffrey Wainwright on His Sixtieth Birthday*. New York: Oxford University Press, 1999.
- Connell, M. F. "Epiphany, The Solemnity Of". *New Catholic Encyclopedia*: Vol. 5. ed. Catholic University of America. Detroit - Washington, D.C: Thomson/Gale, 2003.
- Cosgrave, Bill. "Responsibility in the Christian Life". *The Furrow* 71/7/8 (2020), 411-421.
- Coşkun, Ali. *Mesihi Beklerken; Mesihçi ve Millenarist Hareketler*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2020.
- Coulano, Ioan P.- Eliade, Mircea. *Dinler Tarihi Sözlüğü*. çev. Ali Erbaş. İstanbul: İnsan Yayınları, 2022.
- Crane, Stephen. *Jesus the Christ*. Boston: Universalist Pub. House, 1890.
- Crouzel, Henri. "Origen and Origenizm". *New Catholic Encyclopedia*, Vol. 10. ed. Lindsay Jones. United States of America: Thomson/Gale, 2003
- Crouzel, Henri. "Origen". *Encyclopedia of Religion, Second Edition* v.10. ed. Lindsay Jones. United States of America: Thomson/Gale, 2005.
- Curran, J. W. "Devotion". *New Catholic Encyclopedia*, Vol: 4. ed. Catholic University of America. Detroit - Washington, D.C: Thomson/Gale, 2003.

- Daley, Brian E. "Christian Councils". *Encyclopedia of Religion, Second Edition* v.3. ed. Lindsay Jones. The United States of America: Thomson/Gale, 2005.
- Davidson, A. B. - Salmond, S. D. F. *The theology of the Old Testament*. New York: Charles Scribner Sons, 1904.
- Davis, Stephen T. vd. (ed.). *The Resurrection: An Interdisciplinary Symposium on the Resurrection of Jesus*. Oxford: Oxford Univ. Press, 1998.
- D.D, W. D. Killen. *The Ancient Church: Its History, Doctrine, Worship, and Constitution, Traced for the First Three Hundred Years*. Create Space Independent Publishing Platform, ts.
- Demirci, Kürşad - Kurt, Tuğrul. "Theosebesler ve Erken Hristiyanlık". *İslami İlimler Dergisi* 11/2 (Güz 2016), 47-68.
- Demirci, Kürşat. *Bir Hristiyan Mezhebi Olarak Ortodoksluğun Teolojisi*. İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2018.
- Demirci Kürşat. *Nesturi Hristiyanlık ve Antakya Teolojisi*. İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2018.
- Denney, James. *The Death of Christ: Its Place and Interpretation in the New Testament*. New York: Armstrong, 1904.
- Deshane, Kenneth. "A Morphology for the Pentecostal Experience of Receiving the Baptism in the Holy Spirit". *Western Folklore* 62/4 (2003), 271-291.
- Dressler, H. "Clement I, Pope, St." *New Catholic Encyclopedia, Vol. 3*. ed. Catholic University of America. Detroit- Thomson/Gale, 2003.
- Dudley, Dean. *History of the First Council of Nice : A World's Christian Convention, A.D. 325*. Boston: Fred Rogers, 1860.
- Duggan, C.- Minnich, H. "Lateran Councils". *The Catholic Encyclopedia, Volume 8*. ed. Charles G. Herbermann. New York: The Encyclopedia Press, 1907-1913.
- Dunn, James D. G. *New Testament Theology: An Introduction*. Nashville, TN: Abingdon Press, 2009.
- Dvornik, Francis. *The Ecumenical Councils*. New York: Hawthorn Books, 1961.
- Eagleton, Terry. *Radikal Kurban*. çev. Aslı Önal, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2019.
- Edwards, Denis. *How God Acts: Creation, Redemption, and Special Divine Action*. Minneapolis: Fortress Press, 2010.
- Ehr/Eds, D. J. "Creation". *New Catholic Encyclopedia, Vol: 4*. Detroit : Washington, D.C: Thomson/Gale, 2003.

- Ehrman, Bart D. *After the New Testament: The Writings of the Apostolic Fathers Part I*. Teaching Company, LLC, 2005.
- The Apostolic Fathers, Volume I: I Clement. II Clement. Ignatius. Polycarp. Didache.* çev. Bart D. Ehrman. Cambridge, Mass: Harvard University Press, 2003.
- Eliade, Mircea. *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi / cilt 1.* çev. Ali Berktaş. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2018.
- Eliade, Mircea. *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi / cilt 3.* İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2017.
- Eliade, Mircea. *İmgeler ve Simgeler.* çev. Mehmet Ali Kılıçbay. İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2022.
- Eliade, Mircea. *Mitlerin Özellikleri.* çev. Sema Rifat. İstanbul: Alfa Yayınları, 2024.
- Engelhardt, Zephyrin. “Viaticum”. *The Catholic Encyclopedia, Volume 15.* ed. Charles G. Herbermann. New York: The Encyclopedia Press, 1907-1913.
- Erbaş, Ali. *Hristiyanlıkta İbadet.* İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2003.
- Eşmeli, İsmet. “Henri De Lubac’a Göre Kilise”. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/7 (30 Mart 2017), 100-118.
- Faruki, İsmail Raci. *Hristiyan Ahlakı Hristiyanlığın Tarihsel ve Sistemik Analizi.* çev. İbrahim Kapaklıkaya. İstanbul: Mahya Yayınları, 2015.
- Feingold, Lawrence. *The Eucharist: Mystery of Presence, Sacrifice, and Communion.* Steubenville, Ohio: Emmaus Academic, 2018.
- Fischer, J. A. “Apostolic Fathers”. *New Catholic Encyclopedia Vol.1.* ed. Catholic University of America. Detroit: Washington, D.C: Thomson/Gale, 2003.
- Fisher, George Park. *History of Christian Doctrine.* Edinburgh: T.& T. Clark, 1896.
- Fluegel, Maurice. *The Messiah-İdeal. Comparative Religious Legislations, Doctrines and Forms Unfolding That Ideal...* Baltimore: Press of T. Kroh & sons, 1896.
- Foster, Paul (ed.). *The Writings of The Apostolic Fathers.* London ; New York: T & T Clark, 2007.
- France, R. T. *The Gospel of Mark.* Place of publication not identified: Eerdmans, 2014.
- Frayne, Carl. “On Imitating the Regimen of Immortality or Facing the Diet of Mortal Reality: A Brief History of Abstinence from Flesh-Eating in Christianity”. *Journal of Animal Ethics* 6/2 (2016), 188-212.
- Freke, Timothy- Gandy, Peter. *Jesus and the Lost Goddess: The Secret Teachings of the Original Christians.* Harmony/Rodale, 2011.

- Fruchtenbaum, Arnold. *The Footsteps of the Messiah: Revised 2020 Edition*. ed. Christiane K. Jurik. Ariel Ministries, 2003.
- Gallagher, Joel R. "The Gethsemane Event according to Thomas Aquinas". *Angelicum* 94/4 (2017), 673-708.
- Getty, Mary Ann. "Paul and the Salvation of Israel: A Perspective on Romans 9-11". *The Catholic Biblical Quarterly* 50/3, (1988), 456-469.
- Gilmore, George William vd. *The New Schaff-Herzog Encyclopedia of Religious Knowledge: Embracing Biblical, Historical, Doctrinal, and Practical Theology and Biblical, ... from the Earliest Times to the Present Day*. New York: Ulan Press, 2012.
- Goldsworthy, Graeme. *According to Plan: The Unfolding Revelation of God in the Bible*, 2002.
- Gonzalez, Justo L.- Perez, Zaida Maldonado. *Introduction to Christian Theology*. Nashville: Abingdon Press, 2002.
- Gore, Charles. *The Incarnation of the Son of God; Being the Bampton Lectures for the Year 1891*. London: J. Murray, 1891.
- Greggs, Tom. *Barth, Origen, and Universal Salvation: Restoring Particularity*. Oxford ; New York: Oxford University Press, 2009.
- Gundry, Robert Horton. *Use of the Old Testament in St. Matthews Gospel With Reference to Messianic Hope*. Leiden: Brill Academic Pub, 1975.
- Gutierrez, Gustavo. *A Theology of Liberation: History, Politics, and Salvation*. çev. Sister Caridad Inda - Sister John Eagleson. Maryknoll, N.Y, 1973.
- Gündüz, Şinasi (ed.). *Din ve İnanç Sözlüğü*. İstanbul: Vadi Yayınları, 2017.
- Gündüz, Şinasi. "Gnostik Mitolojide Düşüş Motifi ve Demiurg Düşüncesi". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/9 (01 Ocak 1997), 121-166.
- Gündüz, Şinasi. *Hristiyanlık*. İstanbul: İsam Yayınları, 2007.
- Gündüz, Şinasi. "Hristiyanlık". *Dünya Dinleri*. ed. Şinasi Gündüz. İstanbul: Milelnihal, 2020.
- Gündüz, Şinasi. *Pavlus Hristiyanlığın Mimarı*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015.
- Güre, Mustafa. "Hristiyan Erken Döneminde Kilise Babalarının Kilise Hakkındaki Temel Görüşleri". *Dini Araştırmalar* 24/61 (15 Aralık 2021), 519-542.

- Güzeldal, Yasin. “Paskalya’nın Tarihlendirilmesi Problemi: Hesaplama Yöntemleri, Farklılıklar ve Tartışmalar”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 23/2 (30 Eylül 2023), 601-622.
- Hägg, Henny Fiskå. *Clement of Alexandria and The Beginnings of Christian Apophaticism*. Oxford: Oxford university press, 2006.
- Hammond, William Andrew. *The Definitions of Faith and Canons of Discipline of The Six Ecumenical Councils : With the Remaining Canons of The Code of The Universal Church*. London: John Henry Parker, 1843.
- Healy, K. J. “Prayer (Theology Of)”. *New Catholic Encyclopedia*, Vol. 11. ed. Catholic University of America. Detroit- Washington, D.C: Thomson/Gale ; Catholic University of America, 2003.
- Hellwig, Monika K. “Sacrament: Christian Sacraments”. *Encyclopedia of Religion, Second Edition* v.12. ed. Lindsay Jones. The United States of America: Thomson/Gale, 2005.
- Hengel, Martin. *Judaism and Hellenism: Studies in Their Encounter in Palestine during the Early Hellenistic Period*. Philadelphia: Fortress Press, 1st American ed., 1974.
- Hengstenberg, Ernst Wilhelm. *Christology of the Old Testament, and a Commentary on the Messianic Predictions*. çev. James Martin. Edinburgh: T. & T. Clark, 1854.
- Hinson, E. Glen. “Tertullian”. *Encyclopedia of Religion Second Edition* v.13. ed. Lindsay Jones. United States of America: Thomson/Gale, 2005.
- Hinson, E.Glenn. “Irenaeus”. *Encyclopedia of Religion, Second Edition* v.7. ed. Lindsay Jones. United States of America: Thomson/Gale, 2005.
- Hippolytus. “The Extant Works and Fragments of Hippolytus.” ANF05. *Fathers of the Third Century: Hippolytus, Cyprian, Caius, Novatian, Appendix*. ed. Philip Schaff. Edinburgh: Christian Classics Ethereal Library, 2004.
- Holcomb, Justin S. *Christian Theologies of Salvation: A Comparative Introduction*. NYU Press, 2017.
- Hume, Robert Ernest. *The World’s Living Religions, an Historical Sketch with Special Reference to Their Sacred Scriptures and in Comparison with Christianity*. New York: Scribner, 1924.
- Ignatius of Antioch. “The Epistle of Ignatius to the Ephesians”,”. çev. Gerald G. Walsh S.J vd. *The Apostolic Fathers*. Washington, DC: The Catholic University of America Press, 2008.

- Ignatius of Antioch. "The Epistle of Ignatius to The Romans". çev. Gerald G. Walsh S.J vd. *The Apostolic Fathers*. Washington, DC: The Catholic University of America Press, 2008.
- Jahnke, Gene E. "'Salvation' in the Old Testament: A Study of 'Yasha' (ישע)". 5. Crown Point, IN, 2004.
- Jenson, Robert W. *Alpha and Omega: A Study in the Theology of Karl Barth*. New York: Thomas Nelson, 1963.
- Jervell, Jacob. *The Theology of the Acts of the Apostles*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.
- Johns, Dame Laurentia. "Seeing Salvation: The Vision of St Irenaeus of Lyons". *The Downside Review* 126/445 (Ekim 2008), 263-284.
- Johnson, William Stacy. *The Mystery of God: Karl Barth and the Postmodern Foundations of Theology*. Westminster John Knox Press, 1997.
- Joyce, G. H. "The Blessed Trinity". *The Catholic Encyclopedia, Volume 15*. ed. Charles G. Herbermann. New York: The Encyclopedia Press, 1907-1913.
- Kaçar, Turhan. "Geç Antikçağ'da Hristiyanlık". *Tarih İncelemeleri Dergisi* 25/2 (01 Aralık 2010), 651-654.
- Kaiser Jr., Walter C. *Mission in the Old Testament: Israel as a Light to the Nations*. Grand Rapids, Mich: Baker Academic, 2012.
- Kannengiesser, Charles. "Athanasius". *Encyclopedia of Religion, Second Edition*. v.1. ed. Lindsay Jones, United States of America: Thomson/Gale, 2005.
- Karatosun, Musa Osman. "Katolik Kilisesinin Günlük İbadet Kitaplarının İçeriği ve Türkiye'de Kullanılan Muadilinin Analizi". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/22 (15 Haziran 2019), 163-180.
- Kauffman, Daniel (ed.). *Bible Doctrine: a Treatise on the Great Doctrines of the Bible, Pertaining to God, Angels, Satan, the Church, and the Salvation, Duties and Destiny of Man*. Scottdale, Pa.: Mennonite Publishing House, 1914.
- Kellogg, Samuel H. *The light of Asia and the light of the world; a comparison of the legend, the doctrine, & the ethics of the Buddha with the story, the doctrine, & the ethics of Christ*. London: MacMillan, 1885.
- Kent, W.H. "Doctrine of the Atonement". *The Catholic Encyclopedia, Volume 2*. ed. Charles G. Herbermann. New York: The Encyclopedia Press, 1907-1913.
- Kippenberg, Hans. "Law And Religion: Law And Religion In The Ancient Med,Terranean World". *Encyclopedia of Religion, Second Edition* v.8. ed. Lindsay Jones. United States of America: Thomson/Gale, 2005.

- Killinger, John R. *Lost in Wonder, Love and Praise: Prayers for Christian Worship*. Abingdon Press, 2001.
- Kirn, O. "Redemption". *The New Schaff-Herzog Encyclopedia of Religious Knowledge, Vol. IX: Petri - Reuchlin*. ed. Philip Schaff. Grand Rapids, MI: Baker Book House, 1953 [reprint]: Grand Rapids: Christian Classics Ethereal Library, 2000.
- Kittel, Gerhard - Friedrich, Gerhard. *Theological Dictionary of the New Testament*. Stuttgart: Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 1966.
- Klausner, Joseph - Danby, Herbert. *Jesus of Nazareth: His Life, Times and Teaching*. New York: The Macmillan company, 1925.
- Korhan, İbrahim. *Katolik Kilisesi'nde Otorite Sorunu Papalık ve Konsilyarizm*. Fecr Yayın Grubu, 1. Basım, 2024.
- Korhan, İbrahim. *Süryani Kadim Kilisesi'nde Evharistiya Sakramenti*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Kristensen, W. Brede. *Dinin Anlamı*. çev. Aydın, Fuat. Ankara: Eskiyei Yayınları, 2017.
- Kroll, Woodrow. *God's Plan, God's People*. The Livingstone Corporation: Crossway Books, 2008.
- Kurtz, J. H. *Manual of Sacred History: a Guide to the Understanding of the Divine Plan of Salvation According to its Historical Development*. çev. Charles Frederick Schaeffer 1807-1879. Philadelphia: Lindsay & Blakiston, 1855.
- Küçük, Mehmet Alparlan. "İkonografiden İnanca 'İsa Mesih'in Dirilişi/Paskalya' Süreci". *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 3/8 (04 Aralık 2016), 230-274.
- Lake, Kirsopp vd. *The Apostolic Fathers: I. Clement. II. Clement. Ignatius. Polycarp. Didache. Barnabas*. Andesite Press, 2017.
- Leclercq, H. "Sacraments". *The Catholic Encyclopedia, Volume 13*. ed. Charles G. Herbermann. New York: The Encyclopedia Press, 1907- 1913.
- L'Huillier, Peter. *The Church of the Ancient Councils: The Disciplinary Work of The First Four Ecumenical Councils*. Crestwood, N.Y: St. Vladimir's Seminary Press, 2nd print., 2000.
- Lightfoot, J. B. - Harmer, J. R. *The Apostolic Fathers*. ed. Michael W. Holmes. Baker Pub Group, 2nd edition., 1998.
- Loon, Hans van. "Cyprian's Christology and The Authenticity of Quod Idola Dii Non Sint". *Cyprian of Carthage: Studies in His Life, Language and Thought*. ed. Henk Bakker vd. Peeters, 2010.

- Maas, A.J. "Salvation". *The Catholic Encyclopedia*, Volume 13. ed. Charles G Herbermann, New York: The Encyclopedia Press, 1907-1913.
- Maas, A.J. "The Blessed Virgin Mary". *The Catholic Encyclopedia*, Volume 15. ed. Charles G. Herbermann. New York: The Encyclopedia Press, 1907-1913.
- MacDonald, Dennis R. *Two Shipwrecked Gospels: The Logoi of Jesus and Papias's Exposition of Logia about the Lord*. Atlanta: Society of Biblical Literature, 2012.
- MacDonald, Donald. *A Treatise on the Holy Ordinance of Baptism: Containing Scriptural Views of the Baptism of John: a Defence of the Doctrine of Infant Baptism ... from which are Drawn ... Authority for External Baptism by Pouring*. Charlottetown: J.D. Haszard, 1845.
- MacErlean, Andrew Alphonsus vd. *The Catholic Encyclopedia: an International Work of Reference on the Constitution, Doctrine, Discipline, and History of the Catholic Church*. New York: Robert Appleton Co., 1912.
- Macpherson, John. *Christian Dogmatics*. Edinburgh: T. & T. Clark, 1898.
- Maher, Michael. "Reflections for Advent and Christmas". *The Furrow* 27/11 (1976), 597-605.
- Marshall, John Sedberry. *The Word was Made Flesh; The Theology of William Porscher Du Bose*. Sewanee, Tenn.: University Press, 1949.
- Martindale, Cyril. "Epiphany". *The Catholic Encyclopedia*, Volume 5. ed. Charles G. Herbermann. New York: The Encyclopedia Press, 1907-1913.
- Martyr, Justin. *St. Justin Martyr: The First and Second Apologies*. çev. Leslie William Barnard. New York: Paulist Press, N edition., 1997.
- Martyr, St. Justin. *The First Apology, The Second Apology, Dialogue with Trypho, Exhortation to the Greeks, Discourse to the Greeks, The Monarchy of the Rule of God*. çev. Thomas B. Falls. Washington, DC: The Catholic University of America Press, 2008.
- McGlothlin, Thomas D. *Resurrection as Salvation*. Cambridge University Press, 2018.
- McGrath, Alister E. *Reformation Thought: An Introduction*. Malden, Mass: Wiley-Blackwell, 2012.
- McPartlan, Paul. *Sacrament of Salvation: An Introduction to Eucharistic Ecclesiology*. Edinburgh: T. & T. Clark, 1. publ., 1995.
- Meagher, Jas L. *The Festal Year: Or the Origin, History, Ceremonies and Meaning of the Sundays, Seasons, Feasts and Festivals of the Church During the Year, Explained for the People*, 2012.

- Mershman, Francis. "Advent". *The Catholic Encyclopedia*, Volume 1. ed. Charles G. Herbermann. New York: The Encyclopedia Press, 1907-1913.
- Merz, Annette- Theissen, Gerd. *The Historical Jesus: A Comprehensive Guide*. Minneapolis: Fortress Press, 1998.
- Messadie, Gerald. *Şeytanın Genel Tarihi*. çev. Işık Ergüden. İstanbul: Pegasus Yayınları, 2016.
- Mezei, Balázs M. vd. (ed.). *The Oxford Handbook of Divine Revelation*. Oxford New York (N.Y.): Oxford University Press, 2021.
- Milman, Henry Hart. *The History of Christianity*. London, 1840.
- Moltmann, Jürgen. *The Crucified God: The Cross of Christ As the Foundation and Criticism of Christian Theology*. Fortress Press, 1st Fortress Press ed edition., 1993.
- Moltmann, Jürgen. *Ethics of Hope*. çev. Margaret Kohl. Minneapolis: Fortress Press, 2012.
- Moltmann, Jürgen. *Ethics of Hope*. Minneapolis: Fortress Press, 1st Fortress Press ed., 2012.
- Moltmann, Jürgen. *The Way of Jesus Christ: Christology in Messianic Dimensions*. Fortress Press, 1993.
- Murphy, F. X. "Policarp, ST." *New Catholic Encyclopedia*, Vol. 11. ed. Catholic University of America. Detroit:-Washington, D.C: Thomson/Gale, 2003.
- Murphy, F.X. "Papias of Hierapolis". *New Catholic Encyclopedia*, Vol. 10: Mos-Pat. ed. Catholic University of America. Detroit: Washington, D.C: Thomson/Gale, 2003.
- Nicolas, Jean-Herve - Ratzinger, Joseph. *Catholic Dogmatic Theology: A Synthesis: Book 2: On the Incarnation and Redemption*. çev. Matthew K. Miner. Washington, D. C: The Catholic University of America Press, 2023.
- Nicolas, Jean-Herve - Ratzinger, Joseph. *Catholic Dogmatic Theology: A Synthesis: Book 3, On the Church and the Sacraments*. çev. Matthew K. Miner. Washington, D. C: The Catholic University of America Press, 2024.
- Nock, A.D. "Hellenistic Mysteries and Christian Sacraments". *Mnemosyne* 5/1 (1952), 177-213.
- Nock, Arthur Darby. *Conversion: The Old and the New in Religion from Alexander the Great to Augustine of Hippo*. University Press of America, 1988.
- O'Connell, Marvin R. "Council of Trent". *Encyclopedia of Religion Second Edition* v.14. ed. Lindsay Jones. United States of America: Thomson/Gale, 2005.

- Olgun, Hakan. *Luther ve Reformu: Katolisizm'i Protesto*. Ankara: Eskiyei, 2016.
- Olson, Roger E. *The Mosaic of Christian Belief: Twenty Centuries of Unity and Diversity*. Downers Grove, Illinois: IVP Academic, 2016.
- O'Mahony, Kieran J. (ed.). *Christian Origins: Worship, Belief, and Society: The Milltown Institute and the Irish Biblical Association Millennium Conference*. London ; New York: Sheffield Academic Press, 2003.
- Osborn, Eric. *The Emergence of Christian Theology*. Cambridge England ; New York, NY, USA: Cambridge University Press, 1993.
- Osborn, Eric Francis. *Clement of Alexandria*. Cambridge: Cambridge University press, 2005.
- O'shea, W. J. - Roll, S. K. "Advent". *New Catholic Encyclopedia Vol.1* ed. Catholic University of America. Detroit : Washington, D.C: Thomson/Gale, 2003.
- Öner, Yasin. *Netflix Sinemasında Hristiyan Sembolizmi*. Ankara: Eskiyei Yayınları, 2023.
- P. M. J. Clancy vd. "Fast and Abstinence". *New Catholic Encyclopedia: Vol. 5*. ed. Catholic University of America. Detroit : Washington, D.C: Thomson/Gale, 2003.
- Katolik Kilisesi Din ve Ahlâk İlkeleri*. çev. Dominik Pamir. İstanbul: Katolik Kilisesi Yayınları, 2000.
- Panagiotis, C. Christou. "Cyprian". *Encyclopedia of Religion, Second Edition v.3*.ed. Lindsay Jones. The United States of America: Thomson/Gale, 2005.
- Pannenberg, Wolfbart. "He Progress and End of History, Life After Death, and The Resurrection of The Human Person in Christianity". *Progress, Apocalypse, and Completion of History and Life After Death of the Human Person in the World Religions: 4*. ed. P. Koslowski. Dordrecht, 2002.
- Peterman/Eds, E.L. "Theology of Redemption". *New Catholic Encyclopedia, Vol. 11: Pau-Red*. ed. Catholic University of America Press. Detroit: Gale Research Inc, 2002.
- Petruzzello, Melissa. "Exaltation of the Holy Cross | Description & History | Britannica". *Encyclopedia Britannica*. 10 Ocak 2025. Erişim 19 Şubat 2025.
- Pohle, J. "Sacrifice". *The Catholic Encyclopedia, Volume 13*: ed. Charles G. Herbermann. New York: The Encyclopedia Press, 1912.
- Poncelet, Albert. "St. Irenaeus". *The Catholic Encyclopedia, Volume 8*: ed. Charles G. Herbermann. New York: The Encyclopedia Press, 1907- 1913.
- Power, John. "Pentecost". *The Furrow* 16/6 (1965), 327-335.

- Poythress, Vern S. *The Miracles of Jesus: How the Savior's Mighty Acts Serve as Signs of Redemption*. Crossway, 2016.
- Poythress, Vern S. "The Miracles of Jesus: How the Savior's Mighty Acts Serve as Signs of Redemption", 1996.
- Pratscher, Wilhelm (ed.). *The Apostolic Fathers : An Introduction*. çev. Elisabeth G. Wolfe. Texas: Baylor University Press Waco, 2010.
- Press, Catholic University of America (ed.). *New Catholic Encyclopedia*, Vol. 11. Detroit: Gale Research Inc, 2nd edition, 2002.
- Quinn, J. D. - Murray, J. C. "Ascension of Jesus Christ". *New Catholic Encyclopedia Vol.1*. ed. Catholic University of America. Detroit - Washington, D.C: Thomson/Gale ; Catholic University of America, 2003.
- Ramelli, Ilaria. *The Christian Doctrine of Apokatastasis: A Critical Assessment from the New Testament to Eriugena*. Leiden ; Boston: Brill, 2013.
- Reardon, Timothy W. *The Politics of Salvation: Lukan Soteriology, Atonement, and the Victory of Christ*. London ; New York: T&T Clark, 2021.
- Reinhold, Seeburg. "Thomas Aquinas". *The New Schaff Herzog Encyclopedia Of Religious Knowledge Volume XI Son Of Man Tremellius*. ed. Samuel MacAuley Jackson. Newyork and London: Funk and Wagnalls Company, 1911.
- Reynolds, Philip. *How Marriage Became One of the Sacraments: The Sacramental Theology of Marriage from Its Medieval Origins to The Council of Trent*. Cambridge: Cambridge University Press, 2016.
- Richard, R. L. "God (Father)". *New Catholic Encyclopedia*, Vol. 6: Fri-Hoh. ed. Catholic University of America. Detroit: Washington, D.C: Thomson/Gale ; Catholic University of America, 2003.
- Richards, George Warren. *Christian Ways of Salvation*. New York: The Macmillan Company, 1923.
- Rock, P.M.J. "Adam". *The Catholic Encyclopedia*, Volume 1.ed. Charles G. Herbermann. New York: The Encyclopedia Press, 1907-1913.
- Rowland, Christopher (ed.). *The Cambridge Companion to Liberation Theology*. Cambridge New York Melbourne Madrid Cape Town: Cambridge University Press, 1999.
- Salkeld, Brett David. *Transubstantiation: Theology, History, and Christian Unity: Sign and Reality in Ecumenical Dialogue*. Grand Rapids: Baker Academic, 2019.
- Sarıkcıoğlu, Ekrem vd. *Dinlerde Yükseliş Motifleri ve İslam'da Miraç*. İstanbul: Vadi Yayınları, 2016.

- Schaff, Philip. ANF01. *The Apostolic Fathers with Justin Martyr and Irenaeus*. Grand Rapids, MI: Christian Classics Ethereal Library, 2002.
- Schaff, Philip. ANF05. *Fathers of the Third Century: Hippolytus, Cyprian, Caius, Novatian, Appendix*. Edinburgh: Christian Classics Ethereal Library, 2004.
- Schaff, Philip. *Christ and Christianity: Studies on Christology, Creeds and Confessions, Protestantism and Romanism, Reformation Principles, Sunday Observance, Religious Freedom, and Christian Union*. New York: Scribner, 1885.
- Schaff, Philip. *History of the Christian Church: The Middle Ages from Gregory VII., 1049, to Boniface VIII., 1294, by D. S. Schaff*. New York: New York, C. Scribner's, 1907.
- Schaff, Philip. *History of The Christian Church. V.3. Nicene and Post-Nicene Christianity From Constantine The Great to Gregory The Great A.D. 311-600*. New York: Charles Scribner's Sons, 1889.
- Schaff, Philip. *History of the Christian Church, Vol. 2: Ante-Nicene Christianity, A. D. 100-325*. New York: Charles Scribner's Sons, Twelfth Edition., 1914.
- Schaff, Philip. *History of the Christian Church, Volume I: Apostolic Christianity. A.D. 1-100*. CCFI, Revised edition., 1882.
- Schaff, Philip. *History of the Christian Church, Volume II: Ante-Nicene Christianity. A.D. 100-325*. Grand Rapids, MI: Christian Classics Ethereal Library, 1882.
- Schaff, Philip, ed. *The Seven Ecumenical Councils. Nicene and Post-Nicene Fathers, Second Series, 14*. Edinburgh: T&T Clark; Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans, 1900.
- Schaff, Philip. *The New Schaff-Herzog Encyclopedia of Religious Knowledge, Vol. I: Aachen - Basilians*. Michigan: Baker Book House Grand Rapids, 1951.
- Schaff, Philip, ed. *The New Schaff-Herzog Encyclopedia of Religious Knowledge: Vol. II: Basilica – Chambers*. New York: Funk and Wagnalls, 1908.
- Schaff, Philip. *The New Schaff-Herzog Encyclopedia of Religious Knowledge, Vol. IX: Petri - Reuchlin*. Baker Publishing Group, 2006.
- Schaff, Philip. *The Oldest Church Manual, Called The Teaching of the Twelve Apostles...: the Didache and Kindred Documents in the Original, with Translations and Discussions of Post-Apostolic Teaching, Baptism, Worship, and Discipline, and with Illustrations and Facsimiles of the Jerusalem Manuscript*. New York: Funk and Wagnalls, 1886.

- Roberts, Alexander ve James Donaldson, ed. *The Apostolic Fathers with Justin Martyr and Irenaeus. Ante-Nicene Fathers, Vol. 1.* Buffalo, NY: Christian Literature Publishing Co., 1885.
- Schaff, Philip. *The Apostolic Fathers with Justin Martyr and Irenaeus, Ante-Nicene Fathers, Vol. 1.* Buffalo, NY: Christian Literature Publishing Co., 1885.
- Schaff, Philip- Jackson, Samuel Macauley. *Theological Propædæutic; a General Introduction to the Study of Theology, Exegetical, Historical, Systematic, and Practical, Including Encyclopaedia, Methodology, and Bibliography; a Manual for Students.* New York: C. Scribner's sons, 1893.
- Schaff, Philip- Schaff, David S. "Tertullian". *The New Schaff Herzog Encyclopedia Of Religious Knowledge Volume XI Son Of Man Tremellius.* ed. Samuel MacAuley Jackson. Newyork and London: Funk and Wagnalls Company, 1911.
- Schimmel, Annemarie. *Dinler Tarihine Giriş.* ed. Recep Kibar. İstanbul: Külliyyat Yayınları, 2016.
- Schleiermacher, Friedrich. *The Christian Faith.* Bloomsbury Publishing, 1999.
- Seyfeli, Canan. *Ermeni Kilisesi 'nde Sakramentler.* Konya: Çizgi Kitabevi, 2015.
- Seyfeli, Canan. "Evharistiyada İsa Mesih: Sembol ve/veya Gerçek". *Dicle İlahiyat Dergisi* 25/1 (2022), 47-69.
- Seyfeli, Canan. *Hristiyanlık*, (yayınlanmamış kitap çalışması), Diyarbakır, 2024.
- Seyfeli, Canan. "'Mesih Sırrı': Sakramentler Fikrinin Kutsal Kitap'taki Dayanağı (Pavlus)". *Ortadoğu ve Göç* 11/2 (2021), 332-375.
- Seyfeli, Canan - Aksin, Sevinç. "Süryani Kadim Kilisesi'nde Murun Sakramenti." *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 22 (01 Haziran 2019), 1-11.
- Seyfeli, Canan - Tanrıkulu, Merve. "Hristiyanlıkta Hayat Ağacı: İsa Mesih". *Dicle İlahiyat Dergisi* 20/2 (2018), 16-41.
- Sherman, Robert J. *King, Priest, and Prophet: A Trinitarian Theology of Atonement.* New York: T&T Clark, 1st edition., 2004.
- Shipman, Herbert Thurston Andrew J. "The Rosary". *The Catholic Encyclopedia, Volume 13.* ed. Charles G. Herbermann. New York: The Encyclopedia Press, 1907-1913.
- The Fathers of The Church: The Apostolic Fathers.* çev. Gerald G. Walsh S.J vd. Washington, DC: The Catholic University of America Press, 2008.

- S.J, John J. Scullion - Claus Westermann (ed.). *Genesis 1 - 11: Continental Commentaries*. Minneapolis, Minn: Fortress Press, 1994.
- Smart, Ninian - Richard D. Hecht (ed.). *Sacred Texts of the World A Universal Anthology*. London: Palgrave Macmillan UK, 1982.
- Speer, Robert E., Central Committee on the United Study of Foreign Missions. *The Light of The World: A Brief Comparative Study of Christianity and Non-Christian Religions*. West Medford, Mass.: Central Committee on the United Study of Missions, 1911.
- Stark, Alonzo Rosecrans. *The Christology in the Apostolic Fathers*. Chicago, Ill.: University of Chicago, 1912.
- Stein, Robert H. *Jesus the Messiah: A Survey of the Life of Christ*. Downers Grove, Ill: IVP Academic, First Edition., 1996.
- Stephenson, J. M. *God's Plan of Salvation: Or, His Purpose Concerning Man and Earth*. Thomas Wilson, 1877.
- Stevens, George Barker. *The Christian Doctrine of Salvation*. Edinburgh: T & T Clark, 1905.
- Story, Cullen I. K. "The Christology of Ignatius of Antioch". *Evangelical Quarterly: An International Review of Bible and Theology* 56/3 (29 Ağustos 1984), 173-182.
- S.V.D, Rev Fr Ralph Wiltgen. *The Inside Story of Vatican II: A Firsthand Account of the Council's Inner Workings*. TAN Books, ts.
- Şeker, Cihat. "Hristiyanlıkta Yahudiliğe Tepki Olarak Gelişen Kutsallık Anlayışı". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 5/1 (31 Aralık 2015), 31-50.
- Tanner, Norman. *The Church in Council: Conciliar Movements, Religious Practice and the Papacy from Nicaea to Vatican II*. London New York: I.B. Tauris, 2011.
- Tanner, Norman. *Vatican II: The Essential Texts*. Westminster: PRH Christian Publishing, 2012.
- Tarakçı, Muhammet. *Protestanlıkta Sakramentler*. Bursa: Emin Yayınları, 2013.
- Taşpınar, İsmail. *Din ve Fenomenoloji Arasında Yahudilik ve Hristiyanlık*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2017.
- Taşpınar, İsmail. "II. Vatikan Konsili ve Katolik İlahiyatına Etkisi". *İslami İlimler Dergisi* 11/2 (2016), 143-158.

- Tertullian. "Against Praxeas". *ANF03. Latin Christianity: Its Founder, Tertullian*. ed. Philip Schaff - Allan, Menzies. 1622. Grand Rapids, MI: Christian Classics Ethereal Library, 2006.
- Tezokur, Muhammed Hadi - Akdemir, Hüseyin. "Babil Sürgünü'nün Kudüs'ün Kutsallığına Etkisi". *Dicle İlahiyat Dergisi* 27/1 (30 Haziran 2024), 15-27.
- Thatcher, Tom. "Remembering Jesus: John's Negative Christology". *The Messiah in the Old and New Testaments*. Grand Rapids (Mich.): Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 2007.
- Thibodeau, Timothy M. "The Doctrine of Transubstantiation in Durand's *Rationale*". *Traditio* 51 (1996), 308-317.
- Thomas Smith, Warren. "Augustine of Hippo". *Encyclopedia of Religion, Second Edition* v.2. ed. Lindsay Jones, The United States of America: Thomson/Gale, 2005.
- Thompson, Geoff. "Salvation Beyond the Church's Ministry: Reflections on Barth and Rahner". *God of Salvation: Soteriology in Theological Perspective*. ed. Ivor J. Davidson - Murray Rae. Farnham, Surrey, England ; Burlington, VT: Ashgate, 2011.
- Tjørhom, Ola. "The Church as the Place of Salvation: On the Interrelation between Justification and Ecclesiology". *Pro Ecclesia: A Journal of Catholic and Evangelical Theology* 9/3 (Ağustos 2000), 285-296.
- Tober, Linda M.- Lusby, F. Stanley. "Heaven and Hell". *Encyclopedia of Religion, Second Edition* v.6. ed. Lindsay Jones. The United States of America: Thomson/Gale, 2005.
- Toomey, David J. *The Sacraments: A Series of Short Instructions*. Boston: The Pilot Publishings Company, 1916.
- Tugwell OP, Simon. *The Apostolic Fathers*. London: Continuum, Reissued, 2001.
- Tulloch, John. *The Christian Doctrine of Sin*. Edinburgh: W. Blackwood, 1876.
- Tümer, Günay vd. *Dinler Tarihi*. Ankara: Berikan Yayınevi, 2018.
- Valentine, Milton, D.D.,LL.D. *Christian Theology*. Philadelphia: Lutheran Publication Society, 1906.
- Vall, Gregory. *Learning Christ: Ignatius of Antioch and The Mystery of Redemption*. Washington, D.C: The Catholic University of America Press, 2013.
- Vall, Gregory. *Learning Christ: Ignatius of Antioch and the Mystery of Redemption*. Washington, D.C: The Catholic University of America Press, 2013.

- Varner, William. *The Apostolic Fathers: An Introduction and Translation*. T&T Clark, 2023.
- Verhoef, Anné H. "The Relation between Creation and Salvation in the Trinitarian Theology of Robert Jenson". *HTS Teologiese Studies / Theological Studies* 69/1 (14 Ocak 2013), 7 pages.
- Wach, Joachim. *Dinler Tarihi; Bilimsel Bir Disiplin Olarak Kuruluşuna Teorik Bir Giriş*. çev. Aydın, Fuat. İstanbul: Ataç Yayınları, 2004.
- Waida, Manabu. "Incarnation". *Encyclopedia of Religion, Second Edition v.7*. ed. Lindsay Jones. United States of America: Thomson/Gale, 2005.
- Weishelpl, James A. "Thomas Aquinas". *Encyclopedia of Religion Second Edition v.13* ed. Lindsay Jones. United States of America: Thomson/Gale, 2005.
- Wesley, John. *The Complete Works of John Wesley, Volume 11 Thoughts, Addresses, Prayers, Letters*. AGES Software, 1997.
- Whitaker, Max. *Is Jesus Athene or Odysseus?* Mohr Siebeck, 2018.
- Wildeman, James Allen. "Epiphany: What Do We Celebrate?" *Reformed Worship*. Erişim 25 Şubat 2025.
- Wilhelm, J. "The Nicene Creed". *The Catholic Encyclopedia, Volume 11*. ed. Charles G. Herbermann. New York: The Encyclopedia Press, 1907-1913.
- Williams, J. Rodman. *Renewal Theology: God, the World and Redemption : Systematic Theology from a Charismatic Perspective*. Grand Rapids, Mich: Zondervan, 1988.
- Williams, N. P. *The Ideas of the Fall and of Original Sin,: A Historical and Critical Study*; Longmans, Green and co., ltd, 1927.
- Wright, N. T. *Justification - God's Plan & Paul's Vision*. New York: SPCK Publishing, 2009.
- Wright, N. T. *Paul and the Faithfulness of God*. Erscheinungsort nicht ermittelbar: Fortress Press, 2013.
- Wright, N. T. *Surprised by Hope: Rethinking Heaven, the Resurrection, and the Mission of the Church*. New York, NY: HarperOne, 2008.
- Wynne, John J. "Prayer." *The Catholic Encyclopedia*, v.12. Ed. Charles G. Herbermann. New York: The Encyclopedia Press, 1907- 1913.
- XVI, Pope Benedict. *Jesus of Nazareth: The Infancy Narratives*. New York: Image, 2012.

Yeşil, Cüneyt. *Ruhbanlık Süryani Kadim Kilise Hiyerarşisi*. Ankara: Eskiyei Yayınları, 2024.

Yeşil, Cüneyt - Seyfeli, Canan. “Süryani Kadim Kilisesi’nde Ruhbanlığın Kökenleri: Kurucular”. *Genç Dinler Tarihçilerin Kaleminden*. ed. Süleyman Turan–Emine Battal. 185-203. Ankara: Eskiyei Yayınları, 2023.

Yıldız, Muharrem - Meçin, Mehmet Mekin. “Dinlerde İç Yolculuklar: Riyazetin Kökenine Dâir.” *Tarih Okulu Dergisi* 17 (1 Aralık 2013): 535–561.

Divine titles of our Lord and Saviour Jesus Christ. Dublin: Printed by C. Bentham, 1823.

Kutsal Kitap (Tevrat, Zebur, İncil). İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 2011.

Archdiocese of Washington. “Rosary Prayer”. Erişim 06 Mart 2025. <https://adw.org/catholic-prayer/rosary-prayer/>

Catholic Straight Answers. “What Are the Origins of All Saints Day and All Souls Day? Are These Linked with Paganism and Halloween?” 22 Mayıs 2013. Erişim 20 Şubat 2025. <https://catholicstraightanswers.com/what-are-the-origins-of-all-saints-day-and-all-souls-day-are-these-linked-with-paganism-and-halloween/>